STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00653

GEKLIBENE VERK

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible by
Gerald Handel
in memory of
Pearl Seidman Handel & Louis Handel

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מענדעלע מוכר ספרים

געקליבענע ווערק

באַנד 4

דאָס ווינטשפינגערל

מענדעלע מוכר ספרים

דאָס ווינטשפינגערל

איקוף פארלאג

Mendele Moicher Sforim

SELECTED WORKS

VOLUME IV

Dos Wintchfingerl

1 9 4 6

Published by YKUF

189 Second Avenue, New York 3, N. Y.

געדרוקט אין 4,000 עקזעמפּליאַרן

209

געזעצט און געדרוקט אין דער פּראָמפּט פּרעס, 113—4טע עוועניו, ניו-יאָרק 3, נ. י.

דער באַנד איז דערשינען מיט דער הילף
פון דעם קולטור־טוער

יוסף מאָרגענשטערן

(קליוולאַנד)

אַ בן־עיר פון מענדעלען (אין קאַפּוליע)

לזכרון פון זיין פאָטער

ר׳ יוסף

נאָך וועמען יוסף מאָרגענשטערן איז אַ נאָמען

(י. מאָרגענשטערנס זיידע, ר׳ איטשע, איז
געווען אַ נאָענטער פריינט פון מענדעלען)

דאָס ווינטשפינגערל

דעם ערשטן וואַריאַנט פון דעם „ווינטשפינגערל" האָט ש. י. אַבראַ־מאָוויטש (מענדעלע מוכר ספרים) אָנגעשריבן אין יאָר 1864, גלייך נאָכן דערשיינען פון זיין ערשט יידיש ביכל „דאָס קליינע מענטשעלע".

עס איז אַרויס אין וואַרשע, און עס האָט געהייסן אַזוי:

„דאָס ווינש־פינגעריל, וואָס מיט דעם קען איטלעכער מענש דערגרייכן אַלץ, וואָס זיין האַרץ ווינשט און בעגעהרט און קען דורך דעם נוצליך זיין זיך און דער וועלט. דער ספר האָט געשריבען אין דער דייטשער שפּראַכע הירש ראַטהמאַנן פון רוסלאַנד, און איז צום ערשטען מאָל געדרוקט אין לייפּציג ביי בראָקהויז, 1864. היינט איז ער איבערגעזעצט געוואָרען אין יודיש־דייטש און אַרויסגעגעבען געוואָרען לטובת הכלל פון מענדעלע מוכר ספרים — מאת א י ש — דער מחבר פון דעם קליינעם מענשעלע, וואַרשאַ 1864."

דאָס דאָזיקע ביכל איז שוין לאַנג אַ ביבליאָגראַפישע זעלטנקייט. אויסער דעם נאָמען פונעם ביכל און אויסער אַ פּרט (די מעשה מיט ר' שמעלקען און דעם ווינטשפינגערל), האָט עס גאָרנישט צו טאָן מיט דעם גוט־באַקאַנטן גרויסן בוך „דאָס ווינטשפינגערל", וואָס האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען מיט אַ 25 יאָר שפּעטער, זינט יאָר 1888 און ווייטער.

י. ח. ראַוויניצקי האָט פּאַר מענדעלעס לעבן, אין זיין אַרטיקל, געשריבן, אַז „אַחוץ דעם אַלטן נאָמען איז פון פריער כמעט גאָרנישט ניט געבליבן אין דער נייער אויסגאַבע פון דאָס ווינטשפינגערל." „די דאָזיקע ערשטע אויס־גאַבע פון „ווינטשפינגערל" — שרייבט זלמען רייזען — האָט געזאָלט דינען אַלס אַ מין פּראָספּעקט פאַר אַן אויסגאַבע צו פּאָפּולאַריזירן די וויסנשאַפט צווישן דעם יידישן עולם" („לעקסיקאָן, ב. 1, ז. 51). „בילדונג און די נאַטור־וויסנשאַפטן — זאָגט מ. ווינער (אין זיין בוך „צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט", ב. 2, ז. 99) — זענען דאָס „ווינטשפינגערל", פון וועלכן מען קאָן באַקומען אַלץ, וואָס מע קאָן זיך נאָר ווינטשן, — דאָס הויפּט־מיטל קעגן אַלע געזעלשאַפטלעכע נויטן."

אין זיינע באַקאַנטע ביאָגראַפישע נאָטיצן, פאַרעפנטלעכט אין נ. סאָקאָלאָווס „ספר הזכרון" אין 1889, שרייבט מענדעלע, אַז „דאָס דאָזיקע

בוך („דאָס ווינטשפינגערל״) ליגט איצט פאַר מיר אויפן טיש און איך האָב בדעה צו פאַרגרעסערן עס און ארויסגעבן אויף דאָס־נײַי מיט אַלע מײַנע שריפטן אויף יידיש.״ די נאָטיצן האָט מענדעלע געשריבן מסתמא אין יאָר 1887. די ערשטע טיילן פון דעם ניי־אָנגעשריבענעם „ווינטשפינגערל״ האָבן זיך געדרוקט אין שלום־עליכמס „יודישע פאָלקס־ביבליאָטעק״, אין ערשטן און צווייטן באַנד, קיעוו 1888 און 1889. —

מענדעלע אַליין האָט זייער הויך געשעצט זיין ווערק „דאָס ווינטש־פינגערל״. דאָס זעען מיר פון אַ בריוו, וואָס ער האָט געשריבן צו זיין נאָענטן פריינט י. ל. בינשטאָק דעם 14טן מאַי 1888. „איצט — ווערט געזאָגט אינעם בריוו — שרייב איך אַ נייע זאַך, „דאָס ווינטשפינגערל״. ס׳וועט, דאַכט זיך, אין אייניקע הינזיכטן זיין דאָס גרעסטע פון אַלע מײַנע ווערק.״ אין אַ צווייטן בריוו (פונעם 21טן יוני 1888) שרייבט מענדעלע: „איך האָב די לעצטע צייט געאַרבעט ווי אַן אָקס, און כ׳האָב זייער פיל געשריבן, איך בין איצט איינגאַנצן אַוועק אין דער וועלט פון פּאָעזיע, דאָרטן איז מיין טרייסט, דאָרטן רו איך אָפּ פון די לעבנס־זאָרג. די מוזע איז צו מיר וואויל־גענויגט, און איך שרייב מיט אַ ברען, ווי אין די יונגע יאָרן...״ „איינגיכן — שרייבט מענדעלע צו זיין פריינט — וועט איר אין אַ זשורנאַל, וואָס עס גיט אַרויס איינער אַ קיעווער (שלום־עליכם — נ. מ.), לייענען מיינס אַ ניי ווערק — „דאָס ווינטשפינגערל״. דאָס איז אַ געלונגענע זאַך...״ „עס איז מיר נויטיק — דערציילט מענדעלע אין אַ בריוו, דעם 11טן יוני 1891 — צו פאַרענדיקן די עפּאָפּייע „דאָס ווינטשפינגערל״, וואָס איך האָב אָנגעהויבן, און וואָס אין איר פּלאַן זענען אַריין גראַד די פראַגן פונעם איצטיקן מאָמענט. איך האָב זיי מיט צוויי יאָר צוריק פאָראויסגעזען [אַבראַמאָוויטש האָט דאָ אינ־זינען באַראָן הירשס פּראָיעקט וועגן אַרגענטינע — נ. מ.]. אין סאַמע אָנהויב טרעט דאָך דאָרטן אַרויס מיין הויפּט־העלד מיט דעם אויפטראָג פון איינער אַן אויסלענדישער הויכער פּערזאָן, אַרומצופאָרן איבער דער „טשערטאַ״, כדי צו באַקענען זיך מיט דעם לעבן פון אונדזערע „קאַבצאַנסקער״ יידעלעך, און מענדעלע הויבט דאָך אָן [זיין הקדמה] מיט דעם, וואָס ער גיט אָפּ „קאַב־צאַנסק״ און „טונעיאַדעווקע״ מזל־טוב מיט אַ נייעם פּראָיעקט. . . . יאָ, מיין פריינט, אָט די איצטיקע באַוועגונג מיט אַלע אירע איינצלהייטן האָב איך דערשפּירט שוין מיט אַ לאַנגער צייט צוריק; אַ שאָד נאָר, וואָס די דערציילונג איז נישט געענדיקט געוואָרן פריער: מען דאַרף זיך איילן צו פאַרענדיקן זי.״

אין 1892 שרייבט ווידער מענדעלע אין אַ בריוו: „איך שרייב אַלץ מיין „ווינטשפינגערל״. די זאַך איז אַן ערנסטע און שווערע. איך אַרבעט

פּאַמעלעך, נישט איילנדיק זיך." (ש. גינזבורג, אַלע ווערק פון ממו"ס, ב. 21.)

דאָס ווערק האָט אין זיין צייט אַרויסגערופן אַ גרויסע פאַראינטערע־סירונג. עס איז געווען פון די ערשטע קינסטלערישע פאַרמעסטן אַרומצונעמען אין אַ ווערק פון עטלעכע הונדערט זייטן גאָר דאָס יידישע לעבן פון יענער צייט. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ גאַנצע ליטעראַטור אַרום אָט דעם ווערק פון דעם גרויסן יידישן קינסטלער־מייסטער.

עס שרייבט דוד פרישמאַן, אַז „דאָס ווינטשפינגערל" איז „די גרעסטע קאַנווע, וואָס מענדעלע מוכר ספרים האָט אונדז אויסגעשטיקט. די דאָזיקע דערציילונג איז די איינציקע אין אונדזער ליטעראַטור, וועלכע האָט געפּרואווט אונדז געבן אַ פולשטענדיק און אומפאַסנדיק בילד פון אונדזער גאַנצן גלות־לעבן מיט אַלע אונדזערע מענטשן, גרויסע און קליינע, יונגע און אַלטע, מענער און פרויען, און סוחרים און קרעמער, און לומדים און דאָס גאַנצע כלי־קודש און אַלץ, וואָס מיר פאַרמאָגן אין אונדזער גאַס. . . . אין „ווינטש־פינגערל" האָט מענדעלע אונדז שוין געוויזן דעם ייד אויך אויף דער העכערער מדרגה, דעם ייד מיט זיין גאַנצן רוחניות און מיט זיין גאַנצן נשמה־לעבן..." און דוד פרישמאַן געברויכט דאָ דאָס באַקאַנטע וואָרט, וואָס מען באַנוצט עס לגבי פּאַרדינסטפּולע ווערק: „ווען אַ מבול זאָל אַוועקוואַשן פון דער ערד דעם גאַנצן באַשטאַנד, און בלייבן זאָל אונדז נאָר דאָס דאָזיקע בוך, וועלן מיר גאַנץ גוט לויט אים קאָנען צוריקאויפשטעלן דאָס גאַנצע אַלגעמיינע בילד פונעם יידן און יידישקייט אין רוסלאַנד אין קליינעם שטעטל אין דער ערשטער העלפט פונעם פאַריקן יאָרהונדערט. די פאָרם, וועלכע אַבראַמאָ־וויטש האָט זיך אויסגעוויילט אין דער דאָזיקער דערציילונג, איז די איינ־פאַכסטע: די פאָרם פון אַ ביאָגראַפיע פון אַ ייד, פון הערשעלע, זייט זיין געבוירן, און אין אַ געוויסער הינזיכט, נאָך איידער ער איז געבוירן געוואָרן — ביז ער ווערט אַ פאַרטיקער מענטש . . . און ביים מאָלן דאָס לעבן פונעם דאָזיקן יידישן קינד, מאָלט ער אונדז דורך־אגב אויך די גאַנצע אומגעבונג און די שטאָט און די מענטשן און זייערע געשעפטן און זייער פילן און טראַכטן, און אויך אַלע כלל־געשעעניש, וועלכע פלעגן פאַרקומען ביי יידן אין דער דאָזיקער צייט; נישט פאַראַן קיין איינציקע זאַך, וועלכע איז דאָרט נישט געמאָלט. און וואָס דעם אופן פון שרייבן באַטרעפט — האָט די דיכטערישע קראַפט דאָ אירע וואונדער געוויזן, נאָך מער ווי אין די פריער־דיקע ווערק..."

אויף וויפיל מענדעלעס „ווינטשפינגערל" האָט שטאַרק אויסגענומען אין דער יידישער וועלט, באַווייזן די ווערטער פון שלום־עליכם אין אַ בריוו צו מרדכי ספּעקטאָר. אַ קאַפּיטל פונעם „ווינטשפינגערל", „אַ נאַכט אין צרות",

איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין ספּעקטאָרס „הויזפריינד“ (נ' 3, 1894), שרייבט אים שלום־עליכם: „הויב איך אָן פון בראשית, — דאָס הייסט, פונעם זיידן רב מענדעלעס קאַפּיטל „אַ נאַכט אין צרות“. איי, דער זיידע, לעבן זאָל ער! וואָס זאָגט איר עפּעס אויף זיין אַרט באַשרייבן ליבע אויף יידיש? איך פרעג אייך, ספּעקטאָר, דערפאַר, ווייל ביי אונדזער פאָלק זענען מיר ביידע, איך מיט אייך, משטיינס געזאָגט, כמעט די איינציקע, וואָס האָבן זיך אונטערגענומען צו באַשרייבן ליבע ביי יידן. אַ שיינעם פּנים האָבן מיר מיט אונדזער אַרט שרייבן קעגן דעם זיידן רב מענדעלע מוכר ספרים! ביי אים קומט עפּעס אוים גאָרנישט געמיינט ליבע־שמיבע, נאָר גלאַט אַזוי, הערשעלע ליגט אויף אַ ריקבעט, וואָס סקריפּעט און פּייפט און ער קאָן נישט שלאָפן: „אוי־וואַ — אַ מעשה — אים לאָזט נישט שלאָפן ביילע!“... און חנצע מיט רפאלן, ווי זיי באַגעגענען זיך, און ווי בריהש עס ווערט פאַרבייגייענדיק אָפּגעמאָלט זייער פאַרקאָכעניש איינס אינעם אַנדערן, — ווי ווייט אמת, ווי ווייט פּשוט דאָס איז! וויפל קונסט און וויפל פאַנטאַזיע דאָ שטעקט! טויזנט בלעטער, צען פלאַש טינט, אַ מעה פּענעס וואָלט אַ יידישער „ראָמאַנ־מאַכער“ באַדאַרפט אויסברענגען אויף איבערצוגעבן כאָטש וואָס ס'ניט איז פּאַכאָזשע אויף ליבע. טרערן, הייסע טרערן, קוש, לאָקש, בווידעם, ציבעלע, נעבטיקער טאָג — אָט וואָס אין יענע ראָמאַנען ליגט! ניין, ברודער, מיר דאַרפן זיין שטאָלץ מיט אונדזער זיידן און בעטן גאָט פאַר אים, ער זאָל אונדז נאָך לאַנג מזכה זיין מיט אַזעלכע, ווי „דאָס ווינטשפינגערל“ . . .“

„מיין איניקסטער וואונטש — שרייבט ווייטער שלום־עליכם — איז, אַז „דאָס ווינטשפינגערל“ זאָל שוין אַרויס אויף דער יידישער וועלט. עס גייען נאָך דעם קאַפּיטל אַזעלכע קאַפּיטלעך, וואָס פּשוט גינגאָלד איז צו דעם נישט גלייך..“

נ. מ.

דאָס ווינטשפּינגערל

דאָס ערשטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

וואָס מען וויל, מעג מען אויף קאַבצאַנסקער יידן זאָגן: זיי זענען עפּעס נישט אַזעלכע גרויסע בריות, טוען אין דער וועלט נישט אויף עפּעס אַזעלכע גרויסע חכמות, משטיינס־געזאָגט, זייער לעבן, שטרעבן אַפּ די וועלט עט, אַזוי, מיט גאָרנישט... און קומען אַפּ מיט שהי־פּהי — דאָס און נאָך אַזעלכס מעג מען זאָגן, — נאָר אין דעם ענין פון פּרוכפּערן און מערן זיך קען מען צו זיי, חלילה, גאָר נישט האָבן. זיי זענען דרינען געוואָרנט, נישט ערגער פון אַלע אַנדערע יידן. שונאים אַפילו קענען נישט לייקענען, אַז איטלעכער קאַבצאַנסקער ייד איז אַ מטופל, אָן עין־הרע, מיט אַ סך קינדערלעך. און די טובה, וואָס דער וועלט קומט דערפון אַרויס, ווערט דאָ באַשיינפּערלעך דערוויזן ווייטער אַביסל.

די קאַבצאַנסקער באַלעבאַטים זענען, נישט פאַר אייך געדאַכט, גרויסע אביונים, האָבן נישט, איר זאָלט זאָגן, אַ צעבראָכענעם גראָשן ביי דער נשמה. אין קאַבצאַנסק אַליין איז פאַר זיי נישטאָ קיין שום פּרנסה, סיידן איינער צום אַנדערן מיט אַ טאָרבע אין די הייזער אַרומצוגיין. זאָל פּרוּווּן איינער מאַכן עפּעס אַ געשעפטל, אַ קלייטל אַשטייגער, באַלד טאַקע טוט אים דער איבעריקער עולם נאָך, און וויפיל יידן אַזוי פיל קלייטלעך. קרעמער זענען דאָ ווי מיסט און אַ קונה נישט איינער. דעסגלייכן איז אין אַנדערע זאַכן. איטלעכער האָט ליב אַריינצושטופּן זיך אין דער מיט, אָנצוטרעטן יענעם אויפן פוס גאַנץ יידישלעך; וואו צוויי, זאָל ער זיין אַ דריטער, וואו דריי — אַ פערטער און אַזוי אַלץ ווייטער, ווייטער, ביז עס קומט אויס „וקבצנו יחד", אַלע קבצנים אינאיינעם. שטיקן זיך צונויף, כאַפּן זיך אַרום, גאָר ברידערלעך און ווערן אַזוי דערשטיקט, פאַרכאַפּט אַלע אויף איין מאָל. אַזאַ שטאַרקע אחדות, דאָס הייסט, אַריינצוקריכן מיט אַ פוס צו יענעם אין בייטל, איינער ביים אַנדערן דעם ביסן פונעם מויל אַרויסצונעמען, וואָס גאָט גיט, אַבי אינאיינעם, מיר נישט, דיר נישט — דאָס איז איינע פון די מידות טובות, וואָס געפינען זיך נאָר טאַקע ביי קאַבצאַנסקער יידן. און אין דעם זכות קומט זיי טאַקע אויס איינער צום אַנדערן אין די הייזער אַרומצוגיין... די גאַנצע יניקה זייערע איז פון דער פרעמד, מיינסטנס פון גלופּסק. אַ נס פאַר קאַבצאַנסק, וואָס ס'איז דאָ אַ גלופּסק,

וואו מען קען נאָך עפּעס טאָן און אַ שטיקל קיום האָבן. קאַבצאַנסק שיקט אַהין געוויינטלעך אַרויס אַלערליי סאָרטן נפשות: מיני מלמדים, באַהעלפערס, מעקלערס, בטלנים, צוגעלעגערטע, אויך פרישצאַפּלדיקע איידעמלעך אַזעלכע, ערשט אַראָפּ פונעם קעסט. יידן אַזוינע און אַזוינע, וועלכע דאָס האָרץ נאָר גלוסט: מיט כתבים, מיט מיחושן, זיידענע, גילדנאַדערדיקע, בעלי־תפילות, שופר־בלאָזערס. יידענעס כל־המינים: זאָגערינס, וויינערינס, שפּרעכערינס, אויסגעקינדלטע, ווייבער מיט אייער, מיט פסחדיק געגנזנשמאַלץ, פעדערן־פליקערינס, נאָך אין רעכטן קינדלען. היינט אַ מיש־מאַש בחורים, דינסט־מיידלעך, מוידן מיט צוגעדעקטע קעפּ, ווייבלעך אַזוינע און אַמען אַזוינע, אָן אַ שיעור. די דאָזיקע לעבעדיקע סחורה גילט אין גלופסק משונה שטאַרק, האָט דאָרט אַ גרויסן אָפּגאַנג, און קאַבצאַנסק פון איר זייט, וואָס אַרבעט געשמאַק לטובת הכלל, פאַבריצירט אַזאַ סחורה צו באַגליקן די וועלט, איז דערמיט זיך זייער מייחס. דעריבער הייסן אַלע קאַבצאַנסקער יידן — מיוחסים. אַז מען באַגעגנט אַ יידן עפּעס אַ ווילדן בעל־גאווה, האָט מען דעם בעסטן סימן, אַז ער מוז זיין אַ קאַבצאַנסקער...

דער מחבר פון דעם „ווינטשפינגערל" האָט געהאַט די זכיה געבוירן צו ווערן דאָ בק"ק קאַבצאַנסק.

די עלטערן זיינע האָבן פון אים ביים געבוירן־ווערן נישט געמאַכט אַזאַ פּירוש. זיי איז נישט איינגעפאַלן אַפילו צו טראַכטן אַ ווײַלע, צו־וואָס האָבן אַזעלכע קבצנים, ווי זיי, אַראָפּגעבראַכט אויף דער וועלט אַ לעבעדיק באַ־שעפעניש, אויף צרות נאָר פאַר זיך און אויך פאַר אים. אָדער וואָס האָט מען מיט דעם נפש צו טאָן עפּעס אַזוינס, אַז דאָס לעבן, וועלכעס זיי האָבן אים גע־שענקט, זאָל אים ניחא זיין און ער זאָל נישט שפּעטער האָבן צו זיי קיין טענות: קבצנים, גערוואַלד, וואָס האָט איר מיך געהאַט!... נאַרישע זאַכן, כ'לעבן! די מאַמע האָט געטאָן איר זאַך, אים געטראָגן און געהאַט פּשוט אַן חכמות. אויף דערויף איז זי דאָך אַ יידענע, זי זאָל קינדלען. וואָס דען? אַפילו אַ הון, להבדיל, טוט אויך, וואָס גאָט האָט געבאָטן — לייגט זיך און קוואַקעט, נישט צו פרעגן קיין קשיות. דעם טאַטן ווידער האָט עס אויך נישט אַזוי שטאַרק אויסגעמאַכט. מילא, איז דאָ נאָך אַ נפש, וואָס קען עס אים אַרן? קיין בויכוויייטיק האָט דאָך עס אים אויך נישט געקאָסט. בויכווייטיק האָט דאָך די נקבה און אַז פאַר איר איז רעכט, איז דאָך פאַר דעם זכר פּשיטא!... אַי וואָס, ער איז אַ קבצן, מיט אַלע חן־גריבעלעך אַ קבצן און נאָך אַ צוגעקומען מויל באַדאַרף דאָך פּיקן? — נישטמער גאַרנישט, לאָז זיך די וועלט זאָרגן. מיט דעם בטחון טאַקע פריער אויף גאָט, דערנאָך אויף דער וועלט, איז ער אַליין דאָך, זיינע עלטערן און די עלטערנס עלטערן געבוירן געוואָרן. וואַרטן אויף

דרך־ארץ, ביז מען וועט פּאַר אַ ידישער נשמה אָנגרייטן דאָ פריער אַלצדינג, וואָס נייטיק איז צום לעבן, און הערנאָך ערשט זי אָפּאַכטן אַהער צום גרייטן — דאָס קען אַ ייד נישט. אַ ייד, אַז ער וועט זיך נישט שטופּן מיט געוואַלד, וועט ער מעגן אייביק טאָקע דאַרט וואַרטן. עפּעס נישט אַזאַ מציאה, די וועלט זאָל אַן אים, חלילה, זיך נישט קענען באַגיין. האָט ער זיך אָבער שוין דורכ־געשטופּט און איז שוין דאָ מיטביידע פיס, שטופּט ער זיך מיט גאָטס כח ווייטער, ווייטער. ער שטופּט זיך, קוועטשט זיך מיט אַלע קרעפטן, פאַרנט־אַרום, הינטן־אַרום, אַלץ איינס, דורך טיר אָדער דורך פענצטער, שטופּט אַזוי אָפּ דאָס גאַנצע לעבן און גאָר נישט...

אויף איין זאַך נאָר האָבן די עלטערן ביי זיין געבוירן־ווערן זיך יאָ, נעבעך, פאַרטראַכט און שטאַרק געבראָכן דעם קאָפּ: רבונו של עולם! וואָס פאַר אַ נאָמען גיט מען דעם נייעם נפש דיינעם? די אַלע נעמען, וואָס אין דער משפחה איז געווען, האָט מען שוין פאַרטאָן אויף די אַלע קינדערלעך, וואָס האָבן זיך פאַרכאַפּט געבוירן צו ווערן פריער פאַר אים. מען האָט אָנגעהויבן פון די נאָענטע קרובים און געגאַנגען כסדר ביז די ווייטסטע — פּערדס־פּוס־פּאָדקאָווע. ביי איטלעכס קינד האָבן זיך געמיט צוויי קרובים. דער טאַטע האָט אויסגעקראַצט איינעם פון זיין משפחה און די מאַמע איינעם פון איר משפחה, אַזוי איז צווישן זיי שוין געווען אָפּגעמאַכט, און דאָס קינד האָט געהייסן צוויי נעמען. עס האָט זיך געפּאַרט: כאַצקל־בן־ציון, ליפּע־טודרוס, דוואָסיע־קרוינע, פּסח־זעליג, ציפּע־סאָסיע, סטיסע־הינדע, קאַרפּל־פייבוש, חנה־לעמל, שמערל־אייזיק, קיילע־ריקל. אין אַ בויט האָט זיך איבערגעלייגט אַ זכר אין אַ נקבה, אַ נקבה אין אַ זכר, צוויי מתים האָבן זיך געפּאַרט און דער זיווג איז עולה־יפה געווען. פונעם פּעטער חיים ווערט למזל חיה, פון דער מומע ברכה — ברוך; פון גרונע שפּרינגט אַרויס גרונם און נחום ווערט איינס מיט נחמה. אַזוי איז דאָס אַ לאַנגע צייט געגאַנגען, ביז מען האָט פּלוצים זיך אַרומגעקוקט — אַ ווייטיק די שונאים! די משפּחה האָט זיך אויסגעלאָזט, נישטאָ קיין נעמען!... די עלטערן האָבן אַ היפּשע צייט זיך געדרייט די קעפּ טראַכטנדיק, און גאַרנישט אויסגעטראַכט.

— הערסט דו, לייזער־יאַנקל! — איז די קימפּעטאָרין לסוף אַרויס מיט דער שפּראַך, נאָכדעם אַז זי האָט פריער זיך אַביסל געקווענקלט. — פּאַלג מיך, מיין מאַן, און לאָז דאָס קינד הייסן גדליה־הערש, נאָך גדליה־הערשן עליו השלום.

— שאַ, טיפשה! — מאַכט דער טאַטע שטאַרק אויפגעבראַכט. — לאָז מיר דיין גדליה־הערש מוחל זיין, נישט מוחל זיין, דעם נאָמען זיינעם וויל איך נישט הערן. ניין, צען מאָל, הונדערט מאָל ניין.

גדליה־הערש איז פון דער מאַמעס משפחה. די באָבע כאַלצע (פון איר איז דאָס אַרויסגעשפּרונגען באַצקל) האָט אים אָנגעקערט אַ לייבלעכע מומע. אין די הענט האָט ער געהאַט אַ מלאכה, עפּעס גאָר אַ כפול־שמונהדיקע. ער האָט געשטשאָבעט תחתונים, קאַפּאָטעס, היטלען, ווייבערשע קליידלעך, יופּעס, יאַמפּעורקעס און אַמאָל אויך טאַקע געלאַטעט שיך. הכלל — אַלצדינג, וואָס נאָר מען האָט אים געגעבן. אַ בריה אויף לאַטעס לייגן איז אין גאַנץ קאַבצאַנסק זיין גלייכן נישט געווען. און ווייל לאַטעס גילטן ערגעץ נישט אַזוי ווי אין קאַבצאַנסק, דעריבער איז גדליה־הערש שטאַרק אין דער מאָדע געווען דאָרט. ביי וועמען נאָר עפּעס אַ טרעןְ, אַ ריס, באַלד צו גדליה־הערשן; ביי וועמען אַ שוך, נישט פאַר יידישע קינדער געדאַכט, האָט געפּייפט, פאַרשטאָפּט אים גדליה־הערש דאָס מויל און זאָגט אים אָן מיטן האַרבן וואָרט, ער זאָל נישט פּייפן. איז דער אייגענער טרען, דער אייגענער ריס ווידער טאַקע דאָ מאָרגן און דער שוך הערט אים נישט, האָט אַ העזה באַלד טאַקע ווידער צו עפענען אַ מויל, איז גדליה־הערש נישט פויל, לאַטעט און לאַטעט, ביז דער רוח נעמט צו די לאַך מיט דעם מלבוש אינאיינעם. ווען אַזאַ גדליה־הערש זאָל געווען אַנשפּאַרן אין פּאַריז, וואָלט ער געגאַנגען אין גאָלד, געטראָגן וואָלט מען אים דאָרט אויף די הענט. אין קאַבצאַנסק אָבער איז ער געגאַנגען נאַקעט און באָרוועס. און אַז מען האָט אים דאָ שוין געטראָגן אויף די הענט, איז דאָס געווען דעמסטמאָל נאָר, ווען ער איז געפאַלן פון די פיס, בשעת ער האָט גע־כאַפּט אַן איבעריקע כוסה. טרינקען האָט ער אַפילו געקענט, ווייל די מלאכה האָט ליב דעם טרונק און אַנדערש קען מען נישט איינגעקויפט זיין אין דער חברה פועלי־צדק, נאָר פונדעסטוועגן קען מיט דעם גרעסטן טרינקער זיך מאַכן, ער זאָל דווקא זיין אַמאָל שיכור־לוט. ביים אויסניכטערן זיך, פלעגט ער, ווי געוויינטלעך אַ געוויסער טייל שיכורים, זיך פאַרענטפערן, ער איז נישט שולדיק, דאָס אומגליק איז געשען, נאָר ווייל ער האָט גענומען די כוסה פון דער לינקער האַנט. אַ סימן, אַט נעמט ער באַלד טאַקע אַ פלעשל משקה, ווי געהעריק איז, זופּט עס אויס פאַר אַן עדה יידן און ער זאָל זיך כאָטש פאַר־קרימען. אַזעלכע קונצן פלעגט ער עפּעטערס באַווייזן און דער קאַבצאַנסקער עלם פלעגט גאָר אָנקוועלן. נישט אָנגעקוואָלן דערפון האָט נאָר לייזער־יאַנקל אַליין; גדליה־הערש האָט אים מיט דער מלאכה פאַרשוואַרצט די אויגן. אַ קאַטאָוועס עפּעס, ער, ר׳ לייזער־יאַנקל, ימים נוראים אַ בעל־תפילה ערגעץ אין אַ גלופּסקער קלייזל און דאָס גאַנצע יאָר אַזוי־זיך אַ שיינער ייד, קוקט אַריין אין אַ ספר און רייבט זיך אין בית־מדרש הינטערן אויוון — ער און דער באַלמעלאָכע, דער עם־הארץ, זאָלן זיין קרובים! ער האָט גדליה־הערשן בשום אופן נישט געוואָלט אָנגעמען פאַר אַ קרוב, זיך אָקעגן אים געבלאָזן און

קיינמאָל אים נישט פאַרבעטן צו זיך אַ מאָל אויף אַ שמחה. איז ער געקומען אומגעבעטן, האָט מען אויף אים זיך אַפילו נישט אומגעקוקט. גדליה־הערש פון זיין זייט, האָט פון לייזער־יאַנקלס גדלות זיך גאָר נישט געמאַכט און אַמאָל אויס אים אויך געלאַכט מיט גוטן, אָן גאַל: „ווייס איך, וואָס מיט לייזער־יאַנקלען איז אַזוי דער יחוס! אַרומגיין שלינג־און־שלאַנג איז עפּעס נישט אַזאַ בריהשקייט. אַ לאַטע זאָל ער פּרואוון לייגן, אַזאַ לאַטע ווי איך, דענסטמאָל וועלן מיר זען. נאָט אייך אַ שמעלקע! אַ בהמה איז ער, נישט מער... לאָז אים גאָט נישט שטראָפן פאַר די זינד.״ אַזוי פלעגט ער געווייניטלעך אויסלאָזן דעם שמועס, אַ מאַך־געבנדיק מיט דער האַנט. מיט לייזער־יאַנקעליכען האָט ער זיך פאַרהאַלטן זייער גוט, פלעגט אויסלאַטען אירע מלבושים, איבערניצעווען די קינדערשע זאַכן, לייגן לאַטעס אויך אויף דעם מאַנס בגדים, נישט צו נעמען דערפאַר אַ פּרוטה. פאַרקערט, אונטער אַן ענגער צייט פלעגט ער שטילערהייט נאָך אונטערהעלפן איר מיט עטלעכע גראָשן. לייט זאָגן, אַז אין דער יוגנט איז ער אין איר געווען פאַרקאָכט, זי נאָך אים האָט אויך געצאַפּלט און עס האָט געהאַלטן שוין אויף אַ שטייגער, אָט ברעכט מען טעפּ — נאָר פּלוצים האָט זיך אונטערגערוקט דער שידוך מיט לייזער־יאַנקלען, באַבעס, מומעס האָבן זיך פאַר אים געמיט, אָפּגעשאַצט זיין ביי־קולכן, פאַר וויפיל מען קען עס אָפּנעמען אין נדן אַריין. ס'איז אויסגעקומען עפּעס גאָר אַ גליק, וואָס טרעפט זיך איין מאָל אין הונדערט יאָר. עס ווערט אַ קנס־מאָל און גדליה־הערש בלייבט, נעבעך, פון דרויסן אויף דער מליכעדיקער באַנק. פון דענסט־מאָל אָן, אַזוי שמועסט מען, איז גדליה־הערש פונעם פּנים אַראָפּ, גאָר נישט דער אייגענער וואָס פריער — עפּעס גאָר טאָקע אַ כישוף, אָן אָפּגעטאָנענע זאַך, באַהיט זאָל מען ווערן! — איז געווען אַלץ פאַראומערט, פאַרזאָרגט און פאַר צרות זיך געגומען צום טרונק. זייער מעגלעך, אַז הערמיט האָט אויך געשמעקט די שנאה אַקעגן אים ביי לייזער־יאַנקלען אין האַרצן. נאָר ווי די מעשה איז, אַזוי אָדער אַזוי, די שנאה איז געווען גרויס. דעריבער, אַז לייזער־יאַנקל האָט דאָ פונעם ווייב נאָר דערהערט דעם נאָמען זיינעם, איז ער אָנגעצונדן געוואָרן.

הגם לייזער־יאַנקעליכע איז געוואוינט געווען צו דעם מאַנס זידלערייִ און בייזקייט אויף גדליה־הערשן, נאָר היינטיקס מאָל, ליגנדיק אין קימפּעט, האָט עס זי אָנגעכאַפּט ביים האַרצן און זי האָט זיך באַוואָשן מיט טרערן. דער מאַן האָט אויף איר געקוקט מיט רחמנות און געמאַכט צו איר שוין ווייכער אַביסל:

— וויין נישט, דו טיפּשה איינע! זאָג איך דיר. אַ כשרע, ערלעכע יידענע באַדאַרף טאָן דעם מאַנס רצון. אַז דער מאַן זאָגט ניין, באַדאַרף זיין ניין. באַ־

רעכן זיך נאָר, נאַרעלע, ווער, ברוך־השם, איז דיין מאַן און ווער איז גדליה־הערש!...

— גדליה־הערש איז געווען אַ כשרער ייד, אַ גוטע נשמה.

— אַ כשרער ייד — אַ באַלמעלאָכע!! נאָר אַ געלעכטער, כ׳לעבן. קאַרג פאַרשוואַרצט האָט ער מיר די אויגן ביי זיין לעבן, זאָל איך אַצינד נאָך אים אַ נאָמען געבן מיינס אַ קינד און מיר אַליין אָנטאָן אַ חרפּה! גיי שוין, נאַרעלע, גיי, רעד נישט קיין נאַרישקייטן!

— אָבער אַ נאָמען, לייזער־יאַנקל! וואו האָסט דו אַ נאָמען? אַ שיינער טאַטע, משטיינס־געזאָגט!...

— נאָמען!... עט... נישקשה. — שטאַמלט דער טאַטע און פאַרטראַכט זיך אַביסל.

— אָבער הע־הע! אַז איך האָב געהאַט אַ חלום, הע־הע!...

— וואָס חלום?! — מאַכט דער טאַטע, אויסשטעלנדיק אַ פּאָר אויגן אויף דער מאַמע.

— גדליה־הערש איז מיר נעכטן ביינאַכט געקומען צו חלום. — מזל־טוב דיר, מלכה־טויבע! זאָגט ער און טוט דערביי אַ קרעכץ. איך ליג נישט רואיק אין קבר דערפאַר, וואָס אויף דער וועלט איז נאָך נישטאָ מיין נאָמען. דער־באַרעם זיך, מלכה־טויבעניו! מאַכט ער מיט אַ געבעט, ווייזנדיק דערביי אויפן קינד אין די קישעלעך. דו האָסט אַצינד אין האַנט מיך צו באַרואיקן. איך וועל מיך מיען דאָרט פאַר דעם כסא־הכבוד פאַר דיר, פאַר דיין מאַן. דאָס קינד דיינס וועט, אם־ירצה־השם, זיין אַ גוט שטיקל אַרבעט, אַ שאַרפע באָדל מיט אַ שפּיציק קעפּל. ביי די דאָזיקע ווערטער האָט אים געלויכטן דאָס פּנים און איז באַלד פאַרשוואונדן... וואָס זאָגסט דו, לייזער־יאַנקל?

— נו, נו... — מאַכט דער טאַטע אָן ווערטער.

— נוקע נישט, לייזער־יאַנקל, — זאָגט די מאַמע. — אַזוי זאָל איך זען פיל נחת, ווי איך האָב אים געזען... היינט ביינאַכט איז ער ווידער געקומען. אַלץ געקוקט אויף מיר און געוויזן אויפן קינד, געוויזן אויפן קינד און געקוקט אויף מיר... געוויזן, געקוקט פריער מיט אַ געבעט, דערנאָך . . . אוי, דערנאָך שטשירעט ער אויס אַ פּאָר אויגן און לאָזט זיך צו מיר מיט אויסגעשטרעקטע הענט, ווי ער וויל מיך שטיקן, טוט אַ זאָג בייז: ווען נישט . . .

— ווען נישט, וואָס? וואָס? — טוט זיך דער טאַטע אַ כאַפּ דערשראָקן, באַטראַכט די שיר־המעלותן און דעם קרייז מיט דער קאַטשערע אויף די ווענט אַרום דער קימפּעטאָרין.

— וואָס פרעגסט דו, לייזער־יאַנקל? ווי איז מיר נישט. עפּעס שפּילט מען זיך מיט אַ מת! ווי איז מיר, ווינד איז מיר...

— נו, נו, וואָס־זשע ווילסט דו, טיפּשה איינע ?

— האָב גאָט אין האַרצן, ווי איז מיר, לייזער־יאַנקל ! און זיי נישט קיין עקשן, ווינד איז מיר !

— טאַ . . .

דאָס צווייטע קאַפּיטל

ס׳איז געבליבן, דאָס קינד זאָל הייסן הערשל, נאָך דעם לעצטן נאָמען פון גדליה־הערש. און עס האָט דריגען געשטעקט אַ סך שפּיצלעך. איין מאָל האָט דאָך דער טאַטע דאָס רעכט אויך אויף אַ נאָמען. צווייטנס, איז דאָך אַ פּשרה מאַכן גאַנץ יידישלעך. ווי זאָגט דער עולם : יאַק ני פּסק ניכאַי בודע פּסקעץ,ביידע צדדים זאָלן צופרידן זיין. דריטנס, איז הערשל פאָרט נישט גדליה־הערש. די חרפּה האַלב צוגעדעקט, וואַרפט זיך נישט יענעם אַזוי אין די אויגן. און די מאַמע, זייער אַ גוטע באַלעבאָסטע, ליב אָפּצושפּאָרן אַלץ אויף שפּעטער, האָט ביי זיך געטראַכט : האַ, לאָז זיך וואַלגערן אין דעם באַלעבאַטישקייט אַן איבעריקער נאָמען גדליה, ער וועט אפשר צוניץ קומען אויף שפּעטער.

די מאַמע האָט טאַקע געטראָפן, ווי אַ חכמה ! זי איז אויסגעקומען מיט די נעמען ווי מיטן קרעפּל־פליש. אין אַ קורצער צייט אַרום איז זי געלעגן געוואָרן ווייטער מיט אַ ייִנגל און ער האָט, הערשלען אויף צו לאַנגע יאָר, געהייסן גדליה...

איך זאָג : הערשלען אויף צו לאַנגע יאָר, ווייל דער ברודער גדליה האָט זיך נישט לאַנג געהאַלטן, אים איז נישט געפעלן דער מאַמעס קעסט. עס האָט אים געגרימט אין בייכל, זיך, נעבעך, געגנוג אָנגעליטן און ביים אויסשניידן זיך אים ציינדלעך, האָט ער זיך מיישב געווען און זיך אָפּגעטראָגן. אויף דעם דאָזיקן שכל זענען געפאַלן עטלעכע פון די שוועסטערלעך און ברידערלעך נאָך פריער, איידער הערשעלע איז געבוירן געוואָרן. זיי האָבן געזען, אַז מיט קבצנים איז נישט גוט צו האָבן עסקים. דאָס לעבן ביי זיי איז נאָר איין אומגליק, אייביקע צרות, שטענדיקע יסורים. בעסער איין מאָל שטאַרבן, ווי צען מאָל אין טאָג אויסגיין פאַר הונגער ; איידער עלטערן זיך אין דלות, פאַרוואַרפן אויף דער פאָליצע די ציין, בעסער יונגערהייט פון דער וועלט גיין. אַ לאַנג לעבן אָן ברויט איז אַ ביסלעכווייזער טויט. נישט אַלע מענטשן אָבער זענען גלייך. דוואָסיע־קרוינע און פסח־זעליק האָבן זיך איינגעשפּאַרט דווקא לעבן און פאַרזוכן, משטיינס־געזאָגט, דעם טעם פון חתונה־האָבן. זיי זענען ביטערע אביונים און באַפאַלן מיט קינדערלעך. אַ חוץ זיי האָבן פונעם מלאך־המות הענט זיך אויסגעדרייט ציפּע־סאָסיע, שוין אַ מויד אין די יאָרן, איז

געווען, נעבעך, הויט און ביין. דאָס פּנים אויסגעצויגן, די באַקן איינגעפאַלן מיט בלויע רינגען אונטער די אויגן. אין דער יוגנט אָבער איז זי געווען אַ בילד שיינע, אַ לעבעדיק מיידל, זייער אַ געראָטענע, אַ חנעוודיקע, אַ גוטע, ערלעכע, כשרע נשמה — מעלות, וואָס אין רייכן שטאַנד ברענגען זיי גליק, אין דעם אָרעמען אָבער זייער אָפט נאָר אומגליק. צוזעענדיק דאָס גרויסע עלנט ביי די עלטערן אין הויז, איז איר געוואָרן אַ לאָך אין האַרצן. איר איז נישט אַזוי אָנגעגאַנגען אייגענע צרות, וויפיל די צרות פונעם הויזגעזינד, ווי מענטשן, נעבעך, קומען עס אָפּ, ווי פּיצלעך אומשולדיקע קינדערלעך דאַרפן עס, נעבעך, דאַרן־קוואַרן און גייען אויס ביסלעכווייז ווי אַ ליכט. ביי איר איז געבליבן, צו גיין אין דער פרעמד, דינען, פאַרדינען און אָפּדינען די ליבע עלטערן אין דער נויט. זי האָט גוט געוואוסט, אַז דער טאַטע איז ביי זיך אַ גרויסער מיוחס, עס וועט אים נישט אָנשטיין, זיינס אַ קינד זאָל זיך שטעלן אין דער פרעמד. נאָר דאָס האָט זי אָבער נישט אָפּגעשראָקן, זי האָט זיך פאָר־גענומען צו טאָן אַלע מיטל, זיך שטרעקן נאָך די עקן, אַזוי לאַנג — אַזוי ברייט, ביז זי וועט אירס פּועלן. זי האָט אויסגעקליבן דערויף אַ צייט, ווען עס איז געווען זייער ענג. אין הויז איז נישט געווען קיין שטיקל ברויט, דער ווינטער האָט צוגעטראָטן מיט זיינע שרעקלעכע פרעסט און אין שטוב איז קאַלט, כאָטש וועלף צו טרייבן. וואָכנווייז איז אויס דעם קוימען נישט געגאַנגען קיין רויך. די מאַמע איז געווען אויף דער צייט מיט קיילע־ריקלען און געהאַט זייער אַ שווער טראָגן. שמערל־אייזיק עליו השלום האָט געמאָזלט, געפּאָכט מיט דער נשמה און די איבעריקע נאַקעטע, הונגעריקע קינדערלעך האָבן זיך פאַרשלאָגן אין אַ ווינקל, געזעסן איינגעהויקערט אין צענטן, מיט סמאַהע אויף די ליפּן, שאַ, שטיל, נאָר צייטנווייז אַ קרעכץ, אַ זיפץ טיף פונעם האַרצן, און געקוקט אין דער וועלט אַריין מיט תמעוואַטע גלעזערנע אויגן, אין וועלכע עס זענען געשטאַנען פאַרגליווערטע טרערן... דענסטמאָל האָט זיך ציפּע־סאָסיען געעפנט דאָס מויל, זי האָט געוויינט, געחלשט פאַר דעם טאַטן, ער זאָל רחמנות האָבן אויף דער מאַמען, אויף די קינדער, אויך אויף איר, און לאָזן זי שטעלן זיך ערגעץ אויף אַן אָרט. עס האָט אויס איר גערעדט די נשמה, אַ מבול הייסע געפילן האָט זיך איר געגאָסן טיף פונעם האַרצן און דער טאַטע, דערהרגעט, דערשלאָגן פון דער ביטערער נויט, האָט לסוף איר איינגעוויליקט מיט אַ גע־בראָכן געמיט... איר אַוועקפאָרן קיין גלופּסק האָט דער מאַמע געגנוג טרערן געקאָסט, דער טאַטע האָט מיט איר זיך געזעגנט שטאַרק באַטריבט. די גוטע, שטילע טויב איז אַרויס פון דער נעסט ליידיק און בלויז, נאָר מיט דער ברכה פון די עלטערן, מיט דעם הייסן „פאָר געזונט!" פון די וויינענדיקע שוועסטער־לעך און ברידערלעך.

קאַבצאַנסק האָט אין אַ טראַנספּאָרט לעבעדיקע סחורה צוגעשטעלט גלופּסק — אַ שיינע, אַ יונגע דינסטמיידל!...

ציפּע־סאָסיע האָט באַלד באַקומען אַן אָרט ערגעץ דאָרט אין אַ נגידיש הויז. די ערשטע צייט איז איר געגאַנגען קיין מעשה נישט. מען איז מיט איר און מיט איר אַרבעט שטאַרק צופרידן געווען. זי האָט געשריבן אַהיים פריילעכע בריוולעך און אויך צוגעשיקט אַביסל געלט. נאָר דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן אַ מעשה. דער באַלעבאָס האָט אויף איר געוואָרפן אַן אויג און היינטערווייילעכס געפּראוווט ווערן מיט איר אַ נאָענטער מחותן. אין אָנפאַנג איז דאָס נאָך געווען אַביסל פאַרשטעלט. אויפן וואונק, גלאַט אַזוי זיך. ער איז אַ גוטער מענטש, ביי זיך פראָסט, זייער צוגעלאָזט און וויל אַן אָרעם קינד, נעבעך, מקרב זיין. פאַר וואָס נישט? פון זיין הויז האָבן שוין עטלעכע גאַנץ פיינע דינסטמיידלעך חתונה געהאַט, גאָר נישקשהדיק... לאָז זי נאָר נישט זיין קיין נאַרעלע, וועט איר אויך אַז וואויל זיין... ווייטער, ווייטער האָט זיך שוין קלערער אַרויסגעוויזן, וואָס אַ נגידס גוטסקייט און צוגעלאָזטקייט באַטייט. באַהיט זאָל מען ווערן! עס האָט זיך פאַר איר געעפנט פּלוצים גאָר אַ נייע וועלט מיט אַנדערע מיני קרענקונגען — אַ וועלט מיט אַ שטן, מיט אַ גיהנום און אַ קאַכעניש, פייער און שוועבל; אַזעלכס, וואָס האָט זיך איר נאָך פריער גאָר נישט געחלומט. דאָס לעבן איז פאַר איר געוואָרן אַ מלחמה. זי, שלאַפע, אָרעמינקע, נעבעך, האָט געמוזט שטיין שטענדיק געוואָפנט אַקעגן אַ שטאַרקן שטן, אַ געבאַלעוועטן פּעמפּיק. דער געדאַנק אירער, ווי אַזוי אירע ליבע קומען עס, נעבעך, אָפּ, דאָרט אין דער היים, ווי אַזוי נייטיק ס'איז פאַר זיי כאָטש אַ קליינע הילף, האָט איר אונטערגעגעבן כח, צו ליידן אירע גרויסע ווייטיקן. זי האָט זיך געראַנגלט, געראַנגלט ביז איבער די כוחות און געמוזט פאַר צרות דערנאָך פאָרט אָפּטרעטן פונעם אָרט.

זי האָט זיך געשטעלט נאָך אויף אַן אָרט. דאָרט איז געווען ווייטער דאָס אייגענע: פריער קיין מעשה נישט, דערנאָך אַ מעשה, שוין נישט איינע, נאָר צוויי. אַ מעשה מיט דעם באַלעבאָס און אַ מעשה מיט דעם באַלעבאָס' אַ זון... קרענקונג, האַרצווייטיק און לסוף אַוועק פונעם אָרט. ווייטער און ווייטער אַלץ אויף דעם דאָזיקן שטייגער: קיין מעשה נישט, שפּעטער אַ מעשה, די אַלטע מעשה, אַ מעשה איבער אַ מעשה און דער פינצטערער סוף פון דער מעשה. אַ חוץ מעשיות אין שטוב איז נאָך מעשיות אין קיך: מיט קעכינס, מיט אַריינגייערס, מיט מעקלערינס און מיט יענע, וואָס ווערן אויף דער עלטער גבאיטעס. הכלל, אַ „טויזנט און איין נאַכט" מיט מעשיות. ציפּע־סאָסיע איז געוואָרן, נעבעך, אַ קרבן פאַר איר שיינקייט... אויף צרות נאָר איז זי געבוירן געוואָרן אַ שיינע. ווי קומט אַזוינס צו אָרעמע לייט, מיט וועלכע מען איז עפּעס נישט

אַזוי מחויב צו מאַכן צערעמאָניעס און קוקן דערויף, טאָמער קרענקט מען זיי מיט אַ גראָב וואָרט און נעמט ביי זיי צו דאָס גאַנצע חיות מיט אַ מיאוסער באַהאַנדלונג?... אויך מיר אַ מענטש ציפּע־סאָסיע, אַן אָרעמע דינסטמיידל! דיין שיינקייט, אַך, מהיכא־תיתי, און דו אַליין . . . ווערמענס עסק איז עס? מעגסט אַפילו די כפּרה ווערן. אַי טאָמער האָט ציפּע־סאָסיע פאָטער און מוטער, וועלכע האָבן זיך האַרצנדיק ליב, מיט איר אין לעבן פיל מי געהאַט, געצויג קאַפּדאָרעניש, נישט דערעסן, נישט דערשלאָפן, ביז גאָט האָט געהאָלפן, זי איז אויסגעוואַקסן; אַי טאָמער האָט ציפּע־סאָסיע אירע עלטערן אויך שטאַרק ליב, זי אַרבעט, זי דינט, ווי־ס׳איז אונטערצוהאַלטן אירע ליבע, נעבעך, וואָס חוץ זיי קריכט איר גאָר נישט אין קאָפּ קיין אַנדערע זאַכן — אַזעלכס גייט קיינעם אויפן געדאַנק אַפילו נישט אַרויף. נאַרישקייטן, פון ווען־מען מען האָט דאָ צו טראַכטן!... ציפּע־סאָסיע אָבער האָט אויך אַ נשמה, זי טראַכט, זי פילט... באַריירט מען זי גראָב, טוט איר וויי...

„דעריבער״, אַזוי זאָגט דער מחבר פונעם „ווינטשפינגערל״ אין זיינע כתבים, „דעריבער האָט ציפּע־סאָסיע נישט געקענט מער אויסהאַלטן און איז קראַנק, צעבראָכן מיט אַ שווער געמיט, נעבעך, געקומען צוריק אַהיים, צוריק צו אירע אָרעמע עלטערן, שוין נישט די ציפּע־סאָסיע, וואָס פריער. די מאַמע האָט געפילט דער טאָכטערס ביטער האַרץ און איז אויסגעגאַנגען פאַר רחמנות אויף איר דערשלאָגן קינד.

„אָרעמע, בידנע שוועסטער! דיין אומגליק איז, וואָס גאָט האָט דיר געגעבן חן; דיין אומגליק איז יענע גליקלעכע מיט דיין שיינקייט צו געפעלן. פאַר־שפּילט איז דיין וועלט, פאַרוויסט איז דיין לעבן, אַז אַך און וויי דיר, נעבעך, אָרעמע, אומגליקלעכע שוועסטער! . . .״

דאָס דריטע קאַפּיטל

אַצינד, אַז הערשעלע אונדזערער זאָל נעמען די בעסטע לאַנד־קאַרטע, אויף וועלכער עס שטייען געצייכנט די אַלע שטעט פון גרויס ביז קליין, און זאָל זוכן אַפילו מיט ליכט, איז פון קאַבצאַנסק קיין זכר נישטאָ דאָרט, און אַמאָל, אין דער יוגנט, האָט ער געמיינט, ווי אַ וואָרעם זיצנדיק אין כריין, אַז קיין בעסערס פון קאַבצאַנסק איז גאָר נישטאָ. קאַבצאַנסק אַליין טאַקע איין שטאָט אויף דער גאַנצער וועלט, דער פּופּיק אירער, פונקט אין רעכטן מיטן. ווייטער, אין דער זייט, איז שוין מדבר, פאַרלייגטע ערטער מיט ווילדע חיות. מענטשן, וואָס מענטשן הייסן, אתה־בחרתניקעס, סאַמע צימעס, זענען נאָר דאָ.

פאַר זיי אַליין שיינט די ליכטיקע זון בייטאָג, די לבנה און שטערן ביינאַכט און גאָט גיט זיך אָפּ, האָט מער נישט צו טאָן נאָר מיט זיינע קאַבצאַנסקער יידן... ער גיט רעגן פון זייערע בהמות וועגן — ציגן זאָלן האָבן פאַשע; אויך קאַלוזשעס וואַסער אויף צו טרינקען, בכדי צו פאַרשפאָרן אָפּפרעסן די שטרוי פון יידישע דעכער און לעקן די ווענט פונעם בית־המדרש. ער גיט טרוקענע שיינע פאָגאָדע, די ווייבער זאָל גוט זיין צו גיין פרייטיק אין יאַטקע, אין מאַרק אַריין, איינצוקויפן אויף שבת. ער מאַכט אַ גרויס גערעטעניש אין קאַרטאָפלעס, ציבעלעס און קנאָבל, — יידעלעך, נעבעך, זאָלן האָבן וואָס צו עסן. הכלל, ער דרעמלט נישט און שלאָפט נישט דער היטער פון ישראל, ער אַרבעט מעשים, קערט אַ וועלט נאָר צוליב זיי, צוליב זיי... דערפאַר בלאָזן אים יידן שופר, זינגען אים אַ מלך עליון און שפרינגען קדוש, דערפאַר מאַכן זיי פון זיין כבוד וועגן אַ לאָקשן־קוגל — שבת, קניידלעך און כרעמזלעך — פסח און גייען אַ טענצל לעבעדיק־פריילעך צו די הקפות שמחת־תורה. חנוכה דאַנקען זיי אים אָפּ מיט אַ דריידל, פורים מיט אַ המן־קלעפּל, פאַרשטעלן זיך און מאַכן די פורים־שפּיל, די גאַנצע קאָמעדיע אַלץ לשם שמים, צוליב זיין הייליקן נאָמענס וועגן... נאָך איין שטאָט, אמת, איז אים געווען באַקאַנט, וועלכע עס האָט געשוועבט פאַר אים עפּעס ווי אין דער לופטן, געשוויבלט און געגריבלט מיט גאַנצע מחנות מלאכים, פליגל־אַדיוטאַנטן, און קוריערן פון גאָט־ברוך־הוא צו די קינדער ישראל — דאָס איז די הייליקע שטאָט ירושלים, וואו יידן ליגן באַגראָבן אין דער ערד, אין ארץ־ישראל־ערד, טאַקע נאָר לעבעדיקע מתים, וואָס פוילן נישט און עס האַלט זיך זייער געביין; וואו יידן האָבן אַ פייג... איילבערטן, טייטלען, מילגרוימען, און ציגן עסן דאָרט באָקסהאָרן. נאָר, אוי־וויי! ירושלים איז אָבער אַציַנד וויסט, חרב, אויס שטאָט, אויס וועלט און פאַר אונדז, יידישע קינדער, איז היינט אַ לעבן דאָ, אין קאַבצאַנסק — אין קאַבצאַנסק, אין גלות. דער קאַבצאַנסקער גלות איז דענסטמאָל אין הערשעלעס אויגן באַשטאַנען פון גאַוורילאָ דעם שבת־גוי, וואָס שנייצט אָפּ שבת די ליכט, נעמט אַראָפּ פונעם טיש די מעשענע לייכטער, און הייצט ביי יידן די הרובעס; פון טעקלע, וואָס וואַשט גרעט, שווענקט איבער געל־גרינע ווינדעלעך פון יידישע קינדער און מעלקט די קי; פון קאָנדראַט דעם שיכור, וואָס פאַר אַ גלעזל בראַנפן פאַרקויפט מען אים — דעם גאַנצן קאַבצאַנסקער חמץ; פונעם פריץ, וואָס יידן האַלטן ביי אים אַרענדעס, דערנערן זיך דערפון מיט ווייב און קינדער און מוזן, נעבעך, פון יוצא וועגן, אים צאָלן ראַטע, וואָס מוזן, נעבעך, צו אים אָנקומען אונטער אַ יום־טוב, ער זאָל זיי שענקען זעקלעך קאַרטאָפלעס, אינדיקעס און ווייץ אויף מצה — און, וויי, וויי געשריגן! ערגער נאָך ווי אַלע פון מיטקאָ דעם קליין שייגעצל און זשוקל זיין קליין הינטל, פאַר וועלכן נישט

נאָר קליינע יינגלעך האָבן געציטערט, אויך יידן מיט בערד, באַוויבטע, גרויסע תקיפים, פלעגן האָבן דאָס נייך־יעריקע און פאָר אים פאָר אַ מייל אַנטלויפן; גאָט ווייסט, צו וואָס דער ביטערער גלות של מיטקאַ וואָלט געפירט, ווען ער זאָל זיך ציען שטענדיק...

אַ נס נאָר איז געשען, וואָס מיטקאַ האָט ליב געהאַט אַ יידיש שטיקל חלה. פון אַ שטיקל חלה, וואָס מען פלעגט אים אונטערדרוקן כיירעש, איז ער געווייַנטלעך אויף אַ געוויסער צייט געוואָרן גוט, ווייך ווי אַ טייג, האָט זיך באַלעקט און געקוקט שוין אַנדערש אויף יידישע קינדער. וואָס יינגלעך האָבן פריער נישט געטאָרט, האָבן זיי שוין געמעגט. יעקבס טאַפּ לינדזן איז געבליבן אויף תמיד טאַקע זייער אַ גוט מיטל. ווער שמועסט, אַ יידיש שטיקל געפילטע פיש, איז גאָר אַ וואונדער! נאָר חוץ די אַלע זאַכן איז דאָך מיטקאַ נישט מער געווען ווי אַ נאַריש יינגל און טאַקע אַליין ליב געהאַט אַפּטאָן מעשים, שטיפן מיט חברה קונדייסים. ביים שפּילן זיך איז ער מיט זיין גראָבן קאָפּ שוין געלעגן ביי אונדז אין די הענט. אַ פערדל איז ער געווען זייער אַ וואוילס, כח צו לויפן, צו דריגען מיט די פיס, האָט ער געהאַט, און זיי, מיט זייערע יידישע קעפּלעך, פלעגן אויף אים פאָרן רייטנדיק, דערלאַנגען אים הינטערוויילעכס אַ שמיצל און פירן אים ביי דער נאָז, וואוהין זיי האָבן געוואָלט... האָבן זיי עפּעס געמייסטערט, געשטעלט אַ מילכן ערגעץ אויף אַ רינשטאָקל, האָט ער מער נישט געטויגט ווי נאָר דערצו, צו ברענגען זאַמד, טראָגן שטיינער, גראָבן די ערד און קריכן אין בלאָטע. יידישע קינדער פלעגן זיך באַר קוועטשן, אונטערהעלפן אים מיט אַ סאָפּען, מאַכנדיק: האַ־האַ, אַרבעט, טו, מיטקאַ, אַזוי, אַזוי!... אַצינד אַז מיטקאַ איז פון אַ שייגעצל געוואָרן אַ גרויסער גוי, איז אפשר מעגלעך, אַז ער איז ערגעץ אין דער וועלט היינט אַ גאַנצער פּריץ און טוט דאָס אייגענע וואָס אין דער יוגנט: נעמט ביי דעם און ביי יענעם און איז נישט פויל אויף דער האַנט.

זשוקל איז אויך נישט געווען קיין שלעכטער הינטל. פאָר אַ שטיקל ברויט פלעגט ער סלוזשען, שטיין אויף די לאַפּקעס און דרייען מיט דעם ווידל. און הגם אַ שטיקל ברויט האָט אַ גרויסן ווערט ביי קאַבצאַנסקער יידן, פונדעסטוועגן האָט זיך קיינער דערויף נישט געמאַכט אונטערוואָרפן עס אַ מאָל זשוקלען, טראַכטנדיק ביי זיך: לאָמיך אַ הונט פאַרשטאָפּן דאָס מויל. ניכיי ני לאַיע, לאָז ער נישט בילן. — יידן מיט בערד פלעגן שמאַכען פאָר גרויס הנאה, ווען זשוקל האָט זיי אָנגעטאָן דעם כבוד, אַ כאַפּ צו טאָן פון זייערע הענט דאָס ביינדל און געקוקט אויף זיי פריינטלעך, בשעת קנאַקנדיק עס מיט די שאַרפע הינטישע ציין. פלעגן שמאַכען, גלעטן דאָס בערדל, טרייסטנדיק זיך מיט דער האָפענונג: נו, חבר... פון היינט אָן זענען מיר שוין חבר. שויז אַז

סכנות... דערביי טאָקע זיך מאַכן קוראַזש אָנצורירן פון דערווייטנס זשוקלען, מיט אַ שפּיץ פינגער אַ גלעט צו טאָן איםביים קעפּל, און אַז מען איז שוין יאָ אַ שטיקל חשוב ביים הונט, פּרוּוון דערווייל טאָקע אָנצורייצן אים אויף אַנדערע: אַטו־נאַ, קוסיי! ווי דער שטיגער איז פון אַ יידן אַ תּקיף...

היינט, אין די עלטערע יאָרן, ווייסט אונדזער הערשעלע שוין, אַז יידן צווישן אַלע מענטשן אויף דער וועלט זענען די הענער, וואָס ליגן שטענדיק אונטערן פּעקעליק לעבן ווייב און קינדער. דאָס הויזגעזינד איז ביי אַ יידן דאָס גאַנצע לעבן, טיף איינגעבאַקן אים אין האַרצן, און דער טאַטע זיינער איז דרינען געווען אַ ייד שביידן, אַ האָן שבהענער. ער ווייסט היינט וואָרום אַז דער טאַטע האָט אים זייער ליב געהאַט, נאָר דאָס איז געווען אַ פאַרבאָרגענע ליבשאַפט אינעווייניק אין האַרצן, אויפן יידישן שטייגער, אין פּנים אָבער האָט מען עס אים נישט אַרויסגעזען. פאַרקערט, אויפן פּנים איז אים שטענדיק געלעגן אַ פינצטערע כמאַרע. ער האָט געקוקט עפּעס ווי בייז, אַנגעלאָדן, מיט אַ ביטער־זויערער מינע. ס'איז אים עפּעס ווי נישט אַנגעשטאַנען צו רעדן, לאַכן, נאַריש צו מאַכן זיך מיט די קינדער, האַלטנדיק אין דער סבֿרא, אַז פאַר אַ טאַטן פּאַסט נישט אַזעלכע זאַכן. קינדער באַדאַרפן פאַר אַ טאַטן מורא האָבן, זויסן דרך־ארץ, אין זיינע אויגן נישט אונטערשטעלן זיך הויך רעדן, אַ לאַך צו טאָן, חלילה, און באַדאַרפן גיין אויף די שפּיץ פינגער. האָט זיך אַ מאָל אַ קינד פאַרזינדיקט מיט אַ הויך קול, מיט אַ געלעכטער און עפּעס אַ פרייע באַוועגונג, איז אים עס, נישקשה, באַקום אויסגעפאַלן פון טאַטאַנס אַ בליק, וואָס האָט אים דורך־און־דורך־געשטאָכן. מיט דעם ווייב האָט ער פאַר פרעמדע, אויך פאַר אייגענע מענטשן קאַרג־וואָס גערעדט, זי נישט גערופן ביי דעם נאָמען, נאָר געזאָגט געווייינטלעך: דו, הערסט דו! און אַמאָל אויך: טיפּשה. אין האַרצן איז ער געווען צו איר טאָקע זייער גוט, גוט ווי די וועלט, נאָר אַרויסווייזן עס באַשיינפערלעך האָט ער עס פאַר זיך געהאַלטן פאַר אַן אומכבוד, עפּעס פריקרע, נישט שיין פאַר אַ יידן. ער — איז דאָך ער, אַ מאַנספאַרשוין, אַ ייד, און זי איז אַ זי, נאָך אַלע זאַכן פאַרט נישט מער ווי אַ נקבה, אַ יידענע... ער איז געווען אין דעם הויזגעזינד טאָקע אַן אמתער האָן, וואָס פירט זיך שטענדיק אַרום מיט דער הון און מיט איר פּליד, זוכט, קראַצט פאַר זיי אויס ווערעמלעך, שפּייז פון אונטער דער ערד. נאָר זאָל פּרוּוון אַ הינדל עפּעס טאָן נישט ווי זיין ווילן, גיט ער עס אַ פּיק אין קעפּל. ער גייט פאַרריסן דעם קאָפּ אין דער הויך, די אייגלעך פייערן אים, קוקט מיט גדלות און בכדי צו באַווייזן, וואָס אַזוינס ער איז, טוט ער אַ קלאַפּ מיט די פליגל, מאַכט אַ המלך, אַ ברייטן, גרויסן קוקוריקו! דאָס באַטייט: תּרבות, הינער, ווייסט, ווער עלטער איז!...

צוגעלאָזט און באַרעדעוודיק איז דער טאַטע געווען נאָר אין אַזעלכע גע־וויסע פעל, ווען אַ קינד, אַשטייגער, איז קראַנק געווען. דענסטמאָל איז ער פון אים נישט אָפּגעטראָטן אויף אַ טריט. האָט עס געגלעט, געטאַפּט ביים שטערן, איינגענומען מיט גוטע רייד און צוגעזאָגט מתנות, שיינע שפּילכלעך, וויפיל דאָס האַרץ גלוסט: אַ שיין הילצערן שווערדל אויף תשעה באב, אָפּ־געפאַרבט מיט שוואַרצע יאַגדעס, אַ גראַגער, אַ דריידל, אַ פאָן מיט אַ רויטן עפּל, אַרויפגעשטעקט אויבן, דערביי טאַקע נאָכגעמאַכט ווי אַ גראַגער גראַגערט, ווי אַ דריידל דרייט זיך, זומזעט און ווי יינגלעך מיט פאָנען גייען צו די הקפות, קוויטשען: עוזר דלים הושיעה נא! אָט אַזוי, אַזוי... בכדי אַרויסצובאַקומען דערמיט ביים קראַנקן קינד, נעבעך, כאָטש אַ קליין שמייכעלע. איז עס אים געראָטן איז ער געווען איבערגליקלעך. אָדער, אַשטייגער, ווען עפּעס אַ שמחה, אַ יום־טוב און מייסטנס פּסח צום סדר, אַז ער איז געזעסן אָנגעלענט, ווי אַ פּריץ, אויף דער עסע־בעט אין קיטל, דאָס ווייב קלאָר־ווייס אָנגעטאָן לעבן אים, ער האָט זי גערופן מלכה, זי אים — מלך. ביידע האָבן געלויכטן, געקוקט מיט שיינענדיקע אויגן, דאָס איינער אויפן אַנדערן, דאָס אויף די כוסות, אויף דעם טעלער, אין וועלכן עס ליגן שיין, פיין אויסגעלייגט ווי געהעריק: די זרוע אין דער רעכטער האַנט, אונטן חרוסת, דאָס איי אין דער לינקער האַנט, אונטן כרפּס, גרינס פון פּעטרישקע און צווישן זיי מרור, געריבענער כריין, גאָר מחיה. אַ־נו, הערשעלע, פלעגט מאַכן דער טאַטע, אָננעמענדיק דאָס קינד פאַרן בעקעלע, פרעג מיך, הערשעלע, די פיר קשיות. הערשעלע האָט זיך צע־שאָקלט, אָנגעהויבן הויך אויפן ביי־קולכן, מאַכנדיק דערביי מיטן גראָבן פינגער: טאַטע! איך וועל דיך פרעגן, טאַטע! פיר קשיות! און אָפּגעקנאַקט לעבעדיק איין קשיא נאָך דער אַנדערער. דענסטמאָל איז מען פריי געווען צו רעדן, צו לאַכן, וויפיל מען וויל. הפקר אַ וועלט. די קינדער פלעגן זיך אָנ־שיכורן מיט גאַנצע כוסות לאַקעריצע, וואָס די מאַמע האָט אָנגעקאָכט אין יענעם גרויסן פסחדיקן טאָפּ, און פלוידערן, אויף וואָס די וועלט שטייט.

אַ חוץ די דאָזיקע פעל איז די מורא פאַרן טאַטן געווען גרויס. אין שטוב איז אונדזער הערשעלע, ווי די אַלע איבעריקע קינדער, געווען שטיל, נאָר אָבער ווי אַ שטיל וואַסערל, וואָס גראָבט טיף. צווישן זיך פלעגן די קינדער שטילערהייט אָפּטאָן מעשים, קריגן זיך, נאָכקרימען זיך אויפן וואונק, איינער דעם אַנדערן אַרויסשטעלן פייגן, דערלאַנגען אַ זעץ, אַ קניפּ און שאַ. איטלעכער האָט געוויינטלעך געהאַט זיינעם אויף צו קריגן זיך. הערשעלעס צו־להכעיסניק איז געווען חנא־לעמל. זיי זיינען געווען פייער און וואַסער, צוויי נישט קיין גלייכע מענטשן. חנא־לעמל האָט געוואָלט ווי אַן עלטערער ברודער, וואָס אָט באַלד אַ חתן־בחורל, לערנען דעם יינגערן דרך־ארץ. עס האָט אים געברענט,

פֿאַר וואָס דער טאַטע זעצט שבת ביים טיש הערשעלען נאָענט לעבן זיך און שמעלצט זיך גאָר הערנדיק, ווי ער טערעלייקעט „כל־מקדש" און האַלט אים אונטער אין די זמירות אויף אַ דין־קוויטשיק קולכן. ער פֿלעגט דעריבער אַלץ קריכן צום טאַטן אויף הערשעלען מיט מסירות, בכדי צו פֿאַרמיאוסן אים אין זיינע אויגן, און שטילערהייט צווישן זיך פֿלעגט ער נאָכקרימען הערשעלען ווי ער טערעלייקעט, אַריינשטעקן דערביי אַ פֿינגער אין גאָרגלע, שאָקלען דאָס קעפּל און אָנגעבלאָזן זיך ווי אַ אינדיק. הערשעלע פֿלעגט זידן ווי אַ קעסל, אַרויסשטעקן דאָס צינגל און מיט אויפֿגעשטעלטע קולעקלעך מאַכן אין איין כעס: פּוקע זיך, חנקע־לעמלדריק! אָבער אַלץ שטיל, מען זאָל נישט הערן.

אין שטוב איז הערשעלע געווען ווי אַ שטאַרק אָנגעבלאָזן פֿאַכירל, זיך איינגעהאַלטן, קיין פֿאַרע זאָל מען פֿון אים נישט הערן, אַקעגן־זשע אָבער אין דרויסן האָט דאָס פֿאַכירל געלאָפּנעט און ס'איז אַרויס פֿריי אַלצדינג, וואָס אינעווייניק אין אים האָט געשטיקט. דאָרט איז ער געווען אַ פֿייער, אַ שפּירט, איין קונדעס אין דער וועלט. ער האָט זיך איבערגעשלאָגן מיט אַלע יינגלעך און אַרויסגעוויזן זיין גרויס בריהשאַפֿט. אין שטיינער וואַרפֿן, כאַפּן אַ ציג פֿאַר די הערנער און זעצן זיך אויף איר רייטנדיק, אָננעמען פּלוצים דעם קאָב־צאַנסקער קהלשן צאַפּ פֿאַר דער באָרד און אויסרייסן אים אַ פּולן הויפֿן האָר, שטעכן חתן־כלה אונטער דער חופּה מיט שפּילקעס, נאָכלויפֿן אַ משוגענעם אויף דער גאַס, אונטערכאַפּן זיך הינטער אַ וואָגן, בשעת פֿאָרנדיק געשווינד, — דערצו איז ער געווען איין בריה טאַקע. ווייסע־חברה האָט דעריבער פֿון אים שטאַרק געהאַלטן און אים מכבד געווען מיט כהן אין אַלע קונדייסקע זאַכן. אין די מלחמות צווישן די קונדייסים, איז ער געווען דער גענעראַל, מיט עפּעס אַ פּאַפּירן שקאַרמיצל פֿון אַ בשמים־קרעמל אויפֿן קאָפּ, אַרומגעשטעקט מיט פּעדערן. די גבורה און דאָס גאַנצע גרויסקייט זיינס איז באַשטאַנען אין פּיטש־קען, וואָס ער האָט געהייסן איטלעכן מקיים פּסק זיין, גלאָט אַזוי־זיך פֿון זיין כבוד וועגן, און אַז דער גענעראַל, הערשעלע לייזער־יאַנקלס, האָט באַפֿוילן — איז מחויב געווען איטלעכער, פֿון דעם קלענסטן ביז דעם עלטסטן, באַלד צו פֿאָלגן. בשעת פֿרידן, נישט קיין מלחמה־צייט, פֿלעגט אונדזער הערשעלע מיט דעם גאַנצן פּעקל יינגלעך זיך אָפּגעבן מיט אַנדערע געשעפֿטן, און געשעפֿטן זענען געווען זייער פֿיל, ברוך־השם, אין איטלעכער צייט.

זומער בייטאָג פֿלעגט ער פֿירן ווייסע חברה באָדן זיך אין קאָבצאַנסקער טייך — אַ גרויסער רינשטאָק מיט אַ פֿאַרשימלטער בלאָטע ביים ברעג, וואו שטאָט־חזירים זענען געלעגן איינגעזונקען טיף ביז איבער די אויערן, אַרויס־שטעקנדיק נאָר דאָס פּיסקל. דער גאַנג אַהין איז געווען לעבעדיק־רעש'יק,

טאַקע ווי מען זאָגט, בעגראַנדע, נישט אויסגעלאָזן איין זאַך אויפן וועג, מען זאָל עס נישט באַרירן. יונגע געגדזלעך צעלויפן זיך, אונטערפליענדיק אַביסל מיט די קליינע, נאָך נישט גוט באַפעדערטע פליגעלעך; דער גאָנער סאָפעט, סמאָ־רעט מיט די נעזלעכער, אויסקרימנדיק דעם האַלדז ווי אַ שלשלת. דאָס קעלבל דאָרט איז זיך מטריח אויפצושטיין פונעם גראָז, שטעלט אויס אַ פאָר אויגן, רוקט זיך אָפ אויף עטלעכע טריט, וואַרפנדיק מיטן קאָפּ און אָנבייגנדיק דעם שטערן צו דער ערד, פאַררייסט דערנאָך דעם וויידל און אַוועק, אַוועק... חברה שפיליעט זיך אָפ, קנעפלט זיך אָפ, נאָכגייענדיק, אין איילעניש, אַזוי אַז צוקו־מענדיק צום ברעג טייך פאַלט פון איטלעכן דאָס אָנטאָן פלוצים אַראָפ — און פוץ אין וואַסער אַריין, בול־בול־בול! —

צווישן מנחה און מעריב איז ווייסע חברה זיך צונויפגעקומען אויפן יריד אין בית־מדרש, אין פאָלעש דאָרט, איטלעכער מיט זיין מין סחורה, און מען האָט געהאַנדלט געשמאַק. איינער בייט אַ קרומען אַלטן טשוואָק אויף אַ מע־שענעם קנאָפ אָן אַן אויערל. דער אַנדערער טוט אַ וויז אַ ניסל, אַ סווישטש און עס געפינען זיך הערויף צוויי שטאַרקע קונים, מיט שטיקלעך שפיגל־גלאָז, פאַרצעלייענע שערבלעך פולע קעשענעס. יענער מיט אַ גרינער פאַטשערקע איז פאַרטיפט אין עסק מיט דעם חבר, וואָס באַרימט זיך מיט זיין נאָדל־טעשל און אַ ציגערן אויער־לעפעלע. הערשעלע אונדזערער איז דאָס געווען דער שאַצער און געכאַפט פון אויבן פאָר זיין מי. געוויינטלעך לאָזט זיך דער יריד אויס מיט אַ קריג: קיינער איז נישט צופרידן, איטלעכער טענהט, ער האָט זיך מיאוס אָפגענאַרט. עס האַלט שוין ביים פאַטשן זיך; עפעס אַ קונדס, מיט אַ פריש געגדזן גערגעלע טרומייטערט־צו, אַ טאַראַראַם, אַ געפילדער, ביז דער שמש לויפט אַרויס אין איין כעס מיט אַ היק: שקצים! און חברה צעלויפט זיך ווי די מייז, איטלעכער אין זיין ווינקעלע.

חנוכה־צייט האָט געפלאַקערט דאָס געשעפט מיט דריידלעך, פורים־צייט— מיט מאַטעריאַל אויף המן־קלעפלעך, שבועות־צייט — מיט אויסגעבלאָזענע אייער, צו מאַכן פייגעלעך. הכלל איטלעכער יום־טוב מיט זיין מין סחורה... צייט אויף צו האַנדלען איז, ברוך־השם, געווען געגנוג, ווייל דער מלמד פון דער תלמוד־תורה, וואו אונדזער הערשעלע האָט געלערנט, איז אַליין געווען שטענ־דיק פאַרנומען מיט זייער פיל געשעפטן, אָן עין־הרע. ער איז געווען אַ שטיקל שדכן. פול געווען אויף אַלע חתונות, בריתן און לוויות, געווען אַ באַשטענדי־קער עדות אויף גטן. חוץ דעם האָט ער באַדאַרפט אָפשפּרעכן עין־הרעס, איבערקוקן מזוזות און פון אַלע מלאכות זיך אָפרייסן צייט דאָנערשטיק און פרייטיק מיט אַ פושקעלע אין די הייזער אַרומצוגיין. נאָר דעם שבח מעג מען אים נאָכזאָגן, אַז די שעה צייט, וועלכע ער האָט זיך גענומען צום קנעלן, האָט

ער געאַרבעט געשמאַק מיט אַלע כלים. די דאָזיקע קורצע צייט איז אים גאַנץ געגנוג געווען אויף איבערצושמייסן אַלע קינדער און ס׳איז אים נאָך איבערגע־בליבן עטלעכע לײדיקע מינוט צייט אויף צושפּאַרן זיך מיטן קאָפּ צום טיש, אַביסל זיך אויסרוען, אָדער קראַצן די באָרד, קרעכצן, גענעצן וכדומה אַזעלכע מלאכות. אויף הערשעלען פלעגט ער זאָגן: הערשעלע איז אַ גרויסער קונדעס, אָבער אַ וואויל ײנגל מיט אַ גוט קעפּל. די מאַמע פלעגט, הערנדיק אַזוינס, זיך דערמאָנען אין איר חלום, ווי גדליה־הערש, עליו השלום, האָט ווייזנדיק אויפן קינד געזאָגט: „ער וועט זיין אַ גוט שטיק ארבעט, אַ שאַרפע נאָדל מיט אַ שפּיצעכדיק קעפּל״ און פאַר נחת זיך געשמאָלצן. דער טאַטע־זשע אַקעגן, אויסהערנדיק אויף אים מסירות, ווי ער איז פאַרשייט, פלעגט מאַכן געוויינט־לעך מיט אַ שטעכווערטל: יענעמס נאָמען מיט יענעמס נאַטור, עס זאָל פעלן אַ האָר! יענער, עליו־השלום, האָט זיין גאַנץ לעבן זיך געפּאַרעט מיט לעכער און דער היינט איז אויך פול אין אַלע לעכער. ער פּאַרעט זיך אויך און מאַכט נאָך לעכער... דאָס איז געווען אַנצוהערעניש אַקעגן יענער מעשה, וואָס מיט הערשלען איז זיך פּאַרלאָפן, אַזוי ווי ווייטער וועט שטיין.

דאָס פערטע קאַפּיטל

ויהי היום, און ס׳איז געווען אַמאָל, איז אין קאַבצאַנסק אַ גרויס וואונדער געשען. פּלוצים, מען ווייסט נישט ווי און ווי אַרום, איז פון ערגעץ אַ דאָקטער מיטאַמאָל אַנגעקומען, עפּעס אַזוי ווי פונעם הימל אַראָפּגעפאַלן. יידן בכלל, אַז זיי דערהערן נאָר אַ דאָקטער, רופט זיך זיי אָפּ אַלע קראַנקהייטן און דערפילן איטלעכער זיינע ווייטיקן. בימי ירחמאיל הרופא, פאַר אונדזער ירחמיאל דעם רופא, וזוגתו יאַכנע הרופאת, און זיין ווייב יאַכנע די רופאטע, איז אין קאַב־צאַנסק שטענדיק געווען מיט חסד. ביי יידן האָבן די קראַנקהייטן געבורטשעט אינווייניק און מען האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. דער רופא האָט געטאָן זיינס, געגעבן ראַטונקעס: געגאָלט, געשוירן, געשטעלט באַנקעס, פּיאַוקעס, געלאָזט צו דער אָדער, געצאַפּט בלוט פון די מאַנסבילן, און די רופאטע פון איר זייט האָט געטאָן אירס, געצאַפּט בלוט ביי די ווייבער. מען איז פאַרשלאָפט געוואָרן און געשטאַרבן אָן חכמות, אָן גרויס דולעניש. גאַרנישט, מען האָט זיך פּלוצים געלייגט און פלוצים צוגעמאַכט אָן אויג, נישט באַדאַרפן דווקא האָבן דערצו פריער רעפּעצטן און אַפּטייקן... זיבעציק יאָר — אַזוי איז שוין אין דער וועלט געשטעלט — קומט דאָך אַ מענטשן צו לעבן, דערויף איז דאָך דאָ בפירוש אַ פסוק אין תהלים, וואָס אַפּיקורסים אפילו קאָנען עס אויך נישט אָפּ־

לייקענען. אַ וואָס, מען שטאַרבט פריער פאַר דער צייט, דרינען איז נישט שולדיק קיינער, נישט ירחמיאל דער רופא מיט זיין קלאָפּערגעציייג, נישט יאַכנע די רופאטע מיט איר קלאָפּערגעצייג און אויך נישט דער פּסוק, להבדיל. שולדיק אינגאַנצן זענען די חטאים... די חטאים אין שטעטל. דעם, יענעם האָט זיך פאַרגלוסט וואָס מען טאָר נישט... און דערויף איז דאָך דאָ אַ רבי, זאָל געזונט זיין, מיט אַ קאָמיסיע שיינע יידן, די זאַך אָנצושמעקן און אַרויסצופירן עס ווי בוימל אויפן וואַסער. אַזוי האָט עס זיך געפירט און פירט זיך אויף אַזאַ שטייגער שטענדיק, נאָר מיט דעם דאָקטערס אַ וויַיז־געבן זיך אין קאַבצאַנסק האָט, ווי קראָפּעווע נאָך דעם ערשטן זומער־רעגן, אַרויסגעשפּראָצט מיטאַמאָל שלאַפקייטן אַלערליי, אָן אַ צאָל: ספּאַזמעס, בויכוויייטיק, שטעכעניש אין די קריזשעס, שפּאַרעניש אונטערן לעפּעלע, קוועטשעניש, בייסעניש, מכות, גע־שווירן — און אונדזער יידישע קראַנקהייט, מערידן, איז פון דער פאַרבאָרגעניש אַרויס גאַנץ אָפן, זיך אַנטפּלעקט, ווי עס געהער צו זיין, מיט אַלע פּיטשעווקעס... נישט געווען איין ייד אַ גאַנצער, אָן אַ חסרון. יונג און אַלט זענען צום דאָקטער געלאָפן אויסלאָטען און פאַרריכטן אַביסל דאָס געזונט. קליינע קינדער מיט גרויסע בייכלעך און דינע פּיסלעך האָבן מאַמעס אויף די הענט געטראָגן און צו אים געלאָפן. גאַנץ קאַבצאַנסק, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, איז איין בקור חולים, אַלע זענען צעבראָכן. גאָט דער לעבעדיקער וויס, מיט וואָס עס וואָלט זיך אויסגעלאָזט, ווען דער דאָקטער זאָל נישט געווען אַזוי פלוצים, ווי ער האָט באַוויזן, אַזוי פלוצים אויך פאַרשווינדן. יידן פאַרגעסן זיך ווידער די ווייטיקן, הערן זיך נישט צו, שלעפּן זיך אַרום, כל־זמן עס דינען זיי די פיס, און לעבן, ווי דער שטייגער איז, מיט דעם אימפּעט... ירחמיאל הער רופא קריכט ווידער אַרויס, ווי די לבנה נאָכדעם אַז די זון פאַרגייט, אַרבעט אויף אַלע כלים און יידן — שטאַרבן מיט חסד...

הערשעלען אָבער איז דער דאָקטער פונעם זינען נישט אַרויסגעגאַנגען. די גאַנצע מעשה איז אים זייער געפעלן. עס גלוסט זיך אים ווערן אַ דאָקטער, אים נאָכצוטאָן און צו מאַכן, ווי ער, די גאַנצע שפּיל מיט דער ווייסער חברה. קינדער האָבן, ווי די מאַלפּעס, ליב נאָכצוטאָן די גרויסע אין אַלע זאַכן. ווי זאָגט מען עפּעס: קינדער קייען, וואָס אַלטע שפּייען. ווייסע חברה קרויגען למזל אונדזער הערשעלען פאַר אַ דאָקטער און די שפּיל הייבט זיך אין אַ גוטער שעה אָן. הערשעלע ווערט צוליב זיך, צוליב זיין כבוד, אַ גוטער און זאָרגט זיך קלאָמפּערשט פאַר זיין חברימס געזונט, ווינטשנדיק דערביי טאַקע פונעם גאַנצן האַרצן: אַ, קרענקען זאָלן זיי, רבונו של עולם! און באַדאַרפן צו זיין הילף אָנקומען...

פרייטיק איינמאָל אין דער פרי, אַז דער מאַמען איז מיט בויכווייטיק אָנגע־

קומען צו נעמען אין קלייטל אויף באָרג פּעפּער, צימערינג און מעל אויף שבת, לאַקכנט אונדזער הערשעלע שטילערהייט אַראָפּ צוביסלעך פֿון די דאָזיקע זאַכן און אַוועק שאַ, קיטש אַהין, אויפֿן פֿרייען גראָז, אויפֿן לײדיקן פּלאַץ הינטער דער שטוב. ער זיצט זיך דאָרט לעבן פּלויט, פֿאַר אים שטייט אַ קליין פּאַפּירן קעסטעלע, וואָס קאָסט אים דרײַ קנעפּלעך מיט אַ יערכען בײַטעלע אַ צוגאָב דערצו. אין קעסטעלע געפֿינען זיך עטלעכע קלײנע פֿלעשעלעך, פֿאַר וועלכע אַ חבר זײַנער האָט בײַ אים גענומען אַ נוס, אַ צווילינג, וואָס האַלטנדיק אים אין מויל בײַ דעם ניס־שפּילן, איז ער אים שטאַרק מזלדיק געווען אויף אָפּצודאַצן די קינדער; אויך אַ גרויסן זשוק מיט לאַנגע הערנער, געהאַנגען צוגעבונדן אויף אַ לאַנגער פֿערדישער סטרונע. און בשעת די מאַמע פֿאַרעט זיך אין שטוב דאָרט, ברעכט, נעבעך, זיך דעם קאָפּ, ווי ס'איז פֿונעם ביסל מאַטעריאַלן עפּעס צו מאַכן, פֿאַרעט זיך אויך איר זונדל דאָ מיט דעם אַראָפּגעלאַקכנטן פּעפּער, צימעריגג, מעל און שאר ירקות, צו מאַכן דערפֿון רפֿואות, וואַסערלעך, טראָפּנס אין די פֿלעשעלעך. פֿאַרטיק מיט די רפֿואות, טראַכט ער בײַ זיך: אַצינד וואו נעמט מען עפּעס אַ קראַנקן, טאַקע מיט אַ גוטער אמתער מכה, צו באַווײַזן די גרויסע קונץ אין דאָקטאָריע? און ווי ער זיצט זיך אַזוי און טראַכט, דערזעט ער פֿונדערווײַטנס, ווי משה־יאָסי, אַ פֿאַרוואָרלאָזטער יתום, אַ נאַקעטער, אַ באָרוועסער, פֿאָרט אויף אַ שטעקן רײַטנדיק און אַרבעט, נעבעך, פֿאַר אַלע גאָר אַ שרעק: פֿאַר דעם פֿורמאַן, אויך פֿאַר דעם פֿערדל און אויך פֿאַר דעם וואָגן. ער שמײַסט דעם שטעקן, אָנטרײַבנדיק אים מיט אַ געשריי: וויאָ, וויאָ! ער הייבט פּיסלעך, פּוצט אויס דאָס בײַכל, פֿאַרוואַרפֿנדיק אַהינטער דאָס קעפּל, הירזשעט ווי אַ פֿערד, שפּרינגט האָץ־האָץ און לויפֿט גאַלאָפּ; ער פּויקט מיט דער האַנט אויף די אָנגעפּוישטע באַקן. פֿון דער זײַט אַ קלאַפּ, פֿון יענער זײַט אַ קלאַפּ, כריפּעט, סקריפּעט און מאַכט אויף אַלערליי משונה קולות: טראַ־טראַם־טראַראַם! כואי־כיפּ־סיפּ! ווי אַ קלאַפּעריי און אַ סקריפּ פֿון רעדער. ער יאָגט לעבעדיק, קנאַקנדיק־טשאַקנדיק, פּײַפֿנדיק גלײַך צו הערשעלען און, צוקומענדיק נאָענט, טוט ער אַ הירזשע, דערנאָך אַ געשריי: טפּררו! אויסלאָזנדיק מיט אַ צענגאָרנדיק כ־כ־כ־איפּ־סיפּ און שפּרינגט אַראָפּ פֿונעם שטעקן.

אונדזער הערשעלע פֿאַלט אויף אַן המצאה בײַ משה־יאָסיס אָנקומען און נישט לאַנג געטראַכט, מאַכט ער צו אים אויף קונדעס־לשון אַזוי:

— סויסע־סאָסי, משה־יאָסי, סו־סילסט, דו־ווילסט, סאַן־סראַנק, זײַן־קראַנק?

— סיין, ביין! — ענטפֿערט משה־יאָסי אָפּ, אויך אויף דעם אייגענעם לשון טאַקע. — סאָל־סאָט, זאָל גאָט, סיטן־היטן.

— זאָג יאָ, נאַרעלע. טאַקע גאָר אָן קאַטאָוועס. געגוג דייטש! — מאַכט הערשעלע. — לאָמיר רעדן פּראָסט יידיש. זאָג־זשע יאָ, נאַרעלע. וואָס קאָן עס דיך אַרן? דו זיי קראַנק און איך וועל דיר גענבן רפואות... נו, דו ווילסט?

— איך וויל, הערשעלע, איך וויל בעסער עסן.

— עסן?... עסן, משה־יאָסילע, האָב איך נישט, נאָר צוזאָגן אויף שפּעטער אַמאָל, יאָ, זאָג איך צו. נאַ דיר מיין האַנט תקיעת־כף. נו, ווערסט־דו שוין זיין קראַנק, נאַרעלע?

— איך בין דאָך אָבער געזונט, הערשעלע.

— נישקשה, נאַרעלע, איך וועל דיך מאַכן קראַנק. איך וועל דיר טאָן אַ דראַפּעלע, אַ קליין דראַפּעלע אונטן אויפן פוס, זעסט־דו, אָט מיט דעם טשוואָק.

אַזוי רעדט הערשעלע איין דעם חבר און נעמט פון דער פּליודערן־קע־שענע אַרויס אַ פאַרזשאַווערטן טשוואָק.

— עס וועט דאָך אָבער וויי טאָן, הערשעלע!

— גאָר אַ קליין דראַפּעלע, משה־יאָסינו, ווי איך בין אַ ייד! עס וועט וויי טאָן אַ ווײַלע און באַלד טאַקע אויפהערן. איך וועל דאָך דיך היילן, איך מיין דאָך דיין טובה. וואָס דען? דייך טובה, נאַרעלע, מיין איך דאָך... און דו ווילסט עס נישט פאַרשטיין.

— גיב־זשע מיר, אויב יאָ אַזוי, באַלד טאַקע עסן. אַי, בין איך הונגעריק, הערשעלע!

— אַ געראָם אַביסל! — מאַכט הערשעלע, אַנברוגזנדיק זיך קלאַמפּערשט.

— גיי דיר, גיי! איך וויל אים היילן, טאָן אַ טובה, און ער עסן! פרעסן!...

אויף דעם דאָזיקן שמועס קומען אָן עטלעכע ווייסע חברהניקעס. זיי קוועלן גאָר אָן פון הערשעלער אַפּטייקל און פון דעם איינפאַל זיינעם. נעמען זיך שטאַרק צו משה־יאָסין, איינצושמועסן אים מיט גוטע רייד:

— משה־יאָסינו, דו נאַרעלע איינער! אַבי מען מאַכט דיך נאָר קראַנק, וועט מען דיר דערנאָך, נישקשה, שוין אונטעררוקן עפּעס קייען. דו פאַר־שטייסט?...

איטלעכער גיט אים די האַנט תקיעת־כף, איבערשלאָגנדיק מיט אַ ציצה. משה־יאָסי קוקט איבער די ציצה, אויב זי איז נישט, חלילה, קיין פסולדיקע, און אַז ער זעט, זי איז כשר, די אַלע אַכט פעדים מיט די פיר קניפּלעך זענען ווי געהעריק איז, רופט ער זיך אָן אויפשטעלנדיק אַ פינגער נעבן דער נאָז, מיט אַן התראה:

— געדענקט־זשע, קינדער! אויב נישט, וועט אייך גאָט שטראָפן. זאָגט אמן!

משה־יאָסי שטרעקט אויס, אין אַ גוטער שעה, דעם פוס, די יינגלעך האַלטן אים גוט פוןביידע זייטן און הערשעלע נעמט זיך צו דער פּיאַטע זיינער מיט דעם טשוואָק. פריער מאַכט ער אים פּאַמעלעך אַ קליין דראַפּעלע, משה־יאָסי פאַרבייסט די ליפּן און שוויגט; דערנאָך גייט ער אים אַריין אַביסל טיפער מיטן טשוואָק, משה־יאָסי מאַכט: אַי־אַי־אַי! — חברה טרייסט אים: נישקשה, לאָז זיך, נאַרעלע, לאָז! מען וויל דאָך דיר געבן אַ רפואה... הערשעלע איז נישט פויל און שטופּט דעם טשוואָק אַריין נאָך ווייטער, עס רינט בלוט, משה־יאָסי רייסט זיך פון די יינגלעכס הענט און שרייט: געוואַלד!

— שאַ, שאַ, סויסע־סאָסי, משה־יאָסי! — נעמט אים אונדזער הערשעלע איין אויף קונדעס־דייטש מיט אַ פריילעך האַרץ. — סי־סאַקע, די מכה דיר, האָב איך שוין געמאַכט. אַצינד באַקומסט־דו פון מיר סרועה, אַ רפואה.

הערשעלע נעמט אַ פלעשעלע און גיסט זיינע טראָפּנס אויף משה־יאָסיס פרישער וואונד. ער פאַרקרימט זיך, נעבעך, אַ שרעק, שרייט: עס ברענט, געוואַלד עס ברענט! נישט מיט זיין קול.

משה־יאָסי האָט טאַקע געהאַט רעכט, געוואוסט, נעבעך, וואָס ער שרייט. די טראָפּנס זענען געווען צו־שטאַרק פעפּערדיק און געברענט ווי פייער דאָס רויע פליש אים אין דער בלוטיקער מכה. ער האָט זיך געצאַפּלט, געקרעכצט און זיך פאַרגאַנגען וויינענדיק פאַר גרויס ווייטיק.

די קונדסים האָבן געכאַפּט אַ ציטער און זיך צעלאָפן. הערשעלע איז אויך אַנטלאָפן אַביסל אין דער זייט און זיך געשטעלט קוקן פון דאָרט אויף זיין חולה. אַ היפּשע צייט האָט ער, נעבעך, זיך געוואַלגערט אויף דער ערד, שרייענדיק אַלץ אין איין קול: עס ברענט, ברענט! דערנאָך איז ער ווי־ס׳איז אויפגעשטאַנען און האָט מיט אַ יאָמער, אַ קלאָג זיך געלאָזט גיין זיין וועג, הינקענדיק שטאַרק אויף דעם רעכטן פוס. געקומען איז ער געזונט און אַוועק־געגאַנגען קראַנק. ער איז געקומען הונגעריק, באַר לעבעדיק, פריילעך, הנאה האָבנדיק פון דער ליכטיקער וועלט, פונעם שיינעם פרימאָרגן — און האָט, פאַר גרויס גוטסקייט צו אים, באַקומען אַ מכה!...

משה־יאָסי איז אַוועקגעלעגן אַ היפּשע צייט מיט אַ פוס געשוואָלן ווי אַ באַרג און אויסגעקרענקט די טובה הערשעלעס. אַז די דאָזיקע מעשה איז אָנגעקומען צום טאַטן דורך חנה־לעמל, אַלצדינג מיט איטלעכס פּיצעלע, האָט ער אים גוט מכבד געווען, אַז ער זאָל געדענקען, און ווי אַ טאַטע דעם זון געזאָגט מוסר אַזוי:

— שקאָץ איינער! טובות ווילסט־דו טאָן? מאַך בעסער יענעם נישט קראַנק און פאַרשפּאַר, שקאָץ איינער, דערנאָך אים צו היילן, צו טאָן אים

טובות. וואַרט נאָר, וואַרט, דו וועסט ביי מיר האָבן טובות! אַ צענטן זועסט־דו פאַרזאָגן...

— בין איך דען איינער? — טענהט דער זון וויינענדיק און וויל די שולד אַרויפלייגן אויך אויף אַנדערע. — פּאַרוואָס מעגן יענע... יענע?

— שאַ, שקאָץ! — טוט דער טאַטע בייז אַ ביק. — יענע זענען אויך אַזוינע שקצים ווי דו. דו הערסט, הערשל! מען איז מוחל דיר און דיין גלייכן אייערע שיינע טובות!...

דאָס פינפטע קאַפּיטל

אַך, ווען נישט דאָס עסן, ווען נישט דאָס עסן, וואָלט דאָס לעבן אין קאַבצאַנסק פאַר הערשעלען קינדערווייז געווען זייער אַ גליקלעכס, ווי אין גן־עדן! צייט אויף צו שטיפן, אַרומצולויפן פריי, האָט ער געהאַט, אַ שיינעם נאָמען ביי ווייסע־חברה האָט ער, ברוך השם, געהאַט: עסקים אַלערליי האָט ער, נישט צו פאַרזינדיקן, אויך געהאַט. ער איז געווען אַ גענעראַל, אַ סוחר, אַלצדינג וואָס איר ווילט און וואָס מאַכט יינגלעך איבער־גליקלעך. נאָר איין קלייניקייט — אָט דאָס עסן, וואָס דאָס מעגנדל זיינס פלעגט מאָנען עסן, דאָס האָט אים נאָר צעדרייט, פאַרשטערט די שמחה. ס׳זענען געווען צייטן, ווען ער איז געקומען אַהיים הונגעריק נאָך אַזויפיל מי און אָנטופען זיך, נעבעך, געחלשט עסן, כאָטש וואָס־ס׳איז, פון יוצא וועגן — און גאָרנישט, נישטאָ קיין לעק! ער פלעגט וויינען, זיך קראַצן, האַלטנדיק ביידע הענטלעך אין די האָר פונעם קאָפּ און שרייען, שרייען, ביז ער איז געבליבן ליגן אָן כוחות און אַנשלאָפן געוואָרן. שפּעטער איז ער שוין מיט אַזעלכע זאַכן געוואוינט געוואָרן און, אַז ער איז הונגעריק געווען, פלעגט ער מאַכן מיט די ליפּן און שווייגן. אַ רבין אויף שווייגן, אויף שטילערהייט ליידן, האָט ער געהאַט קיילע־ריקלען.

זי איז געווען אַ שלאָפע, בלייך ווי די וואַנט, דער האַלדז געשוואָלן, איין אויער פאַרלייגט, פאַרשטעקט מיט וואַטע. זי פלעגט, נעבעך, איבערטראָגן איר שמערץ, אויך קעלט, הונגער, זיצנדיק איינגענורעט אין אַ ווינקל, ווי אַ שטילע טויב, און קוקן מיט אַ פּאָר פאַרטראַכטע, פייכטע אויגן, שאַ, שטיל, נאָר וואָס זי פלעגט מיט אַ כאָרכלען שלינגען די סליונקע און דערביי עפּעס משונה זיך קרימען. דאָס איז געווען אַ קרימען זיך נישט מיט גאַל, מיט בייזקייט אויף די גרויסע יסורים. ניין, דאָס גוטסקייט איז איר געלעגן אויפן פּנים. דאָס קרימען זיך האָט באַטייט גאָר פאַרקערט. זי טוט זיך, נעבעך, אָן אַ כוח, נישט אַרויסצואווייזן די ווייטיקן מיט אַ הויכן זיפץ, ווען עס גיט איר אינווייניק

אַ צופּ, אַ קלעם. און איטלעכער קרים אירער האָט אויסגעריסן ביי יענעם אַ שטיק הארץ... אַזאַ רבי קאָן לערנען שכל, מאַכן ווייך, גוט און פרום אַ סך בעסער ווי אַלע מוסר־ספרים, בעסער ווי יענע נאַרישע חכמים מיט זייערע עסיג־זויערע־לאַקריץ־זיסע שטראָף־רייד. אפילו וואָסקע דער קאַטער (איר ווייסט דאָך וועמען מען מיינט... יענעם, דאָרט אין קרילאָוס באַסנע), אַ פרעסער, אַ נאַשער, וואָס די נשמה זיינע ליגט אים נאָך צווישן די טעפּ, אפילו אים וואָלט אַזאַ רבי צענומען — הלוואי ער זאָל אַזעלכן נאָר האָבן! — עס וואָלט אים פאַרגאַנגען דער חשק צו סמעטענע און שטאַרק צופרידן געווען כאָטש מיט זויערמילך.

הערשעלע איז געווען אַ פאַרשייט קינד, אַ לעבעדיקס, אַ רירנדיקס. קוים האָט ער זיך געשטעלט אויף די פיסלעך, אַ בליק געטאָן אויף גאָטס וועלטעלע אַרום אים, איז דאָס וועלטעלע אים זייער שיין געפעלן און חשק געהאַט ווי אַ העזעלע צו שפרינגען, צו לעבן, נאָר דאָס לעבן האָט אים אָנגעקוקט ווי אַ שטיף־מאַמע מיט אַ בייז פּנים! תרבות, יינגעלע! לאָז זיך אַ קבצן נישט גלוסטן... דאָס בייזע פינצטערע לעבן האָט אים אָפּגעשטעלט באַלד טאַקע ביים צעפירן זיך די הענטלעך; אים געגעבן צו פאַרשטיין דעם טעם פון נויט, פון הונגער; אים איינגעראַמט אַ סוד, וועד, משטיינס־געזאָגט, ער איז, פון וואַנען, משטיינס־געזאָגט, ער שטאַמט, לויטער קבצן, לויטער אומגליק... און אים גע־פרעגט די ערשטע קשיא: הערשעלע, וואָס איז מיט דיר אַזוינס די שמחה?

הערשעלעס יוגנט איז פאַרגאַנגען געשווינד, אַפּגעבליט גיך, און ער איז קינדווייז נאָך געוואָרן אַ קליין יידל: דערשלאָגן, פאַרטראַכט, מיט אַ פאַרזאָרגט פּנים און אַלע פּאָסטעמקעס פון אַ גרויסן, באַוויבטן יידן. עס האָט אים נאָר געפעלט אַ בערדל. דער ייד האָט אין זיין ביסל לעבן אויסצושטיין אַזויפיל מיני צרות און לייד, אַז ס'בלייבט אים נישט קיין צייט פאַר דער קינדהייט. זי גיט נאָר אויף אַ ווילע אַ שיין, ווי די זון אין אַ מיאוסן ווינטער־טאָג, און פאַרגייט טאַקע באַלד אין אַ גרויסער לאַנגער, פינצטערער כמאַרע. קוים קריכט דאָס יינגעלע אַרויס פון די ־וויקעלעך און טוט זיך אַ שפּיל, גיט מען אים אַ כאַפּ צום טייטל... מען שלעפּט אויף אים אַרויף דעם יאָך און וויאָ, וויאָ, יידל! —

אַך, רבונו של עולם, גלוסט זיך עס מיר אַצינד כאָטש פון דערווייטנס אָנקוקן דעם יידן, וואָס איז אויסגעוואָקסן פון יענעם יידל, וועלכן מיר איז באַשערט געווען צו זען אַמאָל! דענסטמאָל איז ער נאָך נישט אַלט געווען קיין צוויי קיילעכדיקע יאָר. איך געדענק נאָך ווי היינט זיינע צוויי פּאַהקעלעך, זיין יאַרמעלקעלע, זיין שפּענצערל און לייבסערדאַקל. עס שטייט מיר פאַר די אויגן זיין בלייך, פינצטער פּנימל, ווי ער האָט זיך אַנטפּלעקט פלוצים פון אַ קליין

אַלקערל, צעשויבערט, איינגעטונקט אין פעדערן, פון די קישעלעך, אַפּנים, אויף וועלכע ער האָט געשלאָפן; ווי ער האָט זיך פּאַמעלעכן צוגערוקט אין שטוב צו דער מוטער, איר זיך געזעצט אויפן שויס, מיט די כשרע הענטעלעך אַרויסבאַקומען איר פונעם בוזעם די ברוסט, געמאַכט אויף זיין זיס לשון אַ ברכה — שהכל און געזויגן... אמן! האָב איך געענטפערט מיט כוונה, באַטראַכטנדיק מיט גרויס נחת דאָס זויגנדיקע קליינע יידל, אויך די מאַמע, געקוקט און געזאָגט: אשריכם ישראל, אַז וואויל איז אייך, פאָלק ישראל!...

מיט די קונדסים איז אונדזער הערשעלע טאַקע אַלץ געווען חבר, האָט מיט זיי געשטיפט ווי פריער, נאָר דאָס איז געווען אַן אַנדער מין שטיפן, שוין ערנסט, מיט באַרעכערונג, דערביי נישט אַ ריס צו טאָן די צעריסענע קאַפּאָטע, נישט אויסצורייסן איינער ביים אַנדערן אַ האָר פון דער פאה, און מען האָט אין דעם שפּילן זיך פאַרלאַנגט אַלץ נאָכצוטאָן די גרויסע; מיט אַ גרויסן צו רעדן, מיט אַ גרויסן זיך אַביסל דורכגיין, דאָס איז געווייגטלעך ביי קינדערשע קליינע יידלעך אַ כבוד, זייער אַ גרויסער. — גרויסע גייען כסדר נאָך די גראַדן פון אונטן אַרויף: אַ חתן־בחור, אַ באַלעבעסל, אַ באַלעבאָס, אַ כלי־קודש, פונעם שמש ביז דעם רב, בעלי־מלאכות זענען צווישן יידן גאָר אַנדערע מיני גרויסע, עפּעס נישט אַהער, נישט אַהין, האָבן געוויינטלעך אומגאַנג מיט יינגלעך, מאַכן זיך עפּטערס נאַריש מיט זיי און האָבן ביי די אמתע גרויסע אין פּנים, ווי זיי, הייסן אויך חברה־לייט, שקצים, יונגאַטשעס, ווי זיי.

הערשעלע הייבט אָן צו רייבן זיך אַרום די גרויסע, צוקוקנדיק זיך צו זייערע גענג און צוהערנדיק זיך צו זייער שמועס. זאָלן צוויי יידן זיך שטעלן ערגעץ שמועסן, וואַקסט נעבן זיי, ווי פון דער ערד, אויס הערשעלע, פאַררייסט דאָס קעפּל אַרויף און האָרכט מיט אַ האַלב אָפן מיילכעץ. זאָלן גרויסע עט אַזוי־זיך אַביסל דורכגיין, שלעפּט זיך זיי הערשעלע פון הינטן נאָך, ווי אַ קו אַ קעלבל. אַ באָרד איז ביי הערשעלען גאָר קיין קאַטאָוועס נישט, אין איטלעכער באָרד שטעקט תורה און חכמה, אַ באָרד קען אַלצדינג, ווייס אַלצדינג, וואָס אַ באָרד זאָגט איז תורת לאָקשן. אַז ער האָט אַמאָל דערציילט יינגלעך עפּעס אַזוינס, וואָס איז אויסגעקומען משונה־ווילד, פלעגט ער אויסלאָזן מיט די ווערטער: לאַכט נישט, לאַכט נישט, דאָס האָט געזאָגט אַ ייד מיט אַ באָרד. און אַקעגן אַזאַ ליגן מיט אַ וואָרצייכן איז שוין נישט געווען וואָס צו טענהן.

„קינדוויז, האָט הערשעלע געמיינט, גרויסע זענען עפּעס גאָר אַ מין אַנדער וועלט און קליינע זענען פאַר זיך אַ וועלט, און די דאָזיקעביידע וועלטן געהערן זיך איינע מיט דער אַנדערער נישט אָן. נאָר שפּעטער, שפּעטער האָב איך באַשיינפּערלעך אַרויסגעזען, אַז ס'איז אַ גראָבער טעות. איין וועלט, כ'לעבן, מיט איינע הנהגות, איינע חכמות און איינע חפצות, קליין און גרויס,

יונג און אַלט, וואָס מאַכט עס אויס? אַלע זענען יידישע קינדער. דער חילוק איז נאָר דאָס: אַ קליין קינד טאָר נישט און אַ גרויס קינד מעג. וואָס ביי קינדער מיט בערד הייסט אַ חכמה, גוטסקייט און פרומקייט, דאָס אייגענע טאָקע ביי קינדער אָן בערד רופט מען נאַרישקייטן, שקאָצעריי, ייִנגלשע זאַכן..."

אונדזער הערשעלע איז, ביים ווערן אַ קליין יידל, געשטאַנען מיט איין פוס צווישן די קליינע און מיט דעם אַנדערן צווישן די גרויסע יידישע קינדער. מיט יענעם פוס צווישן די חברים איז ער געשטאַנען פעסט אויף דער ערד. קליינע ייִנגלעך שפּילן זיך פּשוט דאָ אויף אונדזער עולם, זענען ביים שטיפן מיט דעם גאַנצן קאָפּ אַריינגעטאָן אין אַזעלכע זאַכן, וואָס שטייען פאַר די אויגן און מען טאַפּט זיי אָן מיט דער האַנט. יענער פוס אָבער, וואָס צווישן די גרויסע, האָט געפילט אַמאָל ווי עס פאַרשווינדט אונטער אים די ערד און בלייבט הענגען עפּעס ווי אין דער לופטן; גרויסע קינדער, אַז זיי צעשפּילן זיך, פליען זיי אין הימל אַריין, פאַרקריכן שטיפנדיק העט, העט ווייט, אַזוי אַז ס'כאַפּט אַזש אָן אַ שווינדל... שטייענדיק אַזוי אויף משקולת, האָט הערשעלע זיך צוגעהערט צו די גרויסע מיט ביידע אויערן. און ווען ער זאָל האָבן אַפילו נאָך עטלעכע פאַר אויערן, וואָלט ער אַלע טאָקע געברויכט נאָר דערצו, ווייל זאַכן אויף צו הערן איז געווען זייער פיל. הערשעלע האָט זיך אָנגעהערט ביי זיי מופתים און וואונדער גאָר אָן אַ צאָל — מעשיות פון יענער וועלט, וואָס אין גיהנום און אין גן־עדן טוט זיך, מיט איטלעכס פּיצעלע באַזונדער, גלייך ווי זיי וואָלטן ערשט פון דאָרט געקומען און אַלצדינג געזען אַליין מיט אייגענע אויגן; מעשיות פון גלגולים, פון מתים, וואָס גייען אַרום אויפן עולם־התוהו; מעשיות פון די גוטע... און נישט־גוטע; מעשיות פון מלאכים און אליהו הנביא, גאָטס משולחים, וואָס וואַנדערווען אויס וואו די וועלט האָט אַן עק און זענען פול אין איטלעכס ווינקעלע. דערביי איז דערציילט געוואָרן אַ וואונדער־שיינע מעשה, וואָס האָט זיך אַמאָל, אַמאָל געטראָפן טאָקע דאָ, אין קאַבצאַנסק, מיט וועלכער עס האָט געקלונגען און עס קלינגט נאָך עד היום די וועלט. די מעשה איז אַזוי געווען:

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

בימי רבי שמעלקע, אין דער צייט ר' שמעלקעס, אַן עלטער־זיידע פון אונדזער עושר, ר' יודל קאַבצאַנסקער, האָט זיך איינמאָל אונטער אַ פּורים אין אַ שלעכטער ענגער צייט גאַנץ קאַבצאַנסק אָוועקגעלאָזט קיין גלופּסק. איבערגעבליבן פון די אַלע מאַנסבילן איז נאָר ר' שמעלקע אַליין. ר' יודלס עלטער־זיידע ר' שמעלקע, זכרונו לברכה, אַ גוטער, אַ פרומער, מיט דעם פיינטעלע ייד, פון דעם אַלטנס חסידים, איז געווען, מיט פאַר קיין יידן געדאַכט,

אַ בעזדיעטניק. די אַלע מיטל, וואָס ער האָט איבערגעטאָן צו האָבן כאָטש איין קינד, אַ קדיש, האָבן נישט געהאָלפן. ער האָט לסוף אָוועקגעלייגט דעם בעל־שם, דעם טאָטער מיט דער טאָטערין, להבדיל, און זיך גענומען צו דינען גאָט, וואָס דינען הייסט, מיט אַ ברען, נישט אויסצושפּאַנען זיך אויף אַ רגע פונעם יידישקייט. מילא, אַז קאַבצאַנסק האָט זיך דאָ אָוועקגעלאָזט, איז ר׳ שמעלקע געבליבן געפּלעפט: ס׳טייטש, פּורים וועט ער נישט דאַווענען און לייענען די מגילה מיט אַ מנין יידן! און וועמען וועט ער שיקן „משלוח מנות״? און מיט וועמען וועט ער מאַכן אַ כוסה, ווי גאָט האָט געבאָטן? און ווי ער זיצט זיך דאָ אַזוי אין אײנע צרות, אסתר־תענית, צווישן טאָג און נאַכט, אָן אַ קאָפּ, עפנט זיך פלוצים די טיר און ס׳קומען אַריין ניין פאַרשוינען. דריי גרייז־גרויע אין ראַצעמאַרענע זשופּעצעס, איינער עפּעס אין אַ מין כאַלאַט מיט טראַלדן, די באָרד צעקאַשמעט און אויפן קאָפּ אַ הויכער, שפּיצאַסטער ספּאָדיק. נאָך איינער אין אַ מין סוויטקע, אָדער אַ טשומערקע, מיט אַ לעדערנעם ביי־גאַרטל, דאָס פּנים באַוואַקסן מיט אַ וואַלד האָר. און נאָך איינער עפּעס אַזוי ווי פאַרשלאָפן מיט אַ גראָבער רויטער נאָז, פיל אָנגעזעצט מיט בלאָטערן, ווימ־פּערלעך, און האָט נישט געקענט איינשטיין אויף די פיס. די איבעריקע דריי פאַרשוינען זענען געווען אָנגעטאָן עפּעס טערקיש, פאַרנט ברוסט־טיכלעך מיט פליטערלעך, הינטן קורצע פאַרטוכלעך, נישט ווי מאַנסבילן, נישט ווי ווייבער. ביים אַריינקומען האָבן זיי געקושט די מזוזה, מיט אַ געשריי: — אַ גוטן־אָוונט! אַ גוט יום־טוב, רבי שמעלקע!

ר׳ שמעלקע גייט זיי אַקעגן און גיט איטלעכן פון די פאַרשוינען אַ ברייטן שלום־עליכם, מיט אַ פרעג, ווי דער שטייגער איז, פון וואַנען פאָרן עס יידן? יענע יידן ווי די טערקן האָט ער אָנגענומען פאַר ירושלמים און דעריבער האָט ער זיי געמאַכט גאָר אַ גרויסן ברוך־הבא, טראַכטנדיק ביי זיך: וואוילע געסט, כ׳לעבן! פון זיי וועט מען עס אָנהערן זיך אַביסל פון דער „מערת המכפלה״, פון דער מוטער רחלס קבר, און אפשר וועט מען ביי זיי קאָנען קויפן אַ זעקעלע ארץ־ישראל־ערד, אויף צו באַשיטן זיך נאָכן טויט, ווערים זאָלן נישט עסן.

— ר׳ שמעלקע! — זאָגט די טשומערקע — די סוחרים מיינע פרעגן, אויב ס׳איז מעגלעך ביי אייך צו האַלטן פּורים. זיי וועלן אייך גוט באַצאָלן.

— חלילה! — ענטפערט ר׳ שמעלקע. — געלט — בשום אופן נישט. זייער אָנגעלייגטע געסט, כ׳לעבן! מיין לוין וועט שוין זיין דאָס, וואָס איך וועל מיט אַזעלכע טייערע אורחים אָפּריכטן די סעודה גאַנץ פריילעך, יידישלעך. וויין און נאָך אַנדערע משקה: ווישניק, מאַליניק, האָב איך גענוג. פאַר בויט וועט מען קאָנען נעמען אַ פּאָר פלעשלעך פונעם פסחדיקן. און איר, ר׳ ייד, — טוט ער אַ זאָג צו דעם אין דער טשומערקע, — איר זייט דאָך אַ באַלעגאָלע

און וועט זיך מסתמא פון אַ גוטן טרונק בראַנפן נישט אָפּזאָגן. בראַנפן האָב איך גאָר אַן אַנטיק.

— בראַנפן!... וואָס בראַנפן!... — רופט זיך אָפּ יענער מיט דער רויטער נאָז, אונטערקומענדיק נעענטער. — אויף בראַנפן בין איך אַ מבין, איינער טאַקע אין דער וועלט.

— זייער אָנגעלייגט! דאָס האָב איך אין אייער פּנים אַרויסגעזען טאַקע באַלד, — זאָגט ר׳ שמעלקע צו דער רויטער נאָז. — איר זייט מיר זייער קענטלעך... זייט איר נישט יענער ברענענדיקער חסיד, מיט וועלכן מיר האָבן אַמאָל אינאיינעם יום־טוב געהאַלטן ביים אַלטן, זאָל מאריך ימים זיין? יאָ, איר זייט אויף בראַנפן אַ מבין, אַ גרויסער מבין, ווי איך בין אַ ייד!... איר פאַרשטייט דאָך מיך וואָס מיטן וואָרט „מבין״ איך מיין. דעם ענין פון בראַנפן, וואוהין דאָס גייט... דער ברען, וואָס דריבנען שטעקט, נישט גלאַט פּשוט אַזוי זיך... דאָס פאַרשטייען נאָר מיר, אַזעלכע ווי איר, ברענענדיקע, פייערדיקע יידן...

ר׳ שמעלקע האָט געפירט זיינע געסט אין שול אַריין און מען האָט דאָרט געדאַוונט מעריב. איינער פון די אַלטעטשקע האָט געלייענט די מגילה מיט אַ זיס קול, גאָר מחיה. ביים לייענען: ווי המן הרשע איז דערהויבט געוואָרן, ווי אים גלוסט זיך דורך פאַלשע מסירות און בלבולים אויסהרגענען אַלע יידן, איז דער שפּיצאַסטער ספּאַדיק אונטערגעשפּרונגען און פאַר כעס געמאַכט אַזאַ קולאַק, אַז ר׳ שמעלקע איז פאַרציטערט געוואָרן. ער האָט אַ כאַפּ געטאָן געשווינד דאָרט אַ שטעקן פון די לאַנגע חופּה־שטעקנס און דערמיט מיט דעם גאַנצן כוח געשלאָגן המן הרשע איבער די טרעפּלעך פונעם באַלעמער, אים דעם טויט געמאַכט, און אַז צום סוף האָט געהאַלטן אין דער מגילה ביי המנס מפּלה, האָט דער ספּאַדיק געשיינט, געלויכטן, געשפּרונגען און געטאַנצט פאַר שמחה. די אַלטעטשקע האָבן זיך אונטערגעהעטשקעט און געזונגען „שושנת יעקב״ מיט אַ פיס נוגינדל. די נאָז מיט ווייפּערלעך האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און אַ זאָג געטאָן:

— וואָס טויג מיר די מעשיות, איך וואָלט פון אַלע שמחות שוין געוואָלט דערלעבן נעמען אַביסל בראַנפן, טאַקע דאָ באַלד אויפן אָרט.

דאָ האָט זיך אויך צעהיצט אונדזער ר׳ שמעלקע, איז געשווינד צוגעלאָפן צום שמשס שאַפּקעלע, אַרויסדערטאַפּט פון דאָרט אַ פלעשל בראַנפן, שליש, מיט עטלעכע קעלישקעלעך און געמאַכט מיט די פאַרשווינען לחיים. דער שמש אַליין איז דענסטמאָל נישט געווען, וואָרום אין דעם כתב מיט אים איז גער־שטאַנען בפירוש אַריינגעשריבן אַ פּונקט, אַז חנוכה און פּורים האָט ער, ווי אַנדערע, דאָס רעכט אַרומצוגיין אין די הייזער — אין גלופּסק. אויך איז

דאָרט געשטאַנען אַ פּונקט, אַז נאָר ער אַליין האָט דאָס רעכט מאַכן אין קלייזל אַ מין שענקל און שענקען דאָרט אַ גאַנץ יאָר בראַנפֿן. דערביי האַלטן דאָרט אויך צום פֿאַרבייסן רעטשענע קיכלעך, אייער־בייגל וכדומה אַזעלכע זאַכן, אויף וועלכע מען מאַכט אַ ברכה בורא מיני מזונות און מען באַדאַרף זיך דערצו נישט וואַשן.

די גאַנצע נאַכט האָט זיך ר׳ שמעלקע משמח געווען מיט די דריי פֿאַר־שוינען. אויף מאָרגן אין דער פֿרי זענען זיי אַלע געגאַנגען אין וואַסער, נאָר די נאָז האָט נישט געוואָלט גיין.

— ניין, ניין, — האָט זי געזאָגט, — פֿע, איך האָב פֿיינט וואַסער.

— קומט, — האָט ר׳ שמעלקע צו דער נאָז געמאַכט, — קומט, נישקשה, אונדזער מקוה־וואַסער איז געדיכט, מען קאָן עס שניידן מיט אַ מעסער...

בשעת לייענען די מגילה אין דער שול האָט דער ספּאָדיק און די אַל־טעטשקע געטאָן דאָס אייגענע וואָס נעכטן. נאָך דעם דאַווענען האָט מען זיך געזעצט עסן און טרינקען. נאָך דעם עסן האָט מען זיך גענומען מקיים זיין משלוח מנות. נאָך דעם משלוח מנות האָט מען געמאַכט ברכה און געגעסן המן־קרעפּלעך, המן־טעשלעך, מאַנדלעך און געטרונקען ווישניק. נאָך דעם ברכה־מאַכן האָט מען זיך ווייטער געזעצט עסן און טרינקען, מקיים זיין די סעודה, מען האָט געגעסן, געטרונקען, מקיים געווען, געשיכורט, אויף וואָס די וועלט שטייט. די נאָז האָט געטרונקען מער פֿון איטלעכן. איידער אייבער האָט אויס־געטרונקען איין כוסה, האָט די נאָז אויסגעטרונקען צען, געגאָסן ווי אויפֿן שטיין. בקיצור, מען האָט אַזויפֿיל מקיים געווען, געטרונקען, געשיכורט, אַז דער קאַבצאַנסקער עולם איז אויף מאָרגן נאָך שושן־פּורים צוריקגעקומען פֿון גלופּסק, האָט מען געטראָגן ר׳ שמעלקען נאָך טויט־שיכור. אַז ר׳ שמעלקע האָט זיך אויפֿגעכאַפּט, איז ער געווען ווי אַ דולער פֿאַר גרויס וואונדער: די פֿאַרשוינען זענען עפּעס ווי אויסגעטריקנט געוואָרן, אין שטוב איז עפּעס אָן איבעריקערעניש, קיין זאַך נישט אויף זיין אָרט, וואָס ער זוכט, איז נישטאָ, וואָס ער באַדאַרף, איז ווי אין וואַסער אַריין. ס׳איז אים אַ גרויס וואונדער, גאָר נישט צום פֿאַרשטיין!...

דער אַלטער, זכרונו לברכה, האָט שפּעטער מגלה געווען דעם סוד זיינע מקורבים, די מקורבים דערנאָך זייערע מקורבים און אַזוי איז עס געגאַנגען פֿון איין אויער אין דעם אַנדערן, ביז דאָס איז באַקאַנט געוואָרן אויף דער גאַנצער וועלט. יענע פֿאַרשוינען זענען געווען די גוטע כנופיא, גאָר דאָס גוטע פּעקל!... די דריי אַלטעטשקע זענען עס געווען די אבות; דער כאַלאַט אין הויכן שפּיצאַסטן ספּאָדיק — מרדכי, אָנגעטאָן בגדי מלכות; די טשומערקע — אליהו הנביא; די נאָז מיט ווייַמפּערלעך — דער באַרימטער שיכור לוט, וואָס

שלעפּט זיך נאָך דעם פּעטער אברהם אבינו; די דריי טערקן מיט פּליטערלעך און פּאַרטוכלעך—מתתיהו כהן גדול מיט צוויי קינדער, אָנגעטאָן אין חושן ואפוד. דער אַלטער האָט געזאָגט, אַז איידער די גאַנצע קאָמפּאַניע איז געגאַנגען צו ר׳ שמעלקען, האָט זי פריער זיך געלאָזט מעלדן און ביי אים גענומען רשות, וואָרום ר׳ שמעלקע איז דאָך זיין חסיד און קאַבצאַנסק געהער צו אים. דאָס הייסט, געהערן אייגנטלעך געהער זי צו אַ פּריץ, נאָר דעם גראָשן מאַכט ער... דאָס הייסט, דער פּריץ האַלט די קי פאַר די הערנער און ער, להבדיל, מעלקט...

ר׳ שמעלקע האָט אָנגעהויבן פון יענעם יאָר מצליח זיין. סערל, זיין דריט ווייב, נאָך גאָר אַ יונגס, אַ לעבעדיקס, אַ ברענענדיקס, וואָס ער האָט זי גענומען נאָר פאַר אַ באַלעבאָסטע אין שטוב אַריין, האָט טאַקע אין ניין חדשים אַרום נאָך דער מעשה, וואָס איז געשען, געהאַט חנוכה־צייט אַ יינגל. דאָס איז ר׳ מרדכילע־מתות (אַזוי האָט דער אַלטער געהייסן אים אַ נאָמען געבן נאָך מרדכי הצדיק און מתתיהו החשמונאי). פון דעם ר׳ מרדכילע־מתות איז אַרויסגעקומען ר׳ יעקב־אליה, היינטיקן ר׳ יודל קאַבצאַנסקערס אַ פאָטער.

קאַבצאַנסק נעמט זיך שטאַרק איבער מיט דער דאָזיקער מעשה. ס׳טייטש, דאָרט ביי איר זענען געווען אַזעלכע פאַרשוינען! ווער שמועסט ר׳ יודל, דער איז גאָר ביי זיך פאַרריסן, שטאָלץ ווי אַ רוח. אַ קאַטאָוועס עפּעס, זיין זיידע האָט אויסגעטרונקען אַ קעלער ווייַן, געשיכורט מיט לוטן... און טוט דערפאַר גרויסע שידוכים.

אַז הערשעלע האָט דערנאָך די דאָזיקע מעשה איבערגעדערציילט די יינגלעך, איז זי איטלעכן שטאַרק געפעלן. עטלעכע יינגלעך האָבן נאָך עדות געזאָגט און זיך געשוואוירן, ווי זיי זענען יידישע קינדער, זיי זאָלן אַזוי הערן שופר של משיח, ווי זיי האָבן עס אַליין מיט זייערע אויערן געהערט פון זייערע טאַטעס דערציילן — און אַלע האָבן געגלויבט, אַז דאָס איז אמת. צוויי יינגלעך האָבן זיך געשפּאַרט איבער לוטס נאָז, איינער שרייט, ביין! אַזוי האָט מיין טאַטע געזאָגט: רויט, אָן ווײמפּערלעך. און דער אַנדערער שרייט אַנקעגן: ביין, ביין, מיט ווײמפּערלעך! מיין טאַטע ווייסט בעסער, ער זאָגט — מיט ווײמפּערלעך! עס ווערט אַ קריג איבער די טאַטעס, וועמעס טאַטע ווייסט בעסער, איינער דעם אַנדערן גיט אין טאַטן אַריין. יינגלעך מישן זיך אַריין, עס ווערט אַ געשריי: ווײמפּערלעך, נישט ווײמפּערלעך! גלייך ווי עס וואָלט זיך געהאַנדלט איבער זייער אַ וויכטיקער זאַך, שטאַרק נוגע אין לעבן אַריין, אַזוי וויכטיק, אַשטייגער, ווי יענע זאַכן, איבער וועלכע אונדזערע געלערנטע האַמפּערן זיך אַמאָל אין זייערע ספרים... מען כאַפּט זיך צוליב דער נאָז אָן פאַר די נעז, מען גיט זיך צוליב די טאַטעס אין טאַטן אַריין. הערשעלע איז אויך טרוקן נישט אַרויס און געלייזט אַ דראַפּ אויף דער נאָז צוליב דעם כבוד פון

זיין טאַטן, פאַר וועלכן ער האָט זיך מוסר נפש געווען... ביי דעם טאַטן אָבער איז דאָס נישט אָנגעלייגט געווען, און ער האָט דעם געטרייען זון פאַר דעם דראַפּ אויף קידוש השם גוט טאַקע אויסגעשייגעצט אַזוי:

— פּע, דיינע מיאוסע גענג !... אַלץ דיינע מעשיות, דיינע נאַרישע, ייִנגלשע מעשיות !...

דאָס זיבעטע קאַפּיטל

דער דלות האָט אין קאַבצאַנסק געסווישטשעט גאָר אַ שרעק און די יידישע קינדער דאָרט זענען געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט, גאָרנישט צו טאָן — און גאָרנישט טאַקע צו קאָנען, נעבעך, טאָן — ווי דעם דלות אַרויסצוטרייבן. מען פלעגט, צונויפקומענדיק זיך אינאיינעם, אין בית־מדרש אונטערן אויוון, נאָר אַלץ אָכצן און קרעכצן: נישט די וועלט, וואָס אַמאָל, נישט דאָס, וואָס פּאַרצייטן !... אַמאָל איז געווען טע־טע־טע ! און היינט — עט... וואָס אַמאָל איז געווען אַזוי, איז היינט גאָר אַזוי... דאָס אייגענע, דאַכט זיך אין פלוג און פאָרט אַ גרויסע נפקא־מינה. פּאַרצייטנס זענען מענטשן געווען מענטשן, יידן— יידן און געשעפטן — געשעפטן... און היינט, משטיינס־געזאָגט, וואָס ?... ביים אויסלאָזן דעם „וואָס ?" האָט מען געוויינטלעך געקוקט איינער דעם אַנדערן אין די אויגן אַריין, שוויגנדיק שטיל, און געוואַרט הערן אַ תירוץ אויף דער קשיא „וואָס ?" — איינער האָט געקראַצט, געריבן דעם שטערן, געטראַכט און האָט דערנאָך געעפנט דאָס מויל און — אַ געגעץ געטאָן. דער אַנדערער האָט, אָנ־נעמענדיק זיך ביים בערדל מיט אַ צוגעמאַכט אויגל, אַ מאַך געגעבן מיט דער האַנט און עפּעס ווי פאַר זיך געבעקעט: עט... וויים־איך !... יענער האָט, אויפ־הייבנדיק זיך פונעם אָרט, אָנגעשפּאַרט ביידע הענט מיט אויסגעשפּרייטע פינגער אויפן שטענדער, זיך צעשאָקלט און געמאַכט: איך וועל אייך דערציילן, הערט איר, היינט איז טאַקע נאָר, פאַרשטייט איר מיך, משיח־צייט. — מיט דעם ענטפער זענען געוויינטלעך אַלע צופרידן געווען. איטלעכן צעפלאַקערן זיך דערביי די אויגן און מען טוט זיך אַ נעם צום שמועס וועגן דעם דאָזיקן ענין. אָנגעהויבן האָט זיך עס שטענדיק דערמיט, אַז דאָס היינטיקע זעקס־טויזנטנדיקע יאָר איז גאָטס פרייטיק, נאָך דעם חשבון איז אַצינד ערב שבת נאָך האַלבן טאָג און שוין דאָ אַלע סימנים, אַז משיח גייט, משיח וועט באַלד קומען: די טויערן פון פרנסה זענען צוגעשלאָסן, אין קעשענע נישטאָ קיין פּרוטה; אַרץ־פּיאַסקע עזות־פּנימער זענען היינט צווישן יידן שרעקלעך פיל; ייִנגלעך האַלטן זיך פאַר גרויסע לייט, פּריצים; אַ דיק, זאָט בייכל מיינט, אַז אַלע חכמות —

אַ כפרה פאַר זיינס אַ בויך־סבא... צרות און גזרות קומען מיט איטלעכן טאָג און עס שמעקט שוין מיט דער מלחמה פון גוג־מגוג. איבער גוג־מגוג לייגט מען אַנידער אַ ברייטן שמועס. עס פאַלן איבער אים אַלערליי דעות. איינער טוט אַ נעם דעם באַקאַנטן ספר „אבקת רוכל“, טיטשעט מיט דעם פינגער און לייענט הויך פאַר אַלע דעם זיבעטן צייכן דאָרט, אַזוי:

„האות השביעי, דער זיבעטער צייכן, הקדוש־ברוך־הוא ווייזט דער וועלט אַ מופת. מען זאָגט, אין רוים איז דאָ אַ מירמלשטיין, וואָס זעט אויס ווי אַ בילד־שיינע נקבה, אַ מכוערת, און דאָס איז גאָטס אַרבעט, ער אַליין האָט זי אַזוי באַשאַפן. קומען די רשעים צו דער מירמלשטיינערנער יפהפה, ומחממין אותה ושוכבים אצלה, און מאַכן מיט איר קוצעניו־מוצעניו. זי ווערט מעוברת, והיא מתבקעת, און סעקט אַ קינד מיט דעם נאָמען אַרמילו״ס דער שטן, וועלכן די אומות רופן אַנטיקרי״שטו. ער איז אומגעלומפערט גרויס: צוועלף איילן לאַנג און צוועלף איילן ברייט. די אויגן רויט, האָר — גאָלד געפאַרבט מיט גרינע פיאַטעס און צוויי האַלדז־און־נאַקנס. דער דאָזיקער מין פאַרשווין גיט זיך עס אויס דער וועלט פאַר משיחן, גייט און נעמט איין מדינות. באותה שעה, דענסטמאָל יקום נחמיה בן־חושיאל, שטעלט זיך אים אַקעגן נחמיה דער זון פון חושיאל (דאָס איז משיח בן־יוסף!) מיט דרייסיק טויזנט גבורים פונעם שבט אפרים און אין דער דאָזיקער מלחמה ווערט נחמיה בן־חושיאל דער־הרגעט, און אַזוי גייט שלים־שלימזל ביז דעם אַכטן צייכן. — האות השמיני יעמוד מיכאל, וועט אויפשטיין דער מלאך מיכאל און בלאָזן שופר, דריי תקיעות. ביי דער ערשטער תקיעה ווייזט זיך משיח בן־דוד מיט אליהו־הנביא, פאַר־נעמט די צדיקים און נאָך יידן צונויפגעלאָפענע, וואָס בלאָנקען זיך אַרום אין דער מדבר און פירט זיי קיין ירושלים. גאָט רעגנט מיט פייער און שוועבל און האָגל און דערהרגעט אַרמילו״ס הרשע. ביי דער צווייטער תקיעה, אין דעם ניינטן צייכן, שטייען די טויטע אויף לעבעדיק פון די קברים. משיח בן־דוד לאָזט זיך אַוועק צונויפנעמען די איבעריקע יידן אין אַלע עקן וועלט. פריצים טראָגן די יידעלעך אויף די פלייצעס און ברענגען זיי אַ מתנה צו גאָט, קיין ארץ־ישראל... ביי דער דריטער תקיעה, אין דעם צענטן צייכן, אַנטפּלעקן זיך די עשרת השבטים מיט די בני משה, רויטע יידעלעך, גאָר אָן אַ צאָל, יידעלעך לעבן, זיצן זיך אין הויכע ספּאָדיקעס אויף די קעפּ מיט פאַרלייגטע הענט, קוקן און האָבן הנאה פון דער לויטערער שכינה...“

קאַבצאַנסקער יידן שמעלצן זיך, הערנדיק לעבן אויוון, עס צעשפּילן זיך זיי די געבליטן, ווערן ביי זיך שטאַרק, זענען גרייט צו נעמען פייִלנבויגנס און לויפן אין דער מלחמה... מען פאַרגעסט אויך נישט די גרויסע סעודה פונעם לויתן און דעם שור הבר מיט דעם יין המשומר. רבה בר בר חנאס פעטע

בענדזלעך, פון וועלכע עס רינט שמאַלץ, ווערן אויפגעגעבן צום ברילּיאַנטענעם טיש אויף גין־גאָלדענע פּאָלימעשקעס. צדיקים עסן, טרינקען און לעקן די פינגער. — מיינע הונגעריקע קאַבצאַנסקער יידן באַלעקן זיך, עס גייט זיי איבער די סמאָהע, מען הערט, ווי עס בורטשעט זיי אינעווייניק אין בויך און זיי קראַצן, קראַצן זיך, נעבעך... מען לייגט אַוועק פאַר צרות דעם לויתן און מען נעמט זיך לעת־עתה צו דער פּאָליטיקע, צו דעם גאַנצן ענין פון טכסיסי מלחמה, אין וועלכן זיי האַלטן זיך פאַר גרויסע בריות און טוען דרינגען אויף פשטלעך גאַנץ שכלדיק. די גאַנצע לאַנד־קאַרטע איז ביי זיי אויסגעמאָלט אויף דער האַנט. און בשעת בערל מיט זיין קאָמפּאַניע שטעלן אויס אויף דער דלאָניע קירעס חיל, אויף די פינגער דעם תוגרס, צווישן זיי ביידע, אויף דעם קו החיים, אַ ים, אָדער דעם פּרוט און עס קערט זיך אַ וועלט, איז לייזער מיט זיין קאָמפּאַניע שטאַרק באַשעפטיקט מיט די שרים זייערע דאָרט, אין הימל, אויסווייזנדיק בפירוש פון רש״י, אַז קיינער פון די מלכיות האָט נישט די מפּלה דאָ אונטן, ביז עס פאַלט נישט דער שר זיינער דאָרט אויבן. בערל וויל שוין צומאַכן די פינגער אַזוי, אַז דער תוגר זאָל אומקומען, אַריינפאַלן אין ים.

— ניין, בערעלע! — שרייט אים לייזער. — אומזיסט דיין מי, דו עם־הארץ איינער! פאַלן מוז גאָר דער שר של אדום, אַזוי, גראַבער יונג, שטייט געשריבן. אַז מען ווייסט נישט, באַדאַרף מען שווייגן און זיך נישט מישן...

בערעלען פאַרדריסט עס זייער שטאַרק און וואָס לייזער זאָל פון אַצינד אָן נישט עפּעס זאָגן, שרייט ער, אים אויף צו־להכעיס, אַלץ פאַרקערט. למשל, ווען די צייט איז געקומען איבערצוציילן די קאַסע פון געוויסע נגידים און לייזער האָט זיך גענומען געשמאַק צום עסק, האָט געשאַצט על פּי יושר ר׳ איצע גלופּסקערס פאַרמעגן אין צוויי מיליאָן און ר׳ קלמנס פאַרמעגן גאָר אין אַנדערטהאַלבן מיליאָן קערבלעך, איז בערלען אויסגעקומען צו שאַצן דווקא פאַרקערט, נישט אַזוי וועלן טרעפן דערמיט ר׳ קלמנען, ווי לייזערן, און דערפון איז אַמאָל אַרויס מיאוסע זאַכן. אַ טייל האָבן געהאַלטן מיט לייזערן, אַ טייל מיט בערלען. מען האָט זיך געדונגען, געאַמפּערט, געוואָרטלט: וואָס איז, עפּעס געלט־שמעלט?! ישרנים פלעגן זיך אַריינלייגן אין שלום אַריין: פאַלגט אונדז, גיט נאָך בערלען אויף ר׳ קלמנען, וועט ער אייך נאָכגעבן אויף ר׳ איצען.

— מה רעש? — האָט איינער געמאַכט אַ פּשרה. — ר׳ איצע האָט אַ מיליאָן זיבן הונדערט פופציק טויזנט און ר׳ קלמן אויך אַזוי פיל, אַ מיליאָן זיבן הונדערט פופציק טויזנט קערבלעך. מיר דאַכט זיך, ס׳איז גאַנץ אָרנטלעך, ביידע צדדים קענען צופרידן זיין. לייזער און בערל באַדאַרפן שטעלן משקה, עס קומט פון זיי בראַנפן.

— קוילעט אונדז דאָ פּאָר אַ גראָשן, — שרייט לייזער מיט בערלען אין איין אָטעם, — מיר האָבן אָסור נישט קיין פּרוטה.

— עט, — האָט מען געענטפערט, — נישקשה, דער שמש וועט באָרגן, גיט אים נאָר אַ משכון...

אַז ס'פלעגט קומען צו רייד פון ר׳ יודל קאַבצאַנסקער, האָט איטלעכער געהאָט אַ מינע מיט אַן ערנסט פּנים. אַלע האָבן געזאָגט פּה אחד, ער איז נישט אַזוי רייך, ווי אַן עין־הרע אַ מוצלח. נאָר פּאָר וואָס איז ער נישט אַזוי רייך, ווי אַ מוצלח? אָט דרינען האָבן זיך געטיילט די מיינונגען. אַ טייל האָבן געזאָגט, אַז אליהו הנביא האָט דענסטמאָל, דענסטמאָל געשיקט דעם זיידן ר׳ שמעלקען משלוח־מנות אַ יערכען בייטעלע מיט אַ פּעניגל, פון דעם בייטעלע לאָזט זיך קיינמאָל נישט אויס, אין אים איז שטענדיק דאָ נאָר אַזוי פיל געלט, וויפיל עס קען אַריין, נישט מער, נישט ווייניקער. ווידער אַ טייל האָבן געזאָגט:

— ניין, אליהו הנביא האָט געשיקט משלוח־מנות ר׳ שמעלקען גאָר אַ ווינטשפינגערל מיט דעם שם המפורש. ער האָט אָבער אָנגעזאָגט, ער זאָל ווינטשן נאָר אַזוי פיל צו האָבן, וויפיל ער באַדאַרף.

— עט! — האָבן יענע מיט אַ קנייטשל געמאַכט. — עט און נאָך אַ מאָל טאַקע עט!... ווען אַפילו אַזוי — וואָלט דאָך ר׳ שמעלקע ביים ווינטשעניש מיט דעם ווינטשפינגערל, אַז עס האָלט שוין ביים ווינטשן, געקענט ווינטשן, אליהו הנביא זאָל אים ווינטשן, אַז ער זאָל מעגן ווינטשן, וויפיל ער ווינטש זיך צו ווינטשן!... אוי, אוי, מיר זאָלן עס נאָר האָבן ווינטשפינגערלעך, ווייסן מיר שוין, וואָס עס וואָלט געווען!...

— אַך־כ־כאַ! — האָט מען געקרעכצט. — שלעכט אַרום און אַרום. איין מיטל טאַקע נאָר אַ ווינטשפינגערל. וואָס זאָלן מיר טאָן? אויס פּרנסות. באַטש צערייס זיך, שונאי־ציון, וועט דיר גאָר נישט העלפן... היינטיקע צייטן צו לעבן, ווי־ס׳איז צו דערהאַלטן די נשמה, באַדאַרף מען האָבן ריינע נסים...

דאָס אַכטע קאַפּיטל

אונדזער הערשעלע, וואָס האָט שוין געוואוסט, נעבעך, דעם טעם פון נויט, וואָס דאָס יונגע בלוט זיינס איז נאָך געווען זודיק־הייס, וואָס די דערקוועטשטע נשמה זיינע, אַזוי פרי פאַר דער צייט, האָט זיך, ווי אַ געפאַנגען פייגעלע אין דעם שטייגל, געשלאָגן, נעבעך, אַרויסרייסן זיך פון דער קלעם אין דער פרייער וועלט — ער, הערשעלע, האָט זיך אָנגעכאַפּט אין דעם ווינטשפינגערל מיט אַלע זיינע געדאַנקען און עס גענומען אויף זיינע כלים. כ׳לעבן, רבונו של

עולם, האָט ער ביי זיך געטראַכט, פאַר וואָס זאָלן טאַקע, גאָר אַן קאַטאָוועס, יידן, נעבעך, נישט האָבן אַזעלכע מיני ווינטשפינגערלעך? פאַר וואָס אַמאָל, אַז ס'איז געווען דיין גוטער ווילן, האָסט דו דיינע קינדער ישראל געגעבן מן אין דער מדבר, פייגעלעך, טויבן זענען זיי געפלויגן אין מויל אַריין און פון אַ שטיין האָט זיי געפלייצט וואַסער אויף צו טרינקען! לאָז זיך דאַכטן, אַז היינט זענען יידן אויך אין דער מדבר צווישן שלאַנגען, עקדישן און דעם פיפער־נאָטער. — אַך, ווי שיין זיין קינדערשער שכל האָט אים אויסגעמאָלט אַזאַ פינגערל, וואָס אַז מען זאָגט: פינגערל, פינגערל! איך ווינטש דאָס, איך ווינטש יענס, האָט מען דאָס, וועלכעס מען ווינטשט, גאָר אַן מי, אַן קאָפּ־דאַרעניש. אַ תענוג, כ'לעבן! אין מעשה־ביכלעך האָט ער באַגעגנט זייער פיל וואונדערלעכע זאַכן, וואָס זענען געשען אויף דער וועלט דורך צויבער, דורך שמות און ווינטשפינגערלעך. ער האָט געלייענט, אַשטייגער, ווי איינער איז אַמאָל געפלויגן רייטנדיק אויף אַ רוח איבער טאָלן און איבער בערג, איבער וועלדער, איבער פעלדער ביז ער איז געקומען ערגעץ אויף אַ קעמפּע. אויף דער קעמפּע שטייט אַ ברילי‌אַנטענער שלאָס, אַ פּאַלאַץ מיט הונדערטער חדרים. אַריינקומענדיק אין פּאַלאַץ, זעט ער: גילדענע טישן זענען געגרייט מיט די טייערסטע ‏‏קרעדענצן און מען זעט נישט קיין לעבעדיקע מענטשן. נעמט דער בחור אַרויס זיין ווינטשפינגערל און מאַכט: פינגערל, פינגערל! איך וויל עסן, איך וויל טרינקען. דאָס וויל איך, יענס וויל איך, וויל, וויל און וויל. — קומען עס אַריין באַלד פּרינצעסינס, בת־מלכהס, איינע פון דער אַנדערער שענער, גאָר מחיה, איינגעטונקט אין פּערל, אין דימאַנטן, אין גאָלד, אין זילבער און טוען זיך אַ נעם צום בחור. עס טוט פלוצים אַ זעץ אַ שאַרפּע קאַפּעליע, מען פירט דעם בחור לעבעדיק מיט אַ מאַרש אין אַ מירמל־שטיינערנער באָד, וואו ער גלייכט זיך אויס די ביינער. דערנאָך הויבט זיך אָן אַ מאָלצייט מיט גילדענע יויך, מיט דעם טייערסטן ראַזשינקעס־ווייַן. מיינער איז נישט פויל, עסט, טרינקט, טוט זיך וואויל. אַזוי גייט עס ווייטער, ווייטער און ווייטער... דאָס ווינטשפינגערל איז אים ווי אַ טשוואָק געזעסן שטיף אין קאָפּ, שטענדיק וועגן דעם אַלץ געטראַכט, און איז אים אין שלאָף אַפילו פונעם זינען נישט אַרויס.

דאָס וואָס אַ ווינטשפינגערל איז דאָ, איז דאָך אַ געוויסע זאַך, און ער האָט דריבער הייליק געגלויבט, ווארים אַזוינס האָט ער דאָך געהערט אויך פון זיין טאַטן. אַ טאַטע ווייסט... סטייטש, פון וואַנען האָט ער דען געהערט יענע אַלע מעשיות פון יענער וועלט, פון אַלצדינג, וואָס קאָכט זיך אין גיהנום, אין גן־עדן, פון מלאכים, בעלי־שמות, מכשפים, שדים און רוחות, ווען נישט טאַקע פונעם טאַטן. היינט ווען ער זאָל נישט געווען גלויבן אין „גרונט“ אַריין, אין

דעם אני־מאמין, אַז „אַ טאַטע ווייסט", וואָס־זשע וואָלט געוואָרן, חלילה, פון זיין ביסל יידישקייט ?...

כל־זמן הערשעלע איז נאָך געווען אַ ייִנגל, פלעגט ער אַלץ טראַכטן, אַז ווען ער זאָל נאָר האָבן אַ ווינטשפינגערל, וואָלט ער זיך געוואונטשן אַ וואַרעמע, פרישע בולקע מיט אַ ראָסל־פלייש און אַ פעטן קוגל גאָר אין מיטן דער וואָך, ווייל דענסטמאָל פלעגט ער זייער אָפט ליידן הונגער, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, און קיין בעסערס פון אַזעלכע מאכלים איז דאָך אויף דער גאַנצער וועלט מער שוין נישטאָ. אויך וואָלט ער געוואונטשן, אַז אַלע מלמדים און חדרים זאָלן, אינאיינעם מיט די סידורים טאַקע, פאַרשוואונדן ווערן מיט דעם רויך, עס זאָל פון זיי טאַקע, רבונו של עולם, קיין זכר נישט בלייבן, ווייל אָנקוקן האָט ער נישט געקענט דעם חדר און דעם מלמד זיינעם, דעם רוצח. פון דער מוזיקע וואָלט ער זיך געוואונטשן אַ גוטן שופר־בלאָזער און אַ קאַטערינשטשיק, וואָרים קיין אַנדערע מוזיקע, חוץ אַ שופר אַ גאַנץ חודש אלול און אַ קאַטערינקע, וואָס איז אויף עטלעכע טעג פאַרוואָרפן געוואָרן אַמאָל אין זיין שטעטל, האָט ער נישט געהערט. — שפּעטער, אַז ער איז עלטער געוואָרן און אָנגעהויבן צו פילן אַנדערע מיני באַדערפענישן, האָט ער אויך געהאַט אַנדערע מיני ווינטשעניש. דענסטמאָל וואָלט ער זיך געוואונטשן אַ בת־מלכה, אַ פרינצעסין, אַ שטוב מיט אַ באַלעבאַטישקייט, עטלעכע ציגן מיט אַ צוויי־דריי בהמות.

די בת־מלכה האָט אונדזער הערשעלען זיך דענסטמאָל געמאָלט אין דער געשטאַלט פון ביילען, אַ יאַדערדיק מיידל, אַ דיקס, קורץ געוואַקסן מיט רויטע פולע באַקן, אַ פאַרריסן נעזל און שוואַרצלעכע־ברענענדיקע אויגן.

איר טאַטע, בן־ציון צביהס — אַ גלעזער און דערביי טאַקע שוין אויך אַ שטיקל אַרכיטעקטער, נישט אַזאַ מייסטער מיט דער האַק, ווי אַ מבין — האָט געהאַט זיין אייגענע שטוב, די דריטע פון הערשעלעס טאַטנס הויז, און ווי דער שטייגער אין יידישע שטעטלעך, איז אַ נאָענטער שכן אַן אייגענער מענטש, געהער צו דער משפחה און מאַכט אויס מער ווי אַ לייבלעכער קרוב אין די גרויסע שטעט. קליינשטעטלדיקע שכנים ווייסן איינער ביים אַנדערן אַ מינדסטע זאַך, וואָס מען רעדט, וואָס מען קאָכט וואַרמעס, איטלעכס פיצעלע, וואָס טוט זיך אין שטוב. איינער דעם אַנדערן קוקט־נאָך, טשאַטעוועט ווי אַ שפיאָן. מען קריגט זיך, זידלט זיך און מען בעט זיך איבער, ווידער אויף דאָס־ניי צו קריגן זיך. שכנות קריכן איינע צו דער אַנדערער נאָך אַ קויל פייער, לייען אַ האַקמעסער, אַ ריבאייזן, אַ כשר־שטיין, אַ פאַרעווען טאָפּ, אַ ווייקשעפל און אַן איי אויף חלה־שמירן, האַלטן זיך אַן עצה, אויף וויפיל אייגלעך אָנצו־הויבן די פיאַטע, ווען אָפּצולאָזן און פאַרשליסן דעם זאַק, פאַרהערן זיך אין איינגעמאַכטס־פּרעגלען פון אַגרעסן, און אויספלעכטן דעם פורים־קוילעטש

און אָפּצוויקלען די קישעלעך. טראָגן איינע צו די אַנדערע וויזן אויף חידושים דעם המן־טאַש אויף פּורים, דעם קניש און דעם פּיינקוכן אויף שבועות; איינע ווינטשט דער אַנדערער: דערלעבט איבער אַ יאָר אין פּיל גוטס מיט דעם מאַן און די קינדער! טראַכטנדיק אַמאָל אין האַרצן: פּוקע זיך, שלימזלניצע, נעמען זאָל דיך דער רוח!... הערשעלעס מאַמע און ביילעס האָבן געלעבט צווישן זיך ווי נאָענטע שכנים, און הערשעלע אַליין איז קינדוויין שטאַרק חבר געווען מיט ביילען: פלעגן לויפן, שפּילן זיך אין זשמורקעס מיט נאָך חברים און חברטעס, טאַנצן, שפּרינגען באַרוועסערהייט נאָך אַ רעגן אין די קאַלוזשעס און זינגען ביידע, האַלטנדיק זיך ביי די הענטלעך, דאָס באַקאַנטע לידל:

„אַ זון מיט אַ רעגן,
די כלה איז געלעגן.
וואָס האָט זי געהאַט?
אַ ייִנגעלע.
ווי אַזוי האָט עס געהייסן?
משהלע.
וואו האָט מען עס געוויגט?
אין אַ וויגעלע.
וואו האָט מען עס באַגראָבן?
אין אַ גריבעלע.“

ביילע פלעגט אַמאָל אין שפּאַס אַנשטאָט משהלע זאָגן: „הערשעלע“, און הערשעלע פון זיין זייט האָט אַנשטאָט „די כלה“ געזאָגט אויף קאַטאָוועס: „ביילעניו“... ביילע פלעגט קענען דערציילן מעשיות פון גזלנים, מכשפים, מכשפהטעס און פון אַ רב מיט אַ רביצין. הערשעלע פלעגט אויסהערן אירע מעשיות, קוקנדיק איר אין מויל אַריין מיט גרויס פאַרגעניגן און גאַרנישט. — ביילע איז פאַר אים געווען דאָס אייגענע וואָס פּיטל, מאָטל און נאָך אַנדערע חברים. נאָר שפּעטער אַביסל, אַז הערשעלע איז שוין אַ גמרא־ייִנגל, הויבט ער פלוצים, פון דער העלער הויט, אָן פאַר איר זיך צו שעמען, אַליין נישט רעכט צו וויסן פאַר וואָס, פאַר ווען? גאָרנישט, גלאַט אַזוי, ער שעמט זיך... ער האָט צו גלייכער צייט זיך געשעמט, אויך טאָקע שטאַרק חשק געהאַט צו איר, כאָטש פונדערווייטנס אָנצוקוקן זי. און ווען ס'איז אַמאָל אויסגעקומען צונויפקומען זיך מיט איר אינאיינעם, פלעגט ער רויט ווערן און אַראָפּלאָזן די אויגן. זי האָט אויף אים קוקנדיק אויך אָנגעהויבן זיך צו שעמען און ביידע

האָבן געזוכט איינער דעם אַנדערן ווי מעגלעך אויסצומיידן. נאָר וואָס מער ער האָט זי אויסגעמידן, האָט אים אַלץ מער דאָס האַרץ זיינס צו איר געצויגן. איר קול האָט אים ליבלעך געקלונגען אין די אויערן. אירס אַ וואָרט פונ־דערווייטנס איז אים זיך צעגאַנגען אין אַלע אברים. קיין בעסערע, קיין שענערע פון איר, האָט זיך אים געדאַכט, איז אויף דער גאַנצער וועלט נישטאָ. ער האָט שוין געוואוסט דענסטמאָל פונעם לערנען, אַז קוקן אויף אַן אשה און טראַכטן פון איר איז אַ גרויסע עבירה. נאָר ווייל ער האָט עס געוואוסט, דעריבער טאַקע האָט זיך אים ערשט געגלוסט; ווייל ער האָט געלערנט, אַז דאָס איז אַן עבירה, דעריבער טאַקע האָט עס אים, ווי אויף צו־להכעיס, שטאַרק געצויגן דווקא אויף ביילען צו קוקן, און ווייל דאָס איז געווען אַ געכאַפּטער קוק בגנבה, נישט גאַנץ פריי, ווי פריער, דעריבער האָט ער טאַקע עפּעס געטראַכט... געטראַכט און זיך געשעמט. — אַז הערשעלע האָט, רייבנדיק זיך צווישן קאַבצאַנסקער לייט, איבערגענומען ביי זיי דעם שטייגער פון ווינטשן איינאיינעם מיט דער מעשה פונעם ווינטשפינגערל, האָט ער זיך געוואונטשן אַ בת־מלכה, דאָס הייסט — ביילען.

דאָס ווינטשעניש אין קאַבצאַנסק איז געווען איינע פון די גאַנץ געוויינט־לעכע באַשעפטיקונגען, צו אונטערהאַלטן זיך און פאַרברענגען דערמיט אַביסל די צייט — אַ באַשעפטיקונג, וואָס איז געקומען פונעם שטענדיקן ליידן מאַנגל אין די נייטיקסטע באַדערפעניש און פונעם זיצן ליידיק אָן פרנסה. אַזוי ליגט שוין בטבע פונעם מענטשן: „דאָס וואָס גייט אָפּ, גייט נישט אַרויס פונעם זין, מען באַגיטיקט זיך כאָטש מיט דעם טראַכטן הערין..." „האָפענונג און ווינטשעניש איז דער נויטס מלאכה, דאָס משוגע זיין איז פאַר וואוילטאָג און הצלחה." אַזעלכע גרויסע בריות אין דעם ווינטשן, ווי קאַבצאַנסקער יידן, זענען נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט: פרייע, ליידיקע צייט האָבן זיי גענוג, אין צרות זענען זיי, ברוך השם, אויך נישט זשעדנע, היינט וואָס־זשע איז דאָ פאַר אַזאַ וואונדער, אַז אין דעם ענין ווינטשעניש האָבן זיי דערגרייכט אַזאַ הויכע מדרגה מער פון אַלע לייט אויף דער ערד! וואָס נאָר עפּעס אַ שמועס, איז ביי די קאַבצאַנסקער באַלד אַ ווינטשעניש. לאָמיר אָנכאַפּן, למשל, דאָס, אַשטייגער: שמועסנדיק פון ים אוקיינוס קען זיך איינער פאַרגינען צו ווינטשן: אַזוי פיל געלט זאָל איך האָבן, וויפיל זאַמד אויפן ברעג זיינעם אַרום און אַרום! — עט, מאַכט דער צווייטער, דער גאַנצער ים זאָל זיין טינט און איך זאָל האָבן אַזוי פיל, וויפיל מען וואָלט מיט דעם טינט געקענט אָפּחתמענען טראַטעס, איטלעכע אויף טויזנט קערבלעך!... — און איך, ווינטשט דער דריטער, אויפ־הייבנדיק מיט אַ זיפצעלע די אויגן צום הימל: ביידע זאָלט איר שטאַרבן, רבונו של עולם, און איך אַליין זאָל אייך ירשהנען... גוט צוברענגען פלעגט מען

געוויינטלעך די זומערדיקע ליכטיקע אָוונטן. עס וועט גאַנץ געווגג זיין אויס־צומאָלן דאָ אַ קאַרטינקע פון איין אָוונט אַזעלכן:

אין די הייזער ברענט נישט קיין ליכט. טיר און טויער זענען אָפן. מען עסט וועטשערע פאַר דער לבנה. נאָך דער וועטשערע שיטן זיך, ווי די מורעשקעס, אַרויס פון די הייזער: מאַנסבילן אָן קאַפּאָטעס, אין די איינע טלית־קטנס, ווייבער צעשפּיליעט, נאָר אין די אונטערשטע קליידלעך, קינדער אויס־געטאָן האַלב־נאַקעט. שכנים אַ גאַנצע קופּע לייגן זיך אויס אין דרויסן, יונג און אַלט, קינד און קייט, אַלע אינאיינעם. גילדענע פּאַסן פון דער לבנה שלאָגן זיך דורך ערגעץ צווישן דעכלעך, ציען זיך איבער קעפּ, איבער פּיס אין דער קופּע מענטשן, קריכן ווייטער, ווייטער, טאַנצנדיק אויף ווענט, אויף פּלויטן און ווייזן אָן דאָ אַ קאַץ, וואָס דראַפּעט זיך, נישטערט אויף אַ דאַך, דאָרט קי אויסגעשטרעקט אויף דער גאַס, מעלה־גרהן, אונטערשמייסנדיק זיך פּאַמעלעך מיט די ווידלען און קייכן, זיפצן מיט אַ כריפּ, עפּעס ווי פונעם בויך. — די ערשטע עטלעכע מינוט איז איטלעכער באַשעפטיקט מיט זיך, מען גענעצט, שלוקערצט, מען טרייבט פליי און מען קראַצט זיך. ווייבער הויבן דערווייל אָן דעם שמועס וועגן דער היינטיקער וועטשערע, איטלעכע מיט אירס: ביי דער זענען די שטשיפּקעס באַטעמט געווען אַזוי, אַז דער מלכות האָט עס געמעגט עסן; ביי יענער איז דער אַרבעס צעקאָכט געווען ווייך, ווי מאַרך, אַז מען האָט געלעקט די פינגער. איינע דערציילט דאָס גרויסע גליק, וואָס זי האָט געטראָפן: פּאַר אַ גראָשן האָט זי געהאַנדלט אין מאַרק אַ מציאה — אַ רעטעך, גרויס ווי דער קאָפּ, פון וועלכן מען האָט געווגג געגעסן אין דער פרי, אויך אַצינד אויף דער נאַכט און ס׳איז נאָך איבערגעבליבן אַ היפּשע שטיק אויף מאָרגן, מען זאָל לעבן און געזונט זיין! אַלע רעדן הויך אויף אַלערליי דינגע, קוויטשעדיקע קולות. די מאַנען ברומען לעת־עתה אונטער, מישן זיך נאָר אַריין, ווי פון יוצא וועגן, גלאַט אַזוי מיט אַ וואָרט. זיי לייגן זיך דערנאָך מיט דעם בויך אַרויף און, פּאַרקוקנדיק זיך אויף דעם אויסגעשטערנטן בלויען הימל, נעמט מען זיך געשמאַק שמועסן, וואָס טוט זיך אַזוינס דאָרט אויבן. די לבנה ווייזט זיך אויפן אָרט, וואו דער עולם ליגט: מען קוקט אין איר אַן די ליכטיקע צורה פון יהושע און איטלעכער מאַכט: אוי, אַ נאָז מיט אויגן!... איציק און בערל, וואָס האַלטן זיך פאַר שטיקלעך שטערנזעער, חקרנים, טייטן מיט פינגער אויף דעם „אלף־בית“ פון די שטערן און אַמפּערן זיך וועגן דעם „תיו“ און „חית“. דער איבעריקער עולם טוט צוליב זיי ביידע. איטלעכן פון די צוויי חקרנים, וואָס טייטלט אים מיט אַ פינגער, גיט מען געדעכט, שווערנדיק זיך: יאָ, אמת טאַקע, איך זע, זע, ווי איך בין אַ ייד!

— אַי, אַי! — צעשרייט זיך שטאַרק פאַרוואונדערט אַ ייד. — עפּעס אַזוי

פיל שטערן דאָרט, דאָרט איז די געפלעקטע, ווייסלעכע פּאַסן, אַנגעזעצטע ווי מאָן! אַזוי פיל רענדלעך ווינטש איך מיר צו האָבן...

— גייט שוין, גייט! — מאַכט דער אַנדערער. — איך לאָז פאַר וועלווועלער, פאַר איטלעכס שטערנדל אַ קאָפּיקע.

עס געפינען זיך בעלנים אויף נאָך וועלווועלער, צוויי, פינף, צען פאַר אַ גראָשן, און בשעת יידן טאָרגעווען זיך דאָ אַזוי, רעכענען, ציילן, לאָזן אַראָפּ די מקהים און וואַרפן דעם קורס פון די שטערן, זיצט דאָרט אין דער זייט איינער עפּעס אַ לץ, דרשנט און זאָגט גלייכע ווערטלעך. די ווייבער אַרום אים שרייען קלאָמפּערשט: פע, גענוג! פאַרשטעקנדיק זיך די אויערן, הערן זיך אָבער זייער גוט צו און קייכן פאַר געלעכטער... קינדער זיצן אויך נישט ליידיק, קיצלען זיך, דערלאַנגען איינער דעם אַנדערן אַ קלאַפּ, אַ שנאָל אין דער נאָז הינטן אַרום. דער פון דער נאָז טוט אַ קוויטש, יענער פונעם שנאָל מאַכט זיך צום תם, נעבעך, נאָר אַ צדיק אין פּעלץ, און בייזערט זיך קלאָמפּערשט: שאַ, שאַ! מאַמעס שילטן די קינדער, באַנומען זאָל זיי הלוואי ווערן, און אגב טאַקע זיי מכבד מיט אַ קניפּ. די טאַטעס וואַרפן אַוועק די טאָרגעס און פּאַלן פלוצים פונעם הימל אַראָפּ אויף דער ערד. דעם האָט אַ זשוק זיך אַריינגעפּלאָנטערט אין באָרד, יענעם אין די פּאות, דעם דריטן קריכט עפּעס אונטערן העמד דאָרט אויפן רוקן. אַ רויטע קו, אַ פּרעסערין, פון וועלכער עס האָט זיך אָפּגעטאָן דער שלאָף, פאַרקריכט, ביים שטשיפּען גראָז, אין דער זייט גאָס ביז צו דער גאַנצער עדה יידן, דרייט זיך צו זיי אויס מיט הינטן, מחילה, און פּירט זיך עפּעס אויף פע, נישט מיט דרך־ארץ. אַלע זידלען זי מיאוס אָפּ, טרייבן זי און שרייען: היידאַ! אין איין קול. זי דרייט זיך געשווינד אויס פון יידישע הענט און לויפט אַהין אין איר רו אַריין. דערפון שפּינט זיך עפּעס אַ לאַנגער שמועס: וועמענס קו איז דאָס? וויפיל מילך גיט די קו? וויפיל איז די קו ווערט? „שאַ, וויפיל, מיינט איר, יידן,” — טוט פלוצים איינער אַ פרעג, — „זאָל ווערט זיין די גאַנצע קאַבצאַנסקער טשערעדע, שוין מיט די ציגן אינאיינעם?” איינער שאַצט עס אַזוי פיל, דער דריטער ווינטשט זיך דאָס צו האָבן, וויפיל ס'איז ווערט מער. איטלעכן באַזונדער כאַפּט אָן אַ ווינטשעניש און מען ווינטשט, ביז די צונג ווערט מיד רעדנדיק און מען הערט פונדערווייטנס, ווי איינער כראָפּעט שוין אָן עין־הרע געשמאַק. די מאַנען טרייבן די ווייבער: קומט שלאָפן! די ווייבער מיט זייער חן קווענקלען זיך קלאָמפּערשט: עס גלוסט זיך זיי גאָר נית גיין אין בעט אַריין און וואָלטן די גאַנצע נאַכט געזעסן דאָ, אין דרויסן, געשלאָפן; אַ יונג פּאַר־פּאָלק גייט אַוועק באַלד טאַקע, די איבעריקע מאַכן שהיות, דינגען זיך, ביז פון ערגעץ אַ ווינקעלע שפּרינגט אַרויס פלוצים אַ ציג, וועלכע אַ פּאָר ווייסע־חברהניקעס האָבן איבערגעשראָקן,

אונטערגנבענדיק זיך שטילערהייט צו איר אויף דער פריזבע דאָרט; זיי נאָך איר און זי אין גרויס איילעניש, יאָגעניש, פוץ אַריין צווישן דער קופּע יידן. עס ווערט אַ מהומה, אַ קאָכעניש, מען גיט זיך אַ הייב אויף גיך און בטלנדיק חלומות, צעלויפט מען זיך געשווינד, איינער נאָך דעם אַנדערן, נישט צו זאָגן אַפילו אַ גוטע נאַכט! —

דאָס צווייטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

אַז די הייליקע תורה זאָגט: „יששכר חמור, יששכר איז אַן אייזל, גרם, אַ ברייטבייניקער, רובץ, וואָס הויערט, בין המשפּתים, צווישן די געמאַרקן״, ווערט נאָכדעם, דאַכט זיך, קיינעם שוין נישט פֿריקרע זיין דאָס פֿאַרגלייכעניש פֿון אַ יידיש בר־מצווה־ייִנגל צו אַ לאָשעקל ביים נעמען עס צו דער אַרבעט. — עס לויפֿט זיך אַ קליין לאָשעקל הינטער דעם וואָגן, וועלכע די וויסטע מאַמע זייַנע, די שקאַפּע, שלעפּט נעבעך, איינרייסנדיק זיך דאָס געזונט און כאַפּנדיק הינטערווײַלעכס אַ שמיצל. גאָרנישט, עס זאָל אים דאָס אָנהויבן צו אַרן. עס לויפֿט זיך פֿריי, יאָגט העגדום־פּענדום, דריגעט מיט די פּיסלעך, טאַנצט, שפּרינגט האָץ־האָץ לעבעדיק־פֿריילעך, פֿאַררייסנדיק דעם וויידל, און האָט הנאה פֿון לעבן. פּלוצים טוט מען אים אָן אַ צײַמל, מען שפּאַנט עס צו מיט אַ שטריקל צו דער פֿאַרוואָגלטער מאַמען. גיי, בחור, גיט מען אים שטאַרק אָנוצהערעניש מיט דער בייטש, גיי, בחור, אויפֿן דראָנזשיק! דאָס האַרץ רייסט קוקנדיק, ווי יונגערהייט איז עס, נעבעך, דערשלאָגן, ווי יונגערהייט גייט עס באַטריבט, פֿאַראומערט אין דעם שווערן יאָך. אין דער־ערד איז, נעבעך, זיין קאָפּ, אַז אָך און ווי צו זייַנע יונגע יאָרן!

אונדזער הערשעלע ווערט בר־מצווה — אַ לאָשעקל שוין מיט אַ צײַמל! זיין קעפּל און זיין דאַר־קינדערש הענטל, נעבעך, זענען געבונדן, געוויקלט שטייף מיט רימענס, רצועות. דאָס ערשטע מאָל מאַכט ער דעם „לשם יחוד״ מיט לייב און לעבן און אַלע זייַנע קרעפֿטן צו זיין פֿון היינט אָן משועבד, איינגעשפּאַנט אין דער עבודת הבורא...

„וארשתיך לי לעולם״, און איך האָב דיך פֿאַרקנאַסט צו מיר אויף אייביק! זאָגט הערשעלע, אַרומדרייענדיק די רצועה אויפֿן פֿינגער. אַ צווייטן מאָל אַ דריי און ווייטער „וארשתיך״! אַ דריטן דריי און ווידער „וארשתיך לי באמונה״, איך האָב דיך פֿאַרקנאַסט צו מיר מיט דעם גלויבן, „וידעת את ה׳״, און דו זאָלסט וויסן, וואָס פֿאַר אַ גאָט מיר האָבן!...

— גענוג, הערשעלע, זיין אַ ייִנגל! — דערמאָנען אים אויך די עלטערן מיט אַ מוסר. — אויס פֿריי! שוין צייט צו זאָרגן, צייט אין זינען צו האָבן עפּעס תכלית־זאַכן... קום, לאָשעקל, אויפֿן דראָנזשיק, קום שלעפּן דעם יאָך,

קריעה רייסן אויף דעם שטיקל ברויט, פֿאַרשוואַרצט ווערן מיט אונדז אינ־איינעם!

צוויי מאָל מזל־טוב דיר, קאַבצאַנסקער אָרעם בר־מצווה־בחורל! — מזל־טוב דיר מיט דעם „עול עבודה״, מיט דעם יאָך פֿון עבודת הבורא! און מזל־טוב דיר אויך מיט דעם „עול דרך ארץ״, מיט דעם יאָך פֿון דער ביטערער פּרנסה אין דעם וויסטן לעבן! געזעגן זיך אָפּ מיט דיינע יונגע יאָרן — דו ביסט געבונדן! האָב מורא פֿריי דעם קאָפּ אויפֿצוהייבן — ס'איז אָן עבירה, מען טאָר נישט!... זאָרג, זיפֿץ, קרעכץ און לאָז דיר דאַרן, טריקענען דער מוח...

און אַזוי ווי הערשעלע האָט געהאַט אַ שיין קוויטשיק קולכל, האָט דער טאַטע דריינען געזוכט דעם תכלית, געוואָלט דערפֿון מאַכן אַ פּרנסה — דאָס זונדל זאָל אים אונטערהאַלטן ימים־נוראים דאָרט אין דעם גלופּסקער קלייזל, וואו ער איז שוין היפּשע עטלעכע יאָר כסדר געווען אַ בעל־תפֿילה. בר־מצווה איז הערשעלע געוואָרן נאָך שבת־נחמו, פּונקט טאַקע אין דער צייט, ווען בעלי־תפֿילות הייבן אָן זיך צוגרייטן צום דאַווענען, ווען זיי שטעלן די „כלי״, פּרוּוון דעם האַלדז, פֿאַרהערן זיך אין שטייגער; ווען עס לאָזט זיך אין די אָוונטן הערן, ווייט אויף דער גאַס, שטיקלעך פֿון דער ראש־השנהדיקער „שמונה־עשרה״ אויף ווייַנענדיקע, טרויעריקע ניגונים.

נישט דער סאָלאָווייטשיק, דער זיסער וואַלד־זינגער פֿאַר אַ וועלט מענטשן, נישט ער איז דער משורר פֿאַר יידישע קינדער; נישט פֿאַר זיי שפּילט ער זיינע שיינע לידער וועסנע־צייט אין „ספֿירה״, אויפֿוועקנדיק דערמיט אין לייטישע הערצער געשמאַקע געפֿילן פֿון ליבשאַפֿט — ניין! דעם יידנס סאָלאָווייטשיק איז דער בעל־תפֿילה, געפֿילן פֿון ליבשאַפֿט וועקט ער אין אים אויף מיט דעם וואונדער־שיינעם „אתה זוכר״ און זיסע ליבלעכע ווערטער פֿון די הייליקע נביאים. דעם יידנס ליבשאַפֿט איז געטלעך ריין, האָט נישט, ווי גאָט, קיין בילד, קיין געשטאַלט, ער ברענט, ער איז פֿאַרקאָכט, ציט זיך פֿאַר גרויס חשק מיט אַלע זיינע געדאַנקען אַהין, אַהין — צו דער הייליקער שכינה דאָרט אין הימל...

„כה אמר ה׳״! אַזוי זאָגט גאָט, שרייט אויס הויך אויף אַ קול דער בעל־תפֿילה: „זכרתי לך חסד נעוריך״, אוי געדענק איך דיר, כנסת ישראל, דאָס גוטסקייט דיינס אין דער יוגנט, אהבת כלולותיך, די ליבשאַפֿט דיינע כלהוויז, לכתך אחרי במדבר, דיין שפּאַצירן־גיין מיט מיר אין דער מדבר, בארץ לא זרועה, ערגעץ אין אַ העק עפּעס דאָרט. — עס גיט דעם יידן אַ ברי, אַ צופּ ביים האַרצן, ער צאַפּלט, פֿלאַטערט, שטרעקט אויס די הענט מיט אַ הייס געבעט טיף פֿון דער נשמה: אַי־אַי, גאָטעניו, ליבער, זיסער רבונו של עולם! — און איידער נאָך ער קומט צו זיך, צעיאָכמערט זיך דער בעל־תפֿילה, צע־

גיסט זיך און לאָזט אַרויס אין זיסן רירנדיקן שטייגער: „הבן יקיר לי אפרים, אַ טייער זונדל איז מיר אפרים־לעב, אם ילד שעשועים, אַ קינד — אַ טרייסט, כי מדי דברי בו, ווען איך רעד פון אים, זכור אזכרנו עוד, קומט ער מיר אויפן זינען אַלץ מער. על כן המו מעי לו, דאָס האַרץ גייט מיר אויס נאָך אים, רחם ארחמנו נאם ה׳, אַ גאָטס רחמנות, נעבעך, אויף אים." — מיין יידעלע שטעלן זיך אין די אייגעלעך טרערן, מאַכט פּיסקעלעך ווי אַ קינד, עס וויינט אין אים דאָס הערצעלע און פּעסטעט זיך: אוי, טאַטעניו! היילִיק, ליבהאַרצעדיק, געטריי פּאַטערל!...

דעריבער פאַרזאַמלען זיך, ווי די בינען אַז זיי דערשמעקן עֶרגעץ האָניק, רעדלעך יידן הינטער די פענצטער פון לייזער־יאַנקלס שטוב, וואו ער אַרבעט געשמאַק אין „ונתנה תוקף" און נאָך אַזעלכע גוטע שטיקלעך. לייזער־יאַנקל זעצט ווערטער, צעגיסט זיך אויפן העלדזעלע אין שטייגער, איבערגייענדיק פון דער געמבע אין אַ ביי־קול, און הערשעלע ענטפערט אים אָפּ אויף אַ קוויטש. ביידע האַרעווען, גייען אָפּ מיט שוויס, קולות אַלערליי פליען, דאָס פון איטלעכן באַזונדער, איינער נאָכן אַנדערן כסדר און דאָס אויסגעמישט איבּ־איינעם, דרייעלעך מיט אַ צוק אַהער און אַהין, דער אַ קוועטש אַראָפּ, ברומענדיק מיט אַ פרעג אויף דער גראָבער סטרונע, יענער אַ הייב פון אונטן אַרויף, אויס־קוויטשענדיק אַן ענטפער אויפן גלעזנקל. די העלדזלעך אַרבעטן בים־באַם־בים — און יידן הינטער די פענצטער זענען זיך מחיה הערנדיק.

אַזוי קנאַקט דער קאַבצאַנסקער סאָלאָווייטשיק, שפּילט זיינע טרויערדיק־זיסע ניגונים אין די אָוונטן ביז אַ פּאָר טעג פאַר סליחות, וואָס דענסטמאָל ווערט ער אַנשוויגן און קלייבט זיך אין וועג אַריין אין איין צייט מיט די שוועלבעלעך און אַלע אַנדערע זומער־פייגעלעך. זיי אַהין, ערגעץ אין די וייטע, וואַרעמע לענדער, און ער מיט הערשעלען קיין גלופּסק, דאָרט אין קלייזל...

שאַ, שטיל, איז סליחות־צייט אין דעם וואַלד, ווי אין קאַבצאַנסק שבת, ווען דער עולם שלאָפט נאָך מיטאָג, און דאָס שטילקייט דאָרט וואַרפט אַ מרה־שחורה. די ביימער שטייען פאַרטראַכט, פאַרזאָרגט, גאָר נישט דאָס פּנים, דאָס געשטאַלט וואָס פריער. זייער שאָקלען מיט די צווייגן — דאָס איז אַ ברעכן מיט די הענט, זייער זשומען — דאָס איז אַ ביטערער יאָמער, אַ זיפצן, אַ קרעכצן פון אַ געטרייער מוטער, וואָס בלייבט איבער אַליין נאָכדעם ווי אירע קינדער צעפאָרן זיך אין אַלע זייטן. דאָרט וואו עס האָט ערשט געלעבט, זיך געזעשט, געזונגען, געשפּרונגען אין איטלעכס ווינקעלע, איז אַצינד שטיל־רואיק ווי אויף אַ בית־עולם. אַלצדינג דאָרט דערמאָנט אין דעם צעשיידן זיך מיט די ליבע, טיף אין האַרצן איינגעבאַקענע. נישטאָ דאָס פריערדיקע לעבע־דיקייט, דאָס פרישקייט און אויפגערוימטקייט, אַלצדינג שטייט עפּעס ווי ברוגז,

זייער אומעטיק. דער הימל קוקט אויך נישט פריינטלעך און איז עפּעס שטאַרק אָנגעבלאָזן. וויסט איז די נעסט — די פייגעלעך זעגען זיך צעפלויגן... פאַר־זאָרגט, פאַרטראַכט שטייט דער וואַלד, גלייך ווי ער פילט, אַז דאָס אויפהייבן זיך און אַוועקפליען פון זיינע שפּיל־פייגעלעך באַווייזט נישט אויף קיין גוטס. ער מעג זיך ריכטן, אַז באַלד־באַלד וועט זיך אָנרוקן אויף אים אַ כמאַרע — דער ווינטער מיט זיינע ביטערע קעלטן. און ער איז אַצינד דעריבער פאַר־אומערט, שטאַרק באַטריבט.

שאַ, שטיל, ווי סליחות־צייט אין דעם וואַלד, איז אַצינד אויך אין קאַב־צאַנסק. מיט לייזער־יאַנקלס רירן זיך, האָט זיך אויך גערירט אפשר אַ האַלב שטעטל. ס׳איז אַוועק קיין גלופּסק, ווי געוויינטלעך, אַ טראַנספּאָרט מיט אַלע סאָרטן לעבעדיקער סחורה, זוכן אין גלופּסק דאָס שטיקל פּרנסה.

קאַבצאַנסק האָט געשפּירט די ביטערע צייט, עס גייט אויף דעם עולם דער ווינטער מיט אַלע זיינע באַדערפעניש: הייצונג, אַ שוך, אַ קלייד, און טאַקע עפּעס עסן אויך. נישטאָ דער זומער, ווען מען קומט איבער עט־אַזוי מיט גרינוואַרג און פּטרט אָפּ דאָס לעבן ווי עס איז מיט שהי־פּהי, מיט אַ רעטעכל, אַ גרין אוגערקעלע, מיט אַ קנאָבל, אַ ציבעלע, אַבי פאַרשטאָפּן דעם מאָגן, אויסשטיין אים דעם בלבול וועגן דער אכילה... און דער גוטער אַלמעכטיקער גאָט, וואָס דערנערט אַלע זיינע באַשעפעניש, פונעם גרויסן וויזל־טיר ביז צום קליין ווערעמל אין איי, ער מוט עס באַצייטנס אָן די זומער־פייגעלעך: פליט זוכן אייער שפּייז אַהין אין די וואַרעמע לענדער — און איר קאַבצאַנסקער יידן! שלעפּט זיך, אָרעמינקע יידעלעך, זוכן אייער פּרנסה אין דער פרעמד דאָרט אין גלופּסק!

דאָס צווייטע קאַפּיטל

מען באַדאַרף וויסן, וואָס הייסט אַזוינס ביי אַ יינגל פּאָרן, בכדי צו פאַר־שטיין הערשעלעס האַרץ ביים קלייבן זיך אין וועג אַריין. גליקלעכער פון אים איז אויף דער גאַנצער וועלט נישט געווען אין דעם טאָג, ווען ער האָט זיך צוגעגרייט פאָרן דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן אין אַ פרעמדער שטאָט איינ־איינעם מיט די עלטערן. לייזער־יאַנקעליכע האָט זיך אויך נאָכגעשלעפּט. געהייסן האָט עס, זי פאָרט אויף קבר־אָבות, נאָר באמת האָט עס געשמעקט מיט אַ געשעפטל, אויך מיט אָנקוקן, דאַכט זיך, עפּעס אַ חתן, פאַר ציפּע־סאָסיען אָדער פאַר עמעצן אַנדערש — דאָס איז שוין איר זאַך, קיינעמס עסק נישט. און בכדי אויסצושלאָגן די הוצאות, האָט זי מיטגעפירט אַביסל סחורה, אָפּ־

צוזעצן עס אין גלייכן געלט דאָרט, אין גלופּסק. אונדזער הערשעלען האָט זיך געדאַכט, אַז גלופּסק איז ערגעץ אין עק וועלט, עפּעס לעבן די הרי־חושך, וואו דער הימל לאָזט זיך אַראָפּ, און דער טאָג פאָרן אַהינצו וועט זיך ציען לאַנג, זיך גאָר נישט אויסלאָזן.

עס פאַרשטייט זיך, אַז מיט אַ נאַכט פריער האָט הערשעלע קיין אויג נישט געקענט צומאַכן, זיך געוואָרפן אויף זיין געלעגער פון איין זייט אויף דער אַנדערער, טראַכטנדיק אַלץ פונעם גרויסן גליק, וואָס אים שטייט פאָר. עס האָט אים זיך געדאַכט, ווי גאַנץ גלופּסק שטייט אַצינד און קוקט אַרויס אויף זיין טאַטן, אַלע אין איין קול: וואו איז ער, ר׳ לייזער־יאַנקל? ווען קומט ער, ר׳ לייזער־יאַנקל? אַ מעשה, אַ מעשה! נאָך איז נישטאָ ר׳ לייזער־יאַנקל! און פלוצים ווערט אַ גרויס פרייד, אַ גדולה — ר׳ לייזער־יאַנקל פאָרט! ר׳ לייזער־יאַנקל איז שוין געקומען! ער איז נישט אַליין, ער האָט מיטגעבראַכט אויך זיין בחורל, אַ כלי־שלמה! עס איז אַ צונויפלויפעניש, אַן ערד־טרעטעניש, מען שלאָגט זיך איבער דעם טאַטן מיט דעם קינד, איטלעכער רייסט זיי צו זיך אויף אכסניא, אויף וואַרמעס, אויף אַ קערמעשל. מען טייט אויף זיי פון דערווייטן מיט די פינגער: אָט זענען זיי, אָט גייען זיי, ר׳ לייזער־יאַנקל מיט זיין בחורל! זיי שטעלן־אויס אַ שטיקל דאַווגען, אַ „בעריצך״, זינגען אַ מאַרש, אַ וואָלעכל, פאַרבייסן מיט אַ קליוואַנער בעטלער — און דער עולם ווערט משוגע, שפּרינגט אויס דער הויט הערנדיק אַזוינס.

קוים וואָס הערשעלע האָט דערלעבט טאָג, איז ער געשווינד אויפגעשטאַנען, אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער, געכאַפּט דאָס תפילין־זעקעלע, דורך וועלכן דאָס מזל זיינס איז אים דערהויכט געוואָרן, און געלאָפן אין בית־מדרש, אין דער גיך אָפּדאַווענען. אויסער דעם האָט ער טאַקע נאָך געהאַט עטלעכע בייטיקע געשעפטלעך, וועלכע ער האָט באַדאַרפט פאַרן אַוועקפאָרן מיט זיינע חברים דאָרט אָפּאַרבעטן. די חברים זענען אויך באַצייטנס געקומען אין בית־מדרש אַריין, ווייל דער חודש אלול, ווי איטלעכן איז באַקאַנט, איז איבערהויפּט אַ צייט, ווען פאַר ייִנגלעך שטעלט זיך דער גרויסער יאַריד, און אַבי געזונט, מיט אַרבעט האָט מען נישט צו זאָרגן, געשעפטן זענען, ברוך־השם, דאָ איבערן קאָפּ: מען באַדאַרף דערטאַפּן מיט קונצן דעם שופר און זיך פּרואוון בלאָזן הינטערוויילעכס דאָרט אין דער ווייבערשער שול: דערביי מוז מען פירן די גאַנצע תכסיסי מלחמה מיט דעם שמש, וואָס ער איז דענסטמאָל דערצאָרנט און בייז ווי צען רוחות. אויך באַדאַרף מען זיין אויפן הייליקן אָרט, אויפן פעלד, ס׳איז דאָך דאָרטן עפּעס דאָ אַ בוים מיט כל־נדרי־באַרלעך. היינט איז דאָך אויף דער וועלט עפּעס אויך דאָ אַ וועלדל מיט ניס־ביימער, ערשט צייטיק געוואָרענע, מען מוז גיין רייסן, אָנשטאָפּן פולע פּליודערן. געלויבט איז גאָט,

וואָס אונטער אַזאַ צייט מיט אַזוי פיל וויכטיקע געשעפטן איז מען נאָך כאָטש פריי, פטור פון לערנען — די מלמדים לויפן דענסטמאָל, גייען צו קינד, קוואַקען אויף אַ קנעלונג און „בוצקען" זיך און בייסן זיך פאַר די נעז, נעבעך. הערשעלע האָט געקוקט שטאָלץ אויף זיינע חברים אַרום אים אין פאַליש פונעם בית־המדרש, טראַכטנדיק ביי זיך: אויך מיר מענטשן, משטיינס־געזאָגט, זיי בלייבן דאָ און איך — איך פאַר! מען זאָל אים דענסטמאָל געווען זאָגן, אַשטייגער: הערשעלע! דער פריץ שענקט דיר דאָס גאַנצע שטעטל קאַב־צאַנסק מיט זיין שלאָס, אַבי בלייב דאָ, פאַר נישט, וואָלט ער געשפּיגן קלעק און נישט געוואָלט אַפילו הערן. — ער געזעגנט זיך מיט חברה און לאָזט זיך גיין לעבעדיק, פריילעך.

אַ טאָג איז דענסטמאָל געווען זייער אַ שיינער, ווי עס גיט זיך אויס אַמאָל אין אלול, איינער פון די געשענקטע טעג. נאָך גאַנץ פרי האָט פון איר געצעלט דאָרט ביים עק הימל אַרויסגעשיינט די זון מיט איר ליכטיק פּנים און, צע־טרייבנדיק ביסלעכווייז דעם פריש־קילבלעכן טומאַן, זיך געשפּיגלט אין טוי־טראָפּנס, וואָס האָבן געפינקלט, געשפּילט אין אַלערליי קאָלירן ווי די ברי־ליאַנטן. די שאָטנס רוקן זיך מיט דרך־ארץ טריט־ביי־טריט אַלץ צוריק און וואָס ווייטער, ווייטער ווערט העלער און העלער. פריילעך סוויסטשען די וואָראָבייטשיקעס, אונטערשפּרינגענדיק מיט די דינע פיסלעך אויף די לעבער, אויף די פּלייטן, דאָס — צונויפלויפן זיי זיך פּעקלעכווייז איינאיינעם, עפּעס אַמפּערט מען זיך איבער אַ קערנדל, עפּעס שמועסט דאָ קהל איבער וועגן זייערס אַ וויכטיקע זאַך און דאָס — צעלויפן זיי זיך אין באַזונדערע פּאָרלעך, טאַנצנדיק איטלעכער אַקעגן זיין באַשערטער, וויטען זיך, האַלדזן זיך, ליובען זיך, צאַפּלען, פלאַטערן מיט די פליגעלעך — און פּיק, פּיק אין קעפּל... מעקענדיק לויפן ראַפּטאַם ציגן פון אַלע געסלעך אַהין, וואו עס פאַרקלייבט זיך די טשערעדע, פון דאָרט גייט זי אויפן גאַנצן טאָג אוועק אין פעלד אַריין. די פאַרשייטע ציגן, די שקצים, שפּרינגען רעשנדיק פאַרריסן די ווידעלעך העט פאַראויס, די קי רירן זיך פאַמעלעך מיט סטאַטיק, נישט געאיילט, צו־בייגנדיק מיט די קעפּלעך, ווי פיינע באַלעבאָסטעס, רואיק, שטיל, נאָר עטלעכע פאַרדרייען אַהינטן די קעפּ און לאָזן אַרויס ווי פון אַ צעשפּאָלטענעם שופר אַ הייזעריקן, אַ קיאיש־נאַרישן „מע" גלאַט אַזוי זיך, אַ גרוס גאָר פריינטלעך דעם גאַנצן שטעטל יידן, אָדער אַ „זיי געזונט" די פאַרבליבענע קעלבלעך. שאָקלענדיק זיך פון איין זייט אויף דער אַנדערער, פירט דער גאַנער זיין גאַנץ געזינדל יונגע גענדזלעך, וואָס ערשט אַריין אין די פעדערן, בלאָזט פון זיך אַ שרעק, גאַגאַטשעט, שטרעקט דעם האַלדז, פאַרוואַרפנדיק מיטן קעפּל און יאָגט זיך מיט דער קאָמפּאַניע אַהין צום וואַסער.

דער טאָג איז שיין, ליכטיק ווי הערשעלען אויפן האַרצן. הערשעלע שפּיליעט־אויף גייענדיק דאָס קאַפּאָטקעלע, שטרעקט אויס די הענט צו כאַפּן די לאַנגע שניי־ווייסע פעדים, וואָס טראָגן זיך אַרום אין דער לופט ווי דינע שפּינוועבס; פאַרקוקט זיך אויך אויף די טויבן, וואָס שוועבן, דרייען זיך העט אין דער הויך מיט אויסגעשפּרייטע פליגעלעך, ריין־קלאָר גלאַנצנדיקע, גאָלד און זילבער — און ער האָט הנאה, ס'איז אים עפּעס גוט, גרינג אויף דער נשמה. ער פילט, אַז היינט איז ער גליקלעך. די געשעפטן זיינע האָט ער, געלויבט איז גאָט, אָפּגעאַרבעט נאָך בעסער ווי געוואונטשן. ער איז פריי, ער פאַרט. ס'איז יום־טובדיק אַרום און אַרום. רבונו של עולם! טראַכט ער — און די אויגן באַנעצן זיך אים פאַר פיל פרייד — איך דאַנק דיר און לויב דיר פאַר דיינע חסדים. נו, מען באַדאַרף זיך נעמען צו דיין דינסט! פרום זיין, לערנען, דאַוונען געשמאַק — זיין אַ ייד.

גייענדיק אַזוי אויפגערוימט, שטאַרק צופרידן מיט אַ האַרץ פול פרייד, קומט אים פלוצים צו די אויגן דאָס טייערע געשטאַלט, די ליכטיקע צורה פון ביילען.

ביילע איז זיך געשטאַנען לעבן דער פריזבע ביי איר שטוב, וואו זי האָט אַרויסגעשטעלט טריקענען דאָס צוואַשענע געפעס און אויסגעהאַנגען אויף אַ שטריקל עטלעכע איבערגעשווענקטע שטיקלעך גרעט. זי איז געווען נאָך נישט אָנגעטאָן, נאָר אין איין אונטערשט קליידל, פון הינטן פאַרשטעקט, באָרוועס. די אַרבל פונעם העמד וויט פאַרקאַטשעט אויף די פולעטשקע, דיקע אָרעמס ביז איבער די עלנבויגנס. דער בוזעם אָביסל אָפן, דער גאַנצער האַלדז, מחילה, אין דרויסן און די האָר צעפּאַטלט, ווי געווינטלעך אַ בריה אַ מיידל פרימאָרגן.

אונדזער הערשעלע, שטאַרק אויפגערוימט, שמחת־תורהדיק, לויפט צו אין גרויס חדווה צו זיין בת־מלכה, פרעגט אים בחרם, ווי אַזוי דאָס איז געשען, עפּעס גאָר טאַקע ווי דער גוטער יאָר וואָלט אים פון הינטן צו איר אַ שטופּ געטאָן. ער געזעגנט זיך מיט איר, נעמענדיק זי ביי דער האַנט, ווי זי וואָלט געווען אַ מאַנספּאַרשוין, און רעדט עפּעס פאַר פייער, פאַר וואַסער, נישט רעכט צו געדענקען וואָס.

ביילע בלייבט פאַרגאַפט, ווייסט נישט וואָס צו טאָן. און אַז די ערשטע היץ איז אַריבער, לאָזט הערשעלע אָפּ ביילעס האַנט, מאַכנדיק, נאָך אַלץ נישט רעכט ביים זינען, מיט אַ נאַריש געלעכטערל:

— הע... ביי אַ מיידל די האַנט!... אַ יידענע, הע, שלום עליכם!...

נאָר ווי ער קומט באַלד אינגאַנצן צו די געדאַנקען, נעמט אים אָפּ דאָס לשון, ער ווערט רויט און בלייך. ביילע שטיקט זיך שטילערהייט פאַר גע־

לעכטער מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן, אַוועקרוקן זיך אין דער זייט, און הערשעלע טראָגט זיך אָפּ געשווינד ווי אַ גנב.

הערשעלע איז געווען עפּעס גאָר צעדרייט, ביי זיך אין האַרצן מיאוס אַראָפּגעפאַלן. סטייטש, וואָס האָט ער געטאָן!... ערשט זאָגט ער צו, דעם רבונו של עולם צו דינען, זיין אַ ייד — און פּלוצים אַזאַ מעשה, אַזוינס „אים" אָפּצוטאָן!... פּע! — ער שפּייט, קראַצט זיך פאַר פאַרדראָס אין דער פּאה און מאַכט: נאַ־נאַ!...

דאָס דריטע קאַפּיטל

אַז הערשעלע איז געקומען אַהיים, האָט ער געכאַפּט אַ שטיקל פּסק, פאַר וואָס ער האָט זיך עפּעס אַזוי געזאַמט. דער טאַטע איז שוין געווען אָנגעטאָן אין די וועג־קליידער: אַ ציצן, אָפּגעבליאַקעוועט כאַלאַטל, די אַרבל און די פאָלעס פון פאָרנט איינגעטונקט אין פעטע, פאַרהאַרטעוועטע פלעקן פון אַלערליי מאכלים, אויסגעמישט מיט גרינלעכע טאַבאַקע און געגלאַנצט עפּעס מיט אַ מיתה־משונה־קאָליר, דער הינטן אויסגעריבן און ערטערווייז דאָרט קוקן אַרויס שטיקלעך קליאָטשע. אויפן קאָפּ עפּעס אַ מין אָפּגעפּאָרן, שטאַרק צעקנייטשט מיצל. נאָר די אַלטע צעריסענע וועג־שיך מיט לאַטעס, וועלכע ער האָט באַדאַרפט אָנטאָן, זענען אים דערוויל אויף די פיס נאָך נישט געווען, מען האָט זיי ערשט געזוכט און געפּרואווט מיט דער קאָטשערע אַרויסשאַרן פון אונטער דער בעט. דאָס הויזגעזינד האָט געטאַנצט אַרום אים, שטאַרק באַשעפטיקט מיט איינפּאַקן די קלימיקעס און ער איז געשטאַנען אָנגעזאָטלט ווי אַ פערדל.

יאָ, נעבעך, טאַקע אַ פערדל, וואָס האָט באַדאַרפט שלעפּן אויף זיך אַ שטוב מיט קינדער. איין מאָל אין יאָר פלעגט ער מוזן זיך אַזוי איינשפּאַנען, גיין אין וועג אַריין, אייַנרייסן זיך דאָס געזונט, אַרבעטן אויף אַלע כלים און פון דער דאָזיקער נסיעה איז אָפּגעהאַנגען דאָס לעבן פונעם הויזגעזינד דאָס גאַנצע יאָר... דעריבער האָט זיך אין אַזאַ טאָג געוויגט די גאַנצע שטוב, אַלע זענען אויף־געווען און לייזער־יאַנקל, נעבעך, איז געשטאַנען אָנגעזאָטלט, בלייך, פאַרטראַכט מיט אַן ערנסט פּנים.

די מאַמע איז געווען אָנגעטאָן אין אירע וועג־קליידער, עפּעס מיני שמאַטעס אַזעלכע פון כמעלניצקיס צייטן, אין וועלכע זי איז אויסגעקומען גרעבער, דיקער ווי שטענדיק, און אַ מין טיכל אָנגערוקט אויפן שטערן ביז איבער די אויגן. נאָר הערשעלע אַליין האָט פאַרשפּאָרט זיך איבערצוטאָן. מער ווי דאָס איינע קאַפּאָטקעלע אויפן לייב האָט ער נישט געהאַט. די מאַמע האָט

אים אַפילו געהייסן איבערקערן דאָס קאַפּאָטקעלע אויף דער לינקער זייט. הערשעלע אָבער האָט איר באַוויזן באַשיינפּערלעך, אַז דער אונטערשלאַק איז מיאוס פאַרשמירט, אויך צעהאַקט, צעפּאַלן און טאַקע געבליבן ביי דאָס זייניקע — פאַרן גאַנץ פּראָסט ווי ער גייט, דערפאַר האָט ער שוין געמוזט צוליב טאָן, נעמען אויפן קאָפּ דעם טאַטנס אַן אַלט היטל, עפּעס אַ מין קאַטערוכע, וועלכעס מען האָט שוין לאַנג געמעגט מיט דעם חמץ פאַרברענען, און אַרומגאַרטלען זיך מיט אַ קרייקע.

אָט אַזוי אָנגעטאָן ווי געהעריק, האָבן אונדזערע פאַרשוינען, נאָכדעם ווי זיי האָבן אין איילעניש עפּעס איבערגעכאַפּט, זיך געזעגנט מיט די קינדער, געכאַפּט די קלימיקעס און יאָגנדיק אין איין אָטעם, פאַרשוויצט, פאַרסאָפּעט, פאַרדולט ווי אויף אַ בייזער מהומה, אַזוי ווי דער שטייגער איז פון יידן ביים פאָרן.

אויף אַ לאַנגן וואָגן אין דערהויך איז געשטאַנען אַ שטייג מיט עופות און אַ קאָרב מיט אייער אין פּאַלאָווע, וועלכע די מאַמע האָט אָוועקגעשטעלט דאָרט באַצייטנס נאָך אין דער פרי.

דער וואָגן איז אָנגעזעצט געווען ענג מיט פאַרשוינען, כמעט אַ פערטל קאַבצאַנסק. דאָרט האָבן זיך געפונען מיידלעך, ווייבלעך, וואָס זענען געפאָרן זיך שטעלן פאַר דינסטן און אַמען, אויך אַלערליי סאָרטן יידן: שיינע יידן, כשרע יידן, מיטן פולן מויל יידן, ברענענדיקע יידן, צעבראָכענע יידן, גילדענע־אָדער־יידן, גלאַט יידן, אַזוי־זיך יידן און אויך־מיר־יידן. ס'איז געווען אַ פאַרמישעניש, אַ פאַרפּלאָנטעניש, אַ פאַרבייטעניש מיט די פיס און אַ צונויפשטיקעניש נאָר אומצוקומען.

הערשעלע מיט די פאַרשוינען, וואָס אין דער מיט, האָבן געשוויצט, טאַקע משונה געשוויצט. די שיינע יידן האָבן, נעבעך, געשוויצט ווי אַ ביבער, די פּנימלעך זייערע זענען געווען אויסגעפּריעט ווי אַ צימעס און אויב מען האָט זיך נישט פאַרקילט, איז נאָר דעריבער, ווייל דער וואָגן איז געווען באַלאַגערט פון די אויפגעכאַפּטע פאַרשוינדלעך, וואָס זענען אויף משקולת געשטאַנען, געזעסן מיט קונצן פון הינטן, ביי די זייטן, אויך אויף דער קעלניע, נישט צוצולאָזן אויף די וואָס אין וואָגן קיין פּיצל לופטעלע. נאָר אין אָנהויב איז איטלעכער געזעסן ברוגז, עפּעס אָנגעדרודלט, אונטערגעוואָרטשעט אויף דעם באַלעגאָלע און ביים כאַפּן אַ קלאַפּ אין די קריזשעס, אַ קוועטש אין דער מאַזאָליע פונעם פינגער, האָט מען שטאַרק פאַרקרימענדיק זיך פאַרביסן מיט די ליפּן, מילא נו־נו. נאָר דערנאָך איז מען געוואָרן שוין אַביסל היימישער, דרך־ארץ אין דער זייט, איינער דעם אַנדערן בעט מחילה: רוקט זיך אַביסל! פון יענעמס אַ זעץ טוט מען אַ געשריי. יידן זענען נישט צופרידן און קריגן

זיך. די מאַמע האָט אַלץ געפּילדערט אויף אַ צעבראָכענעם יידן, ער זאָל נישט צעברעכן איר די אייער. דער טאַטע האָט געהאַלטן פאַרמאַכט דאָס מויל, איינגעוויקלט דעם האַלדז מיט אַ שטיקל פעל, נישט צו פאַרלירן, חלילה, דאָס קול. די פערד הויבן־אָן זיך אונטערפוילן, שלעפּן זיך פּאַמעלעך, מאַכנדיק מיט די אויסגעקראָכענע ווײַדלען און די פאַרשווינגען מאַכן זיך האַרץ, הויבן צווישן זיך אָן אַ שמועס.

דער ערל, עפּעס אָן אָרעמער, ערגעץ אַמאָל געוועזענער עקאָנאָם, וואָס די גאַנצע צייט, זינט פונעם אויפזעצן זיך זיינעם אין וואָגן, איז ער געווען פאַר־פאָפן, נישט אויף דעם עולם — האָט זיך לסוף אויפגעכאַפּט שוין ניכטער, געקוקט ווי אַ נעכטיקער אויף דער גאַנצער קאָמפּאַניע אַרום אים און זיך צו־געהערט צום שמועס, וועלכער איז געווען פאַר אים טערקיש, פּראָווונדיק באַלד טאָקע אַריין אינדערמיט אויך מיט אַ שמועס, וואָס איז ווידער פאַר יידישע קינדער געווען תרגום. נאָר אַ יידיש קעפּל בייסט איין תרגום אויך. אָבי געכאַפּט נאָר עפּעס, איין וואָרט פון צען, האָבן זיי זיך שוין געשטויסן, גע־דרונגען דאָס איבעריקע מיט זייער אייגענעם שכל און זיך געקליגט אַלע איב־איינעם, געבן דעם גראָבן פויערשן קאָפּ צו פאַרשטיין זייער מיין מיט אַלע מיני הסברות: אַביסל מיט אונדזער לשון, אַביסל מיט זייער לשון, אַביסל מיט די הענט, אַביסל מיט דעם וואונק, אַ דריי מיט דעם פינגער אויף אַ ניגון, נישקשה, מען האָט זיך פאַרשטאַנען.

עס האָט זיך געצויגן אַ שמועס וועגן דעם, וואָס ביי זיי, וועגן דעם וואָס ביי אונדז, להבדיל. זיין נאָמען איוואַן איז אונדזערער, מען האָט עס גענומען פון, להבדיל, יוחנן. די אַלע שבע חכמות זענען גענומענע, אונדזערע. מען האָט אים אויך דערקלערט זייער אַ וואוילן משל פונעם מדרש, אַ גלייכוואָרטל פון דער גמרא, קלאָר געמאַכט אים אין יידישע מנהגים מיט דעם שכל, וואָס דרינען שטעקט. איוואַן, אַפּנים, ער האָט מודה געווען — עטלעכע מאָל האָט ער אַלץ אויסגעשריגן: קוגל, צימעס! און זיך דערביי באַלעקט. די ווייבער האָבן געקייכט פאַר געלעכטער, געמאַכט:

— צו זיין קאָפּ, צו זיין לעבן! קוקט אים אָן, ווי ער באַלעקט זיך, ער האָט ליב אונדזער קוגל!

עפּעס אַ יוגנט מיט אַ צוגעדעקטן קאָפּ, וואָס פאַרט זיך שטעלן פאַר אַן אָם, ברומט שטילערהייט אונטער פאַר זיך אַ טרויעריק לידל:

„אויפן הימל לויכטן שטערנדלעך,
אין וועלדל שפּילט אַ סאָלאָוויי,
דער גאַנצער וועלט איז ליב און פריילעך,
און מיר אַליין אַז אָך און וויי."

דער ערל קערט זיך אַוועק, מאַכט זיך אַביסל נאַריש מיט די ווייבער און מען גיט אויף אים אַ מאַך מיט דער האַנט: אַן ערל בלייבט טאַקע אַן ערל!

נאָכדעם ווי מען איז אַ היפּש שטיקל וועג זיך אַנגעגאַנגען צו־פוס אונטער אַ בערגל, אונטערשטופּנדיק דעם וואָגן און ווידער זיך אויפגעזעצט, האָט דער עולם יידן זיך געשמאַק אַ נעם געטאָן צו אַ ברייטן שמועס. מען רעדט פון אַלצדינג, וואָס קאָכט זיך דאָ אויף דער וועלט און דאָרט אויף יענער וועלט. מען רעדט פונעם האַנדל, שאַצט דאָס פאַרמעגן פון אַ סך גבירים, עס קומט אויך צו־רייד די אַלטע מעשה מיט ר׳ שמעלקען און עס בלייבט, אַז ער האָט פון אליהו הנביא באַקומען אַ ווינטשפינגערל. עס הויבט זיך באַלד טאַקע אָן אַ געקרעכצעריי, אַ געזיפצעריי, אַ געווינטשעריי. איינער זאָגט, ער זאָל האָבן אַ ווינטשפינגערל וואָלט ער געוואונטשן דאָס, דער אַנדערער — דאָס און דאָס, דער דריטער — יענס... הכלל, איטלעכער ווינטשט עפּעס אַנדערש. צדקות איז געפאַלן געגנוג ווי מיסט, מיט דער פולער האַנט. איינער דעם אַנדערן ווייזט אַרויס זיין גרויסע פריינטשאַפט, צוזאָגנדיק דעם, יענעם גילדענע בערג. דאָס גוט־ברידערשאַפט צווישן דער קאָמפּאַניע ווערט געשטאַרקט, מען פילט זיך עפּעס געטרייסט, נישט אַזוי פאַרוואָרפן, פאַרגעסן אין דער וועלט און איינער מיט דעם אַנדערן איז זייער צופרידן.

אָט אַזוי האָט זיך עס געטאָן ביז מען האָט, מיט דעם אויבערשטנס הילף, אָקעגן נאַכט זיך קוים לעבעדיק פאַרשלעפּט קיין גלופּסק.

דאָס פערטע קאַפּיטל

והיא, און זי, גלופּסק, האָט צו לייזער־יאָנקלען נישט אַזוי געטאָן. בבואם מקאַבצאַנסק, ביי זייער אָנקומען פון קאַבצאַנסק איז גלופּסק זיי נישט געלאָפן אַקעגן מקבל־פּנים זיין, ווי הערשעלע האָט אין דער היים זיך פּירגעשטעלט. מען האָט זיך איבער זיי נישט געשלאָגן, נישט געריסן איטלעכן באַזונדער צו זיך אויף סטאַנציע, אויף אַ מאָלצייט. מענטשן זענען קאַלטבלוטיק געגאַנגען פאַרביי, זיי אַפּילו נישט אָנצוקוקן.

הערשעלען איז די זאַך אין פלוג שטאַרק קשה געווען און שטייענדיק ביים אַרויסקריכן פונעם וואָגן מיט אַ פּעקל אין די הענט אויף דער גאַס, האָט ער געקוקט אויפן טאַטן פאַרוואונדערט, אָן ווערטער, גלייך ווי גערעדט: הא, וואָס זאָל עס אַזוינס באַטייטן? שטעקט נישט דרינען אפשר עפּעס אַ גראָבער טעות? נאָר נאָכדעם ווי ער האָט געכאַפּט פון הינטן אַ דישעל און דער טאַטע אַ שטופּ, אַזוי אַז ער איז, נעבעך, געפלויגן ווייט אויף עטלעכע טריט, שיער

נישט אַרויפגעפּאַלן אויף דעם חזיר, וואָס האָט געשמאַק געכראָמקעט ביי דער זייט גאַס, וואוהין מען האָט ערשט פון אַ גאַניקל אין דערהויך אַראָפּגעגאָסן ווי געוויינטלעך, אַ פולע, משונה אַ שמעקנדיקע פּאָמויניצע מיט אַלעם גוטן, און צו דעם דישעל מיט דעם שטופּ אויף געלייזט נאָך אַ מאָל צען אין טאָטן אַריין, פאַר וואָס שטייען עס יידן, ווי די ליימענע גולמס, פאַרשטעלנדיק דעם וועג — אָט דענסטמאָל פון אַזאַ אָנצוהערעניש איז אים, הערשעלען, פאַרענטפערט געוואָרן די קשיות. ער האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָז, שוין טאָקע גוט פאַרשטאַנען...

און ער און דער טאַטע זענען אין זיינע אויגן אַביסל אַראָפּגעפאַלן.

באַלד ביים קומען איז לייזער-יאַנקל אַלץ געשטאַנען און זיך געראַטן מיט דעם וויב וועגן זייערע זאַכן און אויב אַצינד איז נישט שפּעטלעך אַ גיי צו טאָן צו באַקאַנטע, נאָר נאָך אַזאַ באַגעגעניש איז ביי זיי ביידע געבליבן מער קיין שהיות נישט צו מאַכן און בלייבן דערווייל אויף נאַכטלעגער דאָ אין דער באַלעגאַלישער אכסניא.

הערשעלען האָט מען מכבד געווען מיט אַריינטראָגן פּעקלעך אין שטוב אַריין, דאָרט דערויף אַכטונג געבן, און אַליין האָבן זיי זיך געבאַברעט אַרום דער שטייג מיט עופות, איבערגעשמועסט מיט דעם באַלעגאַלע, ער זאָל מוחל זיין אַריינפאָרן אין הויף אַריין, וואו די שטייג וועט דערווייל שטיין אויפן וואָגן ביז מאָרגן.

נישט פאַר קיין יידישע קינדער געדאַכט אַזאַ נאַכט, וועלכע הערשעלע האָט אויף דער אכסניא אין גרויסע צרות צוגעבראַכט. הונגעריק, מיד און צעבראָכן פון וועג האָט ער שוין שפּעטלעך ביינאַכט, אין דעם גרויסן רעש און דער מהומה פון אַלערליי מיני פאַרשוינען, זיך דערשטופּט ערגעץ אין אַ ווינקעלע און זיך אַ וואָרף געטאָן אויף עפּעס אַ הינקענדיקן צעריסענעם טאַפּטשאַן. דאָרט האָט מען אים שוין יאָ טאָקע מקבל-פנים געווען, און אויפגענומען פאַר אַ גאַנץ טייערן גאַסט — גלופּסקער וואַנצן, ווי דער גאַנצער וועלט איז באַקאַנט, נעמען זייער גערן אויף אורחים מיט אַלע כבודן: האַלדזן זיי, קלעפּן אין זיי און קריכן זיי אונטער די בעגל. הערשעלעס קראַצן זיך און אָנצוהערעניש-געבן מיט די הענט, אַז ער איז זיי מוחל דעם כבוד, האָט אָקעגן אַזעלכע נפשות נישט געהאָלפן. זיי האָבן זיך טאָקע געטאָן זייערס, זיך גע-דרייט, געאַרבעט אַרום דעם אורח מיט גרויס פאַרגעניגן, ביז ער האָט געמוזט זיך אָפּטראָגן שאַ, שטיל און זיך געלייגט פשוט אויף דער ערד.

אָט אַזוי האָט זיך אויסגעלאָזט הערשעלעס יענער פריילעכער טאָג, אויף וועלכן ער האָט אַזוי אַרויסגעקוקט און זיך פירגעשטעלט אין אים גרויסע גליקן!...

מאָרגן נאָך גאַנץ פרי האָט די מאַמע זיך געאײַלט אין שטאָט אַרײַן וועגן אירע געשעפטן. שפּעטער אַביסל נאָך איר איז אויך אַוועק דער טאַטע. בײַם אַוועקגײן קוקט ער זיך אַרום, אַז די קעשענע איז אים צעריסן און פּאָר גרויס אײַלעכ׳יש כאַפּט ער און גיט איבער דאָס בײַטעלע מיטן זײַן ביסל פּאַרמעגן הערשעלען, וואָס איז איבערגעבליבן אַלײן לעבן די זאַכן.

אונדזער הערשעלע דערטאַפּט פון אַ זעקעלע אַ שטיק ברויט מיט אַ גרויסער, געלער אוגערקע, אויך אַ צײַנדל קנאָבל און נעמט זיך וואויל טאָן, עסן געשמאַק, ווי אויפשטײַענדיק פון אַ קרענק.

אונטערגעלענט דאָס האַרץ, באַקומט ער שטאַרק יצר־הרע אַרויסצוגײן אויף אַ ווײַלע אין דרויסן, אָנצוקוקן וואָס פּאָר אַ פּנים גלופּסק האָט.

פּאָר הערשעלעס אויגן עפנט זיך עפּעס גאָר אַ נײַע וועלט. אַלצדינג איז פּאָר אים נײַ, גלײַך ווי ערשט געשאַפן געוואָרן, ערשט אַרויסגעקראָכן פון דער ערד. ער שטייט פאַרגאַפט, פאַרדריסן דעם קאָפּ און ווייסט נישט אויף וואָס פריער צו קוקן. נאָר צום ערשטן וואַרפט זיך אים אין די אויגן אַ געדיכטע קאַשע פון יידן. מען לויפט, מען שטופּט זיך אין יאָגעניש ווי אויף אַ שׂרפה. יידן, יידענעס, קינד און קייט — אַן עין־הרע ווי באַב! — אויסגעמישט און אַלע אינאיינעם, אָנגעטאָן אין אַלערליי מלבושים, פון צעריסענע שמאַטעס ביז די טײַערסטע קלײדער. צווישן זיי אויך נקבות אין סאַמעטענע מענטעלעך מיט זײַדענע, פאַרדריפּעטע קלײדלעך, נאָר שרויתטעס, און ווען זיי זאָלן נישט געווען ייעדן זינגענדיק הויך, אויף דער גאַנצער גאַס, מיט אַ קוויטש, שנײַצנדיק דערבײַ די נאָז, וואָלט ער זיכער געמיינט, אַז דאָס זענען פּריצעס...

פון אַלע זײַטן פאָרן בוידן, בײדלעך, פורלעך, אַ טייל פאַרפּלאָנטען, פּאַר־האַקן זיך מיט די רעדער, אַ טייל מיט די דישלעס, און זידלערײַען, געשרײַען, געוואַלדן ביז דעם זיבעטן הימל.

דאָס וואָס רינשטעקלעך פליִצן אין די גאַסן, איז אים קיין וואונדער נישט געווען, ס׳איז דאָך אַ יידישע שטעט. אין קאַבצאַנסק איז געגוג די אייגענע סחורה. ווי דען אַנדערש? דערויף איז דאָך עס אַ גאַס אויף אויסצוגיסן דאָרט פּאַמויניצעס. אַ וואונדער איז אים נאָר געווען די שפּיצעכדיקע שטיינער, וועלכע וואַלגערן זיך אין די גאַסן. צו־וואָס נאָך שטיינער אַזעלכע אויף צעברעכן ריק־און־לענד, אַז אַן דעם קען מען אויך אין די גריבער דאָ פאַלן זײַער שיין און ברעכן דעם געניק! אײַנפאַלן זאָל אים פּלוצים, אַז דאָס איז אַ ברוק, סטײַטש ווי אַזוי, אַז געברוקירטע גאַסן זענען פּאָר אים געווען נאָך גאָר אַ סוד, נישט געהערט, נישט געזען קיינמאָל אַזוינס. אָט ערשט שפּעטער, אַז ער איז זיך דערגאַנגען פונעם סוד, וואָס אַזעלכס באַטײַט, איז אים עס טאַקע שוין מער קיין וואונדער נישט געווען. אַזוי איז שוין טאַקע רעכט. אויך איז אים קיין

וואונדער נישט געווען די איינגעהויקערטע שטיבלעך מיט צעבראָכענע דעכ־לעך, אָנגעזעצט געדיכט איינס לעבן דעם אַנדערן, ווייל אַזוי באַדאַרף זיין, אַזוי האָבן אַ פּנים הייזער, ווי געוויינטלעך יידישע הייזער. משונה ווילד האָט אים אויסגעזען גאָר אין מיטן־דרינען אַ מויערל אין צוויי, אין דריי גאָרן. רבונו של עולם, ווי שטופּט זיך עס אַ ייד אַרויף אַזוי הויך אונטערן הימל און שטעלט זיך נאָך אין דאָס לעבן אַרויפקריכן אַהין אויף אַ שמאָל לייטערל פון דרויסן! טאָקע נאָר ווידוי, פריער ווען מען גייט אויף אַזאַ לייטערל אַרויף, מוז מען אָפּזאָגן ווידוי, זיך געזעגענען מיט דעם לעבן.

די אויגן הערשעלעס האָבן אַלץ געקוקט, געפונען וואָס צו זען, דאָס קעפּל זיינס האָט אַלץ באַטראַכט, געטראַכט און די פיס זיינע זענען זיך דערווייל אַלץ געגאַנגען, געגאַנגען ביז ער האָט פּלוצים זיך אַ כאַפּ געטאָן — ע־ע! ער איז פאַרגאַנגען ווייטלעך און שוין לאַנג צייט צוריק.

צוריק אָבער ווייסט ער נישט דעם וועג. ער הייבט אָן פרעגן ביי יידן, ווי גייט מען צו דער קאָבצאַנסקער אכסניא. אַ טייל קוקן אים, אין איילעניש, לויפעניש, בייזלעך אָן, נישט צו ענטפערן אַ וואָרט; אַ טייל מאָלן אים אויס בקיצור מיט דער האַנט:

— גיי, יינגעלע, גלייך, גלייך, דערנאָך לינקס, ביז צו אַ געסעלע, דערנאָך רעכטס און ווייטער לינקס. דאָרט, יינגעלע, טו אַ פרעג, וועט מען דיר שוין ווייזן.

הערשעלע, אַ ברירה האָט ער געהאַט, איז געגאַנגען, פאַרקראָכן אין געסלעך, אין בלאָטעס, געשפּרונגען איבער שמאָלע, איינע פון די אַנדערע ווייט אָפּגעטראָטענע קלאַדקעס, אָנכאַפּנדיק זיך דערביי אין דער זייט פאַר פּלויטן. ער איז, אָפּנים, אַריין גלופּסק אין די קישקעס, אין דעם מאָגן, וואו ס'איז געדיכט, עס שמעקט און פאַרגייט אין נאָז. ער האָט געאַרבעט אויף אַלע כלים און איז, נעבעך, אָפּגעגאַנגען מיט שווייס ביז ער האָט זיך אָנגעשלאָגן אויף אַ פיינעם יונגן מאָן, וואָס איז אַזוי גוט געווען זיך אָפּצוגעבן אַביסל מיט אים.

— קום, — זאָגט דער יונגערמאַן, באַטראַכטנדיק הערשעלען מיט אַ גוט שמייכעלע פונעם קאָפּ ביז די פיס. — קום, איך וועל דיך אונטערפירן. ביסט דאָ, ווי איך זע, נאָך גאָר אַ פריץ.

הערשעלע דאַנקט דעם יונגן מאָן פאַר זיין גוטן ווילן כמעט מיט טרערן אין די אויגן. —

— העלפן אַ גר איז אַ מצווה, — מאַכט דער יונגערמאַן מיט אַ שיינענדיק פּנים. — דאָ אין גלופּסק טאָר מען קיין פריץ נישט זיין, ביי אונדז דאָ באַדאַרף מען גוט היטן די קעשענעס. פאַרשטייט דו מיך, יינגעלע?

הערשעלע טוט זיך גייענדיק אַ טאַפּ אין קעשענע.

— דו ביסט שוין אַ חתן?

— ניין! — ענטפערט הערשעלע שוין מיט אַ פריילעך האַרץ.

— פאַר וואָס ניין? אַט וועסט דו זען, ביי אונדז וועט מען אין גיכן דיר שטעלן אַ חופּה.

הערשעלע שטיקט זיך פאַר געלעכטער.

— וואָס, דו גלויבסט נישט? אַט וועסט דו זען. לאַך דיר, לאַך, נישקשה! אַט איז אַ קלאַדקעלע. פאַמעלעכן, האָב נאָר אין זינען די קעשענע.

הערשעלע טוט זיך ווייטער אַ טאַפּ.

— נו, ס'איז דאָ?

— שרעקט זיך נישט, ס'איז דאָ.

— פאַראַיאָרן האָט זיך דאָס אייגענע טאָקע געטראָפן מיט אַ בחורל ווי דו. ער האָט זיך אַלץ געטאַפּט, געמיינט, אַז ביי אים ליגט עס אין קעשענע דאָס בייטעלע, און לסוף וואָס לאָזט זיך אויס? — בוידעם! די קאַרמאַנ־שטשיקעס, ברענען זאָלן זיי, האָבן עס ביי אים, נישט פאַר דיר געדאַכט, דער־טאַפּט און אָנשטאָט דעם אַריינגעלייגט אַהין עפּעס שפּאַרגאַלן, אשר־יצר־פּאַפּירלעך. דו פאַרשטייסט? — נעם עס, מחילה, טאָקע אַרויס און קוק רעכט אָן. פּויל טאָר מען נישט זיין.

אונדזער הערשעלע איז נישט פויל, נעמט אַרויס דאָס בייטעלע און האַלט עס פאַר די אויגן.

— זעסט דו, האַ? וואָס איך האָב דיר געזאָגט! — דאָס זענען די לעצטע ווערטער פונעם פיינעם יונגן מאַן, וואָס אויסכאַפּנדיק הערשעלען פון די הענט דאָס בייטעלע, מאַכט ער אַ פּליטה און ווערט באַלד ווי אויסגעטריקנט.

הערשעלע בלייבט אין דער הייסער מינוט שטיין ווי אויסגעפּאַטשט, מיט אַ פּאָר אויסגעשטעלטע אויגן און אַן אָפן מויל, נישט צו וויסן וואו ער איז און וואָס מיט אים טוט זיך אַזוינס.

דעם עולמס ווערטל: „אַ גאַסט אויף אַ וויַל זעט אויף אַ מייל" האָט טאָקע זיך אַקוראַט געפּאַסט צו הערשעלען. באַלד אין דעם ערשטן טאָג פון זיין קומען האָט גלופּסק זיך פאַר אים „אַנטפּלעקט" מיט איר גאַנצן כבוד און שיינקייט: מיט אירע שמאָלע קרומע הינטערגעסלעך, מיט אירע „פּיסקעס", לעוואַדעס, רינשטאָקלעך, שטאַרק שמעקנדיקע קאַלוזשעס, געדיכטע און שיטערע בלאָטעס און מיט אירע גנבים, בייטל־שניידער — און דאָס אַנטפּלעקן זיך אירס איז אים באַקום אויסגעפאַלן.

פאַרשמירט, פאַרדריפּעט, מיט אַ פּריש־צאַפּלדיקן גלופּסקער קאַטער איז הערשעלע אַרום מנחה־צייט געקומען באַטריבט צוריק אויף דער אכסניא. נישטאָ קיין טאַטע, קיין מאַמע, און די קלימיקעס — אויך נישטאָ! ער בלייבט

טויט מיט אַלע אבֿרים, קוקט ווי אַ דולער און דאָס האַרץ טיאָכקעט אים שטאַרק. פּלוצים דערהערט ער ווי מען בייזערט זיך אויף אים מיט די ווערטער:

— אַט האָסט־דו אים, דאָס שיינע בחורל! וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאָטן?

און ער דערזעעט פֿאַר זיך רייזע די בעל־אכסניאטע.

רייזע איז אַ קורצע, דיקע, ברייטבייכיקע יידענע, שוין אין די יאָרן, מיט אַ געשטופּלט פּנים, וואָס איז שטענדיק פֿאַרשוויצט און מיט אַ צווייגאָרנדיק גוידערל. אַ שנירל שיטערע הערלעך ציט זיך איר אויף דער אויבערשטער ליפּ, וואָס פֿאַררייסט זיך ביי דער רעכטער באַק אַרויף, אַזוי אַז מען זעט אַ רויט שטיקל צונג אַרויסקוקנדיק דורך אַ היפּש שפּעלטל אויפֿן אָרט פֿון צוויי אויס־געפֿוילטע ציין. איין עק פֿאַרטוך איז איר שטענדיק פֿאַרשטעקט, דער בוזים צעשפּיליעט. די צוויי עקן פֿונעם קאָפּן־טיכל זענען פֿאַרוואָרפֿן אַ הינטן און געוויינטלעך אין דער האַנט אַ פֿאַלאַניק — אַ באַוויז, אַז זי פֿאָרעט זיך שטענדיק לעבן אויוון. זי רעדט שרייענדיק, גיך אין איין אָטעם פֿונעם האַרצן מיט אַ בייזער; עס דאַכט זיך, זי איז שטאַרק אויפֿגעבראַכט, קריגט זיך, הגם זי מיינט, חלילה, נישט קיין שלעכטס און איז בטבע אַ גאַנץ גוטע. דאָס איז ביי איר גלאַט אַזאַ לשון, אַזאַ שטייגער רעדן, וואָס האָט נאָך אויסגעאַרבעט זיך פֿון אייביקע עסקים און צוטאָן האָבן איר גאַנץ לעבן מיט באַלעגאָלעס. אין דעם שמועס וואַרפֿט זי אַלץ אַריין „העזן אַביסל! וואָס זאָגסט־דו צו זיין טאָטן?" הויך אויף אַ ניגון. אויך איז דער שטייגער אירער ביים רעדן אָנצו־בייגן עפּטערס דעם קאָפּ אין דער זייט און אַ פֿאָר טאָן מיטן שפּיץ נאָז איבער דעם אָרבל, טאָקע אַ וויש אויף דער גאַנצער לענג פֿונעם אָרעם.

— וואָס זאָגסט־דו צו זיין טאָטן? — איז רייזע אַרויס מיט איר שרייענ־דיקן לשון אויף אונדזער הערשעלען, נעבעך, און טאָקע אַ גוטן פֿאָר געבנדיק מיט דער נאָז איבער דעם אָרבל. — ווי ווערט עס אַ בחורל פֿאַרפֿאַלן, העזן אַביסל! קוקט אים נאָר אָן, דאָס שיינע בחורל! נעמט זיך און ווערט פֿאַרפֿאַלן!

הערשעלע שטייט אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ, וואָרגנדיק זיך מיט טרערן און שווייגט.

— ער שווייגט נאָך, דאָס שיין בחורל! טאַטע און מאַמע שטאַרבן דאָ, און ער, העזן אַביסל! שטייט ווי אַ למך און שווייגט.

— אוי ווײ־ווײ מיר! — טוט הערשעלע אַ געשריי און צעכליפּעט זיך, מיינענדיק טאָקע, אַז די עלטערן זענען אויף דער וועלט שוין נישטאָ און ער איז געבליבן אַ יתום.

— נו, כליפּע נישט, פֿאַרפֿאַלן! — טרייסט רייזע אונדזער וויסט יתומל. — ווייטער זאָל אַ בחור אַזוינס מער נישט טאָן. טאַטע און מאַמע זענען דאָך אָן

אַ נשמה... די נשמה איז זיי אויסגעגאַנגען לויפנדיק...

— איק־איק־איק! — כליפּעט הערשעלע מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ. וויל עפּעס זאָגן, נאָר עס שטיקן אים די טרערן און קוים וואָס ער ברענגט אַרויס פון מויל איקעדיק אַ פּאָר האַלבע צעבראָכענע ווערטער: מאַמ... געשטאָר... איק...

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגן, — טוט זיך רייזע אַ כאַפּ, — ער מיינט „שטאַרבן" הייסט טאַקע געשטאָרבן... עס רעדט זיך נאָר אַזוי, נאַ־רעלע, ס'איז אַזאַ לשון... הען אַביסל! טאַטע און מאַמע האָבן טאַקע געקענט שטאַרבן. נו, שאַ, אַט וועלן זיי באַלד קומען געזונטער ווערן. נאָך בייטאָג האָבן זיי זיך מיט די זאַכן איבערגעקליבן ערגעץ, וויים איך וואו? פאַרקויפט די הינער, די אייער, איך אַליין האָב אויך געהאַנדלט. שאַ, אַט וועל איך דיר געבן פון דער מאַמעס אייער. אַ ווייטיק איז מיר! הען אַביסל, אַ גאַנצן טאָג האָט ער נישט געגעסן! — גיי וואַש זיך און זעץ זיך צום טיש.

אונדזער הערשעלע איז פון טויט לעבעדיק געוואָרן און זיך גענומען אונ־טערלענען זיין האַרץ מיט אַ פּרעזשעניצע, וואָס רייזע האָט אין דער גיך צוגע־טראָגן אים צום טיש, מאַכנדיק דערביי אויף איר שרייענדיק בייזערנדיק קול:

— נאַ, עס געזונט, האָסט־דו געהערט, הען אַביסל, מען זאָל אַזאַ טאָג אָפּפּאַסטן!

באַלד זענען נישט טויט נישט לעבעדיק אַריינגעלאָפן אין שטוב דער טאַטע און די מאַמע. אַ געשריי, אַ געפּילדער. אַ פרייד מיט אַ רוגזא און אַ מוסר־זאָגן אינאיינעם.

— געלויבט איז גאָט! — שרייט די מאַמע מיט אַ פריילעך האַרץ און מאַכט דערביי טאַקע, קוקנדיק אויפן זון, אַ בייז פּנים. — דו ווייסט, וואָס דו ביסט פאַר אַזאַ מעשה ווערט...

— ס'טייטש, ס'טייטש! — פייערט דער טאַטע, אַזוי צו טאָן! דו ביסט דאָך ווערט, ס'טייטש, ס'טייטש, ווי אַ הערינג זאָל מען דיך צערייסן!

— הען אַביסל! — איז רייזע, ווי אַ גוטע מליצה, אַרויס אויף איר שפּראָך, אַ פּאָר געבנדיגק מיט דער נאָז איבער דעם אַרבל. — שיינע טאַטע און מאַמע, מען זאָל איבערלאָזן אַ קינד אַליין ווי אויפן וואַסער! ער שרייט! וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאָטן? אַ קינד איז אַ קינד. וואָס דען? אַט שווייגט בעסער, שווייגט!

— אוי, ווי דו ביסט פאַרשמירט, פאַרשלומפּערט, — שרייט די מאַמע אויף הערשעלען, ברעכנדיק די הענט, — עפּעס גאַנץ גלופּסקער בלאָטע ליגט אויף דיר!

— איך בעט אייך, וואָס זאָגט איר צו איר? — זאָגט רייזע, צושאָקלענדיק

מיטן קאָפּ. — די פּריצטע — אַ קאַטאָוועס אַ פּריצטע, עס געפעלט איר נישט דעם זונס קאַפּאָטע, קאָן גאָר אויף דעם נישט קוקן! אַ קאַפּאָטע ווי אַלע קאַפּאָטעס ביי אונדז דאָ, און וואו שטייט דאָס אין דער תורה, אַז אַ ייד מוז גיין מיטן פּוץ? — אויב גלופּסקער בלאָטעס געפעלט נישט דער פּרינצעסין, איז אָן סכנה, נישקשה, גלופּסק האָט נישט פאַרלאָרן ביי אונדז דעם חן אַזוי ווי זי איז. אַלע לעבן מיר, ברוך השם, אָן בושה און אָן שאַנד. דאָס קינד איז, נעבעך, מיד, שוואַך, נישט געגעסן דעם גאַנצן טאָג, און זי... וואָס אַרט דאָס זי? מעגסט זיך, כ'לעבן שעמען, און לאָז אים געמאַך!

רייזעס ווערטער האָבן געווירקט און פון יענער צייט האָט הערשעלע ליב געקראָגן רייזען ביי זיך אין האַרצן.

דאָס פינפטע קאַפּיטל

אונדזערע פאַרשווינען זענען געשטאַנען צעשיידט אויף באַזונדערע סטאַנציעס. נישט דערפאַר ווייל איטלעכער פאַר זיך האָט באַדאַרפט האָבן זיין חדר, זיין אָרט באַזונדער. חלילה! גאַנץ רייכע יידן אפילו לאָזן זיך אויף דער אכסניא באַגניגן מיט אַ בעטל און שטייען דריי, פיר אירע אינאיינעם, אַבי עס זאָל וואָלוול קאָסטן. נאַרישקייטן! עפּעס באַדאַרף דען אַ ייד האָבן עולם־הזה? — נאָר וואָס דען? ווייל אַנדערש איז גאָר טאָקע נישט מעגלעך געווען.

דער טאַטע האָט, ווי געוויינטלעך, זיך אויפגעהאַלטן ווי־ס'איז ביים שמש פון דעם קלייזל, וואו ער פלעגט ימים נוראים דאַוונען. דעם שמשס דירה איז קוים געגנוג געווען פאַר זיין אייגן געזינד. נאָר ווי זאָגט מען עפּעס ביי אונדז יידן — וואו צוויי איז אַ דריטער. און מיט דעם דאָזיקן כלל שטעקט אַ ייד, נעבעך, אַריין דעם לעפל צו יענעם אין שיסל, שטופּט זיך אַריין וואו ס'איז ענג, קריכט אַריין מיט אַ פוס צו יענעם אין ביטל, כאַפּט אַ קוק צו יענעם אין מחזור, שפּאַרט זיך צו ווי־ס'איז צו יענעם אויפן געלעגער, קוועטשט זיך אַריין אין בויד צווישן פול אָנגעזעצטע פאַרשווינען און שטערכעט, נעבעך, אָפּ אַזוי דאָס גאַנצע לעבן. עט, וואָס מאַכט עס אויס.? אַבי איבערקומען! אַבי אָפּפּטרן, משטיינס־געזאָגט, דאָס עסן; אַבי כאַפּן אַ דרעמל; אַ נאַכט איבערצולעבן; אַבי יוצא זיין און ווי־ס'איז דערהאַלטן די נשמה. דערביי האָט טאָקע לייזער־יאַנקל מיט דעם שמש זיך גערעכנט עפּעס שטיקלעך קרובים, און ווי דער איינפיר ביי אונדזער עולם איז, האַלט עס אַ ייד זיך פאַר אַ מוז צו פאַרפאָרן צו זיינעם כאָטש אַ גאַנץ וויטן קרוב, ווייל ווען נישט — אַזוי טייטשט ער עס — וועט ער אים, חלילה, באַליידיקן און יענער ווידער קאָן אויף אים ברוגז זיין. און אויב לייזער־יאַנקל איז דאָס מאָל מיט דעם ווייב, מיט דעם קינד און האַק־פּאַק מיט די עופות באַלד טאָקע נישט פאַרפאָרן גלייך צום שמש — איז

ערשטנס דעריבער, ווייל ער האָט גוט געוואוסט, אַז אַזוינס איז אוממעגלעך. אַי וואָס, יענער קאָן פּאַראיבל האָבן, — נישקשה, אַן סכנות! ער וועט אים געבן צו פאַרשטיין, — און צווייטנס, וואָס מיינט איר? איז דאָס טאַקע גאָר געווען דעם שמשס טרפהן גליק...

די מאַמע איז געגאַנגען אויף סטאַנציע צו אירער אַ באַקאַנטער יידענע פון קאַבצאַנסק, אַ קעכנע אין אַ נגידיש הויז, וואו זי האָט אָפּגעזעצט עטלעכע צענדליק אייער און אַרויסגעקוקט אַנצונעמען ביי דער באַלעבאָסטע אַ פּאָר טוץ זאַקן אין גלייכן געלט אויסצואַרבעטן און פון אַ צוואַנציק גענדזלעך פעדערן איבערן ווינטער אויסצופליקן. די מאַמע האָט גאָר געשיינט אין דעם שלייער, אין דעם שבתדיקן טיכל אויפן קאָפּ. איר איז, אַפּנים, אין קיך גאָר נישט שלעכט געווען, זי האָט זיך דאָרט אויסגעגלייכט דיביינער. די קעכנע האָט זי צוגעפּי־לעוועט, איר אַלץ אונטערגערוקט צו קייען, אָנטרייבנדיק זי אַלץ: עסט, מלכה־טויבעניו! עסט, עסט, מיין האַרץ.

ביידן האָט דאָס מויל זיך נישט צוגעמאַכט, אַלץ גערעדט, גערעדט, זיך אויספּרעגנדיק איבער פיל מענטשן, באַקאַנטע און אויך ווילד פרעמדע, אַזעלכע וואָס געהערן זיך מיט זיי כלל נישט אָן. זיך דערמאָנט אַלע מעשיות, וואָס נאָך מוידנווייז.

— געדענקט איר, געדענקט איר, מלכה־טויבעניו!

— געדענק איר, געדענקט איר, טריינע־סאָסעניו!

ביידע האָבן זיך געשמאַלצן, געקוקט איינע אויף דער אַנדערער מיט לייכטנדיקע אייגעלעך, ביים שמועסן עפּעס מיט חן צונויפגעצויגן, איינגע־שנירט די ליפּעלעך, איינער דער אַנדערער אַלץ: סערדצע, קרוין, זאָלט איר מיר געזונט זיין!... עס פאַרשטייט זיך, אַז פון אַלע זאַכן האָט מען נישט פאַר־געסן דעם עיקר — רכילות, דאָס בעסטע געווירץ, די געשמאַקסטע בשמים אין איטלעכן ווייבערשן שמועס. מען האָט מקיים געווען דעם מנהג, אָפּריכטן, אָפּשפּעטן מיט אַלע דינים און כוונות, וואָס דרינען שטעקט. טריינע־סאָסיע האָט עס מקיים געווען גאַנץ פּראָסט אָן חכמות — געפּלאַקערט, גערעדט מיט אַפּעטיט, גיך, געשווינד, ווי עס געהער צו זיין... מלכה־טויבע אַקעגן האָט דאָס אייגענע טאַקע מקיים געווען, נאָר מיט שמד־שטיק, אַלץ צוגעשאָקלט מיט דעם קאָפּ, געגלאָצט די אייגעלעך מיט אַ יראת־שמים־פּנימל, כלומרשט ווייל זי נישט יענעם באַרעדן, פע! — נאָר ביי זיך אָבער האָט זי דערפון שטאַרק הנאה, באַלעקט זיך אַזש פאַר תענוג און וואַרפט אין שמועס אַמאָל אַריין אַ וואָרט, עפּעס מיט פיל טייטשן, אַזוי און אַזוי. דאָס וואָרט אירס, וואָס דאַכט זיך אין פלוג גאָרנישט, עט... ציט ערשט טריינע־סאָסיען ביים צונג און דידעט זי אונטער צו פּלאַקערן און צו רעדן, שפּעטן נאָך מער.

— זאָלט איר מיר געזונט זיין, מלכה־טויבעניו! — הייבט אָן טריינע־סאָסל צו מאָלן מיט דעם צינגל און אַ מאָס רייד איבער די באַלעבאָסטעס אויסצושיטן. — וואָס ווייסט איר, וואָס פאַר אַ שלעק זיי זענען, די אַלע שיינע היינטיקע באַלעבאָסטעס! ביי וויפל איך בין איבערגעווען, איז אַלץ איינע ערגער פון דער אַנדערער. איטלעכע מיט איר מאַנקאָליע, מיינע צרות אויף זיי! האָבן נאָר ליב אָט וואָס, זיך צו דרייען, טאַראַראַמען, פּילדערן, קלינגען מיט די שליסעלעך. מיינען, זיי טוען עפּעס. און טאָמער ווייסט איר וואָס?

— וואָס, וואָס? — רוקט מלכה־טויבע אַריין אַ ווערטל, כלומרשט תם און צוט דערמיט טאָקע ביי טריינע־סאָסיען ווערטער פונעם מויל.

— גאָרנישט!... — צעהיצט זיך טריינע־סאָסיע. — ווייס איך וואָס ביי זיי הייסט עס, גאָר אַ געלעכטער, כ׳לעבן, די איז אַ בריה, פול אין איטלעכס ווינקעלע. יאָ, אמת טאָקע, אָבער קיינמאָל נישט אין יענעם ווינקעלע, וואו מען באַדאַרף. גלייך ווי זי שפּילט זיך אין באַהעלטעניש. זוכט מען זי דאָ, איז זי גאָר דאָרט, און באַדאַרף מען זי דאָרט, כאַ־כאַ! איז זי דאָ... דער מאַן זוכט, די קינדער זוכן, מען רופט, רופט און זי שרייט פון ערגעץ אַרויס אין איין כעס. — יענע ווידער, מיינע ווייטיקן אויף איר, געטרויט נישט די שיין, ציילט די גרויפּן אין טעפּל, פאַר אַ האַלבן גראָשן וואָלט זי זיך געלאָזט די אויגן אַרויסנעמען, וואָס איז?

— אַ באַלעבאָסטע, וואָס דען? זי וויל איינבערענגען... — מאַכט מלכה־טויבע מיט אַזאַ מינעלע, עפּעס ווי אויף קאַטאָוועס און עפּעס ווי גאַנץ ערנסט.

— יאָ, איינבערענגען! — מאַכט טריינע־סאָסיע שטאַרק פאַרקרימענדיק זיך. — זי וויל איינבערענגען פונעם עסן אַ גראָשן און אַליין ברענגט זי דעם מאַן אויס — ווייס איך אויף וואָס — הונדערטערס!... איינע, עפּעס אַ שלימ־מזל, האַנדלט אייך אין מאַרק אַלע מציאות, אייער אַ מציאה, פּוטער, שמאַלץ אַ מציאה, גאָט שיקט איר אַלץ צו. האָט אַ שפּיזאַרנע מיט אַלעם גוטן און האַלט עס אָבער אונטערן שלאָס אַזוי...

— אייערע מיינט איר? — כאַפּט זיך מלכה־טויבע אַרויס מיט אַ וואָרט. — ביי אייערער איז עס אַלץ אונטערן שלאָס? אַ גוטע באַלעבאָסטע, כ׳לעבן!

— טפו, אַ גוטע באַלעבאָסטע, כ׳לעבן! — זאָגט טריינע־סאָסיע איבער יענערס ווערטער מיט אַ בייז געלעכטערל, אויסשפּייענדיק דערביי. — האַלט עס אונטערן שלאָס אַזוי לאַנג די אַלע מציאות, ביז די אייער ווערן טוכלע, די פּוטער באַקומט אַ ריח, דער איינגעמאַכטס געצוקערט און מען וואַרפט עס דערנאָך אַרויס... די אַנדערע, עפּעס אַ שטיק פליישׁ, ליגט איבער שטענדיק אין קיך, מישט זיך צום טעפּל. ווייס איך וואָס? כאַטש מען באַדאַרף זי דאָרט האָבן ווי אויגנווייטיק. פאַרקערט, דורך איר מישן זיך ווערט ערשט

אָ מישעניגע: דער געבראָטנס צוגעברענט, די יויך אויסגעלאָפן און ס׳איז נאָר אַ צעפּיקעניש...

— שונאים, שונאים! אַ צעפּיקעניש די שונאים! — מאַכט מלכה־טויבע, אונטערלעקנדיק זיך. — עסט אייך, טריינע־סאָסעניו, נישט אָפּ אַזוי דאָס האַרץ.

— טפו זאָלן זיי ווערן! — שפּייט טריינע־סאָסיע אויס. — וואָס ווייסט איר, וואָס ווייסט איר? מלכה־טויבעניו!... איינע נישט קיין רעכטע! אַלע זענען זיי שלימזלניצעס,ליידיק־גייערינס, האָבן נישט וואָס צו טאָן אין גיבן זיך אויס קלאָמפּערשט פּאָר בריות. אַ קאָטאָוועס, אָן זיי וואָלט די גאַנצע שטוב האָרנעם־קאָרנעם זיך איבערגעקערט. טאָמער ווייסט איר וואָס? — גאָרנישט!... פריער בין איך געווען אַ נאָר און זיך גענומען צום האַרצן, פלעג פון זיי קייען די ערד. און היינט אָבער האָב איך מיך מישב געווען — אַ־אַ, צו אייער קאָפּ, צו אייער לייב און לעבן! איר נישטערט, רעדט, בייזערט זיך, שרייט אייך משוגענערווייז און איך טו מיר מיינס. ווערט צעזעצט!... וואָס איז, טאָמער ווייסט איר, עולם־הבא וועל איך האָבן? אדרבה, זאָגט, קרוין, סערדצע, און איך אַליין פּאָר מיר, וואָס איז, וואָס, באַדאַרף נישט עפּעס האָבן?... איר פאַרשטייט דאָך מיך, מלכה־טויבעניו, געזונט זאָלט איר מיר זיין.

— זאָלט איר מיר געזונט זיין, טריינע־סאָסעניו! וואָס דען, איך פאַרשטיי נישט? איך פאַרשטיי זייער גוט.

— וואָס, סערדצע, בין איך אפשר נישט גערעכט? וואָס איז, טאָמער ווייסט איר פון די שכירות, וואָס איך נעם, וועל איך מיך אַ שיין ביסל מויערן? און אייביק, האַ, וואָס איז, וועל איך דינען? ווי זאָגט מען עפּעס, אַ מענטש איז נישט קיין אייביק געווער. כל־זמן מען לעבט, לעבט מען און מען באַדאַרף זיך זאָרגן פּאָר שפּעטער אויך. איך זאָל מיר נישט געווען דאַראָבען — שאַ, צווישן אונדז זאָל עס בלייבן — אַביסל פונעם מעל, אַביסל פונעם קצב, אַביסל פונעם איינקויפן, וואָלט טאָקע געווען אַ ווייטיק מיינע שונאים. צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נאַרן, מלכה־טויבעניו? — נישקשה! איר פאַרשטייט? צו דעם וואָס לעבט אייביק האָב איך קיין טענות נישט. נישט צו פאַרזינדיקן. האָב, געדאַנקט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס אָנצוטאָן. — מיין קאָסטן קליידער האָט איר נאָך נישט געזען? קומט, סערדצע, וועל איך אייך ווייזן.

און טריינע־סאָסל נעמט זיך ווייזן איהר גוטס, צעלייגט איר קרעמל: שטיוולעטלעך אויף קנעפּלעך, איין קליידל, אַיין קליידל, דאָס אַנדערע געניייט נאָך דער לעצטער מאָדע מיט שליאַרקעלעך, אַ זיידענע פעלערינקע אויסגענייט מיט גראַנאַטלעך, אַ קאָפּטעלע, אַ שבתדיקן בורנאָס מיט קוטאָסן.

זי האַלט זיך פיד־באַקים און שמאַכט. מלכה־טויבע קוקט זיך צו, ווי אַ מבינה, צו איטלעכער זאַך, טאַפּט און שאַצט. דאָס פנימל לויכט איר, ווי

זי שעפּט פיל נחת פון טריינע־סאָסלען, וואָס דער אויבערשטער האָט זי אַזוי געבענטשט, מאַכט אַך־אַך! פאַרוואָפנדיק מיט די אייגעלעך, אַלץ: געלויבט איז השם־יתברך, געלויבט איז זיין ליבער נאָמען! און ווינטשעוועט, ווינטשע־וועט, פאַרזיכערנדיק ביי איטלעכס מאָל טריינע־סאָסלען, אַז ווי דאָס לעבן אַזוי ליב און טייער איז זי איר. זי האָט שוין דאָס געזאָגט און זאָגט טאַקע:

— אַפּנים אויף דער גאַנצער וועלט איז דען נאָך דאָ אַזאַ טריינע־סאָסעניו? קיין צער!

ביידע שמעלצן זיך און ווערן ברייטער ווי לענגער פאַר גרויס פאַרגעניגן.

לאָמיר דאָ איבערלאָזן אויף אַ ווײַלע דעם מלך מיט דער מלכה — דעם מלך ביים שמש, די מלכה אין קיך — און זיך נעמען צום בן־מלך.

אונדזער בן־מלך, הערשעלע, איז זיך געלעגן אויסגעצויגן, ווי ביים טאַטן אין ווײַנהויז, אויף אַ באַנק אין קלייזל. דאָרט איז פאַר אים געווען נישקשהדיק פון אַן אָרט אויף אָנצושפאַרן דעם קאָפּ. די באַנק איז געווען צוויי מאָל לאַנג ווי ער, אַזוי אַז ער האָט געקענט אויסשטרעקן די פיס גאַנץ פריי און אָנשטאָט אַ קישעלע צוקאָפּנס האָט אים זייער גוט געדינט דאָס פאַרענטשעלע. מורא צו האָבן נעכטיקן דאָרט האָט ער נישט געהאַט וואָס, ווייל ער איז נישט געווען אַליין, מיט אים האָבן געשלאָפן אין קלייזל נאָך עטלעכע יידן, בטלנים. אומע־טיק איז דאָרט אויך נישט געווען, מען האָט געשמועסט, דערציילט וואונדער־לעכע זאַכן, נישט ערגערע פון קאַבצאַנסקער. גלופּסק, נישקשה, גייט אויך גאָר־נישט אָפּ. דאָרט זענען אויך דאָ יידן, אויך די אַלע שיינע מעשיות. דאָרט שטייט אויך פריי דער וועג צום הימל, און מען פאַרקריכט אויף אים טאַקע אויך קיין בויבעריק... גלופּסק מיט בויבעריק איז ווי איין שטאָט, אַקעגן אַ גוטער העלפט גלופּסקער יידן זענען בויבעריקער.

דאַכט זיך, גאָר קיין מעשה נישט. אונדזערע פאַרשוינען זענען, ברוך־השם, טאַקע געווען פאַרזאָרגט, נישט צו פאַרזינדיקן, אַלצדינג גוט, עס האָט נאָר געפעלט אַביסל געזונט.

הערשעלע האָט פונעם ערשטן טאָג קומען קיין גלופּסק באַקומען אַ קאַטער, אַביסל אונטערגעהוסט, דאָס קולכל איז אים געווען צוגעלעגערט, הייזעריקלעך. פונדעסטוועגן איז ער אויפגעשטאַנען צו די ערשטע סליחות און אונטערגע־האַלטן דעם טאַטן. זיין געלענקל איז אמת טאַקע געווען געדריפּעט, זיין קווי־טשעלע געפּייפּט, אויסלאָזנדיק זיך מיט אַ גרילץ, נאָר אַן סכנות. איינמאָל, איז אַן אים אויך געווען העלפערס, פיל פונעם עולם האָבן, ווי געווייינטלעך, אָפּגעענטפערט, זיך אָפּגערופן „בים־באָם!"

אונטערבימקען יענעם זענען דאָ ביי יידן זייער פיל בעלנים, אויב „באָם"

פאַסט אָדער ניין — אַלץ איינס, אַבי זיך אַריינגעמישט, אַבי אַ שטימע, לאָז יענער נישט מיינער, ער אַרבעט אַליין... און צווייטנס, איז אַ צוגעלעגערט קול עפּעס טאַקע גאָר ווי געוואונטשן צו סליחות, עס פּאַסט צום עסק, מען פילט, אַז ס׳איז סליחות. אין דרויסן איז שטאָק פינצטער, נאַכט. אומעטום שאַ — די גאַנצע וועלט שלאָפט. נאָר יידן כאַפּן זיך אַראָפּ פון די געלעגערס, גענעצן, קנאַקן אויס די ביינער, דער שלאָף ליגט זיי אויף דער ברוסט, עס טריקנט זיי אין האַלדז און זיי שטאַרקן זיך, לויפן פאַרשמאַכט אין שול אַריין, גיסן דאָרט אויס זייער האַרץ פאַר דעם לעבעדיקן גאָט אין הימל און קלאָגן זיך, נעבעך, פאַר אים אויף אַ צעלעכצט־ברומענדיק־קרעכצנדיק קול, ווי אַ פאַרוואָגלט, אומגליקלעך דערשלאָגן קינד קלאָגט זיך פאַר דעם פאָטער אויף די צרות, וועלכע ער איז אויסגעשטאַנען, אַרומבלאָנקענדיק זיך אין דער וועלט.

דאָס צעלעכצטע, כריפּנדיק־פאַרשמאַכטע קול — אָט דאָס ערשט רירט ביים האַרצן, דרינגען טאַקע ליגט ערשט דער בריה, דאָס גאַנצע געפיל פון רחמנות... אַז דאָס שלאָפע קינד, נעבעך, כאַפּט זיך אויף פון היץ ביינאַכט, שטרעקט אויס מיט אַ געבעט די הענטלעך צום פאָטער, קרעכצט, יאָמערט פאַר ווייטיק אויף אַ טרוקן הייזעריקלעך קול, פאַרגייענדיק זיך אין אַ הוסטעלע — כאַפּט עס אָן ביי דער לעבער, נעמט עס אַרויס די נשמה און שטעכט אין דער זיבעטער ריפּ...

און דער האָן פון כפּרות, אים אַז מען גיט אין דער מיט נאַכט אַ טראָג פון דער סידעלע — קום צום „בני אדם״! און ער צאַפּלט, קרעכצט אויף אַ פאַר־דומפּעט קול, רופט זיך דען זיין כריפּענדיק קול נישט אָפּ אין האַרצן? רייסט דען זיין כאָרכלען נישט ביי דער נשמה?...

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

רבונו של עולם! וואָס ליגט אַזוינס אין דיין האַרטער באַנק אין בית־מדרש, אַז דער וואָס נעכטיקט אויף איר איבער אַ נאַכט מיט דעם קולאַק צו־קאָפּנס שטייט דעם אַנדערן טאָג אויף עפּעס גאָר אַן אַנדער מענטש, ווי ניי־געבוירן?

שוין יעקב אבינו, אַז ער האָט אין וועג דענסטמאָל ביי זיין אַוועקלאָזן זיך פון דער היים, אונטערגענעכטיקט אין „יענעם אָרט״ אויף אַ האַרט געלעגער, צושפּאַרנדיק דעם קאָפּ אויף אַ שטיין — האָט באַלד ביים אויפשטיין אין דער פרי געשפּירט: אין זה, נישט אַנדערש כי־אם בית אלהים, דאָ איז אַ בית־המדרש, וזה שער השמים, און דאָ איז אַ טויער צום הימל. יאָ, טאַקע צום הימל.

ליגנדיק אויפֿן האַרטן געלעגער גאָר אין דעם ערשטן בית־המדרש, נאָך אַן ווענט, אָן אַ דאַך, אָן אַן אונטער־אויוון, האָט ער שוין דערזען נישט קראָקע און לעמבערג אַליין, נאָר אויך יענע וועלט — פֿייערדיקע מלאכים, וואָס האָבן אים אין די אויגן זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ עפּעס אויף אַ הויך לייטערל פֿון דער ערד ביז העט־העט אין הימל אַריין — און יעקב האָט דערפֿילט אין זיך אַ גרויסע פֿאַרענדערונג...

נאָכאַמאָל רבונו של עולם! וואָס ליגט אַזוינס אין דעם גלות, אין דעם נע־ונד זיין אין דער פֿרעמד, וואָס דיינע קינדער ישראל, וועלכע עס האָבן אַזעלכס פֿון דיר אַ מתנה, זענען דורכדעם אין דער וועלט עפּעס גאָר אַנדערע מיני מענטשן, האָבן עפּעס גאָר אַן אַנדער פּנים, אַן אַנדער שטייגער לעבן, אַן אַנדער מזל, אַלץ־מיט־אַן־אַנדער עפּעס נישט לייטן גלייך!... אין דער צייט ווען אַנדערע זענען נאָך גאָר יינגלעך, פֿריש־לעבעדיק, מאַכן זיך נאַריש און האָבן אין זינען עולם הזה, די וועלט, איז דיינס אַ יידעלע געעלטערט, גע־קנייטשט, איינגעהויקערט, פֿאַרזאָרגט און דערשלאָגן. דאָס קעפּעלע נאָר עס אַרבעט: טראַכט, טראָגט, פֿליט און אין זינען איז אים נאָר תכלית־זאַכן, אַזוינס וואָס האָט עפּעס אַ ווערט, אַ קיום — עולם הבא, יענע וועלט...

אונדזער הערשעלען איז אין די ערשטע פּאָר טעג פֿונעם נע־ונד זיין אין דער פֿרעמד און פֿון דעם שלאָפֿן אין קלייזל אויף דער האַרטער באַנק נישט צו דערקענען געוועזן, אַזוי האָט ער זיך געענדערט, איבערגעביטן געוואָרן אינ־גאַנצן. קיין פֿריילעכע מינע האָט מען פֿון אים נישט געזען. ער איז געוועזן אַלץ עפּעס פֿאַרטראַכט, גלייך ווי הימל און ערד זענען אויף אים געפֿאַלן. דאָס וואָרט „תכלית“, וועלכעס ער האָט פֿון די עלטערן געהערט צו דער בר־מצוה, איז אים טיף אין האַרץ אַריין און אים געעגבערט, געלעכערט דעם קאָפּ: געוואַלד תכלית! וואָס וועט זיין דער תכלית? מען באַדאַרף טראַכטן, זאָרגן אַרום דעם תכלית —

און הערשעלע האָט זיך אַ געשמאַקן נעם געטאָן צו דער גמרא. דען וואו אַנדערש האָט ער געקאָנט, נאָך זיין פֿאַרשטאַנד דענסטמאָל, געפֿינען דעם תכלית, ווען נישט אין דער גמרא? אָט דאָ ליגט דאָס גאַנצע גליק פֿאַר אַ מענטשן, דאָס בעסטע, וואָס ער קאָן נאָר דערגרייכן דאָ אין דעם לעבן. ביי אַ בלעטל גמרא מיט תוספות לאָזט זיך שוין אויס אַלע חכמות, און אַז גאָט העלפֿט נאָך, מען טרעפֿט־צו דעם מהר״ם־שיפֿס אַ קשיא, אָדער מען פֿאַרענט־פֿערט דעם מהרש״אס אַ „ויש לישב“, איז מען שוין אַ פֿאַרטיקער, אַ פֿאַר־זאָרגטער מענטש, מען קאָן שוין גליקלעך אָפּלעבן אַ וועלט, אין עושר, אין כבוד. אַ קאַטאָוועס עפּעס אַ למדן! מי לנו גדול, ווער איז אין דער גאַנצער וועלט גרעסער, שטאַרקער און האָט די גאַנצע דעה מער פֿון אַ יידן אַ וואויל־לערנער,

אַ רב און אַ דיין? וועלט האָט דענסטמאָל ביי הערשעלען געהייסן — יידן. ווייטער, גאָרנישט! עס זענען דאָ אפילו עפּעס נאָך אַנדערע אויך, נאָר דאָס זענען גלאַט אַזוי זיך אומות העולם, און וואָס גייען זיי וועמען אָן? וואָס קענען זיי, וואָס ווייסן זיי, משטייגס־געזאָגט! אַז אין קיין חדר, ווי יידישע קינדער, גייט מען נישט, דאָס וואָס ביי אונדז פאַרשטייט מען נישט, הייגט וואָס־זשע?...

הערשעלע האָט פון דער שאַפע ספרים אין קלייזל אַרויסגענומען אַ גמרא „בבא קמא" און זיך געזעצט לערנען „שור שנגח את הפרה", ווי ראובנס אָקס האָט געשטויסן שמעונס קו, הויך אויף אַ קול מיט אַ ניגון, שטאַרק שאָקלענדיק זיך און וואו מען באַדאַרף דעם קוועטש, אַ מאַך געבנדיק מיטן גראָבן פינגער.

הערשעלעס קעפּל האָט שטאַרק געאַרבעט, געפלויגן אין דער לופטן. עס האָט זיך פאַר אים געקייטלט איין זאַך אין דער אַנדערער און ס'איז מיטאַמאָל אויסגעוואַקסן אַ גאַנצער לייטער, אויף וועלכן עס האָבן זיך געדרייט אַרויף און אַראָפּ ארשי, אַסיפא, אמציעותא אין דער געשטאַלט פון בייזע ווייבער, וואָס קאָנען צווישן זיך נישט אויסקומען, און אויפן שפּיץ דער תנא קמא, דער גרויסער פריץ. הערשעלע וואַרפט זיך אין אַלע זייטן, פאַרפליט ווייטלעך, עס כאַפּט אים אַזש אָן אַ שווינדל, עס פאַרדרייט זיך אים דער קאָפּ, אָט־אָט רייסט זיך איבער די לעצטע האָר, אין וועלכער ער האַלט זיך אָן — און פּלוצים גיט עס מיט אים אַ טראָג צוריק טאַקע צו ראובנס אָקס און שמעונס קו. האַ־האַ דאָס קעפּל איז אים ווידער אויפן אָרט, ער צעשאָקלט זיך און לערנט מיט חשק...

מען מוז פריער איבערנעכטיקן אַ היפּש ביסל נעכט אין בית־מדרש אויף דער באַנק האַרט ווי אַ שטיין, בכדי צו דערגרייכן דעם סוד פון אַזאַ לייטער, צו פילן דעם טעם דערפון און רעכט ווי געהעריק צו פאַרשטיין, אַז דאָס אַלצ־דינג איז נישט גלאַט אַזוי זיך עפּעס זאַכן, אַז ראובנס אָקס און שמעונס קו זענען נישט מגושם־גראָב, פשוטע קי, וואָס נעם און מעלק זיי אויס. ביין! זיי שטעלן זיך פאַר גאָר אַנדערש, עפּעס ווי דער אָקס, דער ווידער, דער צווי־לינגל און די בתולה דאָרט אין די צוועלף מזלות...

אונדזער הערשעלע האָט געלערנט מיט אַ ברען, ווי ער האָט נאָך קיינמאָל אין זיין לעבן אַזוי נישט געלערנט, און דאָס האָט אים געגעבן צו חן און צו לייטזעליקייט אין די אויגן פון פיל מענטשן אין דעם קלייזל.

— אַ וואויל ייִנגעלע, — האָט מען געזאָגט, — ער באַגערט לערנען!

דער טאַטע האָט זיך גאָר געשמאָלצן און דערציילט דעם זונס גרויסע מעלות אין אַ ברייטלעכן שמועס מיט מענטשן וועגן אים.

— עט, — האָט ער געמאַכט, — וואָס ווייסט איר, וואָס מיינער איז! די קאַבצאַנסקער מלמדים קענען זיך נישט זאַט אָפּלויבן זיין גוט קעפּל, זיין תפיסה. ביי צוועלף יאָר — וועט איר גלויבן? — האָט זיך ביי זיי אויסגעלאָזט תורה

פאַר אים. אויף זיינע קשיות איז ביי זיי נישט געווען קיין תירוצים. דער תירוץ איז געווען אַ צווי הייסע פעטש, אַ קניפּ, אַ טראַך אין דער באַק בכיוון טאַקע, פאַרשטייט איר מיך, בכדי ער זאָל ביי זיך זיין געפאַלן, נישט מיינען, אַז ער איז עפּעס, אויך אַ מענטש! באמת, מיינע ליבע יידן, איז טאַקע אַזוי, אַ יינגל טאָר נישט האָבן קיין שכל; ווי אַן עלטערער זאָגט, אַזוי באַדאַרף זיין. אַ יינגל באַדאַרף וויסן, זאָגט אַן עלטערער טאָג, כאָטש עס מעג זיך זיין נאַכט, איז טאָג, גאָר אָן קשיות. אלא נישט, איז ביטער. היינט פרעגט ער אַזאַ קשיא און מאָרגן וועט ער שוין פרעגן גאָר עט־טע־טע! עס וועט אים שוין נישט געפעלן, פאַרשטייט איר מיך, דאָס, יענס, אַ סך זאַכן... איך זאָג עס אָקעגן דעם, אַז טאַטעס באַדאַרפן עס וויסן. אונדזערע עלטערן פאַרצייטן האָבן עס פאַרשטאַנען בעסער ווי די היינטיקע, דעריבער טאַקע איז געווען אַז גוט און וואויל. מילא ווי די מעשה איז, פעטש אַהין, פעטש אַהער, מיינער איז דערווייל אַרויס פונעם חדר, האָט אָנגעהויבן אונטער מיין השגחה צו לערנען ביי אונדז אין בית־מדרש אַליין פאַר זיך. עס פאַרשטייט זיך, איך וויז אים אַמאָל אונטער. ווי איר קוקט אים אָן־אָ, קען ער שוין, אָט־אָ דער שנעק, גאַנץ ביצה, קידושין, כתובות און נדה!...

אַזוי האָט געוויינטלעך דער טאַטע אויסגעלאָזט דעם שמועס מיט אַ שיינענדיק פּנים, אָנווייזנדיק מיט אַ פינגער אויפן זון, און געטראַכט בשעת מעשה ביי זיך: האַ? אפשר וויל גאָט גאָר אַ שידוך... דערפון זאָל זיך אויספּיקן אַ כלה — טאַ!...

דאָס זיבעטע קאַפּיטל

צו דערציילן דאָ ווי לייזער־יאַנקל האָט ראש־השנה שטאַרק געאַרבעט אין דאַוונען, וואָלט געווען אַ שטיקל אומרעכט אָקעגן דעם איבעריקן עולם פונעם קלייזל, וויל דער עולם יידן האָט פון זייט אויך געאַרבעט, געשריגן מיט אים אינאיינעם. לייזער־יאַנקל איז אמת טאַקע געווען דער „שליח־צבור", דאָס הייסט, דער דעפּוטאַט, אויסגעקליבן פון קהל, צו דעם רבונו של עולם; נאָר יידישע קינדער אָבער האָבן ליב אומעטום זיך אַריינצומישן און ווען זייער דעפּוטאַט זאָל אפילו זיין מיט הערנער, אַן אַנטיק אין דער וועלט, דאָך קוים לאָז ער עפּענען אַ מויל זיך עפּעס אָנצורופן, פאַלן זיי אים אַריין אין דער מיט איטלעכער מיט זיינס, איטלעכער מיט זיין ציינגל אויף זיין שטייגער, טראַכטנדיק אין האַרצן: יענער מעג זיך זיין דאָרט וואָס ער איז, פאַרשטיי איך נאָך, נישקשה, אַ זאַך אפשר אַזוי גוט ווי ער. יענער מעג זיך הייסן מיין מענטש, האָבן פון מיר אַ „כוח־הרשאה", פונדעסטוועגן קוקן אים אין מויל אַריין צופיל,

טאָר מען נישט, מען מוז אים אַמאָל ווייזן און אַרויס מיט אַ וואָרט. קלאַמפּערשט הייסט עס, יענער איז דער אַדוואָקאַט, דער שתדלן, מען פֿאַרלאָזט זיך איינגאַנצן אויף אים, פֿונדעסטוועגן אַליין מוז מען אויך עפּעס טאָן, זיך קלאָגן אויבן, אין סענאַט פֿאַר דעם אויבערשטן און אָנבעטן הינטן־אַרום אויך די גרויסע שרים פּצפּציה וכדומה דאָס גאַנצע פּעקל סטראַפּטשעס, סעקרעטאַרן מיט זייערע פֿאַקטוירים אין בית דין של מעלה דאָרט.

און די קינדער ישׂראל אַרבעטן, לאָזן זיך הערן אויף קולות ביז דעם זיבעטן הימל. ס'איז אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ געוואַלד, אַז טאַקע איין גאָט נאָר קאָן פֿאַרשטיין, וואָס זייַנע יידעלעך ווילן, וואָס זיי בעטן און שרייַען.

דער עולם יידן האָט גוט געשריגן, לייזער־יאַנקל אָבער האָט זיי אַריבער־געשריגן, פֿאָרט טאַקע אויסגעפּירט זיינס — אָפּגעשפּילט דעם „מלך עליון" מיט אַ מאַרש לעבעדיק, קנאַקנדיק און הערשעלען איז אויך עטלעכע מאָל גע־ראָטן צו טאָן אַ קוויטש, אַזוי אַז עס האָט געהילכט.

אָט אַזוי איז אָפּגעלאָפֿן דאָס דאַוונען דעם ערשטן טאָג ראש־השנה. לייזער־יאַנקל, הייסט עס, איז געווען פֿון אויבן, ער האָט איינגענומען. דעם אַנדערן טאָג אָבער האָט שוין גובר געווען טאַקע דער עולם. עס האָט זיך גע'רעש'ט און גערוישט ביים זאָגן די שטיקלעך פּיוט מיט די תּפֿילות, ווי עס רוישט זיך דער וואַלד בשעת אַ שטורעמווינט, אויף אַלערליי טרויעריקע קולות. עס האָבן געשריגן העלדזער, געזיפּצט, געקרעכצט הערצער, הענט האָבן געפּאַטשט, פֿינ־גער געקנאַקט און קעפּ האַלב־איבערגעדעקטע און איינגאַנצן ביז דעם בויך איבערגעדעקטע מיט טליתים האָבן זיך געוואָרפֿן אין אַלע זייטן, געשאָקלט אַרויף און אַראָפּ.

ענג איז געווען אין קלייזל, אַ שפּילקע־קעפּל אַהין נישט אַריינצוּוואַרפֿן. הייס, אַ שרעק! לייזער־יאַנקל איז אָפּגעגאַנגען מיט שווייס און כאַפּנדיק אַ בלאָז פֿון אַ צוג־ווינטל האָט ער פֿאַרלוירן דאָס קול, איז געבליבן ווי דערוואָרגן, נעבעך. געראַטעוועט האָט אים נאָר דאָס איינציקע מיטל, וואָס ער האָט: וואו ס'איז אויסגעקומען צו זאָגן מיט מויל עפּעס אַ רירנדיק שטיקל, זיך געשמאַק צעוויינט, געגאָסן טייכן טרערן, אָפּכאַפּנדיק דערווייל די ווערטער אונטער דער נאָז — און דאָס איז איטלעכן שטאַרק געפֿעלן.

אויף וויינען איז לייזער־יאַנקל געווען איין מייסטער אין דער וועלט. ער האָט געוויינט עפּעס מחיהדיק־געשמאַק: דאָס האָט אים פֿאַרשאַפֿט אַ נאָמען אין אונדזער ווינקל און ער האָט געהייסן „דער קאַבצאַנסקער בעל־בכי". אַנ־דערע האָבן אים דריינען פֿאַרגליכן צו דעם באַרימטן ליטווישן חזן „די קלאָג־מוטער". יענער, אַזוי שמועסט פֿון אים די וועלט, האָט אין זיין צייט געוויינט

עפּעס געטלעך, באַ׳טעמ׳ט: אַלץ מאַמע, מאַמע! גאַנץ יידישלעך, מיט דעם זיבעטן חן.

הערשעלע האָט אויף דעם טאַטן קוקנדיק זיך אויך צעוויינט און דערפון טאַקע ביי זיך אין האַרצן זייער הנאה געהאַט. מען באַדאַרף וויסן, וואָס הייסט אַזוינס ביי אַ יינגל וויינען ראש־השנה און יום־כיפּור אין שול, אַז אַלע זאָלן זען. דערצו טוען יינגלעך שאַרפע מיטל — שמעקן, נעבעך, טאַבעקע, קנייפּן זיך שטילערהייט, רייבן די אויגן — און אונדזער הערשעלע איז דאָס מאָל אַזוי גליקלעך געווען צו וויינען גאָר אָן יענע אַלע זאַכן! דעריבער איז אים עפּעס גוט געווען אויפן האַרצן פון זיינע טרערן, ער האָט געקוקט אויף זיך עפּעס מיט גרויס דרך־ארץ, זיך אומגעקוקט, אויב מען זעט ווי ער וויינט און עס גייען נישט פאַרלוירן זיינע טרערן, דערביי טאַקע אַלעמאָל געטאַפּט הינטערוויילעכס די באַקן, אויב זיי זענען גוט נאַס.

אַ פּאָר טעג נאָך ראש־השנה איז מלכה־טויבע אַוועקגעפאָרן אַהיים, מיט־פירנדיק מיט זיך גאַנצע זעק פעדערן, וואָס זי האָט אין עטלעכע געהויבענע ערטער אָנגענומען, איבער דעם ווינטער עס אויסצופּליקן, אויף פאַדים אַ היפּש פּעקל אויף זאָקן אויסצואַרבעטן און דערצו נאָך אַביסל סחורה אין גלייכן געלט: זייף, קראָכמאַל, ציץ אויף קליידלעך מיט רויטע קווייטן, עפּעס גאָר אַ מיאוסע מציאה, און די באַרימטע גלופּסקער שוועבעלעך, וואָס ווערן אויף דעם פייער אפילו נישט פאַרברענט און מעגן זיין אַ גוט מיטל צו לעשן מיט זיי שרפות.

אַוועקגעפאָרן איז זי עפּעס בייז, פול מיט פאַרדראָס. זי איז ברוגז געווען, שטאַרק אָנגעלאָדן אויף טריינע־סאָסלען, מיט וועלכער זי האָט נאָך דעם גרויסן גוט לעבן זיך מיאוס צעווערטלט און פון דער שטאַרקער ליבשאַפט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

ביז מאָס רייד קלעקט פאַר צוויי ווייבער נישט מער ווי אויף אַ פּאָר טעג. ביז וואַנען ס׳איז נאָך געווען פון וואָס, פון וועמען צו רעדן, האָט דער צונג געקלאַפּט, געמאָלן, קוים אָבער האָט זיך אויסגעלאָזט רייד, האָבן זיי אָנגעהויבן איינע צו דער אַנדערער זיך צוקוקן, איינע אין דער אַנדערער אויסצוזוכן פעלער און זיך געבלאָזן.

מלכה־טויבען איז נישט געפעלן דער איינגייער, וואָס קומט אַלץ צו טריי־נע־סאָסלען, מאַכנדיק מיט איר קוצעניו־מוצעניו, און נאָך ווען? אין אַזעלכע טעג, וואָס אַ פיש אין וואַסער ציטערט. היינט איז איר אויך נישט געפעלן, וואָס דאָס טיכל אויפן קאָפּ איז איר אַרויפגערוקט, אַזוי אַז עס קוקט אַרויס האָר; וואָס הינטערן קליידל רוקט זי אַרונטער עפּעס אַ באַרג מיט שמאַטעס מיט רייפן, בכדי עס זאָל אויסקוקן, מחילה, דיקער, גרעבער. זי האָט איר מכות

דעם געגעבן אָנצוהערעניש: עפּעס נישט ווי ביי אַ יידישער טאָכטער, אויך עטלעכע מאָל אַליין מיט אירע כשרע הענט גענומען און אַראָפּגעלאָזט איר בידעריקער אויפן שטערן דאָס טיכל, אַ טאָפּ געטאָן איר פון הינטן דאָס קליידל, געמאַכט דערנאָך פון די ביידע פאָרנט־צו אויסגעשטרעקטע הענט אַ קיילעכדיקן בייגל, געשאָקלט דערביי מיטן קאָפּ, אויסציענדיק די ליפּעלעך עפּעס מיט אַ משונה זויער קרימעלע, גלייך ווי געדעדט: אָ־אָ, האָסט־דו עס אַ באָמבע, באַהיט זאָל מען ווערן!

טריינע־סאָסלען ווידער האָט נישט געטויגט צו דער זאַך אַ פרעמד אויג, האָבן לעבן זיך אַ רביצין. איר איז אויך גרויס געוועזן אין די אויגן מלכה־טויבעס עסן, ווי זי פּאַקט, עסט פאַר צען און קאָן נישט כאַפּן די זעט, עפּעס גאָר אַ היישעריק! אין דעם פּסק, וועלכן זי האָט איינמאָל געכאַפּט פון דער באַלעבאָסטע, האָט זי ביי זיך באַשולדיקט מלכה־טויבען — דאָס האָט זי איר צוגעשטעלט אַ הינטער־פּיסעלע, דאָס איז טאַקע נאָר איר מלאכה.

מלכה־טויבע האָט טאַקע אַ פּאָר מאָל זיך געשושקעט עפּעס מיט דער באַלעבאָסטע, געגלאָצט מיט די אייגעלעך, מאַכנדיק אַ פּאַרפרומט פּנימל און אַלץ געשפּיגן, געשנייצט די נאָז. און אַז טריינע־סאָסל איז דערויף אָנגעקומען, איז דער שמועס פלוצים איבערגעהאַקט געוואָרן. מלכה־טויבע האָט, רויט־ווערנדיק ווי אַ צוויק, זיך געקראַצט, געדרייט, געמאַכט מיט די אַקסלען און געבליבן דערנאָך שטיין מיט אַ קרומען רוקן, איינגעהויקערט ווי אַ קאַץ, אונ־טערשפּאַרנדיק די באַק מיט אַ פינגער...

הכלל, די פריערדיקע ביידע חברטעס, וואָס זענען געווען דאָס לעבן מיט דער נשמה, האָבן זיך געבלאָזן, איינע דער אַנדערער געגעבן אָנצוהערעניש מיט שטעכווערטלעך. די — יענער אַ פּיק, יענע — דער אַ פּיק, ביז זיי זענען לסוף אַרויס מיט די געשליפענע צינגלעך און האָבן זיך גוט צעקריגט.

און מלכה־טויבע, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף טריינע־סאָסלען, האָט ביים אָוועקפאָרן אויסגעלאָזט איר כעס צו דער גאַנצער וועלט און צו איטלעכן באַ־זונדער: צו דעם באַלעגאָלע, פאַר וואָס אַ צען גראָשן מער ווי ביי אַנדערע נעמט ער, נישקשה, ביי איר און זעצן — זאָל אים אַרויסזעצן די נשמה! — זעצט ער זי אַראָפּ אונטן, צווישן די אַקעגנדיקע פאַרשוינען; צו דעם מעקלער, וואָס האָט ביי איר געמאָנט אַ דרייער פאַר זיין טירחא, רופנדיק זי: מומע; צו דער קו, וואָס איז אונטערגעקומען אויף דער גאַס צום וואָגן, גאַנץ היימיש ווי אַן אייגענע, אָן גרויסע צערעמאָניעס, זיך אַריינגעשטעקט די מאָרדע אונטער איר גרויס און אַרויסגעשלעפּט אַ פול מויל שטרוי, נישט געמיינט, חלילה, עמעצן דערמיט צו באַליידיקן, נאָר גלאַט אַזוי, ווי דער שטייגער אירער איז שטענדיק, כאַפּן אַ לעק פון די וואָגנס; אויך צו דעם יונגנמאַנטשיק,

להבדיל, וואָס דרייענדיק דאָס שטעקעלע, אויף זיין שטייגער, ביים גיין אויף דער גאַס, האָט ער, שטופּנדיק זיך האַרט ביים וואָגן, מיטן סקיפּקעלע איר דערלאַנגט אַ זעץ אין פּנים, שיער אַן אויג איר נישט אַרויסגענומען, עס פאַר־שטייט זיך אומגערן, נישט געמיינט, חלילה קיין שלעכטס. הכלל, זי האָט זיך געוואָרפן, אומזיסט־אומנישט אויסגעלאָזט איר צאָרן צו דעם, צו יענעם און צו גאַנץ גלופּסק, וואָס האָט געמעגט פון אירעטוועגן איינגעזונקען ווערן, גליך ווי די אַלע, נעבעך, זענען שולדיק דערין, וואָס טריינע־סאָסל איז אַ היצלעכע, אַ שלאַק פון זיין ליבן נאָמען!

דער באַלעגאָלע האָט זיך גענומען מחילה בעטן זיינע געפּגרטע פּערד, וואָס ביים מעקלער, דעם באַלעגאָלעשן שדכן — אַ בריה אויף צו פאַרגרעסערן, ווי געוויינטלעך אַלע אַנדערע שדכנים — הייסן אַזעלכע לייבן, אָדלער, און די נבלות האָבן נאָך אַ צענדליק בייטשן זיך געקוועטשט, מטריח געווען די אַלטע ביינער זיך צו רירן פונעם אָרט, אַרויסשטעקנדיק די צינגלעך און אונטערשמייסנדיק זיך מיט די אויסגעקראַכענע דינע ווידעלעך.

מלכה־טויבע האָט נאָך דעם צענטן מאָל געזעגענען זיך אויסגעשטרעקט די האַנט פונעם וואָגן און באַכגעשריגן דעם מאַן איבער דער גאַנצער גאַס הויך אויף אַ קול:

— לייזער־יאַנקל! למען השם פאַרגעס נישט מכח יענס!... ברענג אַהיים עטלעכע פעקלעך ציקאָריע! לייזער־יאַנקל, למען־השם, שוויצן! טרינק אויס עטלעכע גלעזלעך טרוקענע מאַלינעס! הערשעלע! דעם טאַטנס שטיקל פּעל ליגט איינגעבונדן מיט דעם וועג־היטל! געדענק־זשע, שוויצן!...

דאָס אַכטע קאַפּיטל

נאָכדעם אַז הערשעלע האָט אַרויסבאַגלייט די מאַמע, איז ער געגאַנגען ווידער אין זיין רו אַריין, אַהין אין קלייזל, וואו ער איז שוין געווען אַביסל היימיש. עס האָבן אים אַהין געצויגן ווי אַ מאַגנעט צווי מענטשן דאָרט — איינער אַ גרייז־גרויער ייד, ר׳ אברהם מקבל, און דער אַנדערער, משהלע, אַן אָרעם בחורל, מיט אים כמעט אין איינע יאָרן.

ר׳ אברהם איז געווען פון די געהויבענע מקבלים, וואָס רעכענען זיך ביי יידן צום קאַפּיטל כלי־קודש און שטייען אויף דער צווייטער שטופע נאָך די דיינים. דער טיטל זייערער איז געוויינטלעך: שיינע יידן. דעם גרעסטן טייל טאָג איז ער געזעסן אין קלייזל איבער אַ ספר און גענעכטיקט האָט ער ביי זיך אין דער היים. ער איז געווען זייער אַנגעזען ביי די אַלע באַלעבאַטים

אין קליידל, פון וועלכע דער גרעסטער טייל האָבן נאָך באַלעבעסלוויז, באַלד נאָך זייער חתונה, אים דאָ געטראָפן אַזוי דינען גאָט און זענען מיט אים דעריבער שטאַרק געוואוינט געוואָרן. אָן אים וואָלט, דאַכט זיך, דאָס קליידל קיין קליידל נישט געווען, עס וואָלט עפּעס געפעלט. ר׳ אברהם האָט געהאַט איינגאַנג אין פיל לייטישע הייזער און זיך געריבן אַרום בגידים, צו וועלכע ער פלעגט אַמאָל אַריינקומען אַ שבת־צונאַכט אויף אַ גלעזל פּונש, מאַכן מיט זיי עפּעס אַ שמועס, נעמענדיק דערביי אַ גוטן ציגאַר־טיטון, און וועלכע עס פלעגן אים אַמאָל אויסהערן וועגן אַ שידוך.

דער נאָמען שיינער ייד האָט אים באמת טאַקע געפּאַסט. אויף זיין קאַפּאָטע האָט זיך נישט געפונען קיין שפּריינקעלע, שטענדיק ריין, גאַנץ, אָן אַ ריס, אָן אַ טרען, אין דער קעשענע אַ נאָז־טיכל, קיינמאָל נישט געשפּיגן, נישט געשנייצט די נאָז פריי אַקעגן מענטשן אין פּנים אַריין און נישט געווישט זי מיט דעם אַרבל אָדער מיט אָן עק פּאָלע ווי אַנדערע. זיין שוואַרצע, סאַמעטענע יאַרמולקע איז געווען פריש, פיין, אָן פעדערן, נישט פאַרשמאָלצע־וועט דיק מיט פעטע מיאוסע פלעקן, אָן עיפּוש, פון פאַרטריקנטע שוויס. דאָס פּנים לויטער מיט אַ מיטעלער באָרד, ריין, ווייס, ווי אויסגעפּאָלענער שניי. די געדיכטע גרויע וואָנצעס נישט אָפּגעשאָטן מיט טאַבאַקע פון אַ מיתה־משונה־קאָליר און אויף די ליפּן שטענדיק אַ גוט שמייכעלע.

ר׳ אברהם איז שטענדיק געווען אויפגערוימט מיט אַ פריילעכער מינע און אַז ער האָט געטאָן אַמאָל אַ זיפץ, איז דאָס נישט געווען פאַר זאָרג און יסורים, נאָר גלאַט אַזוי זיך אַ יידיש זיפצעלע, ווי דער שטייגער איז ביים עפענען אַ ספר, אָדער מאַכן ברכה, נעמענדיק אין האַנט אַ גלעזעלע וויין, אויך ביים שטעלן זיך דאַווענען. זיצנדיק אין קליידל ביים טיש איבער אַ ספר פלעגט ער געווייגטלעך ליב האָבן שמועסן מיט מענטשן, הערן וואָס דער, וואָס יענער דערציילט חדשות און אַליין טאַקע עפּעס אויך דערציילן. ביים רעדן פלעגט ער גלעטן מיט דער האַנט דעם שטערן, אויך אונטערהייבן אַ קאַפּעלע די יאַרמולקע, פאָכענדיק פאַמעלעכן מיט איר אויפן קאָפּ. אים האָט נישט אויס־געמאַכט דערוואַקסענע מענטשן, אָדער יונגעלייט, בחורימלעך, ער האָט גע־רעדט געררן מיט אַלע גלייך. געגומען צום האַרצן איטלעכנס אַ זאַך און נישט אַוועקגעמאַכט קיינעם מיט דער האַנט. יינגלעך זענען אויך מענטשן. דאָס וואָרט „שקאָץ״, וואָס ער פלעגט עס זאָגן אַמאָל מיט אַ שמייכעלע איינעם אַ יונגנמאַן, האָט עס געהייסן ביי אים אַ סימן פון ליבשאַפט, אַז ער האַלט פון יענעם זייער שטאַרק.

ר׳ אברהם האָט באַלד פונעם ערשטן טאָג זיך צוגעקוקט פון דערווייטנס

צו הערשעלען, ווי ער פירט זיך גוט אויף, און געטראַכט ביי זיך: אַ וואויל קינד אונדזער לייזער־יאַנקלס, מען באַדאַרף אים מקרב זיין.

אַז הערשעלע איז איינמאָל פאַרטיפט געווען אין דעם לערנען, אונטער־שפּאַרנדיק דעם קאָפּ מיטביידע הענט אויפן שטענדער, האָט ר׳ אברהם פאַר־בייגייענדיק לעבן אים זיך אָפּגעשטעלט, אַריינגעקוקט פון דער זייט צו אים אין דער גמרא, אים אַזוי זיך פון־אויבן־אויף אַ פּרואוו געטאָן, אַ פרעג געגעבן, וואָס באַוואָרנט רש״י דאָ מיט זיין כלומר? וואָס דער תנא לאָזט מיך דאָ הערן? און וואו ליגט דאָ דער רעכטער קוועטש?...

ר׳ אברהם אַליין האָט נישט געהאַט קיין שפּיצעכדיקן קאָפּ, אויפצוטאָן שאַרפע פּשטלעך, ער איז געווען נאָר אַ בעל־הבתישער למדן. זיין עיקר לערנען איז געווען מוסר־ספרים, עין־יעקב און מדרש, וואו עס געפינען זיך וואונדער־לעכע מעשיות, ווערטלעך, משלים, שיינע איינפאַלן. אויך האָט ער געזופט „זוהר״ ווי וואַסער, אָפּצופרישן זיך נאָר מיט די ווערטער אַליין, נישט אָפּ־צושטעלן זיך לאַנג איבער אַ הארב וואָרט, צו טרעפן דעם רעכטן טייטש. צייטנווייז פלעגט אים פלוצים עפּעס געבן אַ ברי — און ער האָט זיך גענומען ווּפן „זוהר״ געשמאַק מיט חשק, די אויגן האָבן אים געפלאַקערט, דאָס פנים נעפלאַמט, ווי ביי אַ פאַרליבטן. דאָס פלעגט זיך מיט אים מאַכן געוויינטלעך ביי יענע שטעלן דאָרט, וואו גאָט שפּאַצירט אין גן־עדן מיט די צדיקים, די ביימער שמעקן, גיבן פון זיך אַרויס זיסע ריחות פון בשמים; כתות, כתות פון מלאכים שפּרינגען קדושה, לויבן, רימען, באַשיינען זיין הייליקן נאָמען און זאָגן שירה; וואו די „שכינה״ צעגיסט זיך אין הייסע, הייליקע געפילן, בענקט, קרעכצט, ברומענדיק ווי אַ טויב פאַר גרויס ליבשאַפט צו די כנסת ישראל. אַמאָל קלאָגט זי, וויינט אויף זיך ווי אויף איר געליבט פאָלק, וואָס איז, נעבעך, אַזוי פאַרוואָגלט, פאַרשוואַרצט אין גלות, און אַמאָל טרייסט זי אים, איר טייערן זיסן געליבטן, נעמט איין מיט זיסע רייד און גוטע האָפענונגען אויף שפּעטער. בישקשה, זיי וועלן זיך נאָך אם־ירצה־השם צונויפגיין — און דענסטמאָל וועט זיין אַזאַ לעבן, וואָס די וועלט האָט עס נאָך נישט געהאַט...

דער זוהר דאָס איז אַ סיני, אַ פייערשפּייענדיקער באַרג פון הייליקער, ריינער ליבשאַפט, דאָרט זענען זיך משדך די ערד מיט דעם הימל, מלאכים, שרפים מישן זיך אויס אינאיינעם מיט מענטשן און גיבן, קושנדיק זיך, איינער דעם אַנדערן געטלעכע געפילן; דאָס איז אַ פייערדיקער זייל פון ליבע, וואָס האָט צום ערשטן מאָל אַ שיין געגעבן פאַר יידישע קינדער אין די מיטעלע יאָרהונדערטן, ווען אַרום זיי איז געווען שטאָק־פינצטער, ווען פיינטשאַפט, ווילדע אכזריות, פאַרבלענדטקייט האָבן זיי אָנגעטאָן געברענטע, געבראָטענע

לייד און פאַרגיפטעט זיי, נעבעך, דאָס לעבן — דאָס איז דער ערשטער יידישער ראָמאַן, דער „שיר השירים", דער ראָמאַן פון אַלע ראָמאַנען...

ר' אברהם איז אין זיין גראַד געווען, ווי רופט מען עס עפּעס, אַ פּאָעט. עס האָט אים עפּעס געצויגן צו הגדתות, צו די וואונדערלעכע, שיינע זאַכן אין דעם זוהר, און איז אויף זיין שטייגער געווען פאַרליבט. די גמרא אָקעגן איז פאַר אים געווען אַ טרוקענע זאַך, וואָס דערנערט דעם שכל און קוויקט נישט דאָס הארץ. ער האָט דעריבער דאָס לערנען זי געהאַלטן נאָר פאַר אַ מוז און געלערנט אויף אַזויפיל נאָר, וויפל אים איז עס נייטיק געווען צום עסק; אין די ניין טעג, אַשטייגער, צו מאַכן אַ סיום, בכדי די בעלי־הבתים זיינע זאָלן מעגן עסן פליישיקס, ערב פסח אַ סיום פאַר זיינע באַקאַנטע בכורים, זיי זאָלן דעם טאָג נישט פאַסטן, און אַ פּרק משניות אַלע טאָג מיט אַ רבנן־קדיש פאַר אַ מת, וואָס דערויף האָבן אים דאָך די יורשים געדונגען אויף אַ גאַנץ יאָר. פונדעסט־וועגן איז אים די גמרא געווען הייליק און ער האָט שטאַרק הנאה געהאַט, אַז יענע לערנען.

אַז הערשעלע האָט געלערנט, איז עס ביי אים געווען זייער אָנגעלייגט, מהיכא־תיתי שיין, גאַנץ פיין, און ווען ער האָט פאַרבייגייענדיק הערשעלען אַ פרעג געטאָן, וואָס רש"י באַוואָרנט מיט דעם בלומר? איז דאָס געווען גלאַט אָן אויסרייד, ווייל אַזוי האָט עס אים געפּאַסט, נישט געמיינט גאָר אריינצולאָזן זיך דאָ מיט אים טיפלעך אין אַ פּלפּול. אָבי הערשעלע האָט עפּעס געענטפערט, זיך געדרייט מיט דעם קעפּל, מאַכנדיק דערביי מיט אַ פינגער, איז עס פאַר אים שוין געווען גאַנץ גענוג — אַ סימן, אַז הערשעלע איז אַ גוט ייִנגל, אַן ערלעך קינד — און ער האָט אים דערפאַר שוין טאָקע ליב באַקומען.

משהלע, אַ שוואַרץ־חנעוודיקער מיט פרישטשיקלעך אויפן ברייט־פּלאַ־טשיקן פּנים, איז געווען אַ שטיל ייִנגל, אַ שלאָפס פון אָרעמע עלטערן, ערלעכע לייט, ביי וועלכע ער איז, נעבעך, פון קינדוויז אויף שטאַרק אָפּגעקומען אין נויט, אין דחקות און זיך קיינמאָל זאַט נישט אָנגעגעסן. נאָך גאָר קלייגערהייט האָט ער זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ פאַרשטענדיק קינד מיט אַ גוט קעפּל צום לערנען און דאָס איז ביי די עלטערן געווען דער איינציקער טרייסט אין זייער ביטער לעבן. זיי האָבן אָפּגעשפּאָרט פון די נייטיקסטע באַדערפעניש, פיל מאָל נישט דערגעסן, נישט דערטרונקען, בכדי צו צאָלן פאַר משהלען שכר־לימוד, אָבי זייער משהלע זאָל קענען לערנען, און דערמיט אַליין זענען זיי געווען זאַט, זייער צופרידן.

אויב יידן זענען אויך מענטשן ווי אַלע אַנדערע אָדער נישט? — דאָס איז אַ גאַנץ אַלטע שאלה, מיט וועלכער די וועלט דולט זיך שוין פון אייביקע יאָרן און ביז היינט נאָך נישט געקומען צו קיין עק. נאָר דאָס אָבער איז אַ גאַנץ

קלאָרע, געוויסע זאַך, אַז דער יידישער מאָגן איז עפּעס גאָר אַנדערש ווי ביי אַלע אַנדערע מענטשן. דען וואו נאָך איז דאָ אַזאַ מאָגן, וואָס זאָל זאַט זיין מיט תורה, מיט לערנען, ווי ביי יידישע קינדער? ביי וועמען נאָך פון די אַלע פעלקער איז אין זייערע ספרים דאָ אַזאַ אויסדרוק, אַזאַ פּסוק „תורתך בתוך מעי" און דיין תורה איז מיר אין מיינע געדערים, ווי ביי אונדז יידן? דאָס מאָגן יענע דאָרט אין דער וועלט הערן און זיך גוט באַטראַכטן. אַזאַ מאַשין, אין וועלכער עס אַרבעט אַזאַ געטלעכע קראַפט, איז אַן אייביק געוועו און וועט פון יענעמס אַ בלאָז מיט דעם מויל, פון יענעמס אַ קלאַפּ מיט דער האַנט זיך, נישקשה, נישט אַנידערשטעלן. אַזאַ זייגער, וואָס גייט דורך עלעקטריציטעט — דורך דעם גייסט פונעם חומשל, פון גאָטס הייליק וואָרט, וועט אייביק ווייזן די צייט פון טאָג און נאַכט און קלינגען אין דער וועלט.

משהלע האָט געלערנט און די אָרעמע, הונגעריקע עלטערן האָבן זיך געקווייקט, גרויס נחת געהאַט. אַז דאָס קינד איז אונטערגעוואַקסן און שוין אין שטאַנד געווען אַליין אַ בלעטל גמרא איינצובייסן, איז ער אַרויס פונעם חדר און זיך געזעצט לערנען פאַר־זיך דאָ אין קלייזל. איז אים אויסגעקומען אַמאָל אין דעם לערנען קריטיש, עפּעס אַ האַרבלעך שטיקל, פלעגט ער זיך ווענדן צו יידן לומדים און זיי פלעגן אים העלפן אַרויף אויפן וועג. משהלע, פון דער נאַטור אַ שעמעדיקער מיט אַ גוטן, ווייכן כאַראַקטער, דערצו נאָך אַ שלאַפער, אַ קרענקלעכער, דערשלאָגן פון דער ביטערער נויט — איז געווען שטענדיק ווי עפּעס פאַרטראַכט, און זיך געהאַלטן אָפּגעזונדערט פון איטלעכן אין דער זייט. מען האָט פון אים נישט געהערט קיינמאָל קיין הויך קול, זיך געזעסן אין אַ ווינקעלע און געלערנט שטיל. אַזוי איז ער אויך געווען צווישן זיינע חברים, באַקאַנטע יינגלעך, קיינעם נישט באַליידיקט מיט אַ גראָב וואָרט, נישט אָנגע־רירט אפילו אַ פליג אויף דער וואַנט.

שווייגען — דאָס איז דער שטייגער זיינער געווען שטענדיק, דערפאַר אָבער האָבן ביי אים גערעדט די אויגן. אַך, רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ אויגן! וואָס זענען דאָס געווען פאַר אַ אויגן! אויף אַ קרענקלעך־בלייך פּנים פלוצים אַזעלכע צוויי אויגן! זיי האָבן עפּעס גערירט ביי דער נשמה, אַרויסגענומען אַמאָל ביי יענעם דאָס האַרץ, עפּעס איז אין זיי געלעגן אַ גאַנצער אָפּגרונט, עס האָט זיך אַרויסגערוקט די מינדסטע באַוועגונג, אַלצדינג וואָס אינעווייניק דאָרט אין אים גייט פאָר. דער ערגסטער קונדעס אפילו, קוים האָט ער געפּילט אויף זיך משהלעס אויגן, איז ער באַלד אָפּהענטיק געוואָרן און עס האָט אים נישט דערלאָזט דאָס האַרץ אָנצורירן אים מיט אַ פינגער.

הערשעלע האָט אָנפאַנגס אויף משהלען זיך געבלאָזן. עס האָט אים פאַר־דראָסן, פאַרוואָס האַלט ער זיך ווייט פון אים אין אַ ווינקעלע, אָנגעמעגדיק עס

פון משהלעס זייט פּאָר שטאָלצקייט. הערשעלע אַליין איז ביי זיך אין האַרצן געווען אַ שטיקל גדלן, נישט געקאָנט ליידן, אַז אים זאָל מען נישט באַמערקן. ער איז געוואוינט געווען ביי זיך אין שטעטל זיין שטענדיק דער ערשטער און היינט מאַכט אים עפּעס משהלע גלאַט אַזוי אָוועק. ניין, האָט ער ביי זיך גע־טראַכט, אַנדערש וועל איך מיט אים נישט באַקאַנט ווערן ביז ער מוז פריער צו מיר קומען.

אַז אַ פּאָר טעג אָבער איז אַוועקגעגאַנגען און משהלע איז אַלץ טאַקע נישט געקומען, האָט הערשעלע שוין נישט געקאָנט מער אויסהאַלטן און איז מיט זיין כבוד אַליין צוגעגאַנגען צו משהלען מיט דער דעה אים אָנצולערנען — אַרויס־רופן אים אויף אַ פּאַיעדינעק, מיט אַ ווייזעניש אין דער גמרא. אדרבה, לאָז מען זען, ווער וועמען וועט איבערשפּאָרן. די מלחמה צווישן זיי האָט זיך אָנגע־הויבן. איינער דעם אַנדערן האָט פאַרגעבן אַ ווייזעניש. הערשעלע האָט זיך געהיצט, זיך געוואָרפן, געדרייט אַהער־אַהין מיט אַלע אברים. משהלע אַקעגן האָט זיך אויסגעדרייט, אָפּגעשלאָגן די קלאָץ־קשיות רואיק, געלאַסן, און דער שפּיץ איז געווען — זיי זענען געוואָרן חבר.

הערשעלע האָט דערקענט, אַז ער האָט אין משהלען געהאַט אַ גראָבן טעות, און איז צו אים ווי צוגעקאָכט געוואָרן. וואָס ווייטער, ווייטער איז די ליבשאַפט צווישן זיי געוואָרן אַלץ גרעסער, שטאַרקער, ביז זיי האָבן זיך צונויפגענומען און בײדע אינאיינעם געלערנט איין מסכתא. ר׳ אברהם האָט זיי דערפאַר ביידן געלויבט אין די אויגן, איטלעכן באַזונדער גערופן מיט אַ שמייכעלע „שקאָץ״ — און די פריינטשאַפט צווישן די אַלע דריי איז געוואָרן שטאַרק.

דאָס ניינטע קאַפּיטל

לייזער־יאַנקל האָט געטאָן דעם ווייבס רצון, געטרונקען ביינאַכט פאַרן שלאָף טרוקענע מאַלינעס און געשוויצט. אויף מאָרגן האָט ער נאָך אַרומגע־בונדן דעם האַלדז מיט דעם שטיקל פעל, וועלכעס הערשעלע האָט געפונען טאַקע דאָרט ביי אים אין דעם וועג־מיצל, און אויך אויסגעזופּט אַ פּאָר לויזע אייער.

נאָר דאָס אַלצדינג אָבער האָט נישט געהאָלפן. ער האָט זיך, אַפּנים, שטאַרק פאַרקילט דעם צווייטן טאָג ראש־השנה ביים דאַווענען. די ברוסט איז אים אַלץ טאַקע געווען פאַרלייגט און ביים פּרוואון דאָס קול פלעגט ער פילן אַ שטאָך אין דער לינקער זייט.

מילא אַ שטאָך יאָק אַ שטאָך, דאָס וואָלט אים אַזוי נאָך נישט געאַרט, צו

שטעכעניש איז שוין אַ ייד געוואָרן אין גערעכט ווערן געוואָרן גענוג פאַר זיך. גוט געאַרט האָט אים אָבער דאָס קול — דאָס איינציקע מיטל זיינס צום לעבן, פון וואַנען ער ציט דאָס שטיקל פרנסה, דערנערט, משטיינס־געזאָגט, דערמיט ווייב און קינדער. אָט איז שוין באַלד יום־כפור, ווען די „כלי" איז אים אַזוי נייטיק, מען באַדאַרף אויף איר אַזויפיל אַרבעטן — און דאָס איז ער גאָר הייזעריק. ער האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָז און געהאַט דערפון גרויסע יסורים.

די שמשטע האָט געפילט זיין האַרץ, און פאַר גרויס רחמנות זיך גענומען אים צו היילן מיט אַלע באַבסקע מיטל. זי האָט אים געשטעלט אַ גרויסע שפּאַניש־פליג, געמאַכט עפּעס אַ שמירעכץ אויף איינצורייבן אונטערן לעפּ־לע, געגעבן אים טרינקען עפּעס קרייטעכצער אַזוינע, פון אַן אַלטער דאָרפס־גויע, אויך ראָסל פון אוגערקעס, אונטערגעריבערט אים מיט פעדערן, געגעבן אים שמעקן טאַבעקע, איבערגעברענטע, געמאָלענע קאַווע, אָפּגעשפּראָכן אים אין איינוועגס טאָקע אַן עין־הרע און פאַרבונדן אים דעם האַלדז מיט אירן אַ גראָבן וואָלענעם זאָק. לייזער־יאַנקל, נעבעך, האָט ווי אַ קינד זיך געלאָזט טאָן מיט זיך אַלצדינג, וואָס מען וויל, אַבי עס זאָל אים זיין דאָס קול.

עס גייט אַוועק אַ טאָג, נאָך אַ טאָג און גאָרנישט. ערב יום־כפור אין דער פרי האָט זיך ביי לייזער־יאַנקלען געוויזן עפּעס אַ קול, אָבער ס'איז געמלאכהט, נישט זיין „כלי" ווי שטענדיק, עפּעס גאָר אַ מין ביי־קול, אונטן גרעבלעך און אויבן אַביסל געפּייפט.

ער האָט געפּרוּווט זאָגן דערמיט די „יעלות". די שמשטע האָט אויס־געהערט און, שאָקלענדיק דעם קאָפּ, זיך מיט טרערן אין די אויגן אָנגערופן:

— געלויבט איז ברוך־הוא וברוך שמו! גאָר אַ דערקוויקעניש, כ'לעבן, נאָך בעסער ווי פריער.

דעם יום־כפור האָט לייזער־יאַנקל ווי ס'איז אָפּגעשפּילט אויפן בייעם מין ביי־קולכען, אַלץ הויך, אויף דער דינער סטרונע. ביי אים איז אויסגעקומען דעם עולמס ווערטל פאַרקערט: „אַז מען קאָן נישט אַרונטער, מוז מען אַריבער". אַבי גאָט האָט געהאָלפן, ער איז דעם יום־כפור איבערגעקומען בשלום און האָט זיך שוין געקאָנט באַגיין אָן דעם קול ביז איבער אַ יאָר ימים נוראים, אם־ירצה־השם, האָט אים שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט דאָס, וואָס ער איז הייזע־ריקלעך. ביז איבער אַ יאָר איז נאָך גאָט אַ טאַטע.

נאָר קוים איז אים אַרויס פונעם זינען דאָס קול, האָט זיך אים אָפּגערופן שטאַרק אין דער זייט דאָס שטעכעניש, אַזוי אַז ער האָט שוין נישט געקאָנט זיך נישט ווויסנדיק מאַכן און זיך געמוזט צוהערן. פריער האָט ער זיך געטרייסט אַלץ מיט דער האָפענונג, עט, נישקשה! עס וועט פאַרגיין, ער באַדאַרף זיך נאָר אַ פּאָר טעג איבערליגן. די שמשטע האָט אויך געזאָגט:

— עט, ס׳איז גאָרנישט ! ס׳איז היינט עפּעס אַזאַ אונטערגאַנג.

און דערנאָך ערשט, אַז ער האָט שוין געקאָנט כאַפּן דעם אָטעם און גע־פּאַכעט מיט דער נשמה — איז געוואָרן אַ טאַראַראַם, אַ געפּילדער. מען האָט אַראָפּגעבראַכט דעם רופא מיט דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג, וואָס האָט אים גע־שטעלט באַנקעס, געלאָזט צו דער אָדער און אים אָפּגעצאַפּט אַ היפּש ביסל בלוט. עס האָט אים אָבער נישט געהאָלפן דער רופא אויך און מען האָט אים כמעט אַ טויטן אָפּגעפירט אויף אַ וועגעלע אין דעם בקור־חולים, וואו ער איז עטלעכע וואָכן אָפּגעלעגן שטאַרק קראַנק.

דערווייל איז זיך אַזוי אַוועקגעגאַנגען דער סוכות.

אונדזער הערשעלע האָט געהאַט, נעבעך, אַ פאַרשטערטן יום־טוב. פּונקט אין שמחת תורה איז דעם טאַטן געוואָרן אַזוי שלעכט, אַז מען האָט געמיינט, אָט גייט אים אויס די נשמה, און דער דאָזיקער טאָג, דער בעסטער, דער פריי־לעכסטער פאַר יידישע קינדער, איז ביי הערשעלען געווען תשעה־באב.

דעם גאַנצן טאָג האָט ער פאַר גרויסע צרות אין מויל נישט געהאַט חוץ אַ שטיקל לעקעך, וואָס ער האָט באַקומען ביים אויפרופן אים צו דער תורה אין שול „עם כל־הנערים״. נאָר משטיינס־געזאָגט, וואָס דאָס איז געווען פאַר אַ שטיקל לעקעך ! גאָר נישט דאָס וואָס אַמאָל. אַן אַנדערש מאָל האָט דאָס אייגע־נע שטיקל לעקעך געשיינט, געלויכטן יום־טובדיק, געהאַט דעם זיבעטן חן, עפּעס גאָר אַן אַנדער טעם, אויף אים איז ווי געשטאַנען אָנגעשריבן „שמחת־תורה״ ! עפּעס האָט עס גערעדט ווערטער, געשמעקט מחיה, דערפרייט דאָס האַרץ, געשפּייזט און דערקוויקט די נשמה — און דאָס מאָל איז עס געווען אַ וואָכעדיקע זאַך — גלאַט אַזוי אַ מין געבעקס, קאָרנמעל מיט האָניק, וואָס מען קויפט עס אין מאַרק פאַר אַ גראָשן און מען מאַכט דערויף אַ ברכה „בורא מיני מזונות״...

ביי יידן האָט איבערהויפּט דאָס עסן שבת און יום־טוב עפּעס גאָר אַן אַנדער־טעם. ס׳איז דאָ אין דעם עסן, זאָגן אונדזערע אַלטע הייליקע חכמים, אַ מין געווירץ אַזוינס, וואָס „שבת״ הייסט עס ביים נאָמען ; אַזאַ געווירץ, וואָס וואַקסט ערגעץ נישט דאָ אויף דער וועלט, וואָס פאַר קיין גין־גאָלד איז עס נישט צו באַקומען אין דעם האַנדל און קיינעם פון די אַלע פעלקער איז עס נישט באַ־קאַנט — די הייליקע מלאכים ברענגען עס פונעם גן־עדן פּרייטיק איטלעכן יידן אין שטוב אַריין, וואו זיי שטעלן זיך, ווי אונדזער עולם זאָגט, קאָכן דעם טשאָלנט. פריי פאַר דער גאַנצער וועלט קאָן מען גאַנץ זיכער זאָגן — אַנדערע מעגן זיך דערויס לאַכן — אַז דער וואָס האָט אינעם גוטן יידישקייט נישט פאַר־זוכט קיין טשאָלנט, האָט אין זיין לעבן קיין גוטס נישט געגעסן און ווייסט נישט וואָס געקעכטס הייסט אַזוינס...

אַז דעם טאַטן האָט עס אָנגעהויבן צו גיין בעסער, איז הערשעלען ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. די ערשטע צייט איז ער געווען פול פרייד, אַזוי אַז ער האָט פון קיין אַנדער זאַך נישט געטראַכט, זיך פאַרגעסן גאָר אין זיך אַליין. דערפאַר אָבער שפּעטער אַביסל איז אים דאָס טראַכטן צוגעטרעטן מיטאַמאָל. עס האָט זיך אויף אים אָנגערוקט אַ שטאַרקע מרה־שחורה און ער האָט ביי זיך אַלץ געטראַכט אַזוי: אָט באַלד, באַלד וועט מען באַדאַרפן פאָרן אַהיים, גאָר ווי וואַרפט מען אַוועק דאָ משהלען און ר׳ אברהמען, מיט וועלכע ער איז שוין אַזוי געוואוינט און עס ציט אים צו זיי אַזוי דאָס האַרץ? הגם דאָס פאָרן אַהיים איז אַ גוטע זאַך, עס ציט אים אַהין טאַקע — זען די מאַמע, שוועסטער און ברידער, אויך אַלע אַנדערע באַקאַנטע; נאָר צוריק געשמועסט, וואָס קאָן פון אים דער תכלית זיין דאָרט אין דערהיים? עס האָט זיך אים פאָרגעשטעלט די גרויסע עלנט אין דערהיים, ווי דאָס גאַנצע הויזגעזינד קומט אָפּ, נעבעך, ליידט הונגער, קעלט, ווי ער אַליין פלעגט אויסגיין פיל מאָל פאַר אַ שטיקל ברויט. דערמאָנענדיק זיך נאָר אין דעם, איז אים אַ גרויל איבערן לייב איבער־געגאַנגען. בלייבן־זשע ווידער דאָ — דאָס האָט זיך אים אויך אין קאָפּ עפּעס נישט געלייגט. וואָס הייסט בלייבן! ביי וועמען בלייבן? גלאַט ווי נעמט עס אַ ייִנגל איינער אַליין אָן עלטערן און בלייבט! און ווען אפילו אַזוי, בלייבן — נו, וואָס... וואָס?...

אָט אַזעלכע געדאַנקען האָבן זיך געדרייט ביי הערשעלען אין קאָפּ און ער איז געווען שטאַרק באַטריבט, אויס מענטש.

ר׳ אברהם האָט באַמערקט, אַז ער איז עפּעס פונעם פּנים אַראָפּ און פאַר גרויס רחמנות זיך גענומען אויספרעגן, וואָס מיט אים איז אַזוינס, פאַרט וואָס איז אַזוינס די מעשה? הערשעלע האָט זיך צעוויינט און אים אַרויסגעזאָגט זיין גאַנץ ביטער האַרץ. ר׳ אברהם האָט אים אַ גלעט געגעבן ביים קעפּעלע און זיך אָנגערופן:

— נו, גוט, גוט! איך וועל מיך שוין באַטראַכטן. עס האָט נאָך צייט. לעת־עתה זיי נאָר נישט קיין נאַרעלע און וויין נישט, שקאָץ!

דאָס צענטע קאַפּיטל

דער טאַטע איז אין עטלעכע טעג אַרום אַרויס פונעם בקור־חולים. עס האָט געריסן דאָס האַרץ קוקנדיק אויף אים, אַזוי בלייך, טויט איז זיין פּנים געווען. ער איז, נעבעך, אַ שווערע קראַנק אויסגעשטאַנען, כמעט נישט געווען צו דערקענען אים, אַזוי איז ער פונעם לייב אַראָפּ, נאָר הויט און ביין.

קיינמאָל אין זיין לעבן האָט הערשעלע נישט אַזוי ליב געהאַט דעם טאַטן ווי דענסטמאָל, און קיינמאָל אין זיין לעבן ווידער האָט אויך דער טאַטע נישט אַזוי גוט, ליבהאַרציק געקוקט, נישט אַזוי זיס־שטיל אויף אַ ווייבער־שוואַכער שטים גערעדט, ווי אין יענער צייט. עפּעס איז ער אַליין געוואָרן אַ קינד און האָט מיט זיין בליק, מיט זיין שטיל־שוואַך לשון אַרויסגענומען אַ שטיק געזונט. עפּעס איז דרינען געלעגן אַ קלאָגן זיך שטיל אָן ווערטער אויף די ווייטיקן זיינע אין דעם ווילן לעבן און אַ געבעט:

— געוואַלד, גענוג! נישטאָ שוין מער קיין כוח אויסצוהאַלטן...

מען האָט באַשיינפּערלעך אַרויסגעזען, אַז ווען הערשעלע זאָל זיך נישט געווען שעמען, וואָלט ער דענסטמאָל אַלע גלידער דעם טאַטן אויסגעקושט. ער האָט זיך אָבער געשעמט, ווייל קושן זיך איז ביי יידן נישט קיין איינפיר. ווי נעמט מען עס עפּעס גלאַט אַזוי און מען קושט! בפרט אַ קינד אַ טאַטן!...

ר׳ אברהם האָט אַוועקגענומען דעם טאַטן אין אַ ווינקל און מיט אים דאָרט אַ היפּשע צייט געשמועסט. באַלד דערויף האָט מען צוגערופן אַהין אויך הערשעלען און דער טאַטע האָט זיך געווענדט צו אים מיט די ווערטער:

— מיר שמועסן דאָ מיט ר׳ אברהמען, אַז אויב דו ווילסט, הערשעלע, מעגסט־דו דיר דאָ בלייבן.

הערשעלע האָט זיך צווויינט, געקוקט אויפן טאַטן מיט גרויס ליבשאַפט און איז נישט אין שטאַנד געווען אַרויסצוברענגען אַ וואָרט. אַזוי האָט אים פאַרקלעמט ביים האַרצן. און אַז דער טאַטע איז מיט אַ געבעט צוגעשטאַנען צו אים, ער זאָל רעדן ריינע ווערטער, האָט ער געענטפערט גאַנץ קורץ:

— ניין! אָן דיר, טאַטע, קאָן איך נישט זיין...

— אַך, הערשעלע! — מאַכט דער טאַטע מיט אַ זיפץ טיף פונעם האַרצן. — נישט אייביק, נאַרעלע, איז אַ קינד נעבן אַ טאַטן. וואָס קאָן מען טאָן? איך פיל, אוי, אַז די כוחות גייען מיר ביסלעכווייז אויס. גענוג קריעה געריסן אין מיין לעבן. וויין נישט, הערשעלע, וואָס קאָן מען טאָן? פריער אָדער שפּעטער — מען מוז זיך שיידן...

— טאַטע, טאַטע! — וויינט הערשעלע מיט אַ געבעט. — אַהיים, טאַטע, אַהיים!

— אַהיים! האָניק וועסט־דו דאָרט לעקן, אין דערהיים... — זיפצט דער טאַטע און ווענדט זיך צו ר׳ אברהמען, שאָקלענדיק מיט דעם קאָפּ: — זאָגט אים באַטש, ר׳ אַברהם.

— זיי נישט קיין עקשן, פע! — הייבט אָן מיט גוטן ר׳ אברהם. — אָן דיר איז אויך דאָ גענוג אין דערהיים. דער טאַטע — דו זעסט נישט? — האָט מער קיין כוח נישט צו האָרעווען. פונעם ביסל געלט, וועלכעס ער האָט דאָ פאַרדינט,

איז ווייניק געבליבן. אַ קרענק קאָסט. עס גייט אַ לאַנגער ווינטער נאָך מיט אַן עבור, אַ רחמנות, נעבעך, אויף די איבעריקע קינדער. דו אַליין וועסט דאַרבן און זיי נאָך שאַטן. דעם לעצטן ביסן, משטיינס־געזאָגט, זיי פונעם מויל אויסרייסן.

פון ר. אברהמס דאָזיקע ווערטער איז הערשעלען דאָס האַרץ מיט בלוט פאַרלאָפן און ער האָט געגאָסן מיט הייסע טרערן.

— דאַנק ר׳ אברהמען, — זאָגט דער טאַטע, — דאַנק זיי פאַר זייער גוטס־קייט, צו זאָרגן זיך דאָ פאַר דיר און צו האָבן אויף דיר השגחה. גיי, מיין קינד, אין רעכטן וועג און פאָלג ר׳ אברהמען ווי אַ טאַטן. זיי מיינען — דו הערסט? — דיין תכלית. גאָט זאָל זיי נאָר דערלענגערן די יאָרן.

— אַ־נו, שקאָץ! — מאַכט ר׳ אברהם, אַ קלאַפּ געבנדיק פאַמעלעכן הער־שעלען אויף דעם אַקסל, מיט אַ זיס שמייכעלע. — אַזוי, אַזוי! וויש דיר אויס די אויגן און גיי דיר, גיי אַצינד צו דיין חבר דאָרט, דעם שקאָץ...

פרי האָט אין יענעם יאָר זיך געשטעלט דער ווינטער. פּלוצים, איידער דער עולם האָט זיך אַרומגעקוקט האָט פון צפון־זייט אַ בלאָז געטאָן אַ קאַלטער ווינט און זיך אָנגערוקט אַ בייזע, פינצטערע כמאַרע — דעם ווינטערס צווי־קאָזאַקן — לויפנדיק פאָראויס מיט אַ שטורעם, אַ פייפן: „ציטערט, לעבעדיקע באַשעפענישן! אָט קומט ער, דער אַלטער פעטער, און וועט אייך אָנרייבן אַ רויטע נאָז״... די פעלדער ליגן שוין באַגראָבן אין דעם ווייסן קיטל פון שניי. די ביימער דאָרט שטייען אָפּגעשמיסענע, נאַקעטע, אַראָפּגעלאָזן די קעפּ, און די צווייגן געפּענטעט מיט קייטן פון פליטערלעך, פרענטעס אייז. פון פייגל און וואַלד־חיהלעך איז נישטאָ קיין שפור, אַלע ווי אויסגעשטאָרבן, די ליגן באַהאַלטן טיף אין די לעכער, יענע האָבן באַצייטנס געמאַכט אַ פליטה — אַוועק וואוהין די אויגן טראָגן, און אומעטום איז שאַ, שטיל. נאָר וואָראָנעס דרייען זיך ערטערווייז אַרום אין דער לופט, עפּעס האָבן זיי געשעפטן: חתונות אָדער גלאָט אַזוי אסיפות וועגן קהלשע זאַכן — און ווייסט זיי דער גוטער יאָר וואָס זיי קראַקען דאָרט, קרעכצן, רייסן זיך אויף די העלדזער...

ווייט אַרום און אַרום הערשט שוין אין דער וועלט דער ווינטער, נאָר די יידישע שטאָט, גלופּסק, זי אַליין וויל זיך אים נאָך נישט אונטערגעבן. ער פירט מיט איר אַ שטאַרקע מלחמה. ער שיקט אָן אויף איר אַ פרעסטל, און די קאַלוזשעס אירע אין די גאַסן נעמט נישט קיין קויל, בלייבן טאַקע דאָס, וואָס פריער; עס רעגנט אויף איר מיט גרייפּלעך־שניי, און אומזיסט זיין מי, בלאָטע!... די גלופּסקער יידעלעך גיבן זיך אַ שאָט ווי די מורעשקעס, טרעטן עס מיט פיס און מאַכן דערויס אַ קאַשע, אַ שיטערע, אַ גרוי־שוואַרצלעכע בלאָטע; ער שטעלט זיין ווייס שנייען פענדל אויף דעכלעך, צום באַווייז, אַז ער

איז פון אויבן — קומען הונגעריקע קי, גאַנצע מחנות ציגן און שליידערן עס אַראָפּ ביים אַרויסשלעפּן הויפּנוויז שטרוי אויפצופרעסן, אָדער יידן, יידענעס קומען מיט טעפּ, מיט צעבערעס, שטאָפּן עס אָן פול מיט דעם דאָזיקן שניי, צו מאַכן דערפון וואַסער אויף קאָכן. אויך איז דאָ אַקעגן דעם נאָך אַ מיטל — שרפות. ביי יידישע קינדער נעמט זיך דענסטמאָל גראָד אָן די קוימענס און גלופּסק נעצט... גלופּסק שטעלט געווינטלעך דעם ווינטער אַרויס אַ פּייערדיקן צונג — ער, דער ווינטער, קנאַקט, בלאָזט, שטורעמט, און יידעלעך זענען אים מבטל! גייען זיך נאַקעט, באָרוועס, גלייך ווי נישט זיי מיינט מען, אָדער ווי זיי טוען אים אויף צו־להכעיס.

און בשעת דער דאָזיקער מלחמה פונעם ווינטער אין גלופּסק שטייט דאָרט לעבן דער קאַבצאַנסקער אכסניא אַ יאַזדע מיט דריי דאַרע מירידנדיקע, קרומ־רוקנדיקע, קאָלטענעוואַטע, לאַנג־האַלדזדיקע און קורצווײדלדיקע פערד, מחילה, וואָס האָבן עס באַדאַרפט פאַר זייערע זינד זיך מטריח זיין שלעפּן קיין קאַב־צאַנסק אירע אַ פּאָר מנינים יידן און צווישן זיי אויך אונדזער לייזער־יאַנקלען. דער מעקלער באַברעט זיך עפּעס אַרום דעם וואָגן, שאַרט צונויף מיט דער בייטש די שיריים — עטלעכע בלעטלעך היי, און פאַרקרימענדיק זיך מיט איין אייגל אויף איינעם פון די פערד, דערלאַנגט ער אים אַ טראַך אין דער מאָרדע, גלאַט אַזוי זיך, שילטנדיק דערביי:

— אַ־אַ, פגרן זאָלסט־דו, פגירה איינע! ווי ער קאָן עס אַביסל נישט איינשטיין אויף די פיס... פליען גלוסט זיך אים, דעם אָדלער, דעם שיינעם. אַ, פליען זאָלסט־דו צו אַלדי שוואַרץ־יאָר!

לייזער־יאַנקל איז, אָנגעטאָן אין זיינע וועג־קליידער און אויפן קאָפּ אָנגע־רוקט דאָס מיצל, גיך אין איילעניש צוגעקומען צום וואָגן. הערשעלע מיט אַ פּעקל נאָך אים, און איבערגעבנדיק עס דעם מעקלער צו די הענט מיט אַ געבעט, ער זאָל מאַכן אַ גוט געזעס, זענען זיי ביידע אַריינגעגאַנגען דערווייל אין דער אכסניא.

רייזע, ווי דער שטייגער אירער מיט אַ פאַרשטעקט פאַרטוך און מיט אַ פּאָלאָניק אין דער האַנט, איז שטאַרק באַשעפטיקט געווען מיט דעם באַלע־גאָלע און די פאַרשוינען אַרום איר, מיט וועלכע זי האָט זיך אָפּגערעכנט, מאַכנדיק דערביי אויף אַ בייזער צו דעם, צו יענעם אַליך: העז אַביסל! וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאַטן? אַז זי האָט זיך שוין מיט איטלעכן אָפּגעפּאַרטיקט און דערזען אין דער זייט אונדזערע ביידע פאַרשוינען, דעם טאַטן מיט דעם זון, האָט זי זיך אויף זיי אַרויפגעלאָזט מיט איר שרייענדיק לשון, אַ פּאָר געבנדיק מיט דער נאָז איבער דעם גאַנצן אַרבל.

— אָט האָסט־דו אים ווייטער, דעם שיינעם בחורל! וואָס? געקומען

פאָרן? נאַקעט, באָרוועס, העון אַביסל! אין אַזאַ קעלט זאָל מען אַזוי פאָרן! וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין איצט דאָ, אַ שיינער טאַטע, כ'לעבן! אַליין, העון אַביסל, איז ער אין אַ מיצל, אַרומגעבונדן, נישקשה, און דאָס קינד זומערדיק! וואָס זאָגסט־דו פאַרט, איך בעט דיך, צו זיין טאָטן?

— מיין זון פאָרט נישט, — ענטפערט דער טאַטע.

— גאָר נייעס! אַליין פאָרט מען און מען לאָזט איבער אַ קינד הפקר, העון אַביסל! נאַקעט מיט אַ הויל האָרץ אין דרויסן. וואָס זאָגסט־דו צו זיין טאַטן? מען באַדאַרף האָבן טאַקע אַ האַרץ פון אַ טאַטער! — אַזוי לאָזט רייזע אויס דעם שמועס, באַטראַכטנדיק הערשעלען פון אויבן ביז אַראָפּ און גייט זיך אַוועק.

דער באַלעגאַלע הייבט אָן אונטערטרייבן דעם עולם — היידאַ, פאָרן! די פאַרשוינען שטופּן זיך אין איילעניש אַרויס אויף דער גאַס, צו פאַרכאַפּן געשווינד ערטער אין דעם וואָגן. איטלעכער וואָרפט זיך אַהין אַריין אויף קידוש השם מיט הענט און מיט פיס. ס'איז אַ שטופּעניש, אַ קוועטשעניש, אַן ענגשאַפט, אַ דערשטיקעניש.

לייזער־יאַנקל, נעבעך, זיצט, ווי ס'איז אויף אַ שפּיץ קלימעקל, אין אייגע צרות און נעמט אָן פאַר ליב איטלעכן שטופּ, וואָס ער באַקומט אין די זייטן. ער געזעגנט זיך מיט הערשעלען זייער טרויעריק אויף אַ וויינענדיק־ציטערדיק קול.

הערשעלע קוקט דאָס לעצטע מאָל גוט אַריין אין דעם טאַטנס בלייך פּנים און באַוואַשט זיך מיט בלוטיקע טרערן, נישט אין שטאַנד צו זיין אַרויסברענגען עפּעס אַ וואָרט און נישט צו זען ווי דער וואָגן האָט זיך גערירט פונעם אָרט.

— האַ, וואָס איז דאָ צו וויינען! — מאַכט רייזע, אַרויסלויפנדיק צו הערשעלען אויף דער גאַס, נאָכדעם אַז די יאַזדע איז אַוועקגעפאָרן. — אַז אַ טאַטע פאָרט אַוועק, העון אַביסל, נו איז וואָס! חלילה, נישט געשטאָרבן. נאַ, בעסער, — נעמט זי און שטופּט אים אַריין אין האַנט אַן אַלט לייבל — נעם און טראָג געזונט, נישט געוויינט. קום, אפשר ווילסט־דו עסן?

— ניין! — ענטפערט הערשעלע שוין אַביסל געטרייסט פון רייזעס ווערטער.

— נאַ דיר ניין! — רופט זיך רייזע אָן. — העון אַביסל, מען זאָל זאָגן ניין! פאַרוואָס איז עסן ניין! נו, גיי־זשע דיר געזונטערהייט, אַז ניין. נאָר טאָמער וועסט־דו וועלן, געדענק־זשע, זאָלסט־דו קומען!...

דאָס עלפטע קאַפּיטל

לעתיד לבוא, העט־העט שפּעטער, אַם־יצה־השם — אַזוי שטייט געשריבן אין אונדזערע הייליקע ספרים — נאָכדעם אַז מען וועט אויפשטיין תחית־המתים און גאָט וועט משפטן די וועלט, דענסטמאָל וועלן אַלע מענטשן זיין אויסגעשטעלט אויף אַ גרויסן פּלאַץ, איינגעטיילט אין צווי טייל: אויף איין זייט די רשעים, אויף דער אַנדערער זייט די צדיקים און צווישן זיי, אינדערמיט, דער יצר־הרע. יענע, די רשעים, וועט דער יצר־הרע זיך אויסדאַכטן גאַנץ דין ווי אַ האָר. די אַנדערע אַקעגן — גרויס ווי אַ באַרג, און אַלע מענטשן פון ביידע זייטן וועלן, קוקנדיק אויף אים, שרעקלעך וויינען, די רשעים יאָמערן, שרייען:

— געוואַלד, אַזאַ דינע האָר אויפן גלייכן וועג איז אונדז שווער געווען איבערצוגיין און מיר זענען פאַרקראָכן מיט קרומע געגנג צו אַלדי שוואַרץ־יאָר!

אַקעגן־זשע די צדיקים קלאָגן, גיסן טרערן:

— רבונו של עולם, מיר פאַרשטייען נישט ווי עס האָט זיך צו אונדז גענומען אַן אייזערנער כוח אַזאַ שרעקלעכן, הויכן באַרג איבערצוגיין, אַזויפיל פּיין און יסורים אין אונדזער לעבן אויסצושטיין!...

די דאָזיקע וואונדערלעך אויסגעמאָלטע קאַרטינקע קאָן דינען זייער גוט פאַן אַן הקדמה צו דער דערציילונג, וויפל יסורים, ווייטיקן הערשעלע איז אין זיין לעבן, בעבעך, אויסגעשטאַנען. דערמאָנענדיק זיך אַציינד אין די בעסערע יאָרן, וויפל בערג צרות, אַלע מיני פּורעניות און לייד, ער האָט באַדאַרפט איבערגיין ביז ער איז לסוף אַרויס אויף אַ וועג, וויינט אין אים דאָס האַרץ און ער וואונדערט זיך, ווי אַזאַ שנעק, אַ ווערעמל, אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, זאָל געווען קאָנען אַזוינס איבערטראָגן, נישט ווערן צעטרעטן אין דער וועלט אונטער די פיס! ער וויינט אויף זיך ווי אויף פיל אַזעלכע זיין גלייכן ביי אונדז יידן, וואָס זיי איז באַשערט פון קינדוויז אָן צו ראַנגלען זיך מיט אַלערליי אָנשיקעניש, אויסצוקריכן אַלע לעכער, צו דראַפּען זיך אויף די גלייכע ווענט און צו פילן דעם ביטערן טעם פונעם טויט, בכדי צו דערגרייכן יענע שטופע, וועלכע זיי שוועבט פונדערווייטנס פאַר די אויגן.

אומגליקלעכע יידישע קינדער! אומגליקלעכע אפילו שוין כלומרשט אין דעם גליק. נעמט יענע, אַשטייגער, וואָס שטייען שוין אויף אַ שטופע, האָבן אַ פּנים און לעבן. נאָר איז דאָס שטיין זייערס אייזן־פעסט, וואָס שטיין הייסט, מיט ביידע פיס, אַז עס זאָל נישט מעגלעך זיין פון אַ מינדסטן בלאָז אומצופאַלן? איז דאָס פּנים זייערס אין דער וועלט לייטיש פּיין, אַ מענטשלעכס? איז דאָס לעבן זייערס דאָרט אינגאַנצען אַ גליקלעכס ווי עס געהער צו זיין? — איז דען כדאי פאַר אַזאַ גליק, משטיינס־געזאָגט, אָנצולײדן זיך אַזויפיל אומגליק; פאַר

אַזאַ פּנים כלומרשט אַזוי קריכן אויס דער הויט, און פֿאַר אַזאַ לעבן, אויף שונאים געזאָגט געוואָרן, אַזוי אויסגיין, צען מאָל אין טאָג שטאַרבן פֿאַר הונגער ?...

יאָ, צו יענער קאַרטינקע פּעלט נאָך אַ סך. די רשעים טאַקע זענען דאָ, דער באַרג צרות אויך דאָ, נאָר דער תחית־המתים אָבער איז געמלאכהט, און זייער פּיל ליגן נאָך גאָר טויט, פּיר איילן טיף באַגראָבן אין דער ערד, גאָט און זיין משפּט איז נאָך אויך נישטאָ.

ר׳ אברהם האָט אין זינען געהאַט הערשעלען, געטאָן פֿאַר אים וואָס נאָר מעגלעך. ער האָט אים באַשטעלט שבת ביי איינעם פֿון זיינע באַקאַנטע באַלע־באַטים און אין מיטן דער־וואָך פּלעגט ער אים אויף ר׳ אברהמס בקשה נעמען אויף אַ וואַרמעס, אָדער אויף אַ וועטשערע, אַמאָל דער, אַמאָל יענער פֿון די, וואָס דאַוונען אין קלייזל.

אָט אויף אַזאַ שטייגער האָט הערשעלע, נעבעך, ווי־ס׳איז איבערגעלעבט אַ טאָג, האַלב געגעסן, האַלב געפּאַסט, געמאַכט מיט די ליפּן, און אים איז דענסטמאָל שוין אויסגעקומען ניט צו פּילן דעם טעם, פֿון וואַנען נעמט זיך עס, אַז „ויאכלו״ — אַזאַ פּשוט, באַקאַנט וואָרט דאַכט זיך ווי „ויאכלו״ — זאָל ביי אונדז יידן גאָר דער טייטש זיין „און זיי האָבן געטאָן טון גלייך ווי געגעסן״.

יאָ, פּיל אָרעמענקע אַזעלכע ביי אונדז קומט אויס דעם דאָזיקן טעם, נעבעך, צו פּילן. אַז דאָס האַרץ חלשט, מען וואָלט שוין געוואָלט דערלעבן עפּעס אין מויל אַריין צו נעמען, הייבט זיך געוויינטלעך אָן אָט־דער לאַנגער מזמור: וואַשט זיך... וואַרט אַביסל, מיט דער קוואָרט טאָר מען נישט... לאָז מען געבן אָן אַנדערע... נו, דאָרט, זייט מוחל, דאָרט זוך דעם האַנטוך. זאָגט שאו ידיכם. זעצט זיך. מאַכט המוציא. באַלד, באַלד, וואַרט אַביסל, אָט וועט מען געבן זאַלץ. שטעקט אַריין דעם לעפל. כאַפּט אַ שטיקל פֿלייש. מים אחרונים. מכבד מיט מזומן. בענטש! — „רבותי, מיר וועלן בענטשן!״ דאָס הייסט אויף דעם מאַגנס לשון: „רבותי, מיר ווילן עסן!״

דאָס איז נאָך גאָלד, עפּעטערס פּלעגט זיך מאַכן, אַז „ויאכלו״ האָט ביי הער־שעלען גאָר קיין טייטש נישט געהאַט, פּשוט טאַקע גאָרנישט — און נישט איינמאָל, לייגנדיק זיך אַזוי, נעבעך, שלאָפֿן, האָבן זיך אים ביינאַכט געחלומט בעטלער. געננוג איז אים אָפּגעפֿאַלן דאָס פֿלייש פֿאַר צרות פֿונעם עסן, האָט אים נאָך ווייַ געטאָן אויך די נשמה — ער האָט די ערשטע צייט שטאַרק גע־בענקט אַהיים. אין דער היים האָט ער דאָך, אמת טאַקע, אויך נישט געלעקט קיין האָניק, נאָר פֿאַרט אַ גרויסער חילוק. דאָרט איז אים געווען עפּעס וואַרעם, גרייגגער אויף דער נשמה, ווי אַ פֿייגעלע אין נעסט, אונטער דער מאַמעס פֿליגעלעך. דאָרט איז ער געווען אָן אייגענער, אַלצדינג אַרום אים, איינדער־

היים, אין שטאָט, זענען אים געווען אייגענע, זיינע, זיי האָבן אים פאַרשטאַנען: אפילו די בהמות דאָרט, די הייזער, די לופט, וואָס ער האָט געאָטעמט, די ערטער, וואו ער האָט געשפּאַצירט, זיך געשפּילט מיט זיינע חברים, האָבן עפּעס גערעדט צום האַרצן און זיך מיט אים אָנגעהערט — און דאָ איז ער עלנט, פרעמד, עס קלעפּט זיך עפּעס נישט, אַלצדינג גאָר נישט דאָס, עפּעס גאָר אַנדערש. די זון, די לבנה און די שטערן קוקן דאָ עפּעס נישט אַזוי, ווי אַמאָל ביי זיך אין שטעטל, נישט אַזוי פריינטלעך, גוט ווי פריער און ער האָט אַ פּנים, ווי איינער ביים באַגעגענען זיך מיט דעם ווייבס משפּחה נאָכן גט, שוין נישט מער קיין אייגענע, נאָר גלאַט אַלטע באַקאַנטע, געוועזענע קרובים. אַזאַ געפיל ווי בענקען, וואָס צופּט, נאָגט טיף אין האַרצן, לאָזט זיך נישט איבערגעבן מיט ווערטער, דאָס פאַרשטייט נאָר דער, וואָס איז געפּרוּווט געוואָרן צו פאַרזוכן אַמאָל אין לעבן דעם טעם פון עלנט, צו זיין פלוצים אָפּגעריסן פון זיינע ליבע און בלייבן אַליין פאַר זיך. אַ קאַטאָוועס עפּעס! איין קליין פינטעלע, אַ ברויזן, אין אַזאַ גרויסער, גרויסער וועלט.

עס ציט זיך גאָטס גרויסע וועלט אין דער לענג, אין דער ברייט אָן אַ סוף, אָן אַן עק. אין דער מיט וועלט, אויף דער קיילעכדיקער ערד, איז דאָ אַ קליין פלעקעלע, ווי אַ פליג האָט איבערגעלאָזט — דאָס איז גלופּסק. אין דעם דאָזיקן פלעקעלע איז דאָ אַ פינטעלע — אַ קלייזל. אין דעם פינטעלע איז דאָ נאָך אַ ברעקל פינטעלע — אַ באַנק. און אין דעם ברעקל פינטעלע ליגט נאָך אַ פּיצינקעלע פינטעלע — אַ מין באַשעפעניש אַזוינס, וואָס הייסט הערשעלע. דאָס פּיצינקעלע באַשעפעניש ליגט ווי אַ שפּין פונקט אינדערמיט פונעם גרויסן ראָד שפּינוועבס. פון אים ציען זיך אַרום און אַרום אין אַלע זייטן לאַנגע דינע פעדימלעך, פול און פול אָנגעזעצט, האַרט איינס ביים אַנדערן, מיט עפּעס לופטיקע מיני פינטעלעך, אַזעלכע, נאָר ניט פאַר דעם אויג, וואָס הייסן ביי די פילאָסאָפן „אַטאָמען", און גייען העט־העט ווייט צו די שטערן אין הימל, צו אַלצדינג אין דער וועלט אַרום. און, עס פאַרשטייט זיך, קיין קאַבצאַנסק אויך. אויף די דאָזיקע לופטיקע פעדעמלעך קלעטערט הערשעלעס נשמה, קאַראַבקעט זיך מיט אַלע זיינע געדאַנקען אַהין, אַהין — אַהיים. זי קאַראַבקעט זיך ווי די עלעקטריציטעט אין דעם טעלעגראַפישן דראָט, אָנרירנדיק מיט אירע ברענענדיקע געפילן אין טייכל פונעם לאַנגן, לופטיקן פעדעמל, דאָס טייכל גיט פון זיך איבער דעם ברען דעם ווייטערדיקן טייכל און אַזוי פליט עס שרעקלעך געשווינד ווייטער, ווייטער, ביז עס טרעפט ווי אַ בליץ אין די הערצער פון זיינע עלטערן, זיי דערפילן באַלד הערשעלעס האַרץ און טוען אַ שלוקערץ. הערשעלע, זאָגן זיי, דערמאָנט אונדז. עס שטעלט זיך זיי פאַר זיין לאַגע, איינער אַליין, נעבעך, אין דער פרעמד — און גייען אויס פאַר רחמנות. נאָר

וואָס קאָנען אַזעלכע געפּאַלענע, נעבעך, טאָן, אַז זיי אַליין איז שלעכט און קומען שרעקלעך אָפּ? די מאַמע אַרבעט, נעמט זיך די אויגן אַרויס ביז שפּעט אין דער נאַכט מיט דעם פּעדערן־פּליקן, און פון דער גאַנצער אַרבעט איז, משטיינס־געזאָגט, קיין וואַסער אויף קאַשע אפילו נישטאָ. דער טאַטע, נעבעך, האָט, זינט אַהיימקומענדיק, נישט אויפגעהערט צו קרענקען. ער צאַנקט, גייט אויס ווי אַ ליכט, ער קאָן נישט צוזען דאָס גרויסע עלנט אין שטוב, דעם צער פון די הונגעריקע, דערשלאָגענע קינדער. דאָס ביטערע אָרעמקייט איז אים שוין שווער איבערצוטראָגן, געבוג שוין זיך אָנגעליטן, נישטאָ מער קיין כוח — אָט־אָט טריקנט שוין אויס דער לעצטער טראָפּן זאַפט פון זיין וויסט, געבראָכן לעבן. די עלטערן זיפצן, אָכצן, קרעכצן, פאָרשטעלנדיק זיך דאָס עלנטע, פאַר־וואָגלטע קינד, צו וועלכן עס ציט זיי אַזוי דאָס האַרץ — און זייער ביטער געמיט טעלעגראַפירט זיך, דורך די אייגענע לופטיקע פעדעמלעך טאַקע, אין הערשעלעס האַרצן צוריק. עס סוד'עט זיך אַ האַרץ מיט אַ האַרץ — שושקעט זיך אַ נשמה מיט אַ נשמה, גיסן זיך איינער פאַר דער אַנדערער אויס און שמועסן זיך איבער שטיל אָן ווערטער... עס דאַכט זיך הערשעלען, דער טאַטע ליגט, נעבעך, שלאָף, פאַרשמאַכט, קוקט עפּעס מיט אַ געבעט ווי ביים צעשיידן זיך. עס שוועבט אים פאַר די אויגן דעם טאַטנס בלייך פּנים, יענע גוטע, זיסע מינע זיינע בשעת געזעגענען זיך מיט אים — און הערשעלע איז צעקאָכט, ער וויינט שטילערהייט ביינאַכט אויף זיין האַרט געלעגער, איבערטראַכטנדיק אַ שרעק... אָט דאָס איז עס, וואָס געווייינטלעך הייסט עס ביים עולם: „דאָס האַרץ זאָגט“.

יאָ, דאָס האַרץ האָט הערשעלען געזאָגט און אַ היפּשע צייט אים נישט אויפגעהערט צו זאָגן, ביז ער האָט איינמאָל פון דערהיים באַקומען די וויסטע בשורה: „הערשעלע, זאָג קדיש נאָכן טאַטן; דו ביסט אַ יתום!“

דאָס דריטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

דאָס בענקען אַהיים, דאָס האַרצווייטיק פונעם פאָטערס טויט, די גרויסע יסורים דערפון, ווי אַזוי די מוטער מיט די קינדער קומען עס, נעבעך, אָפּ אין דער היים און דאָס אייגענע פעקל צרות: נויט, עלנט, פאַרוואָגלונג דאָ אין דער פרעמד — דאָס אַלצדינג אינאיינעם האָט מיט דער צייט אויף הערשעלען געווירקט, אַריינצולאָזן זיך, ווי אַ שילדקרעטל, אינווייניק אין זיך, אַלץ טראַכטן און פאַרטיפט זיין אין זיינע געדאַנקען. זיין לעבן איז געווען טראַכטן. דאָרט טיף אינעווייניק אין זיך איז פאַר אים געווען אַ וועלט, וואו די נשמה זיינע האָט אויסגעשפרייט די פליגעלעך און געפלויגן פריי העט ווייט־ווייט. אונדזער פּראַקטישעווירקלעכע וועלט איז פאַר אים געווען אַ שטייגעלע, וואו די נויט האָט אים געהאַלטן געפאַנגען, אים נישט געלאָזט אויפהייבן דעם קאָפּ, באַוויזנדיק אים אויף איטלעכן טריט זיין שלאַפקייט, זיין קליינקייט; וואו ער האָט פאַר זיך געווען נאָר צרות, צרות און צרות. ער האָט אָנגעהויבן צו באַשאַפן ביי זיך אינווייניק אין האַרצן אַ וואונדערלעכע וועלט, אַ גן־עדן, וואו עס בליט, עס שמעקט, עס פליסט מילך און האָניק; וואו עס איז אָפן דער הימל, קעפּלעך פון מלאכים קוקן אַרויס, ווינקען מיט גוטע, פריינטלעכע פּנימער און זינגען זיסע לידער פון האָפענונג, טרייסט, ליבשאַפט, רחמנות. עס ווערט עפּעס גרינג אויפן האַרצן און עס לעבט זיך אַזוי גוט, אַזוי געשמאַק, מחיה!

אַלס מאַטעריאַל אויף צו בויען די דאָזיקע וואונדערלעכע וועלט האָבן אים געדינט אַלטע מעשיות, וועלכע ער האָט זיך אָנגעהערט אַמאָל, נאָך אין קאַבצאַנסק, אויך נייע פון אַצינד. די גמרא מיט אירע טרוקענע, ערנסטע זאַכן, האָט הערשעלען שוין נישט צופרידן געשטעלט, נאָך אָנגעמאַכט אויף אים גאָר עפּעס אַ מרה־שחורה. ער האָט זי געלערנט נאָר פון יוצא וועגן, ווייל לערנען האָט ער געמוזט, ווייל אַנדערש וואָלט ער דאָך מיאוס אַראָפּגעפאַלן ביי די קלויזבאַלעבאַטים און מען וואָלט אים מער נישט געגעבן קיין וואַרמעס; אויך ווייל משהלע דער חבר זיינער פלעגט אים אונטערטרייבן, אַלץ: לערנען, לערנען! ביים נעמען זיך צו דער גמרא איז אים געווען עפּעס נישט גוט, פריקרע. ער האָט באַדאַרפט זיך אָנטאָן אַ כוח, פריער זיך צעוויגן, צעשאָקלען, בכדי צו מאַכן זיך אַ חשק, און ס'איז אים געווען צום האַרצן ווי ביים אַריינקריכן אין

אַ קאַלט בעטל. געמאַכטער חשק אָבער איז אַ פֿייערווערק, עס טוט אַ פּלי מיט אַ פֿלאַם און ווערט באַלד טאַקע פֿאַרלאָשן.

נאָך עטלעכע מאָל אונטערטוקן זיך אין דעם „ים־התלמוד" האָט הערשעלע שוין געשפּירט אַ קעלט און זיך געאײַלט אַרויס, אָנצואוואַרעמען די נשמה. אײַן אָרט אויף אָנצוואַרעמען זיך איז פֿאַר אים געווען הגדתות, מעשׂיות אין הייליקע מוסר־ספֿרים, מיט וועלכע ער פֿלעגט זיך קוויקן, אַוועקשטעלנדיק אויף אַ ווײַלע אין דער זײַט ראובנס אָקס און שמעונס קו מיט דעם בטחון: נישקשה, דער גוטער יאָר וועט זיי נישט נעמען!...

הערשעלע האָט געלייענט זייער שיינע מעשׂיות מיט רבי מאיר בעל־הנס, מיט רבי יהושע בן־לוי, ווי אליהו הנביא האָט אים איינמאָל מיטגענומען וואַנ־דרעווען בקאָמפּאַניע אויף דער וועלט, נאָר בתנאַי, הערן, זען און שווייגן. מעשׂיות מיט רבי חנינא בן־דוסא — אַ ביטערער אביון, ווי עפּעס אַ האַנט פֿונעם הימל האָט אים געגעבן אַ גילדן פֿיסל פֿון אַ גילדענעם טיש; אויך מיט רב שמעון בן־חלפתא, ווי איינמאָל, אַז ער האָט נישט געהאַט אויף שבת, האָט מען אים פֿונעם הימל דערלאַנגט אַ טייערן בריליאַנט; ווי רבי שמעון בן־יוחאי האָט איינמאָל אַרויסגעפֿירט זײַנע תּלמידים אין עפּעס אַ גרויסן טאָל און גע־זאָגט: טאָל, טאָל, פֿיל זיך אָן מיט רענדלעך! און ער האָט זיך אָנגעפֿילט טאַקע באַלד; ווי רבי ישמעאל בן־אלישע האָט אַראָפּגעבראַכט פֿונעם הימל דעם „שר־התורה" — יופֿיאל המלאך, אינגאַנצן פֿלאַם־פֿײַער מיט אַ שײַנענדיק פּנים ווי אַ בליץ, און ווי אליהו הנביא האָט רבה בר רב חנינא — אַ גרויסן אביון, געגעבן טײַערע שמעקנדיקע גן־עדן־בלעטלעך, וועלכע יענער האָט פֿאַר־קויפֿט עפּעס פֿאַר צוועלף טויזנט גילדענע רענדלעך!

משהלע איז זייער נישט צופֿרידן געווען פֿון הערשעלעס פֿאַרטיפֿן זיך אין אַזעלכע זאַכן, אָפּרייסנדיק זיך דערווייל פֿונעם לערנען. און זיצנדיק ביידע אין קלייזל ביי אָפֿענע ספֿרים אויף די שטענדערס, פֿלעגט צווישן די צוויי חברים עפּעטערס פֿאָרגיין אַזאַ שמועס:

— „הערשעלע, געוואַלד, הערשעלע! טאָמער וואָלט שוין גענוג געווען זיך צו פֿאַרטיפֿן אַזוי?"

— „האַ, וואָס, משהלע?"

— „לערנען, הערשעלע!"

— „איך קוק דאָך אַרײַן אין אַ ספֿר, משהלע!"

— „וואָס טויג מיר אין אַ ספֿר, קוק בעסער אַרײַן אין דער גמרא. נו, הערשעלע, הייב אָן: תּנו רבנן, האָבן די רבנן געלערנט..."

— „אײַ־אײַ, אַ גליק! אַזאַ גליק!"

— „וואָס הייסט ?!" — מאַכט משהלע, אויסשטעלנדיק אויף הערשעלען אַ פּאָר אויגן.

— „נו זאָג שוין, געוואַלד, וואָס טוט מען דאָ מיט דעם תוספות ? — האַרבלעך !"

— „אַך גוט, זייער גוט !"

— „זאָג־זשע, אויב ס'איז גוט !" מאַכט משהלע לעבעדיק, גאַנץ זיכער ביי זיך, אַז דער תוספות קומט ביי הערשעלען אויס גוט.

— „דו פאַרשטייסט, משהלע, ווי גוט רב יוסף האָט געמוזט זיין אויפן האַרצן, אַז ביים אויפשניידן פריייטיק דעם פיש, געפינט ער, קבצן, אין בויך אַ טייערן דימענט, וועלכן גאָט האָט אים צוגעשיקט !"

— „עט !" — גיט משהלע אַ מאַך מיט די אַקסלען און קראַצט זיך פאַר פאַרדראָס. — „אָבער תוספות ! וואָס וויל דאָ תוספות האָבן פון רש"י ?"

אָט אַזאַ שטייגער שמועס פלעגט פאַרגיין צווישן די בײדע חברים געווינט־לעך אינדערוואָכן. משהלע האָט, קראַצנדיק זיך, אַלץ אונטערגעטריבן, און הערשעלע האָט אַלץ זיך אָפּגעבעטן. דערפאַר איז שבת־צו־נאַכט פאַר הער־שעלען געווען אַ לעבן. דענסטמאָל איז אים געשטאַנען פריי צו פאַרטיפן זיך אין וואונדערלעכע זאַכן, וויפל דאָס האַרץ גלוסט. משהלע פלעגט דענסטמאָל געווינטלעך פאַרבייגן דאָס לערנען און אים נישט עגבערן דעם קאָפּ מיט דער גמרא. היינט איז די דאַזיקע נאַכט אַליין טאַקע עפּעס אַזעלכע, וואָס איז מסוגל צו טראַכטן, צו פאַרפליען אין הימל אַריין. זי האָט אין זיך עפּעס אַזעלכעס, וואָס צעשרויפט דעם יידן, מאַכט אויף אים אַ זיס־טרויעריקע מרה־שחורה און דרייט, דרייט אים אינווייניק אין דער נשמה. עפּעס איז ער צעדרייט, אומ־רואיק און פאַרטראַכט.

„ווילט איר דעם שבת־צו־נאַכט פאַרשטיין, מוזט איר צו דעם יידן אין הויז גיין !"

דאָס צווייטע קאַפּיטל

קומט־זשע, זייט מוחל, אַהער אויף אַ ווײלע, צו משהלעס פאָטער !

משהלעס טאַטע — שמואליק, איז אַ טאַנדעטניק. אַ גאַנצן טאָג פון פרי ביז אין דער נאַכט לויפט ער אַרום מיט אַלטע זאַכן, שלאָגט אָפּ די טירן צו קויפן און צו פאַרקויפן זיין סחורה. ער איז געקרומט, געבויגן מיט אַ בלייך פּנים, געקנייטשט, געעלטערט פאַר זאָרג און צרות. אַנלויפנדיק זיך ווי אַ הונט, קומט ער מיד, צעבראָכן אין זיין וויסט שטיבל — אַ קאַנורע, מיט עטלעכע גראָשן פאַרדינסט, און אַמאָל גאָר מיט אַ ליידיקער קעשענע, כאַפּט אָפּ עפּעס,

וואַרמעס מיט וועטשערע אינאיינעם, און טוט זיך אַ וואָרף שלאָפֿן. ער ליגט נעבעך, ווי אַ דערהרגעטער, פֿילט אין זיך נישט קיין גאַנץ אבר. גאַנץ פֿרי שטייט דער טויטער אויף, משטיינס־געזאָגט, תחית־המתים און נעמט ווייטער לויפֿן, ווייטער אַרומיאָגן זיך. אַזוי פֿאַרברענגט ער זיין הינטיש לעבן די גאַנצע וואָך.

פֿרייטיק־צו־נאַכט באַקומט די קאַנורע עפּעס גאָר אַן אַנדער פּנים — אויסגעשמירט, אויסגעוואַשן ריין אין איטלעכס ווינקעלע. דער טיש געדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך, אויף אים דריי מעשענע, אויסגעשייערטע לייכטער מיט די בענטש־ליכט, און צוויי שיינע קוילעטשן, אָפּגעשמירט מיט געלכן פֿון אַן איי, שיינען פֿונדערווייטנס, פֿאַרנעמען די אויגן. אין שטוב הערשט עפּעס אַ זיסע רואיקייט, עס שמעקט אַ ריח פֿון צוגעדעמפּטע שפּייזן, וואָס שטייען אויפֿן פּריפּעטשיק איבערגעדעקט מיט אַ קישן. די מאַמע, אַ גאַנצע וואָך פֿאַרשמירט, פֿאַרפֿינצטערט, לויכט אין דעם שבתדיקן שלייער, עס רוט אויף איר די שכינה. די באָרוועסע מיידעלעך, פֿאַרקעמט, אויסגעצוואָגן, האַלטן זיך אינאיינעם אין אַ ווינקעלע און מען זעט אַן אין זייער פּנים, ווי זיי וואַרטן, קוקן אויף עפּעס אַרויס מיט אַ פֿריילעך האַרץ. — שאַ, עס הערט זיך טריט... מען גייט... די טיר עפֿנט זיך אויף.

—גוט שבת! — זאָגט שמואליק קומענדיק פֿון דער שול און קוקט פֿריינט־לעך מיט אַ שיינענדיק פּנים אויפֿן ווייב, אויף די קינדער.

— גוט שבת! — זאָגט משהלע הויך אויף אַ קול, אַריינלויפֿנדיק געשווינד ווי מיט אַ גוטער בשורה.

און דער טאַטע מיט דעם זון הייבן אָן ביידע, אַרומגייענדיק איבערן שטוב, צו זאָגן אויף אַ ניגון „שלום עליכם״! דאָס נעמט מען אַזוי אויף די הייליקע מלאכים, געשיקט פֿון דעם אויבערשטן, פֿונעם מלך איבער אַלע.מלכים, הקדוש־ברוך־הוא, וואָס האָבן זיי באַלייט פֿון דער שול אַהיים. דער טאַנדעטניק איז שוין נישט מער קיין הונט, ער איז אַ פּרינץ, עפּעס האָט ער באַקומען אַ נייע נשמה, אַ נייע הויט. ער מאַכט קידוש, וואַשט זיך, זעצט זיך צום טיש, דאָס ווייב, די פּרינצעסין און די קינדער אַרום אים, מען שטופּט דעם גאָפּל, דעם לעפֿל און מען כאַפּט אַ שטיקל פֿיש, אַ לאָקש, אַ ביינדל, אַביסל צימעס — אַזעלכע מאכלים, וואָס מען האָט עס אַ גאַנצע וואָך אין די אויגן נישט געזען. איטלעכס פֿון די קינדער עסט עס, שטאַרק היטנדיק זיך, קיין ברעקל זאָל, חלילה, נישט אַראָפּפֿאַלן, עפּעס מיט אַ גוט ערנסט פּנימל, וואָס וועקט אויף אין האַרצן געפֿילן פֿון רחמנות. עפּעס גאָר ווי אַ וועוויריקל, וואָס זיצט זיך אויף אַביימל און קנאַקט עפּעס אַזוי שיין, אַזוי ערנסט אַ ניסל...

שמואליק שטעלט די „כלי״ צו די זמירות און שפּילט אַפּ טשאַקענדיק אַ „מה ידידות״:

„ווי ליב די רו איז דיינע,
פּרינצעסין שבת פיינע!
מיר לויפן דיר אַקעגן אַלע,
מיר בעטן: קום, געקרוינטע כלה!...
פון אַלע מלאכות איז אַן עק,
די אַרבעט לייגט מען איצט אַוועק,
זיך תענוג אָנצוטאָן ביים טיש,
מיט הינער, חלה, פלייש און פיש.״

סמבטיון דער טייך, וואָס לויפט, רוט נישט די גאַנצע וואָך, בלייבט שבת פלוצים שטיק, „עס הערן־אויף די קולות, געוואַלדן, ווען הויך דער ייד זינגט די זמירות זיינע. דער שרעקלעכער טייך שטערט אים נישט אין דעם שטייגער זינגען, עס שווייגן די בייזע כוואַליעס, אויס רעש — שאַ, ס׳איז רו!...״

אַזוי פרייט זיך אַ מעת־לעת דאָס הארץ, „אַ פריידן, אַ שמחה אויף אַלע יידן, זיי זענען פריי פון זאָרג און שטאַרק צופרידן.״

אויפן אַנדערן טאָג פאַרנאַכט, נאָך שלש־סעודות, זיצט אונדזער שמואליק אַראָפּגעלאָזט די נאָז אין שול. ס׳איז טונקל. יידן ברומען, זאָגן אויף אַ קרעכצנדיק קול דאָס קאַפּיטל תהלים „אשרי תמימי דרך״, וואָס דערמאָנט אין דעם, אַז די פּרינצעסין־שבת קלייבט זיך אין וועג אַריין. עס הערשט עפּעס אַן אומעטיקייט און עס שמעקט מיט ראָסל פון אוגערקעס. די זון איז שוין פאַרגאַנגען, פייער־רויטע וואָלקנס שרפנען ביים עק הימל און עס שטעלט זיך יידן פאַר דער ברענענדיקער גיהנום. עס קלינגט זיי אין די אויערן דאָס שרעק־לעכע באַפעל: „ישובו רשעים לשאולה!״ — די רשעים אויף יענער וועלט, וועלכע מען האָט געלאָזט שבת צורו, זיך קייקלען דאָרט פריי אויף בערג פון שניי, טרייבט מען עס אַצינד ווידער אין חדר אַריין: גייט זיך פרעגלען אַהין אין גיהנום! און מלאכי־חבלה דרייען זיך עפּעס פאַר די אויגן. אָך, דער גהינום! דער ייד, נעבעך, זעט פאַר זיך דעם גיהנום.

אינדערהיים ביי זיך זיצט אויף דער מילכדיקער באַנק דאָס ווייב, פאַר־לייגט די הענט און די פיס אונטער זיך. ס׳איז פינצטער. אַ ליכטיקער פּאַס פון דער לבנה שיינט אַריין דורך אַ פענצטערל, אָפּשלאָגנדיק זיך אַקעגן אויף דער וואַנט, אויף דער סטעליע, און שאָטנס פון משונהדיקע געשטאַלטן טאַנצן, שפּרינגען, מאַכן אַן עפּעס אַ מורא אויף די אַלע קינדער, וואָס שטיקן זיך צונויף אינאיינעם, ווי די דערשראָקענע שעפעלעך, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ,

איינס מיט דעם אַנדערן נישט צו רעדן קיין וואָרט. שאַ, שטיל! נאָר אַ פּאָר גרילן גרילצן זיך איינע מיט דער אַנדערער איבער אין די שפּעלטלעך ערגעץ אין אַ ווינקל. דאָס ווייב זיצט פאַרטראַכט, שאָקלט מיט דעם קאָפּ און נעמט זיך דערנאָך זאָגן מיט אַ געגנעץ: „גאָט פון אברהם... אַז דער ליבער שבת קודש גייט אַהין"... אויף אַ טרויער־זינגענדיק קול. — אַן עק, הייסט עס, אַ סוף. מען רייבט, רייבט מיט קונצן עפּעס אַ מין שוועבעלע, אַ צווייטס, אַ דריטס, ביז עס ווייזט זיך מיט אַ בייזער און אַ רויך, אַ געשטאַנק אַ בלוי־רויטלעך פּייערל, ביי וועלכן מען צינדט נאָך פּיל מי אָן אַ חלבדיק גראָשן ליכטל.

— גוטע וואָך! — זאָגט איטלעכער און פּילט, ווי עס רייסט זיך אים עפּעס אָפּ אינעווייניק אין האַרצן.

— אַ גוטע וואָך! — זאָגט שמואליק, אויף אַ פאַרדומפּן קול, ביים אַריינקומען אין שטוב ווי אַ קעצעלע. ער דרייט זיך אַרום ווי אַ נעכטיקער, די אויגן זיינע וואַרפן זיך עפּעס, דאָס פּנים בלייך, אויסגעצויגן, און מען זעט, ווי אין אים גייט פאָר עפּעס אַ פאַרענדערונג.

דאָס הייבט זיך אין אים אָן דאָס איבערקערעניש פון אַ פּרינץ ווידער אין אַ הונט. עס שטעלט זיך פאַר שמואליקן די וואָך מיט דעם היינטישן לעבן: מיט דעם אַרומלויפעניש, מיט דעם קאָפּדרייעניש, מיט די חרפּות, בזיונות און דעם זוכעניש דאָס דאַר שטיקל ברויט — און עס באַשלאָגן אים אַנגסטן. נאָר דער פּרינץ וויל זיך אָבער אַזוי גיך נישט אונטערגעבן, ער ראַנגלט זיך, לאָזט זיך נישט נעמען אין גיהנום אַריין, פּלוצים אין אַ הונט פאַרוואָרפן צו ווערן! ער צאַפּלט, ער זוכט אין וואָס זיך אָנצוהאַלטן — טאָמער איז נאָך פאַרט דאָ עפּעס אַ האָפענונג, גאָט קאָן נאָך רחמנות האָבן — און די האָפענונג גיט אים אַ שיין אין דער ברענענדיקער הבדלה. פרום מיט פאַרגלאָצטע אויגן נעמט ער זיך מאַכן הבדלה: „הנה אל ישועתי" — אָט איז ער, דער גאָט פון מיין הילף, „אבטח ולא אפחד" — איך בין פאַרזיכערט און שרעק מיך נישט!... ער שמעקט און מינטערט זיך מיט בשמים, ער טרינקט פון כוס און שמירט דערפון די קעשענעס — אַ סגולה צו אַ גוטער, מזלדיקער וואָך. און די האָפענונג שיינט אים אויך אין די שבת־צונאַכטיקע זמירות. ער הייבט אָן אויף אַ זיס־טרויערדיקן ניגון אונטערצוזינגען „המבדיל"...

און די האָפענונג שיינט אים נאָך מער אין דעם „איש חסיד". עס צעפלאַקערן זיך אים די אויגן. עס פאַרפאַרבט אים זיך אַביסל רויטלעך דאָס פּנים, ער קוקט אויפן ווייב און אויף די קינדער, און מיט בטחון אויף גאָט ברומקעט ער באַהאַרצט דאָס וואונדער־שיינע מעשהלע מיט דעם חסיד.

— אַך, גאָטעניו! — לאָזט שמואליק אויס דעם „איש חסיד" מיט פאַרגלאָצטע אויגן און פאַרגייט זיך, ברומקענדיק אונטער זיך אַ וויינענדיק־יידיש

שטייגערל אויף דער דינער סטרונע. — אַך, טו עפּעס אַ נס און העלף, גאָטעניו, העלף, העלף, ווי איז מיר!...

— גוטע וואָך! — זאָגט משהלע אַריינקומענדיק אין שטוב, און מיט אים קומט געוויינטלעך שבת־צו־נאַכט אויך הערשעלע אויף מלווה־מלכה. זיי זאָגן ביידע די זמירות — פון „ויתן לך", וואו יידן ווערט צוגעזאָגט אַלדאָס־גוטס פון פייגל־מילך: אַ געדעטעניש אין תבואה, טשערעדעס בהמות און שאָף, די ברכה אין דער דייזשע, אין דער ספּיזשאַרנע, אין דעם האַנדל, עושר, אויך כבוד און נאָך גרויסע גליקן — ביז נאָך די „אליהוס".

אויפן פּריפּעטשיק ברענט אַ פּייערל, די מאַמע פּאָרעט זיך עפּעס נעבן אויוון, דאָס הויזגעזינד זיצט נישט ווייט ביי אַ טיש, איטלעכער מיט עפּעס אַ שטיקל אַרבעט, און איינער פון די ביידע חברים, אַמאָל דער, אַמאָל יענער, לייענט זיי פאָר דעם ספר הישר, די מעשה דאָרט, ווי די ברידער פאַרקויפן יוספן וכדומה נאָך אַזעלכע שיינע מעשיות פון הייליקע ספרים. דערביי שפּינט זיך אַ שמועס, איטלעכער וואַרפט אַריין אַ וואָרט, מען פאַרפּליט ווייטלעך. מען איז עפּעס נישט אויף דעם עולם — און דערווייל ווערט פאַרטיק דער באָרשטש, מיט וועלכן מען באַלייט שבת המלכה. אין שטוב זעט טאַקע אויס ווי אויפן האַרצן: האַלב שבתדיק, האַלב וואָכעדיק, האַלב זיסלעך, האַלב זויער, אַזוי ווי ביים לעצטן וואַרמעס, ווען מען ריכט אויס אַ טייערן גאַסט אין וועג אַריין — מען זופט און מען טרייסט זיך, זיך איינגיכן ווידער צו זען...

אָט־די אַלע וואונדערלעכע מעשיות, ווי עס געשעען גרויסע נסים מיט מענטשן אין דער וועלט און ווי אליהו־הנביא באַגליקט אַמאָל נויטבאַדאַרפטיקע, אָרימענקע, נעבעך, האָבן הערשעלען געטרייסט, פאַרזיסט זיין ביטער לעבן. די אַלטגעבאַקענע מעשה מיט ר' שמעלקען איז ביי אים אַצינד אויפגעפרישט געוואָרן. ער האָט געגלויבט אין איר הייליק און געטראַכט, אַז אליהו־הנביא האָט אַמאָל ר' שמעלקען געהאָלפן, קאָן דאָך זייער גוט מעגלעך זיין, ער זאָל אים אויך העלפן. פאַרוואָס דען נישט? — מען באַדאַרף נאָר נישט פאַרלירן די האָפענונג, בעטן גאָט, דאַוונען פונעם גאַנצן האַרצן.

ביי הערשעלען הייבט זיך אָן יענע געוויסע צייט אין דעם מענטשנס לעבן — די וועסנע־צייט פון דער אמונה, ווען עס שפּראָצן פרישע בלעטלעך פונעם גלויבן, ווען עס בליט די האָפענונג, עס עפנט זיך אַ קוואַל געפילן פון ליב־שאַפט, דער כוח־המדמה צעשפּילט זיך, פליט אין הימל און קיין זאַך איז פאַר אים נישט צו־שווער, נישט אוממעגלעך. עפּעס גלויבט זיך, האָפט זיך, טיף פונעם האַרצן גיסן זיך הייסע תפילות צו גאָט און עס ווייבט זיך שטילערהייט, אַמאָל ביינאַכט אויפן געלעגער, עפּעס אַזוי געשמאַק, אַזוי געשמאַק...

עס פאַרשטייט זיך, נישט ביי איטלעכן איז די דאָזיקע וועסנע־צייט גלייך,

ביי אַ טייל מענטשן גייט זי איבער קאַלט מיט פוילע ווינטן, נישט איבערצולאָזן פון זיך אין דעם לעבן עפּעס אַ זכר. אַזעלכע ווי ביי הערשעלען אָבער טרעפט זיך נאָר ביי איינעם פון טויזנטער — ביי מענטשן מיט גייסט, די „אתה־בחרתניקעס" אַליין...

און אונדזער הערשעלע נעמט זיך אַצינד געשמאַק צום דאַוונען מיט אַ ברען. ער דאַוונט ווי אַ ייד דריי מאָל אין טאָג מיט דעם עולם, און דאַוונט, בעט אויך שטיל פאַר זיך אַליין, ווען נאָר עס קומט אים אָן דער חשק. די צייט גייט זיך דערווייל איר גאַנג, עס ווערט טאָג און נאַכט, ווי דער שטייגער איז, טאָג און נאַכט ווערט אויך ביי הערשעלען אין דער נשמה, געפילן פון האָפענונג און מרה־שחורה בייטן זיך אין אים כסדר איינע נאָך די אַנדערע.

דאָס דריטע קאַפּיטל

די לבנה, ברכו און קדושה זענען טאַקע עפּעס גאָר ווי אַ מאַגנעט, וואָס ציען־צו פונדערווייטנס יידן און שטעלן זיי אָפּ, זיי מעגן זיך ווי קיין צייט נישט האָבן און לויפן גאָר אָן אַ נשמה. איר גייט אייך אין גלופּסק, אַשטייגער, אונטער־צייט אויף דער גאַס, שטאַרק פאַרטראָגן אין עסק, פּלוצים קומט אייך פון דער זייט גאַס צו די אויערן עפּעס אַ מין „שלום עליכם"! באַלד טאַקע געפינט איר זיך צווישן אַ רעדל יידן, ענטפערט איטלעכן אויף אַ זינגענדיק קול „עליכם־שלום"! שאָקלט אייך און שפּרינגט מיט אַלע אינאיינעם אַקעגן דער לבנה. — אין איילעניש, אין לויפעניש אַמאָל פאַרביי אַ קלייזל, אַ שטיבל, הערט איר פּלוצים אַ פּויקן מיט פינגער אין די פענצטער — גיכער ר' ייד, גיכער! איידער נאָך איר באַטראַכט זיך, שטייט איר שוין מיטביידע פיס אינווייניק דאָרט ביי דער טיר און מאַכט אָנגעבויגן „ברכו", אָדער איר שפּרינגט „קדוש" מיט דעם גאַנצן עולם יידן דאָרט.

דענסטמאָל זייט איר נישט אייערער, איר האָט איבער אייך אַליין קיין שליטה נישט, גלייך ווי מען וואָלט אייך אָפּגעטאָן אַ כישוף. דאָסגלייכן טרעפט זיך מיט אייך אַמאָל, ווען איר שטייט פרימאָרגנס אין קלויז, עס שפּאַרט אייך אונטערן לעפעלע און איר האָט בדעה עפּעס צו טאָן, פּלוצים שאַרט זיך, ווי אַ קעצעלע, צו עפּעס אַ ייד, שוין נאָך נקיות, שטעלט זיך פאַר אייער כבוד וועגן לעבן אייך און, רייבנדיק די הענט אײַנגעהויקערט, שיין, פיין, מיט אַ פרום פּנימל, הייבט ער אָן זיס־מחיה די ברכות: אשר נתן לשכווי בינה, וואָס האָט דעם האָן געגעבן פאַרשטאַנד, להבחין בין יום ובין לילה, אונטערצושיידן צווישן טאָג און נאַכט. איר, אַין ברירה, ענטפערט „ברוך־שמו, אמן!" קנייטשנדיק

זיך מיט אַן ערנסט־זויער מינעלע. ער טוט אייך אַ טובה, שיט מיט ברכות, איינע נאָך דער אַנדערער, און איר אַלץ: „אמן, ברוך־שמו, אמן!“ שטייט עפּעס ווי צוגעקאָוועט, נישט צו רירן זיך פונעם אָרט, גלייך ווי מען וואָלט אייך, מחילה, געמאָלקן... קוים אָבער האָט איר אָפּגעשלום־עליכמט, אָפּגע־ברכוט, אָפּגעקדושט, אָפּגעסילקט אייערע אמנס, גיט איר אַ מאַך מיט די אַקס־לען, טוט זיך אַ קראַץ, שפּייט אויס, גאַנץ פיין — און גייט אייך ווידער אייער וועגס.

אויף אונדזער ר׳ אברהמס פּויקן אין פענצטער צו מנחה, האָבן זיך אַרייַנ־געכאַפּט ראַפּטאָם עטלעכע יידן, וואָס זענען געגאַנגען פאַרביי דעם קלייזל. זיי האָבן אין איילעניש געכאַפּט אַ גאָטס וואָרט, געשפּרונגען „קדוש“ פאַרסאָפּעט, גאָר אין איין אָטעם — און באַלד דערנאָך טאַקע זיך צעלאָפן. איינער נאָר איז איבערגעבליבן. ער האָט עפּעס אַ ווילע זיך געדרייט, אַרומגעקוקט, און פון גאַנצן באַנעמען זיך זיינעם האָט מען אַרויסגעזען, אַז ער איז אַ פרעמדער, נישט קיין היגער. די לאַנגע גלאַנצדיקע נאָז זיינע האָט געזאָגט, אַז ערשט היינט, נעכטן, איז זי פונעם וועג, וואו דער ווינט האָט זי שטאַרק געפּייניקט, זי גע־שטשיפּעט און מיאוס איר אַנגעפּייפּט. די צווייַ, גרויע, קאַצענע אויגן זיינע האָבן זיך געוואָרפן, נישט צו קוקן גלייך אין איין זייט, ווי זיי וואָלטן געווען ברוגז — איינע האָט געקוקט קיין דרום און די אַנדערע קיין צפון־זייט.

ר׳ אברהם האָט, ווינקענדיק מיט דער האַנט, צוגערופן דעם פאַרשוין און אים אַנגעוויזן אַן אָרט נעבן זיך. ביים דאַוונען האָט דער פאַרשוין זיך געשאָקלט מיט חן, גאַנץ יידישלעך, און פונעם שאָקלען זיך זיינעם האָט אויסגעזען, אַז ער איז אַ טאַטנס אַ קינד, נישט קיין פּראָסט מענטשל.

— אַפּנים, נישט קיין היגער? האַ? — האָט ר׳ אברהם נאָך דעם דאַוונען זיך געווענדט צום פאַרשוין, אַנקוקנדיק אים מיט אַ פריינטלעכער מינע.

— וואָס־דען? — גיט דער פאַרשוין, ווי דער שטייגער איז, אַ „פרעגנדיקן ענטפער“ אויף עפּעס אַ מין קרעכצנדיק־חסידיש כאָרכעלע, שנייצנדיק דערביי גאַנץ ברייטלעך די גלאַנצנדיקע נאָז, וואָס האָט זיך צעגאָסן אין שטייגער און געגאָסן ביז אויף אַ הילך.

— אַ, אויב אַזוי, שלום־עליכם! — פאָרט ר׳ אברהם אַריין צום פאַרשוין מיט דער האַנט. — פון וואַנען זאָל עס, האַ, אַ ייד זיין?

— האָפּ־סי! האָפּ־צי! — ענטפערט אָפּ ניסנדיק די נאָז פאַר איר באַ־לעבאָס.

— פון יעהופּעץ אפשר? עפּעס אַזוי זעט עס מיר אויס, — מאַכט זיך ר׳ אברהם זיין השערה דערוויַל, איידער די נאָז וועט זיך באַרואיקן, און איז זי מכבד אגב מיט אַ שמעק טאַבעקע.

— ווען שטעלט מען זיך ביי אייך דאָ, מאָרגן פרי, דאַווענען? — פרעגט דער פאַרשוין, נאָכדעם ווי ער האָט זיך אָפּגעפּאַרטיקט מיט דער נאָז.

— ווען? פרעגט איר, — ענטפערט ר׳ אברהם, — ווי געווינטלעך. וואָס איז?

— יאָרצייט האָב איך, פאַרשטייט איר מיך, דעם זעקסטן טאָג אין תמוז האָב איך יאָרצייט נאָך אַ טאַטן, — מאַכט דער פאַרשוין מיט אַ זיפצעלע.

— אַזוי, יאָרצייט? — זאָגט ר׳ אברהם, אַ נעם געבנדיק זיך ביי דער באָרד. — זייער אָנגעלייגט, כ׳לעבן. קומט־זשע, זייט מוחל, מאָרגן אין דער געוויינטלעכער צייט.

דער פאַרשוין איז נאָך אַביסל געזעסן, שמועסנדיק מיט ר׳ אברהמען, און די אויגן האָבן זיך אים דערווייל געוואָרפן אין איטלעכס ווינקעלע, ביים אויפהייבן זיך פונעם בענקל האָט ער זיך מיט אַ קרימעלע געקראַצט אין דער פאה, גלייך ווי דאָס אַרויסגיין פון מקום־קדוש איז אים שווער.

„דאַכט זיך האַ?... נישקשהדיק פון אַ יידן"... מאַכט ר׳ אברהם שטיל פאַר זיך, אויפהייבנדיק זיך פון זיין אָרט, נאָכדעם אַז דער פאַרשוין איז אַוועקגעגאַנגען. און ווענדנדיק זיך צו משהלען, וואָס האָט גערעדט מיט הערשעלען אין אַ ווינקל, רופט ער זיך אָן הויך:

— אַהיים, שקאָץ! קום, צייט זיך אויסצורוען פאַר אַ גאַנצן טאָג און שלאָפן. — און דו, שקאָץ, — זאָגט ער צו הערשעלען, — לייג זיך דאָ אויך שלאָפן. הונגעריק ביסט־דו נישט, האַ?

— ניין! — ענטפערט הערשעלע מיט דעם מויל און אין האַרצן ביי זיך טראַכט ער: אוי, עסן!... אוי וואָלט איך עפּעס געגעסן!...

ר׳ אברהם אָבער איז געשטאַנען, נישט צו רירן זיך פון דעם אָרט. ער האָט באַשולדיקט זיך אַליין אין האַרצן, וואָס פאַרדרייענדיק זיך מיט דעם יידן, און אים דערווייל גאָר פונעם זינען אַרויס צו בעטן איינעם פון די באַלעבאַטים — נעמען הערשעלען אויף וועטשערע. הערשעלעס ענטפער „ניין!" דאָס הייסט, נישט הונגעריק, האָט ער אָנגענומען גלאַט אַזוי פאַר אַ זאָג, אויס איידלקייט נאָר, וויסנדיק זייער גוט, אַז פון איין מאָל אין טאָג עסן, און נאָך וואָס פאַר אַן עסן, משטיינס־געזאָגט — טרוקן ברויט מיט אַ קנאָבל, קאָן אַ מענטש נישט זאַט זיין, בפרט נאָך אַ יונג קינד, ביי וועלכן דער אַפּעטיט איז גרויס. ער איז געשטאַנען עפּעס צעדרייט, נישט אַהין, נישט אַהער, און אַ קוק געבנדיק אויף משהלען, אים, צעמישט עפּעס, אַ פרעג געטאָן:

— נו, ביז ווי לאַנג וועסט־דו שטיין?... געגוג גערעדט!

— ר׳ אברהם, — זאָגט משהלע, — ער איז געבליבן אָן וועטשערע, הער־

שעלע!... איך בעט אים דאָ, קום מיט מיר אַהיים עפּעס עסן. וואָס איז? ניש־קשה — און ער וויל נישט!

— וואָס, וואָס? — מאַכט ר׳ אברהם שטאַרק צעקאָכט, עפּעס גאָר אָן ווערטער.

— בעט איך אים: נו, וועל איך דיר ברענגען עפּעס פון דער היים אַהער, וויל ער אויך נישט! — כ׳לעבן, נאַרעלע, — ווענדט זיך משהלע מיט אַ געבעט צו הערשעלען, — וואָס האָסט־דו מורא? עס וועט, נישקשה, פאַר מיר אויך געענוג זיין. נו, יאָ?

הערשעלע שאָקלט מיט דעם קאָפּ אויף ניין, נישט אַרויסצוברענגען פונעם מויל קיין וואָרט. אין האַרצן קאָכט אים ווי אין אַ קעסל און די פאַרב שטייט אים אין פּנים.

ר׳ אברהם זוכט דערווייל ביי זיך אין קעשענע, באַקומט פון דאָרט אַ האַרטן דרייער, וועלכן ער שטופּט הערשעלען אין דער האַנט, בעטנדיק אים פונעם גאַנצן האַרצן:

— נעם, נישקשה!... וועסט דערפאַר דיר עפּעס קויפן.

הערשעלע נעמט דעם דרייער און באַוואַשט זיך מיט טרערן...

דאָס פערטע קאַפּיטל

אויף מאָרגן איז דער פאַרשוין געקומען דאַוונען אַקוראַט אין דער „גע־ווינטלעכער צייט" און איז ווידער טאַקע געזעסן נעבן ר׳ אברהמען. די נאַז האָט אים אַלץ טאַקע געגלאַנצט, נאָר שוין נישט אַזוי געניסט מיט אַזאַ בייזער ווי נעכטן.

צו דער תורה האָט מען אויפגערופן (דאָנערשטיק איז געווען דענסטמאָל) יעמוד ר׳ שניאור זאב וואָלף בר׳ שרגא־פייבוש!

ר׳ אברהם האָט נאָכן דאַוונען געלערנט אַ פּרק משניות און אים מכבד געווען זאָגן אַ רבנן־קדיש. געזאָגט האָט ער בנעימותדיק, גרייזלענדיק דערביי אַ פּאה, מיט צוגעמאַכטע אייגעלעך, געשאָקלט דאָס קעפּעלע גאַנץ לייטיש, און יענע מיני יידן, וואָס פאַרבלייבן געווינטלעך אויף אַ שעה נאָכן דאַוונען איבער דעם דרויב, שטיקלעך יהי רצונס און דעם „חוקל", האָבן אים געשענקט אמנס פונעם גאַנצן האַרצן מיט דער כוונה — יאָרצייט־בראַנפן. די דאָזיקע כוונה איז זיי געלעגן אין די ליפּעלעך, אין די גורגעלעך, ווי זיי האָבן זיך באַלעקט און געשלונגען די סלינקע. נישט דעריבער ווייל זיי זאָלן אַזוי להוט זיין נאָך אַביסל משקה, חלילה! שכרות איז ביי זיי די גרעסטע עבירה; נאָר דעריבער, וואָס

אין דעם יאָרצייט־בראָנפן ליגט עפּעס אַ באַזונדער מין יצר־הרע, עס האָט עפּעס אַן אַנדער טעם — אַ כפּרה שאַמפּאַניער, דער בעסטער „נסך״! דער שמש האָט טאַקע באַלד געבראַכט אַ קוואָרט בראָנפן — שליש מיט קיכלעך, אייערבייגל צום פאַרבייסן און מען האָט זיך גענומען מאַכן לחיים.

— לחיים, ר׳ שניאור־וואָלף! — בעבעט איינער. — השם־יתברך זאָל געבן... בפשטות טאַקע, האַ, — פּרנסה... פּרנסה זיינע יידעלעך, אַך־אָ — כאָ!

— לחיים, ר׳, ר׳... האַ? שניאור! אָט וואָס, ר׳ שניאור! — קוועטשט זיך נאָך איינער אויס עפּעס צו זאָגן, נאָכדעם ווי ער האָט פריער אָפּגעזופּט אַביסל פונעם קעלישיקל און זיך באַלעקט. — פּרנסה, מהיכא־תיתי! ווי אַרום? בע... דערויף איז ער דאָך אַ רבונו של עולם, האַ!... אַזוי צי אַזוי — ווייס איך? — אָט לאָז ער אייך העלפן... האָט איר עפּעס דאָ, האַ, אַ געשעפטל?... וואָס?... — לאָזט ער אויס חכמהדיק, אַ טאַפּ צו געבן דערווייל אין וואָגן.

— ע־עט!... — מאַכט שניאור עפּעס אַן ווערטער.

— אַהער, שקאָץ! — רופט ר׳ אברהם צו הערשעלען, וואָס איז אין אַ ווינקעלע געזעסן מיט משהלען איבער דער גמרא. — נאַ! אײן אייערבייגל דיר מיט אַביסל בראָנפן און דעם אַנדערן גיב דאָרט יענעם שקאָץ, דיין חבר.

דעם פאַרשוינס אייגעלעך האָבן זיך אין איין צייט געוואָרפן אויף הער־שעלען דאָ, און אויף משהלען דאָרט אין ווינקעלע.

אַז דער עולם איז זיך צעגאַנגען, האָט דער פאַרשוין זיך אַריינגעלאָזט מיט ר׳ אברהמען אין אַ שמועס מכוח יידן, קרעכצנדיק, שטאַרק מקנא געווען יענע, וואָס קאָנען זיצן אין בית־מדרש על התורה ועל העבודה און אגב טאַקע אַ טאַפּ געבנדיק מיט אַ פרעג:

— ווער זענען עס ביי אייך יענע צוויי בחורימלעך דאָרט, וואָס זיצן איבער דער גמרא? גאַנץ פייגע קינדער.

— אַ מבין, כ׳לעבן! — ענטפערט ר׳ אברהם מיט אַ שטאָלץ שמייכעלע, ווי אַ פאָטער בשעת מען לויבט זיינע קינדער. — איינער איז אַ היגער טאַקע און איינער, וועלכן איך האָב פריער צוגערופן, איז, נעבעך, אַ גר, פון אַ שטעטל. אַ יתום. האַלט זיך דאָ אויף. אַ צאַצקע!

— מען זעט עס אים אַרויס באַלד טאַקע אין פּנים, — מאַכט דער פאַרשוין, אַ קוק געבנדיק אין הערשעלעס זייט, — אַ שאָד, כ׳לעבן, ער מוז דאָ, נעבעך, אָפּקומען.

— אוודאי, אוודאי! — זיפצט ר׳ אברהם. — אַן אָרעם קינד, אַן עלנט יתומל, נעבעך.

— ווייסט איר וואָס! — רופט זיך אָן דער פאַרשוין, נאָכדעם אַז ער האָט

אַביסל געטראַכט, און די גרויע אויגן האָבן זיך אים צעפלאַקערט. — ווייסט איר, וואָס מיר איז דאָ פאַר אים איינגעפאַלן?

— אַ קשיא אויף אַ מעשה! — מאַכט ר׳ אברהם מיט אַ גוט שמייכעלע, פאַכענדיק אויפן קאָפּ מיט דער יאַרמעלקע. — אפשר אַ שידוך, האַ?

— כמו ווי אַ שידוך, — מאַכט מיט אַן ערנסט פּנימל דער פאַרשוין. — שפּעטער, מיט דער צייט, קאָן טאַקע זיין, אם־ירצה־השם, אַ שידוך. ס׳איז דאָ אויך אַ בתולה, פאַרשטייט איר מיך. די מעשה דערפון איז אַזוי... לאָזט זיך נאָר דינען.

— זאָגט, אדרבה, זאָגט, מהיכא־תיתי!

— בקיצור, צו וואָס דאָ אַ ים ברייען, — צעשאָקלט זיך דער פאַרשוין, — די מעשה אָט, איז אַזוי: מיט מיר איז דאָ מיינער אַ שותף, אַ גאַנץ פיינער באַלעבאָס, ווי איך זאָג אייך, גאָר ניש־קשהדיק. האָט דער שותף מיינער, פאַרשטייט איר מיך, אַ ייִנגעלע און וויל זייער, דאָס ייִנגעלע זאָל קענען לערנען. ביי אונדז דאָרט די חדרים, ווי זאָל איך אייך זאָגן, עט... דער בראָדער מלמד איז אַ בהמה, דער ליטוואַק — אַ צלם־קאָפּ און די איבעריקע — טפו!... מיין איך, אַז אייער יתומל זאָל עס, אַפּנים, פאַר מיין שותפס ייִנגל זיין... איר פאַרשטייט?

— איך פאַרשטיי. איר מיינט, מייגער זאָל לערנען מיט דעם ייִנגעלע.

— מ־מהו! — מאַכט דער פאַרשוין, בלינצנדיק מיט די אייגעלעך. — אָט־דאָס מיינט דער פסוק. עס וועט אים זיין גאַנץ גוט. ער וועט האָבן קעסט, זיין באַשוכט און באַקליידט. וועט ער נאָר קיין שוטה נישט זיין, קאָן ווערן אַ שידוך אויך, פאַרוואָס נישט? אַ בתולה איז דאָ... צעקייעט עס נאָר.

— דאַכט זיך אין פלוג, האַ? נישקשה! — זאָגט ר׳ אברהם און רייבט דעם שטערן.

— וויל איך, — דערקלערט עס גאַנץ קלאָר דער פאַרשון, — וויל איך, פאַרשטייט איר מיך, גאָר פשוט טאָן אַ מצווה. פאַרזאָרגן אַ יתום. מסתמא איז דאָך אַזוי באַשערט. — נו, האָט איר עס צעקייעט?

— נישט שלעכט, — ענטפערט ר׳ אברהם, — נאָר...

— וואָס נאָר?! — טוט זיך דער פאַרשוין אַ כאַפּ. — נישט שלעכט, זאָגט איר; ניין — גאַנץ גוט! אָט־דאָס איז דאָך די מעשה מיט אַ ייִדן, האָט קיין פאַראיבל נישט! וואָס, נאָר? נאָר, וועל איך זאָגן. מען מוז דעם שותף מיינעם ווייזן פריער דאָס בחורל, לאָז ער אים נאָר געפעלן. אָט וואָס! ווילט איר האָבן אַ חלק אין דער מצווה, האַיעט־זשע נישט און לאָזט, זייט מוחל, דעם קליינעם מיט מיר גיין צו מיין שותף. באַלד טאַקע, נישטאָ קיין צייט!

— טאַ! — מאַכט ר׳ אברהם אויפהייבנדיק זיך פונעם בענקל. — אָט גיי איך מיט מײַנעם איבערשמועסן.

אין דעם פּנים פון ר׳ אברהמען און פון הערשעלען איז געווען צו דער־קענען, אַז ביידע קווענקלען זיך עפּעס אין האַרצן, כאָטש ר׳ אברהם האָט די זאַך אַנידערגעשטעלט גלאַטיק, און הערשעלע האָט, קוקנדיק אים אין די אויגן, צוגעשאָקלט מיט דעם קאָפּ אויף יאָ.

דער פאַרשוין האָט עס פונדערווייטנס זייער גוט באַמערקט, נאָר ער האָט געמאַכט אַ מינע ווי פאַר אים איז אַלץ איינס, און אויפהייבנדיק זיך פונעם אָרט רופט ער זיך אָן מיט אַ קנייטשעלע:

— נישטאָ קיין צייט! וויל ער, זאָל ער באַלד מיט מיר גיין... ווי איר ווילט אײַך.

— נאָך אַ רגעלע, איין רגעלע! — בעט ר׳ אברהם און טרייבט אונטער הערשעלען, וואָס האָט, צוקומענדיק צו משהלען, זיך געבאַברעט עפּעס מיט אים דאָרט אין דעם שטענדער. — גיי שוין, גיי, הערשעלע! דער ייד האָט נישט קיין צייט. גיי און קום גיך צוריק מיט אַן ענטפער. איך וועל דאָ וואַרטן.

— איך וועל מיך נישט זאַמען, — זאָגט הערשעלע און גייט אַרויס איב־איינעם מיט דעם פאַרשוין.

דאָס פינפטע קאַפּיטל

ר׳ אברהם האָט באַלד נאָך הערשעלעס אַוועקגיין זיך גענומען זאָגן זוהר מיט אַ ברען אויף אַ ניגון, די אויגן האָבן אים געפלאַקערט, דאָס פּנים האָט זיך אים פאַרפאַרבט — ער האָט געזופט זוהר מיט אַפּעטיט און מען האָט באַשיינ־פערלעך געזען ווי עס קומט אים צו דערפון חיות, אַ סך מער ווי אַן אַנדערן פון אַ גלעזל קאַפע מיט פוטערגעבעקסלעך צום פרישטיק. ר׳ אברהמס פריי־שטיק איז אַלע טאָג באַשטאַנען פון אַ טרוקן שטיקל משניות, עטלעכע געשמאַקע הגדתות, מיט אַ זופּ זוהר פאַרביסן — און איז דערמיט זאַט געווען ביז וואַרעמעס. אַ היפּשע צייט איז ער אַזוי פאַרטיפט געווען אין דעם זאָגן, געפלויגן הויך, עפּעס אין אַנדערע וועלטן. דערנאָך האָט זיך אים עפּעס געענדערט דאָס קול, אַלץ נידעריקער, נידעריקער, ווי עס איז פונעם זיבעטן הימל אַראָפּ אויף דער ערד. ער האָט געטאָן אַ זיפץ, געגלעט די באָרד, דעם שטערן, געקוקט, זיצנדיק אויף זײַן אָרט, אין דעם אָפענעם פענצטער גלייך אים אַקעגן און זיך פאַרטראַכט.

אין דרויסן האָבן זיך געטראָגן שוועלבעלעך, געשוועבט אין דער לופטן פלינק־געשווינד, אַרויף און אַראָפּ, צופליענדיק איינס נאָכן אַנדערן מיט אַ סווישטש — „ציק־טשיק“ צו די נעסטן איבער די פענצטער און אונטערן געזימס פונעם קלייזל.

„גם־צפור מצאה בית", אויך דאָס פייגעלע געפינט איר היימל — קומט ר' אברהמען אויפן געדאַנק דער געוויסער פסוק אין תהלים — „ודרור קן לה", און דאָס שוועלבעלע זיין נעסט, „אשר שתה את אפרוחיה", וואָס פריטוליעט די יונגע פייגעלעך, „את מזבחותיך ה' צבאות", ביי דיין מקום־קדוש, האַרצעדיקער פאָטער, גאָטעניו!...

ער גיט אַ בליק אויף משהלען, דערמאָנט זיך אויך אין הערשעלען און טראַכט ביי זיך: יידישע קינדערלעך! — פון אָרעמע עלטערן פייגעלעך, פריטוליעטע, נעבעך, אין קלייזלעך...

— וואָס באַטייט עס? — ווענדט ער זיך פונדערוויטנס מיט אַ פראַגע צו משהלען, וואָס איז געזעסן שטיל אין ווינקעלע, אַנשפּאַרנדיק דאָס קעפּעלע אויף דער גמרא. — וואָס באַטייט עס, וואָס ער איז נאָך נישטאָ?

— ווייס איך? — ענטפערט משהלע גאַנץ קורץ, עפּעס אויף אַן אומעטיק קול.

— אָ־וואָ, אַ מעשה, אַ מעשה! — ברומלט ר' אברהם. — מיר איז גאָר אַרויס פונעם זינען צו פרעגן, אויף וועלכער אכסניא שטייט אַט דער דאָזיקער, ווי הייסט ער עפּעס? שניאור־וואָלף, דאַכט זיך, האַ?

— דאַכט זיך אַזוי, — ענטפערט משהלע געציילטע ווערטער עפּעס דורך די ציין.

— האַ, פון וואָס פאַר אַ שטאָט, האָט ער געזאָגט, איז ער — אַט־דער שניאור־וואָלף? איך געדענק נישט, אסור, וואָס ער האָט געזאָגט...

ר' אברהמס דאָזיקע ווערטער זענען געבליבן אָן אַן ענטפער.

ער האָט זיך גענומען אַריינקוקן אין אַ ספר, נאָר דער געדאַנק, פאַרוואָס זאָמט זיך אַזוי הערשעלע, האָט אים געפּיקט אין קאָפּ, אַזוי אַז ער איז נישט אין שטאַנד געווען צו פאַרשטיין קיין וואָרט — געקוקט טאַקע נאָר ווי אַ האָן אין בני־אדם. עס האָט אים אָנגעהויבן אין דעם פאַרשוין עפּעס קשה צו ווערן, זיך עפּעס נישט צו שיקן. באַלד ביים ערשטן שלום־עליכם איז אים אפילו דער שניאור־וואָלף עפּעס נישט געווען צום האַרצן — עפּעס וואָרפן זיך זיינע אויגן, קוקן יענעם נישט גלייך אין פנים אַריין, נאָר ר' אברהמס גוטסקייט און פרומקייט האָבן עס נישט דערלאָזט גלאָט אַזוי פון אַ יידן עפּעס שלעכטס צו טראַכטן. מילא וואָס... גאָרנישט... אַ יידיש קינד. — אַצינד אָבער, אַז ער איז דאָ געווען אומרואיק, האָט דאָס האַרץ זיינס אָנגעהויבן פריי זיך אַרויסצוזאָגן אָקעגן דעם פאַרשויך, און ער איז שטאַרק נישט צופרידן געווען מיט זיך אַליין, מיט דעם גאַנצן עסק, עפּעס אַזוי אין כאַפּעניש! ס'טייטש, ער ווייסט דאָך אפילו נישט רעכט גוט פון וואַנען דער פאַרשוין איז!... עס האָט אים עפּעס אונטערגעטראָגן פונעם בענקל, נישט געקאָנט מער איינזיצן אויף זיין אָרט. ער איז צוגעגאַנגען

צו דעם אָפֿענעם פֿענצטער און געקוקט, אַרויסגעקוקט אין דרויסן.

פֿאַר זײַנע אויגן איז פֿאַרגעקומען אַ רירנדיקע סצענע. אין אַ שוועלבע־לעס אַ נעסט, אונטערן געזימס, האָט זיך פֿאַרקליבן עפּעס אַ גזלן — אַ וואָראָ־בײַטשיקל און זיך צעלייגט דאָרט מיט אויסגעשפּרייטע פֿליגעלעך ווי ביים טאַטן אין ווײַנהויז. אונטער דעם שוועלבלשן עולם ווערט אַ בהלה, אַ צונויפֿפֿליִעניש פֿון אַלע זײַטן. דאָס פּאָרל באַגזלטע שוועלבעלעך פֿליִען, פֿלאַטערן דערשראָקן אַהין־אַהער, סווישטשען געוואַלד, מאַכן זיך האַרץ און פּרוּוון זיך נאָענט צו־קומען צו זייער נעסט. דער וואָראָבײַטשיקל אָבער שטעקט אַרויס, שטאַרק אַנגעלאָדן, דאָס קעפּל, עפֿנט אַ מויל און פּיק, פּיק...

עס טוט ר׳ אברהמען עפּעס אַ צופּ ביי דעם האַרצן, ער טרעט אָפּ פֿונעם פֿענצטער, אַ מאַך געבנדיק מיט דער האַנט, ווי אָפּצוטרייבן פֿון זיך עפּעס אַזוינס, וואָס באַאומרואיקט אים שטאַרק, און נעמט זיך גיין הין־און־צוריק איבער דעם קלייזל. דאָס קעפּל פֿונעם וואָראָבײַטשיקל אָבער שוועבט אים פֿאַר די אויגן, ער קוקט פֿאַרטראַכט אין משהלעס זייט, שטעלט זיך אָפּ פֿאַרבײַגייענ־דיק נעבן זײַן שטענדער און נאָך עטלעכע מינוט שווײַגן טוט ער אים אַ זאָג:

— טאָמער, משהלע, וואָלסט דו אַ שפּרונג געטאָן זען, וואו איז ער ערגעץ דאָרט, דער שקאָץ, האַ? שוין באַלד דרײַ אַזייגער. לויף אַהין אין די אכסניות. ווען נישט אין דער, איז אין יענער, אין איינער ערגעץ וועסט־דו אים דאָך טרעפֿן.

— אַליין האָב איך שוין אויך דאָס אייגענע געטראַכט, — ענטפֿערט משהלע, צומאַכנדיק די גמרא, און לאָזט זיך באַלד טאַקע גיין.

משהלען איז אין דעם טאָג געווען שטאַרק אַנגעזאָלצן אויפֿן האַרצן דער־פֿון, וואָס פֿלוצים האָט זיך דאָ געמאַכט אַזוי, אַז ער זאָל זיך באַדאַרפֿן שיידן מיט הערשעלען, מיט וועלכן ער האָט געלעבט ווי ברידער, געלערנט און פֿאַרבראַכט טעג און נעכט אין ליידן, אין פֿריידן, מיט אים אינאיינעם. נאָך אַזאַ ליבן חבר געקניפּט און געבונדן, איבערצובלײַבן פֿלוצים אַליין — דאָס איז אים געווען שווערער פֿונעם טויט. ס׳איז אינעווייניק אין אים פֿאַרגעקומען אַ שפּאַר־עניש, אַ שאַרפֿער פּלפּול צווישן די געפֿילן. דאָס געפֿיל פֿון ליבשאַפֿט צו הערשעלען האָט געשריגן: אַ רחמנות; ער לײַדט דאָ, נעבעך, קומט דאָ אַזוי אָפּ, לאָז ער אַהין פֿאָרן! טאָמער וועט ער אויף דער שטעלע דאָרט זיך אויסגלײַכן די ביינער. אַקעגן־זשע יענעם געפֿיל פֿון ליבשאַפֿט צו זיך אַליין האָט געטענהט: אויף מיר, נישקשה, איז אויך אַ רחמנות! דאָ מיט אים אינ־איינעם איז מיר בעסער, היימלעכער, אָנגענעמער דאָס לעבן... און נאָך עפּעס אַ מין געפֿיל — אַ „וצדקתך" האָט זיך אַרײַנגעלייגט אין אַ פּשרה מיט גנבהשע תנועהלעך: אויף ביידן אַ רחמנות! אים איז טאַקע אַ יושר שוין אַביסל אויפֿ־

געריכט צו ווערן, נאָר גאָט דער גוטער, אויב ער וויל, וועט אים דאָך דאָ אויפן אָרט אויך קאָנען עפּעס צושיקן.

הערשעלעס זאַמען זיך אָבער האָט איינגאַנצן אַן עק געמאַכט פונעם דאָזיקן פּלפּול. אַצינד איז משהלען נאָר דאָס געלעגן אין זינען: וואו איז הערשעלע? ר׳ אברהמס נישט־רואיק־זיין עפּעס האָט אים נאָך מער צעדרייט. ער איז געווען באַטריבט און נישט געוואוסט וואָס איבערצוטראַכטן.

אויף עטלעכע אכסניות איז משהלע געווען און אומזיסט: אַזאַ פֿאַרשוין, וועלכן ער האָט געזוכט, האָט מען דאָרט נישט געזען, נישט געהערט. האַלטנדיק אין גיין אויף די איבעריקע אכסניות, איז אים ווי אַ קויל אין האַרצן אַריין פּלוצים אַ געדאַנק — האַ, צום טייך! הערשעלע האָט זייער ליב צו באָדן זיך, צו שווימען, איבערצומאַכן אין וואַסער אַלע קונצן, אפשר האָט ער ביים וועג גייענדיק זיך אַראָפּגעכאַפּט באָדן און... ווייטער, מיט וואָס אַזעלכעס שמעקט, האָט משהלע קיין האַרץ נישט געהאַט דייטלעך צו טראַכטן, ער איז נאָר געוואָרן בלייך און גאָר אָן אַ נשמה געלאָפן אַהין, צו יענע ערטער, וואו געווייגטלעך מען באָדט זיך. נאָר אומזיסט זיין מי, הערשעלע איז נישטאָ! נישט ווילנדיק האָט זיך אים געדאַכט, שוין גאַנץ קלאָר, מיט איטלעכס פּיצעלע באַזונדער: הערשעלע איז ביים אונטערטוקן זיך איינגעזונקען געוואָרן אין דער זומפּיקער בלאָטע. ראַקעס האָבן זיך אין זיין לייב שוין איינגעגעסן, נאָגן אים דעם מאַרך פון די ביינער. דער טייך נעמט דאָך אַלע זומער צו אַ זיבן מענטשן. ווער ווייסט וואָס פון משהלען וואָלט פאַר אַ ביטערע יסורים און אַנגסטן געוואָרן, ווען עס זאָל אים באַלד, ווי אַ בליץ, נישט אַ זעץ טאָן אַן אַנדער געדאַנק — ס׳איז דאָך עפּעס אויף דער וועלט דאָ אַ קאַבצאַנסקער אכסניא! מעגלעך, טאַקע מעגלעך, אַז הערשעלע איז אַריין אַהין זיך צו זען מיט פרישע קאַבצאַנסקער פאַרשוינען, אָפּצונעמען אַ גרוס, אָדער אַ בריוו פון דערהיים. משהלע האָט אין דעם געדאַנק זיך אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט, זיך שטאַרק געוואונדערט, פאַרוואָס איז דאָס אים נאָך פריער נישט איינגעפאַלן, און געשטאַרקט פון דער האָפענונג האָט ער זיך געלאָזט גיין צו דער קאַבצאַנסקער אכסניא.

די אכסניא פון דרויסן איז באַלאַגערט געווען פון באַלעגאָלעס, וואָס זענען געשטאַנען, געזעסן אויף פריזבעס מיט בייטשן אין די הענט, שטאַרק בייז, האָבן זיך געקראַצט אין די פאות, געשפּיגן און גלאַט אַזוי זיך אין דער וועלט אַריין געפלוכט, געשאָלטן; אויך פון מעקלערס, וואָס האָבן זיך געדונגען מיט פאַרשוינען, אויף זייער לשון — מומעס, פעטערס, אָנווייזנדיק זיי פונדער־ווייטנס ביידלעך, און צוגעזאָגט איטלעכן אַ טייער פאָרעכטס, גיך, געשווינד, גערייטמיק, ווי די שררות.

ביי משהלעס צוקומען זענען אים, ווי די היישעריקן, באַפאַלן מעקלערס, אים געצויגן, געריסן:

— אַהער, יונגערמאַן! וואוהין פאָרן? אָט שטייט אַ ביידל, גרייט, באַלד טאַקע פאָרן! —

משהלע האָט זיך קוים אַ לעבעדיקער פון זייערע הענט אויסגעדרייט און זיך אַריינגעכאַפּט אין שטוב אַריין. דאָרט איז ער דורכגעגאַנגען צווישן אַלע פאַרשוינען, געזוכט מיט די אויגן אין איטלעכס ווינקעלע — און הערשעלע איז נישטאָ! עס ווערט אים נישט גוט, ביטער און פינצטער אויפן האַרצן. נאָר ס'איז נאָך דאָ אַ שטיקל האָפענונג. ער פּרוווט זיך דורך דער הינטער־טיר אַרויס אין הויף אַריין. שטופּנדיק זיך צווישן די ביידלעך און וועגעלעך, צווישן מענטשן, פערד, להבדיל, אויסגעמישט אינאיינעם און כאַפּנדיק הינטערוויילעכס אַ שמיץ אין פּנים פון פערדישע ווידלען, דערזעט ער אין דער זייט דאָרט אַ באַקאַנט פּנים — און עס גיט אים אַ קלאַפּ אין האַרצן פאַר פרייד אויף אַזאַ מציאה. אונדזער שניאור־וואָלף שטייט עס דאָרט מיט עמעצן נעבן אַ געשפּאַנט וועגעלע, האַלטנדיק די נאָז אַראָפּגעלאָזן און זעט אויס עפּעס ווי אַן אָפּגעשמיר־סענער. משהלע טוט זיך אַ לאָז צו אים האַסטיק מיט אַ פרעג, גאָר אין איין אָטעם:

— וואו איז הערשעלע?... הערשעלע וואו איז?

— אַ־אַ! — טוט זיך שניאור־וואָלף אַ כאַפּ ווי פונעם שלאָף, שאַרף אָנ־קוקנדיק משהלען, און נאָך עטלעכע מינוט טראַכטן רופט ער זיך אָן, שוין לעבעדיקער אַביסל:

— אָט באַלד, באַלד! וואַרט נאָך אַביסל, לאָמיך נאָר אָפּפּאַרטיגן זיך דאָ מיט דעם יידן.

שניאור־וואָלף רופט אַוועק דעם יידן אין דער זייט, ביידע שמועסן דאָרט אַ היפּשע צייט גאַנץ שטיל צווישן זיך, מער אויף דעם וואונק. דער ייד זעצט זיך דערנאָך אַריין אין אַ וועגעלע, שניאור־וואָלף געזעגנט זיך מיט אים: — פאָרט געזונט!

און צוקומענדיק באַלד צו משהלען, מאַכט ער גאָר פריינטלעך מיט אַ זיס שמייכעלע:

— נו, אַצינד קאָן איך דיר ענטפערן. וואָס האָסט־דו מיך עפּעס גע־פרעגט, וואָס?

— וואו איז הערשעלע?

— אַ־אַ, דיין חבר מיינסט־דו! — מאַכט דער שניאור־וואָלף ווי ער שטויסט זיך ערשט אָן. — אַזוי־זשע רעד. דיין הערשעלע איז דאָרט, דאָרט ביי דעם שותף מיינעם. איך שטיי אויף אכסניא דאָ, און ער, דער שותף, פאַר־

שטייסט־דו מיך, שטיט ביי זיינעם אַ מחותן עפּעס. אַט גיי איך אַליין באַלד אַהין. קום, אויב דו ווילסט, מיט מיר טאַקע.

עס פאַרשטייט זיך, אַז משהלע איז זייער גערן געווען צו גיין, און האָט געזאָגט:

— אָך, אַ שיינעם דאַנק!

שניאור־וואָלף האָט געפּירט משהלען עפּעס געדרייט דורך שמאָלע געסלעך און הינטערגעסלעך. נאָך אַ שטרעקע וועג גאַנג הייבט משהלע אָן ביסלעכווייז זיך אָפּצושטעלן, קוקנדיק עפּעס אומרואיק, גלייך ווי גערעדט: ביז וואַנען וועט ער מיך פירן?!

„נאַ־נאַ, אַ פאַרקליבן זיך עס אַביסל! עפּעס אין אַן עק וועלט!" ברומט שניאור־וואָלף אונטער דער נאָז פאַר זיך, ווי אויך שטאַרק נישט צופרידן. און אַ קוק געבנדיק דערנאָך משהלען אין פּנים אַריין, מאַכט ער מיט אַ זיס מינעלע:

— אַט באַלד, באַלד!

— יאָ! — רופט זיך משהלע אָן אָנגעברוגזט. — אַט באַלד זענען מיר שוין אויף יענער זייט שטאָט. אַט איז שוין טאַקע דער בית־עולם!

— וואָס בין איך שולדיק? — נעמט־אײַן שניאור־וואָלף משהלען מיט גוטע ריידעלעך. — נישקשה, וואָס קאָן עס דיך אַרן, נאַרעלע, אַז דו וועסט דערווייל דורכגיין זיך אַביסל שפּאַצירן? אַט קוק אַ גריןביימעלע, אַ שמעקנ־דיק גרעזעלע, פייגעלעך סווישטשען — טשיריק־כיריק־טשיק!

משהלע טוט אַ שמייכל און נעמט אָן אַ פריילעך פּנים.

— אַט אַזוי, האָב איך דיך טאַקע ליב! — רופט זיך אָן שניאור־וואָלף, אונטערהנפּהנענדיק זיך. — וואָס האָסט־דו עס אַזוי קיין צייט נישט? אַלץ לערנען, לערנען! נאָכאַמאָל אמר אביי, ווידעראַמאָל אמר אביי, מען באַדאַרף די וועלט אויך אָנקוקן.

שמועסנדיק אויף אַזאַ שטייגער איז שניאור־וואָלף מיט משהלען דערווייל געגאַנגען אַלץ ווייטער, ווייטער ביז העט אויף יענער זייט בית־עולם. דאָרט האָט זיך געשלעפּט פּאַמעלעך עפּעס אַ פורל, אַ יידליק איז דערויף געזעסן, געהאַלטן אין די הענט שלאַף די לייצן, גלאָט נאָר פון יוצא וועגן, פאַרלאָזנדיק זיך אויף דעם פערדלס יושר: לאָז עס זיך, עט, גיין, ווי זיין גוטער ווילן איז. שניאור־וואָלף האָט זיך איבערגעוואונקען מיט דעם יידל און איידער משהלע האָט צייט געהאַט זיך אַרומצוקוקן, טוט ער אים אַ כאַפּ, וואַרפט אים אַריין אין וואָגן און שפּרינגט אין דער הייסער רגע אויך טאַקע אַריין אַהין. דאָס יידל טוט אַ שמיץ דאָס פערדל און אַוועק, אַוועק...

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

ר׳ אברהם גייט דערוויל אין איינע צרות הין־און־צוריק איבער דעם קלייזל שטאַרק אומרואיק, רייבט מיט דער האַנט דעם שטערן און רעדט אַלץ צו זיך אַליין פאַרוואונדערט: רבונו של עולם, וואָס טוט זיך דאָ אַזוינס! וואו זענען עס די קינדער?! יענער איז נישטאָ, דער — זוימט זיך עפּעס אויך צו־לאַנג. אַ שיינער אַוועקגאַנג אַביסל! מילא דער יאָק דער, גאַרנישט! אָבער יענער, וואו איז יענער?! ס׳איז עפּעס נישט גלאַטיק. ער בלייבט שטיין נעבן פענצטער און נעמט זיך אַרויס די אויגן קוקנדיק אין דרויסן, נאָר אומזיסט דאָס קוקן, מען הערט נישט, מען זעט נישט. ער טוט זיך געשווינד אָן, נעמט אין דער האַנט דעם שטעקן און גייט אַרויס מיט דער דעה אַליין עפּעס צו טאָן, געוואָר צו ווערן, וואָס איז די מעשה.

אויף דער גאַס קומט אים אַקעגן איינער, זיינער אַ גוטער באַקאַנטער, אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר דרייסיק, לייטיש געקליידט, עפּעס האַלב־דייטש, האַלב־יידיש, מיט אַ שוואַרץ בערדעלע און מיט אַ קלוג, זיס פּנים. דער יונגערמאַן קוקט אָן פאַרוואונדערט ר׳ אברהמען, ווי ער יאָגט אָן אַ נשמה, און שטעלט אים אָפּ מיט אַ פרעג:

— וואָס יאָגט איר עס עפּעס אַזוי? וואוהין איז? ר׳ אברהם! אָן עסק עפּעס, וואָס?

— עפּעס אַ שטיקל עגמת־נפש, — ענטפערט ר׳ אברהם, כאַפּנדיק דעם אָטעם. — גוט, כ׳לעבן, וואָס איר זייט מיר געקומען אַקעגן. איך האָב מיך דערמאָנט, ס׳איז דאָ מיט אייך צו רעדן וועגן עפּעס אַן ענין. נאָר נישט אַצינד, נישט אַצינד, ר׳ רפאל.

— אוודאי וועגן אַ שידוך! — טוט מיט אַ שמייכעלע אַ זאָג רפאל. — האָט איר געהערט בעסער נייעס, ר׳ אברהם? אייער גדליה וויגטכאַפּער האָט אָנגעזעצט!

— אָ־וואָ, אָ־וואָ! — מאַכט פאַרוואונדערט ר׳ אברהם. — עפּעס אַזוי פלוצים, אומגעריכט! און ווי שטייט מעלתו מיט אים?

— נישקשה! — זאָגט רפאל, אַ דריי געבנדיק מיט דער נאָז. — איך האָב מיך לאַנג דערויף געריכט. זיינע וועקסלען מיר פאַר דער סחורה האָב איך באַלד טאַקע סקאָנטירט, וויניקער מיט עטלעכע פּראָצענט — אַן סכנות! מיינע לאָדזשער פאַבריקאַנטן, נישקשה, וועלן דערפאַר אויף מיר נישט ברוגז זיין אַצינד. וואָס־זשע פאַרט, ר׳ אברהם, איז די מעשה, וואָס איר זייט עפּעס צע־טראָגן אַזוי? ווייסט איר וואָס? קומט, כ׳לעבן, אַצינד צו מיר, וועלן מיר רעדן ביי אַ גלעזל פּונש. עפּעס בין איך היינט זייער גוט אויפגעלייגט.

— האָ?... גוט! — מאַכט ר׳ אברהם, אַ כאַפּ געבנדיק זיך, ווי ער איז

אויף עפּעס געפֿאַלן נאָך אַ פּאָר מינוט טראַכטן. — גוט, איך וועל אייך אונטער־פירן ביז צו אייער שטיבל אויפֿן הויף און אַליין וועל איך דאָרט אַריינגיין אויף דער קאַבצאַנסקער אכסניא עפּעס וועגן אַ זאַך. קוים ענדיקט זיך גוט, בין איך די רגע ביי אייך. קומט!

ר׳ אברהם לאָזט זיך גיין ווייטער גיך, רפאל גייט אים קוים נאָך און קאָן נישט פֿאַרשטיין, וואָס די איילעניש ר׳ אברהמס זאָל באַטייטן אַזוינס.

— געדענקט־זשע, ר׳ אברהם! — רופֿט זיך אָן רפאל ביים צעשיידן זיך אויפֿן הויף פֿון דער אכסניא. — וויבאַלד איר וועט זיך אָפּפּאַרטיקן דאָ, זאָלט איר אַריינקומען גלייך צו מיר.

— אַ, גאָט העלף, רייזעניו! — זאָגט ר׳ אברהם אויף אַ ניגון, אַריינקו־מענדיק ברייטלעך צו רייזען, אין איר באַזונדער אַלקערל, בשעת זי האָט ערשט אָוועקגעלייגט דאָס פֿלייש זאַלצן איבער אַ ווייקשעפֿטל און זיך גענומען צו די פֿיש, צו אַ געזונטן קאַרפּ מיט אַ גרויסן העכט אויף שבת.

— אָ, אַ גאַסט, כ׳לעבן! — מאַכט רייזע, אַפּרייסנדיק זיך פֿון דער אַרבעט און אַ פּאָר געבנדיק מיט דער נאָז איבער דעם אַרבל. — אַ לאַנגע צייט, הען־אַביסל, האָט מען אייך נישט געזען, ר׳ אברהם! האַ, רעכט עפּעס אַזוי? נו, זעצט זיך, זייט מוחל!

צווישן רייזען און ר׳ אברהמען איז געווען פֿון גאַנץ לאַנג אַ גוטע באַ־קאַנטשאַפֿט. איר מאַן, עליו השלום, האָט ביים לעבן געדאַוונט אין דעם קלייזל, וואו ר׳ אברהם, און זיך מיט אים זייער גוט פֿאַרהאַלטן. רייזע האָט נאָך ביז אַצינד אונטער ימים־נוראים געדאַוונט אין דער ווייבערשער שול דאָרט, אויף איר שטאָט, און מיט די יאָרצייטן נאָך דעם מאַן, נאָך איר טאַטן און מאַמען זיך שטענדיק פֿאַרלאָזט אויף ר׳ אברהמען, וואָס ער פֿלעגט עס אַקוראַט אָפּהיטן. ער פֿלעגט שוין געדענקען די טעג, אין זינען האָבן די ליכט, די פּרקים משניות, אויך באַשטעלן אַ מנין יידן אויף דעם הייליקן אָרט און דערנאָך מיט איר זיך אָפּרעכענען. אויסער דעם פֿלעגט ר׳ אברהם אָפֿט קומען צו איר אין הויז, אַמאָל נאָך אַ נדבה אויף עפּעס אַ מצווה־זאַך, אַמאָל צו זען זיך מיט אַ באַקאַנטן אורח, וואָס איז פֿאַרפֿאָרן צו איר אויף אכסניא און אַמאָל גלאַט אַזוי געוואָר ווערן, וואָס הערט זיך. רייזע האָט אים אויפֿגענומען שטענדיק מיט כבוד, איז זייער גערן געווען זיך אַריינצולאָזן מיט אים אין אַ שמועס וועגן יידישקייט, וועגן דעם שטייגער לעבן פֿריער אין יענע צייטן, און קרעכצן: היינט איז נישט דאָס, וואָס אַמאָל!

— יאָ, גערעכט, כ׳לעבן, נישט געזען זיך טאַקע אַ היפּשע צייט. עס האָט זיך עפּעס נישט געמאַכט. היינט בין איך געקומען... — דרייט זיך ר׳ אברהם עפּעס און זעצט זיך אַנידער אויף אַ בענקל.

— אַ בער אין וואַלד האָט געמוזט פּגרן! — שפּאַסט אויף איר שרייענדיק קול רייזע.

— היינט בין איך געקומען, — הייבט ר׳ אברהם אָן דעם שמועס, — אָט וואָס: — זאָגט ער, — רייזעניו, האָט איר נישט געזען היינט ביי אייך דאָס קאַבצאַנסקער בחורל? איר ווייסט דאָך וועמען איך מיין, יענס בחורל, אונ־דזער בעל־תפילהס, עליו־השלום. אין דער פרי איז ער אויף אַ שעה אַוועק־געגאַנגען און נאָך נישטאָ!

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט דערשלאָגן! — טוט רייזע אַ געשריי און פאַרוואַרפט מיט דעם קאָפּ.

— וואָס איז, האַ?! — טוט זיך ר׳ אברהם אַ כאַפּ דערשראָקן, אויפשפּריג־גענדיק פונעם בענקל.

— אַן עק פון זיין לעבן, פאַרוויסט — זיינע יונגע יאָרן! — טרויערט רייזע ווי צו קינות. — דאָס הארץ, אַ ווייטיק איז מיר, האָט מיר טאַקע געזאָגט, אַז ס׳איז עפּעס נישט גלאַט. אַציגד איז שוין קלאָר ווי דער טאָג — ער איז גע־קוילעט, נעבעך. אַי, געקוילעט זאָלן זיי ווערן אַן אַ מעסער!

— גאָט איז מיט אייך, רייזע! ווער? וואָס? — בעט ר׳ אברהם און איז טויט מיט אַלע אברים.

— נאָט אייך אַ וואַרעניק, העז אַביסל! — צעלאָזט זיך רייזע אויף איר קול. — פּלוצים גאַר זיצט ער דאָ צווישן צוויי אומבאַקאַנטע יידן, דער רוח ווייסט זייער טאַטן, ווער זיי זענען, און עסט אַ וואַרעניק! וואָס זענען זיי מיט אים פאַר אַ שמעלקעס, זיי זאָלן אים דעם ביסן פונעם מויל אַוועקגעבן! נישט עפּעס אַזעלכע מילדע. מיט מיר, נישקשה, האָבן זיי זיך גוט געדונגען פאַר דעם וואַרמעס, האָבן נאָך אין אַ טאַרבעלע פאַרנומען די איבערגעבליבענע שטיקלעך ברויט פונעם טיש. — מיר איז עס באַלד עפּעס נישט געפעלן.

— נו, נו! — טרייבט אונטער ר׳ אברהם.

— נו, — מאַכט רייזע, איבערגייענדיק פון דער דינער אויף דער גראָבער סטרונע, — מילא איז מיר נישט געפעלן. וואָס־זשע איז? דאָס ערשטע מאָל, העז־אַביסל, מאַכט זיך מיר אַזוינס, וואָס מיר איז נישט געפעלן? — פונדעסט־וועגן האָט עס מיך פּאָרט עפּעס געמאַנטעט, אַריינצושטעקן, ווי מען זאָגט, די נאָז, טאָמער וועל איך עפּעס אָנשמעקן. עפּעס ווי שטייט דאָרט, ר׳ אברהם, אַ יידענע האָט ליב...

— גיכער, סערדצע, איך בעט אייך, — צאַפּלט ר׳ אברהם הערן ווייטער, דעם שפּיץ.

— וואָס דען? אַ יידענע איז אַ יידענע, — לאָזט רייזע נאָך אויף אַ טאָן נידעריקער אַראָפּ די געמבע. — בין איך טשיקאַווע געווען שמעקן ביים דער־

לאַנגעגן יענע פאַרשווינגען צום טיש, כאַפּן פאַרבייגייענדיק אַ לעק פון זייער שמועס. עפּעס איז מיר דאָס שושקען זיך זייערס און דאָס מינעלע, וועלכע זיי האָבן דערביי געמאַכט, איבערווינקענדיק זיך מיט גנבהשע אויגן, גאָר טאַקע נישט געפעלן. אַ פּאָר ווערטער, וואָס איך האָב געכאַפּט, זענען מיר שטאַרק אין נאָז אַריין, און דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט: כאַפּערס! נישט אַנדערש זיי זענען אויסן דאָס יתומל אין געוואַנט אַריינשטעקן מיט אַן אַנשטעל. אָט וואָס דער וואַרעניק באַטייט... איך האָב געזוכט דאָס בחורל, גראָד איז ער מיר אין דער הייסער רגע צו די אויגן נישט געקומען. דערווייל בין איך דאָך אַ יידענע, „מה אנו, מה חיינו״, משטיינס־געזאָגט, אַ קאַצן־מוח, אין איין אויער אַריין — פונעם אַנדערן אַרויס. אַ קאַטאָוועס, העון אַביטל, שטענדיק האָט מען דאָס לויפעניש. אַצינד ווייזט זיך עס גאַנץ קלאָר אַרויס, — כאַפּט זיך פּלוצים רייזע אויפן ביי־קולכען. — געכאַפּט האָבן זיי אים אוודאי, פאַרכאַפּט זאָלן זיי ווערן. אַ ביטער רחמנות, ווי איז מיר! אַזאַ וואויל קינד! — אוי, אַ דונער איז מיר, ר׳ אברהם! וואָס איז מיט אייך? לאָזט זיך נישט אָפּ!

אַ קאַלטער שווייס האָט באַשלאָגן ר׳ אברהמען, טרערן, ווי באָבן, זענען אים געשטאַנען אין די אויגן, אַלע גלידער האָבן אים געציטערט און ער האָט קוים זיך געהאַלטן אויף די פיס.

— איך בין שולדיק, — אייקעט ער, אָנכאַפּנדיק זיך ביים קאָפּ. — אַי־אַי־אַי, וואָס האָב איך געטאָן! ביים ערשטן באַגעגעניש מיט אַ מענטשן, נישט רעכט צו וויסן ווער ער איז, פון וואַנען ער איז, נעם איך און גיב איבער אין זיינע הענט אַריין דאָס עלנטע יתומל, נעבעך, אַי־אַי!

— וואָס זייט איר שולדיק? — נעמט רייזע איין ר׳ אברהמען מיט גוטע רייד. — מסתמא איז דאָך זיין פינצטער מזל אַזוי. אַזוי, מסתמא איז אויף אים אָנגעחתמעט געוואָרן. ווי זאָגט מען עס? עס פאַלט נישט די שפּין ביז עס ליגט נישט עפּעס דרין.

— הרגענען בין איך ווערט זאָל מען מיך, אַלטן נאַר, — הערט נישט אויף ר׳ אברהם צו אָכצן, צו קרעכצן, — אויף מיר האָט עס לייזער־יאַנקל, עליו־השלום, איבערגעלאָזט זיין קינד און געשטאָרבן מיט דער האָפענונג, אַז איך וועל עס דאָ אויף אים האָבן די השגחה ווי אַ טאַטע. — יאָ, אַ שיינע השגחה! אַ גוטער טאַטע!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? העון־אַביסל. זעצט זיך, ר׳ אברהם! — בעט רייזע מיט טרערן אין די אויגן, אונטערדרוקנדיק אים דאָס בענקל.

— וואו איז מיין קינד? וועט דער טאַטע דאָרט שרייען, נישט איינליגנדיק רואיק אין קבר, אַזוי האָט איר עס געהאַלטן וואָרט... און וואָס וועל איך ענט־פערן דער מאַמען, דער וויסטער אלמנה? אַז זי וועט קומען וויינען איבער מיין

קאָפּ... — רעדט, זאָרגט ר׳ אברהם מיט אַ געבראָכן האַרץ, טוט זיך אַ וואָרף אויפן בענקל, פאַרדעקט מיט בײדע הענט דאָס פּנים און בלײבט זיצן שטיל, שטום ווי די וואַנט.

— העץ־אַביסל! — הייבט אָן רײזע מיט אַ מוסר, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ נאָך עטלעכע מינוט שטיל־שווײגן און פון די אויגן קאַפּען איר טרערן. — ווי טאָר מען, העץ־אַביסל, זיך אַזוי נעמען צום האַרצן! און נאָך אַ מאַנסביל, אַ ייִד, אַ למדן, ווייסט, וואָס שטייט געשריבן דאָרט אין הייליקע ספרים! היינט וואָס זאָל מען שוין זאָגן אויף אַ ייִדענע? מאַ נאמר, מה נדבר, עט, כ׳לעבן, ווי איך בין אַ ייִדישע טאָכטער! האַ! וואָס איז עס דאָרטן פאַר אַ וואָרף? — טוט זי זיך פּלוצים אַ כאַפּ, דערהערנדיק אַ שטאַרקן קלאַפּ אויף יענער זייט אַלקער, ווי עפּעס איז אומגעפאַלן. — טפו, זאָל עס ווערן, נאָר עס ברעכט, עס וואַרפט! נישט אויסצוהאַלטן, וואָס דאָ טוט זיך אַ טאָג איבער!...

רײזע לויפט געשווינד אַרויס פונעם אַלקערל און שלאָגט זיך אָן נישט ווייט דערפון, אין אַ טונקל ווינקעלע, אין עמעצן עפּעס, וואָס האָט, באַברענדיק זיך דאָרט אויף דער ערד מיט זאַכן, אומגעוואָרפן אַ בענקל מיט קווערטלעך און קופּערוואַרג.

— וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאָטן? — לאָזט זיך הערן רײזעס קול דאָרט, הויך אויף אַ בייזער. — וואָוהין ער האָט זיך עס, העץ־אַביסל, פאַרקליבן מיט די קלימעקעס! גאָר נישט געפונען, כ׳לעבן, קיין אַנדער אָרט! ווער איז?

קיין צייט נישט צו האָבן וואַרטן אויף אַן ענטפער, בייגט זיך רײזע איין מיט איר כבוד אַליין, צו זען, ווער איז, באַברעט זיך דאָ. זי קוקט דעם פאַרשוין אין פּנים אַריין און לאָזט אַרויס אַ געשריי נישט מיט איר קול:

— ר׳ אברהם! גיכער, ר׳ אברהם!

ר׳ אברהם כאַפּט זיך אויף ווי פונעם שלאָף און פליט מיט אימפּעט אַרויס פונעם אַלקערל.

— ער איז דאָ! — שרייט רײזע גיך אין איין אָטעם, טייטנדיק מיט אַלע פינף פינגער. — אָט איז ער, אָט, ער!...

— הערשעלע! — מאַכט ר׳ אברהם אויף אַ דומפּף־ציטערדיק קול, אַרויס־שפּרינגענדיק פון די כלים פאַר גרויס וואונדער.

הערשעלע איז געשטאַנען אַראָפּגעלאָזן די נאָז, ווי איינער וואָס האָט זיך פאַרזינדיקט און פילט, אַז אָט כאַפּט ער אַ פּסק.

— גומל באַדאַרפסט־דו בענטשן, שיין בחורל, וואָס דו ביסט טרוקן אַרויס, — רופט רײזע זיך אָן.

— וואָס בין איך שולדיק ? אומגערן האָב איך עס דאָך אומגעוואָרפן, — פאַרענטפערט זיך הערשעלע.

— נייך, נישט דאָס, — פּאַלט אַריין אין די רייד ר׳ אברהם, — דו ביסט טרוקן אַרויס, מיינט רייזע, פון די יידנס הענט. — וואָס קוקסט־דו עפּעס אויף מיר אַזוי פאַרוואונדערט, הערשעלע ?

— איך פאַרשטיי נישט, וואָס איר זאָגט ! — ענטפערט הערשעלע, מאַכנדיק מיט די אַקסלען און נעמט זיך צונויפקלייבן דאָס אַראָפּגעפאַלענע קופערנע געפעס.

— איר הערט ? — ווענדעט זיך ר׳ אברהם אין דער זייט צו רייזען. — ער פאַרשטייט נישט, וואָס מען רעדט! אומזיסט־אומנישט, האָב איך מורא, חושד געווען יידן. גאָט זאָל אונדז נישט שטראָפן.

— עט, וואָס דאַכט זיך אייך ! — זאָגט רייזע מיט אַ שמייכעלע. — וואָס דען־זשע באַטייט דער וואָרעניק ? האָט זיך יענע פאַר ווערטער, וואָס איך האָב געכאַפּט, מיר נאָר געחלומט ?... אַ־נו, גיט אים נאָר, זייט מוחל, אַ פרעג, וואו איז ער עס ביז אַצינד פאַרפאַלן געוואָרן ?

— זאָג נאָר, שקאָץ ! — מאַכט ר׳ אַברהם. — וואו ביסט־דו עס פאַרפאַלן געוואָרן ביז אַצינד ?

— וואָס האָסט־דו עס זיך צו באַברען דאָ מיט זאַכן ? מיט וועמענס זאַכן ?

— פרעגט רייזע צוויי קשיות מיטאַמאָל און בייגט זיך אָן אַ קוק טאָן צו אַ פּעקעלע מיט זאַכן.

הערשעלע שטייט צעדולט, האַלט אַראָפּגעלאָזן די אויגן און ענטפערט נישט קיין וואָרט.

איר זעט עפּעס שיינס ! — צעלאָזט זיך אויף איר קול רייזע, האַלטנדיק אין דער האַנט אַ קליידל, וועלכעס זי האָט געפונען צווישן די זאַכן. — וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאַטן ? אַ־נו, שיין בחורל, וואָס באַטייט דאָס קליידל, אַ מיידלש קליידל ?

— וואָס, וואָס ! — מאַכט פאַרוואונדערט ר׳ אברהם.

הערשעלע ווערט אַנגעצונדן, רויט ווי פייער, און קאָן נישט אַרויסברענגען קיין וואָרט, אַזוי פאַרקלעמט האָט אים דאָס האַרץ.

— דערווייל, ר׳ אברהם, שטייט איר דאָ אויף די פיס, — רופט זיך רייזע אָן. — אָט גייט בעסער מיט אים אַריין אין אַלקערל, וועט איר מאַכן אַ ברכה. דאָס בחורל וועט אויך עפּעס עסן. ער איז דאָך אוודאי הונגעריק, העז־אַביסל ! ער וועט עסן און מיר וועלן דערווייל פון אים געוואָר ווערן אַלצדינג.

דאָס זיבעטע קאַפּיטל

די מעשה מיט הערשעלען איז אַזוי:

שניאור־וואָלף האָט געפירט הערשעלען פונעם קלייזל גלייך אויף דער קאַבצאַנסקער אכסניא, וואו ער איז גראָד געשטאַנען. געוויינלעך קאָכט זיך דאָך אויף דער דאָזיקער אכסניא אַלע טאָג פון זייער פיל פאַרשוינען, וואָס קומען און פאָרן אַוועק, — איז דאָס קאָכעניש דאָרט דאָנערשטיק נאָך גרעסער. דאָנערשטיק הייבן געוויינטלעך יידן אָן שוין קיין צייט נישט צו האָבן, און די, וואָס האַלטן אין פאָרן, איילן זיך אויף שבת, אויס מורא, דער שטן זאָל, חלילה, נישט מקטרג זיין: עס זאָל אין דער מיט וועג נישט ברעכן אַן אַקס, דער וואָגן זאָל זיך נישט איבערקערן מיט אַלע פאַרשוינדלעך, נישט איינגעזונקען ווערן איבער די רעדער אין אַ בלאָטע, אָדער לא יעלה ולא יבוא, די פערד זאָלן נישט צו־שטיין און מען זאָל, באַהיט גאָט, פאַרשפעטיקן: איינער — דעם ראָסל־פלייש, דער אַנדערער — דעם מרחץ, אָדער, די בייזע שעה זאָל נישט זיין — און מען זאָל גאָר אַריינפאָרן מיט דעם דישל אין דער שיסל לאָקשן. אין דער גרויסער בהלה דאָרט, פון מענטשן, דענסטמאָל, ווען איטלעכער איז פאַרטראָגן מיט זיך, נישט אין זינען צו האָבן יענעם — איז ביים עק טיש, אין אַ ווינקל, געזעסן עפּעס אַ יידל מיט אַ רויטער באָרד און שטאַרק געשוויצט איבער אַ שיסל מיט וואַרעניקעס, פון וועלכער עס האָט געזעצט אַ פּאַרע ווי אַ רויך. ער האָט געגעסן מיט כוונה, גוט געקייעט, נישט געאיילט, ווי אַ גרויסער מייסטער אין דער אכילה. קוקנדיק בשעת מעשה אויף אים האָט מען באַקומען אַן אייזערנעם אַפּעטיט, כאָטש ער איז שוין פון אַ צייט פאַרפאַלן געוואָרן און עס האָבן דערצו נישט געהאָלפן קיין דאָקטוירים. וואָס רופאים, וואָס דאָקטוירים! איין מיטל צום אַפּעטיט איז אַ בריה, אַ פרעסער — קוקן אויף אים ווי ער רייבט מיט אַ לשם־יחוד...

שניאור־וואָלף איז צוגעקומען אַליין צו דעם יידל און מיט אים שטילער־הייט עפּעס געשמועסט. דאָס יידל האָט זיך פאַרטראַכט, אַנידערגעלייגט אויף אַ ווילע דעם לעפל, קייענדיק זייער פאַמעלעך, קוים־קוים צו מאַכן מיט די ליפּן, און מען האָט אין זיין שיינענדיק פנימל, אין זיין שמייכעלע, דערקענט, אַז עס טוט אים עפּעס שטאַרק הנאה.

הערשעלע איז זיך דערווייל געשטאַנען אין דעם אַנדערן עק שטוב און געוואַרט, וואָס וועט דאָ זיין. שפּעטער אַביסל האָט שניאור־וואָלף מיט אַ וואונק אים צוגערופן צו זיך און פאָרגעשטעלט פאַר דעם יידל, וואָס האָט אים געבעטן זיצן נעבן זיך, מאַכנדיק גאָר פריינטלעך:

— מיר ביסט־דו אויפן אָנבליק געפעלן. איך פאַרהאָף, אַז דעם שוואָגער מיינעם, וואָס זוכט אַ גוט בחורל פאַר זיין יינגל, וועסט־דו אויך געפעלן. נאָר מיין שוואָגער שטייט אכסניא ווייטלעך פון דאַנען. ער איז אַ גאַנץ איידל, אָפגעהיט מענטשל און באַדאַרף האָבן צו זיין געזונט אַ גערטנדל, אַביסל פרישע לופט. נאָך דעם עסן פאָרן מיר אַהין, דיך טאַקע אויך מיטנעמען, לאָז ער דיך נאָר אָנקוקן, בישקשה. דאָס איבעריקע — איז שוין אונדזער זאַך. עס וועט זיין רעכט !... דערווייל קום עסן !

— עסט געזונט ! — ענטפערט הערשעלע, ווי דער שטייגער איז, אַז מען בעט עסן.

— ביין ! — זאָגט דאָס יידל. — טאַקע אין רעכטן אמת קום עסן. — זאָגט, זייט מוחל, — ווענדט ער זיך צו שניאור־וואָלפן, — זאָגט דער באַלעבאָסטע, זי זאָל אייך ביידן געבן עסן.

— אַ שיינעם דאַנק ! איך בין נישט הונגעריק, — באַדאַנקט הערשעלע, אויס זדרך־ארץ נאָר, הגם עס וואָלט גאָר נישט געשאַדט טאַקע אין מויל אַריין צו נעמען עפעס.

— נעם־זשע כאָטש וואָס־ס'איז, — בעט דאָס יידל און שטופט מיט געוואַלד הערשעלען אין דער האַנט אַריין אַ גרויסן, אַ שוואַרצן, אינעווייניק מיט קעז אָנגעפילטן וואַרעניק.

— באַלעבאָסטע, באַלעבאָסטע ! — רופט צו שניאור־וואָלף רייזען, וואָס איז דורכגעלאָפן פאַרביי מיט דעם פאַלאַניק אין דער האַנט, מיט געשריי און געפילדער.

„וואָס זאָגסט־דו, איך בעט דיך, צו זיין טאַטן ? !" לאָזט זי צוקומענדיק אויס אירן עפעס אַ שמועס מיט אַ פאַרשוין דאָרט, צווישן דעם עולם.

— נישטאָ עפעס צו עסן, באַלעבאָסטע ? — פרעגט שניאור־וואָלף.

— וואָס צו עסן, עפעס ? — חזרט רייזע איבער יענעמס ווערטער, מאַכנדיק אַ שלשלת. — וואָס הייסט עפעס ? וואַרמעס וועט שפעטער אַביסל זיין.

— איך בין אָבער טויט־הונגעריק, אַ געוואַלד !

— העך־אַביסל ! זאָל איך מיך צעררייסן, פון מיר מאַכן עסן ! וועל איך דערווייל מאַכן אייך אַ רעטעך, — ענטפערט אָפּ רייזע, וואַרפנדיק אַ בליק אויף די ביידע יידן, אויך אויף הערשעלען, וואָס האָט, זיצנדיק בקאָמפּאַניע, מיט דרך־ארץ געגעסן אַ וואַרעניק. זי האָט עפעס פאַרדרייט מיט דער נאָז און איז אַוועקגעגאַנגען אין איר רו אַריין.

אַז שניאור־וואָלף האָט, כפי־המדובר, דערהאַלטן פון רייזען דעם אויפגאַב אויפן וואַרמעס — אַ רעטעך, צו וועלכן ער האָט זיך גענומען מיט גרויס חשק, שטאַרק פאַרטיפנדיק זיך אין טעלער, האָט די פאָליטיקע הערשעלעס מתחייב

געוועז, זיך צו דערוויטערן דערווייל ערגעץ אין דער זייט, ווייל ס'איז קיין דרך־ארץ נישט יענעם קוקן אין די אויגן אַריין בשעת ער עסט.

די טיר פונעם שטוב האָט אַ רגע זיך נישט צוגעמאַכט — דער אַרייך, יענער אַרויס. כאַפּנדיק, אַזוי ווי ער שטייט זיך דאָ אַזוי, אַ שטופּ פון הינטן, קוקט ער זיך אום און דערזעט צווישן פרישע אַריינקומענדיקע פאַרשווינען — וועמען מיינט איר? — ביילען! עס האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן, עפּעס ווי אַ וואַרעמער שטראָם איז אים איבער דעם גאַנצן לייב דורכגעלאָפן און ס'איז אים געוואָרן אַזוי גוט, אַזוי געשמאַק, גלייך ווי ער וואָלט דערזען אַ שוועסטער, די מאַמען, אַלע זיינע ליבע, נאָך וועלכע ער האָט אַזוי שטאַרק געבענקט. עס האָט אים מיטאַמאָל אַ שיין געטאָן פאַר די אויגן זיין שטעטל, זיין היים, און זיך אין דער דאָזיקער מינוט געפילט נישט עלנט. פאַר גרויס פרייד איז ער געוואָרן צעמישט, אַזוי אַז ער האָט געדרוקט ביילען די האַנט ביים צולויפן צו איר, גאָר פאַרגעסן, אַז זי איז אַ מיידל, אַן אשה, און עס קומט איר נישט קיין שלום־עליכם.

ביילע האָט מיט אַ שטיל געלעכטערל אָפּגעשטויסן פאַמעלעכן פון זיך זיין האַנט, אַנצוהערעניש געבנדיק אים דערמיט זיין גראָבן טעות.

הערשעלע איז געוואָרן רויט ווי אַ צוויק, האָט זיך אַרומגעקוקט פאַרשעמט אין אַלע זייטן, אויב מענטשן האָבן נישט באַמערקט זיין ווילדן טעות, און עפּעס געבר־זמבלט גלאַט אַזוי, גאָר אָן ווערטער.

— איך האָב געבראַכט דיר אַ מתנה, פון דער היים, נאָ דיר אָט־דאָס־אָ! — רופט זיך אָן ביילע, געבנדיק הערשעלען אַ פּעקעלע. — דאָס שיקט דיין מאַמע דיר און לאָזט דיך גריסן.

אין דעם פּעקעלע איז געלעגן אַ פּאָר אַלטע אונטערגעאַרבעטע זאָקן, אַן אַלט אויסגעלאַטעט העמד, איינגעוויקלט אין אַ קאַפּאָטקעלע, איבערגעניצט אויף דער לינקער זייט פונעם טאַטנס אַלטער וואָכעדיקער קאַפּאָטע מיט אַ פּאַלבאָן.

הערשעלע האָט זיך געשמאָלצן אין דעם העמד, אין די זאָקן, האָבן געהאַט ביי אים דעם זיבעטן חן, עפּעס אים דערציילט, גערעדט ווערטער. איטלעכע לאַטע איז געווען אַ מגילה, אַ גאַנצע געשיכטע, ווער עס האָט זיי געלייגט, ווי אַזוי און מיט וואָס פאַר אַ האַרץ מען האָט זיי געלייגט. ער האָט באַטראַכט דאָס קאַפּאָטקעלע — און טרערן זיינען אים געשטאַנען אין די אויגן. עס האָט אים געשוועבט פאַר זיינע אויגן דעם טאַטנס בלייך פּנים, געקלונגען אין די אויערן זיין שטיל־שוואַך לשון, זיין זיפצן ביים געזעגענען זיך מיט אים: „פריער־שפּעטער, הערשעלע, מען מוז זיך שיידן!" — באַטראַכטנדיק דאָס קאַפּאָטקעלע האָט זיך אים געהערט עפּעס ווי אַ גרוס פון יענער וועלט, אַ וויי־געשריגן פונעם טאַטן: „אַך, האָב איך עס מיך געפּלאָגט דאָס גאַנצע לעבן — און אָט

האָסט־דו דיר אַצינד דעם גאַנצן סך־הכל: מיין נשמה האָט גענומען גאָט, מיין לייב — די ערד און די אַלטע קאַפּאָטקע, מיין גאַנץ פאַרמעגן, נעם דו, זונעניו, און טראָג געזונט״!...

ביילע האָט דערציילט הערשעלען, אַז אירע אָרעמע עלטערן האָבן זי געשיקט אַהער, קיין גלופּסק, זיך צו שטעלן ערגעץ אויף אַן אָרט, און אַזוי ווי זי איז דאָ ווילד־פרעמד, האָט זי אים געפרעגט, טאָמער ווייסט ער, וואו איז ערגעץ די „זאַרג־באַנק״ — דאָס אָרט וואו די דינסטן, מעקלערינס קומען זיך צונויף, אַזוי האָט זי געהערט זאָגן, און אויב זיין גוטער ווילן איז, זאָל ער אליין טאַקע מוחל זיין זי אַהין אָפּצופירן.

פאַר גרויס פרייד דורכצוגייען זיך דאָ מיט ביילען און וואָס דערווייל וועט ער טאַקע קאָנען אויספרעגן זי אויף איטלעכן באַזונדער אינדערהיים, איז אים גאָר אַרויס פונעם זינען שניאור־וואָלף מיט זיין שותף, מיט דער גאַנצער שטעלע.

שניאור־וואָלף און דאָס יידל, וואָס זאָלן זיי דאָ דענקען? דאָס בחורל — וואָס דען זאָל ער טאָן? — דרייט זיך אַרום אין שטוב צווישן דעם עולם, זיי האָבן אַ פּאָר מאָל אויך אַכטונג געגעבן. נישקשה, ער וועט וואַרטן, ער באַדאַרף דאָך זייער טובה!

און בשעת שניאור־וואָלף איז דאָ געווען אַזוי פאַרטאָן אין דעם רעטעך און דאָס יידל האָט זיך געגרונטעוועט אין דער שיסל מיט וואַרעניקעס, אין דער גוטער האָפענונג, אַז באַלד וועט די באַלעבאָסטע צוטראָגן נאָך עפּעס — זענען אונדזערע ביידע קאַבצאַנסקער יונגע פאַרשוינען, ווי אַ פּאָר טויבן, אַרויסגעפלויגן פון דער אכסניא — זיך געשפּאַצירט איבער גלופּסק.

ביידע האָבן זיך געפילט עפּעס גוט, ביידן האָט עפּעס הנאה געטאָן. די דערמאָנונגען פון דער היים האָבן זיי אונטערגעגעבן פייער, געעפנט אַ מויל צו רעדן. דאָס שעמען זיך זייערס אַמאָל אין קאַבצאַנסק איז דאָ, אין דער פרעמד, פאַרשוואונדן ווי אַ רויך. הערשעלע האָט זיך זאַט נישט געקענט אָנ־רעדן, אויסגעפרעגט אויף איטלעכס פּיצעלע אינדערהיים, אין דעם גאַנצן שטעטל, אויסמישנדיק אַלצדינג אינאיינעם, נישט פאַרגעסן אַפילו שעפּסל דעם מלמדס ציג, זימל דעם שענקערס ניי איידעמל, נח־אליהו דעם וואַסערפירערס לאָשעקל און אַנשל דעם האַרבאַטנס קעלבל. מילא די אַלע באַשעפעניש זענען דאָך פאָרט לעבעדיקע נפשות און האָבן מיט הערשעלעס נשמה עפּעס וואָס־ס'איז כאָטש אַ שטיקל שייכות; אָבער וואָס פאָרט האָט זיך מיט אים אָנגעהערט חיים דעם געשטופּלטנס שטרויענער דאַך, לייבצע־טעמצעס פּליטה וכדומה אַזעלכע טויטע, נישט קיין לעבעדיקע זאַכן, מיט וועלכע ער האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט און ס'איז אים צוגעקומען אַ שטיק געזונט, אַז ביילע האָט אים פון דעם אַלצדינג דערציילט? מען באַדאַרף אָבער עלנט זיין אין דער פרעמד

און אויך גוט זיך צוקוקן, צוהערן צו זיך, בכדי צו פילן דעם טעם דערפון און ענטפערן אויף דער דאָזיקער קשיא. — ס׳איז, כ׳לעבן, רעכט! אין דעם מענטשנס נשמה שפיגלט זיך אָפּ אַ גאַנצע וועלט. דער ים געפילן אין האַרצן נעמט זיך פון טויזנטער קוואַלן אינעווייניקסטע אין אים און אויסנווייניקסטע חוץ אים...

די זאַרג־באַנק, וואו אונדזערע יונגע פאַרשוינען זענען געגאַנגען, האָט זיך איינגאַנצן ווי זי איז אַנטפּלעקט פאַר זייערע אויגן, געוויזן וואָס זי אַזוינס באַטייט און מיטאַמאָל ביי זיי צוגענומען דעם חשק צו רעדן. עס האָט זיך אַ ווייז געטאָן אַן אויסמישעניש פון אַלערליי צורות און געשטאַלטן: פּאָנפּע־וואַטע, צוגעפּלאַטשטע און געשוואָלענע נעז, ווארגעס, לעפצן, באַפּרישטשעטע, שווייסיק־גלאַנצנדיקע שטערנס און שיינע חנעוודיקע פּנימער, גענעלטערט, גע־קנייטשט פאַר דער צייט; אַ קאַשע פון אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע און פון משונה־ווילדע מאָדניצעס, משטיינס־געזאָגט: שמאַטעס, לאַטעס, צעהאַקטע עפּעס, נאַקעטע לייב, הוילע, פון צעפּאַלענע שיך אַרויסקוקנדיקע פינגער, איב־איינעם מיט אָפּגעבלאַקעוועטע, אָפּגעפּאַרענע, כלומרשט נאָך דער מאָדע גע־נייטע קליידלעך, ווילדע קרינאָלינעס, מגושמדיקע שטיוועלעטלעך אויף הויכע, אויסגעקרימטע קנאַפּעלעך; אַ דור הפלגה פון פאַרמישטע לשונות און געמ־בעס: גראָבע, דינע, קוויטשעדיקע, הייזערדיקע, כאָרכלענדיקע און זינגענדיקע קולות. —

דאָס איז די גאַנצע אָרעמענקע קאָמאַנדע פון מיידלעך, ווייבלעך, יונגטן מיט ברעקלעך קינדער און שלימזלדיקע, אָפּגעקומענע באַלעבאָסטעס, גע־טריבן פון דער ביטערער נויט אַהער אויף דעם יריד, צו פאַרהאַנדלען זיך פאַר קעכינס, דינסטן, ניאַנקעס און אַמען אין נגידישע באַלעבאַטישע הייזער.

עס איז אַ גערעדעריי, אַ געפּלוידעריי: געשליפענע צינגלעך קלאַפּן, מיילער אויף שרויפן מאָלן, ווערטלעך זיך, שפּעטן, באַרעדן, אָפּגעקומענע באַ־לעבאָסטעס אַכצן, קרעכצן, ווישן די נעז און רייבן די אויגן. מעקלערינס אין שאַלן, אין יופּעס אויף איין אַרבל, דרייען זיך אַרום ווי די מלאכי־חבלות. איינע כאַפּט, ווי פון דער שטייג עופות, אַרויס אַ ווייבל, אַ מיידל און פירט זי ערגעץ אַוועק. די צווייטע קומט צולויפן בייז ווי אַ רוח עפּעס מיט עמעצן שטאַרק נישט צופרידן. און די דריטע טענהט, רעדט צוקער־זיס מיט באַלע־באָסטעס טאַקע אויפן אָרט, אָפּלויבנדיק אין טאָג אַריין איר סחורה: די איז אַ בריה אויף חלה־באַקן, די האָט גילדענע הענט צו שייערן מעש, קופּערוואַרג גאָר אַנטיק און יענע איז איין קעכנע אין דער וועלט, אירע מאכלים מעג דער מלכות עסן; נאָך קיינמאָל — אַז קיין צער — אין דעם ברויט נישט געווען ביי

לייטן, אַליין ביי זיך געווען אַ באַלעבאָסטע — אַ קאַטאָוועס נחומצע דעם בטלנס אַ ווייב!

אונדזערע פאַרשוינענע זענען געבליבן פאַרגאַפּט און אַ היפּשע צייט געשטאַנען שטום מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ, ווי די שפּעלעך, אויף דעם דאָזיקן מאַרק.

הערשעלע האָט זיך דערנאָך אפילו אַ כאַפּ געטאָן, ס'איז קיין דרך־ארץ נישט, וואָס ער איז אַוועקגעגאַנגען און לאָזט שניאור־וואָלפן אויף זיך וואַרטן אַזוי לאַנג; נאָר דאָס האַרץ אָבער האָט אים נישט געלאָזט זיך אָפּרייסן פוןביילען, צו וועלכער עס הָאט אים עפּעס געצויגן, געזוכט ביי זיך דערויף אַ תירוץ כלומרשט — זי איז דאָך פון זיין שטאָט, אַ נאָענטע שכנה, דאָ נאָך גאָר פרעמד, איז דאָך זיין שולדיקייט, באַלד אין דער ערשטער שעה זי נישט אַוועקצואוואַרפן. אים איז אַרויף אַ געדאַנק, מעגלעך שניאור־וואָלף וועט דערווייל מיט פאַרדראָס אַוועקפאָרן, פאַרלירט ער דאָך אַ שטעלע, נאָר — הערט אַ וואונדער! — דאָס האָט אים גאָר עפּעס נישט אַזוי געאַרט. פאַרקערט, יאָ, לאָז זיך טאַקע זיין אַזוי. עס האָט זיך אים עפּעס שטאַרק נישט געגלוסט, אַז גראָד אין דער צייט וועןביילע איז געקומען זאָל ער באַדאַרפן אַוועקפאָרן. עס האָט אים זיך טאַקע נישט געגלוסט און פאַרט זיך נישט געוואָלט מודה זיין, וואָס ביי אים דאָרט טיף אין האַרצן גייט פאָר. ער האָט געזוכט ביי זיך אַנדערע טעמים, זיך געדרייט מיט הסברות, און איז לסוף, ווי דער שטייגער פון מענטשן איז אַמאָל אין געוויסע זאַכן, געפאַלן אויף אַ שווינדל, אַריינצולייגן שמד־שטיק אין דער יראה אַריין — אָט־דאָס איינגאַנצן איז פון גאָט! ממה־נפשך, איז באַשערט, וועט ער, נישקשה, די שטעלע נישט פאַרזאַמען; אלא נישט, האָט דאָך עס טאַקע גאָט אַזוי געמאַכט, עס זאָל אים גלוסטן דאָ שיהות צו מאַכן... און יענער זאָל דערווייל אַוועקפאָרן. —

אָבי גאָט אין שוין דאָ אין מיטן, האָט הערשעלע זיך נישט געאיילט און איז מיט אַ גרינג האַרץ געבליבן נעבן ביילען וואַרטן ביז ער וועט נישט זען, וואָס מיט אים וועט זיך דאָ מאַכן.

די צייט איז זיך דערווייל געגאַנגען און ס'איז געוואָרן שפּעטלעך.

איינע, עפּעס אַ מעקלערין אַפּנים, האָט פונדערווייטנס אַלץ באַטראַכט ביילען, זי איז איר, אַ פּנים, זייער געפעלן, ווי עס האָט זיך טאַקע אַרויסגעוויזן שפּעטער אין די גוטע, זיסע ריידעלעך, מיט וועלכע זי האָט זיך צוקומענדיק געווענדט צו ביילען, אַז זי האָט פאַר איר זייער אַ גוט אָרט, וואו מען קאָן זיך אויסגלייכן די ביינער, עסן, טרינקען ווייט ביז איבער דעם האַלדז, אָבי נאָר זי וועט קיין שלימזלניצע נישט זיין.

ביילע איז באַלד טאַקע מיט דער יידענע געגאַנגען, געבעטן פאַר דעם

אַװעקגאַנג הערשעלען, ער זאָל אַזױ גוט זײַן געװאָר װערן אױף דער אכסניא צו אירע זאַכן, װעלכע זי האָט דערװײל אין אַ װינקעלע דאָרט איבערגעלאָזט.

הערשעלע, עס פאַרשטײט זיך, איז נישט פֿױל געװען צו טאָן איר װילן, און בשעת ער האָט אין אַ װינקל דאָרט, נעבן אַלקערל, זיך געבאַבראַעט איבער די זאַכן, אומװאָרפנדיק ידערבײ דאָס בענקל מיט דעם קופערװאַרג, איז רײזע אַרױס מיט אַ געפילדער און האָט אים דערטאַפּט.

דאָס אַכטע קאַפּיטל

רפאל האָט דערװײל צוגעגרײט בײַ זיך אַ סדר מיט פונש און מיט פאַר־בײסן, אַלצדינג װי געהעריק, נאָר געװאָרט, די טיר זאָל זיך עפענען און זאָגן: ברוך־הבא, ר׳ אברהם! ער האָט געמעגט טאַקע הײנט אָפּריכטן דעם סדר, אַז גאָט האָט מיט גרױסע נסים אים אױסגעלײזט פון גדליה װינטכאַפּער, פון װעלכן עס האָט זיך אױסגעלאָזט אַ טײַך, װאו היפּשע מענטשן זענען, װי די מצריים אַמאָל, אַרײַן איבער די אױערן, דערטרונקען געװאָרן מיט זײער פאַר־מעגן — און ער איז האַפּערלעך פון אים טרוקן אַרױס.

רפאל האָט געשטאַמט פון אַ שטעטל ערגעץ אין פױלן. ערשט אַקעגן אַ פינף־זעקס יאָר, אַז ער האָט זיך באַזעצט אין גלופּסק און געהאַט דאָ אין קאָמיסיע סחורה פון די גרױסע לאָדזשער פאַבריקאַנטן.

גלופּסק איז פון לאַנג־אָן באַקאַנט פאַר אַ גוטן האַנדל־פונקט, אױף װעלכן אַ סך פאַבריקאַנטן פון דער װעלט האָבן אַן אױג, אָפּצוזעצן דאָ זײערע מיני סחורות. נישט דעריבער װײל גלופּסק האָט אַ פאַרט, אָדער אַ בערזשע מיט באַרימטע קאָנטאָרן, בײַן! אױף איר פיאַטאַגנילעװקע גײען נישט קײן אַקרענטן. זומער אין די גרױסע היצן איז אין איר, חוץ פאַר די שטאָט־חזירים, נישט קײן אָרט װאו זיך צו באָדן. און װי געװײנטלעך קלעקט נישט דאָס ביסל װאַסער אױף צו לעשן די שריפות. אײנמאָל האָט זיך שױן אפילו געטראָפן, אַז אױפ־שטײענדיק אין אַ שײנעם פרימאָרגן האָט דער גלופּסקער עולם פונעם גאַנצן טײַך קײן סימן אפילו נישט געפונען — ער האָט אַנגעזעצט און יבש... בײַנאַכט, אָן אַ זײ־געזונט, עוקר געװען, װי אין דער ערד אַרײַן! עס האָט דענסטמאָל געקלונגען דערמיט די װעלט, פאַר חידושים זיך געפּױקט אין די גאַזעטן: נישטאָ קײן פיאַטאַגנילעװקע! פיאַטאַגנילעװקע איז אַנטלאָפן!... אין אַ קורצער צײַט נאָך דעם אַנטרינען, האָט זי, װי דער שטײגער איז פון אַלע אַנדערע אַנטלױפֿערס, װידער זיך געװיזן און אױף דאָס־נײַ באַקומען בײַ די באַלעבאַטים קרעדיט—שמעקנדיקע פרישע פאַמױניצעס מיט אַלעם גוטן... פון קײן בערזשע װײסט גלופּסק אױך נישט װאָס צו זאָגן, יידן פאַרזאַמלען זיך קופּקעװײז אױף

דער גאַס, אויף די גאַניקעס דאָרט, און אָנשטאָט קאַנטאָרן איז מען זייער גוט יוצא מיט בעלי־הלוואות, וואָכערניקעס, וואָס מאַכן עס נישט ערגער פון אַ טייל באַנקירן אין אַנדערע שטעט און רעכענען פּראָצענט גאָר פּראָסט אָן חכמות אויף די סדרות פון דער הייליקער תורה... וואָס־זשע דען? גלופּסק האָט אַ גרויסן ווערט דערמיט אַליין נאָר, וואָס זי איז אָנגעזעצט מיט אַ ים יידן, אָן עין־הרע. אַ כפרה אַלע ימען, אַלע פּאָרטן און אַלע בערזשעס פאַר אַ יידיש קעפּל! דאָס יידישע קעפּל איז עפּעס אַ דראָט־אַרבעט, פליט הויך אין דער לופטן, עס דרייט, קערט וועלטן.

— וואו יידן, דאָרט איז מערקור המלאך, דער ממונה איבער דעם האַנדל... פּאַררוקט אַ ייד דאָס היטל, ווערט געבוירן אַ פּלאַן; גיט ער אַ קנייטש דעם שטערן, שפּרינגט אַרויס אַ פּריש־צאַפּלדיק עסקל, אָן לאָז ער אַ קראַץ טאָן זיך אין דער פּאה, וואַקסט ווי פון דער ערד אַרויס אַ טראַנספּאָרט סחורה. און ביי די גלופּסקער, נישקשה, איז אַרויף ביז דעם האַלבן קאָפּ פּאַררוקט דאָס היטל, זיי קנייטשן גוט דעם שטערן און קראַצן, קראַצן געשמאַק די פּאה. מען באַדאַרף נאָר קיין נאָר נישט זיין, היטן זיך די ביינער, קאָן מען אין גלופּסק מאַכן גע־שעפטן. און, איבעריקנס, אַז מען כאַפּט אַמאָל פון עמעצן אַ „קוממיות", מילא וואָס איז דאָ אַזוינס? אויף דעם ים גייט דען אַמאָל נישט אונטער אַ שיף מיט סחורה און ווערט דערטרונקען? דער גאַנצער חילוק איז נאָר, וואָס דאָרט איז דערטרונקען — דערטרונקען מיט אַן עק! און דאָ ווערט געווייינטלעך נאָך „קוממיות" נאָך געצאָלט קבורה־געלט געוויסע „מאַכערס" אַזעלכע, פאַר זייער מי, דעם געשעדיקטן „קדוש" צו טאָן זיין רעכט.

אַז רפאל האָט געקאָנט אַ יאָר זעקס זיך האַלטן מיט זיין קאָמיסיע אין גלופּסק און נישט געשעדיקט געוואָרן, איז דערפון זייער גוט געדרונגען, אַז קיין נאָר איז ער זיכער נישט געווען.

אין דער שטאָט איז רפאל באַקאַנט געווען פאַר אַ גוטן, פיינעם, ערלעכן יונגנמאַן, הגם ער האָט געכאַפּט אַ שטיקל אַנבליק פון דעם נייעם שניט מענטשן, נאָר זיין האַנדל אין דער וועלט מיט סוחרים האָט דעם קליינעם חסרון פאַרריבן און מען האָט זיך נישט וויסנדיק געמאַכט. עט, וואָס מאַכט עס אויס! ביי אַ סוחר קוקט מען איבערהויפּט נישט אויף פיל גרעסערע זאַכן אויך. אַ סוחר, נישקשה, מעג... און אַזוי ווי רפאל איז געווען אַן אַלמן, האָבן זייער פיל, פונעם פרומען עולם אפילו, געשאַרפט אויף אים די ציין, צו דערטאַפּן אים פאַר אַן איידעם.

ער איז געווען איינער פון יענע יונגעלייט, מיט אַ יאָר פערציק צוריק אונטער יידן, וואָס זענען פונעם תנ"ך און דער גמרא געוואָרן „באַהאַלטענע משכילים". — יענע, עליהם־השלום, זענען נישט אָפּגעזונדערט געווען פונעם

איבעריקן עולם, נישט אין דעם יידישקייט, נישט אין דער הלבשה; געלערנט, געדאַווענט דריי מאָל אין טאָג, זיך געוואַשן, געבענטשט גלייך ווי אַלע; גע־גאַנגען געקלייזט, געטראָגן אַן ארבע־כנפות, נישט געזעסן אַן אַ היטל — אַלצ־דינג גלייך ווי אַנדערע, אויסער נאָר וואָס זיי האָבן זיך מתיר געווען איבערצו־היפּערן געוויסע שטיקלעך פּיוט, אַביסל אונטערקירצן די קאַפּאָטע, בכדי זיך ניט צו פּאַרדריפּען, צו לאָזן וואַקסן אַביסל די האָר, אונטערצושניידן אַ קאַפּעלע די פּאות און האַלטן ריין, אויסגעקעמט דאָס בערדל, וואָס דערפאַר פלעגט מען אויף זיי צווישן דעם עולם עפּעס מורמלען. — דאָס זענען פון יענער צייט די נייע „למד־וואָווניקעס" אין דער בילדונג. פון דרויסן אָנקוקנדיק זיי, איז דאָכט זיך גאָרנישט, דאָס מויל צוגעמאַכט, נישט געפּלאַפּלט; אָבער, הייליקער גאָט, וואָס אינווייניק ביי זיי האָט זיך געטאָן אין האַרצן! אין האַרצן האָט געגליט דאָס יידיש־פּינטעלע, עס האָט געברענט דאָס הייליקע פייערל פון ליבשאַפט צו דער גאַנצער וועלט מענטשן. פאַר זייערע אויגן האָט געשוועבט עפּעס אַן אָנהייב פון אַ נייער, אַ גוטער, אַ שיינער וועלט. עס האָט זיך געלויבט. גע־האָפט, אָט־אָט קריכט זי פונעם איי אַרויס למזל אין אַ ליכטיקער צייט — און עס וועט זיך לעבן אין אַ גן־עדן, זייער גוט. צווישן זיך האָבן זיי שטילערהייט געלעבט ווי ברידער, ווי חסידים פון איין רבין, נאָר אַנשטאָט משקה האָבן זיי געשלונגען די ווערטער פון די הייליקע נביאים, פון מליצה־ספרים, זיך גע־קוויקט, זיך אַרומגעטראָגן מיט יענעמס עפּעס אַ שירל און אַליין אויך געמאַכט מליצות אַזוי, אָדער אין אַ שלום־לאהובי בריוול — אַלץ אהה! הוי! אַ, ווייי־געשריגן! האָט עמעצער, אַ יונגערמאַן, חשק באַקומען זיך צו נעמען אויף דעם נייעם דרך, עפּעס צו לערנען, איז דאָס ביי זיי זייער אָנגעלייגט געווען, גלייך ווי ער טוט זיי דערמיט אַ גרויסע טובה, און האָבן אים געהאָלפן מיט וואָס נאָר מעגלעך. — אָט אַזוי האָבן געלעבט אַמאָל יענע יונגע־אַלטע נאַרן, עליהם־השלום, נאָך נישט געכאַפּט אין דער בילדונג דעם רעכטן סטרי, נאָך נישט געוואוסט וואָס היינטיקע אַלטע־קלוגע קינדער, אַז דער סוד פון השכלה איז דווקא אַן אָפּן מויל, אַ ברענענדיקס, פעך און שוועבל, און אַ האַרץ — קאַלט ווי אייז; אַז די בעסטע תורה איז סחורה און די בעסטע מליצה — אַ קערבל...

ביי דער פאַמיליע האָט רפאל געהייסן לובלינסקי, נאָר יידן האָבן אים געווייינטלעך גערופן פשוט ביים נאָמען אין די אויגן — ר' רפאל, אַ סימן, ווי שטאַרק באַליבט ער איז געווען ביים עולם. ביי רייזען איז ער געווען גאָר דאָס אויבערשטע פונעם שטויסל. באַלד נאָך זיין קומען קיין גלופּסק האָט ער ביי איר אויפן הויף געדונגען אַ דירה מיט קעסט. און רייזע האָט אים שטאַרק אָפּגעהיט, זיך געפּלייסט שטענדיק, אַז דער וואַרעמס פאַר אים זאָל זיין צו דער צייט און בעטעמט.

די באַקאַנטשאַפט ר׳ אברהמס מיט אים האָט זיך אָנגעהויבן דורך אַ שידוך־רעדן אים, געוואַקסן וואָס ווייטער אַלץ מער ביז זי האָט זיך אויסגעלאָזט צום סוף מיט אַ הייסער פריינטשאַפט צווישן ביידע צדדים. אין איטלעכן פון זיי איז געלעגן עפּעס אַזוינס, וואָס דאָס האָט געצויגן איין האַרץ צו דעם אַנדערן. ביידע האָבן גרויס פאַרגעניגן געהאַט צו פאַרבריענגען אַמאָל אַ שעה־צייט ביי אַ גלעזל טיי אָדער פּונש, אין אַ וואַרעמען שמועס צווישן זיך, נאָר אַן שום זייטיקע אינטערעסן.

אַז דער סדר איז שוין געווען פאַרטיק, רפאל איז אין כאַלאַט מיט שטעקשיכלעך געזעסן אָנגעלענט אויף אַ בענקל אַריינקוקנדיק אין אַ ספר, איז ר׳ אברהם אַריינגעקומען אין שטוב מיט אַ ברייטן „גאָט־העלף!״

— אַ, ברוך־הבא! — טוט רפאל זיך אַ כאַפּ פונעם בענקל, גייט ר׳ אברהמען אַקעגן און קוקט אים גלייך אין פּנים אַריין. — עפּעס שיינט איר דאָך גאָר, ר׳ אברהם, גאָר נישט דער אייגענער וואָס פריער אַביסל! אָט אַזוי האָב איך אייך טאָקע ליב.

— זעט איר, האָ, — רופט זיך אָן ר׳ אברהם, — ווי גאָט קאָן מאַכן אין איין מינוט פון שלעכט גוט. איך בין נישט אַליין, האָב געבראַכט נאָך עמעצן.

— וואו־זשע איז ער? — פרעגט רפאל. — בעט אים אַריין, אייער גאַסט, ווען מיר האָבן טאָקע אַ מזומן.

ר׳ אברהם האָט באַלד אַריינגעפירט הערשעלען, וואָס איז ביים אַריינקומען געבליבן דערוויל אין פאַר־חדר, און אים פאַרגעשטעלט פאַר רפאלן.

— מיינעם אַ גוטן באַקאַנטנס, עליו־השלום, אַ בחורל. פון דער פרעמד, לערנט ביי מיר אין קלייזל. איבער אים האָב איך עס היינט געהאַט אַזאַ האַרצווייטיק. נו, געלויבט השם־יתברך, וואָס עס האָט זיך אויסגעלאָזט גוט. פון מיר קומט היינט אַ טרונק.

— גוט יום־טוב! — זאָגט מיט אַ שמייכעלע רפאל. — ביי אונדז ביידן איז דאָך היינט עפּעס אַזאַ פריילעכער טאָג! קומט־זשע, איך בעט אייך, צום טיש און לאָמיר זיך וואויל־טאָן.

ביים טיש האָט רפאל אונטערגעטריבן הערשעלען, ער זאָל עסן, טרינקען, זיך ניט שעמען, צולייגנדיק אים אַלץ, דאָס, יענס, אויפן טעלער. דאָס קערמעשל האָט אויסגעזען עפּעס טאָקע ווי אַ שמחה. דער קליינער עולם איז געווען צופרידן, שטאַרק הנאה געהאַט ביים פּונש.

זיצנדיק אין צווייען מיט רפאלן ביים אָפענעם פענצטער, האָט ר׳ אברהם איבערגעגעבן די גאַנצע מעשה מיט הערשעלען. רפאל האָט זיך פונדערווייטנס

צוגעקוקט צו הערשעלען, וואָס איז געזעסן ביים עק טיש איבער אַ גלאָז טיי, און זיך עפּעס פאַרטראַכט. אין זיין פּנים איז געווען צו דערקענען, אַז הער־שעלע איז אים שטאַרק געפעלן און דאָס ביטערע עלנט זיינס האָט אים גערירט ביים האַרצן.

— דאָס איינציקע, וואָס איך בין אין שטאַנד דערווייל צו טאָן פאַר אייער בחורל, — זאָגט רפאל שטיל צו ר׳ אברהמען, — איז דאָס נאָר, וואָס איך קאָן אים געבן ביי מיר אַן אָרט אויף נאַכטלעגער. לאָז ער כאָטש זיך נישט וואַלגערן אין קלויז אויף דער האַרטער באַנק דאָרט. און ווייטער וועלן מיר זען.

— אַך, איר וועט האָבן אַ גרויסע מצוה! — מאַכט ר׳ אברהם, אויפהייבנ־דיק זיך פונעם בענקל און ווענדט זיך באַלד טאַקע צו הערשעלען מיט דער בשורה: — דו הערסט? פון היינט אָן וועסט־דו האָבן נאַכטלעגער דאָ, ביי ר׳ רפאלן. דאַנק זיי פאַר זייער גוט האַרץ און קום!

דעם עולמס ווערטל „ווען פרייט זיך אַן אָרעמאַן? אַז ער געפינט וואָס ער פאַרלירט" — דאָס איז זייער גלייך טאַקע צוגעפּאַסט געווען צו ר׳ אברהמען. ער איז זייער שטאַרק אויפגערוימט געווען, דעם גאַנצן וועג, גייענדיק פון רפאלן. ער האָט זיך געפרייט קוקנדיק אויף הערשעלען, וואָס איז אים געגאַנגען ביי דער זייט, און געטריבן מיט אים אַלץ קאַטאָוועס. ס׳איז אים צייטנווייז אפילו דורכגעלאָפן ווי אַ וואָלקן נישט קיין אָנגענעמער געדאַנק, פאַרוואָס ער האָט אומזיסט חושד געווען אַ יידן, נעבעך — נאָר דאָס איז געווען אַ פּיצל זומער־וואָלקנדל, וואָס פליט אויף אַ ווילע פאַרביי דער ליכטיקער זון און פאַרשווינדט באַלד ווי אַ רויך.

הערשעלע ווידער איז געווען עפּעס צעדרייט, געגאַנגען פאַמעלעך און פאַרטראַכט. אים האָט נישט געלאָזט רוען ביילע — איז איר געראָטן צו באַ־קומען אַן אָרט אָדער בלאָנקעט זי זיך ערגעץ אַזוי אַרום? — און אויך דאָס קלימעקל אירס אויף דער אכסניא.

— קום גיכער אַביסל! — האָט ר׳ אברהם אונטערגעטריבן הערשעלען. — וואָס גייסט־דו עפּעס אַזוי פאַמעלעך? משהלע, נעבעך, מוז זיצן אַליין דערווייל דאָרט און באַאומרואיקט זיך אוודאי שטאַרק וועגן דיר. אַ רחמנות, כ׳לעבן. גיכער, גיכער אַביסל!

— ר. אברהם! — רופט זיך אָן הערשעלע מיט אַ געבעט. — לאָזט מיך, איך בעט אייך, אַ לויף טאָן צוריק אויף דער אכסניא. אין איילעניש האָב איך פאַרגעסן בעטן רייזען אַכטונג צו געבן דאָרט גוט אויף די זאַכן. ס׳איז דאָך אַן אָרעמס... אַן אָרעם מיידלס אַ קלימעקל.

— טאַ! — מאַכט ר׳ אברהם, אָנקוקנדיק אַ ווילע הערשעלען, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט און אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ. — האָיע־זשע, למען־השם, נישט

און קום געשווינד צוריק. איך וועל אַליין גיין מיט דער בשורה.

ווי אַ באַמבע איז ר׳ אברהם אַריינגעפלויגן אין פּאַליש, אַנגעלאָדן מיט דער פריילעכער בשורה, קוים איינהאַלטנדיק זיך, נישט אויסצושיסן זי דאָרט. ביי דער טיר פונעם קלייזל אָבער שלאָגט ער זיך אָן מיט אַ יידענע, וואָס טוט אים אַ פרעג אויף אַ טרויעריק קול:

— וואו איז משהלע?

— אַ, משהלעס מאַמע! — מאַכט ר׳ אברהם.

— דאָס צווייטע מאָל בין איך שוין דאָ, — זאָגט משהלעס מאַמע אויף אַ ציטערדיקער שטימע. — איר מוזט אפשר וויסן, וואו איז ער, מיין זון! אַ גאַנצן טאָג איז זיין פוס אין דער היים נישט געווען און קיין לעפל וואַסער אין מויל נאָך נישט געהאַט. וואו די וועלט האָט אַן עק האָב איך אים שוין אויס־געזוכט. אוי געוואַלד, בשמהניו! זאָגט מיר, וואו, וואו איז ער, מיין משהלע?!

— וואָס הייסט!... ס׳טייטש!... — מאַכט ר׳ אברהם פאַרוואונדערט און ווערט בלייך ווי די וואַנט.

פון דער דעמבענער קרעטשמע, אַקעגן זיבן־אַכט ווערסטלעך פון גלופּסק, ציט זיך ביי ביידע זייטן פונעם ברייטן זאַמדיקן שליאַך, צו דער שטאָט־צו, אַ גרויסער שיינער וואַלד פון הויכע סאָסנעס און דעמבענעביימער. דער שליאַך איז ערטערווייז גריבערדיק מיט זומפּיקע קאַלוזשעס, אין וועלכע עס האַלטן זיך אויף זשאַבעס, קוואַקען, רייסן זיך אויף די העלדזער, קינדלען זיך דאָרט און גיבן איבער בירושה זייערע בלאָטעס מיט אַלע זייערע משוגענע העוויות פון איין דור צום אַנדערן דור. דעריבער פאַרצוויגן זיך ווייטלעך אין דעם וואַלד זייט־וועגלעך, אויף וועלכע באַלעגאַלישע בוידן און גויים מיט פורלעך האַלטן נעמען זיך פונעם שליאַך אַרויף און פאַרן, איטלעכער אויף זיין דרך מיט זיין גירסא. אַ באַלעגאַלע באַדאַרף זיין אַ גרויסער בקי דאָרט, אַ חריף, אַ למדן־מופלג צו דרייען זיך הין־און־הער, זיסט, קערט זיך איבער דער וואָגן אין איינע פון די קאַנאַווקעלעך — און מען ברעכט רוק־און־לענד.

אויף אַ שמאָל שטעגעלע צווישן יונגע פרישע ביימלעך, ביים ברעג וואַלד, גייט זיך פאַרנאַכט שמואליק דער טאַנדעטניק, צעכראַסטעט, אויפגעשפּילעט די קאַפּאָטע מיט אַ קליין פּעסעלע אונטער דעם אָרעם. מיט דעם דאָזיקן פּע־סעלע גייט ער עס אַזוי אַלע דאַנערשטיק כמעט צו דער דעמבענער קרעטשמע, וואו ער פילט עס אָן מיט גוטן בראַנפן אויף אַ וואָלוולען מקח און טראָגט עס גאַנץ פרי אין שטאָט אַריין פאַר זיינע געוויסע באַלעבאַטים אויף שבת, פון וואָס עס בלייבט אים אַביסל פאַר זיך אויף קידוש, אויך עטלעכע גראָשן דערצו

פאַרדינסט. דער איבעריקער עולם, וואָס וויל וואַלוולען בראַנפן פאַר זיין געברויך נאָר, נישט דערמיט צו פאַרדינען, לאָזט זיך אַהינצו נאָך דער משקה געוויינטלעך פרייטיק פרי, און דענסטמאָל איז דער וועג אַהין אָפגעשיט אָפּט מיט קינד און קייט, יונג און אַלט, באַלאָדן מיט פלעשלעך און אַלערליי כלים. אַזוי איז שוין דאָרט איינגעפירט פון אַלטע צייטן — און אַ יידישער מנהג ברעכט אַ דין, אפילו דעם דין פון דער אַרענדע, און בפרט אַ גלופּסקער אַרענדע, וואָס אַמאָל אַן ראַטע...

די זון איז געשטאַנען ביים עק הימל, גרויס, רויט ווי אַ פייער און געזעגנדיק זיך מיט דער וועלט פאַר דעם אַוועקגיין אין איר רו אַריין, האָט זי געוואָרפן אַ בליק — אירע מילדע גילדענע שטראַלן, אויף גראָז, אויף ביימער, אויף בערגלעך און טאָלן. דער אָפגלאַנץ פון איר ליכטיק פנים אויף זיי האָט זיך אויסגעדאַכט עפּעס גאָר ווי אַ שיינענדיק־פריינטלעך שמייכעלע צווישן דעם מרה־שחורהדיקן שאָטן, וואָס האָט זיך אויף זיי אַלע אָנגערוקט. ס'איז געווען צום האַרצן עפּעס אומעטיק־פריילעך, זיס־ביטערלעך צו גלייכער צייט. די שיינע נאַטור זומער פאַרנאַכט איז אַ כלה צום באַדעקנס אונטער דעם שלייער— און דענסטמאָל האָט זי ערשט דעם זיבעטן חן, ציט זי דעם חתן ביי דער נשמה, עס צעשפּילט זיך אים דער כוח־המדמה, ער טראַכט און פאַרטראַכט זיך אויף איר פנים, וואָס שיינט אַרויס, שמייכלענדיק צו אים, פונעם פאַרבאָרגעניש אונטער דעם דעק־טוך און רעדט, צענעמט אים עפּעס אַזוי, אַן ווערטער.

שמואליק — אַט־דער טאַנדייטניק, וואָס אין שטאָט אַרומיאָגנדיק זיך ליגט אים די נשמה איינגאַנצן מיט אַלע געדאַנקען אין דער פרנסה, קיין זאַך גייט אים נישט אָן, נאָר אַלץ ברויט, דאָס זינדיקע שטיקל ברויט — אַצינד, דאָ אויפן גרינעם גראָז, אויף דער פרייער לופט איז ער עפּעס ווי ביי־געבוירן. עס דערוועקן זיך אין אים אײדעלע געטלעכע געפילן, די אויגן קוקן, האָבן הנאה פון גאָטס שיין וועלטעלע, די נאָז שמעקט זיסע טייערע ריחות פון טויזנטערליי קרייטעכצער; די אויערן האָרכן די וואונדער־שיינע קאַפּעליע פון שפיל־פייגעלעך, וואָס רופן זיך איינס מיט דעם אַנדערן איבער אויף זייער לשון ערגעץ צווישן בלעטער פון ביימער; וואָס צעגיסן זיך אין שטייגער אויפן העלדזעלע, פלאַטערנדיק מיט די פליגעלעך, זאָגן שירה און שפּרינגען „קדוש” אויף דינע צווייגעלעך. שמואליקס נשמה כאַפּט זיך אויף ווי פונעם שלאָף, דאָס פנים איז אים עפּעס ווי איבערגעביטן, ער קוקט און טראַכט: אוי, מחיה! טראַכט און פילט: אוי, ציט עס עפּעס, ציט דאָס האַרץ! עס גלוסט זיך, ווילט זיך עפּעס, אַליין נישט צו וויסן וואָס!...

גייענדיק אַזוי אויפן שטעגעלע גיט אים זיך אַ וויז אַקעגן אין וואַלד אַ גרינער, פרייער פלאַץ, געהילט אין אַ טונקעלן מאַנטל פון שאָטן מיט ליכ־

טיקע, העל־גילדענע שטרייפּעלעך. ער טוט זיך דאָרט אַ וואָרף און ציט זיך אויס אויף דעם סאַמעט־ווייכן גראָז.

שמואליק ליגט מיט פאַרטראַכטע אויגן, זיינע גלידער, פילט ער, ווערן שווער, עפּעס ציט אים די ערד שטאַרק צו זיך, ווי זי ציט אים אַרויס די אַלע ווייטיקן — און אַקעגן־זשע אויף דער נשמה ווערט אים גרינג, מחיה גוט. אַ ווייך, אַ דירנדיק גרעזעלע גלעט אים די נאָז, די באַקן, נאָך איינס קיצלט אים אונטערן קאָלנער הינטן־אַרום אין האַלדז און נישט ווייט פון־צווישן גראָז טיקעט אים אַ גרילכנדל אין די אויערן אַריין. עס דערציילט אַ מעשה, עס זינגט אַ לידל, פאַרוויגט און פאַרשלעפערט אים ווי אַ קינד.

— שמואליק ליגט האַלב־געדרעמלט, האַלב־וואַך און עס פלאָנטערט זיך אים עפּעס אין קאָפּ. עס טראַכט זיך אים פון אַ לעבן אָן קאָפּ־דאַרעניש, ווי גוט ס'איז צו האָבן קאַשע מיט יויך — אַן אייגן שטיבעלע, אַ קליינס, מיט אַ גערטנדל, דערצו אויך אַ בהמהלע, לאָז זיך זיין כאָטש אַ ציג. ס'איז דאָך אַ גליק, בעסערס דערפון איז שוין אַן איבעריקע זאַך! עס טראַכט זיך אים פונעם ליבן גאָט: אוי, גאָטעניו, הצליחה־נאַ! העלף, טאַטע־פאָטער, ווייז טאָקע, ווייז, אַז דו קאָנסט באַגליקן מענטשן... ווי איך בין אַ ייד, גאָטעניו, הושיעה־נאַ! און אין קאָפּ ביי אים פּיקט זיך אַ גאַנצער פּלאַן פון זיינע נדבות דענסטמאַל, פונעם מענטליק, וועלכן ער וועט מיט זיין גוטסקייט און פרומקייט גאָט אָנטאָן... עס קומט אים אַפּיר באַלד טאָקע אויפן געדאַנק משהלע. — ער איז דאָך אַ צאַצקעלע, לערנט וואויל ווי די וועלט, קאָן דאָך גאָט געבן, אים זאָל אויסכאַפּן אַ רייכער מחותן און אים אָפּגילטן... מיט דער צייט קאָן משהלע נאָך ווערן רב ערגעץ אין אַ גרויסער שטאָט און דענסטמאַל... דענסטמאַל, אַז וואויל וועט זיין אויך אים, דעם טאָטן! ער וועט אויף דער עלטער זיך אָפּלעבן זיינע יאָרן אין גרויס נחת, אין כבוד. אַ קלייניקייט עפּעס דעם רבס פאָטער!...

די דאָזיקע זיסע חלומות וואַכנדיק זענען איבערגעריסן געוואָרן אין דער מיט דורך אַ קלאַפּן פון רעדער ערגעץ דאָרט אויף אַ זייטנוועגעלע אין דעם וואַלד.

שמואליק עפנט די אויגן, טראַכט ביי זיך: נאַ, גענוג, שוין צייט אַהיים! ער זעצט זיך פּאַמעלעכן אויף, טוט אַ גענעץ, אויסקנאַקנדיק די ביינער און בעמט זיך צום פעסעלע, וואָס אים ביי דער זייט. דערווייל פאָרט פון הינטן אָן נאָענט אַ פורל, נאָך אַ מינוטעלע — טוט אַ הילך אויף דעם גאַנצן וואַלד אַ ביטער געשריי:

— „אַי, טאַטע!“...

שמואליק קוקט זיך געשווינד צו און בלייבט פאַרגאַפט.

— משהלע! וואָס? וואוהין?!... — דאָס איז דאָס איינציקע, וואָס שמואליק

ברענגט קוים אַרויס פונעם מויל פּאָר גרויס וואונדער און שרעק. דאָס האַרץ האָט אים באַלד געזאָגט, ס'איז אַ צרה. זיין משהלע איז אין אַ גרויס אומגליק!...

— גיכער, טאַטע, אוי, ראַטעווע! — שרייט אויף אַ וויינענדיק קול משהלע, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ שעפּעלע צווישן צוויי וועלף מיט פייערדיקע אויגן.

צולויפן צום וואָגן און אָנצוכאַפּן זיך אין אים מיט ביידע הענט האָט ביי שמואליקן נישט געדויערט קיין איין רגע. די וועלף אָבער האָבן דערצאָרנט געקריצט מיט די ציין, אים אַ שלײדער געטאָן פון זיך, אַזוי אַז ער האָט צוויי מאָל זיך איבערגעקערט אויף דער ערד און ביז וואַנען ער איז געקומען צו די געדאַנקען, זענען זיי שוין געווען אויף אַ היפּשער שטרעקע ווייט.

שמואליק האָט זיך צונויפגענומען מיט אַלע קרעפטן און זיך געלאָזט האַסטיק נאָך דעם וואָגן. ער יאָגט, לויפט, און יענע שמייסן, שמייסן דאָס פערדל. דער וואָגן איז אַלץ ווייטער, אָט־אָט ווערט ער פאַרשוואונדן. שמואליק קייכט, דאָס האַרץ פאַרלויפט אים מיט בלוט, קוים וואָס ער אָטעמט, די אויגן שפּאַרן אים פונעם קאָפּ אַרויס פאַר גרויס אַנגסטן, ער אָבער יאָגט מיט אימפּעט, נישט צו פילן, חוץ דער גרויסער סכנה, קיין שום זאַך — דער וואָגן הייבט אָן צו פאַרשווינדן, נאָך אַ ווײלע — ער איז שוין נישטאָ!...

געוואַלד! — שרייט שמואליק, רייסנדיק אויף זיך, לויפנדיק, די האָר, ער פאַלט פון די פיס און ציט זיך אויס אויף דער ערד.

ויהי און די דאָזיקע מעשה איז געשען בימי „הכפרה־הינדלעך", אָדער, ווי אין די קינות פון יענער צייט שטייט, בימי „פונעם געיעג און פונעם שפּיל אין קאַץ און מויז". דאָס טייטש: דענסטמאָל אין יענער צייט, ווען מען האָט אָפּ־געלאָזט יידישע קינדער צו שטיפן אַביסל צווישן זיך און באַווייזן זייערע גבורות אין דעם געיעג, אָן פייל־און־בויגנס, נאָר פּשוט „פאַנגען" ווי די קאַץ גייט אויפן געיעג, כאַפּן מייז — גאָר הפקר אַ וועלט! כפרה־הינדל, אָדער מייזעלע האָט, לויט דער שפּיל, געהייסן יענער, וואָס איז אַרויס פון דער היים אָן אַ געשריפטס מיט אַן אָדלער, פּאַספּאָרט, הייסט עס. אַזעלכע האָט די קאַץ געמעגט כאַפּן, זאָגן „זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי!" און באַלד אים אין געוואַנט אַריינשטעקן.

און עס האָבן זיך געפונען אַזעלכע יידעלעך, וואָס האָבן זיך געקליגט, איינער דעם אַנדערן אָפּצונאַרן, וויטלעך צו פאַרנאַרן אין מיט אַלע המצאות צו מאַכן אים די שפּיל...

שניאור־וואָלף האָט געשפּילט די ראָלע זיינע און פאַרנאַרט הערשעלען ממזרש, אין זיין טאַטן אַריין! נאָר אַז הערשעלע האָט, גאָר אומגעריכט, פון זיינע לאַפּעס זיך אַרויסגעגליטשט און דערוויל איז גראָד משהלע אונטערגע־

שפּרונגען, איז ער, משהלע, אָנשטאָט דעם חבר זיינעם אַריין אין די לאַפּעס — און באַץ, געוואָרן „געפאַנגען״!

„ברידער! — קלאָגן דערויף די קינות פון יענער צייט — אַלע אייערע הונדערט־טויזנטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרן פון טיטוס הרשע, בשעת דעם גרויסן חורבן; וואָס זענען אומגעקומען, פאַרברענט געוואָרן אויפן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך אַזעלכע דערהרגעטע, אומגעקומענע — די אַלע אינאיינעם פאַרביטערן אונדז נישט אַזוי דאָס לעבן ווי יענע יידישע נעז, וואָס יידן אַליין האָבן איינע די אַנדערע זיך אָפּגעריסן. דאָרט איז נאָך דאָ אַ טרייסט: גבורים! זיי זענען געשטאָרבן פאַר דעם פאָטערלאַנד... קדושים! זיי זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם. אָבער געוואַלד, וואָס קאָן אַזוינס שטעקן אין יידישע נעז, פון יידן אַליין טאַקע אָפּגעריסענע? — אויף פּעטש פון אַנדערע וויינען מיר און זאָגן: נישקשה! גוטע און שלאַפּע ליידן אָפט אין דער וועלט. מעגלעך אפשר, יענע שטאַרקע וועלן נאָך אַמאָל חרטה האָבן, נאָר אַז געפּאַטשטע פּאַטשן זיך אַליין, אַז צעדראַפּעטע דראַפּען איינער דעם אַנדערן, וויינען מיר און זאָגן — אוי, ווי! — גאָרנישט וואָס צו זאָגן... דערמאָנען מיר זיך אין יענע, נעבעך, פון אייך אַליין געפייניקטע „געפאַנגענע״, רייסט דאָס האַרץ. עס וויינט און שרייט: איכה, אוי, ווי משונה דערשלאָגן, ווי ווילד געפאַלן איז דאָס פאָלק ישראל!...״

דאָס פּערטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

דער בעסטער חלק לאַנגע יידישע נעזער איז, ווי דער וועלט איז באַקאַנט, די גלופּסקער מעקלער אַנגעקומען. דאָס האָבן זיי אַ מתנה פון זיין ליבן נאָמען אַ מינדסט געשעפטל פון אונטער דער ערד אַנצושמעקן — דאָס איינציקע געצייג וייערס זיך דערמיט צו דערנערן. פון דאַנען זעט מען באַשיינפּערלעך אַרויס, וואָס פאַר אַ גוטן גאָט מיר האָבן, ווי געטריי ער גיט זיך אָפּ מיט זיין וועלטל און לייטזעליקט אַלע זיינע מיני באַשעפעניש, מביצי כינים, פונעם קלענסטן ווערימל ביז אַ יידישן מעקלער, מיט די נייטיקע כלי־זיין, איטלעכן צו זיין פרנסה. און רב אשר, דער געהויבנסטער מעקלער, פול אין אַלע קלייטן אין קאַנטאָרן, אַ דאַר יידל, אַ רירנדיקס, אַ צאַפּלדיקס, תמיד מיט אַ פאַרריסן היטל ווייט אַרויף איבער דעם שטערן, מיט אַ שטעקעלע, דרייענדיק עס אַרויף און אַראָפּ, אין אַלע זייטן — ער איז געלייטזעליקט גאָר מיט אַ הויפּט־פיינע נאָז, פּרימאַ. די נשמה זיינע, דאַכט זיך, האָט זיך אַרויסגעקליבן ביי אים פונעם מוח, פאַרנעמענדיק מיט זיך אויך דעם שכל, די חכמה זיינע, און איז אַריין אין שכנות צו אים אין דער נאָז. באַלד ביי רפאלס קומען קיין גלופּסק האָט ער, די נאָז, הייסט עס, דערשמעקט דאָס קאָמיסיע־געשעפט רפאלס פון די לאַדזשער פאַבריקאַנטן, און זיך גענומען געשמאַק צו דרייען מיט אים וועלטן. אַז רפאל אָבער האָט זיך נישט געלאָזט דרייען ביז ער וועט נישט אויסלערנען פריער גוט דעם פלאַץ מיט די אַלע סוחרים דאָרט, איז ער ר׳ אשרן געוואָרן אַ גרויס וואונדער און האָט זיך אָנגערופן, שטאַרק פאַרדרייענדיק די נאָז:

— ס׳טייטש, וואָס הייסט! אַ ייד — און לאָזט זיך נישט מאַכן געשעפטן!... נישט אַנדערש, האָט מיר קיין פאַראיבל נישט, אַז מעלתו ע—ע—ע... האָט אין האַנדל נישט קיין געפיל.

— ווי קומט געפיל צו האַנדל?! צום האַנדל ברויכט מען שכל. מען באַדאַרף פאַרשטיין.

— עט, נאַרישקייטן! — מאַכט ר׳ אשר, דרייענדיק די נאָז און אויפשטעלנדיק דאָס שטעקל. — איך מיין, פאַרשטייט איר מיך, דעם ברעך. צום האַנדל באַדאַרף מען דעם ברעך. ברענגען באַדאַרף מען, ברענגען... שכל איז —

בע. קוקט אָן, זייט־זשע מוחל, אונדזערע גרויסע גלופסקער סוחרים, וואָס, האָ? נאַט אייך אַ גראָשן פאַרן שכל! מען האַנדלט, מענטשן האַנדלען. וואָס דען? דערויף איז מען דאָך מענטשן, סוחרים... און פאַרדינען איז אַ גאָטס־זאַך, אַ מזל. מזל מחכים, מזל מעשיר, אי רייך אי קלוג, אַלצדינג איז מען מיט מזל.

— האַנדל, וואָס איז געבויט אויף מזל, אויף לויטער ריזיקע, איז אַ קאָרטנשפּיל. אַזוי, אַזוי, רב אשר, אַ קאָרטנש...

— ווייס איך וואָס איר זאָגט מיר עפּעס אַ קאָרטנשפּיל, — פֿאַלט אַריין ר׳ אשר רפאלן אין די רייד, דרייענדיק דאָס שטעקל און אויפשטעלנדיק די נאָז. — קאָרטן זענען קאָרטן און האַנדל איז האַנדל. עפּעס שפּיל איך דאָ, און לייג פּאַר מעלתו אַ שפּילכען? עסק רעד איך, עסק, אַזאַ וויכטיקע זאַך!

— לאָזט זיך נאָר דינען, ר׳ אשר! — קומט רפאל אַלץ טאַקע מיט זיינס, רואיק, געלאַסן. — האַנדל ווייל ס׳איז אַ גרויסע, וויכטיקע זאַך; עס בינדט אויף מענטשן די הענט צו אַרבעטן, שיינע, גוטע, ניצלעכע מלאכות אַלערליי, און עס פאַרברייט אומעטום, פאַרצוקערט זייער אַרבעט, עס פירט צונויף נאָענט וייטע לענדער, עס בילדעט, איידלט אויס, עס שפּייזט און באַלעבט אַ וועלט מענטשן — אָט דעריבער טאַקע, ווייל ס׳איז אַזוי וויכטיק, מוז עס, ווי אַלע אַנדערע וויכטיקע זאַכן, געפירט ווערן געזעצט מיט אַ באַרעכענונג, מיט פאַר־שטאַנד...

— טע, ־טע, ־טע, וואוהין מעלתו איז פאַרפלויגן! — מאַכט ר׳ אשר אויף עפּעס אַ משונה ניגון, דרייענדיק מיט דעם אויפגעשטעלטן גראָבן פינגער און פּאַכענדיק דערביי מיט דער נאָז, וואָס קרימט זיך אים אַ שרעק — חקירות ווייס איך נישט. חקירות — פּקירות ־ ניין! זעט איר, אַ גוט קעפּל, אויף שרויפן אַ קעפּל, אַ פליענדיקס, הו ־ האָ, האַ ־ הו, — דאָס צום האַנדל, יאָ, יאָ!

— אַ גוט קעפּל אַליין צו דרייען, צו פליען איז פּאַר דעם האַנדל קאַרג. עס ווערט געפאָדערט דערצו אַ גרויסער קאַפּיטאַל פון פאַרשיידענע ידיעות, — רעדט זיך רפאל זיינס טאַקע, פּיקנדיק ר׳ אשרן מיט איטלעכס וואָרט, — מען מוז לערנען, ר׳ אשר, לערנען און וויסן אַ סך זאַכן, בייטיק אין לעבן אַריין. פון די חריפותדיקע, פליענדיקע יידישע קעפּלעך, אָן אַזאַ קאַפּיטאַל, נעמט זיך ביי אונדז דער שווינדל, פון שווינדל נעמען זיך די „קוממיות־זאָגער", פון די „קוממיות־זאָגער", — דלות, קבצנות, און פון די אַלע אינאיינעם — עסעניש, בייסעניש, מסירות, פיינטשאַפט פון אייגענע, אויך פון פרעמדע. כל־זמן דער האַנדל וועט נישט געשטעלט זיין אויף פאַרשטאַנד, אויף אמת..

— אַי, אַי, זייט איר נאָך, ע־ע, גאָר אַ... אַ יונגער מאַן, מחילה! — שלאָגט ר׳ אשר איבער רפאלן די רייד, אָנקוקנדיק אים ווי אַ משוגענעם, שאָקלט מיטן קאָפּ און שמייכלט אים גלייך אין פּנים אַריין. — וואָס, וואָס? איך בעט אייך.

— אָט־דאָס וואָס איר הערט. נאָכאַמאָל טאַקע, ר' אשר, זאָג איך אייך: אויף פאַרשטאַנד, אויף אמת און יושר, דער האַנדל זאָל נישט אַריבערכאַפּן די מאָס. עס זאָל נישט זיין מער פאַבריקן, קלייטן וויפל עס ווערט געברויכט אין דער וועלט סחורה, עס זאָל נישט זיין סחורה געמלכהט, געפעלשטע מער וויפל די באַטור קאָן עכטע, גוטע אַזעלכע אַרויסגעבן. עס זאָל באַלוינען אָרנטלעך איטלעכנס מי, איטלעכן אָפּגעבן זיינס. עס זאָל זיין איבערהויפּט אַ ריכטיקער, אָפּענער חשבון — כל זמן, זאָג איך, אַזוינס איז נישטאָ, איז נישטאָ צו האָפן, אַז אַל־דאָס בייז: עלנט, אָרעמקייט, שנאה און קנאה...

— נישטאָ וואָס צו רעדן. אַ גוטן! — געזעגנט זיך ר' אשר, נישט אויס־צוהערן רפאלס שמועס ביז אין סוף אַריין. ער פאַררייסט דאָס היטל אַ מאַך געבנדיק מיט די אַקסלען, אַ קראַץ אין דער פאה, אַ דריי מיט דער נאָז און ווערט אַנטרונען.

— אַ גוטן טאָג, אַ גוט יאָר! — זאָגט רפאל, אַז ר' אשר איז שוין געווען אויף יענער זייט טיר. — וואָס זאָל מען טאָן? האַ, מען וועט זיך מוזן באַגיין אָן ר' אשרס הילף אויך.

רפאל איז אין זיין זאַך געווען געלערנט, פּראַקטיש, דערצו אָרנטלעך ווי ווייט מעגלעך. ער האָט זיך קודם־כל גענומען גוט באַטראַכטן גלופּסק און זי איז אים פאַרגעקומען זייער טשיקאַווע מיט דעם סטרוי פון אירע הייזער, מיט אירע גאַסן, געסלעך און הינטער־געסלעך; טשיקאַווע מיט אירע יידן, מיט אירע קרעמער און סוחרים, טשיקאַווע מיט איר שטענדיקן רעש, יאָגעניש, לויפעניש און מיט אַלע אירע גענג. דער יצר־הרע פון מסחר איז דאָרט גרויס. יידן האַנדלען איינע מיט די אַנדערע, ציען די פרנסה איינע פון די אַנדערע. צען מאָל מעג אַ סוחר פאַלן, זאָגן „קוממיות“, שטייט ער, נישקשה, אויף און האַנדלט ווייטער. היינט, אַזוי הייסט עס, היינט איך דיר „קוממיות“ און מאָרגן — דו מיר. היינט האַלט דער די בייטש און טראַסקעט, און מאָרגן טראַסקעט יענער. אָט אַזוי דרייט זיך דאָרט דאָס רעדל, דער אַרויף, יענער אַראָפּ, און דערנאָך יענער אַרויף און דער אַראָפּ. דער יצר־הרע וואַרעמט אונטער, יידן פלאַמען, דרייען זיך, דרייען און האַנדלען. רפאל האָט אין גלופּסק געפונען אַ פּלאַץ אויף אָפּצוזעצן זיין סחורה. נאָר ווייל אין האַנדל מוז מען געבן אויף קרעדיט, אַנדערש איז נישט מעגלעך אָפּצוזעצן, און מורא האָבן אָבער באַדאַרף מען דאָך פאַרן אַנזעצן, דעריבער איז ער אין האַנדל געגאַנגען האַרט ביי דער ערד, זיך נישט געכאַפּט, געיאָגט; ער האָט גוט איבערגעזיפּט, געגעבן אויף באָרג נאָר גרויסע בטוחים. דעם כלל האָט רפאל געהאַט: בעסער ווייניק פאַרדינסט, נאָר זיכער, ווי אַ סך מיט ריזיקע; גלייכער צו גיין פּאַמעלעך האַרט ביי דער ערד, ווי צו פליען און דערנאָך אַראָפּפאַלן, ברעכן האַלדז און געניק. ר' אשר

דער מעקלער אָבער האָט נישט געהאַלטן מיט רפאלן, און פלעגט ברענגען ראיות פונעם שטייגער פירונג אין דער וועלט, פון מדרש און דעם עולמס ווערטלעך, וואָס פונקט קאַפויר, נישט אַזוי ווי ער.

— אַ טעות, ווי איך בין אַ ייד! — האָט געטענהט ר׳ אשר, אַז ער האָט פאַרגעלייגט געשעפטן און רפאל האָט נישט געוואָלט הערן. — מעלתו לעבט אין טעות. אַלצדינג געווענדט זיך אין מזל. זינט איך לעב — נער הייתי גם זקנתי, מיט אַ גרויסער באָרד — האָב איך נאָך נישט געזען אַ סוחר זאָל טראַסקען אין דער וועלט מיט זיין חכמה. די ברכה איז אַנדערש נישטאָ — זאָגן אונדזערע הייליקע חכמים—נאָר אין אַ בלינדער זאַך, ווי אַ בלינדער אתרוג למשל. און זייערע ווערטער זענען טאַקע תורת אמת. ווער עס האַנדלט מיט בטחון, בלינד אָן חכמות, נישט צופיל איבערקלערן: — וועט־מיך, העט־מיך, זאָלט־מיך — דעם שיקט הקדוש ברוך־הוא ברכה און הצלחה אין זיינע געשעפטן. אדרבה, זייט זיך מטריח און זעט, ווי די וועלט פירט זיך. יידן, ברוך השם, האַנדלען, קויפן, פאַרקויפן, נעמען, גיבן, און גלויבן — זכות־אבות שטייט זיי ביי און זיי לעבן. אויך יענע קרעמער, וועלכע איך לייג דאָ מעלתו פאָר, וואָס ווילן נעמען סחורה אויף קרעדיט, אויך זיי לעבן, ברוך־השם, מיט ווייב און קינדער, מיט אויסגעגעבענע טעכטער און איידעמס אויף קעסט. ווען, חלילה־וחס, אַ סך אַזוינע ווי מעלתו זאָל געווען זיין צווישן יידן, וואָלט די וועלט באַ־דאַרפט חרוב ווערן. עס וואָלט נישט געגלויבט איינער דעם אַנדערן — אויס קרעדיט, אויס האַנדל, אויס פרנסה, און עס וואָלט אויסגעקומען — לייג זיך שונאי־ציון, צי זיך אויס און שטאַרב. און וואָס נאָך? מענטשן וואָלטן נישט געאַקערט, נישט געזייט אויס מורא, טאָמער וועט די ערד זיי אָנזעצן, נישט אַרויסצוגעבן תבואה, אפילו דאָס וואָס זיי האָבן אין איר אַריינגעלייגט. און אַ פסוק איז דאָך דאָ, וואָס זאָגט בפירוש: הזורעים בדמעה, די וואָס זייען מיט טרערן, ברנה יקצורו, וועלן מיט געזאַנג שניידן! אמת, קרעדיט איז געזייט מיט טרערן, אָבער דער וואָס מאַכט זיך הארץ, גלויבט און גיט, וועט אים גאָט ברוך־הוא באַצאָלן... טאַקע, דעם עולמס ווערטל: ווער עס שטעלט נישט איין—נעמט נישט אויס. דער שפיץ איז: אַ סוחר באַדאַרף נישט האָבן קיין חכמה, נאָר מזל, דעם אויבערשטנס הילף. דער וואָס איז נישט קיין בר־מזל, מעג ער זיך אפילו זיין אַ חכם ווי שלמה המלך, וועט ער גאַרנישט מאַכן, טאַקע ווי מען זאָגט: אין עצה ואין תבונה, עס העלפן נישט קיין שום חכמות אַקעגן שלעכטע קאַרטן.

אָט מיט אַזעלכע מיני מימראס און נאָך אַזוינע פזמונות פלעגט ר׳ אשר אַלץ איינרעדן רפאלן, ער זאָל מאַכן דורך אים געשעפטלעך מיט קרעמערס, נישט צופיל איבערטראַכטן, איבערקלערן, שטאַרק פאַרזיכערנדיק זיינע ווערטער מיט

שבועות און טויטע קללות: ער זאָל נישט אויסלעבן זיינע יאָרן, ער זאָל איינ־נעמען אַ מיתה משונה, ער זאָל נישט האָבן קיין חלק עולם־הבא, ער זאָל נישט הערן שופר של משיח, און נישט זוכה זיין צו פירן די טאָכטער זיינע אונטער דער חופה, אויב ער מיינט נישט אינגאַנצן טאַקע נאָר לטובת העסק. גאַנץ פּשוט, ער מיינט נישט אַזוי דאָס מעקלעריי, ווי דאָס געשעפט אַליין — דאָס געשעפט זאָל וואַקסן. און זעענדיק אָבער, אַז ס'איז אַרויסגעוואָרפענע רייד, רפאל האַלט זיך טאַקע ביי זיינס — ניין, ניין! פלעגט ער שוין פּרואוון מיט בייזן. דהיינו, אָנדרודלען די נאָז און מאַכן אויף אים אַ מורא מיט פוילע תנועות, אַזוי, אַשטייגער:

— וואָס מיינט אַזוינס זיך מעלתו? מעלתו מיינט, אַז ער איז איינער, נישטאָ מער חוץ אים, הא! נו, וויסן זאָלט איר, אַז ס'איז דאָ, געלויבט איז גאָט, אַ מאָסקווע און אַ לייפּציג אויף דער וועלט! און באמת טאַקע גרויסע נאַראָנים זענען זיי, די גלופּסקער סוחרים. צו וואָס טויג זיי נעמען סחורה ביי מעלתו, וואָס קומט זיי אָן מיט אַזויפיל מי, מיט בויכוויייטיק און אויף טייערע פּרייזן, אַז דאָרט, אין יענע שטעט, ביי דעם פּאָניע און דעם דייטש, גייט מען זיי אָקעגן, מען רייסט ביי די פּאָלעס, בעטנדיק זיי: אַהער, יידעלעך, אַהער! נאַט אייך סחורה, אַ בחיר, און בזיל־הזול. אפשר איז שווערלעך במזומנים, קאָן מען הייבן אַ הקפה — נעמט, אָך, אויף קרעדיט. און יידן גייען טאַקע און נעמען. און אַז עס מאַכט זיך אַמאָל אַ קרעצל, אַ שטיקל עכוב הייסט עס, מען קאָן נישט ענטפערן צום טערמין, צאָלן, הייסט עס... איז, חלילה, נישט אַזאַ גרויסע סכנה. דער דייטש און פּאָניע זענען גוטע מענטשן, זיי שווייגן. יאָ, מעלתו באַדאַרף דאָך וויסן, אַז פאַרשלאָגן דאָ שלאָג איך אים פאַר נישט יענע סוחרים, וואָס האָבן שוין לאַנג אָפּגעטאָן זייער זאַך, פאַרשטייט איר מיך, דאָרט... נאָר אַזוינע, וואָס עדיין לא היו במאָסקווע, מעלתו פאַרשטייט, וואָס דער טייטש איז פון אַזוינע ווערטער? דאָס הייסט: זיי זענען נאָך נישט געווען, פאַרשטייט איר מיך, אין מאָסקווע, פאַר זיי איז נאָך אַ מעגלעכקייט קומען אהינצו הייבן אַ הקפה און מיט דער צייט זאָל ביי זיי בלייבן אַ מנה־יפה, אויב אַזוי... איר פאַרשטייט, אויב אַזוי, זענען זיי דאָך נישקשהדיק, אַצינד, דאָ אויפן אָרט „ראַיעלע" סוחרים... אַ קלוגן באַדאַרף מען קיין פינגער אין מויל נישט אַריינ־לייגן, ער פאַרשטייט אויפן וואונק.

אויך אַזעלכע שאַרפע ווערטער האָבן נישט געהאָלפן.

דאָס צווייטע קאַפּיטל

דפאל האָט געגעבן סחורה די קרסעמער, ווי דער איינפּיר איז, אויף אַ צייט פון עטלעכע חדשים אויף וועקסלען נאָר פון גרויסע בטוחים, וואָס זייערע וועקסלען איז באַלד טאַקע אין דער הייסער רגע געווען גרינג אָפּצוסקאָנטירן. אַי וואָס עס איז דערביי צו פאַרלירן היפּש פּראָצענט, דאָס האָט אים נישט געאַרט, אַבי דאָס געלט איז שלום בקעשענע און ער קאָן רואיק שלאָפן. און אַזעלכע סקאָנטעס האָט ער געהאַט מיט לייבצע דעם רויטן — אַ ייד אַ נגיד און אַ פּראָצענטניק אין גלופּסק.

ווי דער וועלט איז באַקאַנט, איז לייבצע דער רויטער, מיט אַ בלייך פּנים, אַ לאַנגער נאָז און אַ קורץ בערדל, דאָס שיינדל אין גלופּסק, מיט וועלכן זי בעמט זיך איבער פאַר אַ וועלט מענטשן.

— נאָט, הייסט עס, קוקט אָן דאָס נפש מיינס, די שיינע צורה, די אַרבעט מיינע!

לייבצע איז איינער פון יענע לייט דאָרט, וואָס קוואַקען אויס אויף פּיינע־בריות, אַריינצוטרעטן אין דער געוויסער כנופיא, וואָס גיט פון זיך אַרויס פאַר דעם פאָלק ישראל די אַלערליי גבאים, פּירער, קאָכלעפל, מאַכעו״ס, טוערס, טענצערס, עצה־געבערס, נאָך און נאָך אַזעלכע פיינע פאַרשוינען, צו פאַרזאָרגן אונדז אָרעמע יידישע קינדער, גאָר אומגעבעטן, מיט משונה ווילדע טובות. געוויינטלעך זענען זיי דימענטענע מענטשן, וואָס נעמען ביי יענעם די נשמה אַרויס מיט גוטן. זיי זענען, דאַכט זיך, גאָר אָן אַ גאַל, און האָבן אין דער נאָז פליי. יידיש געלט, וואָס געפינט זיך ביי זיי, אין זיי טייער, נישט אויסצוגעבן דערפון אויף קיין שום באַדערפעניש, נאָר אויף זייערע אייגענע אַליין. אויף כבוד זענען זיי מוחל, אָבער נאָר אויף יענעמס. זיי זענען גרויסע בעלי־צדקות, אָבער נאָר איבער אַ פרעמדער קעשענע, זיפּצן, קרעכצן אויף כלל־ישראל — אַך, אויף וואָס די וועלט שטייט, נאָר קאָסטן זאָל עס נישט קיין גראָשן. יידיש־קייט, מהיכא־תיתי, איז זייער טייער, נאָר אַ מינדסט אייגן אינטערעסל איז נאָך טייערער.

לייבצע דער רויטער שניידט זיך אויף אַ פּיינע־בריה און לעכצט שטאַרק אַריינצוטרעטן מיט אַ פוס צווישן די בערן. קיין למדן איז לייבצע נישט געווען. נאָר עט, וואָס מאַכט עס אויס! אַ מאַכער אין שטאָט ווערט מען, נישט אַזוי צוליב תורה, ווי צוליב סחורה, אדרבה, תורה איז געוויינטלעך גאָר אַ חסרון — טאַקע דעריבער ווייל דו קאָנסט לערנען, קאָנסטו נישט אויסגעקליבן ווערן ביי אונדז אין חברה.

באַפאַלן מיט קינדער איז לייבצע דער רויטער נישט געווען. ער האָט געהאַט נאָך צוויי טעכטער, איינע, די עלטערע, חנצע, אַ בילד־שיינע, און איינע אַ מיאוסע, נאָך גאָר אַ קינד. יענטל, לייבצעס ווייב, אַ בייכיקע יידענע, איז ביי זיך אין זיך שטוב דער גאַנצער קאָפּ — קלינגט שטענדיק מיט אַ בינטל שליסעלעך, אַ שיין קניפּל. זי פירט אַ זייער גוט לעבן: עסט, אָן עין־הרע, שלאָפט, טוט זיך וואויל, איז פעט, באַלייבט, און פון דעסטוועגן כאַפּט זיך איר עפּטערס פונעם מויל אַרויס אַ זיפץ, אַ קרעכץ. זי קלאָגט זיך אין אַ שמועס מיט באַקאַנטע ווייבער, קלאַפּנדיק זיך אַלץ אין האַרצן, אַגוויזנדיק, אַז אָט דאָ, דאָ האָט זי אַ וואונד, שאָקלט מיט דעם קאָפּ, פאַרגלאָצט די אייגעלעך, אַלץ טענות צום רבונו של עולם.

— אוי, אַ זון, אַ קדיש!

זי האָט שוין איבערגעטאָן אַלע מיטל וואָס אין דער וועלט, איבערגעהאַט עסקים מיט רופאים, דאָקטוירים און מיט וועמען איר ווילט. ווילט איר אַלטע גויעס — איז אַלטע גויעס; ווילט איר בעלי־שמות, טאַטערס, להבדיל — איז בעלי־שמות, טאַטערס, להבדיל, צו וואָס?

— גאָרנישט!...

די ווייבער מאַכן אַ רחמנות־פּנימל, שאָקלען איר אויך צו מיט דעם קאָפּ, נעמען פונעם כבוד, וואָס יענטל שטעלט פאַר זיי, קייען עס פאַמעלעכן מיט חן, טרייסטן זי, נעבעך, און אין די אייגעלעך שטעלן זיך זיי טרערן.

— אַז איך אַליין, — אַזוי איז דער שטייגער יענטלס געווען זיך צו קלאָגן, — אַז איך אַליין, ווי איז מיר, ווינד איז מיר, בין אַזוי געשטראָפט, אַזוי אומגליקלעך, נעבעך, לאָמיך־זשע כאָטש נחת האָבן פון די טעכטער, זוכה זיין ביי דעם וואָס לעבט אייביק, טאַטע־פאָטער, רחום, צדיק, אײנגיכן די עלטערע טאָכטער אונטער דער חופּה פירן און דערלעבן פון איר ייִנגלעך־אייניקלעך...

— אמן. הלוואי, רבונו של עולם, — פלעגן איר אָפּענטפערן די ווייבער, פאַרוואָרפנדיק די אייגעלעך און מאַכן דערביי אַזעלכע משונה פאַרקרימטע צורות, גליך ווי זיי וואָלטן איבערגליקלעך געווען, ממש ווי ניי־געבוירן ווערן, ווען השם־יתברך זאָל זיך דערבאַרעמען אויף יענטלען, נעבעך, און זי בענטשן מיט אייניקלעך־ייִנגלעך. אַז נישט, וועלן זיי עס נישט אויסהאַלטן, חס־ושלום!...

דערווייבער, קוים איז חנצע פון די קינדערשע שיכלעך אַרויס, נאָך זייער יונג, האָט שוין יענטלען זיך שטאַרק פאַרגלוסט אַ חתן פאַר איר, — עפּעס אַזאַ מין פאַרגלוסטן זיך, מער ווי דער שטייגער איז פון אַלע ווייבער, מאַמעס, וואָס גלאָט דער ענין החתונה אַליין, צונויפפירן זיווגים, קינדער חתונה צו מאַכן, איז עפּעס טאַקע גאָר אַ ברענענדיקער יצר־הרע ביי זיי... יענטל האָט געברענט, געאַרבעט אויף אַלע כלים, געדולט דעם מאַן אַ קאָפּ טאָג ווי נאַכט:

— גוואַלד, אַ חתן, אַ שידוך פֿאַר דער טאָכטער!

נאָר לייבצע אָבער האָט זיך נישט אַזוי שטאַרק געהיצט. ער איז געווען אין שידוכים אַ גרויסער איבערקלייבער. אים האָט זיך געגלוסט אַן איידעם מיט אַלע מעלות: אַ ייִדן קינד, אַ גוטס, אַ פּרומס מיט אַ וואויל קעפּל, פֿון אַ געהויבענער משפּחה, איינגעטונקט אין יחוס, אַז גאָט און לייט זאָלן אים מקנא זיין. לייבצע האָט, ווי אַ סוחר, געזוכט אין אַ שידוך אַ געשעפֿט איינ־צוהאַנדלען פֿאַר זיך, אויך פֿאַר זיין טאָכטער אַ סחורה, עס זאָל גוט זיין פֿאַר ביידן. עס האָט אים געפּאַסט צום עסק, זיך משדך צו זיין מיט בערן, איינקויפֿן זיך אין דער גילדענער פּאַן, הוילע צימעס. ער האָט געזוכט, געזוכט און דער־טאַפּט לסוף דעם אַנטיק — דערטאַפּט אַ בנציע, אַ בלייך בחורל, אַ דאַרס, מיט אַן אויסגעווייקט פּנימל, ערשט בר־מצוה און שוין קאַנדידאַט אויף מערידן — הכלל, אַ תכשיט, ווי געוואונטשן.

חנצע ווערט, למזל, אַ כלה און צו פּופצן יאָר אַן אשת־איש, אַ פּלוניתטע. זי זיצט מיט „אירן" ביים טאַטן אויף קעסט.

דאָס „מאַנדעלע" איז אַן איידעמל מיט אַלע פּישטשעווקעס: ער גייט זיך פּרימאָרגנס טאָג־טעגלעך אין קלייזל דאַוונען, באַלאָדן מיט אַ טלית־ און תפֿילין זאַק, גרויס ווי ער. קומט אַן אָפּגעדאַוונטער צוריק, קושט די מזוזה, זאָגט אין דער וועלט אַריין: גוט מאָרגן! מער קיין וואָרט. וואַשט זיך, זאָגט „שאו ידיכם", „המוציא" — און עסט. אָפּגעגעסן — גייט ער זיך באַלד טאַקע ווידער אין קלויז, לערנען, און קומט מיטאָג־צייט נאָכאַמאָל עסן. אָפּגעגעסן, ווייטער אין קלויז, קומט אויף דער נאַכט צוריק, קושט די מזוזה, זאָגט אין דער וועלט אַריין: אַ גוטן־אָוונט! איז מקיים אכילת קעסט, עסט אָפּ, בענטשט, לייענט קריאַת־שמע און גיכער אין בעט אַריין—שלאָפֿן. עפּעס שמעקט עס טוכלע, גיט זיך נאָך מיט באַלעבעסל, גאָר אַ דערקוויקעניש.

לייבצע האָט הנאה, יענטל איז זיך גאָר מחיה, און חנצע איז זיך דערוויל ווי פֿריער טאַקע חנצע — גאָרנישט... נאָר מיט אַ צוגעדעקטן קאָפּ. אַ שטיקל פֿאַרענדערונג אין איר פּון נאָך דער חתונה איז יאָ דאָ — עפּעס שעמט זי זיך, דערזעט זי אים, אירן הייסט עס, לאָזט זי אַראָפּ די אויגן. פֿאַר פֿרעמדע איז נאָך ווי־ס'איז, נאָר פֿאַר באַקאַנטע ווערט זי פֿייער־רויט און זוכט ווי אַנטרונען צו ווערן. עפּעס איז איר פֿריקרע, וואָס? — דאָס איז שוין איר סוד. די באַ־קאַנטע פּלעגן צווישן זיך איבערוואינקען זיך מיט אַ שמייכעלע, גלייך ווי געע־רעדט: מיר פֿאַרשטייען. די מאַמע פּלעגט זי געווינטלעך, ביים אַנטרונען ווערן, באַגלייטן מיט אַ מילדן בליק, דערביי אויך שמייכלען, שמעלצנדיק זיך, און צושאָקלען מיט דעם קאָפּ.

רפֿאלן פּלעגן מיטברענגען די געשעפֿטן זיינע, קומען עפּטערס צו לייבצען

אין הויז. ביים ערשטן מאָל זען פונדערווייטנס רפאלן דורך דער אָפענער טיר אין טאַטנס חדר, איז ער חנצען פאָרגעקומען עפּעס משונה נײַ — דאַכט זיך אַ מענטש, אַ נאָז מיט אויגן, נאָר עפּעס אַן אַנדער מין! אַן אַנדער רעדן, אַן אַנדער באַנעמונג, אַן אַנדער קליידונג, אַלצדינג אַנדערש ווי ביי יענע, וואָס זענען איר אין די אויגן געקומען דאָ אין גלופּסק ביז אַהער. זי האָט הינטער־ווײַלעכס געוואָרפן אייגלעך אויף אים, נישט מיטן מיין, חלילה, הנאה צו האָבן, עס האָט זיך איר געגלוסט; ביין, נאָר גלאָט אַזוי זיך אַ קוקעלע — עס האָט זיך עפּעס געקוקט... די אויגן האָבן זיך געקוקט און אין קאָפּ ביי איר איז נאָך נישט געווען פּאַרטיק קיין פּיצל מיינונג איבער אים. מעגלעך, אין אַ קורצער צייט אַרום וואָלט זי אים אײַנגאַנצן פאַרגעסן, ווען נישט דער טאַטע אירער, וואָס פלעגט זייער אָפט מאַכן אַ רייד וועגן אים אין שטוב, לויבנדיק אים אין טאָג אַריין, אַזוי אַשטייגער:

— אָ, דרך־ארץ, זאָג איך אייך, פאַר דעם דאָזיקן יונגנמאַן, אָט־אָ! ער איז אַ דורכגעטריבענער, קלאָר אין עסק מיט אַלע אָפּשניצלעך, דריידעלעך דרייגען. איך בין זיכער, אַז מיט דער צייט וועט ער וואַקסן, וואַקסן העט־העט! און נעמען אַ כלה גאָר מיט די גרויסע אלפים. געדענקט מיין וואָרט... אַ שאָד נאָר, אוי, אוי, — זיפצט לייבצע, קלאַפּנדיק מיט אַ פינגער זיך אין שטערן, — וואָס ער איז אַביסל דאָס... ווי הייסט עס ביי זיי, ביי די היינטיקע דאָרט — „אויפגעיוירן״ צו אַלדי שוואַרץ־יאָר; נאָר ביי... בישקשה... דאָך אַ חילוק, נישט ווי יענע אָרעמע בעלי־עבירות. אויך מיר מענטשן, משטיינס־געזאָגט — קבצנים!... ער אָבער, די כפּרה מעגן יענע פאַר אים ווערן, ער איז אַ סוחר, ווייסט ווי צו פאַרדינען אַ קערבל, אָט וואָס! אַ מענטש איז ער, אַ מענטש, וואָס אַ מענטש הייסט, מיט אַ קאָפּ צום האַנדל!... איר פאַרשטייט? אַזעלכן קומט אַ כלה, אַ כלה מיט אַ שיינעם, אַ שיינעם נדן!

די דאָזיקע שבחים זענען פונעם טאַטנס מויל אין דער טאָכטערס אויערן אַריין, גאָר נישט צו דענקען וואָס ער אַליין האָט זיך דערמיט אָנגעמאַכט — אַ גאַנצע איבערקערעניש אין שטוב ביי זיך, נישט פאַר ידישע קינדער גע־דאַכט. פון לייבצעס דאָזיקע שבחים הייבט ביי חנצען אָן צו אַרבעטן דער מוח. דאָרט אין קאָפּ ביי איר, וואו ביז אַהער איז געווען רואיק, שטאָק־טונקל, הייבט אָן פּלוצים צו טאָגן — עס האָט זיך אויפגעכאַפּט פונעם שלאָף דער יונגער שכל, מיט אים האָבן זיך אויך גערירט געדאַנקען און זיך גענומען צום עסק: אַלצדינג צו באַטראַכטן, צו פרעגן, וואָס באַטייט דאָס, וואָס יענס, צו באַטראַכטן מענטשן מיט זייערע געגג און אָפּגעגעבן זיך אַ רעכענונג, וואָס ס'איז שיין, גוט און וואָס ביין. עס ווערט אָפּאַרגענומען רפאל, חנצעס געדאַנקען אַרבעטן. דרייען זיך אַרום אים, באַקוקן זיין פּנים, זיין געשטאַלט, אַלצדינג ווי ער שטייט

און גייט. עס שטעלט זיך פאַר צוגלייך אויף בנציע, אַזוי ווי ער איז, משטיינס־געזאָגט, מיט דעם פעניצל, מיט די צנאָטעלעך, מיט די אַלע תנועהלעך זיינע, און זי פאַרקרימט זיך עפעס אַ שרעק. זי קערט זיך אין די געדאַנקען אירע אום ווידער צו רפאלן, טראַכטנדיק ביי זיך: יאָ, ער איז שיין! יאָ, טאַטע, דו האָסט טאַקע רעכט — ער איז בעסער, קליגער, קיין פאַרגלייך! פונעם קאָפּ רופט זיך עס אָפּ אין האַרצן — עס טוען זיך אַ נעם געפילן, עפעס צופט עס, צופט, מאָנטעט ביי דער נשמה. דאָס האַרץ גיט אַנצוהערעניש — און חנצען פאַרווילט זיך אים נאָך אַמאָל זען, אוי, כאָטש נאָר אַ ווײַלע אַ קוק טאָן אויף אים. נאָר אָנשטאָט „אים" קומט, ווי געוויינטלעך אַלע טאָג, „אירער", משטיינס־געזאָגט, מיט זיין קושן די מזוזה און מיט דעם שיינעם „גוט־מאָרגן" זיינעם. זי לאָזט אַראָפּ ביי זיין אַריינקומען די אויגן, נאָר דרינען ליגט נישט מער קיין שעמען זיך, דאָס וואָס פריער, ניין! דאָס איז שוין גאָר עפעס אַנדערש — עס קומט איר אויס עפעס פע, עס שלאָגט צום האַרצן... און באַלד טאַקע ווערט זי מיט זיך נישט צופרידן, האַלט עס פון איר זייט פאַר אַ גרויס אומרעכט — ס׳טייטש, אַקעגן אַ מאַן! ווי קומט עס אַזוינס צו אַ יידישער טאָכטער? זי טוט זיך אָן אַ כוח די זינד צו פאַרגלעטן, דווקא טאָן אויף אים אַ בליק, ווייזן אַ פריינטלעכע מינע. קוים אָבער פועלט זי עס ביי זיך, אָט אין דער רגע טאַקע קומט איר, מעשה־שטן, אויפן געדאַנק, עפעס גאָר ווי אויף צו־להכעיס — „ער", רפאל! חנצע איז עפעס מיט זיך אַליין צעדרייט, נישט רעכט צו פאַרשטיין וואָס איז איר אַזוינס געשען? זי זוכט זיך אויס אַרבעט, כבדי דעם קאָפּ זיך צו פאַר־שלאָגן, מישט זיך אין דעם באַלעבאָטישקייט, כאַפּט זיך צו אַזעלכע מלאכות, וואָס זי האָט גאָר קיינמאָל נישט געטאָן. די מאַמע קוועלט גאָר אָן קוקנדיק, שמעלצט זיך פאַר גרויס פרייד און גיט איר אונטער חשק:

— אַזוי, טאָכטער, אַזוי, לערן זיך, נשמה מיינע, זיין אַ באַלעבאָסטע, מיט „דיינעם" ביז הונדערט מיט צוואַנציק יאָר!

חנצע שטייט זיך איינמאָל אַליין אין שטוב פרימאָרגנס, קיינער חוץ איר איז נישטאָ. זי טראָגט אַ דינס, אַ שניי־ווייס באַטיסטן קאַפּטעלע, צוגעפּאַלן צום לייב, מיט אַ געשטיקט קראַגנדל, פעסט געשפיליעט אַרום אַ קלאָר, ווי פון עלפנביין אויסגעטאָקט העלדזעלע, דאָס יונגע פנימל מלא חן, בלוט און מילך, אַ מיילכען נאָר צום מאָלן, שוואַרצלעכע, ברענענדיק־פייכטלעכע אויגן לויכטן אַרויס פון געדיכטע ברעמען, ווי אַ פּאָר בריליאַנטן. אויפן קאָפּ אַ זיידן טיכל, אַרויפגערוקט אַביסל, אַזוי אַז עס קוקן אַרויס בגנבה האָר.

זי איז באַשעפטיקט מיט איבערווישן גלעזער, שעלכלעך, אויס וועלכע מען האָט געטרונקען טיי, און ווי זי נעמט זיך אויסשטעלן זיי אויף זייער אָרט אין בופעט, קומט אַריין אין שטוב רפאל. זי קערט אויס דאָס פנים, טוט אַ קוק

און ווערט צעמישט, רוקט געשווינד אַראָפּ דאָס טיכל כמעט ביז די אויגן, שטייט ווי אַ נעבעכטיקע און שווייגט.

רפאלן גיט עס עפּעס אַ גנעם. ער זעט פאַר זיך אַ שיינהייט, נאָך גאָר אַ קינד — און שוין מיט אַ צוגעדעקטן קאָפּ! ער שטייט אַ ווײַלע אויך אָן ווערטער און איז פאַרגאַפט. באַלד געפינט ער זיך, וויטעט זיך מיט איר גאַנץ איידל, מיט דרך־ארץ, אויף דעם נייעם שניט, און פרעגט זיך אויפן פאָטער. נאָכדעם ווי ער האָט באַקומען איר ענטפער, אַז דער פאָטער איז נישטאָ אין דער היים, טוט ער זי ווייטער אַ פרעג, אויב ער וועט באַלד קומען. זי טראַכט ענטפערן: „ניין", נאָר נישט ווילנדיק כאַפּט זיך איר פונעם מויל אַרויס „יאָ", און בעט אים זיצן. וואונדערט זיך דערנאָך אַליין דערויף, וואָס זי האָט דאָ געטאָן, למאי האָט זי אים פאַרהאַלטן, געבעטן זיצן, נאָר פאַרפאַלן.

אויך די אייגענע מעשה טאַקע מיט רפאלן. איידער זיך רעכט צו באַ־דענקען, זיצט ער שוין אַראָפּגעלאָזט די נאָז, ווי דער גוטער יאָר וואָלט אים גענומען, און אַנידערגעזעצט אויפן בענקל. אין קאָפּ פּיקט זיך אים אין איין פּיקעניש: קום, בחור, הייב זיך אויף און קום, זײַ נישט קיין לעקיש! און דאָס האַרץ אָבער דערלאָזט אים נישט אַוועקצוגיין, אַלץ: זיץ, זיץ, נישקשה! די האַנט דערווייל גייט פון זיך אַליין אין בוזעם־קעשענע, נעמט און דרייט אַ פּאַפּיראָס.

חנצע איז גערן כאַטש מיט וואָס ס'איז צו דינען און טראָגט אונטער אַ פּעקל שוועבעלעך. רפאל דאַנקט, זוכט אויס עפּעס אַ געשפּרעך. תחילת גייט עס עפּעס שווערלעך, קורץ, איבערגעהאַקט, עס קלעפּט זיך נישט, ער אַלץ מיט שאלות: איין מאָל אַ פרעג, ווייטער אַ פרעג, גלאַט אַזוי זיך פון דער העלער הויט, און זי אַלץ: „יאָ", „ניין". אַ שאָקל מיטן קאָפּ. נאָר וואָס ווייטער — ווייטער שפּינט זיך דאָס געשפּרעך שוין גרינגער, לענגער. עס קומט צו־רייד פונעם גלופּסקער עולם יידן: יידלעך אַזוינע, פּראָסטע, אָן חכמות, נישט קיין געמלאכהטע. און יידלעך מיט חכמות, געמלאכהטע, אַזוינע און אַזוינע... חנצע אינטערעסירט זיך צו וויסן, אויב ער איז נאָך פון יענע „אויפגעיוירענע", „אַריסטאָקראַטן", ווי זיי הייסן, און אַז זי האָט געזען, ווי ביים דערמאָנען נאָר זייער נאָמען האָט רפאל זיך פאַרקרימט אַזוי, וואָס האָט געהייסן ערגער נאָך ווי געשאָלטן זיי אין טאַטן אַריין, איז זי עפּעס לעבעדיקער געוואָרן.

— דער טאַטע מיינער, — זאָגט זי, — האָט זיי אויך נישט ליב, אָנקוקן קען ער די דאָזיקע לייט נישט.

— אַ־אַ, דער טאַטע! — מאַכט רפאל, פאַרדרייענדיק די נאָז, ווי אירע ווערטער האָבן אים שטאַרק נישט געשמעקט. — דעם טאַטנס נישט קענען אָנקוקן איז עפּעס גאָר אַנדערש.

חנצע שטעלט אויף די אויגן אויף אים פאַרוואונדערט, גלייך ווי זי פאַדערט, ער זאָל איר דערקלערן, וואָס באַטייטן זיינע ווערטער.

רפאל אָבער האָט איינגעזען, אַז אַצינד איז נישט די געלעגענע צייט אַריינצולאָזן זיך דאָ מיט איר אין אַ טיפן שמועס, וואָס איז פאַר איר תרגום. ער מאַכט זיך דעריבער תם, כלומרשט פאַרשטייט ער זיך נישט אויפן וואונק, וואָס זי קוקט דאָ אַזוינס אויף אים, און מאַכט אַ שמועס גאָר איבער עפּעס אַנדערש.

אינמיטן דרינען, ווי זיי שמועסן דאָ זיך ביידע, טוט זיך אָן עפן די טיר — און עס ווייזט זיך אַ גרויסער טלית־ און תפילין־זאַק, פון אַ בן־פּקועה־פעלכן, אַרומגעליאַמעוועט מיט בלויע קרייקעס, אויף וועלכן ס׳איז אויסגענייט עפּעס ווייסע צייכנס פון אַ פאַבריקע און ציפערס פונעם יאָר. נאָך דעם טלית־ און תפילין־זאַק ווייזט זיך אַ הענטל, עס טוט אַ שמיר די מזוזה. נאָך דעם שמיר הערט זיך אַ קוש, נאָך דעם קוש ווייזן זיך פיסלעך — און אין שטוב רוקט זיך אַריין מיט אַ משונה־ווילדן „גוט־מאָרגן״ אַ קליין יונגערמאַנטשיקל, אַ דאַרס, אַ בלייכס אין אַ לאַנגער לאַסטינענער קאַפּאָטע מיט אַ ים־שוימען־שטעקעלע אין דער האַנט.

אין דעם בייזן בליק זיינעם איז נישט געלעגן דאָס, וואָס מען רופט „פעפער־זיכטיק״, חלילה! ווי קומט עס צו אים? פרעגט אים בחרם אַזוינס גאָר צו טראַכטן. חלומען וואָלט זיך אים אַפילו נישט געקענט אַזעלכס... נאָר וואָס דען? אים האָט אונטערגעטראָגן גלאַט אַזוי, גאָר אָן חכמות, דאָס שמועסן אירס מיט אַ מאַנסביל. איר זיצן מיט אַ מאַנסביל אָן אַ שומר, דאָס אַליין איז אָן עבירה: גויה, מען טאָר נישט! ס׳איז דאָ בפירוש אַ דין... פּונקט אַזוי וואָלט אים אויך געאַרט אַ פליישיק טעפּל ביים פייער לעבן אַ מילכעדיקס. ס׳איז נישט רעכט, נאָך איידער עס קען גאָר ווערן אַ שאלה...

חנצע איז ביי בנציעס אַריינקומען געבליבן זיצן ווי אָפּגעבריט פאַר בושה, אַ גאַנצער קנויל פון פאַרמישטע געפילן האָבן זיך איינגעוויינטיק אין איר געפּלאָנטערט. גלאַט „מאַן״ פאַר זיך אַליין, ווייל אין דעם נאָמען ליגט אַזוינס, וואָס מען טאָר נישט זאָגן, איז עפּעס פריקרע, אַ בושה פאַר לייטן, און בפרט נאָך אַזעלכער ווי בנציע. ס׳איז איר אַ חרפה, אַ בושה דאָס אַריינקומען זיינס, זיין געשטאַלט, אַלץ מיט אַנאַנדער, משטיינס־געזאָגט. עס אַרט זי, וואָס דענקט וועגן אים רפאל, וואָס פאַר אַ מיינונג האָט ער איבער איר שלימזל? באַלד אָבער איז זי בייז אויף זיך אַליין, סטייטש, וואָס געהער זי זיך אָן מיט דעם, מיט אַ ווילד־פרעמדן מענטשן? לאָז ער זיך דענקען וואָס ער וויל, אַלץ איינס. נאָכמער, זי פילט זיך גאָר באַליידיקט פאַר דעם מאַן, איז אין כעס, פאַרוואָס זאָל יענער דענקען פון אים שלעכט. ער איז דאָך פאָרט אירער. עס פאַרדריסט

זי, צו־וואָס האָט זי דעם פאַרשוין דאָ פאַרהאַלטן. וואָס וויל זי, וואָס פאַרלאַנגט זי? און טאַקע צוגלייך דערמיט פילט זי, ווי עס ציט איר עפּעס דאָס האַרץ, עס ציט, ציט אַ שרעק! ס'איז אינעווייניק אין איר אַ קאַכעניש, אַ פּלאַנטעניש, זי מיניעט זיך, די פאַרב שטייט איר אין פּנים — און זי איז וואונדער־שיין, שענער נאָך ווי פריער.

רפאל פאַרשטייט איר לאַגע, פילט זיין שולדיקייט, אַז איצט וואָלט גלייך געוועזן זי לאָזן צו־רו. ער רייסט זיך, רייסט זיך אַוועקצוגיין, נאָר אומזיסט, ער קען פון איר די אויגן נישט אָפּרייסן — ביידע זיצן ווי אויף שפּילקעס און שווייגן.

אַ שנייצן די נאָז, ברייט, אויף אַ קול ווי פון אַ שופר, לאָזט זיך הערן אויף יענער זייט טיר, אָנזאָגנדיק די בשורה, אַז אָט גייט לייבצע. דערזעענדיק רפאלן ביים אַריינקומען אין שטוב, איז לייבצען ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. ער האָט זייער גוט געוואוסט, אַז רפאל קומט אַנדערש נישט, סיידן ס'איז דאָ אַן עסק, און דאָס ווילט זיך אים דאָך טאַקע זייער שטאַרק, הלוואי עפּטער עסקים מיט רפאלן, וועט ער דאָך פאַרדינען.

— אָ, אַ גאַסט! מען באַדאַרף מאַכן שהחינו, אָווא, אָזאָ צייט, אָזאָ לאַנגע צייט נישט געווען ביי מיר אין שטוב! האָ, וואָס איז די מעשה, וואָס? נישט שיין, ר' רפאל, נישט שיין, — מאַכט לייבצע קלאַפּנדיק מיט אַ פינגער די נאָז. — אדרבה זאָגט, טוט מען עס אַזוי אַ פריינט, וואָס האָט אייך אמת ליב, האָ? בנאמנות! איך האָב זיך שוין שטאַרק מצער געווען, אַלץ איבערגעטראַכט, אפשר האָב איך מיך מיט עפּעס פאַרזינדיקט, נאָר השם־יתברך איז מיין עדות, אויך מיין ווייב און מיין טאָכטער דאָ, וואָס איר זעט, אַז איך בין ריין פון שולד. איאָ, חנצע, וואָס זאָג איך תמיד, האָ, אויף ר' רפאלן? — מילא נו, פאַרפאַלן. וואָס געווען, איז געווען, אַצינד פריי איך מיך באמת, וואָס איך זע אייך, זאָל מיר גאָט אַזוי העלפן בכל אשר אפנה. נו זאָגט־זשע מיר קודם כל, ווי גייט עס אייך געזונט, אין די געשעפטן, האָ?

— געלויבט דער אויבערשטער, גוט! — זאָגט רפאל. — געשעפטן זענען דאָ זייער פיל און אָט בין איך טאַקע אַצינד געקומען וועגן געשעפט.

— אי־אי, אויב אַזוי, קומט־זשע אַריין צו מיר אין חדר, — זאָגט לייבצע מיט אַ שיינענדיק פּנים פאַר גרויס הנאה. — קומט, זייט מוחל, און מיין טאָכטער וועט זיך מטריח זיין צוליב דעם גאַסט אַריינטראָגן אונדז אַהינצו אַביסל משקה מיט פאַרבייסן, איאָ, חנצע? אָדער אפשר איז דער מאַן דיינער שוין געקומען פון בית־מדרש און דיר גלוסט זיך אַביסל פאַרברענגען מיט אים, האָ, וואָס שעמסטו זיך, חנצע? — חכמהט זיך לייבצע פאַר גרויס שמחה,

נאָכקוקנדיק מיט איין אויג חנצען, וואָס איז אַוועקגעגאַנגען שטאַרק פאַרשעמט, מיט דעם אַנדערן ווינקענדיק צו רפאלן, און איז מיט אים צו זיך אין חדר אַריין.

דאָס דריטע קאַפּיטל

יענע צייט, מיט אַ יאָר פערציק, פופציק צוריק, האָט אין דער לאַנגער, פינצטערער נאַכט פונעם יידישן לעבן ביי אונדז אין לאַנד אָנגעהויבן צו שיינען אויף טאָג. אַ פריש ווינטעלע האָט אַ בלאָז געטאָן פון מערבֿ־זייט, צעטריבן די געדיכטע וואָלקנס איבער דער ענגער יידישער גאַס און די בילדונג האָט ווי דער מאָרגנשטערן אַריינגעשיקט אויך אַהין פון אירע שטראַלן. אַ קלענער טייל יידן זענען מיט דעם באַגין אויפגעשטאַנען לערנען, צווישן זיי אַזעלכע, וואָס די אויגן נאָך פאַרשלאָפן, נישט רעכט ביי די געדאַנקען, האָבן זיי ווי די פאַרדולטע זיך געיאָגט, געוואָרפן אין אַלע זייטן, און פאַר גרויס איילעניש דערווייל געבראָכן, אומגעוואָרפן, אָנגעמאַכט שאָדן. דער איבעריקער עולם האָט זיך נישט גערירט פונעם אָרט, זיך געבייזערט און געמורמלט, וואָס מען שטערט אים דעם שלאָף...

ס'איז אַ קריגעריי, אַ געווערטלעריי צווישןביידע צדדים: די רופן יענע „פעפערס", פוילע — פאַרלעגערטע — צוגעלעגערטע סחורה, אונטערלאָזנדיק זיי אונטער דער נאָז פאַנפעס. און יענע ניסן, קייכן, שרייען: שקצים, הול־טאַיעס! די יאָגן אַלץ ווייטער, ווייטער, אַרויס אין דער פרייער וועלט אַריין, מיינענדיק, עס שטייט זיי פאַר דאָרט גליקן, און יענע אויף די געלעגערס גיבן אויף זיי אַ מאַך מיט דער האַנט: נאַראָנים! איר וועט כאַפּן אַ קלאַפּ, וועט שפּעטער, נישקשה, קומען ווי די אָפּגעשמיסענע צוריק מיט אַראָפּגעלאָזטע נעז! ביידע צדדים אַמפּערן זיך, איינער דעם אַנדערן טוט אין דער גאַל אַריין, ס'איז אַ צערייסעניש, אַ צעפּאַלעניש, קידער־ווידער!...

מער פון אַלע האָבן עס געפילט די יונגע פאַר־פאַלקן, פאַר זיי איז די בילדונג־שמילדונג געווען אַ סם — עס האָט אָנגעמאַכט אַ דריייעניש, זיי אויס־געקייקלט. באַלעבעסלעך וואַרפן אַוועק זייערע פלוניתטעס, לויפן בגנבה ערגעץ אַוועק — לערנען. יוגנטן וואַרפן אַן אום־חן, שפּייען קלעק אויף זייערע מאַגע־לעך — צוציקעס, וואַרפן אַראָפּ די שלייערס און ווערן פריצהס. איידעמלעך פון בנציעס סאָרט קריכן אויס ווי די מייז, אַ מגפה אויף זיי, נישט דאָ געדאַכט.

מען זאָל זוכן אויף בעלנות אין די מעטריקע־ביכער פון יענער צייט, וואָלט זיך גאַנץ זיכער דערוויזן, אַז אַזוי פיל גטן ווי דעמאָלט איז צווישן יידן קיינמאָל נאָך נישט געווען.

רפאל האָט מיט זיין אַריינגאַנג צו לייבצען אין שטוב פאַרטראָגן די קרענק פון יענער צייט — חנצע נעמט זיך און באַקומט היץ!... עס דרייט איר דער קאָפּ, עס בייט זיך איר דער געשמאַק, דאָס וואָס פריער איז געווען ליב, איז אַצינד פּע, וואָס אַמאָל גוט, היינט שלעכט — די אַלע גוטע סימנים פון יענער פאַרשלעפּטער קרענק, נישט היינט געדאַכט! בנציע איז איר פּריקרע, איבל ווערט איר אַ קוק טאָן אויף אים. רפאלן געפעלט חנצע אַלץ וואָס ווייטער מער, ער זוכט אויס צייט צו זען זיך מיט איר, ווען זי איז אַליין. ער גיט איר איין שכל, פאַרברענגט מיט איר די צייט אין אַ קלוג געשפּרעך. זי באַפּט־אויף זיין איטלעכס וואָרט, עס כאַפּן זיך ביי איר אויף נייע געדאַנקען, פרישע געפילן, עס קאָכט זיך, קאָכט, זי ווערט צעקאָכט און צו אים צוגעקאָכט. רפאל האָט אָנגעצונדן אין חנצעס האַרץ אַ העליש פייער און אַליין אויך געברענט צו איר — נאָר דאָס פייער איז דערווייל בייביידע געווען פאַרבאָרגן, איטלעכער באַזונדער פון זיי האָט עס געשטיקט אין זיך, געברענט שטילערהייט.

רפאל, אַ מענטש מיט יושר, מיט פאַרשטאַנד, געניט אין דער וועלט, האָט אַלצדינג איינגעווענדט פון זיין זייט, דאָס פייער פון אַנהויב צו לעשן. ער האָט זייער גוט באַרעכנט, ווי ווייט אוממעגלעך עס איז, אויף דעם גלייכן רעכטן וועג דעם וואונטש פונעם האַרץ זיינעם צו דערגרייכן. חנצע האָט דאָך אַ מאַן, אמת טאַקע ער איז אַ בהמה, אָבער פאָרט אַ מאַן. אַ מאַן אַ בהמה איז גאָרנישט אַזאַ זעלטענע זאַך. אָנמאַכן צווישן זיי אַ בייז־שלעכט לעבן, צעררייסן אַ פאַר־פאָלק — אַזוינס איז אים נישט געלעגן אין זיין כאַראַקטער. היינט איז דאָך, גאָר אָן דעם, עפּעס צווישן אים און אירע עלטערן אַ גאַנץ טיפער אָפּגרונט. זיי זענען באַגאַטישע, פאַרשימלטע, פון דער אַלטער וועלט, און ער איז איינער פונעם נייעם שניט, מער אָדער ווייניקער — אַלץ איינס. שוין דאָס אַליין, וואָס אַ בנציע קאָן זיין זייער איידעם, באַווייזט גענוג, ווי ווייט אַזעלכע זענען פון אַ רפאלן, אַזוי ווייט ווי הימל פון ערד. דעריבער, אָנגענומען אפילו דער פאַל, אַז חנצע בלייבט אָן אלמנה אָדער אַ גרושה, וועלן דען די עלטערן אירע וועלן זי אויסגעבן פאַר אים? און אַז זיי וועלן זאָגן: ניין, וועט דאָך זיין טאַקע ניין. וואָרים די הויפּט־ראָלע ביי יידן אין אַ שידוך שפּילן דאָך נאָר די עלטערן, וואָס וויסן קינדער — זאָגט מען — און וואָס האָבן זיי אַ דעה אין אַזעלכע זאַכן...

רפאל האָט עס אַלצדינג גוט באַרעכנט און זיך אַליין געפרעגט, אין האַרצן, וואָס ער וויל און צו וואָס אַזוינס קאָן פירן? נאָר ווען דער האַנדל איז ביי רפאלן געגאַנגען נאָך אַ פּינקטלעכער אויסרעכענונג אַלצדינג פריער, איז ביי אַזעלכע זאַכן, ווי געפילן אינעווייניק אין דער נשמה, די אַלע באַרעכענונגען זענען נישט אָנגעגאַנגען. דאָס האַרץ ווייסט נישט און האָט נישט געוואָלט וויסן פון קיין חשבונות, עס האָט זיך געטאָן זיינס אַלץ ווייטער — ווייטער געצויגן

און געצויגן ביז רפאל איז מיט דער צייט פאַרגאַנגען העט־ווייט, אַזוי אַז צוריק איז גאָר קיין מעגלעכקייט נישט געווען.

און חנצע? אוי, אַז אָך־און־ווי איז חנצען, נעבעך, געוועזן פון אַלע זייטן. אַ ווייטיק אַ גרויסער איז איר, ווי אַ יידישער טאָכטער, פונעם יצר־הרע, וואָס צעקאָכט איר די געבליטן מיט זינדיקע געדאַנקען פון ליבע, וואָס גיט איר צו פילן אַזוינס, וואָס אַי־אַי־אַי, חס וחלילה, עס פאַרן מויל צו ברענגען! און אַ ווייטיק אַ גרויסער איז איר אויך פון בנציען דעם שלימזל אירן. לעבן מיט אַזעלכן איז אוממעגלעך. זי האָט דאָך אים פיינט, קען אים נישט אָנקוקן. אַזאַ לעבן, משטיינס־געזאָגט, פון אַ פאַר־פאָלק נישט צום האַרצן, איז דאָך אַ זינד נאָר אַ קעגן זיך, אַקעגן גאָט און לייט. פּטור ווערן פון איר שלימזל איז גאָר נישט געמאָלט, זי איז דאָך ביי טאַטע־מאַמע אין די הענט, זיי האָבן איבער איר צו זאָגן — און ביי זיי אין די אויגן איז דאָך דאָס בנציעלע אירס מלא חן, שיין ווי די וועלט. וואָס איז שייך, זי האָט פיינט, אַז זיי, טאַטע־מאַמע, האָבן עס ליב!... הכלל, אַזוי צי אַזוי איז חנצע זינדיק, ס׳איז איר ביטער פוןביידע זייטן.

נישט געפּרואווט זאָלט איר ווערן, ווייבלעך, נישט פאַר אייך, יידישע טעכטער, געדאַכט אַזעלכע יסורים ווי חנצעס, נעבעך!

לייבצע האָט זיך געשפּיגלט אין זיין איידעמל, זיך באַרימט, געצאַצקעט מיט אים פאַר לייט, אָפּגעלויבט אין טאָג אַריין זיינע גוטע מעלות און שטאַרק הנאה געהאַט ביי אַ געלעגנהייט אַמאָל דערציילן דעם יחוס זיינעם, אַז ער וואַקסט פונעם רעכטן צימעס פונעם פאָטערס צד, פון דער מוטערס צד — גרויסע רבנים, לויטער בערן, און די אַלע, אַ קאַטאָוועס עפּעס, זענען זיינע מחותנים! רב צעמפּל, דאָס שיינדל, דאָס „גלות־ליכטל״, פּששש... איז אַ מחותן, און רב, רב . . . דאָס אויבערשטע פונעם שטויסל — אויך אַ מחותן, בכן . . . זאָלן גלופּסקער וויסן, ווער אַזוינס איז לייבצע דער רויטער!

אויך יענטל, דאָס ווייב זיינס, האָט זיך שטאַרק איבערגענומען מיט בנציע־לען, איר זיס איידעמל, פאַר די באַקאַנטע ווייבער אירע, אַלץ געלויבט און געדאַנקט זיין ליבן נאָמען פאַר דער דאָזיקער מתנה זיינער, נאָר אויסלאָזן לסוף פלעגט זי געוויינטלעך מיט אַ זיפץ, כליפּענדיק: סטייטש, חנצע איז נאָך ניט מעוברת! און וואָס קען דערפון זיין דער תכלית? זי כאַפּט זיך אָן ביים האַרצן, קלאַפּנדיק דערויף מיטן פינגער, אַז דאַ, אָ־דאַ האָט זי אַ וואונד, אַ מכה אַ גרויסע, שונא־ציון.

די ווייבער, באַרעמהאַרציקע, באַריידעוודיקע, ווי דער שטייגער איז, רעדן איר אויס דאָס האַרץ, איטלעכע מיט אירע טרייסטווערטער. איינע זאָגט:

— יענטל, נשמה מיינע, שאַ, גענוג געוויינט! דער זכות פון די הייליקע

מחותנים דיינע וועט דיר ביישטיין דאָרט, פאַר דעם כסא־הכבוד, און איבער אַ יאָר, אם ירצה השם, וועט חנצע דיינע געלעגן ווערן מיט אַ ייִנגל.

די צווייטע דערציילט איר אַ מעשה עפּעס מיט אַ ווייבל ערגעץ, וואָס האָט אַ היפּשע צייט נישט געקינדלט, איז געקומען איינער אַ בריה צו אַזוינע זאַכן, איך ווייס נישט, וואָס ער האָט געטאָן פאַר אַ מיטל — און דאָס ווייבל, הלוואי אויף חנצען דיינער געזאָגט געוואָרן, איז באַלד טאַקע פאַרגאַנגען אין טראָגן. און נאָך אַ יידענע דריבגט איר אויס פונעם שכל, אַז אַ קליין ייִנגל, עס מעג זיך כאַטש זיין אַ באַלעבעסל, קען גאָר ניט קינדלען, — סיי אַ מענטש, סיי אַ בהמה, להבדיל, אַלץ איינס.

— אַז בנציע דיינער וועט אונטערוואַקסן, עלטער ווערן, וועט ער, אם ירצה השם, אָפּגעבן דיר זיינס מיט פּראָצענט, האָב קיין מורא נישט, נישקשה!

ווען לייבצען איז אַמאָל געראָטן מאַכן דורך רפאלן אַ גוט דיסקאַנט־געשעפטל, אַראָפּכאַפּן פון אויבן אַ היפּש פאַרדינסטל, און צוליב דעם אים פאַרבעטן איינאיינעם מיט גוטע ברידער צו זיך אין אָוונט אויף אַ גלעזל טיי, פלעגט ער, לייבצע הייסט עס, בשעת חדווה דענסטמאָל אונטערוואַרעמען דאָס איידעמל, דאָס צאַצקעלע זיינס, עס זאָל אַרויסווייזן ביים טיש זיין תורה, און אַלץ ווינקען, צואווינקען רפאלן, ער זאָל מיט קאָפּ זיך צוהערן.

— אַ נו בנציע, לאָז זיך הערן! עפּעס אַ וואָרט, אַ גוט שטיקל אַזוינס ווי דו קענסט, אַזוי מיט מויל!

און בנציע צעפלאַקערט זיך, צעשאָקלט זיך מיט די הענט און פיס, שיט מיט שטיקלעך גמרא און מישט אויס קאַשע מיט מאָן.

— אַ נו? — מאַכט לייבצע, וואָס איז פלאַטשיקלעך אין לערנען, שטשירעט אויס צו רפאלן אַן אייגעלע, שמייכלענדיק דערביי זיס מיט אַ שיינענדיק פּנים — איאָ, האַ, סחורה?

רפאל ענטפערט מיט אַ קנייטשעלע, עפּעס אָן ווערטער, איבערקוקנדיק זיך מיט חנצען, וואָס מיניעט זיך פאַר שאַנד, טראַכטנדיק ביי זיך: איי האָסטו מיר געגעבן אַ גוט שטיקל סחורה, טאַטע!

דערמיט אַליין, וואָס לייבצע האָט זיך באַרימט מיט בנציען, אָט דערמיט טאַקע האָט ער אים באַגראָבן. אַפּנים, אַזוי איז לייבצעס פינצטערער מזל געווען אָנגעשריבן דאָרט אויף אים אין הימל, אַז ער אַליין, מחילה, מיט זיין באַנעמונג, מיט די רייד זיינע, זאָל, גאָר אַליין נישט צו וויסן, דער טאָכטער איינגעבן שכל, פיינט צו באַקומען דעם מאַן און פאַרליבן זיך אין רפאלן. ער זאָל עס געוועזן, חלילה, וויסן, וואָלט ער, שונאי־ציון, זיך גיכער אַ מעשה אָנגעטאָן, זיך באַגראָבן טיף אין דער ערד ניין איילן.

איינמאָל, פורים צו דער סעודה, אויף וועלכער ס'איז געווען פאַרבעטן

רפאל מיט נאָך אַנדערע געסט, און מען האָט זיך וואויל געטאָן, האָט לייבצע מיט דער פאָרסע געוואָלט אַרויסווייזן דעם איידעמלס תורה, לאָז דער עולם הערן, ווי שיין ער דרשנט, וואָס פאַר אַ תכשיט ער איז.

— שאַ, — פּאַטשט לייבצע מיט אַ האַנט אין טיש: — מיינער וועט אונדז דרשהנען עפּעס פון דער מגילה. שאַ, אָט וועט איר עפּעס הערן... היידאַ, בנציע!

און דאָס בנציעלע, וואָס האָט לכבוד פּורים איבערגעכאַפּט די מאָס, געהאַט אַן איבעריק ביסל משקה אין קאָפּ, הייבט אָן זאָגן שטאַרק פאַרפּלאָנטערט אַזוי:

— אין פּלוג איז דאָך איינגאַנצן דער ענין דאָרט נישט רעכט. צו וואָס שטייט ביי מרדכין: מרדכי היהודי? וואָס לאָזט דערמיט דער פּסוק מיך הערן? פּשיטא, ווייסן מיר דען אַליין נישט, אַז מרדכי איז מסתמא אַ ייד? מרדכי איז מרדכי, אַ ייד! וואָס דען, מרדכי זאָל הייסן אַ גוי, בתמיה, ווי געשיקט זיך עס?... באַר אַוועקגעלייגט שוין אפילו די דאָזיקע קשיא, נאָך און נאָך קשיות, וואָס איז דאָ צו פרעגן, אויף וועלכע עס שטעלן זיך דאָ אַלע מפרשים, בלייבט דאָך טאַקע פאָרט די אַלטע קלאָץ־קשיא: פאַרוואָס ביי אחשוורושן שטייט ויאמר און ביי אסתר המלכה — ותאמר? עפּעס מוז דאָך דרינען עפּעס שטעקן. היינט איז דער קוועטש פון עשרת אלפים ככר כסף, צען טויזנט זילבערנע ככר, און עשרת בני המן, אויך האַרבלעך, — וואָס קוועטשט זיך אַזוי דער פּסוק צו זאָגן ביי ביידן, אי ביי די זילבערנע ככר אי ביי די בני המן, דווקא צען, און וואָס וואָלט אונדז געאַרט, אַז עס זאָל נישט געווען זיין צען?

— אַ וואָ! — מאַכט לייבצע גאָר אַנקוועלנדיק. — האָט איר געהערט אַ נעם טאָן אַביסל אַזוי אַ פּסוק, אַהער אַ דריי, אַהין, אַז עס ווערט, מחילה, אַ לעמעשקע!... אַ יאָ, סחורה? הודאַ, בנציע, זאָג, זאָג ווייטער, ווייטער!

— נישמער, ס'איז רעכט. די ווערטער פון דער הייליקער תורה זענען צוקער־זיס, — צעלאָזט זיך בנציע ווייטער אויף זיין זיס קולכען: — דער תירוץ איז נאָך דעם פּראָסטן פּשט אַזוי: ווי מיר ווייסן, האָט פון שרי דער אַרויסגעוואָרפענער „ייד" זיך אַ לאַנגע צייט אַרומגעוואָגלט ביז יהשוע האָט אים אַנגענומען, אַריינגעגאַנגען אין ארץ־ישראל און איינגענומען די פעלקער. דאָ איז נאָך גלות־מצרים דער ייד געקומען צו רו און געוועזן, הייסט עס, בכוח, ווי מיר האָבן דאָ געזען. שפּעטער אין גלות פּרס האָט דער ייד מרדכי היהודי (כלומר, אַזוי מיינט ער, מרדכי היהודי מיט אַ ייד, מרדכי נישט מרדכע) און דעם ייד ביי אחשורושן, וואָס אַריין צו אים דורך אסתר המלכה, ויאמר — און ער האָט געזאָגט, געזאָגט... פאַרשטייט איר מיך, ער האָט עס גובר געווען יענעם ייד (עשרת) פון די אלפים, אויך יענעם ייד (עשרת) פון די בני המן! דען זייט וויסן, אַז עס זענען דאָ צוויי מיני יידן! אַ ייד אין דער קדושה און אין דער טומאה אַ מין...

— יונגערמאַן! — פאַלט אַריין בנציען אין די רייד רפאל, וואָס האָט זיך שוין מער נישט געקאָנט איינהאַלטן. — וואָס ווילט איר האָבן פון פסוק, נעבעך? ויאמר איז לשון זכר, ותאמר — לשון נקבה.

— לשון נקבה קען איך נישט! — צעשרייט זיך בנציע אין איין כעס, פלאַם־פייער. — אַ שמועס בלשון זכר ונקבה, דאָס קענען נאָר די פּראָנצוויזן, ימח־שמוניקעס: ויאמר — ער האָט געזאָגט, ותאמר — זי האָט געזאָגט. מיט דעם פּוץ, מיט דער מאָדע...

דאָס איז פון בנציעס זייט געווען אַ שטיין גלייך צו רפאלן און צו הנצען אין גאָרטן אַריין, אַן אַנצוהערעניש, וואָס זיי זיצן און רעדן אָפּט צווישן זיך אָן אַ שומר. זיין שפּראַך האָט זיי געטראָפן ביידן ווי אַ פייל אין האַרצן.

זינט דענסטמאָל איז בנציע ביים ווייב אַ נפטר — אויס בנציע, און רפאל פאַרנעמט דאָס גאַנצע אָרט ביי איר אין האַרצן.

געוויסע צייטן אַזעלכע איז געווען, וואָס חנצע פלעגט קאָנען בלייבן אייגע אַליין אין שטוב. רפאל האָט שוין די צייטן געוואוסט און איז געקומען פאַר־ברענגען אַביסל די צייט אין איר געזעלשאַפט מיט גרויס פאַרגעניגן. און תמיד איז ביי אים אין קאָפּ געווען גרייט עפּעס אַן עסקל, עס זאָל פאַרשטעלן די אויגן, דינען פאַר אַן אויסרייד אין אַ בויטפאַל פאַר לייבצען און זיין הויזגעזינד.

איינמאָל איז ער אין אַזאַ צייט געקומען און געטראָפן חנצען פאַראומערט, מיט פאַרוויינטע אויגן. דאָס האָט איר נאָך צוגעגעבן חן, ווי דער שיינער, בליענדער רויז די טוי־טראָפּן זומער פרימאָרגן. ער האָט זיך ניט געקאָנט איינהאַלטן און זי געפרעגט, וואָס דאָס וויינען אירס באַטייט, עפּעס מיט אַזאַ ווייכער ציטערדיקער שטימע, מיט וועלכער אַ געטרייער פאָטער ווענדט זיך צו זיין ליבהאַרציק, געקרענקט קינד.

חנצע באַהאַלט דאָס פּנים און צעוויינט זיך נאָך מער. רפאל מיינט, אָט עקט זיך אים דאָס לעבן פאַר גרויס רחמנות, נעמט זי אָן ביי דער האַנט, פעסט, אין איין געבעט:

— דערצייל, דערצייל!...

אַ קאַלט־וואַרעמער שטראָם לויפט חנצען דורך איבערן לייב און די האַנט אירע ציטערט ליגנדיק אין רפאלס האַנט. רפאל באַקומט נאָך מער מוט, בעט, חלשט, אַזוי און אַזוי... ביז חנצע טוט אים צוליב — און עס דערוויזט זיך צום סוף אָט־וואָס. צווישן דער מאַמען מיט דער טאָכטער איז היינט געווען חושך איבער בנציען.

קומענדיק, ווי געוויינטלעך, אין דער פרי מיט דעם גרויסן טלית־זאַק פון שול שטאַרק הונגעריק, איז בנציע אָנגעקומען ביי זיך אין חדרל אַ היפּשע צייט אומגעגעסן, מיט סמאַהע אויף די ליפּן, עמעצער זאָל עס זיך אָן אים

דערמאָנען. ער האָט זיך געקראַצט אין דער פּאה, געקנאַקט די פינגער, געצמאָ־קעט, געמאַכט מיט די ליפּן, אַרויסגעגעבן פון זיך זיפּצעלעך, די שיינע הוסטע־לעך, געאַייקעט, געאָויקעט, ביז די שוויגער האָט זיך אַרומגעקוקט.

— אוי, אַ ווייטיק אַ גרויסער, נאָך האָט ער, נעבעך, אין מויל נישט געהאַט! ס'איז דאָך אַ צער בעל־החיים... — טוט זיך אַ כאַפּ יענטל, ברעכנדיק מיט די הענט, לויפט געשווינד און טראָגט צו דעם אײדעמל אויף אַ טאַץ אָנבייסן — אַ פּאָר אייערבייגל, אַ פּוטערגעבעקסל מיט אַ גלעזל ציקאָריע, מאַכנדיק צו אים האַלב בייז און האַלב מיט גוטן:

— נאַ, עס!... פאַרוואָס זאָל מען עס שווייגן, נישט זאָגן אַ ווייב: עסן! מיינט ס'איז נישט לייטיש, ווי איז מיר!... אַ נס, וואָס איך האָב מיך אַרומגע־קוקט, אַז נישט, וואָס וואָלט געווען?... ביסט גוט הונגעריק?

— מילא, ווייס איך וואָס... עט, גאָרנישט... — ענטפערט אָפּ אונטער דער נאָז בנציע, קנייטשנדיק זיך מיט אַ זיס־זויער שמייכעלע, און נעמט זיך עסן קעסט, פּאַקן מיטן פולן מויל.

ריידעלע יאַק ריידעלע, נאָך צום קעסט־עסן איז בנציע געווען, אָן עין־הרע, אַ מייסטער, איין בריה אין דער וועלט.

אַז אונדזער נפש איז באַלד נאָך דעם עסן אַוועק צוריק אין זיין רו אין דעם קלייזל זיינעם, האָט יענטל זיך גענומען צו דער טאָכטער, אויסצושטראָפן זי פּאַר אַזאַ באַציאונג מיטן מאַן, אַזוי:

— דו מוזט וויסן, טאָכטער, איך האָב אַ נאָז. אַי האָב איך אַ נאָז! אַי שמעק איך!... די אויגן זענען מיר, ברוך־השם, נאָך נישט אַרויס. איך זע, נישקשה, זע דיין אויפפירונג אַקעגן דעם מאַן. אַ שיין ווייבעלע, משטיינס־געזאָגט! דו האָסט דאָך באַדאַרפט ווערן גרעבער ווי לענגער, אָנקוועלן פון אַזאַ מאַן — אַ ברכה, אַ בענטשונג פון זיין ליבן נאָמען.

— נו, לאָז זיך פרייען די מאַמע, וואָס האָט אַזעלכן געהאַט! — ענטפערט אָפּ חנצע קורץ און שאַרף.

— אַ לשון אַביסל! — מאַכט יענטל אויפגעבראַכט. — אָט האָסטו דיר דעם דאַנק! טאַטע־מאַמע שלאָגן זיך, שונאי־ציון, קאָפּ אָן וואַנט, אַקערן מיט דער נאָז די ערד און זוכן אויס אַזאַ בריליאַנט... ס'איז דאָך אַ כבוד אַזאַ שפּיגעלע אין שטוב צו האָבן. דער טאַטע האָט דאָך אים ליב, עפּעס אַזוי ליב, אַזוי ליב...

— לאָז אים וואויל באַקומען! — ווינטשעוועט־צו חנצע מיט אַ ביטער שמייכעלע.

— אוי, אוי, בין איך עס אומגליקלעך! — צעכליפּעט זיך יענטל און קלאַפּט זיך אין האַרצן. — אוי, אַ מכה האָב איך עס, אַ מכה אָט־דאָ, דאָ! אַז

רבונו של עולם האָט מיך אַזוי געשטראָפט, נישט געבענטשט מיט אַ זון, לאָז־זשע כאָטש זיין, האָב איך געמיינט, פון דער טאָכטער זוכה זיין צו דערלעבן פון איר דעם נחת... ניין! אַז זי וויל גאָר נישט וויסן. מיינט — חתונה־שמאָסענע, ס'איז אַ שפילכען, אַזוי זיך אַ פידעלע, אַ פּייקעלע, האָצעניו, נישט מער... געגנוג זיך קינדערש געמאַכט, דו הערסט? דו ביסט, זאָג איך דיר, אַ ווייבל! דו פאַרשטייסט, וואָס ווייבל?

— אַ ווייבל איז אַ מענטש ווי אַלע מענטשן, — ענטפערט חנצע רואיק, איינהאַלטנדיק אין זיך דעם כעס.

— נעם זיך נאָר אַזוי נישט איבער, חנצע! — צעפלאַקערט זיך יענטל אויף דער טאָכטער, נאָכקרימענדיק אירע ווערטער: — אַ מענטש, זאָגט זי, אַ מענטש!... גאָרנישט ביסט־דו, אַן אשה... בישטאָ פאַר דיר אויף דער וועלט נאָר די דריי ווייבערשע מצוות... אַט וואָס איז אַן אשה! איר ווייבערשער שכל, איר ווילן איז גאָרנישט. אַ פרומע, אַ כשרה יידענע באַדאַרף וועלן טאָן דעם מאַנס רצון. דרינען ליגט דער גאַנצער שכל... אַט אַזוי האָט מען אונדז צו דער חתונה געלערנט. אַצינד פאַרשטייסטו שוין, חנצע?

— ניין! — שיסט חנצע אויס רויט־ווערנדיק ווי פייער. — ווי קום איך צו פאַרשטיין אַזוינס, וואָס אַ פרומע כשרה יידענע ווייסט?...

— הייסט עס, אַפנים, וואָס איך האָב גערעדט איז — געבולן! — צעשרייט זיך יענטל גאָר אַ שרעק, מאַכנדיק מיט דער האַנט אַקעגן חנצען. — וואַרט נאָר, וואַרט! דו וועסט ביי מיר פאַרשטיין, בישקשה, וויסן וואָס מאַן, וואָס אַזוינס מאַן באַטייט — איך וועל דיר...

די מאַמע לויפט אַרויס שטאַרק צעקאָכט און די טאָכטער באַוואָשט זיך פאַר גרויס ווייטיק מיט טרערן.

רפאל טרייסט חנצען מיט גוטע, זיסע רייד, קוועטשט איר, קוועטשט די האַנט און פאַר גרויס ליבשאַפט כאַפּט זיך אים פונעם מויל אַרויס: האַרצעניו, נשמהניו! זי לאָזט זיך טרייסטן און קוקט אויף אים מיט פייכטע אויגן, און פון די פאַרגליווערטע טרערן ווי די פערל שיינט אַרויס אַ ליבלעכער, מחיה־דיקער בליק — ס'איז אַ זון מיט אַ רעגן.

די צייט דערווייל גייט און מיט איר וואַקסט, שפּראָצט די ליבשאַפט אַלץ גרעסער, גרעסער. רפאל שאַרפט חנצעס פאַרשטאַנד, גיט איר איין שכל צו וויסן פון אַ ניי לעבן, מיט די אַלע מיטל, וואָס דערצו — מיט קלוגע רייד און גוטע ביכלעך אַזעלכע, וואָס זענען מסוגל צו דער נשמה. חנצע זאַפּט אין זיך איין איטלעכס וואָרט, עס שלייפט זיך איר מוח, עס לייטערט זיך איר נשמה. קלערער ווערן אירע געפילן, און רפאל ווערט ביי זיך שטאַרקער, האָפט, האָפט, עס וועט, אים ירצה השם, מיט דער צייט זיין גוט... דאָס וואָס פריער האָט אים

אויסגעזעצן זייער שווער, דאַכט זיך אים אַציִנד זייער גרינג. אַלצדינג איז זייער גוט געמאָלט דאָ אויף דער וועלט. פריער אָדער שפעטער, חנצע פון איר שלימ־מזל מוז פטור ווערן. זיך קאָן ער דרינען נישט באַשולדיקן, וואָרום אַזוינס האָט זיך געמאַכט גאָר אָן אים, אַזוי טאַקע האָט עס געמוזט זיין — חנצע און בנציע זענען נישט קיין פּאָר, דער שידוך איז געווען קרום גאָר פונעם אָנהייב אָן. ווייטער־זשע אירע באַגאַטישע פרומע עלטערן? זיי וועלן מיט אַזעלכע ווי ער זיך משדך זיין נישט וועלן? עט, נאַרישקייטן! אַ קערבל פאַרדעקט אַלע זינד.

קיין זאַך קאָן נישט באַשטיין אַקעגן דער פרנסה. וואו פרנסה, הערן אויף חילוקים, פרומע תנועות אין דעם גלויבן. עס יידלען זיך, עס מאַכן פוילע תנועות פון גאָטס וועגן גאָר יענע, וואָס מיינען דורכדעם עפּעס צו גילטן, דורך דעם צו כאַפּן אַ גראָשן: יענע, נעבעך, קבצנים, וואָס מוזן דערויס זיך מאַכן, משטיינס־געזאָגט, די פרנסה, ווען נישט, וואָלט זיי אויסגעקומען זייער שמאָל, כאָטש לייג זיך אין דער מיט גאַס און שטאַרב; יענע בטלנים, נעבעך, וואָס צו עפּעס אַנדערש טויגן זיי נישט פון דאַנען אַהין; יענע, יענע מענטשע־לעך, וואָס אָן דעם ווער וואָלט זיי געוואוסט, ווער וואָלט זיי געהערט? אָט דרינען שטעקט די גאַנצע קאָמעדיע פון משוגעגער פרומקייט און גוטסקייט, פון איבערגעזאָלצענער ליבשאַפט צום פאָלק, פון פוילע קרעכצעלעך, זיפצעלעך אויף צרות אין דער וועלט, פון משונה־ווילדע רחמנות צו אָרימענקע, כלומרשט, און דערמיט צוגלייך טאַקע — פיינטשאַפט, קריג, אינטריגעס, רכילות, בלבולים און אונטערהידעניש מענטשן אַקעגן מענטשן.

צו דערהאַלטן דעם שלום אין דער וועלט, צופרידנקייט צווישן אונדז, זינדיקע מענטשן, מיט אַזויפיל באַדערפעניש צום לעבן, איז כמעט דאָס איינציקע מיטל — פרנסה!...

דאָס פערטע קאַפּיטל

אַז יידן האָבן פאַרשפּילט זייער וועלט און זענען בעוונותינו הרבים געוואָרן קרעמערס, באַנקירן, פּראַצענטניקעס, וואַכערניקעס, מעקלערס, טאַנדייטניקעס און כל־המינים געשעפט־מאַכערס — זינט דעגנסטמאָל איז דער יצר־הרע פון ליבע אויס מחותן ביי זיי, די דעה אין שידוכים איז איבערגעגאַנגען פון אים צום יצר־הרע פון האַנדל; אַ שידוך היינט איז אויך אַ געשעפט. שיינקייט, פרומקייט מאַכט נישט אויס, די כלה מעג זיך זיין אַ מיאוסע — אַבי געלט. געפינט זיך אַמאָל אַ ייד, וואָס קוקט אויף שיינקייט, באַווייזט עס גאַנץ זיכער,

אַז ער איז נישט קיין עכטער סוחר, טאַקע וואָס אַ סוחר הייסט; אַחוץ געשעפט, געלט־זאַכן, ליגט אים נאָך אויך אין זינען באַרישקייטן — געדאַנקען, וואָס האָבן נישט קיין שום ווערט. ווײַבאַלד דער יצר־הרע פון ליבע דערזעט פאַר זיך ביי יענעם אָפן דאָס האַרץ, כאַפּט ער זיך אַריין אינעווייניק אַהין און ברענט דאָרט, אַרבעט מעשים קונציק־וואויל, ווי ער קען.

די אייגענע מעשה איז געשען אויך מיט רפאלן. ווייל ער איז געווען אַ סוחר און צוגלייך טאַקע אויך אַ מענטש מיט האַרץ, האָט דאָס יצר־הרעלע, אַט־דער ברען, דערשפּירט, זיך פאַרקליבן אַהין צו אים, צו מאַכן דאָרט די שפּיל. ער האָט אים פאַרגעשטעלט מיט זיינע פאַקוסן אַ וואונדער־שיינע וועלט מיט די אַלע גוטע, געשמאַקע זאַכן, וואָס גלוסט זיך שטאַרק זיי צו געניסן. עס קיצלט אים, מאַכט אים אַ חשק, מאָלט אים אויס דאָס בילד־שיינע געשטאַלט חנצעס פון קאָפּ ביז די פיס, אינגאַנצן אַ קלאָר־ווייסע אויסגעגאָסענע סטאַטוע, אויסגעטאָקט איטלעכס גליד באַזונדער — און זאָגט צו אים: בחור, קוק ווי שיין, קוק און שמעלץ זיך פאַר ליבשאַפט! און רפאלן צעשפּילן זיך די געבליטן, ער טראַכט, טראַכט פון חנצען און גיט זיך דאָס וואָרט, אויסטיליקן מיט דער צייט די דערנער, שטעכעלקעס, וואָס אַרום דער דאָזיקער רויז, כדי זי צו באַקומען, עס מעג זיך אפילו דוגערן און בליצן.

גלייכער פון אַלע זאַכן איז פאַר רפאלן געווען — זיך נעמען צו לייבצען, צוציען אים צו זיך אַזוי, אַז ער זאָל ווערן צוגעזאָגטן, גלויבן אין אים מיט לייב און לעבן. און דערצו איז דאָך דאָ אַ מיטל.

רפאל האָט זייער גוט אַרויסגעזען, אַז דאָס איינציקע שליסעלע צו לייבצעס האַרץ — איז געלט, גוטע, שיינע פאַרדינסטלעך, און דאָס שליסעלע איז דאָך ביי אים אין דער האַנט. פריער פלעגט ער מאַכן סקאָנטע־געשעפטן צווישן אַנדערע אויך אַמאָל מיט לייבצען, און ווי לייבצע האָט שטאַרק געלעכצט נאָך אַזעלכע געשעפטן, אַלץ געזוכט אָוועקצורייסן רפאלן פון די אַלע אַנדערע קאַנטאָרן, פלעגט ער ביי איטלעכס מאָל זיך שטאַרק דינגען פאַר אַ פּראָצענט. פונדעסטוועגן נישט דינגען זיך איז אים געווען שווער. עס שאַדט נישט צו פּרוּוון, אַ גראָשן איז אויך געלט. אַצינד אָבער, צוליב חנצען, האָט רפאל אָנגעהויבן צוצולאָזן ווי ווייט מעגלעך לייבצען גרויסע געשעפטן, נישט זיין אין דעם האַנדל שוין אַזאַ איבערקלייבער ווי אַמאָל. געבן אויף אַ וועקסל סחורה עמעצן נישט אַזוי פון די גרויסע בטוחים, איז אויך רעכט, פאַרלירן ביים אָפּסקאָנטירן דעם וועקסל אַ גרויסן פּראָצענט, — מאַכט אים שוין אויך נישט אַזוי אויס, אַבי נאָך און נאָך אַ געשעפטל, לייבצע זאָל דערווייל האָבן עסקים, אַראָפּכאַפּן פון אויבן. לייבצע ווידער, וואָס האָט שטאַרק געלעכצט נאָך פּראָצענט, האָט אויך נישט אַזוי שטאַרק איבערגעזיפּט די סוחרים פון די וועקסלען, די קאָפּיקע

פּראָצענט איז אַזוי ליב דעם פּראָצענטניק, אַז צוליב איר שטעלט ער אַמאָל איין דעם קרן אַליין. בקיצור, רפאל מאַכט מער געשעפטן, לייבצע האָט מער פּראָצענט, און ר׳ אשר דער מעקלער אַרבעט געשמאַק אין עסק: עס דרייט זיך אים דאָס קעפּעלע און עס פּאַררייסט זיך אים שטאַרק דאָס היטעלע.

— וואָס איז אַזוינס דאָס יאָגעניש, ר׳ אשר? — פרעגן אים באַקאַנטע אין גאַס, זעענדיק ווי ער לויפט הענדום־פּענדום און די פּאָלעס פון דער קאַ־פּאָטע וואַרפן זיך אים אין אַלע זייטן. — שאַ, שטייט אַביסל און דערציילט אונדז, וואָס הערט זיך היינט עפּעס נייס אין דער פּאָליטיקע, און וואָס טוט זיך אַזוינס אין אייער פראַנקרייך?

דאָס לשון „אייער פראַנקרייך״ איז נישט דער טייטש, אַז ר׳ אשר איז אַ פראַנצויז, אָדער ער האָט אין פראַנקרייך אַ נחלה, בירושה פון זיינע עלטערן. חלילה! אַלע ווייסן, אַז ער איז געבוירן אין גלופּסק און איז, נעבעך, אַ קבצן, אַז זיינע עלטערן די קבצנים האָבן אים גאָרנישט איבערגעלאָזט ירושה, נישט דאָ אין גלופּסק און נישט דאָרט אין פראַנקרייך. נאָר וואָס דען? גאָר פּשוט. ר׳ אשר, אַז ער פלעגט זיצן צווישן דעם עולם און רעדן פון פּאָליטיקע, איז דער שטייגער זיינער געווען צו זאָגן: „מיין פראַנקרייך״, אויס גרויס ליבשאַפט צום דאָזיקן לאַנד. ר׳ אשר, באַדאַרף מען וויסן, איז געווען אַ לעבעדיקע, גייענדיקע גאַזעטע פאַר די גלופּסקער יידן. ער פלעגט זיי אָנדערציילן נייס, שרעקלעכע, וואונדערלעכע זאַכן און מלחמות, אויף ישועות אויף יידן און שלעכטע ביטערע גזרות. מויל און אויערן פלעגט מען עפענען פאַר גרויס פאַרגעניגן, הערנדיק זיין זיס גלאַט לשון. דעריבער, אַז מען האָט אים אַצינד געזען לויפנדיק אַזוי האַסטיק, האָט מען געמיינט, עפּעס גאָר שרעקלעכס איז אוודאי געשען אין דער וועלט און ר׳ אשר איז פול מיט נייס.

— נישאָ קיין צייט, קיין צייט! — ענטפערט אָפּ ר׳ אשר, האַלטנדיק אין איין לויפעניש, נישט אָנצוקוקן די באַקאַנטע אפילו, וואָס בלייבן שטיין פאַר־גאַפט.

— ר׳ אשר! די קאַפּאָטע אייערע פאַרדריפּעט זיך מיאוס, און איר לויפט, עס זאָל עס אייך אָנהייבן אָרן! אָן עבירה, כ׳לעבן, אַזאַ אַ נייע שיינע קאַפּאָטע!
— מאַכן צו אים נאָך אַנדערע באַקאַנטע, וואָס קומען אים אַקעגן, אַרויסשטעלנ־דיק די אויגן, שטאַרק פאַרוואונדערט.

— נישקשה, נישקשה! — זאָגט ר׳ אשר אין איין אָטעם, שאָקלענדיק צו זיי מיט דעם קאָפּ בשעת לויפנדיק טאַקע.

— ר׳ אשר, געוואַלד!... וואָס איז?... האַ, ווידער אַ צרה, אַ גזרה אויף יידן? — פרעגן אים מיט אַ געשריי, מיט אַ געבעט איבערגעשראָקענע יידן, נעבעך, אויסשטרעקנדיק צו אים די הענט.

— גאַרנישט, גאַרנישט! — לאָזט זיך ר׳ אשר הערן צו זײ מיט אַ וואָרט פונדערוויטנס, לױפנדיק זײַן װעג.

— אַ, ר׳ אשר! — מאַכט שמואל דער קרעמער, ביים אַרײַנפליען ר׳ אשרס צו אים אין קלייט אַן אַ נשמה, עפּעס קאַלט מיט אַ האַלבן מויל, אַרײַנקוקנדיק בשעת מעשה אין דעם קאַסע־בוך, כלומרשט איז ר׳ אשרס קומען נישט אַזוי שטאַרק אָנגעלייגט ביי אים, הגם ער האָט אויף אים טאַקע אַרויסגעקוקט און איז אין האַרצן זייער צופרידן געווען וואָס ער איז געקומען. — וואַרט אויס, ר׳ אשר, ביז איך וועל מיך אָפּפּאַרטיקן.

— נישטאָ קיין צייט, קיין צייט, ר׳ שמואל! זייער אַ שווערע אַרבעט האָב איך אויף מיר, טאַקע גאָר אַ שווערע, שווער שטיקל אַרבעט. איר מיינט, אַז ס׳איז אַזוי גרינג צו קויפן ביי אונדז סחורה, ווער עס וויל קומט זיך און נעמט סחורה, הייבט אַ הקפה? ניין, ר׳ שמואל, נישט אַזוי איז די מעשה! אָט דער רפאל, — מאַכט ר׳ אשר, קלאַפּנדיק זיך מיט אַ פינגער אין שטערן, — דער רפאל, זאָג איך אייך, איז אַ מענטש מיט קאָפּ, האָט אַ גוטן מוח. וויפל טענצלעך, מיינט, איר, האָב איך אַרום אים געטאַנצט און וועל נאָך באַדאַרפן טאַנצן, טאַנצן ביז...

— איר מעגט אייך טאַנצן געזונטערהייט וויפל איר ווילט, נאָר פון מיינעטוועגן, דאַכט זיך מיר, האָט איר נישט אַזוי צו טאַנצן פאַר אייער רפאלן. און די אַרבעט איז אויך נישט אַזאַ שווערע ווי איר זאָגט, — רופט זיך אָן שמואל דער קרעמער. כלומרשט פילט ער זיך באַליידיקט, מיינענדיק צו פאַרגרעסערן זיין אייגן ווערט, אַז ער איז, ברוך־השם, פון די גרויסע בטוחים, און אגב טאַקע, צו פאַרקלענערן ר׳ אשרס אַרבעט, כדי ער זאָל נישט פאָדערן היפּש פאַר מעקלערײ. — איך האָב פאַר מיר אַ מאַסקווע, געלויבט דער אויבערשטער. מאַסקווע איז פאַר מיר בעסער, געזינטער אין אַלע פעל... פאַרשטייט איר מיך? נישמער וואָס פאַלטאַווע האָט זיך דאָ אָנגערוקט, שטייט שוין פאַר דער נאָז, אָט־אָט איז דער יריד דאָרט, און סחורה ברויכט מען טאַקע באַלד אין דער הייסער מינוט, פאַרשטייט איר מיך, דעריבער...

— דעריבער... איז נישטאָ מער וואָס צו רעדן, און זייט מיר געזונט, ר׳ שמואל! — טוט אַ זאָג ר׳ אשר, וואָס פאַרשטייט גנבה־לשון און איז אַ ממזר, דורכגעטריבן ווי שמואל דער קרעמער, פאַרקרימט די נאָז, גלייך ווי ער זאָגט זיך אָפּ פונעם גאַנצן עסק, און לאָזט זיך גיין אַרויס פון דער קלייט.

— איר זייט, דאַכט זיך, נישט קיין כהן, ר׳ אשר, און דאָך אַ בעל־כעס, — פאַרכאַפּט זיך שמואל דער קרעמער מיט גוטע רייד, אָנגעמענדיק ר׳ אשרן ביי די פּאָלעס און שמייכלט צו אים מיט אַ שיינענדיק, זיס פּנים, — אַי, האָט איר דאָך מיך, איך בעט איבער אייער כבוד, נישט פאַרשטאַנען! שטייט נאָר, שטייט.

ר׳ אשר! איך בעט איך, איז אָט־וואָס: אַזוי ווי פּאָלטאַווע איז שוין פאַר דער נאָז, איר פאַרשטייט? און סחורה ברויכט מען באַלד, דעריבער... דעריבער, זייט זיך מטריח און גייט טאַקע געשווינד, ר׳ אשר, און מאַכט דעם עסק אין אַ גוטער מזלדיקער שעה... אַצינד, גענוג געשעפט, דרייעניש, טאַנצעניש־שפּרינגעניש אין דער זייט. זאָגט מיר בעסער, ר׳ אשר, ווען, דענקט איר, זאָלן מיר טאַנצן ביי אייער טאָכטער אויף דער חתונה? אפשר ווילט איר נעמען פאַר איר אַ מלבוש, איז דאָ ביי מיר היינט פיינע סחורה אַנטיק, עף־עף! נעמט אויף קאָנטזעט, וואָס מאַכט עס אויס, מיר וועלן זיך שפּעטער אָפּרעכענען, נישקשה! —

הכלל, די עסקים וואַקסן, אויף דער סחורה זענען דאָ אַ סך בעלנים — און ר׳ אשר גייט אַרויס לייטיש אין אַ נייער קאַפּאָטע מיט אַ שיינעם היפּשן שלומפּער, לויפט ווי אַ הירש „אָנגעגורט די לענדן״, איז שטאַרק פאַרטאָן אין עסק — הו־האַ־הו! עס שוויצט אים דער שטערן, די נאָז שמעקט, נישטערט, נישטערט און דאָס פּנים שיינט — מראה כהן. עס טוט אים הנאה נישט אַזוי דאָס פאַרדינגסט פּנעם מעקלעריי ווי דאָס מעקלעריי אַליין — מען האַנדלט!... אַצינד איז ר׳ אשר שטאַרק צופרידן פון רפאלן, ער לויבט אים אין די אויגן און אונטער די אויגן, זאָגט: רפאל האָט געכאַפּט דעם שניט, זיך אויסגעאַרבעט אין גלופּסק, אַצ״נד האָט ער שוין „אַ געפיל אין דעם האַנדל״, און ס׳איז דאָ אַ האָפענונג, אַז מיט דער צייט וועט פון אים ווערן אַ לייט, אַ רעכט־שיינער סוחר.

רפאלס מיטל האָט געווירקט. לייבצע ווערט צו אים צוגעקאָכט, לאָזט אים פון זיך נישט אָפּ. דאָס — קומט, זייט מוחל, צו מיר אויף וואַרמעס. טיי, קרעפּלעך. און דאָס — קומט גלאַט אַזוי זיך אַביסל אַריין! וואָס קאָן עס אייך אַרן? געמיינט האָט ער דערמיט גאַנץ פּשוט: האָבן אויף אים אַן אויג, ער זאָל חוץ אים מיט קיינעם קיין געשעפטן נישט מאַכן. רפאל איז ביי אים אי גוט אי פרום, אַ גאַנץ ערלעך קינד. אַז אַנדערע פלעגן זיך אַמאָל קווענקלען, ווי עס אַרט זיי עפּעס זיין הלבשה, זיין באַנעמונג, וואָס נישט אַזוי עכט יידישלעך ווי ביי דעם גלופּסקער עולם, פלעגט לייבצע זיי זאָגן:

— אַי, אַי, איר טפּשים איינע! ס׳איז דאָ, זאָגט מען נאָך פון דעם יעהופּיצער, זכרונו לברכה, פיל דרכים לעבודת הבורא, איטלעכער דינט דעם בורא אויף זיין דרך. רפאלס שטייגער אויפפירונג איז אויך אַ דרך צו דינען דעם אויבערשטן...

אַז לייבצע איז דאָ מיט רפאלן אַזאַ נאָענטער מחותן, ממילא ווערט זיין לייבצעכע מיט אים אַ נאָענטע מחותנתטע, נעמט אים אויף מיט אַ שיינעם „ברוך־הבא״, מיט כבוד — אַ טאַץ מיט איינגעמאַכטס. יענטל איז דאָך אַ כשרה יידענע, טוט זי איר לייבצעס רצון. רפאל, עס פאַרשטייט זיך, טוט אוודאי לייבצעס רצון — ער קומט טאָג־טעגלעך צו לייבצען אין הויז, נישט לאָזנדיק

זיך לאַנג בעטן. און ווי אַ היימישער האָט ער שוין די געלעגנהייט אָפּט צו פאַרברענגען די צייט מיט חנצען. וואָס מאַכט עס וועמען אין שטוב אויס! עס, קינדער, היימישע אייגענע מענטשן... שפּעטער אַביסל האָט רפאל באַקומען, דורך לייבצען טאַקע, די מעגלעכקייט לערנען חנצען שרייבן — דאָס הייסט, לייענען און פאַרשטיין שפּראַכן, און ער איז געוואָרן איבערגליקלעך; די מעשה דערפון איז אַזוי געווען:

אַז רפאל איז איינמאָל געקומען צו לייבצען אין הויז, קוים וואָס ער איז אַריבער די שוועל, לויפט לייבצע אים אַקעגן גאָר אין איין אָטעם, שטעקט אים אַריין אין האַנט אַ בריוו, געשריבן גויאיש, און זאָגט:

— נאָט לייענט!... לייענט און גיט מיר צו פאַרשטיין, ווייס איך וואָס דאָרטן שטייט אַזוינס.

פון לייבצעס מינע און דעם לשון זיינעם בשעת מעשה, ווי ער האָט אַריינגעשטעקט אין האַנט דעם בריוו, האָט עפּעס אויסגעזען, ווי גלייך ווי זיין נישט־קענען גויאיש איז טאַקע אַ שיינע מעלה פאַר אַזאַ שיינעם יידן, אַ טאַטנס אַ קינד ווי ער; עפּעס ווי גערעדט: נאַ! אַזוינס, משטיינס־געזאָגט, געהער זיך שוין אָן מיט דיר... רפאלן האָט עס אַביסל געאַרט, און נאָכן איבערלייענען דעם בריוו זאָגט ער צו לייבצען, פאַרדרייענדיק די נאָז:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס, אַשטייגער, וואָלט איר געטאָן, אַז איך זאָל נישט געווען קומען היינט צו אייך?

— ווען נישט איר, וואָלט איך געקראָגן עפּעס אַן אַנדערן אויף איבער־צולייענען דעם בריוו.

— אוי, נישט גוט אָנצוקומען צו פרעמדע, און זיין אָפּהענגיק פון יענעם, — רופט זיך אָן רפאל, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ. און באַלד טאַקע פאַלט אים איין אַ קלוגער געדאַנק, פון וועלכן עס ווערט אים ליכטיק אין די אויגן — אמת טאַקע, ר׳ לייבצע, איך ווייס זייער גוט, אַז פרומע־כשרע יידן שייען זיך לערנען זייטיקע חכמות, חקירה־זאַכן, וואָס דערונטער איז געמיינט אויך שפּראַכן; נאָר אין מיין געגנט דאָרט זענען פאַראַן זייער פיל יידן לומדים, וואָס זיי אַליין און די יינגלעך, בחורים זייערע, אין די חדרים לערנען נאָר גמרא, ווייטער גאָר־נישט, און די טעכטער פונדעסטוועגן לאָזט מען לערנען גויאיש, שרייבן און לייענען, עס זאָל דאָס אָנהייבן עמעצן צו אַרן. עס זענען דאָ פיל אַזעלכע יידן, וואָס זיצן שטענדיק, קוועטשן די באַנק אין קלויז און די ווייבער זוכן די פרנסה אין מאַרק. מיידלעך, ווייבלעך אויסגעפּוצטע זיצן אין די קלייטן, רופן קונים, פאַרקויפן סחורה. מאַכט זיך אַ פּריץ אַמאָל מיט זיי נאַריש, אַזוי און אַזוי: בייקאַ, סורקאַ שיינע־פיינע מיידעלע — איז אָן סכנות. משטיינס־געזאָגט, אויך מיר אַ מענטש, פון וועמען מען האָט זיך דאָ צו באַליידיקן!... אַ גלעט אפילו

פון אַזעלכן, אַ קניפּ אין בעקעלע, מאַכט אויך נישט אויס, זאָל זיך אייך דאַכטן, די קאַץ האָט אַ גלעט געטאָן... מילא זעט איר דאָך, אַז טעכטער מעגן. וואָרום אַן אשה איז על פּי דין פּטור פון מצוות. איר שטייט פריי צו לערנען זיך גויאיש, אַריינקוקן אין זייערע ביכלעך וויפל דאָס האַרץ גלוסט, אַבי נישט לערנען קיין תורה, אונדזער הייליקע יידישע תורה, חלילה! דען ווער עס לערנט זיין טאָכטער תורה, אַזוי זאָגט די גמרא, איז גלייך ווי ער לערנט זי זיין אַ חצופה... היינט פרעג איך אייך, ר׳ לייבצע, פאַרוואָס זאָלט איר נישט לאָזן אייער טאָכטער לערנען זיך שרייבן און די אַלע זאַכענישן? זי וואָלט דאָך אייך געטויגט, געדינט אין די גויטן אויף צו שרייבן און לייענען בריוו.

— יאָ, אמת, אין פלוג איז טאַקע אַזוי, — רעדט לייבצע האַלבע ווערטער עפּעס אונטער דער נאָז, קנייטשנדיק דעם שטערן און אָנגעמענדיק זיך ביים בערדל, — גלייך אפילו זאָגט איר, נאָר...

— און וואָס־זשע, האַ, איז די מניעה?

— ע־ע, פאַרשטייט איר מיך: וואָלט מיין טאָכטער אַצינד געווען אַ מיידל, למשל, העט איך באַשטאַנען, ווי זאָגט איר? גיי דיר, טאָכטער, צום „שרייבער״ לערנען די ווייבערשע חכמות מיט אַלע אַנדערע מיידלעך דאָרט. און באמת טאַקע, האַ? אַצינד אָבער, פאַרשטייט איר מיך, אַז זי איז פאַרשלייערט, איז אַביסל דאָס... פריקרע. האָט איר געהערט, אַ ווייבל, אַן אשת־איש צווישן קליינע מיידלעך! ס׳איז עפּעס... ווי זאָל איך זאָגן? ווי... דער שמש, אַשטייגער, אַ ייד מיט אַ באָרד, מיט אַ בויך, מחילה, לאָזט זיך אויפרופן שמחת־תורה עם כל הנערים, ייִנגלעך, ווייסע־חברה.

— אויב אַזוי, טאָ לאָז־זשע דער לערער קומען צו אייך אַהיים. ווייסט איר גאָר וואָס? ווילט איר, ר׳ לייבצע, וועל איך זיין דער לערער.

— אַי, וואָס הייסט! איר, ר׳ רפאל, אַ סוחר, אַ מענטש, ווילט זיין אַ מלמד, ווילט אַזאַ פרנסה, משטיינס־געזאָגט, ווי מלמדות!

— אומזיסט, ר׳ לייבצע! איך וועל לערנען אייער טאָכטער אומזיסט, אומזיסט...

אין האַרצן ביי זיך האָט לייבצע באַלד טאַקע איינגעוויליקט דעם פּלאַן, נאָר אויס דרך־ארץ מכלומרשט האָט ער זיך געקרימט, געקווענקלט און געזאָגט רפאלן, אַז ער וועט זיך מיישב זיין מיטן ווייב. ביידערנאַכט האָט ער איבער־געשמועסט דעם עסק מיט יענטלען, איז ביי זיי געבליבן יאָ, מחמת פיל טעמים: רפאל איז דאָך אַ היימישער, זייערער אַ גוטער באַקאַנטער, וואָס־זשע קאָן עס אַרן, אַז בשעת ער זיצט און רעדט, וועט ער זי דערוויל טאַקע אויסלערנען שרייבן, לייענען. דאָס קאָן כלל ניט שאַדן, אדרבה, עס וועט איר שטאַרק נוצן, זי וועט זיך אויסלערנען לייענען תחינות, שרייבן אַמאָל אַ בריוול אַליין מיט

איר אייגענער האַנט, נישט באַדאַרפֿן אָפּניצן זכות־אבות, אָנקומען דערמיט צו אַ פּרעמדן. פֿאַר זיי, צום געשעפֿט, וועט עס אויך טויגן, און וואָס נאָך? קאָסטן וועט עס זיי נישט אַ דרייער. מהיכא־תיתי, זייער וואויל!

און רפֿאל האָט אין אַ גוטער שעה אָנגעהויבן לערנען חנצען, קנעלן מיט איר אויף זיין שטייגער, און מען מוז זאָגן דעם אמת, אַז געאַרבעט האָט ער אין זיין זאַך געשמאַק, זייער געטריי. חנצע האָט געשלונגען דעם רבינס תורה און קרעמער האָבן דערווייל געכאַפּט רפֿאלס סחורה. ר׳ אשר דער מעקלער אַרבעט, איז שטאַרק געהויבן, און לייבצע פֿאַרדינט, כאַפּט אַראָפּ פֿון אויבן — הכלל, ס׳איז ליהודים!

דאָס פֿינפֿטע קאַפּיטל

עס איז העט שפּעט אין דער נאַכט, גלופּסק שלאָפֿט — און צוויי יידישע קינדער קאָנען קיין אויג נישט צומאַכן, וואַרפֿן זיך, נעבעך, פֿון איין זייט אויף דער אַנדערער און די גרעלעגערס אונטער זיי אַרבעטן: סקריפּען, קרעכצן, גיבן אָפּ קאָנצערט, ווי דער שטייגער איז פֿון יידישע געלעגערס, וואָס צעוויגן זיך, צעשאָקלען זיך, צעפּילדערן זיך, זאָגן שירה ביינאַכט פֿון אַ מינדסטן ריר. פֿון אַ מנין געלעגערס אין אַ יידיש הויז די שירה ביינאַכט צו הערן — איז אוודאי אַז גוט און וואויל! נאָר, נישקשה, מיט דער דאָזיקער קאַפּעליע דאָ פֿון אונדזערע צוויי פֿאַרשוינען, אין וועלכער עס האָט טריי געאַרבעט אַ הינקענדי־קער, אַ געריבטער, אַ הויקערדיקער אויסגעדינטער טאַפּטשאַן מיט עפּעס אַ מין רוק־בעט, — האָט מען געקאָנט אויך זייער גוט יוצא זיין.

אויף דעם טאַפּטשאַן, אין פֿאָדער־חדר, האָט געשפּילט אונדזער הערשעלע, און אויף דעם רוק־בעט, אין אַלקערל — אונדזער רפֿאל. ביידן האָט זיך עפּעס נישט גענומען קיין שלאָף, איטלעכער פֿון זיי האָט געהאַט צו זינגען און צו זאָגן מיט זיינס.

יאָ, רפֿאל האָט געהאַלטן וואָרט און אַריינגענומען צו זיך הערשעלען אויף נאַכטלעגער, לויט ער האָט אים פֿאַרשפּראָכן. ביים ערשטן אַריינטרעטן הער־שעלעס צו רפֿאלן אין דער דירה, אויף אונטערצוגעצטיקן דאָרט, איז אים גע־וואָרן גוט עפּעס אויפֿן האַרצן, ווי איינעם, וועלכן השם־יתברך דערהייבט פּלוצים דאָס מזל. דאָס קליינע, נידעריקע שטיבל, וואו ס׳איז אַ מעגלעכקייט צו בלייבן אַ ווילע פֿאַר זיך אַליין, אומגעשטערט פֿון אַן עולם מענטשן אין קלייזל — האָט אים אויסגעזען שררות. ער האָט געקוקט אויף אַלצדינג דאָרט עפּעס מיט אַ מין דרך־ארץ, געקוקט, געטאַפּט, קוים צורירן זיך מיט אַ פֿינגער,

און געשמייכלט פאַר גרויס פאַרגעניגן. עס האָט אַזויפיל געהייסן ווי: „הע! אַ נו, וואָס, גוט, הערשעלע? אַ יאָ, וואָס פאַר אַ גאָט מיר האָבן!"

דאָס פּאַרוויסטע באַנק־בעטל, אינגאַנצן ווי ס'איז מיט די שלאָפּע פּיס, אויסגעריבן, צעטרעטנט, ערטערווייז מיט אויסגעקראַכענע קישקעס קליאַטשע, מיט אַלטע פאַרשמאַלצעוועטע לאַטעס, האָט ביי אים אין די אויגן געהאַט דעם זיבעטן חן. ווי די מעשה איז, אַן אָפּגעקומענס, אַן אָפּגעבאַרעטס — פאַרט אַ מיוחס מיט אַ געשפּיקעוועטן בויך, אַ זכר פון אַמאָליקע גוטע יאָרן...

ביים אַרויפקריכן דערויף דאָס ערשטע מאָל האָט עס זיך שטאַרק געטאָן אַ בייזער — אַ סקריפּ מיט גרויס פּאַראַיבל. הערשעלע איז, איינהאַלטנדיק דעם אָטעם, פאַרבייסנדיק די ליפּן געבליבן ווי אויף משקולות, נישט אַהער, נישט אַהין, אויס פּאַרכט, נישט אָנצומאַכן דאָ אַ שפּיל, אַ גאַנצע חתונה און רפאלן דאָרט פונעם שלאָף נישט אַרויסצוברענגען. נאָר באַלד אָבער האָט ער זיך איינגעשטעלט, האָט עס מחילה געבעטן, פּאַמעלעכן — פּאַמעלעכן זיך גערוקט, אויסגעצויגן פריער איין פוס, דערנאָך דעם אַנדערן — און נישקשה, מיט חסד. שפּעטער אַביסל מיט אַ צייט האָט אַ קליין בייזערל אים שוין נישט אַזוי אויסגעמאַכט, וואָס ווייטער, ווייטער איז ער מיט אַ גרעסערן שוין אפילו גע־וואוינט געוואָרן. עס האָט געמעגט שרייען, רייסן זיך צעזעצטערהייט, ער האָט זיך דערויס גאָרנישט געמאַכט און געשלאָפן געזונטערהייט, אָפּשלאָפנדיק גע־שמאַק ווי אַ דערהרגעטער, אַן עין־הרע, די גאַנצע נעכט.

איז דאָך טאַקע די קשיא: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, פאַרוואָס שלאָפט זיך הערשעלען נישט די נאַכט ווי אין אַלע אַנדערע נעכט פון אַ גאַנץ יאָר?

אפשר איז הערשעלע הונגעריק געווען, דער ליידיקער בויך האָט אים געמאָנט מזונות און אים נישט געלאָזט צורו?

ניין! ערשטנס, איז אַ יידנס אַ מאָגן גאָר נישט אַזוי אַריינגעטאָן אין דער אכילה, אַז וויבאַלד עס דערגייט אים עפּעס נישט, זאָל ער האָבן טענות; צווייטנס, איז דער מאָגן ביי יידן גאָר נישט אַזאַ פאַרנעם, מען זאָל זיך פון זיינע טענות עפּעס מאַכן. אַזויפיל דינים, אַלטע און נייע, אַלץ מכוח דעם מאָגן, דעם זינדיקן מאָגן, ווי אים צו לערנען דרך־ארץ אין דעם עסן: דאָס לאָז זיך דיר נישט גלוסטן, אסור חזיר, מען טאָר נישט! דאָס מעגסטו אפילו, אָבער נאָר אַ לעק, אַבי זיך פליישיק מאַכן, ס'איז פאַר דיר אַ צו־טייערער ביסן! דאָס זאָל זיך עס דענסטמאָל און דענסטמאָל אין דיין גבול נישט געפינען, אָנקוקן זאָלסטו עס נישט טאָרן אפילו, און דאָס, אדרבה, איז אַ מוז, מוזט אַריינלייגן אין דיר אַ כזית, כאָטש ביטער, פריקרע! — אָט אַזוינס און אַזוינס האָבן נאָר מיר, קינדער ישראל, מיר אַליין, און אין דעם זכות טאַקע זשיפּען מיר ביז אַצינד

אין דער וועלט... היינט דריטנס, האָט הערשעלעס מאָגן דענסטמאָל כלל נישט געהאַט וואָס זיך צו באַקלאָגן. זינט ער האָט אָנגעהויבן „אונטערצוגעכטיקן" ביי רפאלן, איז ער מיט אַ לײדיקן בויך קיינמאָל נישט געגאַנגען שלאָפן. אַלע נעכט פון אַ גאַנץ יאָר איז פאַר אים דאָרט געווען אַ גלעזל טיי מיט אַ שטיקל ברויט, און הלילה הזה, די דאָזיקע נאַכט איז נאָך גראָד געווען אַ קעפּל פון אַ הערינג, אַ ביינדל מיט אַ שטיקל פלייש אויך, איבערגעבליבן רפאלן פונעם מיטאָג, וואָס ער האָט געגעגן אָן אַפּעטיט, און הערשעלע האָט זיך דערצו אפילו נישט צוגעריהרט.

אפשר־זשע האָט זיך הערשעלען נישט געשיקט אין דער גמרא דאָרט, און דער מוח זיינער האָט שטאַרק געאַרבעט, ווי איינצובייסן אַ האַרב תוספותל, צוטרעפן אַ „באַוואָרעניש", וואָס באַוואָרנט רש"י אַזוינס מיטן „כלומר", צו פאַלן אויף אַ סברה שכלדיק מיט אַ קנייטשל; געפינען „דעם רעכטן קוועטש", און דעריבער איז ער אַרויס פונעם שלאָף?

נאָכאַמאָל טאַקע ביין! שוין לאַנג טאַקע, אַז הערשעלע לערנט נישט אַזוי מיט קאָפּ. אַז משהלע זיין חבר איז געווען נעבן אים, פלעגט ער אים אונטער־טרייבן, אונטערגעבן חשק צום לערנען מיט אַלע כלים נישט אין זינען צו האָבן קיין זאַך; זינט אָבער ער איז נישטאָ, ליגט הערשעלען דער קאָפּ שטענדיק אין טראַכטעניש, און דאָס לערנען, משטיינס־געזאָגט, איז ביי אים אָן טעם, ווי געקייט קליאַטשע. היינט דווקא איז אים געווען אָנגעקומען די גוטע שעה, ער האָט אַ לערן געטאָן לומדיש, גאָר אַ חריפות און אַלצדינג אין דער גמרא איז אים אויסגעקומען לסוף משונה־ווילד גלאַט: אי רש"י איז, חלילה, נישט משוגע, אי תוספות־קשיא בלייבט אַ קשיא — ביידע זענען גערעכט!

מילא בלייבט דאָך טאַקע הערשעלעס נישט־שלאָפן אַצינד אַ גרויסע קשיא. וואָס־זשע פאַרט איז היינט מיט אים אַזוינס די מעשה? אַוואַ, אַ מעשה, אַ מעשה! אים לאָזט נישט שלאָפן — ביילע!

אַי, רבונו־של־עולם, ביילע! גוואַלד, טאַטעניו, וואו איז ביילע? — אָט די דאָזיקע עטלעכע ווערטער פּיקן הערשעלען אין קאָפּ, צעטראָגן אים דעם מוח, אַרום זיי דרייען זיך אַלע זיינע געדאַנקען און כאַפּן זיך אים אַמאָל אַרויס מיט אַ ביטערן קרעכץ טיף פון האַרצן.

שוין אַ גאַנץ היפשע צייט איז דרינען, זינט הערשעלע האָט זיך צעשיידט מיט ביילען דאָרט ביי דער „זאַרגבאַנק", אין דער האַפּענונג, אַז אָט־אָט שטעלט זי זיך אויפן אָרט, פאַר אַ דינסטמיידל, וואוהין די מעקלערין האָט זי געפירט, אָט באַלד זעען זיי זיך ווידער און נעמען ווייטער אַפּיר דעם אָפּגעריסענעם שמועס וועגן איטלעכס פיצעלע באַזונדער אין דער היים.

אונדזער עלנטער פאַרוואָגלטער הערשעלע האָט זיך זאָט אָנרעדן נישט

געקאָנט ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט א שכנס אַ מיידל, כמעט אַן אייגענע, אַ היימישע פון קינדהייט אויף. זי אינגאַנצן האָט געשמעקט עפּעס פריש, מיט היים, מיט קאַבצאַנסק. פון אירע אויגן האָבן אַרויסגעלויכטן, געלאָזט זיך אים זען פיל ליבע זאַכן אין די פריערדיקע יאָרן. אַלצדינג, האָק און פּאַק, האָט זיך אים געפילט אין איר בליק, געדאַכט אין איר שטימע. ער האָט אויפגעכאַפּט איר איטלעכס וואָרט, אַליין אויך גערעדט פּאַר צען און ס'איז אים נאָך איבערגעבליבן גענוג רייד אויף שפּעטער.

הערשעלע קוקט דאָ אַזוי אַרויס אויף איר די אויגן און נאָט אייך אַזאַ וויטיק, אַזאַ אויסכאַפּעניש — נישטאָביילע! ווי אין וואַסער אַריין ביילע!

די ערשטע צייט האָט הערשעלע זיך געטרייסט מיט דער האָפענונג: אָט איינגיכן וועט זי זיך מסתמה ווייזן. וואָס דען? אפשר איז זי דאָרט שטאַרק פאַרנומען אויפן נייעם אָרט. לאָז זי נאָר אַביסל זיך אַרומקוקן, קומט זי זיכער באַלד צו רייזען. זי האָט דאָך איבערגעלאָזט רייזען אויף דער אכסניא אירע זאַכן. אַז אַקעגן אַ חודש צייט אָבער איז אַוועק און זי איז אַלץ נישטאָ, האָט אים שוין אָנגעהויבן טאַקע גוט צו אַרן. אַצינד האָט אים אָנגעהויבן באַשיינפּערלעך צו אינטערעסירן ביילע, נישט ווייל זי איז אַ היימישע, ערשט פון דאָס זייניקע דאָרט אין דער היים, נאָר זי טאַקע — זי, ביילע, אַליין, ווייל אויף איר, נעבעך, איז אַ ביטער רחמנות. ווער ווייסט וואָס מיט איר, נעבעך, איז אַזוינס געשען? דאָס געפיל פון רחמנות איז ביי אים געוואַקסן פון אַן אַנדער געפיל, אַ פאַרבאָרגנס, עפּעס גאָר אָן אַ נאָמען — אַ מין ציעניש אַזוינס, אַ מאָנטעניש נאָך פון קינדהייט אָן, טיף אינווייניק אין דער נשמה. דאָס מין ציעניש ווידער האָט אָנגעהויבן שטאַרקער זיך לאָזן פילן, באַקומען שוין עפּעס אַ נאָמען דורכדעם טאַקע וואָס דאָס רחמנות איז אַלץ מער און מער געוואַקסן. די דאָזיקע ביידע געפילן האָבן געשפּאָרצט, געוואַקסן און זיך דערנערט איינער פונעם אַנדערן. דערצו איז אויך געווען נאָך אַ צוגאָב, גאָר אַ וויכטיקע זאַך — עס האָט זיך דערזען הערשעלען גאַנץ קלאָר דאָס גרויסע אומגליק, אין וועלכן ער איז געשטאַנען. שניאור־וואָלף וואָלט אים זיכער אין געוואַנט אַריינגעשטעקט, געמאַכט פאַר אַ זעלנער, ווען עס זאָל זיך נישט געווען פלוצים אונטערדרוקן ביילע. איין גאָט אַליין טאַקע האָט זי אונטערגעשיקט פּונקט אין דער רעכטער צייט אים פון די יידישע הענט מציל צו זיין — און וויפל דאַנק ער איז איר שולדיק פאַר אַזאַ גרויסער טובה! ער באַדאַרף דאָך, ווי מען זאָגט, די פּיס איר וואַשן און דאָס וואַסער טרינקען. וואָס אָבער לאָזט זיך אויס? זי האָט אים געראַטעוועט, און ער זי — באַגראָבן.

דורך דעם אַוועקגאַנג זייערס שטיל פון דער אכסניא אַהין, צו דער „זאָרגבאַנק", איז ער פונעם אומגליק אַרויס, און זי — אַריין. אוי, דער מלאך הגואל

איז פֿאַרשוואונדן, גאָט ווייסט וואוהין, ס'איז אַ רחמנות, עס רייסט, רייסט דאָס האַרץ!...

דאָס אַלצדינג אינאיינעם האָט אויף הערשעלען שטאַרק געווירקט, אַרויס־גערופֿן אין אים אַזעלכע געדאַנקען, אַזעלכע הייסע קלאָרע געפֿילן, וואָס זענען פֿאַר אים געווען פֿריער נאָך טונקל, כּמעט אַ סוד. ביילעס געשטאַלט איז אַרויס־געטרעטן פֿאַר אים אַלץ העלער, העלער, געשוועבט פֿאַר זיינע אויגן, אים גע־בריט, גענאַגט, געצווּיגן ביי דער נשמה. עס האָט אים גלאַט אַזוי, נישט ווילנדיק גאָר, זיך געטראַכט, ער האָט שטילערהייט אַמאָל געוויינט, געוואָרן עפּעס גוט, ווייך ווי אַ טייג, זיך געלאָזט פֿון זיינע געדאַנקען טראָגן, ווי אַ געוויקלט קינד — און זיך פֿאַרטראָגן, פֿאַרפֿלויגן אַ שרעק וואוהין. ביילע איז אים פֿונעם זינען נישט אַרויס, און ער האָט זיך קיין עצה נישט געקאָנט געבן, ווי אַרום ווערט מען וועגן איר עפּעס געוואָר — גיין זוכן זי, פֿרעגן? ווי געשיקט זיך עס, אַ בחור'ל פֿרעגט זיך אויף אַ מיידל! און נאָך ווער? ער, הערשעלע, אַז ביים דערמאָנען נאָר איר נאָמען קומט אים די פֿאַרב אין פּנים. אים דאַכט זיך אַ שרעק, לייט קאָנען זייער גרינג, חלילה, זיך אָנשטויסן, וואָס אים ליגט „אַזוינס" אין זינען, וואָס פֿאַר אַ שיין בחורל, אוי, ער איז!

און דענסטמאָל איז ער דאָך אויסגעשטעלט, פֿאַרפֿאַלן פֿון ביידע וועלטן אויף אייביק!

אַ קאַטאָוועס עפּעס „אַזאַ מעשה", אַזוינס גאָר צו טראַכטן!... וואו האָט מען עס ביי יידן געהערט? געַנוג איז דאָך דער גיהנום אַן אָפּקומעניש פֿאַר אַזוינע זינד, — נאָך פֿיל ערגער נאָך אין יידישע מיילער אַריינצופֿאַלן. די איינציקע טרייסט זיינע איז נאָך געווען, טאָמער איז ביילע צוריק אַהיים אַוועקגעפֿאָרן. אַי די זאַכן, זי האָט דאָך דאַ איבערגעלאָזט אויף דער אכסניא איר קלומיקל מיט זאַכן? — מילא האָט זי פֿאַרגעסן, אַ קשיא אויף אַ מעשה וואָס עס קאָן זיך מאַכן! זי האָט זיך געיאָגט, געאיילט, האָט זי פֿאַרגעסן. גראַד איז היינט געווען דער טאָג אַ וואָרעמער, אַ שיינער, די זון האָט געשיינט, אַ פֿרייד, אַ פֿאַרגעניגן, איז ער געגייגט געווען זיך צו באַרואיקן מיט דעם דאָזיקן געדאַנק. פֿאַר גרויס שמחה האָט ער זיך צעשאָקלט איבער דער גמרא, זיך אַ נעם געטאָן לערנען, זינגענדיק געשמאַק מיט אַ ברען און שכלדיק גלאַט געמאַכט אַלע האָרבע שטיקלעך דאָרט מיטן קנאַק!

וואָס־זשע טוט דער שטן, דער צו־להכעיסניק? — דער שטן שטייט זיך און לאַכט אויס הערשעלען, טראַכטנדיק ביי זיך: פֿריי זיך, פֿריי זיך, שיינער בחור, אָט באַלד וועסטו ביי מיר זינגען אויף אַן אַנדער קול.

און ווי הערשעלע לערנט זיך דאַ אַזוי לעבעדיק, מיט אַ גרינג האַרץ, קומט אים מעשה־שטן אינמיטן דרינען אַן אַ בריוו פֿון דערהיים, אויף וועלכן ער האָט

שוין טאָקע אַזוי לאַנג אַרויסגעקוקט. און ער נעמט זיך אים לייענען מיט גרויס חשק.

„עיקר שכחתי — אַזוי לאָזט אויס די מאַמע איר בריוול צום זון — האָב, סאַנצעלאָמעס, מיך פאַררעדט, פאַר גרויסע צרות מיך פאַרגעסן דערוויל מכוח בן־ציון צביהס מיידל, דורך וועלכער איך האָב דיר געשיקט אַ פאַר אונטער־געבייטע זאָקן, אַ קאַפּאָטקעלע מיט אַן אויסגעלאַטעט העמד, טראָג געזונט, פאַרניץ געזונט ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר. ציפּע־סאָסיע, זאָל געזונט זיין, האָט פון אירע פיס די זאָקן אַראָפּגענומען און דיר זיי געשיקט. השם־יתברך זאָל רחמנות האָבן, איר צושיקן דעם באַשערטן. שוין צייט, צייט, זי איז, נעבעך, אויסגעטעריקנט, געל און גרין, וויסט איז איר און פינצטער מיר צוזעענדיק אירע און מיינע ביטערע צרות. די אויגן מיינע דינען מיר נישט, פאַר קיין יידישע קינדער געדאַכט, פונעם פעדערן־פליקן די גאַנצע נעכט, אוי־ווויי איז מיר, וויסטע אלמנה! דאָס פאַרדינסט, משטיינס־געזאָגט, איז אַ גאָרנישט, קלעקט נישט אויף וואַסער אויף קאַשע, אַז אַך און וויי צו אַזאַ פרנסה, אַזאַ לעבן, קוים־קוים וואָס מען דערהאַלט די נשמה...

„געבענטשט זאָל זיין אסתר־לאה, די אַלטע מילכיקערין אונדזערע אַמאָל, וואָס זי גיט מיר צו־צייטן אַ קריגל זויערמילך, אויך מילך אַביסל אויף באָרג. יאָ, די קו אירע האָט די ערשטע סליחות זיך געקעלבט, אין אַ מזלדיקער שעה. גאָט, ברוך־הוא, האָט זי באַגליקט מיט אַ קעלבל גאָר אַן אַנטיק, איינס טאָקע אין דער גאַנצער וועלט. אַזוינס ווערט געבוירן איין מאָל אין הונדערט יאָר. קאָנסט דיר זיך פאַרשטעלן, אַז מרדכי קצב, עפּעס נישט אַזאַ שטאַרקער נותן, פאַר אַ גראָשן וואָלט ער זיך, שונאי־ציון, ביידע אויגן געלאָזט אויסשטעכן, ער האָט געכאַפּט און צען זילבערנע גילדן אָפּגעצאָלט פאַר דעם קעלבל במזומנים און דער דרויב האָט געהערט איר, אסתר־לאהן. און די וועלט זאָגט, אַז ער האָט פאַרדינט עפּעס אַן עשירות — אוודאי אַ זעקס גילדן, און אפשר זיבן, אָדער טאָקע אַכט!...

„מילא, וואָס האָב איך דיר דאָ געוואָלט זאָגן, פאַר צרות מיך, סאַנצעלאָ־מעס, פאַרגעסן וואָס — יאָ, מכוח דעם מיידל. אָ־האָ! קאָרג אייגענע צרות, איז נאָך דאָ, ווי זאָגט מען עפּעס, אַ צוגאָב פרעמדע אויך. בן־ציון צביהס מיין איך, ער איז, נעבעך, אַלט, קראַנק, אַ צעבראָכענער שאַרבן. האָט נישט קיין פרנסה. אַזאַ קבצנות ווי אין קאַבצאַנסק הייַנט געדענקען אַלע קאַבצאַנסקער קבצנים נישט. אַז די נשמה האַלט זיך, איז ריינע נסים, נאָר זכות אבות טאָקע, אַך־אַך־אַך! און דאָ האָט זיין ליבער נאָמען, באַהיט זאָל מען ווערן, געשטראָפט מיט אַ ביי מין שטראָף — פון זיין טאָכטער, אָט דאָס מיידל, דורך וועלכעס איך האָב דיר געשיקט זאָקן און אַ קאַפּאָטקעלע, איבערגעניצעוועט פונעם טאַטנס,

עליו השלום, קאַפּאָטע, — פון דעם מיידל, אַ וואונדער, כ׳לעבן, איז ביז היינטיקן טאָג קיין איינגעטונקטע פען נישטאָ, ער האַלט עס, נעבעך נישט אויס. אמת, זי אַליין קאָן נישט שרייבן, אַזוינס איז נישט פאַר קיין „יידענע״; אָבער דאָס איז דאָך מעגלעך אויסצופירן דורך מאַנסבילן, און איך וואָס טו? איך בין מטריח ר׳ פייבוש דעם מלמד, געזונט זאָל ער זיין, זאָג אים וואָס — און ער שרייבט, שרייבט, צוגעבנדיק פון זיך פעפער, ציבעלע, מאַכנדיק פון מיינס אַ וואָרט אַ מוסקאַטקויל, עפּעס אַזוי באַ׳טעמ׳ט גאָר אַ דערקוויקעניש. (פעפער, ציבעלע וכו׳, די מליצה זאָגט נישט די מאַמע — ווי קומט צו אַ ווייבערשן מוח אַזוינס? דאָס זאָג איך, פייבוש)... איז דען נישטאָ קיין שרייבערס, קיין מלמדים ביי אייך דאָרט אין גלופּסק, אין אַזאַ יידישער שטאָט, וואו שבת־גויים, וואָס הייצן אין קלויזל די רובעס, ווייסן ווען מען בענטשט ראש־חודש, זאָגן ווען איז דער מולד און רעדן יידיש? — זונעניו! איך בין אויף דיר גוזר מיט דער מצווה פון „כבוד אב ואם״, טאָמער זעסטו זי, דאָס מיידל, אָדער ווייסט עפּעס פון איר, — שרייב למען־השם, וועסט זיך קויפן דאָס אייביקע לעבן. דער טאַטע אירער, בן־ציון, ווייסט נישט וואָס איבערצוטראַכטן, ער איז, נעבעך, אין איינע צרות, און צביה וויינט, זאָרגט, אפשר, חלילה, איז זי געשטאָרבן.״

אַ כזית כריין, ווען הערשעלע זאָל געווען מיטאַמאָל אויפעסן, וואָלט אים נישט געווען אַזוי פאַרגאַנגען אין באַז, אין די אויגן, ווי פון דער מאַמעס דאַזיקע ווערטער. אַז ער האָט זיך געהאַלטן אויף די פיס און נישט געפאַלן, האָט ער עס געהאַט צו פאַרדאַנקען נאָר דעם שטענדער, ביי וועלכן ער איז אין קלויזל דאָרט אין אַ ווינקל געשטאַנען אָנגעשפּאַרט איבער דער אָפענער גמרא „ביצה״. ער האָט אַ האַרץ פול מיט יסורים און קאָן עס נישט אויסגיסן, פאַרקערט, — ער שטיקט נאָך די ווייטיקן אין זיך, די קלויזניקעס זאָלן עס, חלילה, נישט באַמערקן, און אַז ער האָט דערלעבט נאַכט און איז געקומען נעכטיקן, האָט שוין רפאלס בעטל אין אַלקערל געסקריפּעט, געזאָגט שירה — ער האָט באַלד טאַקע זיך געטאָן אַ וואָרף אויפן געלעגער, זיך גענומען טראַכטן, זיפצן, קרעכצן געשמאַק וועגן ביילען — און דער טאַפּטשאַן האָט צוגעשפּילט, אונטערגעהאַלטן דאָס רוקבעט, טשאַקנדיק אויף זיין שטייגער.

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

וואָס־זשע פאָרט איז עפּעס אַזוינס היינט? פאָרט פאַרוואָס שלאָפט זיך נישט רפאלן די דאָזיקע נאַכט? ס׳איז שוין אַזוי שפּעט, און דאָס רוקבעט אונטער אים קרעכצט, סקריפּעט, וויל נישט אויפהערן. עפּעס לאָזט עס מיך דאָך הערן!

אוי — גאָר נישט קיין פריילעכס!

אַ טאָג פון אַרבעט און לויפעניש אין מאַרק איז היינט געווען ביי רפאלן. ער האָט זיך אויסגעגלייכט מיט אַ היפּש ביסל סוחרים און זיי געבאָרגט סחורה כפי זיי האָבן פאַרלאַנגט. אָוונטס איז ער געקומען אַהיים צו זיך שטאַרק מיר, צעבראָכן. איידער ער האָט זיך אַביסל אָפּגערוט, זיך נאָך נישט גענומען צו די חשבונות, באַטראַכטן זיך וואָס ער האָט מאָרגנדיקן טאָג צו טאָן, קומט אַריין דער טרעגער פון דער פּאָסט צו אים מיט אַ בריוו. לייענענדיק דאָס בריוועלע, איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן. מען שרייבט אים בסוד סודות, אַז מיט דער פאַבריקע, פון וועלכער ער לעבט, ציט די פּרנסה, שטייט עס אַצינד שמאָל, ס'איז דאָ שטילע מכות, ווייטיקן. אויב עס האַלט, חלילה, אַזוי נאָך אַביסל, באַקומט זי, זאָל די שעה נישט זיין, דעם שלאַק. סחורה איז קיין מעג־לעכקייט נישט דערווייל אים צו שיקן. געלט, וויפל עס געפינט זיך נאָר ביי אים, זאָל ער באַלד שיקן. למען־השם, ס'איז אין לעבן אַריין נייטיק.

רפאל ליגט דאָ אַצינד אויפן געלעגער אין געהאַקטע וואונדן, דער קאָפּ שפּאַלט זיך אים טראַכטנדיק, און דאָס האַרץ ווערט אויך אים שיר נישט צע־זעצט. ער באַטראַכט דאָ זיין לאַגע פון אַלע זייטן, אַרום און אַרום, אַזוי:

די פאַבריקע, באַהיט גאָט, שטעלט זיך — שלעכט! אַן עק פון זיינע געשעפטן, ער איז אויסגעשטעלט. די סוחרים, וואָס האָבן דאָ גענומען סחורה אויף קרעדיט, וועלן, מסתמא, ווי דער שטייגער איז, באַם די פאַבריק שטעלט זיך, זיך אויך שטעלן, נישט צאָלן אויף די וועקסלען צום אויסגעשטעלטן טערמין. באַראָנים וועלן זיי זיין, וואָס דען, זיך נישט צו באַנוצן מיט יענעמס אומגליק, מיט אַזאַ קראַך? מיטלען דערצו זענען דאָ גענוג. ס'איז דאָ, אַשטייגער, אויך אַזאַ מאַניפּאַרגע — אויפצוקויפן פאַר אַ שפּאָט־געלט דער פאַבריקעס, אויף זיך אַרויסגעגעבענע פּאַפּירן, און מיט זיי טאַקע איר דעקן. זה תמורתי, הייסט עס, נאַ, ווער די כפּרה!... „קוממיות“ זאָגן — דאָס איז אַ געוויינלעכע סוחרישע זאַך, פון לבן הארמי און ביז היינטיקער צייט, מען באַדאַרף נאָר זיין געניט, וויסן דעם נוסח מיט די זיסע תנועהלעך, ווי עס בריהש צו זאָגן...

און אַ צוגאָב נאָך צו די צרות האָט ער געמאַכט היינט געשעפטן, איבער־כאַפּנדיק די מאָס. דער רוח ווייסט וואָס ער האָט אַזוינס געטאָן, גענומען כמעט די גאַנצע סחורה און אַוועקגעגעבן זי צו אַלדי שוואַרץ־יאָר. אַצינד איז ער געפלעפט — נישט קיין סחורה, נישט קיין געלט! און וואָס זאָל ער ענטפערן די באַלעבאַטים זיינע, די פאַבריקאַנטן, וואָס פאָדערן אַצינד פון אים געלט אין דער נויט? זאָל ער גיין אָפּזעצן ביי אַנדערע די וועקסלען פון די נייע סוחרים זיינע בשעת ער ווייסט די גרויסע סכנה, אַז עס שטייט דאָ פאַר אַזאַ

קראַך? אַזוינס צו טאָן איז אים ביטער ווי דער טויט, דאָס הייסט דאָך אַזויפיל ווי אַ גנב, גיין יענעם איבער די קעשענעס.

טראַכטנדיק אַזוי, קומט ער אַרויף אויף לייבצען — און ער טוט זיך אַ וואָרף, צאַפּלט מיט אַלע אברים. ס'טייטש, דער גרעסטער טייל וועקסלען איז דאָך דורך אים אַריינגעפאַלן צו לייבצען! און נאָך וועמעס וועקסלען? עפּעס נישט פון די גאַנץ גרויסע בטוחים, נאָר פאַר אַזוינע, וואָס זענען נאָך צו דערליידן כל־זמן דאָס רעדל דרייט זיך, סחורה אין דער פאַבריק איז דאָ איבער־גענוג, זיי צאָלן ווי־ס'איז צום טערמין אין אַנהייב, בכדי צו נעמען נאָך מער אין קרעדיט ווייטער, און ערשט דענסטמאָל צו האָבן ביי זיך די ברירה... און פאַרוואָס האָט ער אַזוי געטראַסקעט אומבאַרעכנט? בכדי צו שאַרן פאַרדינסט־לעך, אַ גרויסן פּראָצענט לייבצען. און דאָס אַלצדינג האָט ער געטאָן צוליב חנצען, צוליב זיין טייערער, טיף אין האַרץ איינגעבאַקענער חנצען! אַצינד לאָזט זיך דאָך אויס, אוי־ווי, איינגאַנצן אַ בוידעם. אַליין, ער, גייט אַראָפּ פונעם מארק, פאַרלירט די פונקציע. די סוחרים וועלן זיך געפינען אַ מיטל ווי נישט צו צאָלן, לייבצע וועט פאַרלירן דורך אים אַ קאַסע געלט, וועט ווערן אים אַ דם־שונא און נישט לאָזן אים די שוועל פון זיין הויז אַריבערטרעטן. שלעכט, ביטער, אַי—אַי! פאַרשפּילט זיין קאַמיסיע, און פאַרשפּילט, אוי־ווי, חנצען!

אין האַרצן גיט אַ שטאָך, רפאל גיט זיך אַ וואָרף, און דאָס בעטל — ריפּ — סקריפּ!

דאָס געוויסן קומט אויך אינדערמיט אַריין מיט זיינס: שווינדלער! וואָס ביסטו געפלויגן, צעטרענצלט פרעמדס, געשאַסטעט מיט יענעמס אַלץ צוליב די חפציות דיינע — צו דערלאַנגען יענס, וואָס די אויגן זעען, וואָס דאָס האַרץ גלוסט, וואָס דעם זינדיגן נפשל פאַרווילט זיך און וואָס עס מאַכט פאַרגעניגן?... פלוידערזאַק! אויף צו דרשהנען האָסטו געהאַט אַ מויל, אַלץ: אמת, יושר, באַרעכענונג, מענטשלעכקייט, פאַרשטאַנד — שיינע קיילעכדיקע ווערטער; אַלץ שטראָפן, מוסר זאָגן, וועלן פאַרבעסערן די וועלט, נישט צופרידן זיין מיט דעם וואָס אַצינד: ר' אשר דער הויפּט־מעקלער איז אַ הויפּט־ליגנער; גרשון דער קרעמער — אַ שווינדלער; זעליג דער סוחר — אַ דריי־קאָפּ; ר' נחמן דער גבאי — אַ מזיק, דער אַזוי, יענער אַזוי, איינער נישט קיין רעכטער. און דו?... לייד־זשע אַצינד, שווינדלער, און מאַך נישט קיין חן!

דאָס געוויסן עסט ווי אַ וואָרעם, פּיקט: פּיק — פּיק. רפאל וואָרפט זיך, און דאָס בעטל — ריפּ — סקריפּ!...

דער טאַפּטשאַן פונעם אַנדערן חדר לאָזט זיך אויך הערן, מאַכט רפאלן לעכער אין קאָפּ. אים דאַכט זיך, אַז דאָס סקריפּעט מיט פאַרדראָס, בייזערט

זיך, האָט צו אים טענות פאַר הערשעלען: פאַר וואָס האָט ער די גאַנצע צייט זיך אָן אים גאָר פאַרגעסן. רפאלן איז הערשעלע באַלד ביים ערשטן אַריינ־קומען זיינס צו אים אין הויז זייער געפעלן. ער האָט געזען פאַר זיך אַ שטיל, פאַרטראַכט ייִנגעלע, אַן עלנטס, אַן אָרעמס, נעבעך — און אויף אים גרויס רחמנות געהאַט. דאָס ייִנגעלע פלעגט קומען אַלע נאַכט פּינקטלעך נעכטיקן, שאַ, רואיק, שטיל, נישט אַנצורירן אַ פליג אויף דער וואַנט. שאַ, געהאַלטן מויל, נאָר די אויגן זיינע האָבן גערעדט, דער אומעטיק־פאַרטראַכטער אַנבליק זיינער האָט זיך באַקלאָגט, ווי ער ליידט און קומט עס, נעבעך, אָפּ אין דער וועלט. זיין בלייך פּנים, זיין הלבשה, משטיינס־געזאָגט, און דאָס גאַנצע אויס־זען זיינס האָבן אויסגעריסן, שונאי־ציון, אַ שטיק האַרץ. מען האָט געזען פונעם קוקן זיינעם פונדערווייטנס אויף רפאלן, ווי שטאַרק ליב ער האָט אים, ווי ער קלעפּט אין אים מיט אַלע זיינע אברים, מיט לייב און לעבן ווי צו אַ טאַטן. רפאל האָט געפילט עפּעס אַ שולדיקייט אַקעגן דעם אָרעם קינד, נעבעך, פאַר אים עפּעס צו טאָן, און פאַרגעגומען ביי זיך מיט אים זיך אָפּצוגעבן, מאַכן אים פאַר אַ שטיקל מענטשן. נאָר די געשעפטן זיינע און חנצע האָבן אים פאַרדרייט דעם קאָפּ אַזוי, אַז פאַר דעם אָרימענקן, נעבעך, איז אים נישט גע־בליבן קיין פּיצל צייט, און פלעגט ביים דערמאָנען זיך אַמאָל אין אים אַלץ אָפּלייגן אויף שפּעטער, שפּעטער, ביז ער האָט אינגאַנצן אָן אים פאַרגעסן. אַצינד הערט ער, ווי דער טאַפּטשאַן דאָרט סקריפּעט, דערמאָנט ער זיך אָן הערשעלען, און דאָס האַרץ פאַרלויפט אים מיט בלוט — אוי, גאָר אַרויס מיר פונעם זינען!... אוי, אַ רחמנות!... דאָס עלנטע, בלודנע שעפעלע איז געקומען צו מיר אין שטוב בעטן הילף, און איך האָב מיך אויף אים אַפילו נישט אַרומגעקוקט!

אָט אַזוי דענקט רפאל, און דאָס געוויסן פּייניקט אים: אַ, דו שיינער מענטש! אַ גוטער, אַ וואוילער, אַ בעל־רחמים נאָר מיט דעם מויל און טאָן נישט אויף אַ האָר. אַזוי זייט איר אַלע, פיינע לייט, בעלי־טובות, פאַרזאָרגער! ווי באַלד עפּעס אַ געשעפטל, ווערט אייך פאַרשטאָקט דאָס האַרץ; ווי באַלד עפּעס נוגע אייערע חפציות, גייט אייך שוין קיינער נישט אָן; ווי באַלד אייער נפשל, מעג יענער כאָטש די כפּרה ווערן. קאָמעדיאַנטן זייט איר, פאַקוסניקעס, אָנשטעלן־מאַכער — רשעים מיט שטיינערנע הערצער, קופּערנע שטערנס און גלעזערנע אויגן!...

דער טאַפּטשאַן בייזערט זיך, קרעכצט, דאָס געוויסן פּיקט: פּיק — פּיק, רפאל וואָרפט זיך, און דאָס בעטל — ריפּ — סקריפּ! — —

דאָס זיבעטע קאַפּיטל

— אוי, גלופּסק, טפו זאָל זי ווערן! — האָט רפאל זיך צעבייזערט, אויפ־כאַפּנדיק זיך ווי אַ פאַרדולטער, שטאַרק דערשראָקן, נאָכדעם אַז ער האָט אַביסל איינגעדרעמלט און באַלד טאַקע מיט כעס אויסגעשפּיגן. צו די אויערן איז אים פון דער גאַס גאַנץ דייטלעך שוין געקומען אַ שפּילן פון אַ פידעלע, אַ רייסן־זיך פון אַ פּלייט און אַ געקלאַפּערײ פון אַ פּויק אויף וואָס די וועלט שטייט. — נו, אַ גלופּסק! אַ מהומה אויף איר! טאָג ווי נאַכט איז הו־האַ! קלינג־קלאַנג — שרפות! האַץ־האַץ — חתונות! כאַפּ־לאַפּ — גנבים! נישטאָ איין מינוט מנוחה. טפו, קיין גוטער זאָל זי נישט קענען!...

דעם אמת מוז מען זאָגן, היינטיקס מאָל איז רפאל אָקעגן גלופּסק אומ־גערעכט געווען. ביז אַהער האָבן די שרפות אירע, די חתונות און גנבות אים נישט געאַרט. זי האָט געמעגט ברענען צען מאָל אַ נאַכט; דער געוואַלד־גלאָק האָט זיך געמעגט קלינגען, די קעסלפּויק קלאַפּן, באַגנבעטע געוואַלדעווען צע־זעצטערהייט, און ער האָט זיך געטאָן זיינס — געשלאָפן זייער פיין; גאַנץ פּשוט, ווייל ער איז דערמיט שוין געוואוינט געוואָרן, און דול, קראַנק, חלילה, האָט עס אים נישט געמאַכט. נישט מער וואָס? אים איז נישט גוט געווען גראָד אויפן האַרצן, פון אַ מינדסטער זאַך עפּעס נישט אַזוי, איז ער געוואָרן אויפ־געבראַכט. האָט ער עס אָציִנד צו גלופּסק, נעבעך, אויסגעלאָזט. רפאל איז באַלד אַראָפּ פונעם געלעגער, געעפנט אַ פענצטער און זיך געשטעלט אַרויסקוקן אויף דער גאַס.

אַ פריש מאָרגן־ווינטל האָט אַ בלאָז געטאָן רפאלן גלייך אין פּנים אַריין, אים געגלעט, געקושט די באַקן, די אויגן, זיך געשפּילט מיט די האָר און אָפּגעפרישט אים דעם קאָפּ. אין דרויסן איז טונקל־העל, דער הימל אין מזרח־זייט איז רויטלעך פאַרפאַרבט, וויטער אַביסל שימערט אויף אים עפּעס אַ בלאַסער פלעק, אַ סימן פון דער לבנה. ס׳איז אַן אויסמישעניש פון טאָג און נאַכט, אַ בלאָזעניש ביי זייער באַגעגענען זיך. מען שפּירט, אַז די זון איז שוין נישט ווייט, אָט־אָט טוט זי זיך אַ ווייז, אָט־אָט איז זי דאָ מיט איר כבוד אַליין! דאָס זאָגן די שוועלבעלעך, וואָס זענען, קוים געעפנט די אייגעלעך, אַרויס פון די נעסטן און שוועבן, דרייען זיך מיט אַ שירה אין דער לופט, און דאָס זאָגן אויך די קלעזמער דאָ, אויף דער גאַס, וואָס פירן אָקעגן טאָג אַפּ אַהיים, געוויינטלעך, מחותנים נאָך דער חופּה־וועטשערע, מיט דעם אומעטיקן, גאַנץ גלופּסק באַקאַנטן ניגונדל.

עס גייט זיך פאַמעלעכן אַ דאַר־בלייך יידל, פון יענע מיני יידעלעך, וואָס

וואוינען אָנגעשטאָפּט צען אין איין שטיבל, משטיינס־געזאָגט, דאָרט ערגעץ אין אַ הינטער־געסל — אָרימענקע, אָפּגעדריסענע, דערשלאָגענע און דערנידעריקטע, אויף וועלכע עס ליגט אַ באַרג מרה־שחורה און זיי ציטערן פּריי דעם קאָפּ אויפצוהייבן. אַצינד גייט עס זיך, אָט דאָס יידל, האָפּערדיק, ברייטלעך, ביגראַנדע, אָנגעטאָן שבתדיק, אין שיך און זעקעלעך, דאָס קעפּעלע פאַרריסן, די הענטלעך פאַרלייגט אַהינטער אונטערן מאַנטל, פאַר־נעמענדיק צו ביידע זייטן די פּאַלעס, און לאָזט זיך אָנטאָן כבוד. קלעזמער אַרבעטן געשמאַק אויף די כלים, יינגעלעך אין שפּענצערס, הינטן מיט אַרויס־געשטעקטע העמדלעך, לויפן פאַראויס; אַ יידענע אין אַ יופּע אויף איין אַרבל, פאַרשטעקט דעם פאַרטוך, די עקן פונעם קאָפּנטיכל צעלאָזט, העצקעט זיך ביחידות, פאַר זיך אַליין, די פרייע האַנט אין דער הויך מיט עפּעס אַ מין נאָזטיכל, און דרייט זיך, פּלאָנטעט זיך פאַר די פיס, לעבעדיק, פריילעך! עפּעס אַ קאַטאָװעס, דאָס פירט מען אַפּ אַהיים מיט אַ מאַרש, דורך אַלע הויפּט־גאַסן, אַ קבצן מיטן ווייב, צוויי פיינע מחותנים — לאָז גלופּסק נישט שלאָפן, לאָז זי נישט קראַנק זיין אויפשטיין, בישקשה, און וויסן!...

רפאל פאַרקרימט די נאָז מיט אַ זויערער מינע, ער איז, אַפּנים, מיט דעם טאַראַראַם נישט צופרידן, פון זיינעטוועגן וואָלט גאָר קיין אומגליק, חס־ושלום, נישט געווען, אַז יענע מחותנים וואָלטן געגאַנגען מיט די פּיסלעך שטיל אַהיים אָן אַ קאַפּעליע, נישקשה!...

ער דרייט אָוועק פון זיי דעם קאָפּ, קוקט אין גאַס, און די יפהפיה, גלופּסק, אַנטפּלעקט זיך פאַר אים גאַנץ אָפּן אין איר געשטאַלט, מחילה, ווי זי זעט אויס אין דער פרי. די רינשטאָקלעך און די „שמעקנדיקע פאַרפומעס“, וואָס מען האָט פון די הייזער אַרויסגעגאָסן נעכטן ביינאַכט, גיבן די „שמוכט“. די הייזער, פעסט צוגעמאַכט פון דרויסן מיט די לאָדן, האָבן אַ פּנים גאָר עפּעס ווי גרויסע מיסט־קאַסטנס, פאַר די טירן געפינט זיך פון כל־טוב: ביינער, ברעקלעך און אַלע מיני זאַכענישן פון באַלעבאַטישקייט. חזירים, נגידים צווישן די בהמות, וואָס זייער פּרנסה געפינט זיך פאַר זיי געננוג, איבער־גענוג אומעטום, זיי עסן דאָ פונעם גרייטן שטאַרק פאַרטיפט אין דער אכילה און כראָמקען פאַר גרויס תענוג. הינט, קבצנים, אָן שטעלן, אָן פּרנסה, פגרנדיק, נעבעך, פאַר הונגער, דאַרע כאַרטעס, קאַליקעס, דראַבעס פון כל המינים, נישטערן אין איטלעכס ווינקעלע, שנאַרען, זוכן דאָס שטיקעלע ברויט. קומט אַ הינטל, שטעקט אַריין די נאָז דאָרט, וואו אַ חזיר אַרבעט אין עסק, געבנדיק אים בשעת מעשה אַנצוהערעניש מיט אַ ביס אין אויער, פאַרדריסט עס יענעם שטאַרק און טוט אַ כריוקע, עפנט דער אַ מויל און בילט מיט עזות אים אַקעגן, לויפן זיך צונויף אַ פּעקל בילערס און עס ווערט אַ געשלעג איבער אַ ביינדל,

אַ רייסעניש, אַ בייסעניש — אַן אַרויסכאַפּעניש פונעם מויל איינער ביים אַנדערן. אויך וואַראָנעס, גנבים, כל־בוניקעס, שפּאַצירן זיך דאָרט אַרום, שטאַרק אויסן עפּעס צו דערטאַפּן. איינע פון זיי שטעלט זיך אַ חזיר אויפן רוקן, שטרעקט אויס דאָס העלדזעלע, קוקט ממזריש אין דער זייט מיט איין אייגעלע, ווי יענער פאַרעט זיך אין אַ בערגל מיסט, און קוים האָט ער עפּעס געפונען, שפּרינגט זי פּוץ אַראָפּ, כאַפּט די מציאה און פליט דערמיט געשווינד אַוועק. קי „פּעדערן" זיך אויפשטיין פון זייערע געלעגערס אויפן גאַס כלחוך השור, לעקן זיך הינטן אַרום אַליין מיט דער צונג, אָדער קראַצן זיך, רייבן זיך, ווי דער שטייגער איז, ביי אַ וואַנט, און לאָזן זיך, ווי גוטע באַלעבאַטעס, גיין, שמעקן, זוכן מציאות אין מאַרק, וואָס דער אויבערשטער שיקט צו: אַ שטרויעלע, אַ הייעלע איז אויך סחורה פאַר זיי.

דער גלופּסקער מאַרק אין דער פרי מיט זיינע מיני באַשעפעניש, פיר־פיסיקע בהמות, מיט אַלע זייערע געגנג, זייער כאַפּעניש און יאָגעניש אין דער פרנסה — האָט רפאלן זיך פאַרגעשטעלט גאָר עפּעס טאַקע ווי דער יאַריד פון די צוויי־פיסיקע זינדיקע נפשות, מיט דעם גאַנצן האַנדל, מיט דעם שווינדל, האָקוס־פּאָקוס, שאַכער־מאַכער. ער שטייט צעטראַגן פאַרטיפט אין די גע־דאַנקען, און משונה־ווילדע ברואים, פירפיסיקע און צווייפיסיקע, פאַרבייטנדיק זיך איינע מיט די אַנדערע מיט זייערע פּנימער, דרייען זיך פאַר אים משוגענער־ווייז, אויסגעמישט אַלע אינאיינעם.

אַ קלאַפּ אין דעם פאַדער־חדר ברענגט אַרויס רפאלן פון זיינע געדאַנקען. ער האָרכט זיך צו מיט איין אויער, און אין קאָפּ פּיקט אים הערשעלע:

— אַ, הערשעלע! — טראַכט זיך אים פאַר גרויס רחמנות. — ס'איז אַוודאי פונעם שלאָף... ער האָט, ווי איך, די גאַנצע נאַכט קיין אויג נישט צוגעמאַכט. וואָס זאָל עס זיין? אפשר איז ער עפּעס נישט געזונט, אָדער אפשר זאָגט אים דאָס האַרץ, אַז דאָס אַנהאַלטעניש זיינס, משטיינס־געזאָגט, אויף מיר איז אַן אויסגעבלאָזן איי. ווער ווייסט, וואו איך וועל מגולגל ווערן, און ער פאַרלירט אָט־דאָס נאַכטלעגער דאָ... אומגליקלעך קינד, אַז אין אַזאַ וויסט באַנק־בעטל באַשטייט דיין גליק! גיי נאָכדעם זאָג: וואָס גוט, וואָס שלעכט... אַלע מענטשן זענען פון איין טייג געקנאָטן, און דאָך ווי פאַרשיידן זיי זענען אין זייערע באַדערפעניש צום לעבן! יענעם איז דער גרעסטער פּאַלאַץ ענג, דעם אַנדערן — גענוג אַ שטיקל אָרט, וואו אַנידערצולייגן דעם קאָפּ... איין בוים מיט איינע בלעטלעך, די זענען פריש, האַלטן זיך פעסט, יענע — געל, דאַר־קוואַר, פאַלן, וואַגלען, נעבעך, פונעם ווינט זיך עלנט אַרום... אַ, עלנט יתומל, אַ, פאַרוואַגלט קינד!

און ווי רפאל טראַכט דאָ, אַזוי הערט זיך ווידער אַ קלאַפּ, שוין אַ גרע־

סערער, אַ שטאַרקערער, עפּעס ווי ביים עפענען זיך אַ פענצטער מיט אימפּעט. דערביי לאָזט זיך הערן הערשעלעס אַ געשריי גאָר אין איין אָטעם:

— זי!... ס'איז זי, זי!...

אַז רפאל איז נישט טויט—נישט לעבעדיק אַריין אין פאָדער־חדר, איז הערשעלע שוין דאָרט נישט געווען. ער איז דורך דעם פענצטער אַרויס ראַפּטאַם אויף דער גאַס. רפאל זעט אים פונדערוויטנס יאָגנדיק זיך פלינק נאָך די מחותנים און פאַרשוואונדן־ווערנדיק באַלד מיט זיי אין אַ געסל.

דאָס אַכטע קאַפּיטל

די מעקלערין, וואָס איז אוועק מיט ביילען פון דער זאַרג־באַנק, האָט זי פאַרפירט פון דאָרט גלייך צו זיך עפּעס אין אַ וויסט שטיבל, ערגעץ אין אַ פאַרלעגן געסל, אונטער אַזאַ אויסרייד:

— דו, מיידעלע, בלייב זיך דערוויל אָט־דאָ ביי מיר, און איך וועל מיר אַ גיי טאָן אויף איין פוס אַ שמעק געבן צו דער באַלעבאָסטע, ביי וועלכער ס'איז דאָ פאַר דיר אַן אָרט. בלייב, קינדעניו, און רו זיך טאַקע דערוויל אויס. אין פּנים דערקענט מען דיך, אַז דו ביסט, נעבעך, מיד פונעם וועג, געקומען, דאַכט זיך, האָסטו געזאָגט, פון קאַבצאַנסק?

— פון קאַבצאַנסק, — ענטפערט ביילע. — היינט ערשט געקומען.

— אַוודאי אַ ווילד־פרעמדע דאָ, קיין קרוב, קיין גואל, האַ?

— יאָ, עלנט ווי אַ שטיין.

— זעסטו, ווי האָדל די מעקלערין טרעפט! ווער ס'איז שיין, און איך קלוג. האָב איך דיר געזאָגט, האַ! נו, גלויב־זשע מיר אַצינד, אַז דער אויבער־שטער וועט העלפן. עס וועט, אם־ירצה־השם, ווי דער מאָרגנשטערן שיינען דיר דאָס מזל, וועסט לעבן אין פיל גליק און נחת, אָמן, רבונו של עולם! קאַבצאַנסקער מיידלעך גילטן זייער שטאַרק דאָ, אַבי נאָר קיין נאַראָנים נישט, ווערט אויס זיי לייט... האַ, וואָס האָב איך געוואָלט? דאָס געדעכעניש איז מיר אויף דער עלטער, נישט פאַר דיר געדאַכט, אַביסל געשוועכט. וואָס ביי מיר אין איין אויער אַריין, גייט פונעם אַנדערן אַרויס — יאָ, זיך דערמאָנט!... דערמאָן מיך, האָב איך געוואָלט זאָגן, ווי, האָסטו געזאָגט, הייסטו?

— ביילע! יאָ, ביילע, ביילע! שיין, אָן עין־הרע, ביסטו, ביילע, גאָר קיין מעשה נישט. קיין נאָר ביסטו מחויב אויך נישט צו זיין, — מאַכט האָדל, באַטראַכטנדיק ביילען פון אויבן ביז אַראָפּ מיט אַ שיינענדיק פּנימל, און אַ קניפּ געבנדיק זי אין בעקעלע: — סחורה!... איך מעג שווערן, ביילעניו, דו

ביסט הונגעריק. זעט נאַר, אוי, אַ ווייטיק איז מיר, ווי בלייך זי איז! יאָ, הונגעריק? זאָג־זשע, נשמה מיינע, זאָג, זאָג!

ביילע האָט טאַקע דעם גאַנצן טאָג פונעם פרימאָרגן, ווען זי איז געקומען קיין גלופּסק, ביז איצט נאָך אין מויל גאָר נישט געהאַט, נאָר זי האָט זיך געשעמט זאָגן „יאָ" און געשוויגן.

— שוויגן הייסט געררעדט. אַ, האָדל, נישקשה, ווייסט! ווייסט יענעמס פאַרבאָרגענע געדאַנקען. איך קען, נישקשה, די מיידעלעך. יידישע טעכטער זענען שעמעוודיקע, באַזונדערס אָט די קליין־שטעטלדיקע, דאָס שעמען זיך זייערס איז אָבער טאַקע נאָר אָן עקשנות, פע, כ׳לעבן, אַ מיאוסע זאַך אָט דאָס עקשנות! וויל מען וויסן אַ טעם פון לעבן, וואָס הייסט אַזוינס געלעבט, איז די ערשטע זאַך — אין דר׳ערד אַריין דאָס עקשנות! געדענק, טאָכטער, מיינע ווערטער, וועסט מיך אַמאָל פאַר זיי בענטשן... אָט וועל איך אַצינד אַ שפּרונג טאָן דיר עפּעס קויפן. ביז וואַרמעס איז נאָך לאַנג צו וואַרטן. דער מאַן מיינער דרייט זיך אַ גאַנצן טאָג אַרום אין מאַרק, זוכן פרנסה. די יינגלעך זיצן פון פרי ביז נאַכט אין חדר. צוויי מיידלעך מיינע דינען, איינע ביי אַ הויבענפוצעריך, די אַנדערע ביי אַ נייטאָרין. הלוואי זייער מזל אויף דיר געזאָגט געוואָרן! שיינע, גוטע, אויסגעקאָכט מיט איטלעכן, נישטאָ ביי זיי קיין פּיצל עקשנות. לייט קוועלן פון זיי גאָר אָן — געראָטן טאַקע אין דער מאַמען זייערער מוידוויז... עסן מיר וואַרמעס, הייסט עס, ערשט ביינאַכט. אָט וועל איך אַ שפּרונג טאָן! —

אַזוי לאָזט אויס האָדל דעם שמועס און ווערט באַלד אַנטרונען.

„אַ צדקת, כ׳לעבן, די האָדל! — טראַכט ביי זיך ביילע. — זי אַליין, ווי אין שטוב דאָ זעט אויס, איז, נעבעך, אָרעם, און זאָרגט זיך אַזוי פאַר מיר ווי אַ מאַמע, עפּעס גאָר אַ דימענט, אַ גוטע, גאָר אָן אַ גאַל, גאָט ברוך־הוא מעג איר פאַר איר גוטסקייט באַצאָלן!"

און אַז ביילע טראַכט דאָ אַזוי, באַטראַכט די שטוב, אַלצדינג דאָרט, דאַנקט און לויבט זיין ליבן נאָמען פאַר די גרויסע חסדים זיינע מיט דעם עלנטן, וואָס האָט זיך דערבאַרעמט און צוגעשיקט איר אַזאַ, אַזאַ גוטע כשרע נשמה, — קומט אָן האָדל און לייגט אַנידער פאַר ביילען אויפן טיש אַ גאַנץ פּעקל שפּייז מיט זיסעריידעלעך.

— עס, ביילעניו! אָט האָסטו דיר אַ קנאַבעלע, אַ רעטעכל, אַ גרינן אוגערקעלע. עס, נשמהניו, זאָלסט מיר געזונט זיין! איך וויל פונעם גאַנצן האַרצן, וויל איך, אַז דו זאָלסט עסן און אַ שיין פּנים האָבן. אַ מיידעלע באַדאַרף זיך צולאָזן וואוילטאָג, הנאה האָבן אין דעם לעבן. איך מוידוויז האָב איך מיך נישט אָפּגעזאָגט פון קיין זאַך, וואָס דאָס האַרץ גלוסט. אַי, האָב איך עס

געלעבט, געלעבט !... זיי־זשע, ביילעניו, אַ לעבעדיק מיידל און נישט געזאָרגט ! לאָז זיך גאָט זאָרגן ! עס, ביילעניו !

— צו וואָס, כ׳לעבן, זאָלט איר זיך מטריח זיין ? — מאַכט ביילע און קווענקלט זיך צוצורירן צום שפייז, וואָס פאַר איר. — בין גאָר ניט אַזוי הונגעריק, בין איך. און פאַר וואָס זאָלט איר זיך אויף מיר אַזוי אויסברענגען ?

— רעד נישט, איך בעט דיך, קיין נאַרישקייטן. אַ מיידעלע באַדאַרף עסן, זאָג איך דיר, נעמען אויף זיך לייב און אַ שיין פנים האָבן, אַנדערש קען מען זיך נישט ווייזן פאַר לייט. און איבריקנס, ברענגסטו מיר גאָר נישט אויס, עסט נישט מיינס, ווי דיר דאַכט זיך. דו עסט פריער גאָטס און דערנאָך דיינס. אַז גאָט וועט העלפן, דו דרייסט זיך אַריין אַהין אויף דעם אָרט, וואו איך וויל דיר פאַרזאָרגן, וועסטו מיר, נישקשה, אָפּצאָלן מיט דאַנק. לאָז־זשע זיך נישט בעטן, נאַרעלע, און עס. גענוג געטענהט, נישטאָ מער קיין צייט. אַצינד באַדאַרף איך גיין, וועגן דיר טאַקע, אין אַ גוטער שעה.

האָדל איז באַלד טאַקע אַוועקגעגאַנגען, און ביילע האָט זיך גענומען אונטערלענען דאָס האַרץ מיט אַפּעטיט, זייער צופרידן, וואָס דאָס מזל האָט איר געדינט צו באַגעגענען זיך, באַלד ביי איר אָנקומען אַהער, מיט אַזאַ דימענטיקער יידענע, ביי וועלכער זי איז פאַררעכנט ווי אַן אייגן קינד. געשטערט די פרייד האָט איר דאָס נאָר, וואָס די מאַמע אין דער היים דאָרט ווייסט עס נישט, און טראַכט אַוודאי איבער וועגן איר, דער גוטער יאָר ווייסט וואָס אַזוינס. עס גיט איר אַ צופּ ביים האַרצן, דערמאָנענדיק זיך אָן די אַלע ליבע אין דער היים, און טראַכט ביי זיך מיט אַ זיפץ : אוי, וואָס טוען זיי, נעבעך, וואָס מאַכן זיי דאָרט ?

זי טראַכט און שטעלט זיך פאָר דאָס שווערע ביטערע לעבן אין דער היים. די מאַמע איז געעלטערט, געבויגן, נעבעך, פאַר דער צייט ; זי גייט אין אַקער פון פרי ביז נאַכט און פירט אַ לעבן, משטיינס־געזאָגט, אין דתקות, אין נויט, קיין גוטע שעה האָט זי נאָך, נעבעך, נישט געהאַט... דער טאַטע האָרעוועט, רייסט קריעה אויף דעם שטיקל טרוקן ברויט. נאָך גוט, אַז ס׳איז כאָטש דאָ אַ פּיסנער קאָליש, אָדער אַ טעפּל קאַרטאָפּל פון דער גאַנצער מי. אַמאָל קומט ער אַהיים ליידיק מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ — און ס׳איז דאָס אויך נישטאָ. די לעצטע צייט איז ער, נעבעך, אויסגעדאַרט, ווי איינגעשרומפּן געוואָרן, קראַנק, צעבראָכן. קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין אים... די קינדערלעך, אוי, אַז אַך און וויי! פאַרוויסט, נעבעך, איז זייער לעבן, פאַרפינצטערט זייערע יונגע יאָרן ! זיי עסן קיינמאָל זיך נישט זאַט אָן, האָבן נישט אויף זיך קיין לויט פלייש, נאָר הויט און ביין... אוי, וואָס טוען זיי, נעבעך, וואָס מאַכן זיי דאָרט ?

עס שטעלט איר זיך אויך פאַר דאָס אַוועקפאָרן אירס פון דער היים. אַך, ווי וויי־און־ווינד דער מאַמע איז געוועזן צו שיידן זיך מיט איר קינד! די מאַמע פלאַטערט, ציטערט, איז טויט מיט אַלע אברים, ס'איז איר שווער איינ־צוהאַלטן זיך — און אַלע ווייטיקן, וואָס איר האָט, פון גאַנץ לאַנג ביז אַצינד, זיך אַנגעקליבן אויפן האַרץ, גיסט זי עס אויס אין הייסע בלוטיקע טרערן. דער אַלטער, צעבראָכענער טאַטע מאַכט זיך כלומרשט האַרט, געזעגנט זיך מיט איר שטיל, קורץ — און אינעווייניק קאָכט זיך אים איבער דאָס ביסל בלוט, ער איז בלייך, צעטראָגן אַ שרעק. איר שיידן זיך איז ביים גאַנצן הויז־געזינד געווען אַ ריס פונעם האַרצן. דאָס שטעלט זיך איצט ביילע פאַר, פילט, ווי דאָס האַרץ גייט איר אויס נאָך די אַלע ליבע אירע, און טראַכט: אוי, וואָס טוען זיי, נעבעך, וואָס מאַכן זיי דאָרט?

אָרעמע לייט, אָפּנים, האָבן אויך אַ נשמה. עלטערן צו קינדער, קינדער צו עלטערן און דאָס הויזגעזינד צווישן זיך פילן אויך ליבשאַפט איינע צו די אַנדערע, אפשר אַמאָל נאָך מער ווי ביי יענע פאַרמעגלעכע.

עס רוקט זיך אויף ביילען אַ וואָלקן מרה־שחורה, אָט־אָט, פילט זי, ברעכט איר דאָס האַרץ און עס טוט זיך אַ גאָס אַ מבול טרערן. נאָר פון אַ ווינקעלע דאָרט אין איר נשמה שיינט אַרויס, ווי אַ ליכטיקער שטראַל, די האָפענונג, שלאָגט זיך דורך צווישן די געדיכטע וואָלקנס מרה־שחורה, און רוימט איר איין גוטע זאַכן — פרייד, נחת אויף שפּעטער, אם־ירצה־השם, אַז גאָט וועט איר העלפן זיך שטעלן דאָ אויף דעם גוטן אָרט, דורך דער כשרער נשמה, האָדל די מעקלערין. אַוועקדינען אַ צייט און צונויפשלאָגן עטלעכע גראָשן, וועט זי עס איינגאַנצן אַהיים אָפּשיקן, אָדער זי אַליין וועט גאָר אַהיים צוריקפאָרן, ברענגען איטלעכן אַ מתנה, וועט העלפן דער מאַמען אין דער באַלעבאַטישקייט, און לעבן אין פיל גוטס אינאיינעם מיט די עלטערן, זאָלן געזונט זיין.

מיט אַזעלכע טרייסטן פאַרוויגט ביילען די האָפענונג, עס קלעפן זיך איר די אויגן, זי שפּאַרט זיך צו אויף אַ האָרט באַנק־בעטל, דרעמלט, און עס דאַכט זיך איר אין חלום — בעטגעוואַנט! צוויי איבערבעטן, קישנס גרויסע און קליינע אַ גאַנצער טורעם. אויך אַ שיינע גאַרדעראָבע — זי האָט, הייסט עס, למזל חתונה! ווער חתן, וואו חתן? פרעגט זי בחרם, נאָר ס'איז אַ קושעניש, אַ טופּעניש, אַ שטופּעניש פון אַלע זייטן, איין קול: מזל־טוב דיר, ביילע, מזל־טוב, מזל־טוב!...

די זון האָט זיך געזעצט, אין שטוב איז טונקל, און ביילע שלאָפט געשמאַק. אויפן פריפּעטשיקל ברענט אַ פייערל, נאַסע שפּענדלעך אַ פּאָר קנאַקן, רויכערן, בלאָזן זיך, דערנאָך אַ פלאַקער, בלאָזן זיך, טוען דערנאָך אַ פלאַקער, בלאָזן

אויס אַ תקיעה גדולה — פּוף—פּוף, אַרויסשטעקנדיק די לאַנגע פייערדיקע צינגלעך, און כאַפּן אַרום אַ קאָכעדיק טעפּל, וואָס שעפּטשעט, פּלוידערט עפּעס אויף זיין מין לשון. האָדל שעפּט אָפּ פון אויבן מיט אַ הילצערנעם לעפל און פירט אַ שטילן געשפּרעך מיט איר מאַן, וואָס שטייט אַנגעבויגן איר ביי דער זייט, אַרויפלייגנדיק איטלעכס מאָל אַ פינגער זיך אויף די ליפּן.

— שאַ, ברען ווי אַ פייער, שיפּילאָווע פּיסקעלע! אָט איז ער שוין גע־קומען, די שיינע צורה מיט דעם געפּייפּטן לשון זיינעם: שישאַ—שושי! — בייזערט זיך האָדל אויף דעם מאַן שטילערהייט, שטאַרק אויפגעבראַכט, נאָכ־קרימענדיק זיך אים ווי ער רעדט שיפּילאָווע. — קראַנק ביסט דו, האָסט נישט קיין כוח צו רעדן שטילער אַביסל, נישט פייפן און אויפוועקן זי פונעם שלאָף, דו הערסט, שמענדריק?

— אַ שאלה אַבישל צי איך הער, וואָס דען? צו־וואָש? זאָג־זשע מיר, איז דאָש סיהות מאַכן, ביסט סוין טאָקע פירן זי אַהינצוצו, סוין, אָן סום סיהוש? — רוימט מענדיע, שטאַרק אָנבויגנדיק זיך, האָדלען אין אויער, שטיל ווי נאָר מעגלעך.

צו זיין אומגליק אָבער זענען די זוזשענדיקע אותיות, ווי אַ „שין" אַשטייגער, אים אַרויס פונעם מויל מיט אַ פייף. עס האָט אים נאָך געפעלט טאָקע אַ פּאָר פעדערשטע ציין אויך, וואָס אָן זיי מוזן אַזוינע אותיות אַרויס־קומען געפּייפּט. און, מעשה־שטן, זענען אים אַריינגעפאַלן אין מויל דווקא אַזוינע זוזשענדיקע אותיות, ווי אַ „שין" אַשטייגער, ווי דעם עולמס אַ ווערטל טאָקע: אַז גאָט וויל שטראָפן אַן עם־הארץ, שיקט ער אים צו אַ פּסוק אין מויל. דאָס הייסט, אַ גראָבער יונג שיט אין שמועס מיט פּסוקים, וואָס קומען אויס לעמעשקע.

— אַי, אין דר׳ערד אַריין, ווי ער האָט זיך עס אַביסל צעפּייפּט, צעשוש־קעט! — שילט האָדל אויף אַ שושקענדיקן קול שטיל מיט דעם גאַנצן כוח פאַרבייסנדיק די ליפּן, און די אויגן פאַרלויפן איר מיט בלוט. — פּאַר וואָס, פרעגסטו, נישט פירן זי אַהין היינט באַלד טאָקע? בהמה! נאָך קענסטו זי נישט, די כל־בוניצע, וואָס פּאַר אַ גראַשן וועט זיך יעדע אויגן אַרויסנעמען! לאָזן איר טאָקע די אויגן אַרויסקריכן ביז זי וועט מיך זען מיט מיין סחורה ביי זיך! הייניטקס מאָל לאָז איך מיך, נישקשה, שוין נישט מער שפּייען אין דער קאָשע. שאַ, שלאָג מיך נישט איבער. וואָס, גולם, האָסט אויסגעשטעלט דיינע קעלבערנע אויגן אויף מיר אַזוי? האָרך בעסער, שמענדריק, און שוויג.

— סווייג, סווייג, ווייש נישט מער ווי סווייג. וואָס־זשע איז בראַש אַזוי דאָש סטיקעניש? — שושקעט מענדיע דעם וויב אין אויער אַריין. און פּאַר

צופיל אָפּהיטעניש פֿאַרפּלאָנטערט זיך אים די צונג, פֿאַרבייט אַ שין אויף אַ סמך, אַ סמך אויף אַ שין, און עס קומט אויס נאָך ערגער געפּייפט.

— טפו! — שפּייט האָדל אויס, אַ מאַך־געבנדיק אויף דעם מאַן מיט דעם לעפּל. — אַ פּייפן אַביסל! אַ — אַ פֿאַרפּייפּעניש זאָל אויף דיר קומען, רבונו־של־עולם! זאָלסט פּייפן, פּייפן... נו, שמענדריק, דו האָרכסט? דאָס מיידל דאָרט שלאָפֿט. שאַ! זי זאָל זיך נישט אויפֿכאַפּן און הערן... נאָך אַ טעם האָב איך, וואָס איך אייל מיך: לאָז זי אַ צוויי, דריי טעג בלייבן ביי אונדז דאָ, אונטערפּילעווען זיך אַביסעלע, נעמען אויף זיך לייב, בישקשה, אַ גענדזל אַז מען שטאָפּט, גיט עס דיר שמאַלץ. אָט האָסטו צוויי טעמים, צוויי מכות דיר! און דער דריטער טעם טרעפֿט איבער אַלע אַנדערע — אַ דריטע מכה דיר אַ גרויסע דערפֿאַר, וואָס דו האָסט אַ קאַצנקעפּל און פֿאַרגעסן, וואָס נחמן־טרייטל שרייבט אין דעם בריוול. נחמן־טרייטל בעט שיינע סחורה, אַז ער וועט איינגיכן קומען — זאָל ביי מיר דאָ זיין גרייט פֿאַרטיק, עס זאָל נישט פֿעלן נישט מער ווי אָנצוקוקן זיך און שרייבן תנאים, כדי ער זאָל דאָ נישט לאַנג פֿאַרזוימען און באַלד טאַקע קענען מיט דער כלה, משטיינס־געזאָגט, אָוועקפֿאָרן אַהינצו, וואוהין ער פֿאָרט אַלע יאָר מיט דער סחורה זיינער און פֿאַרדינט אַ שטיק גאָלד. דו ווייסט דאָך, אַז נחמן־טרייטל באַצאָלט תּמיד שדכנות־געלט מיט דער פֿולער האַנט. איבער אַלע אכסניות האָב איך היינט זיך געדרייט, געזוכט, טאָמער איז ער געקומען. מאָרגן זאָלסטו גיין זוכן אים, שמעקן ווי אַ הונט, אַצינד פֿאַרשטייסטו שוין, בהמה?

— וואָש־זשע איז אַזוינש נישט צו פֿאַרשטיין? זאָגט מען עש פֿריער און סאַ—סאַ, — לאָזט אויס מענדיע מיט אַ לאַנגן פּייף.

— אַצינד, שמענדריק, מעגסטו שוין אַ מיתה־משונה איינעמען, די כפּרה ווערן פֿאַר כל ישראל... אויפֿגעוועקט! — מאַכט האָדל, פֿאַרקרימענדיק זיך אויף דעם מאַן שטאַרק בייז, און לויפֿט־צו באַלד טאַקע צו ביילען אינגאַנצן ווי איבערגעביטן געוואָרן, מיט אַ פֿריילעך־שיינענדיק פּנימל און אַ זיס שמייכעלע אויף די ליפּעלעך.

— אַ גוטער אויפֿשטאַנד אויף דיר, ביילעניו! האָסט, אָן עין־הרע, זיך גוט אויסגעשלאָפֿן? נו, גענוג געשלאָפֿן. צייט עסן. מענדיע! — טוט האָדל אַ זאָג צום מאַן, עפּעס אַזוי פֿריינטלעך, גוט, גאָר מחיה, — גיי, מענדיע לעבן, רוף אַריין די קינדערלעך. זיי אַ באַלעבאָס, מענדיעניו, מאַך דעם הערינג, שנייד אָן ברויט, און איך וועל מיר דערווייל אויף אַ קליין רגעלע אַ נעם טאָן צום טעפּל, עס זאָל נישט צוגעברענט ווערן, דו קענסט נאָך מיר, חס־ושלום, געבן גט אָן כתובה...

האָדל האָט ביים טיש ביילען אונטערגעטריבן, אַלץ: „לאָז זיך נישט בעטן, עס, לאָז דיר וואויל באַקומען!“ מאַכן איר גרויסע האָפענונגען, אַז אָט באַלד וועט זי מיט דעם אויבערשטנס הילף אויפגעריכט ווערן, זיך אין אַ שמאַלץ־גרוב אַריינכאַפן, אויף אַ גוט אָרט, נישקשה.

אויף דעם סמך האָט ביילע ביים טיש זיך וואויל געטאָן און זיך געלייגט שלאָפן מיט אַ גרינג געמיט.

דאָס פינפטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

„תמשילהו, דו מאַכסט אים, דעם שיינעם מענטשן, דאָס אַנטיקל פון גאָטס וועלטל, געוועלטיקן במעשי ידיך, איבער די ווערק פון דיינע הענט". — אַזוי זאָגט דער פסוק און רעכנט אויס אַ צעטל פון אַלע באַשעפעניש, וואָס ליגן דעם מענטשן אונטער די פיס: שאָף און רינדער אַלערליי, אויך חיות אין די וועלדער, פייגל אין דער לופט און פיש אין דעם ים. נאָר צו כאַפּן פיש און פייגל אין נעץ, צו הערשן איבער בהמות איז נאָך נישט אַזאַ חידוש, — פאַרט בהמות, נפשות, משטיינס־געזאָגט, אָן אַ פיצל פאַרשטאַנד. מער חידוש איז, ווי דאָס שיין מענטשל קליגט זיך צו כאַפּן אויף דער וועלטקע אויך זיין גלייכן טאַקע, ברידער און שוועסטער, זיין פלייש און בלוט.

אָט־די דאָזיקע קונץ, די משונה־ווילדע בריהשקייט זיינע קומט אַרויף אויפן געדאַנק, ווען מען גייט אויף דער יורדיקע, אַ הינטערגעסל אַזעלכעס אין גלופּסק, און מען קוקט אָן לוי בחורס הייזל דאָרט.

לוי בחורס דאָזיקע הייזל איז איינס פון יענע הייזער, וואָס זענען אַ פלעק אויפן פאָלק ישראל און פאַרשוואַרצן אים פאַר דער וועלט דאָס פּנים. נאָר שיינע כשרע יידן גייען פאַרביי, זיי שווייגן און שפייען אויס — גאָרנישט! יאָ, זיי שווייגן, אָבער דער שטן שרייט דערויף קולות און איז שטאַרק מקטרג. עס שרייען אויך טויזנטער אומגליקלעכע נפשות, נעבעך, וואָס פאַלן אַריין אין די הענט פון רשעים — הענדלער מיט לעבעדיקע סחורה, און זייערע ביטערע קולות, זייער געוויין מיט בלוטיקע טרערן דערגרייכן ביז דעם זיבנטן הימל. זיי, די כשרע יידן, קוקן אַוועק, שפייען, פונעם שפייען אָבער וועט אָט־די פאַרשימלטע בלאָטע אין דעם יידישן לעבן. פרעמדע, פון אַנדערע פעלקער, כאַפּן זיך ביי די נעז און שרייען! אַי—אַי—אַי — אַן עפּוש ביי אייך, יידישע קינדער.

ס'איז שוין האַלבער טאָג, די לאָדן פון לוי בחורס הייזל זענען נאָך צוגעמאַכט. אין אַ באַזונדער חדרל דאָרט מיט אַ פענצטער אַרויס אין אַ גערטנדל, הינטער דעם הייזל, זיצן אַ פּאָר באַטאָגטע ווייבער ביי אַ גלעזל קאַווע מיט פּוטערגעבעקסלעך. איינע — אַ באַלייבטע, אַ בייכיקע, אַ דיקע, קורץ־געוואַקסענע יידענע, אָנגעגאָסן פון אויבן ביז אַראָפּ, איין שטיק פלייש אָן אַ סימן

האַלדז, דאָס פּנים איז אונטן צו־מגושם־ברייט, מיט אַ צוויי־גאָרנדיקן גוידער און פּעטע אַראָפּהענגענדיקע פּאָר באַקן, ווי די פּאַמפּושקעס, מיט געלע פּליאַמעס, צווישן וועלכע עס שלענגלען זיך רויטלעך־דינע אָדערלעך, און אויבן־צו איז עס צוגעשפּיצט מיט אַ קליין שמאָל שטערנדל, אונטער וועלכן עס זיצן פּאַרטיפט גרויע, פּייכטע אייגעלעך מיט אַ גלאַנץ. דאָס גאַנצע געשטאַלט אירס איבערהויפּט זעט אויס ווי אַ היטל צוקער. אונטן, מחילה, ברייט און אַלץ שמעלער־שמעלער ביז צום קעפּל. דער מלאך האָט ביי איר געבוירן־ווערן זיך, אַפּנים, געפּלייסט, ווי אַ בריה אַ משרת אין באַקאַליי־קלייט, איינגעפּאַקט איר נשמהלע און אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט אַזאַ סחורה אין אַ שקאַרמיץ. אין דער וועלט האָט די סחורה, אין איר צייט, שטאַרק געגאָלטן, אַצינד אין די עלטערע יאָרן איז זי לוי בחורס און איז באַקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די מומע שיינצע“. — אַקעגן־זשע די אַנדערע יידענע איז אַ מאָגערע, אַ הויכע, מיט איינגעפּאַלענע באַקן, דינע פּאַרבליוטע ליפּעלעך, אַ דין־שפּיצעכדיק נעזל און בלויע שטעכנדיקע אייגעלעך, אין וועלכע עס צינדט זיך אַמאָל אָן אַ פּייערל. אין דער יוגנט האָט זי געמוזט זיין שיין, נאָר אַצינד איז זי אָפּגעבליאַקעוועט, געקניטשט, און זעט אויס אינגאַנצן ווי אַן אָפּגעשלאָגענע הושענא — דאָס איז האָדל די מעקלערין מיט איר כבוד אַליין.

די מומע שיינצע פּאַקט געשמאַק אויף ביידע באַקן און בעט אַלץ האָדלען, זי זאָל אויך געשמאַק עסן.

— זאָלסט מיר געזונט זיין, האָדל, עפּעס עסטו מיר גאָר ווי אַ קינד: פּאַמעלעכן, צו שטיקעלעך, קוים־קוים וואָס דו קייסט. אָט נעם, נשמהניו, איך בעט דיך, אַ שטיק טאַקע, אַזוי — אַזוי מיטאַמאָל, און עס! די פּוטערגעבעקס־לעך זענען מיר היינטיקס מאָל זייער געראָטן, טאַקע חנצעס קבלה, אַריינגעלייגט אין זיי גענוג אייער און פּוטער, צימערינג, אינגבער אויך נישט פּאַרגעסן. אָט האָסטו דיר אַ פּאַרברוינטס, נעם, איך בעט דיך, און עס, עס!

— געזונט זאָלסטו מיר זיין, שיינצעניו, לעבן מיינס, — מאַכט האָדל מיט חן, צונויפשנורנדיק די ליפּעלעך אין אַ לאַנג־שמאָל פּיסקעלע און טוט ווי אַ פּייגעלע אַ זופּ פונעם גלעזל קאַפּע: — וואָס דען טו איך? איך עס מיר, נישקשה. זייער געראָטענע ביי דיר פּוטערגעבעקסלעך! דער מלכות מעג זיי עסן. אַזאַ מזל, רבונו של עולם, זאָל איך האָבן, וואָס פּאַר אַ גוטע באַלעבאָסטע, שיינצעניו, דו ביסט!

אָט אַזוי זיצט זיך דאָס פּאָרל, טוט זיך וואויל און פירט דערביי אַ געשפּרעך איבער פּיל זאַכן, דערמאָנענדיק זיך אָן דער יוגנט, אָן אַמאָליקע צייטן. ביידע האָבן מוידזוויז געהאַט איין ברויט, דערצויגן געוואָרן אויף איין אָרט, און ביידע האָבן דערנאָך שוין, אין די יאָרן, גענומען פּלוצים און צוגעדעקט

דעם קאָפּ — התונה, הייסט עס, געהאַט... שיינצען איז דאָס מזל געגאַנגען און זי איז מיט דער צייט געוואָרן אַ באַלעבאָסטע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. זי האָט באַקומען אין שטאָט אַ נאָמען, צו איר אין הויז קומען לייטישע מענטשן אַזוינע און אַזוינע, און לעבט זיך אָפּ איר וועלט אין עושר און אין כבוד. שיינצע היט אָפּ יידישקייט, איז שטאַרק געוואָרנט אין די דריי ווייבערשע מצוות. שבת און יום־טוב גייט זי אין שול כאַפּן אַ ברוך הוא וברוך שמו, זעט ווי ווייבער שפּרינגען קדושה — שפּרינגט זי אויך! הערט ווי ווייבער וויינען, קלאָגן ביי די תחינות — וויינט זי, קלאָגט זי אויך. אויפן קאָפּ טראָגט זי אַ טיכל, אַראָפּגערוקט במעט ביז די אויגן — עס זאָל קיין איין האָר נישט אַרויסקוקן, חלילה. דאָס טיכל אויפן קאָפּ איז ביי איר אַ גרויסער יחוס, זי נעמט זיך דערמיט שטאַרק איבער, עס האָט דאָך איר צוגעדעקט די חרפּה און באַוויזט דער וועלט, אַז זי האָט גענומען אַ מאַן מיט חופּה און קידושין. אַלטע ווייבער, מיני גבאיטעס אַזוינע, קומען אָפּט צו איר נאָך אַ נדבה און זי גיט זיי עטלעכע גראָשן, אַמאָל אויך אַן אַלט קליידל, זאָקן אַ פּאָר אויסגעטרע־טענע. זי איז זיי אויך מכבד מיט לעקעך און בראַנפן אַביסל; זיי טונקען, טונקען, מאַכן אַ ברכה, פאַרקרימענדיק זיך, און ווינטשעווען איר אַל־דאָס־גוטס אויף דער וועלט און אַ שטול אין גן־עדן אויף יענער וועלט. שיינצע איז גע־בענטשט מיט פּרנסה, מיט פיל גליק; עס גייט איר מער נישט אָפּ ווי קינדער— קינדער האָט זי נישט, און דאָס פאַראומערט איר דאָס לעבן.

— „גיי פרעג גאָט אַ קשיא — איז דער שטייגער אירער זיך צו קלאָגן, טאַפּנדיק זיך בשעת מעשה אַלץ ביים קאָפּ: — וואָס העלפט עס? שוין אַ צו־געדעקטער קאָפּ, ברוך־השם, און פאַרט גאָרנישט, אַלץ טאַקע וואָס פריער... מסתמא איז רעכט, מסתמא באַדאַרף אַזוי זיין בעוונותינו הרבים...“

ווערטער אַביסל! טאַקע גאָר ווי אַ צדקנית...

האָדלען זשע אַקעגן גייט עס שלים־שלימזל. קינדער האָט זי דווקא יאָ — און דאָס איז באמת טאַקע אַ גרויס וואונדער! נאָר אַ קבצנטע, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, איז זי, נעבעך, אַ גרויסע. זי פאַרשטייט אַן עסק אַזוי ווי שיינצע, אפשר נאָך צען מאָל בעסער, האָט שוין געפּרוּאווט איבערדיבנען, ווי מען זאָגט, אַלע עבודה־זרות, זיך שטרעקן אין אַלע עקן, נאָר אומזיסט די מי. איר איז נישט באַשערט געווען זיין אַ באַלעבאָסטע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך, און געמוזט ווערן אַ מעקלערין, זיך דרייען אַרום שיינצען — און דאָס האָט זי געשטאָכן ווי אַ מעסער. אַ דם־שונא איז זי שיינצען ביי זיך אין האַרצן. ביי אַ שמועס מיט איר איז זי צוקער־זיס, מיט אַ צונויפגעשנירט פּיסקעלע און מיט שיינענדיקע אייגעלעך, דאַכט זיך, די נשמה גייט איר אויס פאַר גרויס פרייד, וואָס יענער איז אַזוי גוט, שטייט אויף אַזאַ שטופּע! נאָר אינמיטן גע־

שפּרעך טוט זי שיינצען אַ פּיק, רוקט איר אַריין אַ שפּילקע, אַ שטעכוועדטל גלאַט אַזוי זיך, אַן אַ מין כלומרשט.

— אוי, שיינבצעניו־קרוין, נשמה מיינע, מיט דיר צו זיצן איז מיין לעבן. איך קוועל גאָר אָן אָנקוקנדיק דיך. אָן עין־הרע היינט אַ גראַפינע, און אַמאָל ?... געדענקסטו דאַרטן, דאָרטן ?... ווער וואָלט עס זיך געריכט דענסטמאָל ?... און נחת, כ׳לעבן, האָב איך פון דיר. דער אויבערשטער זאָל מיך נאָר וועלן מזכה זיין צו דערלעבן ביי דיר קינדער... קרעכץ נישט, שיינצעניו, זיי זיך נישט מצער, איך, זוייס, ווייס ווי שלעכט ס׳איז, ווי ביטער אָן קינדער. וואָס דען האָט געטויגט דאָס גאַנצע חתונה האָבן ?

— דער זינדיקער מענטש טוט וואָס ער קען, און ווייטער... ווייס איך ? גיי פרעג קשיות דעם רבונו של עולם. וועמען ער גיט געלט, וועמען — קינדער. אָן געלט צו זיי איז אויך וויסט און ביטער, — טוט די מומע שיינצע האָדלען מיטן צינגעלע אַ פּיק.

— די איינציקע טרייסט איז מיר מיינע קינדער, טייערער פון גינגאָלד... נישקשה, שיינצעניו, זיי זיך נאָר נישט מצער... האָב מיך געגוג ביי דיר פאַר־זעסן, לאָמיך שוין כאָטש גיין.

— וואָס איז אַזוינס דאָס איילעניש אויף דיר, האָדל ? אַ קאַטאַוועס עפּעס, זי האָט זיך פאַרבענקט אַהיים נאָך „אירן“, שוין אפשר אַ שעה, אַז זי האָט איר אַלטן נישט געזען.

— זאָלסט מאַקע וויסן. אַזאַ מזל אַלע מיינע ליבע — דיר אויך, שיינצעניו. — וואָס פאַר אַ מענדיע מיינער איז ! אַ בריליאַנט ! וואו נעמט מען נאָר צו אים דאָס שטיקעלע גליק !... פאַר דעם מיידל, נישקשה, ווערסטו מיר דאַנקען. סחורה ! אַ־יאָ, שיינצעניו ? דו האָסט מיך אפילו אַביסל געקרעדיוודעט. נאַר—טע... האָסט געכאַפּט אַ מציאה ! דיין מזל איז, וואָס נחמן־טרייטל האָט זיך פאַרפאַקט ערגעץ אין וועג און איז נישט געקומען אַהער, ווי ער האָט געשריבן... שאַ, לאָמיך דיר כאָטש דערציילן ! ווייסטו וואָס איך האָב געהערט ? ער האָט היינטיקס יאָר, צווישן אונדז גערעדט, פיר מאָל זיך משדך געווען, און בשלום אַריבער די גרענעץ מיט דער סחורה און זי פאַרצוקערט דאָרט, געמאַכט זייער גוטע גע־שעפטן. דאָס מזל שפּילט אים, אָט־דעם טרייטלען, עס גייט אים פון טיר און טויער ! עס וועט פון אים, געדענק מיינע רייד, מיט דער צייט אויסוואַקסן אַ גרויסער מיט געלט אָנגעשטאָפּטער רב טרייטל !... וואו איז זי ערגעץ, דאָס מיידל ?

— זי איז דאָרט ביי זיך אין קעמערל. איך האָב איר געהייסן זיך אָפּ־וואַשן, אָפּזייפן און אַראָפּוואַרפן פון זיך אירע שמאַטעס. אָט אַזוי האָט מען עס פון זיי, — זאָגט די מומע שיינצע מיט אַ זיפץ : — מען וואַשט זיי, מען רייניקט

זיי, מען שוכט און קליידט זיי, און אַז עס כאַפּט די זעט — ווערט עס פּריצות, קיינמאָל נישט צופרידן, גלייך ווי מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט, אוי, צייטן, היינטיקע צייטן!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? ווער עס האָט די קי, האָט די מי, — טרייסט האָדל די מומע שיינצען מיט אַ זיס־גנבהש שמייכעלע. — אוודאי איז אַמאָל אין אונדזערע צייטן בעסער געווען. געדענקסטו כאַטש, שיינצעניו? נו, צייט מיר אַהיים. לאָמיך כאַטש נעמען אַ פּאָר פּוטערגעבעקסלעך פאַר די קינדער, לאָזן זיי אויך וויסן...

— וואַרט נאָר, האָדל, פאַר די קינדער וועל איך דיר געבן אויך לעקעך. אַי, איז ביי מיר היינט אַרויסגעקומען אַ לעקעך, טאַקע נאָר אויף חידושים אַ לעקעך!... האַ, אַז עס האַלט שוין דערביי — טאָמער וואָלסטו גענומען אַביסל בראַנפן און איינטונקען אויך אַ שטיקל לעקעך? און אַז דו וועסט מיך גוט בעטן, האָדל, וועל איך אויך נעמען אַ קעלישיקל און מאַכן מיט דיר לחיים.

— טאַ... אַז דו ווילסט, — מאַכט האָדל מיט אַ קנייטשעלע און אין די אייגעלעך האָט זיך איר אָנגעצונדן אַ פּייערל.

ביים געזעגענען זיך זענען ביידע חברטעס געווען שטאַרק אויפגערוימט, לעבעדיק־פריילעך, זייער באַרעדעוודיק. האָדל האָט, גלייך ווי ביים אַוועקגיין פון אַ געווינערין נאָך אַ לעקעך און בראַנפן, אָנגעוואונטשן דער מומע שיינצען אַ פולן קאָפּ, זי זאָל מגדל זיין דאָס מיידל און דערלעבן פון איר פיל נחת, הלוואי זיי זאָלן געזונט זיין און גיין איינער צום אַנדערן ווייטער אויף אַזעלכע שמחות, אם ירצה השם.

אין הויז איז האָדלען צו די אויגן געקומען ביילע, אָפּגעוואַשן, אויסגע־צוואָגן, שיין־ריין אָנגעטאָן, שיינט, לייכט, עפּעס באַקומען גאָר אַן אַנדער פּנים.

— אַזאַ יאָר, אַזאַ מזל דער מאַמען דיינער! — מאַכט האָדל מיט אַ משונה־דיק קול, אַנקוקנדיק ביילן. — דו לייכסט דאָך עפּעס ווי דער ליכטיקער מאָרגנשטערן. זיי נאָר נישט קיין נאַרעלע, טאַכטער, פאָלג די מומע שיינצען, וועט אַז גוט און אַז וואויל דיר זיין!...

דאָס צווייטע קאַפּיטל

ביים ערשטן אַריינטרעט ביילעס אויפן נייעם אָרט האָט זי זיך געפילט, עפּעס איז זי גאָר אויף אַ נייער וועלט. אַלצדינג וואָס דאָרט — איז איר אויס־געקומען עפּעס משונה: די מענטשן, דאָס גאַנצע פירונג דאָרט משונה, און זי אַליין אויך משונה. זי קוקט זיך אָן אין שפּיגל, וואָס ביי איר אין קעמערל

אויף דער וואַנט, און דערקענט זיך נישט — דאַכט זיך נישט זי, און פּאַרט טאַקע זי. עפּעס האָט זי באַקומען אַ נייע הויט. זי טאַפּט זיך ביי די שיין־פאַר־קעמטע, מיט מאַנדל־אייל געשמירטע האָר, וואונדערט זיך אויף איר אַרויס־געשטעלט העלדזעלע, ריין־אָפּגעזייפטע הענטעלעך, אויף איר שיין־צוגעפּוצט קליידעלע, געבייט נאָך דער לעצטער מאָדע — און שמאַכט. עס טוט איר הנאה. וואָס זאָל זי דאָ איבערטראַכטן? אַזוי, מסתמא, באַדאַרף זיין, מסתמא איז אין גלופּסק שוין אַזאַ איינפיר, אויסצופּוצן דינסט־מיידלעך ווי אַ טאָק. מען באַדאַרף דאָך וויסן, אַז אינגאַנצן איז דאָך ביילע גאָר אַ קינד — אַ יאָר פופצן־זעכצן, און געבוירן איז זי וואו? אין קאַבצאַנסק, פון וואַנען זי האָט ביז איצט קיין פוס נישט אַרויסגעשטעלט, פאַר זיך נישט אָנגעקוקט די ליכטיקע וועלט! געהערט האָט זי באַר, אַז ס׳איז דאָ ערגעץ העט־העט אויף יענער זייט ראַגאַטקע אַ גרויסע שטאָט גלופּסק, די בעסטע אויף דער גאַנצער ערד, וואָרום זי איז דאָך באַזעצט מיט לויטער יידן, אָן עין־הרע, אַקעגן אַ הונדערט קאַבצאַנסקן אינאיינעם — און דאָרט איז עס אַביסל אַ לעבן, אַי־אַי־אַי! דאָס, וואָס די גלופּסקער זענען דימענטיקע מענטשן, כשרע, שיינע, פיינע לייט, איז ביי איר געווען גאַנץ זיכער, דערויף האָט זי דאָך דעם בעסטן באַוויז: פריער האָדל די מעקלערין, אַצינד — די מומע שיינצען. מסתמא האָט זי דאָך נישט אומזיסט זוכה געווען ביי דער וועלט צו הייסן „מומע״, זי האָט מסתמא פאַרדינט פאַר אירע מעשים טובים. אַזוי, וואָס אַ וועלט־מומע, איז ווי געוויינלעך אַ יידענע אַ צנועה. היינט אויך די אַלע אַנדערע פאַרשוינען דאָ, אויך אַזעלכע גוטע, לעבעדיקע, צוגעלאָזטע. קיין עין־הרע, טראַכט זי ביי זיך, עפּעס אַזויפיל טעכטער! אַהאַ, איך פאַרשטיי — קעסט־קינדער. אַצינד איז שוין רעכט. דאָ זיצן דאָ אויף קעסט יונגטן מיט די מאַנען. אַ געבענטשטע פון גאָט איז די מומע שיינצע טאַקע! ביילע האָט אַלצדינג געטייטשט נאָך איר פאַרשטאַנד, נאָך דעם שטייגער לעבן אירן אין קאַבצאַנסק, און אַנדערש האָט זי טאַקע נישט געקאָנט טייטשן. אַנדערש האָט זיך איר קאָפּ גאָר נישט געלייגט. אַז זי איז אויף מאָרגן פרי צוגעגאַנגען צו שיינצען מיט אַ פרעג: „באַלעבאָסטע, זאָגט מיר, וואָס האָב איך צו טאָן?״ און די מומע האָט מיט אַ שמייכעלע, עפּעס גאָר טאַקע ווי אַן אשה צנועה, געענטפערט: „אייל זיך, טאָכטער, נישט אַזוי, עס וועט נאָך קומען דיין צייט אויך״, — האָט זי עס אָנגענומען פשוט, מסתמא איז דער שטייגער דאָ אַזוי, ליב צו האָבן דינסטן, אַרבעטן מיט זיי פאַמעלעכן, מיט רחמנות.

און ס׳איז ביי איר געבליבן אָפּגעפּסקעט, אַז אַ יידישע שטאָט איז טאַקע דאָס גלופּסקעלע, די יידעלעך דאָ — צדיקים, זייער פיינע לייט, זייער גוטע איינפירונגען!...

באַנג געטאָן האָט ביילען איין זאַך נאָר, פאַרוואָס איז די מאַמע דאָ נישטאָ און זעט נישט מיט אירע אייגענע אויגן, ווי דעם קינד, אָן עין־הרע, איז עס גוט. ניכאַי זאָל זי נחת האָבן פאַר דעם צער, וואָס זי האָט, נעבעך, פון איר געהאַט! און אַזוי ווי ביילע איז דערווייל געזעסן ליידיק, מיט פאַרלייגטע הענט, אַליין פאַר זיך אין קעמערל, בענקענדיק נאָך די איריקע, האָבן זיך איר צעשפּילט די געפילן, און זי נעמט זיך אויסשטעלן און אירע געדאַנקען אַ בריוו אַהיים. נישט אַזוי גרינג אָבער טוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יידן מיט בערד אפילו, וואָס זענען, דאַכט זיך, אי משונה קלוג, אי געניט, ווילדע בריות אויף אויסצוזעצן יענעם פעלער, אַוועקצורעדן איבער אַלצדינג וואָס אין דער וועלט, — אַפילו זיי פילן, נעבעך, ביי אַ בריוו שרייבן אַמאָל דעם טויט; זיי טינטלען, טינטלען מיט דער פען, קוועטשן זיך, רייבן דעם שטערן, און עס גייט נישט, כאָטש צערייס זיך, עס קלעפּט זיך נישט איין וואָרט צום אַנדערן, עס זענען גאָר טאַקע ריינע בהמות — היינט אַ פשיטא שוין ביילע, אַ קליין קאַבצאַנסקער מיידל, נישט אַזאַ בריה, נישט אַזאַ חכמה, ווי זיי!... נאָר דאָך, מעגלעך אפשר טאָקע, ווייל זי איז נישט אַזאַ חכמה ווי יענע, האָבן עטלעכע ווערטער ביי איר אין מוח זיך יאָ געריימט; ס'איז אויסגעקומען עפּעס אויף דעם שניט פון די באַקאַנטע „פּירגריסלעך" משל — לעמעשקע פאַרוויצט מיט קאַבצאַנסקער דייטש — יענץ מין דייטש, וואָס יידישע קינדער שניידן אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חומש און ווייבער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פּאָרט זיך עפּעס נישט, און עס לייגט זיך טאַקע נישט די צונג, ווי אַשטייגער, נעם זאָג אַ הונט: „גיי, זיי מוחל, אַרויס!" און נישט אויף יוניש: „פּאַשאָל וואָן!" אָדער גיי רעד מיט אַ קו, מיט אַ קעלבל יידיש... דער עיקר אין דעם בריוול, וואָס ביי ביילען אין קאָפּ, איז געווען אַ לויב צו השם־יתברך. אָנגעהויבן האָט זיך עס אַזוי:

„געלויבט און געדאַנקט דער לעבעדיקער פאָטער אין הימל, דאָס ער איז מיט דעם עלנטן, באַשירמט דעם פאַרוואָגלטן, דערהויכט דעם געפאַלענעם. עס האָט זיך אַנטפּלעקט באַשיינפּערלעך זיין גנאָד, די גרויסע נסים מיט מיר, מיך צו פירן דאָ אויף דעם רעכטן וועג, און אַריינגעבן מיך אַצינדערט אין אַ גוט אָרט" א.אַז.וו.

פאַרטיק מיט דעם אויסשטעלן דאָס בריוול אין קאָפּ, הייבט זיך אָן ביי איר אַ נייע דולעניש: ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער, ווי אַזוי, הייסט עס, גיט מען שוואַרץ אויף ווייס אַרויס? שרייבן אַליין קען זי נישט; בעטן עמעצן פון די קעסט־קינדער דאָ, פּאַסט איר עפּעס נישט. וואָס־זשע דען? זי טראַכט, טראַכט און עס פאַלט איר איין — הערשעלע!...

„יאָ, הערשעלע!... ער וועט מיר אָנשרייבן... וואָס איז עס אַזוינס, וואָס

מיר גלוסט זיך אַלץ אים זען, און זע איך אים, פּיקט עס, פּיקט אָט־אָ־דאָ, דאָ אין האַרצן? אַ ברודער איז ער מיר? ניין! אַ חתן? ניין! וואָס דען? עס קיצלט עפּעס צו לאַכן... אַ שיין געלעכטער, האַ, אפשר איז דאָס טראַכטן אַזעלכעס אַן עבירה? נאָר ווי איז מיר, אַז עס טראַכט זיך אַליין!... אפשר באַדאַרף איך נישט וועלן... נישט וועלן אים זען? אוי, ווינד איז מיר, עס ווילט זיך דאָך אָבער יאָ, און אַצינד דווקא גראָד נאָך מער!... רבונו־של־עולם, איך בין זיך מודה! רבונו־של־עולם, זינדיקן ביי זיך אין האַרצן אַלע מיידלעך אַזוי, אָדער איך נאָר, אַז אָך און ווי צו מיר, איך אַליין?..."

אַזוי טראַכט ביי זיך ביילע און אין די אויגן שטעלן זיך איר טרערן.

שיינצע און לוי, איר מאַן, זענען געווען אַ גלייך פּאָר־פּאָלק. טאַקע אַ זיווג מן השמים. ביידע האָבן געאַרבעט אין דער פּרנסה, אַרויסווייזנדיק זייער בריהשאַפט, איטלעכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע האָט ביי דער וועלט פאַרדינט דעם נאָמען „מומע", האָט אויך לוי פון זיין זייט כשר פאַרדינט ביי איר דעם נאָמען „בחור". אַזאַ מבין אויף „סחורה" ווי ער, אַזאַ מייסטער אין זיין זאַך איז צווישן זיין חברה קיינער נישט געווען. ביי אַ שווערער זאַך אַמאָל פלעגט מען זיך ווענדן צו אים. עס פלעגט דער חברה פּסקענען שאלות און פאַרענטפערן אַלע האַרבע קשיות. מען באַדאַרף וויסן, אַז די אַלע חברה־לייט, וואָס האַנדלען מיט „לעבעדיקער סחורה", זענען דורכגעטריבענע ממזרים, יאָלדן מיט ביינער. זיי דרייען און פאַרדרייען קעפּ, בלענדזשען און פאַרפירן הונדערטער נפשות מיט אַלערליי המצאות. ס'איז דאָ צווישן זיי אַלע מיני פּאָקוסניקעס, קאָמעדיאַנטן, וואָס מאַכן די שפּיל, פאַרשטעלן זיך, כדי יענע צו פאַרפירן, פאַר חתנים, פאַר מענטשן מיט געשעפטן, פאַר אַגענטן, פאַר גלאַט אַזוי זיך גוטע, שיינע, כשרע יידן, וכדומה נאָך אַזעלכע אָנשטעלן, ווי עס פּאַסט צום ענין. היינט, אַז אַזוינע לייט האָבן תרבות פאַר לוי'ן, האַלטן פון אים ווי פון אַ רבין, איז, מסתמא, לוי אַ בחור טאַקע וואָס אַ בחור הייסט.

לוי בחור איז אין דערהיים נישט געווען בשעת ביילעס אַריינטרעטן צו אים אין הויז; ער איז געפאָרן ערגעץ אין אַן אָרט, וואוהין חברה האָט אים אַרויסגערופן, ער זאָל זיי עפענען די אויגן אין אַ האַרב שטיקל אַרבעט. די מומע שיינצע, וואָס האָט שטאַרק געהאַלטן פון עם מאַן, נישט געטאָן קיין שום זאַך אָן אים, האָט געהאַלטן דערווייל ביילען, ווי נאָר מעגלעך, אָפּגעזונדערט פון דעם איבעריקן עולם אין אַ קעמערל פאַר זיך, געגעבן איר כלומרשט, פון יוצא וועגן, עפּעס אַרבעט, ווי, אַשטייגער, אויסלאַטען העמדער, איינבייען קנעפּ־לעך, אונטעראַרבעטן זאָקן, און אַלץ זאָגן איר, אַז דער באַלעבאָס וועט קומען, אם ירצה השם, דענסטמאָל וועט זי, נישקשה, האָבן גענוג אַרבעט. די מומע

שיינצע איז זיך באַגאַנגען מיט איר זייער גוט, זי אונטערגעפּילעוועט, געמיינט דערמיט גאַנץ פּשוט, דאָס שטיקל סחורה זאָל אַ פּנים האָבן, לוי זאָל ביים אָנקוקן עס צופרידן זיין און וויסן, אַז דאָס ווייב זיינס איז אַ מענטש, מען מעג זיך אויף איר פאַרלאָזן.

אַז לוי איז אין אַ קורצער צייט אַרום געקומען אַהיים און האָט געזען ביילען, איז ער פאַרצאַפּלט געוואָרן פאַר פרייד, אַזוי איז זי אים געפעלן:

— הערסטו, מיין ווייב, — רופט ער זיך אָן צו שיינצען, — דאָס מיידל איז אַ שיין שטיקל סחורה! אַצינד איז זי נאָך רוי, אַביסל טערפּקע, נאָר מיט דער צייט וועט אויס איר ווערן אַ כלי. עס קאָן זייער געמאָלט זיין, אַז זי זאָל אַמאָל נאָך אָנשפּאַרן אין די וויטע מקומות, אַהינצו, אַשטייגער, צום פעטער ישמעאל. מען וועט קאָנען פאַר איר הייבן אַ גרויסע אַפּותיקי. ביז דענסטמאָל אָבער, ביז עס וועט זיך געפינען אויף איר דער אמתער מבין, מוז מען זי לערנען מענטשלעכקייט, אַלע שיינע מאַנירן, ווי צו געפעלן.

די רביציןביילעס איז די ערשטע צייט געווען איינע פון די „קעסט־קינדער", זייער אַ געשייטע, אַדורכגעטריבענע, וואָס האָט אָנגעהויבן מיט איר דעם אלף־בית. ביילע אָבער האָט געהאַט אַ פאַרשטאָפּטן קאָפּ און נישט פאַר־שטאַנען קיין וואָרט. דערצו איז זי נאָך געווען אַ שעמעוודיקע און שטיק עקשנטע אויך. נאָר דאָס איז זיך געווען דערווייל, ווי אויף קאַטאָוועס. שפּע־טער אַביסל האָט לוי גענומען דאָס טיטל און אָנגעהויבן אויף זיין שטייגער צו לערנען ביילען, ער מיט זיין כבוד אַליין. און דעם שבת מוז מען לוי־בחור נאָכזאָגן, אַז ער פלעגט זיך מיט דער דערציאונג פון זיינע „לערן־מיידלעך", ווי זיי האָבן ביי אים געהייסן, באַשעפטיקן זייער געטריי; ער האָט געקנעלט מיט זיי טאַקע ווי אַ גוטער מלמד און אָנגעווענדט אַלע מיטלען אַרויסצוטרייבן פון זיי דאָס קליינשטעטלדיקע ווילדקייט, דאָס נאַרישע שמייליקע עקשנות, פריער מיט גוטן, מיט מוסר־זאָגן, און אַז עס האָט נישט געהאָלפן קיין רייד, פלעגט ער שוין געברויכן די הענט, אַ שטעקן און אַ רימען אויך. נאָר עפּעס נישט אַזוי, — זענען געפלויגן פעטש, קלעפּ, וויפל ס'איז נאָר אַריין. אַמאָל איז מען אויך געזעסן ביי אים פאַרשפּאַרט אין אַ קעלער, אָן עסן, אָן טרינקען, ביז וואַנען מען איז בעסער געוואָרן.

איינמאָל האָט לוי אַריינגעפירט אין קעמערל צו ביילען איינעם פון זיינע לייט, כדי צו הערן זיינע מבינות אויף איר און אויף וויפל ער וועט אָפּשאַצן איר ווערט. ביים אַריינקומען מיט אים האָט לוי געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע:

„טאָכטער, אָט האָב איך דיר געבראַכט אַ חתן — אָבער אַ חתן גאָר אַנטיק! דער חתן איז דוקא נישט געווען קיין שעמעוודיקער און באַלד טאַקע אָנגעהויבן טרייבן מיט איר קאַטאָוועסלעך, עפּעס ווי צוגעזאָגטן געוואָרן צו איר. זעענדיק,

אַז ביילע האַלט אַראָפּגעלאָזט דאָס פּנים און שווייגט, נעמט ער זי ביים נאַקעטן העלדזל, גלעט זי, טאָרעט זי, כאַטש איין קוקעלע זאָל זי אויף אים טאָן, זאָגן אים כאָטש איין וואָרט. ביילע שטופּט אים אָפּ פון זיך, רויט־ווערנדיק ווי פייער. דאָס גיט אים אָבער נאָך אונטער מער קוראַזש, ער כאַפּט זי אַרום און וויל איר טאָן אַ קוש; ביילע לאָזט אים אַראָפּ צוויי פייערדיקע פּעטש, רייסט זיך אויס אים פון די אָרעמס און אַנטלויפט — און דער חתן בלייבט געפּלעפט. ביילע האָט דערמיט זיך שטאַרק פאַרשולדיקט און נאָך אין דעם אייגענעם טאָג טאַקע האָט איר לוי גוט מקיים פּסק געווען מיט אַ רימען, זאָגנדיק איר דערביי מוסר אַזוי:

— אָט האָסטו דיר דיין ערלעך אויסקומעניש פון מיר, דו חצופה איינע!... נאָ, נאַ דיר איצטער פאַר דיינע געננ, אַז דו זאָלסט געדענקען אויף ווייטער!... עס זאָל דיר ליגן אין טעם, און קליגער ווערן ווייטער. נאָ, נאַ!... אַ מיידעלע באַדאַרף זיין אַ שטילעטשקע, אַ גוטעטשקע, ליב האָבן מענטשן, צו איטלעכן זיין צוגעלאָזט מיט אַ פריינטלעך פּנים, באַדאַרף אַרויסשלאָגן זיך פונעם קאָפּ שמייליקייט, זאַבאַבאָנישע — ווילדע זאַכן... אַ מיידעלע באַדאַרף וויסן דרך־ארץ — דרך־ארץ איז פריער פון אַלע זאַכן!

אַצינד ווייסט שוין ביילע דאָס אָרט, וואו זי געפינט זיך, ווער אַזוינע איז האָדל די מעקלערין און די מומע שיינצע. אַצינד האָט זיך איר „אַנטפּלעקט באַשיינפּערלעך די גנאָד און די גרויסע ניסים“, דאָס גוטסקייט און פרומקייט פון די דאָזיקע שיינע נפשות, און זי שטעלט אַצינד אויס ביי זיך אין די גע־דאַנקען אַ בריוול אַהיים, פול מיט קינות, מיט קלאָג, שוין נישט אויף קאַב־צאַנסקער דייטש, פּירגריסל־לשון, נאָר אויף ריין יידיש — אויף דעם לשון פון איר צעבראָכן האַרץ און שווער ביטער געמיט.

נישט צו דערקענען איז ביילע אין דער שיינער הלבשה אירער און אַלץ־מיט־אַנאַנדער. אירע שוואַרצע געדיכטע האָר זענען אונטערגעשוירן ביז דעם לעפּל פון די אויערן, דאָס וויס־געשטיקטע קליידל אויסגעשניטן ווייט ביז דער ברוסט, אויף דעם נאַקעטן האַלדז אַ שמאָל רויט בענדעלע און די אַרבל קוים וואָס זיי דערגרייכן ביז צו די עלנבויגנס. דאַכט זיך, אַ פּריצה, נישט צו פאַר־זינדיקן, וואָס גייט איר אָפּ? נאָר נישט פאַר אייך געדאַכט, יידישע טעכטער, איר ביטער האַרץ! מען זעט עס איר אַרויס אין די בלייכע באַקן, אין די בלויע רינגען אַרום געשוואָלענע ברענענדיקע אויגן און אין דער גאַנצער מינע אירער. זי איז געעלטערט ווי אויף אַ צען יאָר. אינגאַנצן ווי איבער־געביטן געוואָרן. און ווי זי זיצט דאָ אַ מאָל אַזוי ביי זיך אין חדרל, שטאַרק פאַראומערט, רוקט זיך שוועבנדיק אַריין, שטיל ווי אַ קעצעלע, די מומע שיינצע. ביילע ווערט פאַרציטערט און לאָזט אַראָפּ די אויגן.

— איך האָב מיך שוין טאַקע נאָך דיר פאַרבענקט, — מאַכט די מומע שיינצע, צושאַרנדיק זיך צו ביילען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך. — לוי מיינער האָט זיך געקליבן צו דיר אַצינד, זאָג איך: ניין, לאָז מיך! זאָלסטו טאַקע וויסן, ווי ליב דו ביסט מיר, וואָס דען? נעם כאַטש, זאָג איך דיר, און קוק זיך אָנעט אין שפּיגל, ווי שיין, אָן עין־הרע, דו ביסט. אַ העלדזעלע אַביסל, אַזאַ מזל זאָל איך האָבן. הענטעלעך מחיה, ווי אַ יידישע טאָכטער איך בין! אַזוי זיס, אַזוי חנעוודיק... פּוקען מעגן זיי זיך דאָך אַלע דאָ. אָט אַזוי, טאָכטער, אַזוי בין איך אַמאָל אויך שיין געווען אין דיינע יאָרן. מען האָט זיך אויף מיר געהאַנגען. אוי, האָב איך געבערענט אַ וועלט! וואָס דען, נאַרעלע? כ'האָב אַצינד נאָך הנאה, ווי אַ יידישע טאָכטער איך בין, ביים דערמאָנען זיך יענע גוטע, פריילעכע יאָרן... אַוודאי הייסט עס אַצינד איך בין אַלט, נאָר ווי דו קוקסט מיך אָנעט אָט־אָ, — מאַכט די מומע שיינצע מיט אַ שמייכעלע, אויס־שטרעקנדיק זיך ווי גרויס זי איז, דאָס קעפּעלע פאַרוואָרפן אַהינטער, דאָס בייכעלע אויסגעפּוצט פאָרנט־צו, און נעמענדיק זיך מיט ביידע הענט ביי די זייטן, — אָט ווי דו קוקסט מיך אָנעט — אָ, איז נאָך שיינצע גאָר נישקשהדיק!... זיי, זאָג איך דיר, נאַרעלע, קיין שוטה נישט, פאָלג! — וואָס שוויגסטו?

— וואָס זאָל איך רעדן? — ענטפערט ביילע, קיין קוק נישט צו טאָן אויף דער מומע שיינצע. — איך ווייס נישט, וואָס איר ווילט פון מיר האָבן.

— אַ זאָג אַביסל, וואָס וויל מען פון איר האָבן! — דיין טובה, טאָכטער, וויל מען האָבן. מען וויל, דער חתן זאָל דיר געפעלן. יענער פרעגט נאָך איר, נאָך אירס אַ וואָרט, אַ קוק. דער רוח נעמט אים שיער נישט צו, אַזוי פאַר־ליאַפּעט איז ער אין איר. נאַ דיר, זאָגט ער, נאַ, נשמהניו, דיר מתנות! נאַ דיר אַ בראַסלעטל, אוירינגלעך קאָרעלענע, אַ פינגערל, אַ קייטעלע אַ גאָלדנס, ווייס איך וואָס דאָרטן נאָך אַזוינס, און זי... עפּעס נאָר טאַקע אַ שטיין. גיי טו אַזעלכער טובות! אַי, פע, אַ חרפּה, אַ בושה, ווי אַ יידישע טאָכטער איך בין!

— וועמען באַדאַרף עס אָנגיין מיין תכלית צו פאַרזאָרגן? איך האָב טאַטע־מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר.

— מען האָט שוין געהערט, געהערט אַזעלכע זאַכן... נאַרישקייטן! אַ נאַר בין איך, וואָס איך טענה דאָ מיט איר אַזוי לאַנג. צום לעצטן מאָל פרעג איך דיך: יאָ?

— ניין.

— עהע, ווידער די אָנשטעלן! — צעשרייט זיך די מומע שיינצע, אַרויס־גייענדיק פון די כלים, שאָקלענדיק מיטן קעפּעלע, און דינע רויטע אָדערלעך טרעטן איר אַרויס אויף די פּעטע, מיט שמאַלץ אָפּגעגאָסענע, באַקן. — אויך מיר אַ מענטש ביילצע! אומזיסט ווערסטו עס פרעסן מיין זאַלץ און ברויט.

גיין אין מיינע קליידער? זי מיינט, זי איז אויך עפּעס; מיינט, אַזביידע צדדים האָבן זיך שוין אויסגעגלייכט, אַלצדינג איז פאַרטיק. עס פעלט נישט מער איר הסכם, זי זאָל זאָגן — יאָ. האָב נישט קיין טעות,ביילצע! ווער הערט דיך? דו ביסט נישט מער, חצופה איינע, ווי אַ גולם. אַ שטיק פליישׁ ביסטו, אַ נבלה!... די זאַך, זאָלסטו וויסן, הענגט נאָך דערווייל אין דער לופטן, נאָך נישט אויסגעגלייכט זיך מיט דעם מקח... אַצינד פאַרשטייסטו שוין, ביילצע, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?

— אוי, דערבאַרעמדיקער גאָט! — צעוויינט זיך ביילע און ברעכט די הענט. — ראַטעווע מיך, רבונו של עולם, ראַטעווע מיך פון ידישע הענט!

— האַלט מויל, חצופה! וואָרט נאָר, וואָרט, פּיסקוואַטע, אַט וועט שוין קומען לוי און דיר ווייזן, ווער עלטער איז. וועסט שוין, נישקשה, ליגן ווידער דאָרט אין קעלער, דאָרן-קוואָרן, רויען ווי אַ הונט. מייז, ווערים וועלן עסן דיין לייב. דער רוח, נישקשה, וועט דיך שוין כאַפּן! — צעלאָזט זיך די מומע שיינצע אויף איר צינגל און רוקט זיך אַרויס אין כעס.

ביילע נעמט זיך אָן מיט ביידע הענט ביי די האָר פונעם קאָפּ און טוט זיך אַ וואָרף מיט אַ געוויין אויף דער קאַנאַפּע.

דאָס דריטע קאַפּיטל

צווישן די „קעסט-קינדער" לוי בחורס זענען געווען אויך אַזוינע, דימענ־טיקע, גוטע פון דער נאַטור, אויף וועלכע מען האָט געמעגט טאַקע אַכצן און קרעכצן: אוי, נעבעך, ברילִיאַנטן אין דער בלאָטע! ווי נידעריק, געפאַלן די וועלט האָט זיי געמאַכט, האָט דאָך אין זיי זיך געקלאַפּט אַ מענטשלעך האַרץ מיט געפילן פון רחמנות.

די בעסטע פון זיי איז געווען די טערקיניע. די דאָזיקע טערקיניע מיטן נאָמען גיטל איז געווען אַ מלמדס אַ טאָכטער פון דלפוניוקע, אַ קבצניש שטעטל, פול אָנגעזעצט מיט לויטער קבצנים־דלפנים, נאָר כשרע אָן חכמות, אמת־פרומע, נישט איבערגעשפּיצטע יידן. באַדאַרף דער רוח אָנטראָגן אַהין אין שטעטל עפּעס אַ שלים־מזל, אַ יונג מיט ביינער, וואָס לאָזט אַרויס אַ קלאַנג אָט וואָס: ווער פון די דלפוניוקער מיידלעך, נעבעך, פאַרלאַנגט אויפגעריכט צו ווערן, זען פאַר איר אַ וועלט, אַ גליקלעך לעבן פון איר האַנט־אַרבעט, זאָל זיך לאָזן נאָך אים קיין סטאַמבול, דאָרט וואו ער וואוינט. — עפּעס אַ קליינִיקייט סטאַמבול, אַז יידן דערהערן סטאַמבול, עס שמעקט דאָך שוין אַביסל מיט ארץ־ישראל! עפּעס מאָלט זיך אויס אין קאָפּ משונה: טערק —

ירושלמי, שטריימל — טורבאַן, אויסגעמישט אינאיינעם. מסתמא גיבן זיך אַ שאָט צו דעם פֿאַרשווין פֿון אַלע זייטן יידעלעך, איטלעכער מיט אַ געבעט:

— טאַטעניו, האַרצעדיקער, נעמט, נעמט מיין טאָכטער!

דער האַרצעדיקער טאַטעניו דערבאַרעמט זיך, קלויבט זיך אויס עטלעכע שיינע מיידלעך, צווישן זיי גיטלען, די שענסטע פֿון אַלע, און פֿירט למזל די דאָזיקע גליקלעכע מיט זיך אַוועק. דער שפּיץ איז, נאָך פֿיל דרייעניש — פֿאַרעניש, קומט אָן גיטל אין שטוב צו לוי בחור און ווערט דאָרט אַ „טערקיניע", נישט אָנקוקנדיק אַפֿילו אַ טערק אין די אויגן.

גראָד האָט צו יענער צייט, ווען די מעשה מיט ביילען, זיך באַדאַרפֿט טרעפֿן אַ געשיכטע מיט איינער, די עלטסטע דאָרט, וואָס האָט ביי אַלע געהייסן די „אַפּיצערקע". אַ געשיכטע אַ שרעקלעכע, אַ טרויעריקע, וואָס האָט אָנ־געריהרט אַלע חברטעס אירע ביי דער לעבער. עס האָט זייער גוט באַוויזן, ווי טיף אין דער ערד זיי, נעבעך, ליגן, אַז אַך און ווי צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבן! און זינט יענער געשיכטע האָט די טערקיניע נאָך מער זיך צוגעלאָזט צו ביילען, זי געהאַלדזט, געליבט, געוויינט אויף איר קוקנדיק, עפּעס נאָר טאָקע ווי אַ געטרייע עלטערע שוועסטער האַלדזט, קושט דאָס קליינע שוועס־טערל אירס אַ יתומה.

געשטאַמט האָט די „אַפּיצערקע" פֿון עפּעס אַ שטעטל, ערגעץ אין פּוילן. די עלטערן אירע, אָפּגעקומענע באַלעבאַטים, זענען געווען פֿון שיינעם שטאַנד, פֿון די פֿאַרנעמסטע אין שטעטל. געלעבט האָבן זיי אָרעם, מיט באַ־רעכענונג, זיך נישט צוגעלאָזט קיין וואוילטאָג, דאָך האָט זיי דאָס אָרעמקייט נישט דערנידעריקט, נישט פֿאַרגרעבט, נישט בייז געמאַכט, ווי אַנדערע אָרעמע לייט. אין דעם הויזגעזינד האָט געהערשט פֿרידן, ליבשאַפֿט, אַ ברכה פֿון גאָט, איינער דעם אַנדערן איז גרייט געווען דעם לעצטן ביסן פֿונעם מויל אַוועקצוגעבן, וואָס גאָט גיט, אַבי אינאיינעם. דערינען האָבן געמעגט פֿיל רייכע לייט זיי מקנא זיין, אַזעלכע וואָס באַדן זיך אין מילך און פּוטער און זענען צווישן זיך קידער־ווידער.

די געליבטסטעביים גאַנצן הויזגעזינד איז געווען איידל, די עלטסטע טאָכטער. אַלע האָבן זי געשעצט, אירס אַ וואָרט איז געווען ביי איטלעכן טייער. און איידל האָט עס טאָקע מיט רעכט פֿאַרדינט, ס'איז געווען וועמען ליב צו האָבן. שיין איז זי געווען, עפּעס טאָקע גאָר אַ בילד. דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, אַ מאָלער איינער אין דער וועלט, האָט גענומען די פֿיינסטע מאַטעריאַלן, וועלכע ער פֿאַרמאָגט: דאָס ווייסקייט פֿון ליליען אויף באַקן, דאָס רויטקייט פֿון קאָראַלן אויף ליפּן, דאָס בלויע פֿונעם הימל אויף אויגן, דאָס שוואַרצקייט פֿון ראָבן צו די האָר, צוגעגעבן דערצו דעם

זיבעטן חן, ליבלעכקייט, גוטסקייט און צירלעכקייט, אויסגעמישט דאָס אַלצדינג אינאײנעם, געטאָן אַ מאַך — און עס איז אַרויס פּאַרטיק אַ בילד־שיינע אײדל!... איר פיגור, אַ הויך־געוויקסיקע מיט געקרייזלטע לאַנגע סאַמעטענע לאָקן, ווי אַ הויך צווייגהאַפּטיק יונג ביימל. גוט איז זי געווען אָן אַ גאַל, אַ בריה גאָר אָן אַנטיק. פון איר בריהשקייט האָט געזונגען אין שטוב איטלעכס ווינקעלע. מען האָט עס אַרויסגעזען אין די שיינע פריש־שמעקנדיקע בלומען־טעפּלעך, אין די געשטיקטע זילבער־קלאָרע אויף די פענצטער פאַרהענגלעך, אויך אין דעם מעש און קופּערוואַרג, וואָס האָט געשיינט, געפינקלט, פאַרנומען די אויגן. זי האָט גענייט, געשטיקט, געוואַשן, געטאָן אַלצדינג אין דעם באַלעבאַטישקייט און פּאַרהיט, די מאַמע זאָל קיין שווערן בויג זיך נישט געבן. אויסער דעם האָט זי נאָך מיט איר נייען און שטיקן פאַר אַנדערע צו־ביסלעך פאַרדינט אויך.

ויהי היום איז ווי פונעם הימל אַראָפּגעפאַלן אין שטעטל אַ יונגערמאַן, אַ פיינער, אַנשטענדיק־לייטיש געקליידט, מיט דעם נאָמען שמערל. געהייסן האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ ווייט און האָט מיט פּריצים דאָ אַרום געשעפטן. יידן פונעם שטעטל, לײדיק־גייער, וואָס גייען אַרום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג, האָבן נישט מער וואָס צו טאָן נאָר רעדן, שמעקן, טאַפּן און אָפּגעבן זיך מיט יענעמס געשעפטן, — האָבן אין דעם דאָזיקן פאַרשוין באַקומען, ברוך־השם, אַ נייעם עסק אויף צו רעדן, אַרויסצואַוויזן חכמות און בויך־סברות. יעדן טאָג האָט מען אַרויסגעלאָזט וועגן אים אַנדערע מיני פּאָטשטן: שמערל איז אַ חשוב אין די הויכע פענצטער, שמערל פאַרמאָגט קרחס אוצרות, שמערל איז אַ מאַכער ביי די גרעסטע פּריצים, שמערל איז אַזוינער, שמערל איז אַזוינער און אַזוינער, שמערל איז נישט קיין באַווייבטער און אויב אַזוי, הע־הע, באַדאַרף מען דאָך נישט שווייגן... שיינע יידן רוקן זיך צו אים אָפּשטעקן אַ „שלום עליכם"; מקבלים שטעלן־אויף הענט צו נעמען ביי אים אַ נדבה; שדכנים לויפן ווי די פאַרסמטע אויסצוזוכן פאַר אים אַ שידוך. שמערל אָבער איז אַ בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלט, נאָר אויף שיינקייט, דער עיקר איז ביי אים דאָס קרן — און אײדל געפעלט אים בעסער פון אַלע בתולות, וואָס קומען נישט צו איר מינדסטן נאָגל. זענען די שדכנים נישט פויל, נעמען די פּאַלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנט, די פיס אויף די פּלייצעס און לויפן משוגענערהייט צו אײדלס עלטערן, שיטן זיי אָפּ מיט ניין מאָס רייד, לויבן אין טאָג אַריין און זאָגן: אין כשמערל! נישטאָ קיין בעסערער פאַר זייער טאָכטער ווי שמערל, ווי רב שמערל, אַזוינער און אַזוינער, אַ מושלם מיט אַלע מעלות. סטייטש שמערל, עפּעס אַ קאַטאָוועס רב שמערל, עפּעס זאָגט זיך עס אַזוי גרינג שמער . . . רב שמערל, אַז מען זאָל אַפילו אויסגיין עק וועלט, זוכן מיט ליכט, וועט מען אָסור חזיר, נישט געפינען זיין גלייכן! טאַקע

די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז צום סוף, פון רב שמערלס טאָן קומען אַהער, איז נאָר ריינע ניסים. עס ווייזט באַשיינפּערלעך, אַז ס׳איז טאַקע נאָר אַ זיווג מן השמים, פּערציק טעג איידער איידל איז געבאָרן געוואָרן, האָט מען דאָס שוין, פאַרשטייט איר, אויבן אין הימל אויסגערופן, וואָס דען? זאָגן־זשע דעם רבונו של עולם דעות און שטעלן זיך אין אַ זיווג אים אַקעגן, הייסט עס ווי געמישט זיך נישט אין זיין זאַך, אַריינשטעקן די צונג אַהין, אין דעם סדר העולם, גאָר אומגעבעטן, פע, מיאוס, וואָס פּאַסט נישט פאַר אַ יידן! וחוץ לזה, יאָ פּאַסט, נישט פּאַסט, קענען דאָ טענות און קשיות טאַקע אויך גאָר נישט העלפן, נעסמאַיע איך פּאַרפּול! פאַרשטייט איר, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?... לכן מוז מען זיך איילן, כאַפּן די מציאה מיטביידע הענט, כדי אַן אַנדערער זאָל זיך נישט פעדערן און זי, די מציאה, חס־ושלום, נישט אויס־כאַפּן. — —

דער טאַטע איז ביי זיך אין האַרצן גרייט — אַך, מהיכא־תיתי, פאַר וואָס נישט? נאָר מיטן מויל מאַכט ער: אי!... כלומרשט וויל ער נאָך האָבן אַ ישוב. דאָס הייסט, גלאַט אַזוי אַ קווענקלעניש פון דרך־ארץ וועגן. די מאַמע ווידער, אַ יידענע ווי אַלע יידענעס, וואָס האָבן עפּעס אַ ברענענדיקן יצר־הרע צו חתונה מאַכן קינדער, כאַפּט זיך באַלד אָן אין דעם שידוך מיט לייב און לעבן, באַלד טאַקע אין דער הייסער מינוט — און איידל איז למזל אַ כלה געוואָרן. דער חתן האָט טאַקע, אמת, נישט פאַרלאַנגט קיין נדן, דאָך האָבן די מחותנים זיך מתחייב געווען צו געבן דער טאָכטער נדן כפי זייער מעגלעכקייט און מאַכן איר שבתדיקע און יום־טובדיקע מלבושים גאַנץ נגידישלעך. גלאַט אַזוי פּטרן דאָס עלטסטע, געליבטסטע קינד איז זיי נישט אָנגעשטאַנען, לאָז דער מאַן איר נישט האָבן אויסצוװאַרפן: איך האָב דיך פון אַ שטאָל אַרויס־גענומען, פונעם טאַטנס הויז דעם אביון, נאַקעט און באָרוועס ביסטו געווען, איך האָב דיך ערשט באַקליידט און געמאַכט אויס דיר אַ מענטש לייטן גלייך.

— לעולם תקח, האָט דער חתן געטראַכט, מאַכנדיק מיט אַ שמייכעלע, צוליב געטאָן און גענומען. באַלד נאָך די תנאים האָט דער חתן געאיילט אָפּצושטעלן חופּה ווי צום גיכסטן. זיינע געשעפטן, האָט ער דערקלערט, פאָדערן עס אַצינד, ער זאָל געשווינד פאָרן אַהיים. און ווי שווער די עלטערן איז געווען דאָס שיידן זיך מיט זייער טיף אין האַרץ איינגעבאַקענער טאָכטער, דאָס שענסטע צירונג פונעם הויז אַרויסצולאָזן, האָבן זיי עס דאָך פאַר ליב אָנגענומען און זיך געטרייסט דערמיט, וואָס די טאָכטער זייערע איז, ברוך־השם, פאַרזאָרגט, אָנגעטראָפן אויף אַזעלכן, וואָס פאַרשטייט זי צו שעצן. זיי האָבן זיך אָנגעטאָן אַ כח, מסלק צו זיין דעם נדן, האָבן איינגעפּאַקט איר די גאַרדעראָבע און זי אַרויסבאַגלייט מיט טרערן אין די אויגן, מיט ברכות און ווינטשעניש אָן אַ צאָל.

דאָס יונגע פּאָר־פּאָלק איז אַוועקגעפאָרן און האָט אונטערוועגנס זיך אָפּ־געשטעלט אין גלופּסק, נישט ווייל דער וועג איז געגאַנגען אויף גלופּסק, נאָר ווייל די געשעפטן האָבן, לויט ווי שמערל האָט געזאָגט, עס אַזוי געפאָדערט, אַראָפּצונעמען זיך פונעם גלייכן וועג און אַריינפאָרן אַהין אויף אַ קורצער צייט. און אַזוי ווי ס'איז ביים פּאָר־פּאָלק געווען דער האָניק־זיסער חודש נאָך דער חתונה, האָט שמערל, ווי אַ געטרייער ליבער מאַן, זיך געפלייסט צוצוטיילן דעם ווייב פאַרגעניגן און אויסגעזוכט אַן אכסניא דווקא נישט אין דער מיט שטאָט, וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיק, נאָר ערגעץ דאָרט אַביסל אין דער זייט, וואו ס'איז רואיק־שטיל, וואו מען זעט אַ גרעזעלע, אַ ביימעלע און מען הערט אַ מאָל אויך אַ קול פון אַ שפּיל־פייגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גענומען דאָרט דריי שיינע צימערן, ווי אים שטייט אָן. דער בעל־אכסניא, אַ ייד מיט אַ בייכל, מיט אַ געלער באָרד, אַ לעבעדיקס, אַ ריגנדיקס, האָט באַגעגנט שמערלען מיט אַ שיינעם ברייטן „ברוך־הבא“. עפּעס ווי אַ גוטער אַלטער באַקאַנטער זיינער פון גאַנץ לאַנג, הגם דאָס איז נאָך נישט אַזאַ שטאַרקער באַווייז, ווייל איטלעכער, ווער ס'איז אַ וועג־מענטש, ווייסט, אַז די בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטן טייל מיט שיינענדיקע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיקע ליפּעלעך, ווייך־גוט ווי די וועלט, קוועלן, פרייען זיך ביים ערשטן באַגעגעניש מיט ניי־אָנגעקומענע אורחים, גלייך ווי עס וואָלטן צו זיי געקומען צו־גאַסט לייבלעכע נאָענטע קרובים; נאָר ווי די מעשה איז, שמערל איז געווען אַ זייער אָנגעלייגטער גאַסט. דער בעל־אכסניא האָט, אַרויפלייגנדיק די האַנט אויפן האַרצן און אַ שאָקל־געבנדיק דאָס קעפּל מיט דער געלער באָרד, פאַרזיכערט ביי זיין יידישקייט, אַז זיי מעגן זיין רואיק, אַלצדינג, נישקשה, וועט זיין אין אָרדענונג. און אַז ער האָט געכאַפּט הינטערווייל־עכס אַ קוק אויף דעם שיינעם ווייבל דאָ און ממזריש זיך דערוואוסט אין דעם שמועס, אַז דאָס איז שמערלס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה. האָט ער ביידן אָפּגעגעבן גאַנץ יידישלעך אַ מזל־טוב מיט גנבישע־בלינצלדיקע אייגעלעך, מאַכנדיק דערביי לעקעך, ווי דער שטייגער, מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכן עס ליגט עפּעס אַזוינס, וואָס אַ רוח יענעם אין טאַטנס טאַטן!...

דאָס ערשטע באַגעגעניש איידלס אויף דער אכסניא איז געווען אַ הויכע דאַרע יידענע, וואָס איז אַריינגעפלויגן ווי אַ באָמבע צו איר אין צימער, באַלד טאַקע ביים אָנקומען, מיט אַ גדולה, אַ פרייד, וואַרפנדיק אייגלעך אויף איידלען, אויף שמערלען, גלייך ווי זי וואָלט געזען דאָ פאַר זיך אַ שוועסטער אירע מיט אַ ברודער, אויף וועלכע זי האָט אַזאַ לאַנגע צייט אַרויסגעקוקט. זי האָט, לאָזנדיק זיך צו שמערלען, געעפנט אַ מויל צום רעדן, נאָר שמערל האָט זיך אַ בייזער געטאָן, איז זי געבליבן ווי דערוואָרגן. ער האָט זי אָפּגעשיקט

צו אַלדי שוואַרצע יאָר, און אַזוי געשווינד ווי זי איז אַריינגעלאָפן, אַזוי געשווינד איז זי אַרויסגעלאָפן.

— אָט דאָס האָסטו דיר, נשמה מיינע, גלופּסק מיט אירע משונה־ווילדע, וועלט־באַרימטע קבצנים! אָט דאָס איז עס די עכטע גלופּסקער סחורה, וואָס נישטאָ ערגעץ אַנדערש איר גלייכן! אָט מיט אַזאַ ברייטקייט רייסט זיך צו יענעם אין הויז אַריין אַ גלופּסקער קבצן נאָך אַ נדבה. טרעפט ער נישט דעם באַלעבאָס אין איין צימער, נעמט ער אים זוכן ווייטער, ווייטער אין צווייטן, דריטן און גלייך טאַקע אין דער ספּאַלניע; טאָמער דרעמלט יענער, קייכט ער, הוסט ער, און וועקט אים אויף. עט, נישקשה. ווער מיר, וואָס מיר צווישן יידן צערעמאָניש אַזוינע זאַכן? ביי דיר, נשמה מיינע, איז דאָס נייס, איך קען שוין גוט די גלופּסקער קבצנים מיט זייערע געננג. אָט נעם, נשמה מיינע, און שפּיי אויס זיבן מאָל! — אַזוי האָט געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע שמערל צום ווייב, וואָס איז געבליבן שטיין אַ רגע פאַרגאַפּט.

איידל האָט נאָך דעם טאַראַראַם אין דער היים און אויף דעם וועג זיך גוט אויסגעשלאָפן, גוט אויסגערוט אויף דער אכסניא, קיינער האָט זי נישט געשטערט, אַנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דעמסטמאָל נישט געזען, ס'איז שאַ, שטיל, אַלצדינג אין דער צייט ווי געהעריק—און איידל איז צופרידן.

אויף דער אכסניא פלעגט אָפט צו שמערלען אַריינקומען עפּעס אַ יידל, אַ רירעוודיקס, אַ געשטופּלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט אַ בעלמע, אַ ווייס פּינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפן, נישט צוגעמאַכט, דאָס בלינדע אייגל איז אָבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאַנען, עס האָט אין אַלצדינג נאָכגעטאָן דעם זעענדיקן, גלייך ווי עס וואָלט אים געדינט פאַר אַן עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפן, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע אויג מיט דעם ווייסן פּינטעלע אויך געוואָרפן, אָננעמענדיק אַ בייזע מינע. האָט יענס ממזריש געוואונקען, לויכטנדיק, פריילעך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פּינטעלע אויך נישט פיל געווען אַרויסצואווייזן ווינקענדיק ממזריש, שטיקלעך, גלייך ווי גערעדט: אָדם, אַ מענטש, קאַטשקע רוק זיך! — און דאָס האָט דעם פּנים צוגעגעבן אַ ווילדן אויסדרוק, עפּעס אַזוי חלשותדיק, אַז עס וואָלט פיל גלייכער געווען אי פאַר דעם יידל, אי פאַר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע אייגל זאָל אים געווען אויסרינען, פאַרכאַפּט ווערן אינגאַנצן...

ליידן האָט איידל ניט געקענט דאָס יידל, ער איז איר געווען פריקרע ביי איטלעכס מאָל קומען זיינס אין שטוב. נאָר דעם מאַן אירן צוליב, וואָס האָט מיט אים געשעפטן און פאַרברענגט מיט אים געננג צייט, מערסטנטייל נישט אין דער היים, האָט זי זיך געגוויט אים שיין אויפצונעמען יעדעס מאָל.

שמערלס פאַרפאַלן ווערן שעהען־לאַנג אין שטאָט, שמערלס צערודערט־

קייט, זיין פּאַרטראַגנקייט שטענדיק, האָט זייער גוט באַוויזן אײדלען, אַז איר מאַן איז, אַפּנים, אַ גרויסער סוחר מיט שיינע געשעפטן, ברוך־השם, און ווי ליב עס וואָלט איר געווען, דער מאַן זאָל לעבן איר זיצן, גיין מיט איר שפּאַצירן, האָט זי עס דאָך מוחל געווען, שטאַרק הנאה האָבנדיק ביי זיך אין האַרצן דערפון, וואָס דער אויבערשטער האָט זי געבענטשט מיט אַ מאַן אַ בריה, ביי וועלכן ס׳איז אַ האָפענונג, עס וועט איר זיין זייער גוט, אם־ירצה־השם.

איינמאָל קומט שמערל אַהיים צו לויפן גאָר אין איין אָטעם, שטאַרק פאַר־טראָגן און דאָס יידל מיטן בלינד אייגל ראַפּטום נאָך אים. שמערל נעמט אַוועק דאָס ווייב אין אַ ווינקל און שושקעט איר דאָרט אין אויער אַריין עפּעס קורצע איבערגעהאַקטע דיבורים, גיך־געשווינד מיט אַ געבעט:

— אײדעלע, נשמהניו!... אַ געשעפט! עס טרעפט זיך אַ געשעפט... אַ גוט געשעפט... האָב אָבער ווייניק אַצינד געלט... עס דערגייט נישט... טעלעכע הונדערטער... וואָס טוט מען?... דער ייד אָט־אָ וויל לייען... אָבער געווענדט איז אַביסל אין דיר... ער, פאַרשטייסטו מיך, דעם ווייבס פאַרלאַנגט ער אונטערשריפט... דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסל... אוי, העלף, נשמה!... גיכער... נישטאָ קיין צייט... אַ רענדל אַ מינוט... נאַ, קעצעלע, נאַ!...

און באַלד טאַקע, אין דער הייסער רגע, ליגט שוין פאַר אײדלען אַ וועק־סעלע, וועלכן זי שרייבט אונטער, נישט צו רעדן אַ קרום וואָרט. אדרבה פאַר־קערט, עס טוט איר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איר דאָ אָפּגעגעבן, און וואָס זי קען דעם מאַן ברענגען אַ נוצן. עס הייסט אַזוי פיל ווי: עפּעס זענען מיר אויך, ברוך־השם, שטיקלעך מענטשן, אונדזער חתימה, הא, האָט אויך עפּעס אַ ווערט, מיר מאַכן אויך געשעפטן!...

דאָס יידל נעמט דעם וועקסל, גוט צוקוקנדיק זיך צו דער אונטערשריפט מיט דעם זעענדיקן אויג, יענס בלינדע מיט דעם פּינטעלע טוט זיך אַ וואָרף און קוקט זיך כלומרשט אויך צו. דאָס זעענדיקע שיינט, טוט ממזריש אַ וואונק, און דאָס בלינדע אויך. אָפּגעקוקט, לייגט ער דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסן צונויף, באַהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקע פון דער שטוב אַרויס, און שמערל נאָך אים.

יענער טאָג איז געווען אַ גוטער, אַ פריילעכער פאַר אײדלען. איבער־קלערנדיק אַלצדינג, וואָס מיט איר איז געשען אין דער לעצטער צייט, די גרויסע פאַרענדערונג פּלוצים אין איר לעבן, האָט זי אויפגעהויבן די הענט מיט אַ דאַנק צו זיין ליבן נאָמען פאַר אַזאַ טייערן מאַן, אַזאַ גליק, אַזאַ מתנה, וואָס איר איז געקומען גאָר אומגעריכט. פאַר גרויס שמחה נעמט זי אַ בייגעלע פּאַפּיר מיט אַ פען און זעצט זיך שרייבן אַ בריוו צו די עלטערן אַהיים. זי איז

באַלד אָבער זיך מיישב און לייגט אָפּ דאָס שרייבן אויף שפּעטער אַביסל, ווען זי וועט שוין קומען אויפן אָרט מיט איר מאַן בשלום און זיך אַרומקוקן, זען אַלצדינג דאָרט מיט אירע אויגן, דאָס גוטס, דאָס גרויסע גליק, וואָס זי האָט געטראָפן, דענסטמאָל וועט זי אין אַ לאַנגן בריוו צו אירע ליבע באַשרייבן גאַנץ קלאָר, פּינקטלעך איטלעכס פּיצעלע באַזונדער, זיי דערפרייען מיט גוטע בשורות און דערצו טאַקע מיט שיינע מתנות — דעם טאַטן, דער מאַמען און דעם איבעריקן הויזגעזינד. יאָ, דאָס וועט מעגלעך זיין צו טאָן, אם־ירצה־השם, אין אַ קורצער צייט אַרום, וואָרים כפי עס זעט אויס פונעם היינטיקן געשעפּטל, וואָס איז אָפּגעמאַכט געוואָרן און געבראַכט אין אָרדענונג מיט דעם אויבערשטנס הילף, דאַכט זיך איר, אַז דער מאַן האָט שוין דאָ נישט מער וואָס צו טאָן. אַן עק, אַ סוף, באַלד פאָרן זיי פון דאַנען אַוועק און זי וועט אין גיכן טאַקע קומען אין איר רו אַריין. איבעריקנס, טראַכט זי ביי זיך, וועט זי איבעררעדן היינט וועגן דעם מיט איר שמערלען און אגב טאַקע אויספרעגן אים וועגן דעם געשעפט היינט, — פאַר וואָס נישט? עפּעס איז זי דאָך דערצו אויך אַ שטיקל שייכות, זי האָט דאָך אונטערגעשריבן אַ וועקסל.

און ווי איידל זיצט זיך דאָ אַזוי אויפגעראַמט, אויסמאָלנדיק ביי זיך אין די געדאַנקען איר גליקלעך לעבן שפּעטער, אם־ירצה־השם, רוקט זיך אַריין צו איר אין צימער דער באַלעבאָס פון דער אכסניא שטיל מיט אַ שיינענדיק פּנימל, טוט זיך אַ בוק, אָנקוקנדיק זי אָן ווערטער און משונה פינטלענדיק מיט די אייגעלעך.

— איר זייט דאָ אַליין, איינע אַליין? — מאַכט ער נאָך אַ רגע שטילשווייגן, מיט אַ זיס שמייכעלע, שטרעקט אויס די האַנט, רייבנדיק די פינף שפּיצן פינגער איינע מיט די אַנדערע, עפּעס ווי געבנדיק איר אָנצוהערעניש.

— וואָס איז? — טוט איידל זיך אַ כאַפּ, שאַרף אָנקוקנדיק אים.

— גאָרנישט! — שמייכלט ער עפּעס אַזוי צוגעלאָזט צו איר. — איר פאַרשטייט נישט וואָס איך וויל? איך זויל . . . וואָס? וואָס אַ בעל־אכסניא באַדאַרף וועלן ווי איך — געלט!

— אָט דאָס! — רופט זיך אָן איידל מיט אַ גרינג געמיט. — מיין מאַן וועט קומען, וועט ער אייך געבן.

— אָ־וואַ, אָ־וואַ! איך מוז באַלד, פאַרשטייט איר מיך, די רגע טאַקע אויף עטלעכע טעג ערגעץ פאָרן, געצוויטיק איך מיך אין . . . אין — זאָגט ער געבנדיק אַ שטרעק־אויס די האַנט און אַ רייב מיט די שפּיץ־פינגער — די קלינגערס מיין איך. פאָרן באַלד מוז איך, וואָס טוט מען? גאַנץ מעגלעך, צוריקקומענדיק וועל איך אייך שוין נישט טרעפן, איר וועט שוין זיין אויפן אָרט, מען קוקט דאָך אויף אייך דאָרט אַוודאי שוין שטאַרק אַרויס... אָ־וואַ,

אָ מעשה, אָ מעשה, כ׳לעבן! ווייסט איר וואָס? נעמט כאַטשע, זייט מוחל, און שרייבט מיר אונטער אָט דעם חשבון. לאָז כאַטש זיין ריין צערעכנט זיך פאַר מיין פאָרן. נישקשה, גוט געלט, נישקשה!... זייט מיר געזונט און לאָזט גריסן אייער רב שמערלען! וואָס ווייסט איר, וואָס ווייסט איר, וואָס דאָס איז פאַר אַ רב שמערל? גאָלד און זילבער! איר וועט ערשט שפּעטער דערפילן, וואָס איז אַזוינס רב שמערל, אייער רב שמערל!...

איידל שרייבט אונטער, עס פאַרשטייט זיך, דעם חשבון, געזעגנט זיך זייער פיין מיט דעם באַלעבאָס, שטאַרק צופרידן מיט אים, וואָס ער האָלט אַזוי פון איר מאַן, לויבנדיק אים אין טאָג אַריין. זי פאַרזיכערט אים, אַז דאָס געלט וועט דאָ געצאָלט ווערן, לויט רעכענונג, און זיך נאָך לאָזן זען, נישקשה, מיט אַ שיינער מתנה.

שפּעטלעך ביינאַכט איז שמערל אַהיים געקומען זייער לוסטיק, דאָס פּנים פאַרפלאַמט. ער כאַפּט אַרום דאָס ווייב, פלאַנטעדיק מיט דער צונג עפּעס האַלבע ווערטער, ווי אַ שיכור: פאַרטיק, געלייגט דעם טאַטן!... באַשפּריצט מיט משקה — און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... יעלה, עס וועט אויפגיין ווי אין אַ באַקדייזשע, ויצמח, ווי אין אַ גאָרטן שפּראָצ... שפּראָצ... ראָצן!

— פע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? — רופט זיך אָן איידל שטאַרק פאַרוואונדערט, אויסרייסנדיק זיך פון מאַנס הענט.

— אַי־אַי־אַי, שמייליק!... קוקט נאָר אָן די חסידיתטע דאָ... ריר מיך נישט אָן... האַ, נישט צופרידן? נו, איז אינה מקודשת, נעסמאַיע דיר פאַרפול!... יבנה המקדש!... פאַרשטייסט, וואָס יבנה איז טייטש אויף יוניש?

— טוט שמערל אַ זאָג אָנגעצונדן, אָנקוקנדיק דאָס ווייב בייז, און לאָזט אויס מיט אַ פייף.

— נו, געגנוג, געגנוג, גיי שויך, גיי בעסער שלאָפן, — נעמט איידל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אַראָפּשלינגענדיק זיינע מיאוסע ווערטער. זי נעמט אים אונטערן אָרעם, לייגט אים אַריין אין בעט, אָנזאָגנדיק אים, ער זאָל שלאָפן.

אַ גאַנצע נאַכט איז דערנאָך איידל געלעגן ביי זיך אויף איר געלעגער, און נישט געקענט קיין אויג צומאַכן. דעם מאַנס אויפפירונג היינט האָט איר געשלאָגן צום האַרצן — פע, עפּעס אַזוי גראָב! אַזעלכע ווערטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געהערט. עס קומט איר אַרויף אויפן געדאַנק אַל־דאָס בייז: ווייס איך, וואו ער איז געווען? מיט וועמען דאָרט ער איז זיך צונויפגעקומען? אַ מאַנסביל, אַ קשיא אויף אַ מאַנסביל!... דער קאָפּ שפּאַלט זיך איר טראַכטנדיק און איבערטראַכטנדיק, און פאַר גרויס פאַרדראָס פאַרלויפן איר די אויגן מיט טרערן. נייך, נייך, — גיט זי זיך דאָס וואָרט, — ווייטער וועט עס אים ביי מיר אַזוי שוין נישט זיין! פון היינט־אָן וועל איך שוין קליגער ווערן. מען

באַדאַרף אים האַלטן אין די הענט. אָן מיר קיין טריט! אָן מיר נישט אויף אַ האָר!... אַ ווייב באַדאַרף אַלצדינג וויסן — וויסן אַלצדינג באַדאַרף אַ ווייב!...

אַט אַזוי האָט זיך איידל געגעבן דאָס וואָרט, זיך אויף ווייטער מיט דעם מאַן אויפצופירן, צו נעמען אים אין די הענט אַריין, זייער ביידנס טובה וועגן טאַקע צוליב. דאָס האָט זי אַביסל באַרואיקט און זי איז לסוף איינגעשלאָפן.

דאָס פערטע קאַפּיטל

אויפגעשטאַנען אויף מאָרגן איז איידל שפּעטלעך און איז נאָך געבליבן ליגן אויף איר געלעגער, מאַכנדיק ביי זיך אין קאָפּ אַ פּלאַן, ווי אַזוי נעמט מען עפּעס דעם מאַן אין די הענט אַריין, אַז ער זאָל פּאַר איר דאָס ניין־יעריקע באַקומען. דאָס איינציקע מיטל, וואָס זי געפינט צו דעם, — איז ברוגז צו ווערן. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבערהויפּט דאָס בעסטע מיטל אַקעגן די מאַנען, בשעת עפּעס נאָר אַ מלחמה צווישן זיך. באַזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטאַרקסטער מאַן אַפילו קען זיך נישט האַלטן פעסט אַקעגן אַן אָנגעברוגזט ווייב מער ווי עטלעכע טעג. דערנאָך מוז ער בהרפה ובבושה אַנידערלייגן דאָס געווער און בעטן רחמים, ווערן אַ שטיל שעפעלע — ביז צום צווייטן רוגז.

איידל גרייט זיך צו, אָנצוהויבן היינט טאַקע די מלחמה, מיט אַלע כלי־זיין. זי נעמט־אָן, אויף אַ פּראָבע, אַ בייזע מינע, אַ ברוגזדיקע פאַרקרימטע צורה, זי פאַרדרייט די נאָז, שטעלט אויס אַ פּאָר אויגן, איז פאַרטיק, אָנגעלאָדן און וואַרט, קוים ווייזט זיך דער מאַן מיט אַ „גוט־מאָרגן", וועט זי באַלד אויסשיסן. אומזיסט אָבער איר וואַרטן — ער, ווי אויף צו־להכעיס, ווייזט זיך נישט. דאָס טראָגט זי נאָך מער אונטער, עס קאָכט אין איר ווי אין אַ קעסל. זי ווייס שוין נישט, וואָס צו טאָן. ליגן נאָך און וואַרטן — איז קיין תכלית נישט, ווייל ווי לאַנג קען מען אַזוי ליגן? אין ברירה, מוז מען, בלייבט ביי איר, אויפשטיין, נאָר אַריין צו אים דאָרט אין צווייטן חדר — דאָס נישט, אויף קיין פאַל נישט! זי דרייט זיך אַרום ביי זיך אין צימער נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן, איז ברוגז, פלאַם־פייער, טראַכטנדיק: צו אים — ניין, ניין! און דערווייל הערט זי טאַקע זיך צו מיט איין אויער צו יענעם צימער — דאָרט אָבער איז שטיל, ווערט זי דאַך, ווי דער שטייגער איז פון אַ אשה, טאַקע טשיקאַווע און עפנט פּאַמעלעכן אַביסל די טיר — קיין שאַרך! האַלט זי עס מער נישט אויס, טוט שוין מיט־אַמאָל אָן עפן די גאַנצע טיר, אַ קוק אַריין — ער איז נישטאָ!... ס'איז אַ צע־פּוקעניש, שווער צו האַלטן אַ פאַרדרוס אין זיך נישט אויסצוגיסן עס. זי

מאַכט מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ: אָ, אַן עק! דאָס לעצטע מאָל וועט עס אים ביי מיר זיין. ער גייט זיך אַהין, ערגעץ צו זיינע דאָרט, פאַרברענגט זיך די צייט מיט ווייס איך וועמען, און אַרן זאָל עס אים אָנהויבן אַ ווייב... אַ לשון אַביסל נעכטן ביינאַכט אָקעגן אַ ווייב! האַ! זאָל איך עס שווייגן? ניין! — האַ, — טוט זי זיך אַ כאַפּ, — וואָס איז מיט מיר? ווי קומט צו מיר אַזעלכע מיאוסע געדאַנקען... אַזוינס אויף אים גאָר צו טראַכטן? עפּעס שפּילן זיך דאָ איז ער אַהער געקומען? אַ מענטש מיט געשעפטן! ער איז געווען נעכטן דאָס . . . נו, מילא וואָס? עס טרעפט זיך אַזוינס ביי סוחרים ביים ענדיקן אַ געשעפט. וואָס־זשע איז מיר?... אוי, דאָס האַרץ, מיין האַרץ!... לאָמיך זיך באַר אָנטאָן.

זי גייט אַריין אין אַלקערל, וואָס אין דעם צימער, און לויפט פון דאָרט באַלד אַרויס דערשראָקן, טויט, אָן אַ נשמה.

— וואָס איז, מאַדאַם? נישטאָ דאָך, ווי איז מיר, אויף איך עפּעס קיין פּנים! — טוט דאָס דינסט־מיידל פון דער אכסניא אַ פרעג, אַריינקומענדיק מיט דער באַרשט אין דער האַנט, אויפצורוימען אין צימער.

— זאַכן!... וואו דער קאַסטן, די זאַכן, מיינע זאַכן? — שרייט איידל נישט מיט איר קול און עס ציטערן איר אַלע גלידער.

— אַהאַ, זאַכן? — מאַכט דאָס מיידל אויף אַ מין זינגענדיק לשון מיט אַ נאַריש געלעכטערל, ציענדיק די ווערטער. — מער קיין צרות נישט!... שאַ, נישקשה, מאַדאַם! כי־כי־כי! נאָך גאַנץ פרי, בלחוך השור, איידער די ציג אונדזערע מיט דער סטאַדע איז אין פעלד אַריין אַרויס, האָט די זאַכן אַוועק־געפירט אייער מאַן, און מיר געזאָגט, שאַ, שאַ, כי־כי־כי, האָט ער מיר...

— נו, גיכער, זאָג שוין, זאָג! — טרייבט איידל אונטער דאָס מיידל. — וואָס האָט ער געזאָגט?

— וואָס געזאָגט? — מאַכט דאָס מיידל לעקישעוואַטע, און צוויי שורות ווייסע ציין אַנטפּלעקן זיך ביי איר אין מויל. — וואָרט באַר, וואָרט, לאָמיך באַטש זיך דערמאַנען! האַ, וואָס, וואָס? יאָ, אַזוי, טאַקע אַזוי האָט געזאָגט ער: אין אַ שעה אַרום, געזאָגט, וועט ער קומען און איך פאַרנעמען, געזאָגט, דאָרט אַהין.

— וואו אַהין?

— וואָס הייסט וואו אַהין? — וואונדערט זיך דאָס מיידל, ציענדיק מיט די אַקסלען. — אַהין איז אַהין, מסמתא ווייסט איר וואו איז אַהין. וואָס דען, איך ווייס?

— ווי שפּעט איז אַצינד? — פרעגט איידל שטאַרק צעטראָגן.

— ווי שפּעט ס'איז אַצינד, ווילט איר וויסן? — ענטפערט דאָס מיידל,

פאַרקרימענדיק דאָס פּנים מיט חן. — שוין לאַנג האַלבער טאָג. צייט צו עסן, כי־כי־כי, שוין דאָס אַנדערע מאָל. הונדערט אַוודאי מאָל געקומען בין צו אייך איך געוואָר ווערן, און איר געשמאַק געשלאָפן, אָן עין־הרע, האָט איר ווי נאָך אַ באָד. וואָס זייט איר עפּעס אַזוי בלייך?... אוי, זאָל איך אפשר אַ שפּרונג טאָן ברענגען אַנבייסן אייך?

— ניין! גיי, לאָז מיך צורו! — ענטפערט איידל און פּטרט אַרויס דאָס מיידל פונעם שטוב.

דעם גאַנצן טאָג האָט איידל צוגעבראַכט אין איינע צרות, אַרומקוקנדיק זיך ערשט, וואָס איז פאַרגעקומען מיט איר. די גאַנצע מעשה מיט שמערלען, אַז זי הויבט דאָ אָן גוט צו באַקלערן, צעגלידערן אין די געדאַנקען, קומט איר אויס משונה־ווילד, דער אָנהויב־מעשה נאָך ווילדער ווי דער סוף. סטייטש, סטייטש! פּלוצים קומט, ווי פון הימל אַראָפּגעפאַלן, עפּעס אַ שמערל. ווער שמערל, וואָס שמערל? פון וואַנען שמערל? — ווייסט אים דער גוטער יאָר! גלאַט אַזוי אַ שמערל, אַ ייִד, אַ מאַנסביל איז ער, אַ יונגערמאַן איז ער — און גענוג! ס'איז אַ חתונה, עס שפּילן קלעזמער, אַ שמחה, אַ פריידר, מען טאַנצט, מען שפּרינגט. זי, ווי אַ כשרע ייִדישע טאָכטער, גייט אונטער דער חופּה, פאַרלאָזנדיק זיך אויף די עלטערן, מסתמא ווייסן זיי דאָך וואָס זיי טוען, מיט וועמען זיי מאַכן איר חתונה. וואָס דען? די עלטערן ווידער האָבן זיך פאַרלאָזט אויף די שדכנים, גאַנץ ערלעכע יידן, וואָס קענען, חלילה, נישט זאָגן קיין ליגן... און די שדכנים האָבן געטאָן זייער זאַך אויף דעם סמך, וואָס איז אַ קלאַנג אין שטאָט, צווישן דעם עולם, און אַז עס קלינגט, איז תורת לאַקשן, דעם עולמס אַ קלאַנג איז אַ בת־קול — אַ מלאך, זאָגן זיי, האָט אויף דעם זיווג אויסגערופן דאָרט אין הימל. דער אמתער שדכן, אַזוי הייסט עס, איז גאָט און זיי, די שדכנים, זענען נישט מער ווי זיינע שלוחים...

אָט אַצינד ערשט עפענען זיך איר די אויגן און זי זעט די גראָבע מיאוסע פעלער, ווי שענדלעך דאָס איז, צו פאַרבינדן זיך מיט אַ מענטשן איידער מען קען אים פריער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז. אַצינד ערשט גיט זי זיך אַ כאַפּ: געוואַלד, רבונו של עולם! ווי נאַריש מיר יידן זענען! ווי שלעכט מיר טוען, וואָס לאָזן זיך איינרעדן, זיך פאַרבלענדן אין שידוכים פון יענע ליגנערס, וואָס באַדינען זיך נישט ריכטיק מיט דעם ווערטל „זיווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אַלצדינג ביי אַ שידוך, ווי קרום, נישט גלייך ער מעג זיך זיין, האָבן זיי תמיד דאָס דאַזיקע איינע ווערטל, די איינע תשובה אויף אַלע טענות. אדרבה, ענטפערן זיי, אַלע טענות אַקעגן דעם, אַשטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, געשיקט זיך נישט יענס, ס'איז אַביסל קרום, אַ שטיקל מום — אדרבה, אָט דאָס גופא טאָקע דינט ערשט פאַר דעם

בעסטן באַוויז, אַז ס׳איז פּונעם אויבערשטן, אַז כאָטש דאַכט זיך אין פלוג, ס׳איז אַביסל נישט אַזוי, קומט דאָך אויס פּאָרט טאַקע אַזוי... נאַראָנים גלויבן, און עס פעלט זיי גאָר נישט איין צו פרעגן: ווי אַזוי ווייסן עס אָט יענע ליגנערס, וואָס אויבן איז אויסגערופן געוואָרן, וואָס גאָט וויל? האָט עס דען גאָט זיי דערציילט? און אויב יאָ אַזוי ווי די דאָזיקע ליגנערס זאָגן, אַז זיי זענען שלוחים פון גאָט, וואָלטן דאָך אַלע שידוכים, וואָס ווערן דורך זיי אויסגעפירט, באַדאַרפט האָבן אַ האַפט, אַ קיום אויף אייביק; הײַנט פאַר וואָס זענען מיר אַזוי פיל אומגליקלעכע פאַר־פאַלקן, אַזוי פיל געוויין און טרערן, שנאה און קריג, גרושות און עגונות צווישן אונדזערע יידן?...

אוי, — רייסט זיך איר אַרויס אַ זיפץ טיף פונעם האַרצן. — ס׳איז אַ שווינדל! די גאַנצע זאַך מיט די זיווגים איז נישט מער ווי אַ נאַרישקייט, אָפּ־נאַרעריי און באַטריגעריי. דאַכט זיך, עס ליגט אויבן־אויף, אַזוי דייטלעך, אַז מען ברויכט נישט קיין איבערגעשפּיצטן שכל דאָס צו פאַרשטיין, די מינדסטע יידענע אַפילו קען עס אויך פאַרשטיין מיט איר מוח. זי זעט עס אַרויס ביי זיך אַליין אַזוי באַשיינפּערלעך אַצינד. נאָר, געוואַלד, וואו איז אָבער געווען איר שכל פריער? וואו איז געווען דער שכל פון טאַטע־מאַמע, נישט גוט צו באַטראַכטן זיך פריער? צו וואָס איז אַזוי דער ברען צו חתונות, גיכער־גיכער צונויפפּאָרן קינדער? רבונו של עולם! מענטשן, אַחוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּעס דערצו אויך מענטשן מיט אַ נשמה, מיט אַ פרייען ווילן, מיט מענטשלעכקייט, מיט געפילן — און עס באַדאַרף דאָך ביי זיי אַנדערש זיין ווי ביי בהמות... צוליב כאַפּעניש און איילעניש אָן באַרעכענונג איז זי, ווי עס לאָזט זיך אויס, אַריינגעפאַלן גאָט ווייסט וועמען אין די הענט אַריין און איז אַצינד אין אַ גרויס אומגליק. זי איז נאַקעט־בלויז, נאָר אין איין סיצן קליידל אויף איר לייב, אָן אַ גראָשן געלט און עלנט ווי אַ שטיין אין דער פרעמד. וואָס וועט זיין דער סוף אירער דאָ און דער סוף פון אירע עלטערן דאָרט, אַז זיי וועלן באַקומען די וויסטע בשורה וועגן זייער אומ־גליקלעכער טאָכטער? אַזאַ אומגליק, אַזאַ שאַנד! ס׳איז אַ בושה אין פּנים און אַ ווייטיק אין האַרץ!

דאַכט זיך, געענוג ביטער, געענוג פינצטער, און פלוצים — גיי טרעף אַ מענטשנס האַרץ! — גיט איר אַ שיין אַ שטיקל האָפענונג: ניין! — מאַכט זי מיישבדיק זיך זיין צוריק. — אוממעגלעך! לאָמיך נישט זינדיקן מיט די רייד, חושד אים זיין אומזיסט. עס קען זיך אויסלאָזן גאָרנישט... מען באַדאַרף וואַרטן, האָבן געדולד. לאָז דערוויל זיין שאַ! — גוט וואָס דער באַלעבאָס פון דער אכסניא איז גראָד אַצינד אָוועקגעפאָרן אויף אַ פּאָר טעג. לאָז ער נישט וויסן, לאָז דערוויל זיין שאַ!...

זי שטעלט זיך קוקן אין פענצטער, קוקט, קוקט און נעמט זיך אַרויס די אויגן קוקנדיק — נישטאָ! אַזוי איז איר פאַרגאַנגען דער טאָג אין לייד, אין אַנגסטן, נישט צו נעמען אין מויל אַריין עפּעס עסן. ביינאַכט איז זי אַנידערגעפאַלן אויף איר געלעגער ווי אַ דערהרגעטע.

אויף מאָרגן פרי קומט אַריין דאָס יידל מיט דעם בלינדן אייגל. איידל ווערט ווי פון טויט לעבעדיק, דערזעענדיק פאַר זיך אַ באַקאַנטן מענטשן, הגם ער איז ביי איר פריער נישט געווען אַזאַ חשוב, און זי טוט זיך אַ לאָז, גאָר נישט ווילנדיק, אים אָקעגן מיט אַ ברייטן ברוך־הבא:

— אוי, אַ זייער אַנגעלייגטער גאַסט, כ'לעבן! ווען איך זאָל געווען וויסן, וואו איר וואוינט, וואָלט איך נעכטן נאָך געקומען צו אייך אַהיים... איר האָט געהערט?... זאָגט, אפשר ווייסט איר עפּעס?... אפשר, האַ, ווייסט איר וואו... וואו איז ער? — רעדט, פרעגט איידל אין איין אָטעם וואַרגנדיק זיך מיט טרערן, נישט אַראָפּצונעמען פונעם יידל קיין אויג.

— איך האָב געהערט, געהערט! — רופט זיך אָן דאָס יידל שטאַרק בייז, מאַכנדיק דערביי מיט דעם גראָבן פינגער אַהין און אַהער. — ער זאָל אַזוי וויסן פון זיין לעבן צו זאָגן, דער ממזר, דער גזלן, ווי איך ווייס פון זיין געביין! הערסטו, אָט דאָס בין איך דאָך טאַקע געקומען... אפשר ווייסט איר?

— מיך פרעגט איר? — מאַכט איידל, פאַרקרימענדיק זיך, און שפּרינגט אָפּ ווי אָן אָפּגעבריטע פונעם יידל, אויף עטלעכע טריט צוריק.

— געוואַלד געוואַלד, גענוג צייט קאַסט ער מיך, אָט דער כל־בוניק! — רעדט זיך דאָס יידל זיינס, אַלץ טאַקע בייז. — אַ־אַ, פּגרן זאָל ער דאָרט וואו ער איז. קיין גוטס זאָל אים נישט זיין, ווייל ער וועט לעבן פאַר מיין געלט. אַי, איך זאָל וויסן, וואו ערגעץ ער איז — הע־הע־הע־הע, וואָלט אים שוין, נישקשה, אַ רוח אין זיין טאַטנס טאַטן אַריין!...

איידל באַדעקט דאָס פּנים מיט ביידע הענט, כליפּעט, וויינט, צאַפּלענדיק מיט די אַקסלען, מיט אַלע אברים. דאָס יידל באַטראַכט זי שווייגנדיק, מעסט זי אויס פונעם קאָפּ ביז די פיס מיט דעם געזונטן אויג, און יענס מיט דעם ווייסן פינטעלע אַרבעט אויך, וואַרפנדיק זיך אַרויף און אַראָפּ.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, אַ שאָד אייערע אויגן, ווי איך בין אַ ייד!

— בעט זי דער ייד עפּעס אַזוי גערירט, ווי עס רייסט אים שטאַרק דאָס האַרץ.

— נו, גענוג, טוט מיר די טובה! האָט רחמנות אויף אייערע יונגע יאָר און לאָז זיין גענוג געוויינט!... לאָמיר זיך נישט נאַרן, איר זייט דאָך אַ קלוגע, און לאָמיר באַטראַכטן די זאַך געלאַסן, אַזוי ווי עס איז. אין אמתן האָט איר דאָך דאַ גאָרנישט פאַרלוירן. אדרבה, זאָלט איר מיר געזונט זיין, אדרבה,

אין דער ערד אַריין אַזאַ... איר מעגט נאָך אויפהייבן די הענט צו דעם וואָס לעבט אייביק און מאַכן אַ ברכה „ברוך שפטרני״! נישקשה, כ׳לעבן.

— אוי, איך בין געקוילעט! — קלאָגט זיך איידל, ווישנדיק די אויגן. — בין געבליבן אַזוי ווי איר קוקט מיך אָן אָט־אַ. האָב נישט מער ווי דאָס איינציקע קליידל אויף מיר. איינגאַנצן אָט־אַ מיין פאַרמעגן! וואָס קען איך אַצינד טאָן, וואו זאָל איך, עלנטע, אַצינד גיין, מיך קערן־ווענדן?

— עט, כ׳לעבן . . . ווי איך בין אַ ייד! — טרייסט דאָס יידל זי מיט גוטע ווערטער. — גאָט איז מיט אייך, איר זייט דאָך דאָ עפּעס צווישן יידן, נישט אין אַ וואַלד ערגעץ צווישן גזלנים, אָדער אין אַ העק ערגעץ, אַ מדבר, צווישן ווילדע חיות, חלילה! פאַרלירט נישט, איך בעט אייך, די האָפענונג!

— אָבער אַצינד, אַצינד איז דאָך שלעכט, פינצטער און ביטער, אַ שרעק! — ווענדט זיך איידל צום יידל, מיט וועלכן זי הויבט אָן איבערבעטן זיך אין האַרצן פאַר זיינע גוטע, אמת־יידישע טרייסט־ווערטער, און נעמט זיך אויסגיסן פאַר אים איר שווער געמיט. — אוי, ביטער! צום לעבן נישטאָ קיין גראָשן, און בין נאָך שולדיק אַנדערע. ער איז אַוועק און מיך איבערגעלאָזט דאָ פאַר אַ משכון, אַ צוגאָב דערצו, וואָס איך בין געבליבן, ווי איז מיר, אַ וויסטע עגונה. אויף דער אכסניא קומט. מען האָט שוין אַריינגעשיקט מאָנען. דעם לאַנגן גרויסן חשבון אונטערגעשריבן — האָב איך... היינט קומט דאָך טאָקע אייך אויך. איר האָט דאָך אויף מיר אַ וועקסל...

— נו, בכן? זאָל מען נעמען ביי אייך די נשמה? זאָלט איר זיך צערייסן, זיך נעמען שטאַרק צום האַרצן און חס־וחלילה שטאַרבן, אָדער זיך, שונא־ציון, אַ מעשה אָנטאָן, מיר נישט, דיר נישט? גאַנץ שכלדיק, כ׳לעבן!... אדרבה, ווייל עס קומט פון אייך אַנדערע, דעריבער טאָקע ליגט אויף אייך די שולד אָפּצוהיטן, ווי גאָט איז אייך ליב, אייער געזונט, טייער צו האַלטן אייערע שיינע אויגן, אייער לייב און אַלץ מיט אַנאַנדער, כדי איר זאָלט קענען, פאַר־שטייט איר מיך, אַרבעטן, פאַרדינען אי פאַר זיך, אי פאַר יענעם, זיך אַרומ־צאָלן ביסלעכווייז מיט אייערע בעלי־חובות. נישקשה, עס האָט זיך ביי יידן אַזעלכע זאַכן שוין געטראָפן. איר זייט נישט די ערשטע, נישט די לעצטע... איך פון מיין זייט, איך בין גרייט צוואַוואַרטן. אַבי געזונט, זייט איר ביי מיר אַ גרויסער בטוח... נו, וואָס־זשע, זאָלט איר מיר געזונט זיין, איז דאָ פאַר אַזאַ אומגליק? אַי, די מורא, וואָס איר בלייבט אַן עגונה — עט! נאָך אַמאָל טאָקע עט, נאַרישקייטן, כ׳לעבן! מיר וועלן, מיט דעם אויבערשטנס הילף, מסתמא געפינען דערויף אויך אַ תחבולה, נישקשה!...

איידל פילט זיך זייער גערירט פון אַזעלכע קוויקנדיקע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט ווי צו דאַנקען דעם יידל פאַר זיין גוטסקייט, וואָס ער

שטייט איר ביי אין דער נויט. זי בעט זיך איבער מיט אים שוין אינגאַנצן ביי זיך אין האַרצן און דערלאַנגט אויף אים שווייגנדיק אַ פריינטלעכן בליק, וואָס איז פיל בעסער ווי גערעדט.

— אַט ווייסט איר וואָס, — זאָגט דאָס יידל מיט אַ געבעט, אַנגעמענדיק זיך ביים האַרצן, — דערווייל, איידער ווען, איידער וואָס, וואָלט איך אייך געבעטן, קומט, כ׳לעבן, צו מיר אויף קוואַרטיר. אַ שטוב איז ביי מיר אַ גרויסע, חדרים זענען דאָ גענוג פאַר מיר מיט מיין ווייב, און פאַר אַנדערע אויך. וועט זיך געפינען פאַר אייך אויך אַ צימער. האַ, וואָס זאָגט איר?

איידל קווענקלט זיך עפּעס, אָן ווערטער.

זאָגן יאָ, איז עפּעס פּריקרע. וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבן פאַר זיין ווייב? זאָגן־זשע ניין, איז נאָך ערגער, זי איז דאָך געבליבן ווי אויפן וואַסער, נישט האָבנדיק וואו אַנידערצולייגן דעם קאָפּ... דאָס יידל אָבער האָט, ווי אַריינקוקנדיק גוט אין איר האַרץ, אונטערגערוקט איר אַזעלכע ווערטער, וואָס זאָלן זי נעמען.

— ביי מיין ווייב — זאָגט ער — וועט עס שטאַרק אַנגעלייגט זיין, ווי איך בין אַ ייד!... איך זאָל אַזוי לעבן, ווי איר וועט איר דערמיט מאַכן גרויס פאַרגעניגן. זי איז, לעבן זאָל זי מיר, זייער אַ גוט מענטש, אַ מכניס־אורחטע, נישטאָ איר גליכן. איטלעכער איז איר ליב. אַ שם האָט זי, אויף אַלע ווייבער געזאָגט געוואָרן!... פאַרדינען וועט איר, נישקשה. איך וועל שוין טראַכטן, אַז איר זאָלט פאַרדינען. מילא, וואָס איז דאָ צו רעדן? עט, גאַרבישט! מיר וועלן זיך, אם־ירצה־השם, נאָך אָפּרעכענען, אַבי געזונט... אָט גיי איך באַצאָלן פאַר אייך אויף דער אכסניא.

— אַ יידישע נשמה קען מען טאַקע נישט שאַצן! — טראַכט זיך איידל, נאָכדעם ווי דאָס יידל איז אַרויסגעגאַנגען. — אויפן אָנבליק איז ער, דאַכט זיך, עפּעס נישט אַזוי, און וואָס אָבער פאַר אַ גוט האַרץ ער האָט! אַ ייד בלייבט טאַקע אַ ייד... ווי מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסן, אַזוי שיין, אַזוי ריין איז ער אינעווייניק. יידישע קינדער זענען טאַקע, ווי עס שטייט, רחמנים בני רחמנים... גאָט זאָל מיך נישט שטראָפן פאַר די זינד, איך האָב עס פריער אין אים גאָר נישט אַרויסגעזען און אים נישט געקענט ליידן.

בשעת איידל טראַכט דאָ אַזוי, באַדויערט און האָט שטאַרק חרטה, וואָס זי האָט אין האַרצן אומזיסט־אומנישט פיינט געהאַט פריער אַזאַ כשרע נשמה, קומט אַריין דאָס יידל צוריק, נעמט אַרויס איידלען פון דער אכסניא און פירט זי אָפּ צו זיך אַהיים — צו זיין ווייב שיינצע.

עס פאַרשטייט זיך, אַז זיין ווייב איז שיינצע, איז ער, דאָס יידל הייסט עס, מיט דעם בלינדן אייגל — איר מאַן; ער, לוי בחור מיט זיין כבוד אַליין!

אין דער דאָזיקער גאַנצער מעשה מיט אײדלען, איז שמערל, דער מאַן כלומרשט, און לוי בחור געווען יד־אחת. דער בעל־אכסניא, אַן אויסגערויכערט ליולקעלע, אַ געוועזענער משרת, אַ פאַקטער, וואָס פאַרשטייט אַן עסק, האָט אויך ביי זיי געטאַנצט אין קאָן. די דאָזיקע פאַרשוינען האָבן דאָ געמאַכט די שפיל נאָר ווי אין טעאַטער. איטלעכער האָט געשפילט זיין ראָלע ווי אַ מייסטער. האָדל די מעקלערין, וואָס איר שטייגער אַרבעט איז לויפן, שמעקן, אַריינשטעקן אַ צונג און אַריינוואַרפן זיך אין דער מיט, געבעטן צי ניט געבעטן — זי האָט, ווי אַ שאַלאַטן־שמשטע, זיך אויך געדרייט, הינטן־אַרום, אין דער שפיל. זי האָט עס אָנגעשמעקט שמערלען באַלד ביי זיין אָנקומען מיט אײדלען; דאָס איז זי, האָדל, אַריינגעפלויגן ווי אַ באָמבע אין דער הייסער רגע טאַקע צו אים אויף דער אכסניא, און פאַר גרויס פרייד, שטאַרק צעטומלט, האָט זיך איר געעפנט דאָס מויל, און שיער־שיער וואָס זי האָט נישט אָנגערופן שמערלען ביי זיין אמתן נאָמען נחמן־טרייטל. זי וואָלט געקענט אָנמאַכן אַ גוטע חתונה, עפּעס, נישט אין דער צייט, אײדלען די אויגן. נח... נח... דער אָנהויב פון נחמן, זיין אייגנטלעכער נאָמען, האָט זיך שוין איר געקייקלט אויס דעם האַלדז. אַ גליק, וואָס שמערל האָט זיך געכאַפּט באַצייטנס, אויף איר אַ היק געטאָן און זי, מחילה, אַרויסגעטריבן.

דאָס פינפטע קאַפּיטל

דאָ ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאָר אײדלען אַ נייע וועלט מיט נייע צרות. די פריערדיקע צרות זענען געווען אַ לעקעכל אַקעגן די ווייטערדיקע, אַ הקדמה גאָר צו דער מעשה, וואָס הויבט זיך ערשט דאָ מיט איר אָן. די מעשה אַליין איז זייער אַ שרעקלעכע, אָבער, אוי ווײ, אַ גאַנץ געוויינלעכע! אַ מעשה, וואָס טרעפט זיך כמעט יעדן טאָג מיט נאָך פיל אַנדערע, אַזוי ווי אײדל אין זאַק אַריינגענאַרטע, אומגליקלעכע יידישע טעכטער; אַ מעשה, וואָס האָט נאָך פון גאַנץ לאַנג ווי אַ פאַרשלעפטע קרענק זיך אַריינגעכאַפּט, נאָר עפּעס מעשה־שטן טאַקע, צווישן אונדז יידן, צווישן אַזאַ כשר פאָלק, אָפּגעהיט פון זינד ווי דאָס פאָלק ישראל, און עס איז זי נישט פטור צו ווערן ביז אַצינד!... דער תמצית, דער אינהאַלט פון אַזאַ מעשה איז כמעט תמיד דער אייגענער און מען פאַרשפּאָרט וועגן דעם אַ סך צו רעדן. עס הויבט זיך אָן מיט גוטן, דערנאָך גייט עס מיט בייזן. עס האָט אין זיך אַלערליי טעמים — זויער און ביטער, קאַלט און וואַרעם, עסעניש אין זיך און יסורים, ווייטיקן פונעם לייב. ס'איז דאָ דרינען פון איין זייט: גריזאָטע איבעווייניקסטע, אין דער נשמה, פונעם

פילן די שולדיקייט, אַפּצוהיטן זיין אייגענעם ווערט, דעם מענטשלעכן כבוד און אָרנטלעכקייט; פונעם פילן מורא פאַר זינד, בושה פאַר גאָט און פאַר לייט, וואָס זענען איינגעוואָרצלט אין דעם מענטשנס האַרץ. און פון דער אַנדערער זייט: אַנגעטאָנענע יסורים, געבראָכענע־געבראָטענע לייד — צוואַנג, פּיין, קלעפּ, הונגער און כל־המיני פורעניות, אויסגענאַרטע וועקסלען, בעלי־חובות, שלעק, אַנשיקעניש, מיאוסע יצר־הרעס אַזעלכע, וואָס רייצן, צעקאָכן די געבליטן. עס ווערט אינעווייניק אין זיך פון די אַלע דאַזיקע זאַכן אַ שטורעם, אַ קאָכעניש, אַ ראַנגלעניש, אַ שווערע, שטאַרקע מלחמה, און דער זינדיקער מענטש, פלייש און בלוט, האַלט נישט אויס — און פאַלט!...

אײדעל, נעבעך, איז געפאַלן!...

אַ היפּשע צייט האָט זי ווי מיטן טויט זיך אָרעקגעראַנגלט מיט די אַלע גרויסע ביטערע יסורים, וואָס מען האָט איר אָנגעטאָן, אַלץ זיך געשטאַרקט, איינרעדנדיק זיך ניסים ונפלאות, אפשר וועט איר געראָטן צו דערווייכן מיט אירע בלוטיקע טרערן די הערצער פון די פּייניקער אירע, זיי זאָלן זי אָפּלאָזן; אָדער אפשר גאָר וועט איר געשען אַ נס פון זייערע הענט שטילערהייט אַנט־רונען צו ווערן — נאָר די צייט אָבער האָט איר באַוויזן, אַז דאָס אַלצדינג איז חלומות. גיכער איז צו רירן אַ שטיין ווי יענע רשעים׳ס פאַרשטאָקטע הערצער, און שטילערהייט אַרויסגנבענען זיך איז גאָר נישט קיין גוט מיטל, דאָס קען נאָר פאַרגרעסערן דאָס אומגליק און ברענגען פיל צרות זיך און אירע ליבע. „אַצינד — האָט זי זיך באַרעכנט — בין איך זיך ווייניקסטנס אַליין אומגליקלעך, שאַ, שטיל, פאַרדעקט די חרפּה, ווער קען מיך, ווער ווייסט מיך? ס׳איז נאָך פאָרט אַ האָפענונג דאָ אויף שפּעטער, אויסקויפן זיך אַמאָל פון די שיינע לייט, ווערן פריי; גנבע איך מיך אָבער אַרויס, אין פאַל ווען ס׳איז מעגלעך, וועלן די שיינע לייט, נישקשה, מיך געפינען, וואו איך וועל זיין. זיי וועלן טרעפן צו מיר אַהיים, איינגעבן אויף מיר די וועקסלען, עס וועט זיך אַרויסשטעלן, אין וואָס פאַר אַ הויז איך בין געווען. טאַטע־מאַמע וועלן זיך שעמען צו ווייזן פאַר לייט, וועלן פאַר גרויס צער, חלילה, שטאַרבן. די שוועסטער, נעבעך, וועלן פאַרזיצן, נישט קענען קומען צו קיין שידוכים און פונעם גאַנצן הויז־געזינד וועט ווערן אַ תל.״ — פאַר אײדעלען איז קיין אויסוועג נישט געווען, זי האָט געליטן, זיך געראַנגלט ביז די לעצטע כחות — און איז געפאַלן! — —

יאָ, אײדעל, נעבעך, איז טאַקע געפאַלן, אָבער טיף געזונקען איז זי נישט. מען האָט ביי איר צוגענומען דאָס געזונט, אָבער די נשמה, אַ מתנה פון גאָט, — דאָס צונעמען ביי איר האָט מען נישט געקענט. עס האָט אין איר זיך גע־קלאַפּט אַ מענטשלעך האַרץ מיט געפילן פון גוטסקייט און רחמנות. זי האָט געפילט דאָס ביטערע האַרץ פון פיל אַנדערע אומגליקלעכע חברטעס דאָרט,

איז זיי בייגעשטאַנען אין די נויטן, געווען פאַר זיי בשעת אַמאָל אַ כעס, אַ רוגזא, אַ גוטע מלציה, זיך אַרויסגעשטעלט פאַר זיי אַקעגן לוי'ן און דער מומע שיינצע, נישט קוקנדיק דערויף, וואָס זי פלעגט אָפּט דורכדעם האָבן יסורים, צוציען צו זיך שנאה און לייד.

די חברטעס האָט דאָס האַרץ געצויגן צו איידלען. זי איז ביי זיי געווען דער קאָפּ. מאַלווינקאַ, אַ יאַדערדיק מיידל, אַ קלוגס, אַ לעבעדיקס, אַ פריילעכס, מיט אַ ברייט פּנים און אַ פאַררייסן נעזל, האָט איידלען געקרוינט מיט דעם נאָמען „אַפּיצערקע" — און אַזוי האָט זי געהייסן ביי איטלעכן. די „טערקיניע" אַפילו, וואָס פריער איז זי געווען די עלטסטע, האָט מוחל געווען אויף איר כבוד און איז צוגעקאָכט געוואָרן צו איידלען, האָט אין איר געקלעפּט נאָך פיל מער פון אַלע אַנדערע.

נאָר די מומע שיינצע אַליין, זי האָט איידלען פיינט געהאַט שטאַרק פונעם גאַנצן האַרצן. קיין אַנדער נאָמען פאַר איר האָט זי נישט געהאַט ווי „די עגונה", כדי צו שטעכן זי דערמיט. די מומע שיינצע האָט, ווי עס איז באַקאַנט, גע־וועלטיקט ביי זיך אין הויז גאָר אַ שרעק, געוואָלט, אַז חוץ איר דאַרט זאָל קיינער נישט טאָרן אויפהויבן אַ קאָפּ, האָבן עפּעס אַ ווילן. דער שטייגער אירער איז געווען, זיך אַלץ צו קלאָגן אויף היינטיקע צייטן, אויף היינטיקע מענטשן. נישטאָ, פלעגט זי קרעכצן, נישטאָ אַמאָלדיקע יאָרן! אַמאָל איז אַ באַלע־באָסטע געווען אַ באַלעבאָסטע. עס האָט מיט איטלעכער פאַר איר אין שטוב געמאָרדעוועט. און היינט? היינט ווילט זיך עס „זיי" אויך האָבן אַ דעה... אויך מיר מענטשן!

איז איינע געווען זייער שיין, פלעגט עס די מומע שיינצען אין האַרצן שטאַרק פאַרדריסן, און פלעגט זיך שטעלן מיט יענער פאַרהערן, דערציילן איר פון יענע גוטע יאָרן, ווי שיין זי איז געווען אַמאָל, אַז מען האָט זיך פשוט אויף איר געהאַנגען. פונדעסטוועגן האָט זי זיך נישט איבערגענומען און געהאַט פאַר דער באַלעבאָסטע דאָס ניין־יעריקע...

קיין אַנדערע ווערטער זענען ביי דער מומע שיינצען נישט געווען פאַר איינער, וואָס עפּעס נאָר נישט אַזוי, ווי: אויך מיר אַ מענטש, דו חצופה איינע!... אַ גולם ביסט דו, אַן אָנגעמאָלטער גולם, אַ שטיק פלייש, אַ שטיק סחורה, ווייטער גאָרנישט!...

אַ דם־שונא איז דעריבער די מומע שיינצע געווען איידלען אי פאַר איר שיינקייט, אי פאַר דער העזה אירער, צו מענטשלען זיך אַליין און איינצוגעבן אירע חברטעס שכל, אַז זיי זענען אויך מענטשן, משטיינס־געזאָגט, פונקט פאַר־קערט פון איר תורה. זי פלעגט ביי איטלעכער געלעגנהייט זיך באַקלאָגן אויף איידלען, אַז זי האָט פאַרגעסן דאָס פיל גוטס, וואָס מען האָט איר געטאָן,

בשעת בלייבנדיק אָן עגונה, איינגעטונקט אין חובות, נאַקעט, הונגעריק. ווען נישט לוי אירער, ווען נישט זי, די מומע הייסט עס, וואו וואָלט היינגעקומען איר געביין?

ביי דער מומע שיינצען האָט, נאָך איר שטייגער דענקען, איר שטייגער דערציאונג, זיך געקענט טאַקע לייגן אין קאָפּ, אַז זי איז גערעכט, און פלעגט אויסלאָזן געוויינלעך דאָס צעטל חסדים אירע מיט אַ טענה: רבונו של עולם, וואָס איז היינט פאַר אַ וועלט? וואָס זענען עס היינט פאַר אַ מענטשן?...

איידלען האָט אין דער מיאוסער לאַגע אירער צוגעגעבן קראַפט אויס־צוהאַלטן די ביטערע פּיין, אָט דער דאָזיקער געדאַנק, וואָס גאָט איז אַ יודע־לבבות, ווייסט דעם מענטשנס הארץ, דער עיקר איז אים אַ ריינע, אומ־באַפלעקטע נשמה. גרויסע צדקניותן, צנועות זענען, ווי עס שטייט געשריבן אין ספרים, אויך געווען געפּאַנגען אַמאָל; אַזוי ווי זי געפּייניקט, געצוואונגען געווען, נעבעך, — און דער גוטער גאָט האָט זיי מוחל געווען די זינד צוליב דער ריינער נשמה זייערער. ער האָט געזען זייער פּיין און זיי געהאָלפן אויס־צוקומען מיט דער צייט. איידל האָט אויך געהאָפט אויסגעלייזט צו ווערן פונעם געפּענגעניש. האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט — און לסוף...

דער סוף אירער איז געווען ווי דער סוף פון אַלע אומגליקלעכע, איר גלייכן — אַ קרענק, אַ פּלאָג, וואָס האָט זיך איר צולעצט אַריינגעכאַפּט אין די ביינער. אַ היפּשע צייט איז זי אַוועקגעלעגן אין שפּיטאָל, אין אַן אָפּגעזונדערטן חדר דאָרט, אָפּגעריסן פון דער וועלט, פאַרוואָרפן, פאַרגעסן, ווי אַ פאַרדאַרטע בלום, אַ צעבראָכענע כלי, אַ שאַרבן, וואָס נוצט נישט מער קיינעם, וואָס מען מיידט עס אויס און שייעט זיך עס אָנצוקוקן.

די מומע שיינצע איז אין דער גאַנצער צייט אַפילו קיין איינציק מאָל נישט געקומען געוואָר ווערן צו איר. זי האָט אויך פאַרבאָטן און שטאַרק אָפּגעהיט, אַז די חברטעס אירע זאָלן אַהין צו איר די נאָז נישט ווייזן. זעלטן נאָר פלעגט זיי נאָך פיל מי געראָטן איבערצושיקן איר אַביסל איינגעמאַכטס, צום קוויקן זיך, דורך מאַלווינקען, וואָס פלעגט זיך איינשטעלן בגנבה אַריינצוכאַפּן זיך צו איידלען מיט דער איבערגעפּעקלטער טרפה סחורה.

אַז האָדל די מעקלערין איז איינמאָל אַוועקגעזעסן אַ פּאָר שעה ביי שיינצען אין צימערל, שוין זאָט אָנרעדנדיק זיך מיט איר איבער דער היינטיקער פאַר־דאַרבענער וועלט און די היינטיקע שלעכטע צייטן; שוין מקיים זייענדיק אויך איינטונקען אַ שטיקל לעקעך, פאַרזוכן דעם ביטערן טראָפּן און זיך שוין געקליבן אַוועקצוגיין — האָט זי זיך פּלוצים אַ כאַפּ געטאָן, גלייך ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט אָן עפּעס זייער אַ וויכטיקער זאַך.

— אוי, שיינצעניו, גוט וואָס האָב מיך דערמאָנט! האָב מיר געקענט

אָוועקגיין — און דיר נישט קיין וואָרט. דו הערסט, שיינצעניו? נעכטן גיי איך מיר גראָד פאַרביי דעם שפּיטאָל, טראַכט איך מיר, האַ! לאָמיך, כ'לעבן, אַריינגיין צו דער יפהפּה דיינער, צו דער עגונה, ווי זי הייסט ביי דיר, אַ קוק טאָן, וואָס זי מאַכט. אוי, וואָס זאָל איך דיר זאָגן, נשמה מיינע? מאַכן זאָלן אַזוי, רבונו של עולם, אונדזערע שונאים, אַלע וואָס ווינטשן אונדז בייז! ס'איז זי נישט צו דערקענען, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. וואו שיינקייט, וואו לייב — אינגאַנצן, באַהיט זאָל מען ווערן, הויט אוןביין! איך זאָל דערלעבן זען אַזוי פיל גוטס, ווי עס האָט מיר זיך געשטעלט טרערן אין די אויגן און געריסן דאָס האַרץ קוקנדיק אויף איר, ווי זי ליגט שוואַך, צעבראָכן אויפן בעטל דאָרט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר געשוואָלענע, פאַרלאָפענע אויגן און געקוקט שווייגנדיק מיט אַ זיפץ. זי קוקט, קוקט און פון די אויגן קאַפּ־קאַפּ הייסע טרערן. איך טרייסט זי, שטאַרק זי, ווי דער שטייגער איז, מיט ווערטער, כאָטש אין האַרצן ביי מיר ווייס איך זייער גוט, אַז ס'איז אומזיסט די רייד — זי איז אַ צעבראָכענער שאַרבן. פון גאָטס־וועגן האָב איך געזאָגט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגן, אַז דו גריסט איר גאָר פריינטלעך און פרעגסט, וואָס זי מאַכט. קוים האָט זי עס דערהערט, איז זי פאַרציטערט געוואָרן מיט אַלע אברים. עס האָט זיך אין איר אָנגעצונדן דער גיהנום — די אויגן פלאַם־פייער און פונעם מויל גיסט זיך פעך און שוועבל: בייזע שטילע קללות. הלוואי ווי דו האָסט נישט געהערט, אַזוי זאָלן זיי דיר נישט שאַדן. לאָזן זיי אויסגיין צו שונאימס קעפּ, צו משוגענע הינט, הלוואי, רבונו של עולם!

— אָמן! — צעלאָזט זיך די מומע שיינצע אויף אַ קול, אויפשפּרינגענדיק פונעם בענקל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט זי אַ ביס געטאָן. — נו, אדרבה, זאָג, איך פרעג דיך, וואָס איז היינט פאַר אַ וועלט?... אָט האָסט דו דיר דעם דאַנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבן איר געטאָן!... דער מאַן מיינער איז איר ביי־געשטאַנען אין די נויטן בשעת זי איז געבליבן אַ וויסטע עגונה, נאַקעט און בלויז, עלנט ווי אַ שטיין, כאָטש נעם און וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. נישט געבוג, וואָס ער, מיינער, האָט זי נישט געמאָנט זיין אייגן געלט, אַ גאַנצער קאַפּיטאַל, וואָס קומט אים פון איר, האָט ער נאָך אויך אַנדערע אויסגעצאָלט חובות פאַר איר. אַ פאַרלוירענע, אַ פאַרפאַלענע נעמען מיר זי צו זיך אין הויז אַריין. נאַ דיר, נאַ, אַלצדינג וואָס אַ מענטש באַדאַרף!... זי עסט אונדזער זאַלץ און ברויט, טראָגט אונדזערע קליידער. פאַרשטייסט, וואָס איר פעלט? זי עסט, טרינקט, פוצט זיך, לעבט און טוט זיך אָן וואוילטאָג, אַלץ פון אונדזער גוטס. אַוודאי האָט מען זיך וואָס צו באַקלאָגן! אַי וואָס, עס מאַכט זיך אַמאָל עפּעס אַזוינס, נישט־דאָ־געדאַכט, נישט פאַר אונדז געדאַכט, מילא וואָס,

ווער איז דרינען שולדיק?... ווי אַזוי־זשע, פרעג איך דיך, זאָל מיר נישט צעזעצט ווערן דאָס האַרץ הערנדיק, אַז אַזוינע, איך בעט דיך מחילה, אַז ... אַז ...

— שיינצעניו, נשמהניו, איך בעט דיך, עס דיר נישט אָפּ אַזוי דאָס האַרץ, האָב רחמנות אויף דיין געזונט! אומזיסטע קללות פאַרשווינדן מיטן רויך אויף פוסטע פעלדער, אויף ווּיסטע וועלדער. איך שווער דיר, שיינצעניו, דו זאָלסט אַזוי לעבן, אַזוי געזונט זיין ווי איך האָב חרטה, ווי בייז איך בין אויף מיר אַליין, וואָס איך האָב דיר גאָר דערציילט אַזוינס. נו, באַדאַרפסט דו נאָך אַ בעסערן באַווייז, ווי שטאַרק חרטה איך האָב? איך בעט דיך, האַרץ־קרוין, טייערע נשמה מיינע, נעם עס דיר נישט אַזוי שטאַרק צום האַרצן, שאַ, כ׳לעבן, באַרואיק זיך אַביסל! וויען נישט מיר צוליב, טו־זשע עס, איך בעט דיך, צוליב דיר טאַקע, צוליב דעם נפש דיינעם. אַ רחמנות, נעבעך אויף דיין געזונט!...

אַזוי האָט געזאָגט האָדל, פאַרשנירנדיק די ליפּעלעך מיט אַ קול פון געבעט ווי ביי די תחינות, און זיך אויפגעהויבן פונעם זעסל, וואַרפנדיק הינטערוויילעכס אַן אויג אויף אַ גרויסן, בייכיקן בוטל מיט ווישניק, וואָס שטייט פאַררוקט אין אַ ווינקל.

— ווייסט דו וואָס, שיינצעניו? — מאַכט האָדל. — איך טראַכט, אַז אַצינד וואָלט דווקא דיר נישט געשאַדט נעמען אַ קאַפּעלע ווישניק צו באַרואיקן זיך.

— וואָס מיינסט דו, איך וועל דיך טאַקע פאָלגן, — ענטפערט די מומע שיינצע, סאָפּענדיק ווי אַ גאַנדז, שיער נישט צעשמעלצנדיק זיך פאַר פעטקייט. — נאָר מיט דעם תנאי, אַז דו, האָדל, זאָלסט מיר נישט אָפּזאָגן, אויך פאַרזוכן זייער גוטער ווישניק.

— אַך, פון דיין געזונט וועגן וויפיל איך וועל קענען! — לאָזט זיך האָדל איינרעדן און נעמט זיך העלפן שיינצען אויפצוהייבן דעם בוטל.

אָועקגעאַנגען איז האָדל, ווי מען זאָגט, „בגילופין״, גאַנץ פריילעך. דער מומע שיינצען האָבן זיך צעשפּילט די געבליטן, די אָדערלעך, הייסט עס, נישט, חלילה, די „נערוון״. זי האָט זיך צוגעלייגט שלאָפן, פאַרגעסנדיק זיך אַן איידלען און נישט זעענדיק זי אַפילו אין חלום.

איידל איז אין אַ צייט אַרום אַרויס פונעם שפּיטאָל שטאַרק פאַרענדערט. שלאַף, צעבראָכן, געל ווי וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגעטריקנט. די האָר אויס־געקראָכן. אין אַן אַלט, אָפּגעבליאַקעוועט קליידל, און נישט האָבנדיק קיין אָרט וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגן, איז זי בלויז, הונגעריק, פאַרשמאַכט צוגעקומען אָוונט־צייט צו לוי בחורס הויז. די מומע שיינצע האָט, דערזעענדיק זי פונ־

דערוויטנס, פאַרשפּאַרט פאַר איר די טיר — און זי, נעבעך, איז געבליבן געפּלעפט, נישט צו וויסן וואו די ערשטע צייט כאַטש זיך אַהינצוטאָן, וואו די נאַכט איבערצולעבן.

די נאַכט יענע, איינע פון די שיינע זומער־נעכט, ווי עס האָט אין אָנהויב אויסגעזען, אַ שוואַרץ־חנעוודיקע מיט אַ הימל בלויען שלייער און אַ שטערנ־טיכל, שיינענדיק ווי בריליאַנטן, אַ ליבלעכע, אַ מילדע, אַ פריינטלעכע, אונטערטראָגנדיק יעדן אונטער דער נאָז שמעקנדיקע ריחות פון גרינוואַרג, אַלערליי קרייטעכצער און לאָזנדיק הערן דעם עולם אַן אומזיסטיקן קאָנצערט פונעם סאָלאָוויי, דעם וועלט־באַרימטן זינגער; דאַכט זיך, שיין־פיין, אַ לעבן גאָר אַ מחיה — פלוצים איז זי, ווי אַזוינע וואָס קומט איר אָן דער שגעון, עפּעס איינגאַנצן איבערגעביטן געוואָרן! עס רוקט זיך אויף איר אָן אַ שוואַרץ־פינצטערער וואָלקן, זי באַקומט אַ פאַרכמורעט פּנים, אַ משונה־ווילדע געשטאַלט. אויס ליבלעכקייט, אויס מילדקייט — זי איז קאַלט — אייז! אויס־געלאָשן מיט אַמאָל ווערן ביי איר די ליכט, זי הויבט אָן שטאַרק קאַפּריזען, בלאָזן פון זיך, גאָר אַ שרעק. עס בלאָזט, עס שטורעמט, עס קערט די וועלט. גרעסער־גרעסער ווערט דאָס פינצטערניש, עס היילט, עס סוויסטשעט און עס שפּרינגען, טאַנצן, דרייענדיק זיך, עפּעס נאָר רוחות. פאַרשטומט ווערט דער סאָלאָוויי, ליגט באַהאַלטן צווישן בלעטער פון צווייגן און דער עולם צעלויפט זיך געשווינד אין די הייזער, גאַנץ זיכער ביי זיך, אַז היינטיקע נאַכט האָט ערגעץ אין וואַלד זיך אויפגעהאַנגען אַ מכשף.

אויף דעם אַנדערן טאָג אין דער פרי האָט מען ביי לוי בחור אין גאָרטן געפונען איידלען הענגענדיק אויף אַ בוים...

וועמען איז עס אָפּגעגאַנגען אַזאַ נפש, משטיינס־געזאָגט, ווי איידל, אַשטייגער, אַז זי האָט זיך געהאַנגען?

— כן יאבדו!...

איז דען אַזעלכע ווערט גאָר פון איר צו רעדן, זי אויף דעם מויל צו ברענגען? עס פאַרשטייט זיך, אַז ניין, אַ שיינע ריינע כפרה!... אָנגעגאַנגען איז נאָר אירע חברטעס, אַזעלכע נפשות, אַזאַ סחורה ווי זי אַליין, משטיינס־געזאָגט. דער טאָג פון איידלס טויט איז ביי זיי אַלע געווען אַ טרויער. איר לעבן פון אָנהויב־אָן און דער וויסטער סוף אירער האָט זיי גערירט ביי דער לעבער, שטאַרק אָנצוהערעניש געגעבן, ווי ווייט אומגליקלעך, ווי טיף דער־נידעריקט זיי זענען — און זיי האָבן זיך שטאַרק פאַרטראַכט...

נישט מאַכנדיק קיין לאַנגע, גרויסע צערעמאָניעס, האָט מען איידלען, אַזוי ווי זי איז, אַריינגעוואָרפן אין אַ מיסט־וועגעלע, געפירט צום בית־עולם און זי באַגראָבן ווי אַ הונט אונטער דעם פּלויט דאָרט.

אויף דעם פרישן קבר איז געשטאַנען די טערקיניע און מאַלווינקאַ, אַראָפּ־געלאָזט די קעפּ, און ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע־עך! — טוט מאַלווינקאַ אַ זאָג, ווישנדיק זיך די אויגן און אַ מאַך געבנדיק מיט דער האַנט. — פאַרפאַלן! פאַרבייס די ליפּן — און שאַ, שוועסטער!...

— אוי, עס קאַכט, זידט דאָס האַרץ, איבערפול מיט ווייטיקן, און עס לויפן אויס, גיסן זיך אַליין הייסע ביטערע טרערן, — רופט זיך אָן די טערקיניע, אָנכאַפּנדיק זיך ביים האַרצן. — אַז אַך־און־וויי צו אונדזער לעבן, אַז אַך־און־וויי צו אונדזער טויט... אָט האָסט דו דיר אונדז דאָ אונטער דעם פּלויט און דאָרט, זע נאָר, אוי־וויי, איבער דעם פּלויט!...

— איבער דעם פּלויט, זאָגסט דו, — מאַכט זיך מאַלווינקאַ כלומרשט נישט פאַרשטייענדיק. — שפּינען־געוועב זע איך דאָרט מיט הוילע הייטלעך פון פליגן.

— אָט דאָס, שוועסטער, ביסט דו, בין איך, זענען מיר אַלע, — מאַכט די טערקיניע, אָנשטעלנדיק אַ פּאָר רויטע פאַרשוואָלענע אויגן פון בלוטיקע טרערן. — יאָ, זייער גליך טאַקע געזאָגט: שפּינען־געוועב, שפּינען! די שפּינען אונדזערע פאַרפּלאָנטען און נאָגן אונדז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגן, נאָגן ביז צולעצט, גייען זיך ווייטער זייער וועג, זוכן פרישע נייע קרבנות — און מיר אויסגענאָגטע פליגן הענגען, פוילן!... אוי, אַ צעזעצעניש! — צע־וויינט זיך שטאַרק די טערקיניע, שלאָגנדיק זיך אין האַרצן. — לאָמיך כאָטש אָביסל זיך אויסרעדן דאָס האַרץ. הערט אַ מעשה! יענע וואָס פייניקן, פאַר־פירן, נאָגן, זיי זענען עס די פיינע לייט, און די געפייניקטע, פאַרפירטע, אויס־גענאָגטע זענען . . . דו ווייסט וואָס? אַ חרפּה, אַ שאַנד צו זאָגן. יענע פיינע לייט, געהויכטע, געהויבן אין דער וועלט, דאָרט אויף יענער זייט פּלויט, האָבן דעם אויבנאָן אויך אויפן בית־עולם, דאָ אויף דער זייט פּלויט. זע נאָר, זע, וואָס פאַר אַ מצבות אויף זיי מיט קינות, קלאָג־לידער און לאַנגע שבחים! און איידל, די גוטע, די טייערע איידל, וואָס מען האָט איר פאַרוויסט איר וועלט, פאַרגיפט איר לעבן — זי ליגט דאָ באַגראָבן ווי אַ הונט אונטערן פּלויט! טאַטע־מאַמע, דער לעבעדיקער גאָט ווייסט, וואו זיי זענען ערגעץ, קענען אַפילו נישט האָבן די האָפענונג זיך אַמאָל אויסצואוויינען אויף זייער טאָכטערס קבר... אוי, מיין אומגליקלעכע איידל, צו וואָס מענטשן האָבן דיך געבראַכט... אוי, וואו ביסט דו, — אל מלא רחמים, גוטער, דערבאַרעמדיקער גאָט?!...

— וואָס העלפט דאָס קלאָגן, וואָס העלפט דאָס וויינען, אַז ס'איז גאָר נישט צו מאַכן? שאַ, שוועסטער, שאַ, — בעט מאַלווינקאַ די טערקיניע, זי זאָל נישט וויינען, און זיך אַליין צעוויינט.

— איך בין אויך געווען אַ קינד, אַ געליבט, ציטערדיק קינד, — צעגיסט זיך די טערקיניע אין אַ נייעם קוואַל טרערן. — די מאַמע האָט געגוג מי מיט מיר געהאַט פון מיין געבוירן־אָן. ביסלכעווייז, ביסלעכווייז בין איך פאַר אירע אויגן געוואַקסן און איטלעכער טאָג וואַקסן מיינס האָט איר אָפּגעקאָסט געזונט. נעבעכווייז האָט זי איבער מיר נישט געשלאָפן, נישט דערגעסן, נישט דערטרונקען ביז זי האָט דערלעבט נאָך אַ צייט יאָרן צו זען איר קינד אויס־געוואַקסן ווי אַ בליענדיקע רויז; פּלוצים קומען מענטשן צום גרייטן, מענטשן אָן האַרץ, און האָבן אומברחמנות די רויז אירע אויסגעריסן, צעטראָטן!...
לאָמיך־זשע כאָטש אַצינד זיך דאָ אויסוויינען; לאָז אין דעם דאָזיקן פרישן קבר אַהין צו איר פאַלן מיינע בלוטיקע טרערן, זי זאָל וויסן, אַז עס באַקלאָגט און באַוויינט זי איר געטרייע, ווי זי אומגליקלעכע שוועסטער...

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

די דאָזיקע טערקיניע האָט תחילת, אינעם אָנהייב פאַלן אירן, געפילט, ווי די אַלע אומגליקלעכע איר גלייכן, אַז זי זינקט וואָס ווייטער, ווייטער אַלץ נידעריקער, נידעריקער אין טיפן שמוץ. נאָר די זינד, דאָס איז דער געוויסער שרעקלעכער שלאַנג באַא גרויס און לאַנג ווי אַ באַלקן. און דער זינדיקער — דאָס איז, נעבעך, דער קרבן, וואָס ווערט צעטומלט פון זיין בליק. אַנשטאָט צו אַנטלויפן, לאָזט ער זיך נאָך צו נעענטער און גיט זיך אים איבער, דעם משחית, גלייך אין מויל אַריין. עס זעט אויס, נאָר טאָקע ווי אַ כישוף ליגט אין די אויגן פון דעם שטן, אָט־דעם שרעקלעכן שלאַנג. וויבאַלד אַ מענטש נעמט זיך אַראָפּ פונעם גלייכן וועג, קומענדיק אין זיין גבול, ציט דאָס אים, שלעפּט דאָס אים, ווי אַ שפּענדל אין אַ שטאַרקן וואַסער־ווירבל, ביז ער פאַרלירט דעם פאַרשטאַנד און פאַרקריכט אין שאול תחתיה אַריין. דער געפאַלענער באַדאַרף האָבן געגוג מוט אין זיך אַליין און צוגלייך אויך הילף פון אַנדערע, זיך אַרויסצורייסן פון דעם ווילדן ווירבל און צוריקשטעלן זיך אויף זיין שטאַנד. יענע גליקלעכע, וואָס זענען קיינמאָל נישט געפּרואווט געוואָרן אַריינצופאַלן דעם שטן אין די הענט, וואָס דער וועג זייערער אין דער וועלט איז אַ גליקלעכער, האָבן נישט געליטן קיין שיפס־ברוך זעגלענדיק אין דעם שטורמישן ים פון לעבן, זיי טאָרן זיך נישט איבערנעמען מיט זייערע צדקות איבער די אומגליקלעכע, וואָס דער פינצטערער מזל זייערער האָט זיי פאַרשלעפּט און אַריינגעוואָרפן אין אַ קאָ־כעדיקן טיפן אָפּגרונט; טאָרן נישט, אויב זיי האָבן נאָר גאָט אין האַרצן, טייטן מיט אַ פינגער אויף זייערע פאַרפירטע ברידער און שוועסטער, באַליידיקן זיי.

שענדן זיי, מיט אַ געשפּאַט פון רואיקע אָפּגעפּיינטע מענטשלעך. שילט נישט פאַראירטע און שטויסט נישט אָפּ פון אייך געפאַלענע, נאָר זוכט אויס אַ מיטל און גיט אַ האַנט די זינדיקע אויסצוהעלפן זיי פון דער זינד.

פאַרשטעלט די זינד, וועט קיין זינדיקער נישט זיין מער. זייט איר נישט אימשטאַנד צו העלפן און דער געפאַלענער בלייבט אַ פאַרבלאָנקענדיק שעפּל אויף תמיד, צום ווייניקסטן לייגט אַרויף די הענט אייערע אויף דעם דאָזיקן קרבן און זייט זיך מתוודה אויף די זינד פאַר אייך און פאַר כל ישראל!...

אמת געפילט האָט טאַקע תחילת די טערקיניע, אַז זי איז מיאוס אַריינגעפאַלן אין נעץ און נישט גוט צו בלייבן דאָ. נאָר זי האָט זיך פאַרפּלאָנטעט דערינען אַזוי, אַז זי האָט זיך קיין ריר נישט געקאָנט טאָן. די נעץ־פאַרוואַרפער, בישקשה, האָבן זיך געקליגט צו איר, פאַרדרייענדיק זי, אַז זי זאָל שוין אייביק פון זייערע הענט נישט אַרויס. געוואָלט האָט זי אפילו אַנטרונען צו ווערן. נאָר אויספירן איר ווילן דערצו האָט איר געפעלט כוח. גלייך ווי עס האָט זיך איבערגעריסן ביי איר אין מוח יענער טעלעגראַפישער דראָט, דורך וועלכן דער ווילן שיקט באַפעלן צו די גלידער פונעם גוף, אַז זיי זאָלן טאָן זייער אַרבעט. נאָר אין דער ערשטער מינוט פון איר פאַלן איז נאָך ביי איר געווען אַ שטיקל האָפענונג, טאָן עפּעס צו ראַטעווען זיך, אָפּלייגנדיק עס אויף שפּעטער. דערוויייל איז אַוועק אַ צייט. זי האָט אַלץ מער זיך פאַרפּוטעט. דער ווילן הייבט־אָן שוואַך ווערן און זי וואָלט שוין טאַקע באַלד אינגאַנצן פאַרלאָרן דעם פאַרשטאַנד, פאַרפאַלן געוואָרן אויף אייביק, ווען ער זאָל נישט קומען איר צוהילף אַ מעשה גאָר אומגעריכט — די מיתה משונה פון דער אָפּיצערקע האָט זי אָפּגעמינטערט און אויפגעטרייסלט איר פאַרחלשטע נשמה. דאָס קול פון אײדלס בלוט האָט איר געשריען פון דער ערד: רבונו של עולם! וואָס האָט מען מיך אומזיסט געפּייניקט און פאַרקירצט מיינע יונגע יאָרן; אוי, צו וואָס מענטשן האָבן מיך געבראַכט מיט זייערע רשעות... שטיי אויף, שטיי אויף, מיין שוועסטער! טו זיך אָן אַ כוח און ווער אַנטרונען פון די רשעים׳ס הענט!

דאָס גלויבן אין גילגול, דאָס הייסט, אַז דעם מענטשנס נשמה ווערט מגולגל נאָכן טויט אין איינע פון די באַשעפעניש, איז דאָך אין פלוג נאַריש, נישט צו פאַרשטיין מיטן שכל, נאָר אַז מען זאָל עס גוט באַטראַכטן, קומט אויס, אַז עס איז גאָר נישט אַזוי נאַריש. און אַ שטיק אמת ליגט אין דערינען. מיט וואָס דען אַנדערש קאָן אונדז דערקלערט ווערן אָט יענץ קול, אַשטייגער, וואָס קלינגט תמיד דער טערקיניע אין די אויערן, וועקנדיק זי אָן אָן אויפהער? און יענע געשטאַלט, די געשטאַלט פון אײדלען, וואָס מאָלט זיך איר אין קאָפּ און שטייט פאַר די אויגן תמיד סיי אין שלאָף, סיי אויפן וואָר? מיט וואָס קאָן אונדז אויך דערקלערט ווערן דער גייסט, וועלכער קלאַפּט אין איר האַרץ,

מוסרט זי, לערנט זי גוט און פרום זיין און צווינגט זי אַנטרונען צו ווערן, און אַרויפשלאָגן זיך אויף אַ גלייכן וועג ?...

איידל, דאָס איז זי ביי איר אין האַרצן, אין קאָפּ און אין אַלע גלידער. דער גייסט פון איידל — דאָס אָטעמט זי ביי איר, דאָס איז איר נשמה! אירע גוטע מדות שטייען איר פאַר אַ ביישפּיל און באַלייכטן איר וועג; נאָר דורך איידלען באַקומט זי מוט און דער אָפּגעשלאָפטער ווילן ווערט פרישער און שטאַרקער. איידלס קול שרייט אין איר מיט כוח: שטיי אויף, שטיי אויף, מיין שוועסטער, שטאַרק זיך און ווער אַנטרונען פון די רשעים הענט!

די טערקיניע נעמט אויף זיך צו טאָן ווי ווייט זי קען, אַרויסכאַפּן זיך פון דער נעץ.

און ווי זי טראַכט דאָ אַזוי, צו געפינען אַן אויסוועג, ערשט נאָך אַ נפש פאַלט אַריין, צאַפּלט זיך לעבן איר אין דער דאָזיקער נעץ — דאָס איז ביילע, אַ יונג קינד, נעבעך. דערזעענדיק זי, פאַלט איר אַרויס אַ שטיק האַרץ אויף דער אומגליקלעכער, און פון יענער צייט אָן האָט זי ליב באַקומען ביילען זייער שטאַרק. ניאַנטשעט זיך מיט איר, ווי אַן עלטערע טאָכטער מיט דעם קלענערן שוועסטערל אַן אומגליקלעכע יתומהלע ווי זי, און זוכט מיטלען, זיך צו באַ־פרייען און אויך ביילען, נעבעך. אַזוינס איז אָבער נישט מעגלעך, סיידן אַז ביילע זאָל זיך געפינען דאָ מיט איר אינאיינעם ביי לוי־בחור אין הויז. אָבער וואָס וועט זיין, אַז ביילע וועט ווי אַ לעבעדיקע סחורה פאַרהאַנדלט ווערן ערגעץ אין די ווייטע ערטער? וועט זי דאָך אייביק זי מער נישט זען. אָט־דאָס האָט איר זייער פאַראומערט דאָס לעבן. און זי האָט אָנגעהויבן צוצוקוקן זיך צו לוי׳ן, וואָס טראַכט ער טאָן מיט איר ליבהאַרציקער ביילען.

דאָס זיבעטע קאַפּיטל

„וואוהין קאָן ער זיך אַזוי יאָגן הענדום־פּענדום — און נאָך אַזוי פרי? ס׳איז עפּעס נישט גלאַט!"

אַזוי האָט געטראַכט רפאל, אַרויסקוקנדיק פון עם אָפענעם פענצטער ביי זיך אין פאָדער־חדר אויף דער גאַס און זעענדיק שטאַרק פאַרוואונדערט, ווי הערשעלע יאָגט זיך דאָרט האַסטיק, גאָר אין איין אָטעם. ער מאַכט נישט לאַנג שיהות, טוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך גיין, געוואָר צו ווערן, וואָס באַטייט עס עפּעס אַזוינס זיין יאָגעניש דאָרט.

פון אייביק־אָן איז שוין אַזוי אין גלופּסק געשטעלט: לאָז נאָר איינער דאָרט זיך רירן, רירט זיך מיט אים, כסדר איינער נאָך דעם אַנדערן, אַ גאַנצע

עדה יידן. איין יידן פאַר זיך אַליין איז זעלטן צו באַקומען. יידן גייען דאָרט אויפן צענדלינג, מנינים־ווייז אינאיינעם. נישט וויל דאָס איז אַ וואָלוועלע סחורה, ווי אוגערקעס, אָדער רעטעכלעך, אַשטייגער, וואָס צען שטיק פאַר אַ גראָשן; נאָר פּשוט דעריבער, ווייל יידישע נשמות קלעפּן איינע אין דער אַנדערער, ווי הערינג צונויפגעשטיקט אין אַ פעסל פעסט, שווער זיך אָפּצו־רייסן. טוט עפּעס וואָס־ס׳איז איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אַנדערן. קוים עפנט עמעצער דאָס מויל צו רעדן, פאַרכאַפּט זיך און שלאָגט אים איבער יענער. וויל טאָן אַ טריט גרונם, פלאָנטעט זיך אים פאַר די פיס גימפּל, און לאָז אין אַ ווינקעלע ערגעץ זיך באַהאַלטן בערל, וואַקסט דאָרט פון דער ערד אויס יענקל־שמערל...

אַז רפאל האָט זיך דאָ געלאָזט גאַנץ פרי גיין אויף דער גאַס, זענען אים שוין פאַרלאָפן דעם וועג פאַרשווינדלעך, יאָגנדיק עפּעס גאָר אָן אַ נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן. איינער אין שטעקשיכעלעך, אָן זאָקן, שטופּט־שטופּט לויפנדיק, די האַנט אין דעם, מעשה־שטן, אַביסל פאַרדרייטן אַרבל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין איילעניש צו טאָן מיט די קנעפּלעך פון די פלודערן, מחילה, וואָס ווילן, אויף־צו־להכעיס, נישט זיין צוגעשפיליעט; דער דריטער, נישט צו פאַרגינען זיך אין מינוט צייט אויף אָפּצושטעלן זיך, האַלט צווישן די פינגער די נאָז גרייט, ביי דער ערשטער געלעגנהייט זי אויסצושנייצן, און דער פערטער פאַרטשעפּעט זיך לויפנדיק אין אים אַקעגנלויפנדיקן יידן — אוןביידע פאַלן, ציען זיך, נעבעך, אויס.

גלופּסק רירט זיך !...

— רב ייד, רב ייד ! וואָס איז אַזוינס אויף אייך דאָס לויפעניש ? — שרייט פונדערווייטנס אַ ייד און לאָזט זיך טאַקע אויך לויפן.

— רב ייד, זייט־זשע מוחל !... וואָס יאָגט איר, וואוהין יאָגט איר ? רב ייד, אַ, רב ייד ! — שרייט צו דעם, צו יענעם אויך רפאל, וואָס ווערט שוין טאַקע גוט אומרואיק.

שריי „חי וקים״, נישטאָ קיין ענטפער. יידן האָבן נישט קיין צייט !... מען ווייזט אים נאָר אַלץ מיט די הענט, ווינקענדיק: אַהין, אַהין צום געסל. איינער נאָר, אַ געזעצטער מענטש, ענטפערט קורץ און שאַרף:

— יידן לויפן, לויף איך אויך !...

ביים אַריינגאַנג אין געסל שלאָגט זיך רפאל אָן אין עפּעס אַ קורצזיכטי־קער, געקנייטשטער יידענע. זי ברעכט די הענט און טענהט אַליין צו זיך, צושאָקלענדיק מיט דעם קאָפּ, אויף אַ וויינענדיק־זינגענדיק קול, ווי מען באַוויינט אַ טויטן:

— ווי איז מיר, ווינד איז מיר!... אַ גרויסער ווייטיק, אוי, האָט אונדז געטראָפן . . . ווינד איז מיר, ווי איז מיר!

— האַ, וואָס איז?! — פרעגט רפאל אויסער זיך פאַר שרעק. — וואָס געטראָפן? ווּעמען, זאָגט, ווּעמען געטראָפן?...

— איך ווייס?... עפּעס לויפט מען... — טוט זיך אַ כאַפּ די יידענע, אויפ־שטעלנדיק אַ פּאָר אויגן, אַ מאַך־געבנדיק מיט די אַקסלען, און גייט זיך ווייטער איר וועג.

דאָס געסל איז באַלעבט. יידן אין טלית־קטנס, אָן קאַפּאָטעס, אין יאַר־מולקעס מיט פעדערן, האַלב פאַרשלאָפן, נאָך נישט „פאַרטיקע", שטייען ביי זיך אין די טירן, די קעפּ מיט שפּיצעכדיקע בערדלעך פאַרריסן, אין האַנט איבער די אויגן, און קוקן, קוקן. פון די פענצטער אויףביידע זייטן שטעקן אַרויס ווייבערשע קעפּלעך, אויסגעפּריטע פּנימלעך, ערשט פון אונטער די וואַרעמע איבערבעטן, און שרייען זיך איבער צווישן זיך, כאַרכלענדיק פון אַ צוגעלעגערטער ברוסט. אַן עולם יידן, אָן עין־הרע, דרייט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס'איז אַ געריידערײ, אַ האַנטמאַכערײ, אַ געווערטלערײ, אַ ווערטל־זאָגערײ, איטלעכער קומט מיט זיינס:

— שיכורים האָבן זיך געבוצקעט!... געפלויגן פּעטש . . . ווי שמחת־תורה צו די הקפות.

— וואו געגעצט?... וואו, זאָגט איר, האָט געגעצט?... וואָס־זשע שווייגט דער געוואַלד־גלאָק?

— אַ בייטל־שניידער האָט געלאַקכנט!... אוי, האָט ער געלייזט, אויף אַ סך קרעמער געזאָגט געוואָרן!...

— שיינע מחותנים, קבצנים!... געגנוג אויסגעפּירט אייך, קבצנים, איבער אַלע גאַסן, פאַר אַ האַרטן דרייער, „שבת!" — שרייען דאָרט, אין דער מיט וועג, אָפּשטעלנדיק זיך, די קלעזמער.

— אוי, מאַכט מען אים, דעם שייגעם בחורל, דאָרט אַ לוויה, אַ גוטע, נישקשה!... די מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען.

פון די אַלע זאָגענישן האָט רפאל אַרויסגענומען, אַז דאָ מוז זיין אַ צרה, נישט אַנדערש, אַז הערשעלע איז עפּעס אין אַן אומגליק — און ער האָט זיך אַ לאָז געגעבן מיט אימפּעט אַהין צו יענעם עק געסל, וואו ס'איז געווען דאָס רעכטע געטומל, אַ געזעמל מענטשן. ער שטופּט זיך דורך צווישן דעם עולם, פליט אַריין אין דער מיט רעדל ווי אַ באָמבע — און עס קומט אים צו די אויגן אַ מיאוסע מעשה!

הערשעלע, צעהרגעט, צעשלאָגן, מיט אַ בייל אויפן שטערן, האַלט זיך פעסט מיט ביידע הענט אין אַ יידענע ביי די פּאָלעס, און אַ פּאָליציימאַן האַלט

אים ביים קאַלנער, דערלאַנגענדיק אים הינטערווילעכס אין קאַרק. הערשעלע טענהט, בעט, שווערט זיך אויף אַ ביטער געוויין, און די יידענע — יענע, די מחותנתטע, וואָס האָט ערשט נישט לאַנג זיך געהעצקעט דאָרט אויף דער גאַס — פּלוכט אים, שילט מיט אַ פּיסק אויף שרויפן, וואַרפנדיק די הענט אין אַלע זייטן.

— וואָס הייסט עס, האַ?! — מאַכט שטאַרק צעקאָכט רפאל, אַ שטעל־געבנדיק זיך הערשעלען גלייך אַקעגן.

— אַי, רב רפאל! — טוט הערשעלע אַ געשריי נישט מיט זיין קול, און אַ גייער קוואַל טרערן לאָזט זיך אים פון די אויגן. — טוט אַ מצוה!... געוואַלד, לאָז זי זאָגן . . . זאָגן!

— וואָס הערט איר, דעם גנב! — צעלאָזט זיך אויף אַ קוויטשיק קולכל די יידענע, ווענדנדיק זיך דאָ צו רפאלן, דאָ צום פּאָליציימאַן, דאָ צום עולם און מאָלט אויסגעמישט, האַלב יידיש, האַלב גויאיש, ווי עס קומט אויס צום עסק:

— באַראַבי יעמו, רבונו של עולם! איז קעשינאַ אַרויסגעשלעפּט ביי מיר האָט פון דער קעשענע ער!... ניכאַי, טאַטע־פּאַטער, יעמו מכה טאַקיי באַהאַשקי ווי דאָס בייטעלע איז... יאַ בידנע קאַביטע, ווי איז מיר!... וואָס שוויגסט דו, בהמה?! — טרייבט זי אונטער מיט אַ בייזער דעם מאַן, וואָס שטייט איר ביי דער זייט, אַ זעץ־געבנדיק אים מיט דעם עלנבויגן, ער זאָל רעדן. — טשויעטע, ניכאַי טען צשעלאָוויצשע קאָזשע. — רעד, הונט! אַ רוח דיר אין טאַטן, דבר אים, דעם ערל, צי טי ני באַטשילי, בהמה, יאַק ווין, דער דאַזיקער שייגעץ . . .

— וואָס זאָגט איר, איך בעט אייך, צו זיין טאַטן? — מאַכט אויף איר שטייגער רעדן רייזע, אַריינשטופּנדיק זיך אין דער מיט עולם מיט אַ קויש שפּייז, ערשט איינגעקויפט אויפן מאַרק. — אַ שיין בחורל, כ'לעבן!... הען אַביסל אַזעלכע עסקים, האַ!

— יאַק ווין, אָט דער שייגעץ, כאַפּאַל דאָס בייטעלע, — לאָזט אויס אויף אַ משונה־שטאַרקן קוויטש די יידענע, עדותדיקן זיך מיט דעם מאַן, און בשעת־מעשה געבנדיק אים הינטערווילעכס טאַקע אַ גוטן קניפּ.

— אוי, דערבאַרעמט אייך! — קייכט הערשעלע, ווייזנדיק רייזען מיט אַ געבעט אויף דער יידענע. — דאָס טראַכט זי אויף מיר אויס בכיוון... איך האָב זי דערקענט, אַנטוייזן לאָז זי, דאָס וויל איך נאָר, אַנטוייזן, וואוהין פאַר־פירט האָט זי יענע . . . יענע!

— איך זאָל עס אַנהויבן צו פאַרשטיין! — זאָגט רפאל, אַ מאַך־געבנדיק מיט די אַקסלען פאַרוואונדערט.

— אָט יענע, רייזעניו!... איר געדענקט, יענע, וואָס אַמאָל . . . וואָס איבערגעלאָזט ביי אייך די זאַכן! געדענקט איר?

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט געטראָפן! — מאַכט רייזע, פאַרוואַרפנדיק מיט דעם קאָפ. — איך שטויס מיך שוין, אַהאַ! איך פאַרשטיי, פאַרשטיי. אַצינד איז שוין רעכט — דאָס איז דאָך האָדל, די גוטע האָדל!... פרעגט נישט, רב רפאל, ס'איז רעכט. איר וועט שוין שפּעטער אַביסל וויסן. זעט אָקאָרשט, לאָז מען זי נאָר אָפפירן אַהינצו, אין דער פּאָליציע.

— אין דער פּאָליציע לאָז מען זי נעמען, אין פּאָליציע! — לאָזן זיך הערן קולות פונעם עולם.

— אַ יושר אַביסל פון יידן! טאַקע נאָר ווי סדום, — מאָלט זיך אין איין אָטעם די יידענע אויף אַלע כלים. — קאָלי יאַ ברעשע, אָ רבונו של עולם, ניכאַי מעני יאַזיק סאָכנע! וואָס איז, אַ צויג בין איך דען, נישט קיין יידישע טאָכטער, וואָס איך זאָל לייגן, בילן?... לאָז אָט זאָגן עדות — מענדיק, אַ קרענק דיר, שונאים, אין די ביינער, וואָס שווייגסט דו? דבר אים, בהמה! — טשויעטע פּאַני! יאַ סעבי אידוּ, גיי איך מיר, יאַק, ווי זאָגט מען עפּעס, יאַק מחותנתטע... יאָ ראָבילאַ דאָטשקע מאָיע ווּעסילאַ, ווינשויעטע מעני מזל־טוב. נאַטי וואַם לעקעך... אידע יאַ, האָבי סעבי האָץ־האָץ פּאָ זשידיווסקי. אַ צע צשעלאָוויק מי, מענדיע, אידע טאָזשע. מוזיקאַ איגראַיע, מחיה. טים טשאַסאָם ביט פּרינעס אָט צע פּיינעם בחור . . .

— העַן אַביסל אַ מאָלן! — פאַלט רייזע אַריין האָדלען אין די רייד. — וואָס זאָגט איר, איך בעט אייך, צו איר טאַטן? מען קען זי, נעבעך, גאָר נישט, ווער זי איז!

דער פּאָליציימאַן האָט געזען, אַז ער האָט דאָ אַן עסק מיט צוויי צדדים, איז ער געבליבן שטיין, קוקנדיק אַן ווערטער צו דעם, צו יענעם, און געוואַרט.

— זייט אים מטמא! — הערט זיך אַ קול פון צווישן דעם עולם.

רפאל האָט געטאָן וואָס מען באַדאַרף... און באַלד טאַקע האָט מען די פיינע מחותנים איבאַיינעם מיט הערשעלען אָפּגעפירט אין דער פּאָליציע.

צוויי מאָל איז שוין האָדלס עלטסטע טאָכטער, ציפּע, געווען אַ כלה, און ביידע חתנים, איינער נאָך דעם אַנדערן, האָבן אָפּגעשיקט די תנאים, ווייל זי, האָדל, הייסט עס, האָט, נעבעך, נישט געקענט סילוקן דעם נדן, וואָס זי האָט צוגעזאָגט. דער איצטיקער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּאַרט, נישט אַנדערש מען זאָל אָפּגעבן דעם נדן, קלינגען און קלאַפּן עד פּרוטה אחרונה. ער האָט נישט געוואָלט באַשטיין אויף קיין שום באַוואָרענישן אין דער וועלט — נישט אויף אַ וועקסל, נישט אויך אַפילו אויף אַ „שטר חצי זכר“, אַז איבער הונדערט יאָר נאָך איר טויט זאָל ער נעמען ירושה די העלפט ווי אַ זכר. ניין, האָט ער געזאָגט, אַ ווייב מיט אַ חצי־זכר טויג נישט, נאָר דווקא אינגאַנצן דאָס, וואָס מען האָט צוגעזאָגט.

האָט, נעבעך, די צדקת, האָדל, גרויס צער געהאַט. אַז אַך און ווי צו אירע יאָר, אַט קען דער דריטער חתן אויך אָפּלאָזן דעם שידוך, קען דאָך די טאָכטער אירע בלייבן זיצן אַ מויד ביז אין גרויען צאָפּ אַריין! פאַר גרויסע יסורים פלעגט זי איר שווער ביטער געמיט אויסלאָזן צו דעם מאַן אירן, צו מענדיעס קאָפּ, נעבעך, אַז ער, נאָר ער טאָקע איז שולדיק, אַזאַ בהמה, אַזאַ שוטה, אַזאַ לעקיש! זי האָט זיך נישט געקאַרגט אָפּשטעקן אים אַמאָל אַ פּאַטש אויך — און ער, לאָז אים עס צו קיין גנאי נישט זיין, פלעגט אָננעמען אַלצדינג פאַר ליב, אַנבויגנדיק דעם קאָפּ, שאַ, קיטש... זי האָט נישט געלייגט קיין כבוד אַמאָל אויך אויף דעם רבונו של עולם, אַלץ אויפוואַרפנדיק אים, אַז ער פירט דאָס וועלטל זיינס, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, נישט מיט יושר: ער איז מיט דעם רייכן, מיט דעם זאַטן, מיט דעם שטאַרקן. דער רייכער האָט די וועלט און יענע וועלט, און דער שטאַרקער איז פון אויבן. געלט גייט צו געלט, און דעם אָרעמאַן גייט עס שלים־מזל...

אָט דענסטמאָל, אין אַ בייזער שעה, בשעת די מעשה מיט דעם חתן, האָט זיך האָדל שטאַרק פאַרעסן, זיך אָנגעטאָן אין גזלן, נאָר עפּעס טאָקע אַ חיה־רעה בשעת אירע קינדער דאַרבן, און זיך געלאָזט אויף געיעג מיט אַלע כלים, זוכן ווי וויט מעגלעך איר „געפענגעניש״.

און דאָס מזל האָט איר גראָד געשפּילט — זי האָט געפונען געפענגעניש: צוויי מיידלעך מיט אַמאָל, ערשט וואָס אָנגעקומענע, שיינע, כשרע, גאָט די נשמה שולדיקע, האָט זי מיט אירע פאַלשע געננג פאַרשלייערט, אין איין חודש, פאַר צוויי פאַרשוינען פון דער גוטער חברה, וואָס האַנדלען מיט לעבעדיקער סחורה. די שיינע לייט זיינען מיט דער דאָזיקער סחורה באַלד אַריבער די גרענעץ, און זי האָט געכאַפּט שדכנות־געלט טאָקע אַ גראָב שטיקל. ס'איז דאָ נאָך אַ סוחר, אירער אַ גוטער ברודער, וועלכן זי רעדט אַ שידוך מיט ביילען, ער זאָל זי אָפּקויפן אויף אַוועקצופירן פון לוי'ן. די זאַך הענגט נאָך לעת־עתה, נישט אינגאַנצן אָפּגעמאַכט, נאָר ס'איז אַ האָפענונג, אַז עס ווערט, אם־ירצה־השם, גיין — און זי ווערט, נישקשה, אָפּלעקן אַ פעט ביינדל.

האָדל האָט אויפגעהויבן די אויגן מיט אַ לויב און אַ דאַנק צו זיין ליבן נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר די גרויסע ניסים און גנאָד זיינע, וואָס ער האָט באַשיינפּערלעך געטאָן טאָן איר און איר טאָכטער. זי האָט געסילוקט דעם נדן, געמאַכט דער כלה, נישט פאַרזינדיקן, אַ שיינע גאַרדעראָבע, זיך אַ נייע יופּע און מענדיען אַ נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען פירן מיט דער קעסל־פויק ציפּען אונטער דער חופּה. לוי בחור מיט דער מומע שיינצע האָבן גענומען אונטערפירעניש, און מען האָט געטאַנצט, געלעבט די גאַנצע נאַכט.

און גאַנץ פרי איז האָדל די מעקלערין אינאיינעם מיט דעם מאַן העצקענדיק

זיך געגאַנגען מיט אַ מאַרש איבער די גאַסן. ווען הערשעלע זאָל נישט געווען גראָד זי דערקענען און אָנכאַפּן מיט אַ געשריי בײַ די פּאָלעס, וואָלט גלופּסק פאַרשלאָפן די גרויסע שמחה און זיך נישט צונויפגעלאָפן אָפּגעבן כבוד אַזאַ טײַערע מחותנתטע — איינע פון אירע פיינע פאַרשוינען.

דאָס אַכטע קאַפּיטל

אַ טיפע פינצטערע גרוב, באַהיט זאָל מען ווערן, איז געווען לוי בחורס קעלער. יענע ווילדע עקשנטעס מיט זייערע מיאוסע קליינשטעטלדיקע גענג, ווי בושה, אַשטייגער, טרייבן פון זיך, נישט לאָזן יענעם זיין אַ צו־נאָענטער שמעלקע — זיי אַז פלעגן אַריין אַהין, האָט די נשמה זייערע זיך אויסגעלייטערט, זענען געוואָרן, נישקשה, בעסער, ווייכער, צוגעלאָזטער און אַרויס פון דאָרט פאַרטיקע מענטשן. אַ קעלער איז דאָס געווען נאָר אַ גיהנום, און דער מלאך־חבלה פול־און־פול מיט אויגן איז אַ הונט אַקעגן לוי בחור מיט זיין בלינד אייגל. אין אים זענען געלעגן טויזנט רוחות, און דאָס בלינדע אייגל, וואַרפנדיק זיך, האָט אָנגעמאַכט אַ פאַרכט עפּעס נאָר ווי אַ מת, אַרומדרייענדיק זיך אויפן עולם־התהו. אויף גאָטס וועלטל דרייען זיך פיל אַזעלכע אַרום אין מענטשלעכע געשטאַלטן, עסן־פרעסן צעזעצטערהייט, טרינקען, פרוכפּערן זיך — דאַכט זיך מענטשן. און באמת זענען זיי גאָר טייוול. דאָס זענען דער נידעריקסטער סאָרט, פון אונטער דער ערד בגנבה אַנטלאָפענע טייוול, געקומען אַהער בלענד־זען, מאַכן די שפּיל, אָנטאָן צרות מענטשן און ס׳איז זייערער נישט פּטור צו ווערן. נישט אויסצורויכערן זיי נישט מיט קיין ווייַרויך, אויך נישט מיט קיין טינט, וואָס דער שטן אַפילו מיט זיין גאַנצער כנופיא האָבן דערפאַר אַזוי שטאַרק מורא. די גיהנום־פּאָליציי יאָגט זיך נישט אַזוי נאָך די דאָזיקע דעזערטירן, דער רוח וויל זיי נישט נעמען, צוריק אין דער ערד אַריין, צו אַלדי שוואַרצע־יאָר! אדרבה, זיי זאָגן ברוך שפּטרנו — טפו זאָלן זיי ווערן, אָט די שמוציקע מיאוס־פאַרדאָרבענע רוחות!...

דעריבער, דערהערנדיק נאָר פון דער מומע שיינצען לוי׳ס נאָמען, אַז ער וועט זי אַריינוואַרפן אין קעלער, איז ביילע פאַרציטערט געוואָרן און געבליבן טויט מיט אַלע אברים.

שווערע מינוטן האָט איבערגעלעבט ביילע, ליגנדיק אין איינע שרעק אויף דער קאַנאַפּע בײַ זיך אין חדר. איר ביטערע לאַגע דענסטמאָל האָט אויסגעזען ווי די לאַגע פון אַ מת ערשט אין דעם פרישן קבר, וואָס אָט באַלד באַדאַרף זיך, כפי יענע דאָרט שרייבן, צו אים אַנטפּלעקן דער משונה־ווילדער מלאך־הדומה און דערלאַנגען אים אַ פלעם מיט פייערדיקע אייזערנע ריטער. דאָס

אָבער איז נישט מער טאָקע נאָר ווי אַ משל, און באמת איז ביילען געווען צו מוט נאָך פיל ערגער, גאָר קיין פאַרגלייך, ווייל אַ מת איז דאָך מחויב צו ליידן, וואָרים דערויף איז ער דאָך געשטאָרבן, אַז ווערים זאָלן אים עסן זיין לייב, און יענער מחבל איז דאָך דערויף געשטעלט געוואָרן, אַז ער זאָל קאַטעווען, נעמען אים אין די הענט אַריין. זי אָבער, ביילע, אַ לעבעדיק באַשעפעניש, איז דאָך נישט מחויב זיך צו לאָזן לעבעדיקערהייט פייניקן. זי פאַרשטייט גאָר נישט, וואָס מען וויל פון איר האָבן. וואָס פאַר אַ רעכט האָבן דאָ „ווערים" עפעס אויף איר לייב־און־לעבן — יענע מיני ווערים, וואָס האָבן ביז אַצינד פון איר לעבן כלל נישט געוואוסט, נישט געפילט דעם צער פון דער מאַמעס טראָגן, איר בויכווייטיק ביים האָבן זי, איר האַרצווייטיק ביים דערציען זי, אירע יסורים, קאַפּדאַרעניש, גריזאַטע, אַפּקומעניש ביז דאָס קינד האָט גע־פּאַקט, געמאָזלט, אויסגעשטאַנען אַלע קינדערשע קרענק און זיך געשטעלט אויף די פיס. פאַר זיי איז זי דאָך גלייך ביים ערשטן מאָל, דערזעענדיק זי, געווען אַ גרויסע, אַ פאַרטיקע, אַ שיינע, אַ ליבלעכע, ווי פון דער הימל פלוצים אַזוי אויסגעוואַקסן. אַ בוים פלאַנצט אַ מענטש ביי זיך אין גאָרטן, אַרבעט, שפּאָרט נישט קיין מי, גיט זיך דערמיט אָפּ אַ צייט מיט יאָרן ביז ער דערלעבט זען אַ פאַרטיקע פרוכט, — קומט איינער צום גרייטן, דער רוח ווייסט פון וואַנען, און רייסט די פרוכט אָפּ!... ווי מען האָט עס אַ האַרץ צו רויבן ביי עלטערן אַ קינד, דאָס טייערסטע, דאָס בעסטע, וואָס קאָסט אַזוי פיל מי און געזונט; צו פאַרביטערן זיסע געפילן, אויסצולעשן ליכטיקע האָפענונ־גען; צו פאַרדאַרבן אַ לעבן, צו פאַרוויסטן אַ ריינע אומשולדיקע נשמה! און ווער — יידן!...

אין איינע שרעק ליגט ביילע. פון אַ מינדסטן שאָרך ערגעץ טיאַכקעט איר דאָס האַרץ, זי ציטערט, פלאַטערט — אַט־אַט קומט דער מלאך־חבלה אירער, אַנצוטאָן איר גרויסע, שרעקלעכע יסורים.

עס הערן זיך טריט, עס עפנט זיך די טיר — און אַ קאַלטע, ציטערנדיקע האַנט לייגט זיך ביילען פון הינטן אויף די נאַקעטע אַקסלען. אַ פראָסט לויפט איר איבער דעם גאַנצן לייב, זי טוט זיך געשווינד אַ זעץ־אויף, שטאַרק דער־שראָקן, מיט אויגן ווי אַ דולע.

— וואָס, קעצעניו, האָסט דו עס זיך אַזוי דערשראָקן? — הא, וואָס, נישט דערקענט?

ביילע קוקט שטאַרק צעטראָגן און זעט פאַר זיך דעם „חתן".

יענער פאַרשוין, וואָס מען האָט אים אַלץ פאַרגעשטעלט ביילען ווי אַ חתן, איז געווען אַ גוט שטיקל סחורה. דאָס פּנים זיינס מיט די רויטע בעקעלעך, די דיקע ליפּן, די פליישיקע נאָז מיט גרויסע נאָזלעכער און דערצו דאָס

קיילעכדיקע בייכל, האָבן געזאָגט, אַז ער איז אַן אָפּגעפּיינט מענטשל, האָט ליב זיך צוצולאָזן תענוג — ער איז איינער פון יענעם סאָרט פיינע־בריות, וואָס אַ כפרה ביי זיי די גאַנצע וועלט פאַר זייער נפשל. מענטשן געהערן זיך מיט זיי נאָר אויף אַזוי פיל אָן, אויף וויפיל עס קומט אַרויס, אָדער עס קען אַרויסקומען פון זיי זיך אַ נוצן אָדער עפּעס אַ פאַרגעניגן. יענער מעג דערביי שרעקלעך ליידן, אָפּגיין מיט שוויס, נישט דערעסן, נישט דערשלאָפן, עס מעג אים קאָסטן כבוד, געזונט און לעבן. קוים איז די זאַך אָפּגעטאָן, וואַרפט מען יענעם אַוועק ווי אַלטע אָפּגעדינטע שטיוול. יענעמס ליידן בשעת מעשה, ווען ער מאַכט זיי דאָס פאַרגעניגן, רירט זיי נישט אויף קיין האָר, פּונקט ווי דאָס ליידן פון פריש־צאַפּלדיקע פיש אונטער דעם מעסער: אדרבה, לאָז זיך עס צאַפּלען, לאָז זיך עס שליידערן, וואַרפן, אָט דרינען ערשט איז טאַקע דאָס גאַנצע פאַרגעניגן. אַ שיינער נאָמען, געלערנטקייט, גרייז־גרויע האָר איז אַקעגן זיי קיין באַשיצונג נישט. דעם קליגסטן, אָנגעזעענסטן מענטשן מאַכן זיי וואָכעדיק, ער פאַרנעמט ביי זיי נישט קיין אָרט, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. נישטאָ ביי זיי קיין הייליקייט, קיין אַכטונג צו קיינעם, קיין געפיל, קיין באַרעמהאַרציקייט. אין יענעמס צרות און ווייטיקן זעען זיי דאָס נאָר, וואָס קומט פאָר עפּעס אַביסל משונה, וואָס קיצלט צום לאַכן. פאַלט עמעצער, אַשטייגער, ברעכנדיק האַלדז און געניק, קייכן זיי פאַר געלעכטער, ווי שיין ער האָט זיך עס צעלייגט! וויינט איינע עפּעס אַ באַטריבטע, אַ פאַר־אומערטע, האָבן זיי הנאה צוקוקן זיך, ווי עס פאַרפאַרבן זיך איר די בעקעלעך, מאַכנדיק דערביי: אַך, ווי שיין זי איז, די טרערן גיבן איר צו דעם זיבעטן חן! עס מאַכט זיי פאַרגעניגן, ווען איינער דראַפּעט זיך אויף די גלייכע ווענט, קלעטערט, דרייט זיך אויף אַ שטריק פאַר דעם שטיקל זינדיקן ברויט; ווען אַן אָרימענקער, נעבעך, לויפט, אונטערשפּרינגענדיק מיט די באָרוועסע פיס, ווינטער אין אַ ברענענדיקן פראָסט! ווען צען אָרעמעלייט שלאָגן זיך ווי די הינט איבער אַ ביין, וואָס מען טוט זיי אַ וואָרף. — דאָס זענען מיני באַשעפע־נישן, וועלכע דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, האָט זיי אויף אַ ווײַלע אַוועקגעלייגט פון דער האַנט, נאָך נישט פאַרטיק געמאַכט זיי אינגאַנצן, האָט זיי געשווינד געכאַפּט דער שוואַרץ יאָר, אין איילעניש, אין כאַפּעניש, אַריינגעלייגט אינעווייניק אין זיי אַ שטיין אָנשטאָט אַ האַרץ, אַ נשמה פון אַ הונט אָנשטאָט אַ מענטשלעכע, און אַזוי אַרויסגעלאָזט זיי אויף צרות אין דער וועלט!

— קוצעניו! — מאַכט דאָס באַשעפעניש עפּעס ווי געמיוקעט, צושאַרנדיק זיך צו ביילען ווי אַ קעצעלע. — אָט אַזוי אַז דו בלאָזט זיך, מאַכסט פּיסקעלעך, ביסט דו עפּעס אַזוי שיין, געפעלסט דו מיר עפּעס אַזוי שטאַרק!

— גייט אייך, גייט! — מאַכטביילע, אָפּרוקנדיק זיך ווייטער אַביסל.
— אָט גיי איך, גיי, — זאָגט דאָס נפש און שאַרט זיך נעענטער צו.
— ניין, נישט אַזוי. ווייטער אַביסל. זייט־זשע מוחל! — רופט זיך אָפּ ביילע און טוט זיך ווייטער אַ רוק.
— באַדאַרף מען דאָך פריער זיך געזעגענען, ווי דער שטייגער איז, אָט אַזוי, אַזוי, — זאָגט דער פאַרשוין אויסשטרעקנדיק די האַנט און וויל אַרומנעמען ביילען.
— ביי אונדז איז אַן הענט, — טוט זיך ביילע אַ כאַפּ און אַ רוק נאָך ווייטער.
— וואו ביי אונדז? דאָרט, מיינסט דו, אין קאַבצאַנסק? — דו ביסט דאָך נישט מער אין קאַבצאַנסק, געפינסט זיך דאָך היינט דאָ. דו פאַרשטייסט? — וואָס האָט איר, איך בעט אייך, צו מיר, צו אַ פרעמד אָרעם מיידל? געוואַלד וועל איך שרייען, וואו בין איך? אין אַ וואַלד אָדער צווישן יידן? — רעדט ביילע מיט האַרץ און וויינט מיט בלוטיקע טרערן.
— אַז דו וויינסט, ביסט דו נאָך שענער, טאַקע נאָר עפּעס אַ רויז, אָפּגעפּרישט פון טראָפּנס טוי, שאַ! וואָרים איך וועל עס נישט אויסהאַלטן.
— דערבאַרעמט זיך, איך בעט אייך, דערבאַרעמט זיך אויף מיר, אויף מיינע יונגע יאָרן!
— זיס ווי צוקער! — מיוקעט דער פאַרשוין מיט אַ פריקרע שמייכעלע, אַריינלייגנדיק די האַנט אין דער בוזעם־קעשענע.
— דערבאַרעמט זיך, ווען נישט אויף מיר, כאָטש אויף מיין טאַטע און מאַמע! זיי זענען, נעבעך, אַלט, צעבראָכן, אַ גאַנץ רחמנות... אוי, איר זאָלט וויסן, ווי ליב זיי האָבן מיך, ווי שווער זיי איז געווען זיך צעשיידן מיט מיר!... די נויט נאָר האָט געטריבן, אוי, די נויט, די נויט...
— נאַ, מוציקל, נאַ־נאַ! — מאַכט דאָס נפש מיט אַ קאַלטער לעבער, אַרויסנעמענדיק פון דער בוזעם־קעשענע אַ גאָלדן בראַסלעטל און דרייט עס ביילען האַרט פאַר די אויגן.
— אַוועק, גזלן! — טוט ביילע אַ געשריי שטאַרק אָנגעצונדן און אַ שטופּ פון זיך דעם פאַרשוין מיט דעם גאַנצן כח, אַזוי אַז ער איז געפלויגן צו דער טיר און דאָס בראַסלעטל איז אים פון דער האַנט אַרויסגעפאַלן.
און באַלד טאַקע ווי דער אַרויס, קומט לוי בחור אַריין. זיין בליק איז פייער, און דאָס בלינדע אייגל וואַרפט זיך ווילד אַ שרעק. ביילע ציטערט, איז בלאַס ווי די וואַנט.
— אַזוי, האַ, מאַמזעלכען, וועסט דו עס פירן ביי מיר לענדער?!... גאַר־

נישט, הא, הפקר, מיינסט דו, הפקר אַ וועלט! — זאָגט לוי בחור מיט אַ שטילער רציחה, אַנבעמענדיק ביילען ביי בײדע אָרעמס און קלעמט שטאַרק, אַזוי אַז איר פאַרכאַפּט דער אָטעם און פאַר וויטיק פאַרבייסט זי די ליפּן. — אַ־יאָ, פייגעלע מיינע, דו האָסט געשפּאַסט? ענטפער, האַרץ מיינס, יאָ?

— אוי, נישט גוט!... לאָזט מיך כאַפּן אַביסל דעם אָטעם, — זיפצט ביילע און מיניעט זיך פאַר גרויסע אַנגסטן, ווי אַ יונג הינדעלע צאַפּלט ביים שפאַרבער אונטער זיינע שאַרפע נעגל.

— הייסט עס, אַפנים, טאַקע אַזוי, געשפּאַסט! — מאַכט לוי מיט אַ משונה־זיס מינעלע, וואָס הייסט ערגער ווי געשאָלטן אין טאַטן אַריין! — ענטפער־זשע, גיכער!

— וואָס ענטפער, וואָס? — שטאַמלט ביילע שטאַרק צעטראָגן, איינ־בויגנדיק דעם קאָפּ.

— יאָ אָדער ניין, וויל איך וויסן. שאַרף גערעדט.

ביילע שטייט אין איינע צרות און קען נישט עפענען דאָס מויל. פּלוצים קומט איר אויפן געדאַנק די אָפּיצערקע. די אָפּיצערקע, דאַכט זיך, שטייט איר אַצינד פאַר די אויגן אין יענער טרויעריקער לאַגע, ווי זי איז צוריק־געקומען פון ביקור־חולים: שוואַך, צעבראָכן, פאַראומערט, פאַרשמאַכט, און וויזט איר אויפן בוים, אויף וועלכן זי האָט זיך געהאַנגען... „איידער אויפן בוים שפּעטער, נאָך אַ געפּייניקט, וויסט לעבן, בעסער באַלד טאַקע אַ ריינער טויט", אַזוי טראַכט ביילע און זי זאָגט, אויפהויבנדיק דעם קאָפּ, באַהאַרצט גאַנץ שאַרף:

— ניין!...

— אַהאַ, ווילסט דו, הייסט עס, איך זאָל איבערשמועסן אַביסל מיט דיר דאָרט אין קעלער! — זאָגט לוי, אַנטוענדיק זיך אין גזלן, און דאָס בלינדע אייגעלע האָט זיך אים צעשפּילט. — יאָ אָדער ניין? האָסט נאָך אַ ווײַלע צייט. איינס, צוויי, דריי . . .

ווי אַ משוגענער הונט, שטיל, מיט שוים אויף די ליפּן, וואַרפט זיך לוי אויף ביילען, און ווי ער כאַפּט זי אָן ביי די האָר, וויל זי שלעפּן, לויפט אַריין די מומע שיינצע עפּעס זייער צעטראָגן, גאָר אָן אַ נשמה, דאָס טיכל אויפן קאָפּ פאַררוקט, די האַנט אויפן האַרצן, קוים וואָס זי כאַפּט דעם אָטעם, טוט אַ נעם לוי'ן ביים אַקסל און רוימט אים עפּעס איין אין אויער. ער בלייבט גלייך שטיין אָפּהענטיק, עפּעס גאָר ווי איינער, וואָס מען פּאַטשט אים אויס.

— ביילעניו, האַרצעניו, וואָס איז דיר? ווי איז מיר, עפּעס איז דאָך אויף דיר גאָר קיין פּנים נישטאָ! — מאַכט די מומע שיינצע צו ביילען מיט

גרויס רחמנות, ווי אַ געטרייע מוטער. — גיי, טאַכטער, אין גאָרטן אַריין, גיי כאַפּן אַביסל פרישע לופט.

ביילע שטייט אַ ווײַלע נישט טויט—נישט לעבעדיק, ביז זי קומט צו זיך און גייט געשווינד אַרויס.

— אַי, אַ רוח אין איר טאַטן אַריינגעפלויגן, ברענען זאָל זי, האָדעלע די חצופה, מיט איר מענדריקן אינאיינעם! — צעפלאַקערט זיך די מומע שיינצע און שילט, נאָכדעם ווי ביילע איז אַרויסגעגאַנגען. — אַוודאי זיצט זי דאָרט אַצינד און גאָט דער לעבעדיקער אין הימל ווייסט, וואָס פאַר אַ שפּיל זי, די חצופה, די פאַלשע קאַץ, קאָן מיט איר בייז ציגנגל אָנמאַכן אונדז. אָפּדאָרן זאָל איר דאָס ציגנגל, רבונו של עולם! קענסט זי דען נישט, די כלבתא, ווער זי איז? זי, אַז עס קומט אויס ענג, געפינט תמיד אַ וועג אויסצודרייען זיך גלאַט און אַנדערע אַריינדרייען אויף איר אָרט... „וואו איז דאָס מיידל? דאָס מיידל וואו איז?” — פרעגט מען און מען וויל וויסן דאָרט, מענטשן שטעלן זיך פאַר איר אַרויס, לייגן אײַן די וועלט. שלעכט! דו פאַרשטייסט?

— ווער האָט עס דיר איבערגעגעבן דעם סוד, וואָס דאָרט טוט זיך? — פרעגט לוי דאָס ווייב, וואונדערנדיק זיך.

— ווער מיר איבערגעגעבן? — מאַכט די מומע שיינצע. — איציק פאַקטאָר, וואָס רייבט זיך דאָרט אַרום די אדונים און הערט זיך צו צו אַלצדינג דאָרט. דו וואונדערסט זיך אפשר, מיט וואָס איז היינט ערגער ווי פריער, פריער פלעגט מען . . .

— מילא, צו וואָס טויג מיר מעשיות, וואָס פריער, — מאַכט לוי, אַריינ־פאַלנדיק דעם ווייב אין די רייד. — היינט וואָס איז?

— היינט איז נישט דאָס וואָס אַמאָל, — זאָגט שיינצע מיט אַ זיפץ טיף פונעם האַרצן. — אַנדערע צייטן... אויך אַן אַנדער אָדון אין שטאָט, אַ נייער, ערשט אָנגעקומען, ער קען אונדז נישט, מיר קענען אים נישט, מען זאָגט, ער איז אַ פייער, נעמען איז ביי אים אַי־אַי! דו פאַרשטייסט?... גאָר ניט קיין גוטער משא־ומתן.

— להד״ם! — מאַכט לוי, שאָקלענדיק מיט אַ פינגער אַקעגן דעם ווייב.

— להד״ם הייסט אַ פייג... גאָרנישט, נישטאָ! טאָמער קומט מען, לאָז די שעה נישט זיין, פרעגן — איז איין וואָרט: נישטאָ! דו הערסט? נישטאָ, נישטאָ און נישטאָ.

— יאָ, אַז יענע וועלן זיין נאַראָנים, גלויבן אויפן וואָרט און נישט שטעלן זיך זי זוכן דאָ. אַ תירוץ אַביסל פאַר די בענטשליכט!

— נאַרישע יידענע! — שפּעט לוי אויס דעם ווייב, שאָקלענדיק אויף איר מיטן קאָפּ. — מען באַדאַרף באַצייטנס דעם חמץ אויסרוימען, דאָס הייסט, מען

באַדאַרף זי אָפּפירן אַהין, צו אונדזער פּיוּולען, שאַ, שטיל, עס זאָל נישט קרייען קיין האָן. דו פאַרשטייסט ?

און דענסטמאָל טאַקע, ביינאַכט, האָט זיך געלאָזט הערן אַ געקלאַפּערײ פון רעדער ביי לוי בחור אויפן הויף. דאָס איז אַוועקגעפאָרן די מומע שיינצע מיט ביילען, אונטער אַן אויסרייד, דורכצופאָרן זיך אַביסל, כדי זי, ביילע הייסט עס, זאָל עטעמען אַביסל פרישע לופט און לאָז זי, נעבעך, האָבן תענוג עטלעכע מינוט.

די מומע שיינצע איז דאָך, נאָך אַלע זאַכן, פאָרט די מומע שיינצע — אַ טייערע נשמה !...

דאָס זעקסטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

די געשעפטן רפאלס האָבן אים געטריבן קיין לאָדז, זען זיך מיט זיינע באַלעבאַטים, די פאַבריקאַנטן דאָרט, וואָס זענען געשטאַנען שמאָל; נאָר מחמת פיל וויכטיקע זאַכן, וואָס אים איז נויטיק געווען אָפּצואַרבעטן דאָ אויפן אָרט, און טאַקע אַביסל אויך צוליב דער מעשה מיט הערשעלען, האָט ער אָפּגעלייגט די נסיעה זיינע אויף אַ קורצער צייט. אַצינד ווייסט שוין רפאל, וואָס הער־שעלעס אָנכאַפּן זיך אָן האָדל די מעקלערין האָט אַזוינס באַטייט; אַצינד פאַרשטייט ער שוין זייער גוט, אַז די דאָזיקע האָדל, אויף וועלכער מען טומלט אַזוי שטאַרק, האָט אָפּגעטאָן אַ מיאוסע מעשה מיט אַ יידישער טאָכטער, נעבעך, וואָס מען טאָר עס בשום־אופן נישט אַזוי לאָזן. ער האָט דעריבער אָנגעווענדט אַלע מיטלען, געאַרבעט מעשים, די זאַך זאָל זיך דערוויזן — וואו איז אַהינ־געקומען אָן אָרעם מיידל, נעבעך, און הערשעלע, וואָס זיצט דערווייל איינ־איינעם מיט האָדלען פאַר דעם בלבול, וואָס זי האָט אויף אים געמאַכט, זאָל ריין ווי גאָלד אַרויס פריי. נאָר מער פון אַלע זאַכן האָט אים פאַרהאַלטן דאָ חנצע. זינט אים איז געקומען צו די אויערן די שלעכטע לאַגע, אין וועלכער די לאָדזער פאַבריק געפינט זיך, און אַרויסזעענדיק דעם קלאַפּ אין אַ היפּש ביסל געלט, וואָס לייבצען שטייט פאַר דורך אים צו כאַפּן, האָט ער אויסגעמיידט לייבצעס הויז. דאָס האַרץ האָט אים געצויגן צו חנצען, אַ פאַרגעניגן צו פאַר־ברענגען מיט איר אַביסל די צייט, אָבער קומען צו איר איז אים געווען שרעקלעך שווער. סטייטש, מיט וואָס פאַר אַ פּנים וועט ער קוקן לייבצען אין די אויגן, און דרייען, אָפּליגנערן אים מיט דער צונג! און ווי שלעכט אים איז דאָ, נישט ווילסנדיק וואָס צו טאָן, הויבט עס אים נאָך אָן איינעווייניק צו מאָנטען אָט אַזוי:

„פאַרדאַרבענער מענטש! — רופט זיך אין אים אָן דאָס געוויסן. — זען זי ווילט זיך דיר! צוליב וואָס? צוליב זיך, פון דיין הנאה וועגן, צוליב דיין באַגערן. דו אַבי געכאַפּט אַ קוק, נאָך אַמאָל אַ קוק, הנאה געהאַט פון איר שיינקייט, פאָרסט דו זיך אַוועק, און גאָט ווייסט ווען דו קומסט צוריק, נישט צו באַרעכענען זי, נעבעך, אַז דער מח וועט זיך איר דאָ איבערקערן טראַכטנ־דיק, וואָס דיין פאַרשוואונדן ווערן פלוצלונג באַטייט, זי זאָל עס כאָטש אָנהויבן

צו וויסן וואָס, פאַרוואָס ?... זי איז זיך געווען אַ פּשוט ווייבל, פאַרשלייערט געוויינלעך ווי אַלע אַנדערע גלופּסקער יידישע טעכטער, נישט צופיל צו דענקען, צופיל איבערצוקלייבן; פאַר איר איז רעכט געווען אַלצדינג, ווי די וועלט פירט זיך, אַזוי איז גוט, אַזוי באַדאַרף זיין. קומסט דו, שיינער מענטש, צינדסט אין איר אָן אַ העליש פייער, גיסט איר איין שכל צו פאַרשטיין. דאָס פריערדיקע לעבן אירס מיט דעם גאַנג פון דער וועלט אַרום איר הערט איר שוין אויף צו געפעלן, איר וועלט איינגאַנצן ביסט דו, דו, נאָר דו — און פּלוצים פאָרסט דו זיך אַוועק, נישט צו דערקלערן איר פריער כאָטש פאַרשטעלט, פאַרוואָס דו פאָרסט, לאָז זי זיך נישט האַלטן פאַר אַ באַליידיקטע, אַן אַוועק־געוואָרפענע; לאָז זי כאָטש האָבן אַ האָפענונג, אַז דו וועסט צוריקקומען, און פאַר פאַרדרוס און האַרצווייטיק נישט אויסגיין ווי אַ ליכט.“

ביי רפאלן איז דעריבער געבליבן נישט צו רירן זיך פונעם אָרט, ביז ער וועט טאָן זיין שולדיקייט, רעדן מיט חנצען און דערקלערן איר אָפן אַלצדינג.

עס האָט געקאָסט רפאלן גענוג געזונט, ביז ער האָט זיך אויסגעריסן צו חנצען. — קומענדיק שוין צו דער טיר, איז ער געבליבן אַ ווילע שטיין צע־מישט. אַראָפּגעלאָזט די אויגן, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געגאַנגען גנבענען. שווער ווי דער טויט איז אים געווען צו לייבצען אין הויז אַריינצוקומען. דאָס איינציקע האָפענונג זיינס איז געווען, טאָמער גראָד, אויף זיין מזל, איז לייבצע אַצינד נישטאָ אין דער היים. דאָס האָט אים צוגעגעבן אַביסל מוט און ער איז אַריין אין שטוב מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ.

דער ערשטער, וואָס איז אים אַקעגן געקומען — איז געווען לייבצע!

— ברוך־הבא, אַ גאַסט! — זאָגט לייבצע, קלאַפּנדיק זיך די נאָז מיט אַ פינגער און צושאָקלענדיק מיטן קאָפּ. — אַי־אַי־אַי, פאַרפאַלן צו ווערן אַזאַ לאַנגע צייט!... נישט שיין פון אייך, כ'לעבן!... האָב מיך עס גאָרנישט גע־ריכט, אָסור... סטייטש, סטייטש, איר זאָלט אַזוינס טאָן, אַי־אַי־אַי!

רפאל ברומלט עפּעס אָן ווערטער, צו פאַרענטפערן זיך כלומרשט, און איז צעטראָגן. לייבצע איז אויך עפּעס גאָר צעטראָגן, גייט איבער דער שטוב הין־און־צוריק, צופּט דאָס בערדל, רייבט זיך דעם שטערן און דאָס פּנים איז אים פאַרפלאַמט. בנציע, אין אַ כאַלאַטל, אין אַ מין קלאַפּענמיצל עפּעס אויפן קאָפּ, שטייט עפּעס שטאַרק צעדרייט אין אַ ווינקל, מיט גרויסע טראָפּנס שווייס אויף דעם פּנים, בלייך ווי די וואַנט און דאָס אויסזען זיינס איינגאַנצן איז גאָר ווי אַ מויז, וואָס מען שלעפּט אַרויס פון זויערמילך. אין דער מיט שטוב ליגט אַ גרויסער, איינגעפּאַקטער, לעדערנער קלומעק, אָנגעפּוישט מיט אַ בויך, נאָך נישט געקרעמפּעוועט מיט דער שטריק, וואָס פּלאָנטעט זיך אַרום אים.

אַ היפּשע ווײַלע איז שטיל, אַלע שווײַגן, גלײַך ווי עס וואָלט זײַ אָפּגענומען דאָס לשון, נאָר מען זעט, אַז אין לײַבצען קאָכט זיך דאָס בלוט.

— אַזוי, אַזוי גייט עס אין דער וועלט! — מאַכט נאָך אַ היפּשע צײַט שווײַגן לײַבצע פֿאַרטראַכט, אָפּשטעלנדיק זיך אַקעגן רפֿאלן און אָנקוקנדיק אים שאַרף. — נאָך זייער שיין, כּ'לעבן, פֿון אײַך, וואָס איר זײַט כאָטש געקומען, איז דאָס רעכט, האַ? טוט מען עס אַזוי?... מילא, נו!... ווי שטייען עס, האַ, די — די עסקים?

— בע! — בעקעט רפֿאל אונטער דער נאָז, אַבי אויסצודרייען זיך ווי עס איז, טראַכטנדיק בײַ זיך: — פּע, לײַבצע האָט שוין געמוזט אָנשמעקן, ער ווייסט שוין, אַפֿנים, מײַנע צרות.

— אַזוי, האַ, זאָגט איר: בע? — מאַכט לײַבצע, פֿאַרדרייענדיק די נאָז, נישט אַראָפּצונעמען קיין אויג פֿון רפֿאלן, טראַכטנדיק בײַ זיך: הע־הע! ער ווייסט שוין אַלצדינג. זײַן „בע" הייסט, אַפֿנים, ער האָט אָנגעשמעקט, וואָס בײַ מיר אין שטוב גייט אַצינד פֿאָר. נאָר . . . טאַ! — וואָס קוקט איר עס עפּעס אַזוי, רב רפֿאל, און שווײַגט?

— עט!... איך קוק מיר אויפֿן קלומעקל, קוק איך מיר. ווער קלײַבט זיך עס דאָ בײַ אײַך אין וועג אַרײַן, רב לײַבצע?

— הייסט עס אָט, איר פֿאַרשטייט!... אדרבא, אַזוי איז נאָך גלײַכער, אַז איר פֿאַרשטייט, — ענטפֿערט לײַבצע מיט אַ מינעלע פֿון אַ ייִדן אַ פּיקח, וואָס שטויסט זיך אויפֿן וואונק. און ווענדנדיק זיך באַלד טאַקע צום איידעמל טוט ער אים אַ זאָג:

— מעגסט דערווײַל גיין, בנציע, אין דײַן קלייזל אַרײַן דאָרט. די זאַך בלײַבט לעת־עתּה אַזוי, ווי מען האָט גערעדט.

— זאָל איך גיין אַזוי טאַקע אין כאַלאַטל, אָדער אַרויסנעמען פֿונעם קלומעק די לאַסטיקענע קאַפּאָטע מײַנע? — טוט בנציע אַ פֿרעג.

— נישקשה אַזוי אויך. וואָס איז דען אַ כאַלאַטל? דאָס ערשטע מאָל דען איז דיר אַהין, אין קלייזל, אין אַ כאַלאַטל!...

„אַ־ווּאַ, דאָס שטעקעלע, פֿאַרפּאַקט דאָס שטעקעלע!" — מאַכט צו זיך אַליין מיט אַ קנייטשעלע בנציע, לאָזנדיק זיך גיין מיט די פּיסעלעך צו דער טיר, טוט אַ קוש די מזוזה און רוקט זיך אַרויס פֿון דער שטוב שטיל ווי אַ קעצעלע.

— אָט אַצינד קענען מיר שמועסן גאַנץ אָפֿן, — זאָגט לײַבצע, אָנגעמענדיק זיך בײַם בערדל, און שטשירעט אויס איין אייגל אויף רפֿאלן. — צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נאַרן, קיין סודות אין דער וועלט איז נישט... די מעשה דערפֿון איז אַזוי: ס'איז, פֿאַרשטייט איר מיך, אַ צעשטערט לעבן!... אדרבה זאָגט,

איר קענט דאָך אים, מיין איידעם. נו, וואָס? אַ יונגערמאַן אַ פיינער, אַ טאַטנס אַ קינד, אַ צאַצע. איך פון מיין זייט האָב אים ליב, אין מיינע אויגן האָט ער דעם זיבעטן חן, בין פון אים צופרידן. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט. נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז זי, דאָס ווייבל, איז אַ נאַר!... איר פאַרשטייט וואָס? זי, אַ טריאַטער, כ׳לעבן! זי איז נישט צופרי . . .

לייבצע דערערדט נישט דאָס וואָרט און וואָרט, קוועטשנדיק זיך, ווי אַ געוויינערין, מיט אַזאַ מינע, אַז רפאל זאָל אים דאָס וואָרט פונעם מויל אַרויס-נעמען.

— נישט צופרידן, — כאַפּט רפאל און רעדט אַרויס דאָס גאַנצע וואָרט, פילנדיק בשעת מעשה, ווי אַ שטיין איז אים פונעם האַרצן אַראָפּ, ווייל ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז לייבצעס צעטראָגנקייט נישט וועגן געלט־עסקים מיט אים, נאָר עס באַטייט גאָר עפּעס אַנדערש.

— אַ־אַ־אָט!... נישט צופרידן, נישט ליב, זאָגט זי, — זאָגט לייבצע אויס־שפּייענדיק דריי מאָל. — פּע! איך דערקען גאָר עפּעס נישט פון אַ צייט מיין טאָכטער, אַזוי געענדערט האָט זי זיך. זי רעדט עפּעס אַזוינס, וואָס פּאַסט גאַרנישט פאַר אונדז, פאַר אונדזער שטאַנד. האָט איר געהערט אַ זאַג אַביסל — פיינט אַ מאַן! און ווער, נאָך ווער? אַ געלעכטער, כ׳לעבן, אַזאַ . . . אַזאַ . . . אינגאַנצן, איך בעט אייך מחילה, אַזאַ . . . עס איז נאָר עפּעס ווי אַ כישוף, איינעמס אַן אָפּגעטאָנענע זאַך. איר ווילט עס אפשר נישט לייזן, אייך איז אפשר נישט איינגענעמען אַזוינס צו הערן?... אדרבה, זאָגט, זייט מוחל, זאָגט, זאָגט!

„אָט פון וואַנען די כמאַרע רוקט זיך אויף מיר אָן! — טראַכט ביי זיך רפאל און עס באַשלאָגט אים אַ קאַלטער שוויס. — לייבצע, אַפּנים, האָט אָנ־געשמעקט דאָ דאָס גאַנצע שפּיל... מיין אַרבעט, מיינט ער, איז עס, און פאַדערט מיך דאָ אויף, אים עס צו דערקלערן. אַ מיאוסע מעשה!...״

— אַהאַ, איר שוויגט! — מאַכט לייבצע נאָכדעם, אַז ביידע האָבן אַ ווײַלע געשוויגן. — אָיאָ, איר האָט מיר נישט וואָס צו ענטפערן?... נו, הערט־זשע אויס מיך. מילאַ, זאָגסטו דו, הייסט עס, טעכטערל — פיינט! נו, שאַ, האָב זיך פיינט און ביי דיר בלייב עס. וועמעס עסק איז דאָס, צו וויסן דיינע חפציות? ליב־שמיב, פיינט־שמיינט—נאַרישקייטן!... זאָכענישן אַזוינע, נישט ווערט די רייד, וואָס צווישן מאַן און ווייב, ווער גיט עס אַרויס? — שאַ!... איז דער כישוף אָבער, צו אַלדי רוחות, עפּעס אַזוי גרויס, אַז ניין! איך קען מיט אים, זאָגט זי, אין איין שטוב נישט זיין. זיצן, זאָגט זי, מיט אַ מענטשן, וואָס מען האָט פיינט, איז אַן עבירה, ברענגט מיך נישט, זאָגט זי, צו קיין זיווג. איך בין נישט קיין בהמה. אַ מענטש, זאָגט זי, בין איך, אַ מענטש מיט אַ

ווילן, מיט אַ דעה!... איר הערט אַביסל, אַ זאָג פון, מחילה, אַזאַ, אַזאַ . . .
בקיצור, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט — ביז ס'איז געקומען דערצו, מען זאָל נעמען דאָס באַלעבעסל, נעבעך, אים מיט הכל־בכל, האַק און פּאַק, אַפּשיקן צו די עלטערן זיינע אַהיים. — אוי, האָב איך עס היינט אַ טאָג פון מיינע, פון דער טאַכטער און פון דער מאַמען, קאַלט און וואַרעם!... ווייסט איר וואָס, — לאָזט אויס לייבצע מיט אַ געבעט. — פאַר אייך, רב רפאל, האָט מען זיך נישט צו שעמען, איר זייט דאָך אַ היימישער מענטש, אונדזערער אַ גוטער פריינט. אַט, כ'לעבן, קומט, לאָמיר אַריינגיין צו חנצען, ס'איז אַצינד דאָרט ביי איר חושך. איר וועט זי, אַזוי טאַקע ווי איר קענט, אַביסל אויסשטראָפן, געבן איר צו פאַרשטיין, אַז זי איז אַ שוטה, אַ נאַריש ווייבל, ווייסט אַליין נישט, משטיינס־געזאָגט, וואָס זי וויל. אייערע ווערטער, נישקשה, וועלן ווירקן. איר זייט ביי איר — דאָס זאָג איך אייך בסוד, צווישן אונדז — אַ גרויסער חשוב. היינט וועט איר דאָך מקיים זיין טאַקע אַ מצווה אויך — אַריינלייגן זיך אין שלום צווישן מאַן און ווייב, צונויפפירן אַ פּאַר־פאָלק... אַט, קומט, כ'לעבן, קומט.

לייבצע שלעפּט רפאלן ביי דער האַנט און גייט פאַראויס. רפאל — אַז אַך און ווי צו אים, וואָס זאָל ער, נעבעך טאָן? — לאָזט זיך פירן, נישט ווילנדיק, איבער אַ לאַנגן קאָרידאָר און שלעפּט זיך אים נאָך ווי אַ קו אַ קעלבל.

ביים עפענען די טיר אין חנצעס חדר לאָזט זיך פון דאָרט הערן יענטלס קול, וואָס שטייט און טענהט האַלב מיט גוטן, האַלב מיט בייזן מיט דער טאָכטער אירער, וואָס זיצט אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיט ביידע הענט ביי אַ טישל אין אַ ווינקל. קוים איז לייבצע אַריין מיט רפאלן, ווערט מיט אַמאָל איבערגעהאַקט דער שמועס.

— נישקשה, יענטל! אייגענע מענטשן. רב רפאל האָט עפּעס צו שמועסן מיט חנצען אַ פּאָר ווערטער, — רופט זיך אָן לייבצע, ווינקענדיק צום ווייב, וואָס האָט אַזוי פיל געהייסן: מעגסט אַרויסגיין, זיי מוחל!

יענטל אָבער וויל זיך נישט אָנשטויסן אויפן וואונק און שטייט פאַר־וואונדערט, מאַכנדיק מיט די אַקסלען, קוקט אָן דעם מאַן מיט אַ קרום פּנים, וואָס האָט אַזוי פיל געהייסן: האָסט געמעגט, כ'לעבן, נישט אַריינקומען, דו לעקיש איינער!

— נו, זיצט, זייט־זשע מוחל, זיצט, מיר בעטן, — זאָגט לייבצע, אונטער־רוקנדיק רפאלן אַ בענקל פּונקט אַקעגן חנצען.

שטאַרק צופרידן מיט דעם אויפטו זיינעם, רוקט ער זיך צו באַלד צום ווייב, רוימט איר איין עפּעס אין אויער — און ביידע גייען אַרויס.

לייבצעס פינצטער מזל איז באַשיינפּערלעך טאַקע שוין אַזוי געווען, דער טאָכטער צו העלפן אין אַלע אירע האַנדלונגען פונעם אָנהויב אָן ביז איצט,

פונקט אַקעגן זיין וואונטש. ס׳איז מסתמא פונעם הימל אַזוי אָנגעשריבן געווען, אַז ער אַליין מיט זיינע משונה געגנג זאָל אָנמאַכן אַ פאַרדרייעניש ביי זיך אין שטוב, עס זאָל דורך אים אַליין אַרויסקומען דאָס, פונקט פאַרקערט וואָס ער וויל. שלים־מזלדיקער לייבצע! גיט עס ביי יידן נאָך שלים־מזלדיקע טאַטעס אַזוינע? — ס׳איז כדאי צו וויסן...

רפאל און חנצע זיצן, אָנקוקנדיק זיך פאַרוואונדערט אַקעגן עטלעכע מינוט, נישט צו רעדן אַ וואָרט. דערנאָך איז רפאל צום ערשטן אַרויס מיט אַ ביטער שמייכעלע:

— איר ווייסט, חנהלע, צו וואָס דער טאַטע האָט מיך אַהער געבראַכט? דער טאַטע וויל, איך זאָל „אייערן״, איר פאַרשטייט, פאַרריכטן ביי אייך דאָס מזל און אייך טאַקע אַביסל אויסשטראָפן.

— הייסט עס, דעם טאַטנס אַ מענטש?! נו, שטראָפט־זשע מיך, אַז איר האָט זיך אונטערגענומען, — מאַכט חנצע, אַביסל מיט פאַרדראָס.

— ניין, חנהלע, אויסשטראָפן באַדאַרף מען נישט אייך, נאָר מיך, — זאָגט רפאל מיט אַ זיפץ פונעם האַרצן.

— דאָס הייסט אָנצוהערעניש געבן, — מאַכט חנצע, רויט ווערנדיק ווי פייער, — אַז דריבער, וואָס צווישן מיר און מיינעם, איז אייער שולד, און זיפצט אַצינד דערויף...

— אַי, פלאָגט מיך נישט, איך בעט אייך, אַי, איר זאָלט וויסן מיין האַרץ!...

— נו, וואָס־זשע וואָלט געווען, אַז איך זאָל וויסן? וואָלט איך געהאַט פאַרגעניגן פון אייער געטריישאַפט און איבערגעבעטן אייך פאַר מיינע רייד אַצינד.

רפאלן האָט זיך נישט געלייגט די צונג באַלד טאַקע אָפּצוענטפערן איר, וויסנדיק ביי זיך, אַז ווען זאָל חנצע וויסן זיין האַרץ, צוליב וואָס ער איז דאָ געקומען, וואָלט זי קיין גרויס פאַרגעניגן נישט געהאַט, און אים איבערגעבעטן אַוודאי נישט באַדאַרפט.

— אָדער אפשר מיינט איר, אַז איר פאַרדינט, מען זאָל אייך אויסשטראָפן דערפאַר, וואָס איר זייט אַזאַ לאַנגע צייט נישט געקומען צו אונדז אין שטוב אַריין, און איר פילט אייער שולד? — וואַרפט חנצע אַריין ווייטער אַ שטעכווערטל.

רפאל איז שטאַרק צעטראָגן. ער קוקט אויף חנצען מיט ליבשאַפט, מיט געבעט און שווייגט.

— שוויגן הייסט גערעדט, — זאָגט חנצע, זייער גערירט פון זיין בליק, אַזוי אַז טרערן שטעלן זיך איר אין די אויגן, און עס רייסט איר דאָס האַרץ, קוקנדיק אויף אים. — איך בעט אייך, ערגערט זיך נישט, נעמט מיר נישט

פאַר אומגוט, וואָס איך האָב מיך אַביסל דאָ געהיצט. וואָס זאָל איך טאָן? ס'איז ביי מיר היינט שוין אַזאַ טאָג. אוי, אַ טאָג! אוי, שטיי איך עס אויס!...

— טייערע, גוטע חנהלע! — מאַכט רפאל, אויפשטייענדיק צעקאָכט פונעם בענקל, וויל אָננעמען ביי דער האַנט חנצען, אויסגיסן פאַר איר זיין שווער ביטער האַרץ, נישט צו באַמערקן, ווי יענטל גייט דערווייל אַריין גאַנץ שטיל און מאַכט זיך כלומרשט ווי זי זוכט עפּעס.

— מאַמע! — טוט זיך אַ כאַפּ חנצע, אַזוי אַז רפאל זאָל וויסן ווער דאָ איז.

— וואָס זוכסט דו עס, מאַמע, עפּעס אַזוי?

— גאָרנישט, גאָרנישט! אַ שפּיזל איז פונעם זאָק נישטאָ. דאָ זוך איך, איז נישטאָ. מען באַדאַרף גיין אַ קוק טאָן ביי מיר ערגעץ דאָרט, — ענטפערט יענטל, אַרומקוקנדיק זיך און גייט נישט ווילנדיק אַרויס.

יענטלס מיין איז גאָר געווען אַכטונג צו געבן צו דער טאָכטער, וואָס זיצט מיט אַ יונגנמאַן אָן אַ שומר. ווייבער פילן עפּטערס ביי זיך אין האַרץ בעסער ווי די מענער. פריער, אַז חנצע האָט געוואוינט מיט דעם מאַן, ווי דער שטייגער איז, האָט יענטל זיך נישט געמאַכט דערוויס, אַז די טאָכטער פלעגט בלייבן מיט רפאלן ביי זיך אין חדר. אַצינד אָבער, אַז חנצען קאָן זיך פאַרגלוסטן זאָגן, אַז דער מאַן איז איר נישט צום האַרצן, הע־הע! — טראַכט זיך יענטל, — באַדאַרף מען זיך צו דיר אַביסל צוקוקן. דאָס האַרץ האָט איר עפּעס געזאָגט, נישט רעכט צו וויסן וואָס געזאָגט. דאָס שפּיזל איז געווען נאָר אַן אויסרייד. חנצע האָט פאַרשטאַנען דער מאַמעס מיין, און רפאל האָט אויך געוואוסט, וואָס דאָס שפּיזל אירס באַטייט אַזוינס.ביידע האָבן געהאַט פיל, זייער פיל איינע די אַנדערע צו זאָגן און ביידע האָבן איינגעזען, אַז דערצו איז נישט דאָ דאָס אָרט און נישט די צייט אַצינד.

— אַי, חנהלע, האָב איך צו רעדן און צו רעדן! נאָר . . .

— אַי, רפאל, האָב איך עס צו דערציילן און צו דערציילן! נאָר . . . לאָמיר אָפּוואַרטן. איך וועל שוין אייך צו וויסן געבן.

— גיי איך, הייסט עס, — זאָגט רפאל מיט אַ ביטער שמייכעלע, — גיי איך דערווייל אַוועק דערמיט, אַז איך האָב אייך געזאָגט מוסר.

— און דאָס מוסר־זאָגן האָט נישט געהאָלפן! — —

ביים אַרויסגיין שלאָגט זיך רפאל אָן ביי דער טיר מיט יענטלען, וואָס האָט זיך געיאָגט אָנצוזאָגן דער טאָכטער די גוטע בשורה, אַז דאָס שפּיזל, געבליבן דער אויבערשטער, האָט זיך געפונען!...

דאָס צווייטע קאַפּיטל

רב אָשר דער מעקלער איז די לעצטע צייט מיט רפאלן שטאַרק נישט צופרידן געווען. ווי איטלעכן איז באַקאַנט, בלאָזט רב אָשר דער מעקלער פון זיך נישט אַזוי שטאַרק, איז מוחל אויף כבוד און קען אַראָפּשלינגען יענעמס אַ גראָב וואָרט, נישט צו באַליידיקן זיך, חלילה. אים אַרט נישט, אַז יענער האַלט אים פאַר אַ ליגנער, וואו מען באַדאַרף — קען ער זיך מאַכן נישט הערנדיק, נישט זעענדיק, נישט וויסנדיק און טוט זיך טאַקע זיינס. צו די אַלע דאָזיקע שיינע מעלות איז ער אויך נישט פויל אויף אַ גאַנג. הונדערט מאָל אַ טאָג ווערט אים נישט נמאס לויפן צו יענעם מיט עפּעס אַן עסק, אַפילו יענער וואַרפט זיך דערפון אָפּ מיט הענט און מיט פיס. איז פאַר אים פאַרשפּאַרט די טיר, שטופּט ער זיך אַריין דורכן פענצטער. אַזוי אַריין אָדער אַזוי אַריין — אַלץ איינס, אַבי אַריין! ביי דער וועלט הייסט עס: רב אָשר איז אַ בריה, אַ מענטש מיט אַן אייזערנעם כאַראַקטער — ער קריכט! הויבט ער אָן עפּעס אַ זאַך — אַרבעט ער, קריכט, שטופּט זיך ביז ער דערגרייכט טאַקע דאָס, וואָס ער וויל.

פונדעסטוועגן האָט רב אָשרס קריכן מיט זיינע פּראָיעקטן צו רפאלן די לעצטע צייט אים פאָרט נישט געהאָלפן, זיינע ווערטער זענען צו רפאלן צוגעשטאַנען אַזוי פיל ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט. איינמאָל האָט רפאל זיך אויף אים צעבייזערט, ווייזנדיק אים די טיר, מיט אַ געשריי, אַזוי אַז אַפילו אַזאַ יידן, נישט קיין בעל־גאווה, ווי רב אָשר איז, האָט עס שטאַרק אונטערגעטראָגן. ער איז, נעבעך, געשווינד אַרויסגעלאָפן אויף דער גאַס, בייז ווי אַ רוח, און פאַר אַנדערע דאָרט אויסגעגאָסן אויף רפאלן זיין צאָרן:

— האָט איר געהערט, יידישע קינדער, אַ ייד זאָל נישט האָבן קיין בטחון — מען זאָל נישט לאָזן ספּעקולירן, מאַכן געשעפטן! אַ שיינער משא־ומתן, כ׳לעבן, וואָלט געווען, אַז מען זאָל געווען וועלן נאָר גיין אויפן אייזערנעם בריק אין משא־ומתן!... ווי פון דער קעשענע האָט „ער“ מיט זיין איינגעשפּאַרטקייט מיר אַרויסגענומען אַ פאַרדינסט... איך זאָג אייך, ברידער, אָט פון די אויפגעוירענע, פון די חקרנים, איז נישט איינער קיין לייט. דאַכט זיך, דעם סטריה פון אונדזערע סוחרים דאָ, געדרייט, געהאַנדלט גאַנץ נישקשהדיק — און לסוף האָט די קליפּה טאַקע זיך אַרויסגעוויזן — שטיי, טפררדו!... נישטאָ ביי אַזוינע קיין גלויבן, קיינער פון יידישע קינדער איז נישט באַגלויבט: נישט גדליה דער שניט־קרעמער, נישט פייטל דער צעלניקער, נישט אַפילו ר׳ אידל דער חלפן, און גאָט אַליין אַפילו אויך נישט!... איר פאַרשטייט? טאַקע „כל באיה לא ישובון“ — איז איינער אַביסל געכאַפּט, זאָל אַ רוח טאַקע

אין זיין טאַטן — קיין סוחר וועט שוין פון אים נישט זיין... אַ ייד האָט נישט ביי „אים" קיין נאמנות, אַ יידנס אַ וואָרט איז גאָרנישט, אויסציען, שונאי־ישראל, זאָל ער זיך פאַר אים, וועט ער אים נישט געבן אויף באָרג, סיידן קלאַפּ און צייל. אַ יידנס אַ טראַטע, אַ וועקסל הייסט ביי אים אַ קוויטל אויף עולם־הבא — און ביי אַזעלכן איז נאָר עולם־הזה, פשוט גראָב, מזומנים. עולם־הבא איז גאָרנישט. מלאכים נישטאָ, שדים און רוחות, להבדיל, נאָר איינגערעדטע זאַכן. טאָמער מיינט איר, איך שפּאַס? — ביי מיין יידישקייט! טויזנט מאָל אַוודאי האָב איך געשוואוירן ביי מיין חלק עולם־הבא, און ביי אים האָט עס אַזוי פּיל אויסגעמאַכט עפּעס אַזוי ווי . . . מאָסקווע מעג גלויבן, לייפּציג גלויבט אויך אַ יידן, און אַז עס טרעפט זיך אַמאָל אַ „קוממיות", נו, מה־רעש? מאָסקווע קערט זיך נאָך נישט איבער, דער דייטש, נישקשה, גלויבט און באָרגט ווייטער. פע, זאָג איך אייך, איז מיר דער חקרן, פע, פע, יידישע קינדער!...

יענער פינצטערער מאָרגן, וואָס רב אָשר איז פאַר גרויס פאַרדראָס פון דער הויט געשפּרונגען, איז געווען אַ פּאָר טעג אַרום נאָך רפאלס באַגעגעניש ביי לייבצען אין הויז. רפאל איז דענסטמאָל געזעסן ביי זיך צו הויז אין איינע צרות, באַטראַכטנדיק זיין לאַגע, און ס'איז אים אָנגעזאָלצן אויפן האַרצן. די געשעפטן זיינע טרייבן אים אין וועג אַריין, און ער קען זיך אָבער נישט רירן פונעם אָרט. מיט חנצען מוז ער דאָך רעדן, אַרויסזאָגנדיק איר דעם גאַנצן אמת, די ווייטיקן זיינע, און וואַרטן אויף דער געלעגענער צייט דערצו, ביז זי וועט אים שרייבן, לויט ס'איז אָפּגערעדט געוואָרן צווישן זיי. און אַצינד, נאָכדעם וואָס דאָ טוט זיך אַזוינס צווישן איר מיט דעם מאַן, איז ער נאָך צען מאָל מער מחויב צו רעדן מיט איר. נאָר וואָס צו רעדן, און וואָס וועט אַרויס־קומען פונעם רעדן? דאָס ווייסט ער אַליין נישט רעכט גוט דערוויל. די לאַגע איז אַצינד פאַרדרייט, פאַרפּלאָנטערט נאָך מער ווי פריער. ער פילט אָבער, אַז אַזוי לאָזן די זאַך טאָר ער נישט און קען טאַקע נישט; הערשעלען, נעבעך, איבערלאָזן אַזוי אין דער מיט — טוט אים אויך זייער לייד. ביטער! ער איז אין דער קלעם, דער קאָפּ שפּאַלט זיך אים טראַכטנדיק, און פּלוצים — ברוך־הבא, אַ גאַסט! רב אָשר איז דאָ מיט זיינע פּראָיעקטן. עס פאַרשטייט זיך, אַז רב אָשר האָט געכאַפּט זיין ערלעך אויסקומעניש און איז אַוועק ווי אַן אָפּגעקאָכטער, נעבעך. פּטור געוואָרן פון אַזאַ גאַסט, האָט רפאל זיך ווייטער פאַרטיפט אין די געדאַנקען, איז אַוועקגעזעסן אַ היפּשע צייט פאַרשמאַכט, נישט צו באַמערקן ווי רב אברהם איז אַריין.

אַ־גאָט־העלף! — זאָגט רב אברהם, נאָכדעם ווי ער איז אָקעגן אַ פּאָר מינוט געשטאַנען ביי דער טיר, און רפאל האָט אויף אים זיך נישט אומגעקוקט.

— האַ, וואָס?! — מאַכט רפאל שטאַרק פאַרדולט, נישט אומקוקנדיק זיך.

— גאָרנישט! אַ־גאָט־העלף זאָג איך. נעמט נישט פאַר אומגוט, וואָס איך שטער אייך.

— אַ־אַ, רב אברהם!

— איך וואָלט אייך, אָסור, נישט געשטערט, נאָר . . . איך האָב צוגעזאָגט. איך בין דאָ אַצינד מיט אַ בקשה.

— איר מיך, רב אברהם, שטערט! אַ, ניין, ניין, קיינמאָל נישט! זיצט, איך בעט אייך, און לאָמיר הערן אייער בקשה.

— רייזע איז גאָר אויס מענטש. קלאָגט זיך עפּעס אויף אייך, רב רפאל. עפּעס פון אַ צייט, זאָגט זי, אַז איר עסט נישט, טרינקט נישט. וואָס מען זאָל נישט געבן צום טיש, נעמט מען עס צו כמעט אינגאַנצן צוריק. זי ברעכט זיך, זאָגט זי, דעם קאָפּ טראַכטנדיק, וואָס זאָל עס זיין? זאָל אייך אפשר דאָס עסן נישט געפעלן? נאָר זי שפּאָרט נישט קיין מי. טוט, זאָגט זי, אַלצדינג וואָס מעגלעך, דאָס עסן זאָל האָבן דעם זיבעטן טעם. קאַרגט נישט קיין אייער, קיין שמאַלץ, זוכט אויס אַלע מיני געריכטן, וואָס נאָר דאָ: אַ ראָסל־פליישל, זאָגט זי, אַן עסיק־פליישל, אַ זראַזעלע, אַ צימעסל מיט אַ העלדזל אָנגעפּילט אַמאָל מיט פאַרפעלעך, אַמאָל מיט קאַשע און גריוון צוגעדעמפּט, פאַרברוינט, אַזוי אַז דער מלכות מעג עס עסן. אפשר, זאָגט זי, זייט איר, חס־ושלום, עפּעס נישט מיט אַלעמען? פאַרוואָס־זשע שווייגט איר, זאָגט זי, און טוט עפּעס נישט? דערויף איז דאָך דאָ אויף דער וועלט ביי אונדז אַ לייב רופא. וואָס טוען אַנדערע? איז נישט אַ דאָקטער, אַ רופא, איז דאָ אַ שפּרעכער, אַזוינער און אַזוינער. עס פאָלט איר אָפּ אַ שטיק געזונט, זאָגט זי, אָנקוקנדיק, וואָס פאַר אַ שלעכט פּנים די לעצטע צייט איר האָט. אָט דאָ ערשט נישט לאַנג האָט זי מיך שטאַרק געבעטן: גייט, זאָגט זי, צו אים אַריין, און דערגייט זיך ביי אים. איר זייט דאָך, כ׳לעבן, זאָגט זי, עפּעס אַ מאַנסביל. וואָס דען? גייט מען און מען טוט אַ קוק, וואָס איז אַזוינס מיט אים. — נו, רב רפאל, טאַקע, באמת טאַקע, האַ?! וואָס־זשע פאַרט איז אַזוי די מעשה?

— עט... אַזוי... עס מאַכט זיך אַמאָל מיט אַ מענטשן... מיט וועלכן מענטשן מאַכט זיך נישט אַמאָל אַ קרענקונג?

— איר נעמט אייך אפשר צום האַרצן די מעשה מיט דעם יתומל? אַוודאי, אַוודאי איז דאָס אַ קרענקונג, מיך קרענקט עס אויך זייער. לייזער־יאַנקל, עליו־השלום, האָט אים איבערגעלאָזט אויף מיר. נאָר פונדעסטוועגן, האַ... און אַז ס׳איז שוין יאָ געקומען צו רייד, פרעג איך אייך טאַקע: ווי האַלט עס עפּעס אַצינד מכח אים, מכח דעם שקאָץ?

— אַלץ נאָך אין דעם אייגענעם שטאַנד וואָס פריער. הערשעלע שטייט

אַלץ טאַקע אויף דאָס זייניקע: לאָז זי, די יידענע, זאָגן, וואו איז ערגעץ דאָס מיידל? און יענע ווידער האַלט זיך אירס: לאָז דער שייגעץ אַזוי וויסן יענעם איבער די קעשענעס קריכן, ווי זי ווייסט פון וואָס צו זאָגן! דערווײַ איז שלעכט.

— איז דען נישטאָ דערצו עפּעס אַ מיטל, רח״ש, אַשטייגער, דאָס אַלטע, געוויסע מיטל? ווי געשיקט זיך עס?

— דאָס מיטל האָב איך שוין געפּרואווט טאָן. נאָר ווי עס זעט אויס, האָט עמעצער, אַ פאַרבאַרגענער, פון דער יידענעס צד, אויך געטאָן דאָס אייגענע מיטל... אַצינד איז די זאַך אַזוי: אָדער ביידע זאָלן זיצן, אָדער די גאַנצע מעשה פאַרשרייבן און ביידע זאָלן אַרויס פריי.

— לאָזט זי אָפּ, כ׳לעבן, אָט די יידענע, ווי הייסט זי דאָרט, צו וואָס, איך בעט אייך, נצחנות? אָט לאָזן ביידע אַרויס פריי, און מיט אַן עק!

— עס גייט דאָ נישט, רב אברהם, אין נצחנות, ווי נאָר דרינען — ס׳איז דאָך אַ רחמנות אויף אַ נפש, אויף אַ יידישער טאָכטער, נעבעך. גאַנץ געוויס, אַז די דאָזיקע האָדל האָט זי, איר פאַרשטייט, ערגעץ פאַרפירט.

— ווען אַפילו אַזוי, פרעג איך אייך, נו־נו־נו?! וואָס איז דאָ אַזוי די מורא, פאַרשטיי איך נישט, אַז ערגעץ אַוועקגעפירט? אויפעסן וועט מען דאָך זי נישט, חלילה, צווישן יידן פאַרפאַלן ווערן וועט זי נישט. וועט זיך אויסזוכן, נישקשה!

— אַי, רב אברהם, ווי זאָגט מען אייך עפּעס . . . ס׳איז נישט קיין ריינע זאַך! האָדל, איר פאַרשטייט, האָדל שטייט נישט אין קיין גוטן רוף...

— וואָס, אַשטייגער, מיינט איר דערמיט, רב רפאל? עס מוז דאָך אַלץ האָבן עפּעס אַ גאַנג.

— עס האָט אַוודאי אַ גאַנג . . . דאָ שטעקט עפּעס אַזוינס, וואָס אַ שרעק!

— אַי־אַי, גאָט איז מיט אייך! וואָס קען דאָ, פאַרשטיי איך נישט, אַזוינס שטעקן? — לאָז זיין, כ׳לעבן, געענוג געזעסן, אַ רחמנות, כ׳לעבן, אויף דעם שקאָץ!

— און איר מיינט, רב אברהם, אַז דער שקאָץ אייערער וויל אַרויס אַזוי אָן אַן עק איידער עס וועט זיך דערוויזן, וואו ערגעץ דאָס מיידל איז אַהינ־געקומען? איר זאָלט זען, ווי ער לייגט זיך פאַר איר אַוועק. דאַכט זיך, אַ שטילינקער, אַ שעמענדיקער אויפן בליק, אָבער וואָס פאַר אַ באַהאַרצקייט, וואָס פאַר אַ שטאַרקייט ער האָט אין זיך, צו שטיין שטאָל און אייזן פאַר זיין געדעכטער זאַך. ער איז ביי מיר אַצינד דערפאַר שטאַרק געהויבן, גאָר לעילא ולעילא, איך האָב אים ליב באַקומען טיף פונעם האַרצן. ניין, רב אברהם, ער איז נישט קיין צעקראַכנס, קיין שלים־מזלניק, ווי אַ ישיבה־בחור, אַ קלויזניק.

עס וועט פון אים זיין אַ מענטש... שאַ! מען קלאַפּט, דאַכט זיך, אין דער טיר, — טוט זיך אַ כאַפּ רפאל אין דער מיט געשפּרעך, צוהערנדיק זיך. — אַריין, אַריין!

עס קומט אַריין אַ יונגע, בילד־שיינע, אויסגעפּוצטע דאַמע און בלייבנדיק שטיין בײַ דער שוועל, וואַרפט זי אַ בליק דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם פון אונדזערע ביידע מאַנסבילן, נישט ווויסנדיק צו וועמען זיך צו ווענדן. רב אברהם ווערט, אויפן יידישן שטייגער, ביים דערזען אַ אשה, עפּעס פאַרשעמט און קערט אַוועק אין דער זייט דאָס פּנים. רפאל שטייט אויף און גייט מיט אַ פריינטלעכער מינע דעם פּריינט אַקעגן.

— איך באַדאַרף צו רב רפאלן, האָב מיט אים וואָס צו רעדן, — רופט זיך אָפּ די דאַמע, דורכנעמענדיק רפאלן מיט די אויגן.

— איך בין גרייט מיט פאַרגעניגן אייך אויסצוהערן, — ענטפערט רפאל מיט אַ פאַרבייג.

— דאָס, וואָס איך האָב צו זאָגן, איז נאָר אונטער פיר אויגן.

רפאל האָט פאַרבעטן די אומבאַקאַנטע אין אַ באַזונדער חדר, ווינקענדיק צו רב אברהמען, אַז ער זאָל בלייבן אויפן אָרט.

אַ היפּשע צייט איז רב אברהם אַוועקגעזעסן איינער אַליין פאַר זיך, און געדאַנקען משונהדיקע זענען אים מיט געוואַלד געקראָכן אין קאָפּ, גלייך ווי נישטאָ איבער דעם קאָפּ זיינעם קיין באַלעבאָס — הפקר אַ וועלט! עס האָט זיך דאָרט געדרייט אַ האָדל, זיך אַנטפּלעקט עפּעס גאָר חלשות! עס דרייט זיך אויך הערשעלע מיט דער קאַבצאַנסקער בתולה זיינער דאָרט — און רב אברהם טוט זיך אַ כאַפּ, אַ פּאַטש־געבנדיק מיט אַ פּאָר פינגער זיך אין שטערן און מאַכנדיק אַ־האַ! גלייך ווי ער וואָלט געטראָפן רש״יס אַ באַוואָרעניש מיטן כלומר. אַהאַ! אַצינד פאַרשטיי איך, וואָס ער מיינט, וואָס רפאל מיינט, וואָס איז דער טייטש „ערגעץ פאַרפּירט״... פּע, פּע! — מאַכט ער, אונטער־הייבנדיק די יאַרמולקע, און פּאַכט מיט איר איבערן קאָפּ ווי אָפּצוטרייבן פון זיך פליגן־זלידנעס. די פליגן אָבער טוען זייערס — געדאַנקען קריכן, פּיקן דעם מוח, די אומבאַקאַנטע יפת־תואר פּוץ־אַריין אויך אין דער מיט. עס מאָלט זיך אויס אין קאָפּ אַ שיינע געשטאַלט, אַ ליכטיקע צורה, שיינענדיקע אויגן, עס צעגיסט זיך אַ ליבע וואַרעמקייט — דעם יצר־טוב, אַי, ווערט נישט גוט!... רב אברהם ראַנגלט זיך מיט די געדאַנקען, כאַפּט זיך צו באַשעפטיקן מיט ערנסטע זאַכן: אַ נעם טאָן אַ פּרק־משניות, צענעמען אַ האַרב שטיקל „ברטנורא״, זיך פאַרנעמען מיט אַ שיין שטיקל „זוהר״, נאָר אומזיסט די מי, געדאַנקען באַפאַלן אים ווי די היישעריקן, ס׳איז זיי מיט קיין זאַך נישט צו נעמען. זעץ אין קאָפּ תורה, אַז אים קריכן גאָר עפּעס אַנדערע זאַכן! עס

מאַלט זיך אים, דענקט זיך, דער רוח ווייסט וואָס אַזוינס... רב אברהם נעמט זיך גאַנץ יידישלעך זיפצן און דערביי טאַקע, ווי דער שטייגער איז, שרייבן מיט אַ פינגער אויפן טיש איין מאָל „פטום הקטורת", נאָכאַמאָל „פטום הקטורת", אַליין נישט צו וויסן, אַז ער שרייבט און וואָס ער שרייבט:

— אַך, רב אברהם, האָט מיר קיין פּאַראיבל נישט! — מאַכט רפאל, אַריינקומענדיק עפּעס שטאַרק צעטראָגן, און לאָזט זיך אין איילעניש צו דער קליידער־שאַפע איבערצוטאָן זיך.

— איך זע, איר איילט זיך זייער, מיר איז שוין אויך צייט צו גיין, — זאָגט רב אברהם, אויפהייבנדיק זיך פונעם בענקל, און לאָזט זיך גיין צו דער טיר.

— נישטאָ קיין מינוט צייט, איך מוז באַלד טאַקע לויפן. קומט, קומט אַריין צו מיר היינט. געדענקט־זשע, נאָך היינט, רב אברהם!

„ס'איז עפּעס נישט גלאַטיק, — דענקט זיך אין רב אברהמס קאָפּ ביים אַרויסגיין פון רפאלן. — ווער זאָל עס זיין די יפת־תואר?... אַ קרובה? וואָס־זשע איז ער אַזוי צעטראָגן? האַ, אפשר אַ ווייב?! אַי וואָס, עס הייסט דאָך — ער איז אַן אלמן? אַ קשיא אויף אַ ליטוואַק!..." באַלד אָבער האָט רב אברהם חרטה, איז ברוגז אויף זיך דערפאַר, וואָס אים קען גאָר איינפאַלן, אויף רפאלן אַזוינס צו טראַכטן. סטייטש, סטייטש, רפאל, אַזאַ כשרער, ער־לעכער מאַן מיט אַ גוט האַרץ! ער שאָקלט פאַר גרויס פאַרדראָס מיט דעם קאָפּ, נעמענדיק זיך ביי דער באָרד, און לאָזט זיך גיין געשווינד.

דאָס דריטע קאַפּיטל

די מומע שיינצע, וועלנדיק, ווי עס האָט געהייסן, אַנטאָן פאַרגעניגן ביילען, איז זי מיט איר דורכגעפּאָרן זיך פאַרנאַכט אויף אַ שפּאַציר, אָטעמען אַביסל פרישע לופט. אַרויס פון שטוב זענען זיי אינצווייען און געקומען צוריק איז איינע — די מומע, זי אַליין. די טערקיניע איז געוועזן פּשוט אויס מענטש פאַר גרויס עגמת־נפש וועגן ביילען, נישט צו וויסן, וואָס אַזוינס איז מיט איר געשען און וואו איז זי היגעקומען? פאַר יסורים קען זי נישט איינזיצן אויף איין אָרט, נאָר אַרויס—אַריין פון שטוב אין גאָרטן, פון גאָרטן אין שטוב, אומעטום צוקוקנדיק זיך, נישטערן, אפשר וועט זי עפּעס אָנשמעקן.

זי זיצט זיך אַמאָל אַזוי, אַ פאַרנאַכט, שטאַרק פאַראומערט, צווישן געדיכטע צווייגן אין דעם גאָרטן, הינטער דער שטוב, און ווי איר אויפן האַרצן אַזוי איז דער הימל, פאַראומערט, באַלייגט מיט שוואַרצע פינצטערע וואָלקנס.

אין דער לופֿט אַרום און אַרום שמעקט תשעה־באָב! דאָס גרינוואַרג דאַר, אָפּגעבליאַקעוועט, ביימער רוישן, זאָגן קינות אויף די בלעטער, וואָס הויבן־אָן געל־צו־ווערן, און אויף דעם אויסגעקראָכענעם שפּיץ קאָפּ זייערן, וואַרפֿנדיק זיך אין אַלע זייטן, וואָהין דער ווינט טראָגט. אומעטיק, פֿאַרזאָרגט שטייען די פֿייגל איטלעכער אויף זיין ריטל, איטלעכער אויף זיין צווייגל, קראַצנדיק זיך מיטן שנעבעלע אונטער די פֿליגעלעך, אויסשטעלנדיק אַן אייגעלע — אַ קוקעלע אַהין, אַ קוקעלע אַהער, אַ טרייסל מיט די פֿעדערלעך, אַ גענעץ — און פּוץ אַריין אין די נעסטן — שלאָפֿן, נישט זאָגנדיק קיין שירה, ווי דער שטייגער זייערער איז, מנחה־צייט. אויך דעם האָן, דעם בעל־תאווהניק, פֿאַרגייט די לוסט, נאַריש צו מאַכן זיך היינט מיט די ווייבער זיינע. ס'איז גאָר נישט דער שטעל, גאָר נישט דאָס קריי, וואָס תמיד, עס קומט אויס עפּעס געפּייפּט ווי פֿון אַ פּסולן שופֿר. ער שטייט פֿאַרטראַכט, אויסשטרעקנדיק דאָס העלדזל, בלינצלט מיט די אייגעלעך, אויסדרייענדיק דאָס פּנימל אַ מאָל רעכטס, אַמאָל לינקס, און אינגאַנצן, משטיינס־געזאָגט, זעט ער אויס לעקישע־וואַטע. פּלוצים טוט ער אַ שאַר מיט די פֿיסלעך, אַ רוק זיך אין דער זייט, אַ קראַץ מיט אַן אַראָפּגעלאָזט פֿליגל די ערד, פֿאַרנעמט די ווייבער זיינע און — אַ גוטע נאַכט! אַוועק מיט זיי אין זיין רו אַריין... אַ שטילער טרויער שוועבט אין דער לופֿט, אַ מרה־שחורה — אַרום און אַרום! ביטער און זויער איז אויפֿן האַרצן. עפּעס בענקט זיך, טרוימט זיך, עס ציט ערגעץ אַהין — אַהין... און די נשמה וויינט אינעווייניק שטיל, צעגיסנדיק זיך אָן ווערטער.

זיצט זיך אַזוי די טערקיניע צווישן די צווייגן פֿאַראומערט, פֿאַרטיפֿט אין אירע געדאַנקען. דערווייל פֿאַלט־צו די נאַכט. וואָס ווייטער, ווייטער ווערט טונקעלער. די ביימער זעען־אויס עפּעס אומגעלומפּערט, באַקומען אַ משונה פֿאַרענדערט פּנים, און דער כח־המדמה, אָט דער פֿאָקוסניק, פֿאַרבלענדזעט די אויגן מיט אויסגעדאַכטע פֿאָקוסן. פּונווייטנס, אינעם טונקלקייט, דאַכט זיך דער טערקיניע אויס, איידל הענגט אויף אַ בוים, הוידעט זיך און ווינקט איר: קום, שוועסטער, קום זיך הוידען מיט מיר אויפֿן בוים! זי טוט זיך אַ כאַפּ דערשראָקן, און איידער נאָך זי רירט זיך פֿונעם אָרט לאָזן זיך איר הערן טריט, און באַלד טאַקע קומט איר צו די אויגן די מומע שיינצע, שטייענדיק דאָרט אין גאָרטן מיט איציק פֿאַקטער — אַ מין באַשעפּעניש אַזעלכס, וואָס איז געלייטזעליקט פֿון זיין ליבן נאָמען מיט אַ רוקן, זייער געשמיידיק זיך צו בויגן, צו בוקן; מיט אַ קופּערנעם שטערן; מיט אַ פּאָר גנבי'שע אייגעלעך און אַ פּאָר הענטעלעך, אַקוראַט ווי עס פּאַסט אים צו דער פּרנסה. דאָס דאָזיקע באַשעפּעניש קניעט זיך, בויגט זיך, קריכט, דורכשטופּנדיק זיך דורך לעכער און שפּאַלטן, שמעקט, טאַפּט, האָרכט זיך צו, וואָס טוט זיך דאָרט אין

די הויכע פענצטער, כאַפּט אַ וואָרט און פאַרשלעפּט עס ווי אַ קאַץ פון איין אָרט צום אַנדערן, מאַכט שו־שו און טוט אַ ביס שטילערהייט.

אָט מיט דעם מין באַשעפעניש פּירט עס די מומע שיינצע איצט אַ גע־שפּרעך, און פונעם גאַנצן שמועס זייערן קומט דער טערקיניע צו די אויערן נאָר איין וואָרט פון צענטן — „זיצט . . . האָדל . . . וואו דאָס מיידל ? . . . שלעכט . . . אַרבעט, קאָמיסיאָנער רפאל . . . געלט . . . תשובה־געלט, תפילה־געלט . . . צדקה־געלט . . .‟ — אַזוי רעדט איציק. די מומע שיינצע טענהט, פאַרגלאָצנדיק די אויגן צום הימל, שטופּט אַריין איציקן עפּעס אין דער האַנט און באַלד ווערן ביידע פאַרשוואונדן.

דער טערקיניע איז עס אַריין אין דער נאָז. זי שטויסט זיך, אַז דאָס איז נישט גלאַט, דאָ איז עפּעס אַ צרה. וואו איציק פאַקטער ווייזט זיך, דאָרט איז אַ קרעצל. און פּלוצים פאַלט איר איין אַ געדאַנק, נישט אַנדערש, אַז דער שמועס צווישן דער מומע מיט איציק פאַקטער האָט אַ שייכות צו דער מעשה מיטביילען. וואָס מער זי האָט צעקייט די ווערטער, וואָס זענען איר געקומען צו די אויערן, איז איר געוואָרן קלערער, אַז דער שמועס איז געגאַנגען איבער ביילען. אַפּנים, ס׳איז דאָ עמעצער, אַ תקיף, וואָס שטעלט זיך פאַר איר אַרויס. דערווייל האָט מען עס, אַפּנים, אַ נעם געטאָן צום סמיך האָדלען. אַצינד איז שוין פאַרענטפערט געוואָרן, פאַרוואָס מען זעט זי נישט דאָ, ביי דער מומען, שוין עטלעכע טעג. די מומע האָט באַצייטנס זיך געאיילט צו באַהאַלטן די טרפה סחורה — אָט וואָס דער שפּאַציר אירער מיט ביילען באַטייט!

די טערקיניע גייט פּשוט אויס פאַר רחמנות אויף ביילען, און גיט זיך אַ וואָרט, נוקם זיך צו זיין פאַר איר, נעבעך, מיט וואָס נאָר זי וועט קענען.

זי גייט אַרויס פונעם גאָרטן, בלאָנקעט זיך אַרום אין הויף שרעקלעך אויפגעבראַכט. און ווי זי שטייט אַזוי ביים טויער, דערזעט זי פאַרבייפאָרנדיק אויף דער גאַס אַ פאַיעטאָן, אין וועלכן, ווי זי דערקענט, איז די מומע מיט ביילען זיך דורכגעפאָרן נעכטן. די פּיס אירע טוען זיך אַ לאָז, ווי פון זיך אַליין, און זי שפּרינגט אַריין אין פאַיעטאָן.

— וואוהין ? — פרעגט דער פורמאַן.

— וואוהין ? — מאַכט די טערקיניע, באַטראַכטנדיק זיך. — אַהין . . . וואוהין נעכטן פאַרנאַכט איר זייט געפאָרן. איצט ווייסט איר שוין וואוהין ?

— אַ שאלה אַביסל אויב איך ווייס ! דער קאָפּ איז מיר נאָך אויפן אָרט, ברוך־השם. איך ווייס, ווייס, וואוהין איך האָב נעכטן געפירט די מומען מיט נאָך אַ פאַרשוינדל. אפשר זייט איר עס טאַקע די מומע אַליין. דער שאַל איז אָנגערוקט איבערן קאָפּ אַזוי, אַז עס זעט זיך נישט אַרויס דאָס פּנים.

דער פּאַטעאָן איז צוגעפאָרן צו אַ שטוב ערגעץ אין אַ פאַרלעגן אָרט כמעט אונטער דער שטאָט.

— טפּררררו! — שטעלט אָפּ דער פורמאַן די פערד, רעדנדיק ווי צו זיך אַליין. — אַצינד, האַ, זעט איר, אַז איך ווייס. אַ חידוש אַביסל! מיין גאַנץ לעבן אַ פורמאַן בין איך, געלויבט דער אויבערשטער, זאָל איך נישט וויסן, וואו וואוינט פּיזול דער קליינער! אַ געלעכטער, כ׳לעבן. איך טאַפּ־אָן, ווי אַ רב, אַלע שווערע ערטער דאָ אין דער פינצטער. די פערד מיינע, להבדיל, זענען אויך גרויסע למדנים דאָ... האָט זי עס מיך געפרעגט אַ שאלה: אויב איך ווייס וואו זיצט פּיזול דער קליינער!... אָט האָט איר אייך דאָס הויז פּיזול דעם קליינעמס, אָדער פּיזול יקטן, ווי ער הייסט ביי אונדז!

אַזוי האָט גערעדט פאַר זיך דער באַריידעוודיקער פורמאַן, אַריינלייגנדיק אין קעשענע דאָס פורגעלט און אַוועקגעפאָרן צוריק.

דער טויער פון יקטנס הויז איז געווען צוגעשלאָסן. די טערקיניע האָט דערויף זיך נישט שטאַרק מצער געווען. ווען אַפילו ער זאָל זיין אָפן, וואָלט זי אויך אין שטוב נישט אַריינגעגאַנגען. עס וואָלט געקענט פאַלן אויף איר אַ חשד און איר גאַנצער פּלאַן קאַליע ווערן. זי האָט געוואוסט, ווער פּיזול דער קליינער איז, אַז ער איז איינער פון לוי בחורס באַנדע, אַ ממזר, אַ פאַר־דאָרבענער ווי ער.

אַצינד איז ביי איר געווען גאַנץ קלאָר, אַז ביי אים אין הויז האָט די מומע באַהאַלטן ביילען ביז עס וועט איבערגיין די בייזע שעה. איר איז גענוג, וואָס זי ווייס וואו ביילע געפינט זיך, איצט וועט זי זיך באַטראַכטן, וואָס זי האָט ווייטער צו טאָן.

די נאַכט האָט דער טערקיניע זיך נישט צוגעמאַכט קיין אויג. זי האָט אַלץ געטראַכט, וואָס טוט מען, וואָס הויבט מען אָן?

לסוף קומט איר אויפן זינען — דער קאָמיסיאָנער רפאל, פון וועלכן איציק פּאַקטער האָט גערעדט. דערביי שטעלט זי זיך אָפּ, טראַכטנדיק: אָט דאָס איז דער, וואָס אַרבעט אַזוי שטאַרק!

אויף מאָרגן האָט זי זיך דערפרעגט צו רפאלן, געקומען בשעת ער האָט געשמועסט מיט רב אברהמען, און אים דערציילט בסוד די גאַנצע מעשה.

דאָס פערטע קאַפּיטל

דער וואָס מיינט, אַז רב אָשר דער מעקלער איז פאַרן שלעכטן באַגעגעניש ברוגז געווען אויף רפאלן אַ לאַנגע צייט — האָט, זאָל מוחל זיין, אַ גרויסן טעות. רב אָשר איז דאָך נאָך אַלע זאַכן פאָרט אַ ייד, וועלכן עס מאַכט נישט

אַזוי אויס דער נאַרישער כבוד, וואָס נעמט־אָן פֿאַר ליב אַ מאָל אויך אַ פּאַטש, נישט צו מאַכן זיך דערפֿון אַזאַ פּירוש, חלילה. וואָלט רפֿאל געווען אַ „פּריץ", מעג מען זיכער זיין, אַז רב אָשר וואָלט כּלל נישט איינגעפּאַלן פֿאַראיבל צו האָבן, חלילה, אַפֿילו ווען ער, דער פּריץ הייסט עס, וואָלט אים געגעבן אין קאַרק און אַראָפּגעשליידערט פֿון אַלע טרעפּ. ער, רב אָשר הייסט עס, וואָלט זיך אויפֿגעשטאַנען, אויב נאָר ער וואָלט נישט געבראָכן האַלדז און געניק, מיט דעם אויבערשטנס הילף, אָפּגעשאָקלט די פּאָלעס, געמאַכט מיט אַ קרי־מעלע: עט! און צוריק אַרויף צום פּריץ מיט אָפּשיי, מיט אַ בוק, פּרוּאוון נאָך אַ מאָל טאַקע קריכן צו אים מיט אַ געשעפֿטל, אולי ירחם. און פֿאַרקערט, וואָלט רפֿאל געווען אַ יידל, טאַקע אַ יידל וואָס הייסט, מיט די ביינער, וואָלט רב אָשר גערעדט מיט אים, אָן מחזקות, ווי אַ ייד מיט אַ יידן, נישט מאַכנדיק קיין צערעמאָניעס, גוט אָפּגעשייגעצט אים ווי ער פֿאַרדינט, אין דער הייסער רגע טאַקע, און אַוועקגעגאַנגען גאַנץ רואיק מיט דער דעה, מאָרגן, אם־ירצה־השם, ווידער אַריינגיין צו אים, איבערשמועסן דעם עסק אַזוי און פֿאַרקערט. רפֿאל אָבער איז דאָך נישט דאָס, נישט יענס, אָדער דאָס און נישט דאָס, יענס און נישט יענס. רעדן מיט אים אויף דעם שטייגער ווי מיט אַ יידן: — איך דיך אַ שטופּ, דו מיך אַ שטופּ; איך דיך אַ נעם ביים בערדל, געבנדיק דיר צו פֿאַרשטיין מיטן גראָבן פֿינגער, און דו מיך אַ נעם ביי מיין בערדל, געבנדיק מיר צו פֿאַרשטיין מיט דיין גראָבן פֿינגער — אַזוינס צו טאָן איז גאָר נישט מעגלעך. אמת טאַקע, ער איז מאחינו בני ישראל, אָבער אין דער הלבשה, אין דער באַנעמונג זיינער איז עפּעס נישט דאָס... נישט יידישלעך. מיט אים באַנעמען זיך אַזוי־זיך, גוטברידערשאַפֿט, מעשה־ייד — חלילה־וחס! אלא וואָס דען־זשע, האָבן פֿאַר אים דרך־ארץ, אַראָפּשלינגען זיינס אַ באַליידיקונג און שטיין פֿאַר אים ווי אַ קנעכט, אָדער ווי אַ ייד פֿאַר אַ פּריץ — איז ער דאָך אין־גרונט־גענומען פֿאָרט אַ ייד, ווען אַפֿילו נישט אינגאַנצן, איז ער וויי־ניקסטנס אַ שטיקל ייד.

דעריבער איז גאָר קיין וואונדער נישט, אַז אַזאַ שלעכט באַגעגעניש, וואָס רב אָשר האָט געהאַט ביי רפֿאלן, נישט צו קענען אַראָפּשלינגען עס, נישט אָפּצוענטפֿערן צוריק, האָט אים שטאַרק צעמישט, און דאָס האַרץ איז שיער אים נישט צעפּוקעט געוואָרן פֿאַר כּעס אינעווייניק אין זיך. אַפֿילו אַ מעקלער אַ מלאך וואָלט אויך געקענט, שונאי־ציון, צעפּוקעט ווערן, נישט אויסהאַלטנדיק אַזוינס. גלייך געטאָן האָט טאַקע רב אָשר, וואָס ער האָט זיך געשווינד אַרויס־גערוקט פֿון שטוב מיט פֿאַרדראָס, ווי באַלד אַרויס אויף דער גאַס, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כּעס, זיין שווער ביטער געמיט צו רפֿאלן אונטער די אויגן. און איז געווען זייער גערעכט. להבדיל, אַ הונט אַפֿילו, וואָס כאַפּט זיך אַרויס

פון דער קלעם, פון צווישן דער טיר, אויף דער גאַס, הייבט אויף דעם ווידל, אָפשטעלנדיק זיך, און בילט אויף פונדערוווטנס. נאָך זייער שיין פון רב אָשרן, וואָס כאָטש מיטן מויל גאַנץ עפנטלעך, אין אַזאַ פאַל איז אַ ייד אַמאָל נישט פויל אויף דער פעז, אַריינצושיקן שטילערהייט אַהין, אַהין . . . שוואַרץ אויף ווייס, אַ „שיר־המעלה“ אויך. קוים האָט רב אָשר אויסגעגאָסן דאָס האַרץ, אויסגערעדט זיך פאַר לייטן, איז אים אָפגעגאַנגען דער כעס און ער איז אָפגעקילט געוואָרן.

„עט, ווי איך בין אַ ייד! — טראַכט ביי זיך רב אָשר, איבערבעטנדיק זיך מיט רפאלן אין האַרצן. — און אַז ער האָט געזאָגט דאָס און דאָס, מכבד געווען מיך מיט אַ וואָרט, אַזוי און אַזוי... מילא, איז וואָס? גאָרנישט, כ׳לעבן, הבל־הבלים! דער גאַנצער נאַרישער כבוד איז נישט ווערט קיין גראָשן. און וואָס געהער זיך אָן אַזאַ שטותעריי צום האַנדל?... אַ רעכטער סוחר יאָגט זיך נישט נאָך כבוד. אין תכלית, אין תכלית אַריין קוקט ער, אָט וואָס!... באָך דעם גאַנצן פייערן זיינעם אויף מיר, אַז איך בין אַזוינער און אַזוינער . . . לאָז איך פונדעסטוועגן נישט אָפ דעם עסק. היינט אָדער מאָרגן וועט ער אים, מיט דעם אויבערשטנס הילף, אָננעמען, נישקשה! ער מעג זיך בייזערן, שפרינגען „בואי בשלום“ וויפיל ער וויל... וואָס איז עס פאַר אַ לשון: איך וויל נישט! „ער“ — וויל נישט, און „איך“ וואו בין? איך, הייסט עס, בין גאָרנישט, מיין ווילן איז עט־שמעט?... באָך אַ טאָג, נאָך עטלעכע טעג וועלן מיר זען, וועמענס ווילן איז שטאַרקער. נישקשה, עס הויבט מיך ניט אָן צו אַרן!... אַי־אַי־אַי! — טוט זיך פלוצים רב אָשר אַ כאַפ, קראַצנדיק זיך ביי דער פאה מיט אַ זיפץ. — עס הויבט מיך נישט אָן צו אַרן, זאָג איך. אוי, אַרט מיך, זייער שטאַרק אַפילו — היינט איז דאָך דאָנערשטיק, אַז אָך און ווי מיר!

דאָנערשטיק איז אַ שווערער טאָג פאַר אַ יידן. דאָנערשטיק בעט דאָס ווייב געלט אויף שבת. אַן אָרעמער ייד דאָנערשטיק איז דאָס וואָס אַ בייזע פליג, אַ זלידנע, סוף זומער: עס קריכט, זוכט, נישטערט, שטעקט אַריין דאָס נעזל אין איטלעכער זאַך, איינשטעלנדיק זיך פשוט דאָס לעבן. נאָך אַלע שווערע מי רב אָשר דעם מעקלערס, נאָך זיין אַרומלויפן אין פאַרטראָגנקייט הו־האַ טאָג ווי נאַכט, האָט ער געלעבט אין נויט, און אַלע דאָנערשטיק פלעגט אים, ווי אַלע יידן אביונים, די נשמה אויסגיין פאַר אַ גראָשן, ביז אים פלעגט געראָטן ביי איינעם אַ באַקאַנטן צו דערטאַפן עטלעכע גילדן אַ גמילות־חסד. און אין דעם דאָנערשטיק גראָד איז אים געווען ערגער נאָך ווי תמיד, ווייל ס׳איז שוין נישט געווען מער ביי וועמען צו לייען. פאַלט אים איין — רפאל! בעטן היינט אַ גמילות־חסד ביי רפאלן. און דאָס האָט פיל געהאָלפן, ער זאָל זיך איבער־בעטן מיט רפאלן, מוחל זיין אים, וואָס ער האָט אים פוגע בכבוד געווען. „אַ

ייד טאָר נישט ברוגז זיין" — טראַכט ביי זיך רב אָשר, אויסשטעלנדיק אין געדאַנק אַ קלוג שמועסל מיט רפאלן. אַנהויבן זאָל זיך עס גלאַט אַזוי זיך, אין דער וועלט אַריין, עס וועט זיך אַזוי קייקלען, קייקלען, ביז עס וועט צו־קומען צו דער מטבע — אָט דאָס וואָס מיינט דער פסוק!... ער גלעט זיך דאָס בערדל, משונה הנאה־האָבנדיק, גלייך ווי אַ געפילט העכטל ליגט פאַר אים אויפן טעלער און דער ריח פון שבתדיקע מאכלים פאַרגייט אים אין נאָז אַריין. און ווי ער שטעלט אַ פּוס, גרייט צו גיין, דערזעט ער פונדערווייטנס פאַרנדיק רפאלן, און קענטיק אין פּנים, אַז ער איז שטאַרק פאַרטראַגן, פאַרט גיכער אַפאַרבעטן אַ געשעפט. רב אָשרן האָט עס געגעבן אַ קלאַפּ אין האַרצן, ער בלייבט פאַרגאַפט, אויפעפענענדיק דאָס מויל און אויפשטעלנדיק די נאָז.

„דאָס איז נישט גלאַט אַזוי זיך אַ פאָר, — טראַכט־איבער ביי זיך רב אָשר. — אוי, פאַרשטיי איך! איך פאַרשטיי, נישקשה, וואָס איז אויף אים אַזוי דאָס איילעניש. שווער מיך אָפּצונאַרן, דאָס לויפט ער אָפּמאַכן דעם עסק אָן מיר. אוי, ווי זאָל איך עס אויסהאַלטן, נישט משוגע צו ווערן, אַז איך זע ווי מיין אַרבעט, מיין מי גייט פאַרלאָרן? איך לייג־פאַר דעם עסק, טו, אַרבעט, קריך אויס דער הויט, רעד־רעד, ווער צעזעצט רעדנדיק, און ער . . . ער מיינט, איך בין אַ קינד, אַ מלופּום־קינד בין איך, מעג ער מיט מיר טאָן וואָס ער וויל. ניין, ברודער! איך האָב אַ נאָז און שמעק, פונדערווייטנס שמעק איך אָן."

און רב אָשרס נאָז טוט זיך אַ קרים. דער צאָרן איז גרויס. נאָר היינט איז דאָך אָבער דאָנערשטיק. די לייַדיקע קעשענע, די ביטערע נויט דערמאָנען רב אָשרן, אַז אַ ייד אַ קבצן טאָר נישט אין כעס זיין, מוז אָננעמען פאַר ליב אַ פּאַטש אויך. וויפיל יענע זאָלן אים נישט קריוודען, צופּן, רייסן, מוז ער די ווייטיקן טראָגן שטיל אין זיך, אַרונטערלייגן זיך אונטער יענע שיינע לייט, זיי נאָך בענטשן — מאריך ימים זאָלן זיי זיין, און לויבן אין טאָג אַריין מיט אַ זיס פריילעך פּנימל כלומרשט.

און רב אָשר האַלט־איין דעם כעס, גלייכט אויס די נאָז, נעמט אויף זיך אַרויף אַ זיסע ליכטיקע צורה און לאָזט זיך אין אַ פאַר שעה אַרום גיין צו רפאלן, הייבן ביי אים אַ גמילות־חסד לכבוד שבת. נאָר — ווייי איז אים און דעם פינצטערן מזל זיינעם — נישטאָ רפאל אין דער היים! ער פוילט זיך נישט גיין נאָך אַ פאַר מאָל, און אַלץ טאַקע — נישטאָ רפאל! איין גאָט דער לעבעדיקער ווייסט, ווי שטאַרק אָנגעזאָלצן רב אָשרן איז געווען אויפן האַרצן. איז דער טאָג אים פאַרגאַנגען אין צרות, דערפאַר האָט ער אין אָוונט זיך אַביסל אונטערגעהעצקעט.

ס'איז געווען „ליהודים" — אַ שמחה, אַ פריידל אויף יידנס קעפּ!

ראש־חודש אָב צום מולד האָט זיך געענדערט די „פּאַגאָדע", פונקט פאַר־

קערט ווי דער לוח שרייבט. דאָרט שטייט: שיינע, לויטערע טעג, מיט אַמאָל גאָר איז קעלט און רעגנס ווי אָסיענצייט. יידן קריכן, נעבעך, ביזן האַלדז ווייט אין די גלופּסקער בלאָטעס מיט די שיך און זאָקן, און יידישע טעכטער מיט די זיידענע קליידער און גילדענע בראַסלעטן. מילא אויף קליידער, וואָס ווערן פאַרשמירט, פאַרשלומפּערט, איז דער ווייטיק נאָך נישט אַזוי גרויס, וואָרים דערויף זענען זיי דאָך לאַנג, אומגעלומפּערט, כדי טאַקע אַרויפנעמען אויף זיך די בלאָטע; ווי געטאָן האָט יידן דאָס האַרץ — אויף דער לבנה, נישטאָ די לבנה! יידן חלשן כאָטש אויף איין מינוט אָנקוקן איר ליכטיק פּנים, סטייטש, ס'איז שוין אַוועק דער ערשטער קוואַרטל, זי איז שוין אויף דער צייט, אונטערגעוואַקסן ווי מען באַדאַרף, ראוי לברכה, טאַקע נעם און זיי זי מקדש כדת ישראל, גאַנץ יידישלעך — און זי באַהאַלט זיך, עפּעס נאָר טאַקע ווי זי שעמט זיך... פּלוצים הויבן־אָן דאָנערשטיק פאַרנאַכט קרייען די הענער, עס טוט אַ בלאָז אַ ווינטל, עס צעגייען זיך די וואָלקנס, און אַ שיינע, קלאָרע לבנה, ווי אַן אויסגעצוואָגענע, אויסגעפּוצטע כלה, טרעט אַרויס האָפּערדיק, באַגלייט פון דער גרויסער משפּחה שטערן, פיינע מחותנים, איינגעטונקטע אין גאָלד, אין בריליאַנטן, און גאַנץ גלופּסק מיט אירע קאַלוזשעס באַקומען אַ שיינענדיק פּנים. עס פינקלט, עס לויכט אומעטום! יידעלעך לויפן אָנזאָגן די בשורה, אונטערטרייבנדיק איינער דעם אַנדערן: גיכער, פייטל! אַהער, אַהער, זרח, גרונם, סענדער, פישל! בערל דער שוסטער הייבט זיך געשווינד אויף פון׳עם קלעצל, שמערל דער שניידער לייגט אַוועק די אַרבעט, פאַרשטעקנדיק אין לאַץ די נאָדל, לויפן אַרויס און שטעלן זיך קוקן דער לבנה אין איר ליכטיקער צורה. דאָס גאַנצע געזעמל צעשאָקלט זיך, שרייענדיק אויף אַלערליי מיני קולות. עס לאָזן זיך הערן ביי־קולכלעך דינינקע פון קליינע יינגלעך, גרעבלעכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריקע, פאַרלעגערטע, באַסאָוועע אויף דער געמבע פון אַלטע, באַטאָנטע, גרייז־גרויע, פאָנפּעוואַטע, לאַנגנעזיקע און ברייטבייכיקע באַלעבאַטים. די לבנה גייט זיך איר וועג און יידן שפּרינגען, העצקען זיך איר אַקעגן לעבעדיק, פריילעך.

אויך אונדזער רב אָשר העצקעט זיך אויף די שפּיץ־פינגער צווישן דעם געזעמל. דערזעענדיק דאָרט לעבן זיך רב אברהמען, טוט ער זיך צו אים אַ בוק עפּעס משונה, זאָגנדיק מיט אַ ניגון דריי מאָל:

— שלום עליכם!

— שלום עליכם, עליכם שלום! — ענטפערט־אָפּ רב אברהם, מפסיק־זייענדיק אינמיטן וואו ער האַלט. און אין אַ מינוט אַרום בייטן זיך די יוצרות. רב אברהם קערט אויס דאָס פּנים, זאָגנדיק מיט אַ בוק דריי מאָל „שלום

עליכם״ רב אָשרן, און רב אָשר ענטפּערט אים אָפּ „עליכם שלום״ בשעת אונטערהעצקען זיך ביים „כשם שאני רוקד״ אָקעגן דער לבנה.

און ווי זיי העצקען זיך דאָ ביידע, בוקן זיך און זאָגן שלום־עליכם איינער צום אַנדערן, פּאַרט געשווינד פאַרביי זיי אַ פּאַעטאָן מיט דריי פּאַרשווינענע אינעווייניק. רב אָשר דערקענט באַלד דאָרט רפאלן און ווערט פאַרצאַפּלט מיט די ביינער. עס ענדערט זיך אים דאָס קול, גליך ווי אַ ביין וואָלט זיך אים געשטעלט אין האַלדז, פון גראָב ווערט עס דין, און ער לאָזט אויס דאָס דאַוונען מיט אַ וויינענדיקן פּישטש. די נשמה זיינע וויינט אין אים, פאַר גרויס ווייטיק און פאַרדראָס, וואָס רפאל נאַרט אים, מאַכט שטילערהייט אָפּ געשעפטן אָן אים. ער שטשירעט־אויס איין אויג אויף רב אברהמען, קוקט אים אָן שאַרף, טראַכטנדיק ביי זיך: מען באַדאַרף דיך גוט אויסטאַפּן. איך וועל דיך, פּעטער, נעמען אויפן צימבל. פון דיר וועל איך מיך דערגיין אַלצדינג!

יידן ענדיקן דאָס דאַוונען און שפּייען אויס, פאַנאַנדערגייענדיק זיך איט־לעכער צו זיך אַהיים. רב אברהם שפּייט אויך אויס און וויל גיין זיין וועג, נאָר רב אָשר נעמט אים אָן ביי דער פּאָלע און זאָגט:

— וואָס איילט איר זיך אַזוי, רב אברהם? וואָרט אַביסל, זייט־זשע מוחל, וועלן מיר גיין צוזאַמען. איר גייט דאָך אַהיים.

— ס'טוט מיר זייער לייד, וואָס היינטיקס מאָל האָבן מיר צו גיין נישט אויף איין וועג, — מאַכט רב אברהם. — איך גיי צו רפאלן, גיי איך איצט.

— אָך, זייער גוט! — זאָגט רב אָשר, אַ סמאַרע־געבנדיק מיט דער נאָז פאַר גרויס הנאה. — אויב אַזוי, וועל איך אייך באַגלייטן, און גייענדיק וועל איך דערווייל שמועסן מיט אייך וועגן עפּעס אַן ענין.

— מהיכא־תיתי, אַז איר ווילט זיך מטריח זיין, אַך!

— מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל איך זאָגן, וואָס זאָל איך רעדן? — הויבט אָן ר' אשר גייענדיק זיין שמועס פול מיט שמד־שטיק. — אונדזער באַגעגענען זיך דאָ היינט, רב אברהם, איז מן־השמים, טאַקע נאָר פון גאָט. באַגעגענען אַזאַ מענטשן ווי איר באַלד נאָך קידוש־לבנה איז אַ גוטער סימן, ס'וועט, אם־ירצה־השם, זיין אַ מזלדיקער חודש, אָמן. הלוואי, רבונו של עולם! איך זאָג תמיד, אומעטום, אין מאַרק, אין די קאָנטאָרן, זאָג איך: נאָר ביי איינעם איז נאָך דאָ דער אמת, יושר, גערעכטיקייט און דאָס פּינטעלע יידיש־קייט. און ביי וועמען? — ביי רב אברהמען! אוי, רב אברהם, רב אברהם, איז עס היינט אַ צייט, רב אברהם! וואָס ווייסט איר, וואָס ווייסט איר... איר ווייסט אייך אייער בית־מדרש, איר זיצט זיך על התורה ועל העבודה, לערנט, דאַוונט, אַז־וואויל איז אייך! אוי, ווען איר זאָלט וויסן אונדזערע סוחרים, די קרעמער, די מאַרק־מענטשן אונדזערע — זאָל מיך גאָט נישט שטראָפן פאַר

די רייד — אַלצדינג מעגן זיי. נישטאָ קיין וואָר וואָרט ביי זיי, יאָ איז נישט יאָ, ניין איז נישט ניין, אַ שבועה נישט קיין שבועה. „ויאמר" איז דער טייטש געבולן, „וידבר" — מאַניפּאַרגע, הענטשקע־לשון, אַזוי אַלץ הינטן־אַרום, הינטן־אַרום. איטלעכער מיינט נאָר זיך, זיין טובֿה, די גאַנצע וועלט איז באַ־שאַפן געוואָרן נאָר פֿאַר אים, פֿאַר אים איינעם. אין פּלוג, אָנקוקנדיק זיי, זעגען זיי, דאַכט זיך, מענטשן, פֿיינע בריות, פּירער נאָר... וואָס העלפֿט דאָס רעדן — הכל הבל, ס'איז גאָרנישט מיט גאָרנישט! מיינט איר דאָך, אַוודאי קענט איר דאָך מיינען, אַז ער . . . רפֿאל אייערער, למשל . . . — שטאַמלט רב אָשר נישט ענדיקנדיק זיינע ווערטער, שטעלט אויס די אויגן אויף רב אברהמען שווייגנדיק, צו זען, אויב ער פֿאַרשטייט זיך אויפֿן וואונק און אויב דער וואונק איז אים לרצון, און מען מעג אַרויסזאָגן זיך פֿאַר אים שוין טאַקע גרעבלעך.

— וואָס ער? וואָס, אַשטייגער, רפֿאל מיינער, למשל? — פֿרעגט רב אברהם אויפֿגעבראַכט. — האַ, אפֿשר איז רפֿאל קיין אָרנטלעכער מאַן נישט?!

— אַי־אַי, רב אברהם! האָט איר דאָך, איך בעט איבער אייער כבוד, האָט איר מיך דאָך נישט פֿאַרשטאַנען. אדרבה, פֿאַרקערט! דער פּשט פֿון מיינע ווערטער איז אַזוי: קענט איר דאָך מיינען, אַז רפֿאל, רב רפֿאל אייערער, איז אויך למשל ווי יענע לייט? חס־ושלום! האָט קיין טעות נישט! זאָג איך אייך, ער איז אַ צדיק תמים!... ביי „חקרנים" איז נאָך דאָ אויך יושר. אַ וואָרט איז ביי זיי אַ וואָרט. איך האָב אים ליב, באמת ליב. פֿון זיינטוועגן בין איך גרייט כאָטש אין פֿייער, אין וואַסער. איר מעגט עס אים טאַקע איבערגעבן. נישקשה, דאָס וועט נישט הייסן קיין רכילות... יאָ, אָבער, — שטעלט זיך אָפּ אין מיטן שמועס רב אָשר מיט אַ זיפֿץ, ווי ס'איז אים שווער אַרויסצוזאָגן, — אָבער ס'איז אַ ווייטיק צו זאָגן, ער . . . רב רפֿאל אייערער, איז אַביסל נישט יוצא אַקעגן מיר...

— מיט וואָס, אַשטייגער? שטאַמלט נישט, רב אָשר, רעדט ריינע דיבורים.

— טאַ, אַז איר פֿאָדערט אַזוי, מוז איך אייך זאָגן, רב אברהם, — מאַכט רב אָשר מיט אַ קנייטשעלע, ווי ער טוט עס נישט גערן. — ווען זאָל איך זאָגן, ווען נישט אייך, רב אברהם?... איך בעט אייך, וואָס, אַשטייגער, וואָלט מעלתו געזאָגט, ווען מעלתו, איר הייסט עס, וואָלט פֿאַרגעלייגט איינעם גוטע עסקים, רעאַלע, געטאָן, געאַרבעט, אָנגערעדט זיך ווי אַ פּויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָפּגעמאַכט די עסקים שאַ־קיטש? איר פֿאַרשטייט דאָך אַצינד אַקעגן וועמען איך רעד...

— איר האָט אַ טעות, רב אָשר! רפֿאל איז נישט דער מענטש צו טאָן אַזוינס. ניין, ניין!

— און אַז יאָ, אויב אַזוי ווי איך זאָג, וואָס וועט זיין?

— וועל איך געבן קנס, וויפיל איר אַליין וועט הייסן.
— אויב אַזוי, זאָל מעלתו זיך מטריח זיין צו דערגיין, וואוהין איז ער עס היינט אַזוי פאַרטראָגן, גאָר אין איין אָטעם אַרומגעפאָרן דעם גאַנצן טאָג. נאָר, שאַ! זאָל עס בלייבן צווישן אונדז. פאַרזיכערט איר מיך דערויף, רב אַברהם, מיט אייער וואָרט, בהן שלכם, מיט אייער הן?
— בהן שלי! — נו, אָט זענען מיר שוין געקומען, רב אָשר. אַ גוטע נאַכט!
— וואָס דענקט איר, רב אַברהם, אפשר זאָל איך אויך אַריינגיין, אַז איך בין שוין דאָ, האַ?
— אַז איר ווילט, מהיכא־תיתי. ווער לאָזט אייך נישט? קומט!
רב אָשר גייט אין אַנגסטן הינטער רב אַברהמען און איז אים מכבד מיט עפענען די טיר.
— פאַרשלאָסן! — זאָגט רב אַברהם. — רפאל איז נישטאָ אין דער היים.
— אָ־וואַ! — קרעכצט רב אָשר און שילט אין האַרצן דעם פינצטערן מזל זיינעם. — וואָס טוט מען אַצינד?
— גאָרנישט! — ענטפערט רב אַברהם ווי אַ תם. — אַצינד גייט מען אַהיים שלאָפן, אויסרוען זיך נאָך אַזאַ טאָג אַרבעט. איך באַדאַרף נאָך אַריין אין אַן אָרט, וועל איך מיך דורכגיין דורך דעם הויף אויף דער אַנדערער גאַס. אַ גוטע נאַכט!
— וואָרט, זייט מוחל, וואַרט אַביסל, רב אַברהם, ע־ע־ע! — מאַכט רב אָשר ווי מיט אַ האַלבן מויל, קראַצנדיק זיך ביי דער פאה. — אָ־וואַ, שלעכט... ערב שבת . . . פאַרשטייט איר?.... איך קען נישט, אוי־ווי, קומען אַהיים . . . אפשר געפינט זיך, אפשר ביי אייך עפּעס געלט? בים־בים־בים!
— מיין גאַנץ פאַרמעגן נאָר אַ קלייניקייט. ווילט איר, קען איך עס אייך לייען, — זאָגט רב אַברהם, אַריינלייגנדיק די האַנט צו זיך אין קעשענע.
די לבנה האָט צוגעזען פונעם הימל די דאָזיקע טרויעריקע סצענע, איז געווען אַן עדות, ווי יידן, משטיינס־געזאָגט, זענען זיך מפרנס; ווי רב אָשר, דער הויף־מעקלער, וואָס איז שטענדיק פאַרטראָגן אין געשעפט, האָט מיט אַ ביטערן זיפץ אַריינגעלייגט אין קעשענע דעם גמילות־חסד, וואָס ער האָט גענומען ביי רב אַברהמען אויף שבת. און נאָך אַזויפיל אַרבעט, נאָך אַזויפיל אַנלויפן זיך ווי אַ הונט אַ גאַנצן טאָג, איז ער מיט עטלעכע גראָשן, נישט זיינע, געקומען מיד, צעבראָכן אַהיים, צום ווייב און קינדער...
די לבנה האָט געזען דעם דאָזיקן יידן, זיין קאַפּדרייעניש, זיין נויט, דאָס ביטערע עלנט זיינס, און איז זיך געגאַנגען אומעטיק פאַרטראַכט:
און דער הונט דאָרט, אוי־ווי, דער הונט דאָרט בילט!...

דאָס פינפטע קאַפּיטל

אַרויסגייענדיק אין גאַס, אויף יענער זייט הויף, האָט ר׳ב אברהם דערזען, ווי רפאל שטייט און רעדט דאָרט מיט דעם אייגענעם ווייבל, וואָס איז צו אים געקומען היינט בייטאָג. איר שיינענדיק פּנים ביים אָפּגלאַנץ פון דער לבנה נעמט זיך אויס אין דער טונקלקייט פון דער נאַכט, ווי אַ ווייס געמאָלט בילד אויף אַ שוואַרצן גרונט, און באַקומט דאַדורך נאָך מער חן. ער קוקט זי אָן — און די בילד־שיינע „שולמית״, וואָס אין „שיר־השירים״, טרעט פאַר אים אין געדאַנק אַרויס מיט די אַלע פּסוקים, אַלע ליבּ־ווערטער וועגן איר דאָרט, וואָס היינטיקס מאָל איז עס אים נישט גלאַט אַזוי, אַ משל אַקעגן די כנסת־ישראל, נאָר טאַקע פּשוט אַ שיין ווייבל. רב אברהם טוט זיך אָן אַ נויט, לאָזט אַראָפּ די אויגן, דערוויטערנדיק זיך, גלייך ווי נישט באַמערקט. נאָר רפאל אָבער האָט אים יאָ באַמערקט, גייט ער צו, גיט אים דעם שליסל און זאָגט:

— נאַט, גייט אַריין, זייט מוחל, צו מיר. איך וועל באַלד אָנקומען.

די לבנה קוקט דורכן פענצטער אין שטוב אַריין, און אַ ברייטער פּאַס פון גילדענע פליטערלעך ציט זיך פון איר צו רב אברהמען, גלייך ווי ער עפנט די טיר. די גילדענע פליטערלעך קלעטערן טאַנצנדיק אַרויף אים אויף דער ברוסט, אויפן האַלדז, פון דאָרט אויף דער באָרד, אויפן קאָפּ. און מיני געדאַנקען, משונהדיקע, שטופּן זיך מיט גוואַלד אַריין צו אים אין האַרץ, פאַר־פירנדיק ווי מיאוסע קונדסים. דער יצר־טוב, נעבעך, ראַנגלט זיך מיט די דאָזיקע קונדסים, טרייבט זיי, אָבער עס העלפט נישט — די „שולמית״ גייט נישט אַרויס אים פון עם האַרצן.

— וואָס איז עפּעס אין דער פינצטער, רב אברהם? — זאָגט רפאל ביים אַריינקומען. — פאַר וואָס האָט איר נישט אָנגעצונדן קיין ליכט?

— ס׳איז מיר גוט אָן ליכט אויך, אַזוי ביי דער שיין פון דער לבנה.

— איך זיץ אויך אַמאָל אַזוי ביי דער שיין פון דער לבנה מיט גרויס פאַרגעניגן, — זאָגט רפאל זעצנדיק זיך לעבן רב אברהמען. — אין דעם דאָזיקן פּאַס ליכט, דאַכט זיך מיר, זע איך אַ העלן לייטער פון דר׳ערד ביזן הימל, און די געדאַנקען מיינע קלעטערן אויף אים ווי די מלאכים אַרויף און אַראָפּ. דאָס האַרץ פילט, ווי עס לאָזט זיך אים הערן פונדערווייטנס אַ גרוס ערגעץ פון אַ געבורטס־אָרט העט אַמאָל, אַמאָל נאָך גאָר פאַרצייטנס. עס טרוימט זיך אים עפּעס נישט דייטלעך־קלאָרע זאַכן, עפּעס ווי פאַרגעסענע, אַלטע אַ וועלט מיט יאָרן. עפּעס בענקט עס, גלוסט עס, נישט צו וויסן וואָס און נאָך וואָס... איר פילט דאָך, רב אברהם, די טיפקייט פון דעם ענין, וואָס

אוממעגלעך אַרויסצוזאָגן אים מיט ריינע ווערטער. איך זאָג תמיד, אַז איר זייט אַ פּאָעט און די חסידות אייערע איז געטלעכע פּאָעזיע. אמתע ריינע חסידות דערהייבט דעם מענטשנס גייסט, וואַרעמט אים, גיט אים אונטער פייער. התלהבות הייסט עס, ווי גוטער אַלטער וויין, און פאַרטראָגט די נשמה העט־העט אין די הויכע עולמות אַריין, אין יענע הייליקע וועלטן, וואו ס׳איז דאָ טרייסט, רו און אייביקער פרידן... דאָס אַלצדינג איז טאַקע זייער גוט, פונ־דעסטוועגן אַ ליכט אָנצינדן באַדאַרף מען פאָרט.

— טאָ, אויב איר ווילט! — מאַכט רב אברהם, אַ כאַפּ־טוענדיק זיך, ווי ער וואָלט אויפגעשטאַנען פונעם שלאָף.

— אָציגד זענען מיר דאָ, אויף דער וועלט, — זאָגט רפאל, אָנצינדנדיק אַ ליכט. — ס׳איז דאָ נייעס, רב אברהם! דער יתום איז באַפרייט.

— ווער ? . . . דער „שקאָץ״ ?!

— דער שקאָץ! אויך דאָס מיידל האָט זיך געפונען.

— געפונען !... וואו איז זי געווען ?

— אין אַזאַ אָרט, וואו צדיקים שטייען דאָרט נישט. עס האָט געקאָסט גענוג מי צו באַפרייען זי פון יידישע הענט. אַ נס וואָס דאָס פריילין האָט זיך אונטערגעכאַפּט. זי האָט געראַטעוועט.

— זי ! אָט די, וואָס איז היינט געקומען צו אייך? דאָס האַרץ אָבער האָט מיר געזאָגט, אַז איר קומען איז נישט אומזיסט. איך בין זיך מודה, אַז פון דער צייט, וואָס איך האָב זי געזען, איז זי מיר נישט אַרויס פונעם זין. זי האָט געטאָן אַ גרויסע מצווה, „יהי חלקי עמה״, אויף מיר געזאָגט געוואָרן אַ חלק עולם־הבא, וואָס זי האָט דערמיט פאַרדינט!

— אויב איר ווילט, רב אברהם, זיין אַ שותף, האָבן מיט איר אַ חלק אין עולם־הבא, מוזט איר דאָך כאָטש וויסן איר ביטערן חלק עולם־הזה, ווי ביטער איר איז דאָ.

און רפאל נעמט זיך דערציילן רב אברהמען די מעשה מיט ביילען און מיט דער טערקיניע, דורך וועלכער ביילע האָט זיך אויפגעזוכט ביי פּיזול דעם קליינעם אין הויז, וואו די מומע שיינצע האָט זי באַהאַלטן, אויסלאָזנדיק די טרויערדיקע געשיכטע, שטאַרק אויפגעבראַכט מיט אַזוינע שטעכעדיקע ווערטער:

— אָט האָט איר אייך אייערע יידעלעך! שיינע מעשיות, עפּעס באַר טאַקע ווי אין סדום!

רב אברהם זיצט צעקאָכט ווי אַן אָפּגעבריטער, פאָכענדיק מיט דער יאַרמולקע איבערן קאָפּ און זייער משונה אָנקוקנדיק רפאלן.

— וואָס איז, רב אברהם, איך געפּעלט נישט, אפּנים, וואָס איך זאָג, ווי אין סדום?

— אָודאי, אָודאי! זאָגט בעסער, ווי אין גלות. ס'איז אַ גרויסער חילוק. אין סדום זענען די מענטשן, ווי אין פּסוק שטייט, בטבע געווען שלעכטע און זינדיקע. אין גלות אָבער מאַכט מען פון גוטע מענטשן שלעכטע, פון פרומע — זינדיקע. נויט, זאָגן אונדזערע הייליקע חכמים, צווינגט דעם מענטשן צו האַנדלען אי אַקעגן זיין פאַרשטאַנד אי אַקעגן גאָט. נויט, איז דאָ דעם עולמס אַ ווערטל, נויט ברעכט אייזן.

— מילא, ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, די זינד בלייבט אַ זינד. דאָס יידישע פאָלק צייכנט זיך דערוויל מיאוס אויס.

— אָט דאָס איז טאַקע די צרה, ווי באַלד אויף דעם, אויף יענעם אַ חטא, איז שוין כל־ישראל!... דאָס פאָלק ישראל וואָס — האַ, האָט געטאָן?

— אָט דאָס טאַקע איז דער חטא זיינס, וואָס עס האָט נישט געטאָן, טראַכט נישט צו טאָן און נעמט נישט קיין מיטל אַקעגן די מיאוסע זאַכן, וואָס טוען זיך ביי אים.

— אַי־אַי, כ'לעבן! — זאָגט רב אברהם, קרימענדיק זיך. — ווילט איר, הייסט עס, אַז רבנים, דיינים וכדומה אַזוינע כשרע, לייטישע מענטשן, זאָלן גיין צו אַ לוי בחור, אַ פּיוול דעם קליינעם אין די הייזלעך, שטראָפן, זיך מיאוס־מאַכן דאָרט מיט אַ מומע שיינצע, אַ האָדל די מעקלערין, מיט נאָך חצופות, דראַבקעס אַזוינע, וואָס אַ חרפה גאָר צו ברענגען זיי אויפן מויל? נאָר כבוד שוין אַפילו אין דער זייט, מען וועט זאָגן מוסר, וועט עס דען העלפן?

— ווי אַ טויטן באַנקעס, מוסר זאָגן איז ווי פאַררעדן די ציין, ווי אָפּ־שפּרעכן קדחת, אַזאַ האַפּט האָט עס, — זאָגט רפאל צעהיצנדיק זיך און שטייט־אויף פונעם אָרט. — אוי, די מוסר־זאָגער, די מוסר־זאָגער! אוי קען איך זיי, אונדזערע מוסר־זאָגער. קענען נישט צוזען יעמענס אַ זינד ווי אַ האָר און זעען נישט ביי זיך ווי אַ באַלקן אַ דיקע. גענוג, איבערגענוג מוסר־זאָגער ביי אונדז. נישט זיי באַדאַרפן מיר האָבן, נישט אין אָפּענע מיילער געניטיקן מיר זיך. די דאָזיקע סחורה, און כמעט נאָר די דאָזיקע, איז ביי אונדז דאָ זייער פיל, ברוך־השם. מענטשן טוערס ברויכן מיר צו האָבן, מענטשן אַר־בעטער, פאַרשטענדיקע, פּראַקטישע, וואָס באַדאַרפן טאָן, די זינד נישט צו־צולאָזן, וואָס באַדאַרפן אָננעמען מיטל, זיך שטעלן אַקעגן די הענדלער מיט לעבעדיקער סחורה, וואָס פאַרפירן יידישע טעכטער. דאָס זענען די שרצים, וואָס ווימלען אין דעם שמוץ, אין די אָנגעמאַכטע, פון פרעמדע און פון אייגענע, פאַרשימלטע בלאָטעס. דאָס זענען די ווערים אין אונדזערע וואונדן, אין אונדזער צעפאַלן לייב, צעריסענע גלידער און פוילע ביינער! פון יענע

פאַררופענע ערטער שרייען־אַרויס צו אייך, יידן, אומגליקלעכע נפשות — יידישע טעכטער, אייערע שוועסטער, געפאַנגענע, אין דער נעץ אַריינגעיאַרטע! נפשות פאַרפירטע, קרבנות, נעבעך, וואָס זאַטע לאָזן זיך ברענגען פון הונגעריקע, געבאַלעוועטע — פון אָרעמע, בויטבאַדערפטיקע! טוט, טוט עפּעס פאַר אייערע אַריינגעפאַלענע, אומגליקלעכע שוועסטער, יידן!

— גרינג צו זאָגן! וואָס קען אַ פאָלק אַ דערשלאָגנס, אַ דערנידעריקטס, נעבעך, טאָן? אין חבוש, קיין געפענטעטער, מוציא עצמו, קען זיך אַליין נישט באַפרייען מבית־אסורים, פון דער תפיסה, זאָגן אונדזערע חכמים.

— קיין כלל פונדעסטוועגן איז עס נישט, קיין דין אויך נישט. אין לעבן געשעען פיל מאָל זאַכן, וואָס פונקט פאַרקערט. די נויט גיט־איין דעם מענטשן שכל און קראַפט צו טאָן אַזוינס, ווי פון איר פטור צו ווערן. וויפיל, אַשטייגער, געפענטעטע בינדן זיך אויף און ווערן פריי. ווער עס זיצט פאַר־לייגט די הענט און וואַרט אויף הילף, דער איז נישט ווערט געהאָלפן צו ווערן. יושר, רחמנות — דאָס זענען פונקען, וואָס פליען פונעם האַרטן קרעמען, אַז מען שלאָגט אים, שלאָגט מיט דעם שטאָל. — קומט, רב אברהם, קומט צו די קינדער.

— וואו זענען זיי, די קינדער?! — פרעגט רב אברהם, גיך אויפהייבנדיק זיך פונעם אָרט.

— איך האָב זיי אַריינגעפירט צו רייזען. זאָלן זיי עסן און זיך אויסרוען דערווייל אַביסל.

דורך דער אָפענער טיר שטרעקט עמעצער אַריין די הענט מיט אַ בריוו. רפאל נעמט, עפנט דעם בריוו און די פאַרב קומט אים אין פנים אַריין — דאָס איז אַ בריוו פון חנצען, אין וועלכן זי גיט אים צו וויסן, אַז די מאַמע איז היינט אַוועקגעפאָרן צום טונעיאַדעווקער, זאָל לעבן, וועגן מאַכן אַ שלום, אַ גוט־לעבן צווישן בנציען מיטן ווייב, מיט איר, הייסט עס, און דער טאַטע איז געפאָרן זי ביז העלפט וועג צו באַגלייטן. לכן, איז איצט דאָ אַ גוטע געלעגנהייט צו רעדן וועגן זייערע זאַכן. זי וואַרט אויף אים, שרייבט זי, היינט אין אָוונט.

רפאל גייט צוזאַמען מיט אברהמען ביז דער טיר פון רייזעס הויז, דאָרט שיידט ער זיך מיט אים און גייט זיין וועג.

פאַרוויסט, פאַרזאָרגט איזביילע געזעסן ביים טיש, ווי איינע, וואָס איז געווען מסוכן קראַנק און איז ערשט אַראָפּ פונעם בעט. שטיל, אָפּגעשוואַכט איז זי געזעסן אין אַ מין משונה קליידל מיט נאַקעטע אָרעמס און אַ פינצטער טרויעריק פנים, אַזוי ווי עס וואָלט דערציילט די ווייטיקן אירע, די יסורים, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען; דערציילט נישט מיט שטעכווערטער, מיט פאַר־

דראָס, נאָר מיט אַ בקשה, אַ בעטן זיך רחמים. זי האָט נישט אָפּגעזאָגט רייזען צו פאַרזוכן אַביסל יויך, ווי אַ קראַנק קינד טוט צוליב דער מוטער און נעמט־איין אַ לעפעלע פונעם רעצעפּט, וואָס זי גיט אים. און הערשעלע, ער שטייט אַקעגן איר, קוקט מיט ליבשאַפט, נישט רעכט גוט נאָך צו פאַרשטיין דעם טעם פונעם שרעקלעכן ווייטיק, וואָס איז איר געשטאַנען אויסגעדריקט אויפן פּנים, אויף די בלאַסע ליפּן. און וואָס איינגנטלעך איז אַזוינס געלעגן אין די טרערן, וועלכע האָבן איר געטריפט פון די אויגן אין דעם לעפל געקעכטס, ביי איטלעכס מאָל צוטראָגנדיק עס צום מויל. דאָס האַרץ האָט אים געצויגן צו איר, געצויגן שטאַרק מיט אַלע כחות, עס האָט זיך אים געוואָלט האַלדזן זי, ליובען זי, אויסגיסן זיך אין טרערן מיט איר אינאיינעם, און ווען מען וואָלט אים געזאָגט: טו זי אַ קוש און שטאַרב! וואָלט ער עס געטאָן גערן בשמחה רבה. דאָך איז ער אָבער געשטאַנען פונדערווייטנס, נישט צו רירן זיך פונעם אָרט, פאַר גרויס בושה. די בושה איז אַזוי שטאַרק ביי יידישע קינדער, אַז זי מאַכט זיי פאַר גרויסע עקשנים, דער טויט מעג זיך זיין נישט אַרויסצואווייזן עפנטלעך די ליבע... ער איז געשטאַנען און זיך געשעמט, געכאַפּט נאָר פונ־דערווייטנס בגנבה אויף איר אַ קוק. רב אברהם מיט רייזען זענען געשטאַנען באַזונדער אין אַ ווינקל, זי — קלאַפּנדיק זיך אַלץ אין האַרצן און ווישנדיק די נאָז, מיט אַ פּאָר איבער דעם אַרבל, און ער — רייבנדיק זיך די אויגן, פאַרלאָפענע מיט טרערן. ביידע שאָקלען מיטן קאָפּ, אַ מאָל אויף ביילען, אַ מאָל אויף הערשעלען... רב אברהם גלעט די באָרד, רייבט דעם שטערן — און דאָס האַרץ וויינט אין אים, שרייט: אוי־ווי, רבונו של עולם, קוק און זע אונדזערע בזיונות, די בזיונות פון דיין פאָלק ישראל!

דאָס זיבעטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

פרייטיק. אַ שיינער פרימאָרגן. ליכט, וואַרעמקייט און אַ שיינענדיקער הימל. דער רעגן, וואָס האָט געגאָסן ביי דער נאַכט מיט דונערן און בליצן, האָט אָפּגעפרישט די אַלע געוויקסן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן געלבלעך צו ווערן פון די גרויסע תמוזדיקע היצן, און איבער אַ נייעס געוואָרן אָפּגעלעבט גרין ווי פריער. אַקעגן טאָג כאַפּט זיך אויף אַ ווינטל, עס צעגייען זיך די וואָלקנס, עס ווייזט זיך די זון און די וועלט ווערט אָפּגעטונקט מיט ליכט.

באַשעפעניש אין וואַלד, אין פעלד וואַכן אויף און דערזעען פאַר זיך אַ ליבע וועלט: די גראָזן פריש, דיביימער אָפּגעצוואָגן, טראָפּנס טוי פינקלען דערויף די דימענטן — און זיי שעפּן גרויס תענוג פון זיי. אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן, פונעם קלענסטן ווערימל ביז די פייגל, גייען אַרויס צו זייער אַרבעט, שמוצערן, צוויטשערן, שפרינגען און פליען, קריכן און קלעטערן, און די גלופּסקער פאַרשוינענע פעדערן זיך אויך און גייען — בחורים, מיידלעך, קינד און קייט — אַרויס פון דער שטאָט צו דער רויטער קרעטשמע, מיט אַלע מיני כלים אין די הענט, קויפן דאָרט וואַלוועלן בראַנפן לכבוד שבת, ווי דער שטייגער זייערער איז פון תמיד אָן.

און האָרט לעבן וואַלד, ביי דער זייט וועג, וואָס פירט פון גלופּסק צו דער רויטער קרעטשמע, איז ליהודים. מיכאַי דער שבת־גוי, וואָס הייצט ביי יידן די הרובעס און לעשט אויס די בענטשליכט שבת, וואָס האַנדלט אָפּ פסח דעם גאַנצן חמץ פון דער שטאָט, — ער הוליעט עס מיט גאַורילען דעם שטאָט־פּאַסטוך פון יידישע בהמות און ביידע זענען לעבעדיק־פריילעך. פאַר גרויס שמחה זינגען זיי דאָס גוטע יוניש לידל מיט אַ ניגונדל פון אַ שיכור, טאַנצנדיק שטאַרק פאַרפלאַמט האָפּ־האָפּ צום טאַקט פון סטעמפעניוס צושפּילן אויפן פידעלע.

אָט דער דאָזיקער סטעמפּעניו איז עפּעס נישט ווי אַלע אַנדערע מענטשן מיט זיין פנימל, מיט זיינע תנועות און מיט דעם גאַנצן אויסזען זיינעם, משטיינס־געזאָגט. ביי מענטשן האָט איטלעכער פאַר זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיין אייגן געשטאַלט, זיין אייגן פנים, כאָטש פרימעטעס אַראָפּצונעמען פון אים. אָבער סטעמפּעניו, איז שווער צו זאָגן, וואָס אייגנטלעך פאַר אַ פנים

ער האָט, ווייל וואָס אַ רגע ווערט עס אַלץ אַנדערש, לויט דעם וואָס אים אויף דער לונג, אויף דער צונג, און לויט די אָנשטעלן זיינע בשעת מעשה אין דער מינוט. מאַלפּעס מיט זייער שטייגער נאָכקרימען זיך, האָבן זיך געמעגט באַ־גראָבן אַקעגן זיינע העוויהלעך. נישט תמיד אָבער האָבן אַלע טיילן פּונעם פּנים איינאיינעם אויסגעדריקט איין זאַך, נאָר אַמאָל האָט איטלעכער פּון זיי אויסגעדריקט עפּעס גאָר אַנדערש, בשעת איין זייט פּנים איז פאַראומערט, איז די אַנדערע פול פרייד, איין אויג וויינט, דאָס אַנדערע לאַכט. מעוברתע איז געווען אַ סכנה אַנצוקוקן אים דענסטמאָל, זיי זאָלן נישט מפּיל זיין פאַר שרעק. קיינמאָל האָט מען נישט געזען סטעמפּעניון אין שול נישט אינדערוואָכן, נישט שבת און יום־טוב. אויך האָט מען אים נישט געזען האַלטן יידישקייט. פונ־דעסטוועגן האָט דאָס קיינעם נישט געאַרט, גאַרנישט מאַכנדיק זיך פון אים, גלייך ווי זיי וואָלטן אים אַרויסגעלאָזט פון דער ערבות, און זאָל ער זיך טאָן וואָס ער וויל, געגנוג, זיי זענען שוין מער נישט ערב פאַר אים. סטעמפּעניו ווייס שפּרוכן צו קדחת, צו צאָן־ווייטיק און צו נאָך און נאָך מכות. ליבע־פּלעשלעך אַזוינע האָט ער געהאַט, וואָס איין טראָפּן דערפון אַרויפגיסנדיק ביי אַ מאַנסביל אויפן קלייד אָדער ביי אַ נקבה איז גענוג געווען, ער זאָל זיי אָנצינדן אַ פייערדיקע ליבע אין האַרצן, און אַ סך בעלנים פונעם עולם זענען געווען אויף די דאָזיקע פּלעשלעך זיינע, וואָס זענען באַקאַנט געווען אונטער זיין נאָמען.

אַ מין פידעלע עפּעס האָט סטעמפּעניו געהאַט, אויף וועלכן ער פלעגט, משטיינס־געזאָגט, שפּילן אין די וועלדער, אין די דערפער, אין שענקען און אין אַלע יענע ערטער, וואו שקצים מיט שיקסעס פלעגן טאַנצן אין זייערער אַ חגא. ער פלעגט דאָרטן לוסטיק מאַכן דעם עולם אויך מיט פּאָקוסן און אָנשטעלן. שלינגען שטיקער פייער און ציען פונעם מויל לאַנגע סטענגעס, צעברעכן אייער אין זיין היטל און אַרויסלאָזן דערפון פליענדיקע טויבן; נעמען עפּעס אַ מטבע ביי איינעם, אַ בלאָז־געבנדיק אויף איר און זי פלעגט נישט ווערן, און פלעגט זיך דערנאָך געפינען אין קעשענע ביי יענעם. האָט ער געוואָלט — איז פון דער העלער הויט ביי עמעצן געהאַנגען אַ שלאָס אויפן מויל.

סטעמפּעניו איז נישט איינגעזעסן אויף איין אָרט, נאָר אַרומגעוואַנדערט שטענדיק פון איין אָרט צום אַנדערן, וואו עפּעס אַ געזעמל, אַהאַ, דאָרטן איז ער!

אַציַנד שפּילט ער פאַר מיכאַיען מיט גאַווריִלען. ער ריפּעט אויפן פידל. זיי שפּרינגען, טאַנצן און ווער עס גייט שטעלט זיך אָפּ. אַזוי אַז ס׳האָט זיך פאַרקליבן אַרום זיי אַ גרויס רעדל פון גלופּסקער עולם, קינד און קייט, וואָס זעען־צו די שמחה וואונדערנדיק זיך, וואָס איז היינט אַזוינס פאַר אַ יום־טוב, וואָס איז דאָ די שמחה אַזוי גרויס אויף זיי.

און אינמיטן דער דאָזיקער חדווה, שפּרינגט פונעם עולם אַרויס אַ יידענע מיט אַ יאָמער, אַ געוויין, ברעכנדיק די הענט און שרייענדיק געוואַלד אויף דער פריילעכער קאָמפּאַניע: אוי, רוצחים, מערדערס . . . — און פאַלט טאַקע באַלד אין חלשות.

ס'איז אַ מהומה, אַ געטומל, אַ שרעק און אויס שמחה. עס פידלט נישט סטעמפּעניו, מיכאַי מיט גאַווריל ניכטערן זיך אויס פאַר שרעק, און דאָס פּנים ווערט זיי בלאַס ווי די וואַנט.

— ווער איז דאָ, ווער, וואָס? — פרעגט איינער ביי דעם אַנדערן, מיט גרויס וואונדער.

— דאָס איז בתיה שמואל דעם טאַנדעטניקס ווייב.

בתיה, אָט דאָס איז די יידענע, וואָס איז נעכטן געקומען אין בית־מדרש געוואָר ווערן, פאַר וואָס איז איר משהלע, וואָס לערנט דאָרטן, נישט געקומען אַהיים נישט האָבנדיק אין מויל דעם גאַנצן טאָג. און וואו איז ער? אַז זי האָט אים דאָרטן נישט געפונען און רב אברהם האָט נישט געוואוסט צו זאָגן איר, וואו ער איז, איז זי פון דאָרט אַוועק מיט אַ געבראָכן האַרץ.

די זון איז שוין פאַרגאַנגען, עס איז שוין פינצטערלעך, און בתיה זיצט ביי זיך אין שטיבל פאַראומערט, פאַרזאָרגט אויף איר טייער זונדל, איר גדולה, וואָס איז אַ בענטשונג פון גאָט. זי זיצט אין איינע צרות, פאַרגעסנדיק זיך אין אַלע אַנדערע הויזלעכע זאַכן. זי פאַרגעסט אירע קליינע טעכטערלעך, אַז זיי זענען הונגעריק, אַז ס'איז שוין צייט אָנצוצינדן אַ ליכט, איינהייצן דעם אויוון און אָפּצוקאָכן דאָס טעפּל געקעכטס אויף ביי־דער־נאַכט. און די קליינע קינדערלעך זענען אויך פאַטרויערט, זיצן פאַרשלאָגנדיק זיך ווי שעפּעלעך אַלע אינאיינעם אין אַ ווינקל מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּעלעך און אַרויסברענגענ־דיק פון זיך שטילע זיפצן. און ווער ווייסט — ביז וואַנען וואָלט בתיה אַזוי געווען געזעסן, ווען נישט די קאָץ, וואָס אויפכאַפּנדיק זיך פונעם שלאָף אויפן אויוון וואָלט נישט אַראָפּגעשפּרונגען צו איר אויפן באַנק, איינהאַרבענדיק זיך און רייבנדיק זיך אין איר פאַר ליבשאַפט. בתיה טוט זיך אַ כאַפּ, דערמאָנענדיק זיך אין דעם, אַז זי האָט אויף זיך אַ הויז, קינדערלעך. און אויך אין שמואליקן אירן דערמאָנט זי זיך, אַז אַ גאַנצן טאָג, נעבעך, יאָגט ער זיך נאָך דער שווערער ביטערער פּרנסה זיינער, אויסגייענדיק אין אַלע גאַסן, אין הייזער און הויפן. און אויף דער נאַכט ערשט קומט ער, נעבעך, אַהיים מיד, הונגעריק, — דאַרף זי דאָך איצטער זען וואָס צוגרייטן צו וועטשערע. ווי זי טראַכט דאָ אַזוי וועגן דעם מאַן, פאַלט איר איין, אפשר האָט ער עס געגומען משהלען און זענען ביידע אַוועק. היינט איז דאָך דאָנערשטיק, ווען שמואל גייט, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, מיט דעם פּעסעלע צו דער רויטער קרעטשמע ברענגען פון

דאָרט בראַנפן פאַר די באַלעבאַטים זיינע. אַ טאָג איז דאָך געווען היינט אַ ליכטיקער, אַ שיינענדיקער און אַ וואַרעם ווינטל האָט געווייעט אין גאַטס וועלטל, אויף די פעלדער פול תבואות און גרינוואַרג נאָר אַ גן־עדן, ריחות פון שמעקנדיקע קרייטעכצער מחיה נפשות — איז אפשר שמואל, וועלנדיק אָנ־טאָן אַ פאַרגעניגן משהלען, אַריין צו אים אין בית־המדרש און גענומען דורכצוגיין זיך מיט אים אַביסל אין פרייען פעלד. וואָס זאָג איך אפשר, געוויס האָט שמואל אַזוינס געטאָן, און געטאָן זייער גלייך. משהלע אונדזוערער, אונ־דזער מתנה פון גאָט, ווייסט דאָך נישט מער ווי דעם בית־מדרש, וואו ער פאַרברענגט די גאַנצענע טעג אין לערנען תורה. ער איז, נעבעך, שוואַך, דאַר־קוואַר, איינגאַנצן נאָר הויט און ביין (מיר פאַר זיין קאָפּ). וואָס פאַר אַ תענוגים, משטיינס־געזאָגט, האָט ער ביי אונדז אָרעמע טאַטע־מאַמע? תענוגים זאָג איך, איז עס נישט אַ געלעכטער? ווי קומט צו אונדז תענוגים? הלוואי, לעבעדיקער גאָט, טאַטע־פאָטער, מיר זאָלן אים קענען געבן צו יעדער צייט כאָטש דאָס נויטיקסטע צום לעבן! ווייסט איז דער מאַמע זיינער! און ער אַליין, דאָס טייער קינד, פאַדערט ער דען פון אונדז וואוילטאָג? אַ שטיקל דאַרן ברויט, אַז ער איז הונגעריק, איז פאַר אים גענוג; אַ שוך אַז ס׳צערייסט זיך אים אַמאָל, ס׳קוקן אַרויס די פינגער, איז פאַר אים אויך רעכט אָנגעמענדיק עס פאַר גוט. אַפילו גענוג לופט, ווי איז מיר, קענען מיר אים אויך נישט געבן: אַ דירה אַביסל, ענג, נידעריק, מען זיצט דאָ, משטיינס־געזאָגט, איינער ביים אַנדערן אויף די קעפּ. אַז איך הער אים אַמאָלביידערנאַכט הוסטנדיק, גייט מיר די נשמה אויס. זייער גלייך האָט געטאָן שמואל, וואָס האָט אַוועק־גענומען משהלען אַביסל פון דער גמרא, ער זאָל זיך דורכגיין מיט אים אַביסל אין פרייען פעלד. אַ גרויסע מצווה האָט ער אין אים געטאָן. זאָל משהלע שעפּן אַביסל פרישע לופט, אויסגלייכן זיך די ביינער און זאָל ער וויסן פון אַ גוטע מינוט אין זיין לעבן.

טראַכטנדיק אַזוי האָט זיך בתיה באַלד באַרואיקט. זי שטייט־אויף, צינדט־אָן אַ ליכט און נעמט זיך צו דער אַרבעט, לעבעדיק, אויפגעראַמט. דאָס האָט געווירקט אויף די קינדערלעך און זיי האָבן זיך געלאָזט אונטערהעלפן דער מאַמען מיט חשק. די שיילט קאַרטאָפלעס, די טראָגט־צו אַ קריגל וואַסער, די טוט אַ שפרונג און ברענגט דאַרע שפענדלעך, די צעלייגט עס אויפן פריפּעטשיק, און בתיה צינדט אונטער, צעבלאָזט דאָס און מאַכט אַ פייער און שטעלט־צו דאָס טעפל. די שפענדלעך טרעשטשען, פונקען פליען, דער פלאַם כאַפּט אַרום דאָס טעפל — און ס׳איז ליכטיק־פריילעך די קינדער אויף די הערצלעך. די קאַץ זיצט זיך אויפן געזעסל, וואַרעמט זיך אַנטקעגן דעם פייער, לעקט די לאַפּקעס און האָט הנאה.

— אַ קאַץ וואַשט זיך, איז אַ סימן אויף געסט, — זאָגט דאָס עלטערע מיידל.

— דער טאַטע וועט באַלד קומען מיט משהלען, — מאַכט בתיה מיט אַ פריילעך שמייכעלע.

און אַ מיידעלע, דאָס יינגסטע פון די קינדער, שפּרינגט אַרויס מלא שמחה, פּאַטשט מיט די הענטלעך און זינגט זיך דאָס געוויסע לידל:

פּי— פּי — פּי,
וואו איז דער טאַטע?
נישטאָ אים הי!
ווען וועט ער קומען?
מאָרגן פרי!
וואָס וועט ער ברענגען?
אַ גלעזעלע ביר!
וואו וועט ער שטעלן?
אונטער דער טיר!
מיט וואָס וועט ער צודעקן?
מיט אַ שטיקל פּאַפּיר!
ווער וועט דאָס טרינקען?
איך מיט דיר!

— אַלע מיר טרינקען, אַלע! — צעשרייען זיך אויף איר די קינדער, מאַכנדיק צו דער מאַמען: יאָ, מאַמע, אַלע?

— אַלע, קינדערלעך, אַלע, — נעמט זי איין די מוטער מיט גוטע רייד. — באַלד וועט דער טאַטע קומען, ברענגען געלט. איך וועל קויפן מעל, מאַכן חלה אויף שבת, קויפן פיש, מאַכן קוגל און ס׳וועט זיין גוט.

האָץ, האָץ, האָץ,
לעבעדיק, פריילעך אַלע,
מאַמע באַקט די חלה!
האָץ, האָץ, האָץ,
דער טאַטע גיט געלט,
די מאַמע קוועלט,
— קינדער, צום טיש!
נאָט אייך יויך אַ שיסל,
פון אַ הון אַ פּיסל,
פון אַ הערינג ס׳קעפּל,
און אַ קוגל פון עפּל!
האָץ, האָץ, האָץ,

חנה, לאה, צפורה!
האָץ, האָץ, האָץ,
אסתר, שרה, דבורה!

דאָס לידל זינגט שפּרינגענדיק־טאַנצנדיק פּאָר גרויס פריידָ אַ שיין קלוג מיידעלע, אַ באָרוועסע, אין איין העמדל, און ביים אויסלאָזן איטלעכן גראָם כאַפּט זי די קאָץ ביי די אויערן, — ענטפערט זי איר אָפּ אויף איר קול מיט אַ מיאַוקע.

קיין זאַך קען נישט דערוויכן דאָס האַרץ, איינגעבנדיק אים הייליקע געפילן, אַזוי ווי די אָרעמקייט, ווען נאָר זי איז אַ באַהאַלטענע, אַ ריינע און נישט קיין שמוציקע, אָפּגעלאָזענע. אָרעמקייט מאַכט קלוג, אָרעמקייט איידלט דאָס האַרץ מיט גוטע געפילן, גוטע מידות. אָרעמקייט מאַכט הויזלעכע צופרידנקייט — צוגעלאָזטקייט פון עלטערן צו קינדער און פון קינדער צו די עלטערן. וויפיל גרויסע תענוגים מען דאַרף אויסטראַכטן, כדי צופרידנ־שטעלן זאַטע רייכע קינדער, וואָס באָדן זיך אין וואוילטאָג, און וויפיל מיטל דאַרף מען עס טאָן, אויפצובלאָזן איין פונק פון רחמנות און פון מענטשלעכע געדאַנקען אין זייער נשמה, וואָס איז פאַרזונקען אין דעם טיפן שמוץ פון גראָבע תאוות. די נשמה פון אָרעמע אָבער — זי קען רירן אַ מינדסטע קלייניקייט, און ווערט פול מיט זיסע געטלעכע געפילן. עפּעס נאָר אַ מינדסטע זאַך אַ גוטע אין דעם לעבן פון אָרעמע מענטשן — ווערן זיי מונטער און מלא שמחה. פון אַ נייע קאַפּאָטע, אַשטייגער, נייע שיך, איז אַ גרויס נחת; קרעפּלעך אָדער עפּעס אַזוי אַ גוטע געריכט, וואָס מען מאַכט אַמאָל, איז אַ גאַנצער יום־טוב. דאָס הויזלעכע לעבן ביי פיינע, אָרנטלעכע אָרעמע לייט איז פול מיט פּאָעזיע.

דרך־ארץ פאַר קבצנישע קינדער! פון זיי קומט אַרויס דער גרעסטער טייל פּאָעטן!

דערוויל גייט אַוועק אַ היפּשע צייט און שמואליק מיט משהלען זענען נישטאָ. דאָס פייער אויפן פּריפּעטשיק גייט פּאַמעלעכן אויס, דאָס צוגעשטעלטע טעפּל קאַליש זידט, קאָכט אַלץ שטילער, שטילער. דאָס ליכט צאַנקט, אַלץ טונקעלער, פינצטערער ווערט אין שטוב און אויך בתיהן אויפן האַרצן. די מרה־שחורה כאַפּט זיך ווידער צו איר אַריין, פריער אין האַרצן — שאַ, נישט קיין וואָרט! נישט מצער צו זיין די קינדערלעך, נעבעך. און שפּעטער אַביסל, הע־הע, לאָזט זי זיך שוין הערן מיט ווערטער! אַצינד איז בתיהן אַ וויטיק אינצווייען: זי זאָרגט זיך אי פאַרן מאַן, אי פאַרן זון. דער שטייגער שמואליקס איז געווען צו קומען אַהיים, אַ גאַנצע וואָך — פאַרנאַכט, דאָנערשטיק נאָך אַביסל פריער, כדי צו געבן באַצייטנס עפּעס געלט אויף שבת, און היינט, ס׳איז שוין האַלבע נאַכט, העננער קרייען — און ער איז נישטאָ! ס׳איז נישט קיין

גלאַטע זאַך, עס מוז דאָ עפּעס זיין. וואָס־זשע אַזוינס? אָט דאָ צעשפּילט זיך ביי בתיהן דער כח־המדמה, זי טראַכט־איבער שרעקלעכע זאַכן, גאָר אַ מורא, אַזוי אַז די שטיל־פאַרבאָרגענע מרה־שחורה כאַפּט זיך אַרויס פונעם האַרצן, אויסגיסנדיק זיך אין טרערן, אין ביטערע קרעכצן. די קינדער, קוקנדיק אויף דער מאַמע, ווי זי וויינט, זיפצט, זענען זיי טרויעריק אַוועק אין אַ ווינקל, צונויפשטיקנדיק זיך דאָרט אינאיינעם, פאַראומערט מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּלעך. דאָס ליכט האַלט שוין אינגאַנצן ביים אויסגיין, אויסשעפּנדיק שוין דאָס לעצטע ביסל חלב אין לייכטער, קיין פונק פייער שוין נישטאָ אויפן פּריפּעטשיק, קאַלט ווי אייז שטייט דאָס טעפּל, קיינעם קומט אויפן זינען נישט אַרויף דאָס עסן. אַלע זענען פאַראומערט, אַפילו די קאַץ פאַרלייגט דעם ווידל, גייט אַנגעדרודלט און ציט זיך אויס אויף דעם אויוון ווי זי דרעמלט. די מולטער אַפילו, וואָס מען פאַרקנעט אין איר חלה אויף שבת, שטייט ליידיק אין אַ ווינקל און זעט אויס פאַרלאָזט, פאַרוויסט. און די גריל, וואָס הייבט אָן געוויינטלעך צו גרילן ביינאַכט, בשעת אַלע אין שטוב לייגן זיך שלאָפן, שטייט היינט, אַרויסשטרעקנדיק דאָס קעפּל פון דער לאָך, קוקט ווי אַ גולם און נישט קיין פּיפּס. איין גרויסע פליג נאָר טיילט זיך אָפּ פונעם איבעריקן עולם פליגן, וואָס שלאָפן, אַנהאַלטנדיק זיך מיט די פיסלעך אויפן סופיט, אויף די ווענט, און לאָזט זיך גיין ווי צו־חלום, באַאומרואיקן מענטשן מיט אירע נאַרישע אָנשטעלן: טוט זיך אַ דריי, אַ פלי, הין־און־הער פלינק־געשווינד ווי אַ רוח, אָנשלאָגנדיק זיך אָט אין אַ פענצטער, אָט אין עפּעס אַ כלי, אָט גיט עס מיט איר אַ טראַג פאַרביי אָן אויער טאַנצנדיק, זשזשענדיק דער רוח ווייסט זי וואָס.

און ווי די דאָזיקע פליג אַזוי האָבן זיך געטראָגן בתיהס געדאַנקען, אויפרירנדיק איר דעם מוח. עס ווערט איר ענג אין שטוב און וויל אַרויס אין גאַס זוכן אירע ליבע און נאָכפרעגן זיך אויף דעם מאַן ביי יענע באַלעבאַטים, וואָס ער ברענגט זיי תמיד בראָנפן אין דעם טאָג. נאָר באַלד באַטראַכט זי זיך, ס'איז דאָך שוין לאַנג פאַרמאַכט אומעטום טיר און טויער און מען שלאָפט. זי גיט אויך אַ קוק אויף אירע בידנע קינדערלעך ווי זיי ליגן צוגעטוליעט איינס צום אַנדערן; ווי אירע ליבע, טייערינקע פייגעלעך — טראַכט זי — קומען עס, נעבעך, אָפּ און שווייגן. אַ לעבן, משטיינס־געזאָגט, אין צרות — און עס דערלאָזט איר נישט דאָס האַרץ אַוועקוואַרפן זיי ביינאַכט אַליין אין שטוב. אין מיטן דרינען טראָגט דער רוח אָן פון ערגעץ עפּעס אַ הונט, ער שטעלט זיך אונטערן פענצטער, אַראָפּלאָזנדיק דעם ווידל, פאַררייסנדיק הויך דעם קאָפּ, און הויבט־אָן רויען, מיט אַ יאָמער אַ שרעק. דאָס רויען פונעם הונט, וואָס לויט מען זאָגט, באַווייזט עס נישט אויף קיין גוטס, האָט בתיהן גאָר צעדרייט. פאַר שרעקעניש, פאַר צעטראָגעניש טוט זי אַ נעם די קאָטשערע, לויפט

געשווינד אַרויס און פאַרטרייבט דעם הונט, אויסלאַזנדיק צו אים איר שווער ביטער געמיט מיט טויטע קללות. דער הונט אַנטלויפט, שטעלט זיך אָפּ פונ־דערווייטנס און הויבט אָן בילן שוין מיט זיין געוויינטלעכן קול, גלייך ווי ער טענהט זיך אויס מיט בתיהן, ווי בלעמס אייזל אַמאָל, פרעגנדיק זי: „וואָס האָב איך דיר אַזוינס געטאָן, וואָס דו האָסט מיך געשלאָגן מיט אַ שטעקן? אַי, נאַרישע יידענע! ווייסט דאָס דען נישט, אַז אַ הונט רויעט איז גאַרנישט, שוטים נאָר שרעקן זיך דערפאַר."

רייך, לויטער איז געווען דער הימל אין אָנהויב אָוונט. עס האָט זיך גע־לאָזט זען אַ פערטל פון דער יונגער לבנה צווישן אַ גרויסן עולם ליכטיקע שטערן, שטייענדיק אויף דער וואַך. באַלד אָבער האָט דער רוח אָנגעטראָגן די שוואַרצע־חברה וואָלקנס, זיי האָבן זיך ביסלעכווייז צעהוליעט, ווי דער שטייגער איז געאַרבעט מעשים, ביז ס'איז געוואָרן אַ קאַכעניש, אַ שטורעם און שטאָק־פינצטער. עס האָט געבליצט, געדונערט, און טרערן — גאַנצע טייכן וואַסער, האָט געגאָסן דער הימל. דער עולם אין שטאָט איז געשלאָפן, נישט אָנגעהויבן וויסן, וואָס טוט זיך אַזוינס אין דרויסן. געפילט האָט עס נאָר איין יידענע — בתיה מיט אירע קינדערלעך, וואָס די צרות זייערע האָבן נישט געלאָזט זיי שלאָפן.

אויף מאָרגן פרי איז בתיה אַוועק, באַכדעם ווי זי האָט אָנגעזאָגט צפורהן, דער עלטערער טאָכטער, אַכטונג צו געבן אין שטוב אויף די קינדער, און איז געגאַנגען אַהין צו דער „רויטער קרעטשמע" געוואָר־ווערן דאָרט וועגן דעם מאַן. אַ ברכה פון גאָט איז אומעטום, אַ גרויס גערעטעניש אויף די פעל־דער, עס שמעקט, עס זינגט, עס לעבט — און בתיה גייט פאַרזאָרגט, פאַר־אומערט, איר גייט נישט אין קאָפּ די שיינע וועלט אַרום איר.

אין דער „רויטער קרעטשמע" האָט מען איר געזאָגט, אַז שמואליק אירער איז, ווי דער שטייגער זיינער תמיד, געווען נעכטן דאָרט, גענומען דאָס פעסעלע בראַנפן זיינס און אַוועק דערמיט צוריק אין שטאָט. נאָר אין פנים ביי די שטוב־מענטשן איז גרינג געווען צו דערקענען, אַז שמואליקס פאַרפאַלן־ווערן איז זיי אַ גרויסער וואונדער. מיטן מויל מאַכן זיי כלומרשט: עט, גאַרנישט, כדי צו טרייסטן בתיהן, זי זאָל זיך אַזוי נישט ערגערן, נישט אַזוי וויינען, אָבער אין האַרצן דענקען זיי, אַז ס'איז עפּעס נישט גלאַט, דאָ מוז זיין עפּעס גאָר אַ מיאוסע מעשה. בתיה גייט פון דאָרט אַוועק ווי אָן אַ קאָפּ פאַר גרויס עגמת־נפש. זי גייט ביים ברעג וואַלד, נישטערנדיק מיט די אויגן און פאַר־שטעלנדיק זיך שרעקלעכע זאַכן — גזלנים, חיות רעות וכדומה אַזוינע אָנ־שיקענישן, וואָס קענען זיך מיט מענטשן אין אַ וואַלד מאַכן — און פלוצים דערזעט זי פאַר זיך אַ רעדל מענטשן, סטעמפעניו שפּילט אויף זיין פידעלע,

מיכאַי און גאַוורילע טאַנצן, בעמענדיק זיך אין מיטן דרינען טאַקע צו אַ פּעסעלע בראַנפן, וואָס ליגט צווישן זייערע זאַכן אונטער אַ בוים. בתיה שטופּט זיך צווישן דעם עולם, טוט אַ קוק — אוי־ווי, ס'איז דאָך דעם מאַנס פּעסעלע! זי וואַרפט זיך אויף די ביידע גויים מיט אַ געוויין, אַ געשריי ווי אויף רוצחים, נישט אַרויסרעדנדיק עס שאַרף, פאַר גרויס האַרצקלעמעניש, און פאַלט חלשות.

יענער שבת אין גלופּסק דענסטמאָל איז געווען שבת־פּעטריכע וו'אַלעקסעי — דאָס הייסט, צוויי פאַרשווינען אַזעלכע, וואָס זענען דעם שבת דערהויכט געוואָרן. אַז מיכאַי און גאַוורילע, אויף וועלכע ס'איז געפאַלן אַ חשד, אַז זיי האָבן געהרגעט שמואליקן מיט דעם זון, זענען אַריין אין דער תפיסה, איז די יידישע שטאָט גלופּסק געבליבן אַן אלמנה. יידן זענען אויסגעשטעלט. וואָס וועט מען טאָן אָן אַ שבת־גוי? ווער וועט זיי פאַרלעשן די ליכט און טאָן ביי זיי אין שטוב געוויסע אַרבעט? סטייטש, איז עס דען מעגלעך, יידישע קינדער אָן גויים! האָט מען דערווייל אָנשטאָט דעם שבת־גוי מיכאַי יוצא געווען מיט פּעטריכען, מיט אַ גויע, וואָס מעלקט יידישע בהמות בשעת אַ יום־טוב. און אויפן אָרט פון גאַוורילען דעם אויבער־פּאַסטוך איז אַרויף זיין תלמיד אַלעקסי, אַ קליין שייגעצל. נאָר ביידע אָבער האָבן נישט געטויגט צו זייער אַרבעט. פּעטריכע, וואָס איז אַ נקבה, נישט האָבנדיק דעם כח פון אַ מאַנסביל, אַריינגיסן אין זיך די אַלע גלעזעלעך בראַנפן, וואָס מען באַקומט פאַר ליכט־אויסלעשן, איז באַלד נאָכן פערטן כוס שוין שיכור געוואָרן. איז זי, נעבעך, געפאַלן פון די פיס. האָבן אַ סך נישט־אויסגעלאָשענע ליכט אין פיל הייזער געשמאָלצן, אָנגעמאַכט אַ רויך מיט אַ טשאַד, און יידן ווי געטאָן, נישט היינט געד־דאַכט, די קעפּ. און וואָס נאָך? יענעם שבת האָבן יידישע בהמות זיך גע־מאָלקן שפּעט, ערשט אַרום האַלבן טאָג. ווייל פּעטריכע איז געלעגן טויט־שיכור, נישט צו קענען דערוועקן זי, אַזוי האָט זי געפּאָפּן. מיט אַלעקסין איז אויך געווען נישט קיין שיינע מעשה. ווי באַלד דאָס קליין גויעלע איז געוואָרן אַ פּריץ איבער בהמות, האָט ער מיט גדלות ביי זיך געמיינט, אַז די בייטש איז ביי אים אין דער האַנט, מעג ער שוין טראַסקען מיט איר, שלאָגן ווען ער וויל און וועמען ער וויל. באַדאַרף זיך טרעפן, אַז ער הייבט די האַנט מיט דער בייטש אויף יינגלעך, וואָס שפּילן זיך רואיק אויף דער גאַס. ווערט אַ דראַקע, אַ ליאַרעם, אַ געשריי — די בהמות בלייבן דערווייל אָן אַ פּאַסטוך און צעלויפן זיך אין אַלע זייטן.

דאָס צווייטע קאַפּיטל

אַ שרעקלעכע מינוט, וואָס שווער צו געפינען איר גלייכן, איז געווען יענע מינוט בשעת פאַרשווינדנדיק ווערן דאָס וועגעלע מיט די „כאַפּערס״, נאָך וועלכן שמואליק דער טאַנדעטניק האָט זיך האַסטיק נאָכגעיאָגט. אַזאַ צרה, ווי אַ טרייער פאָטער זעט זיין ליב קינד ביי גזלנים אין די הענט, נישט צו קענען עס ראַטעווען — דאָס לאָזט זיך מיט דעם מויל נישט איבערגעבן. עס נעמט דענסטמאָל אָפּ דאָס לשון, נישטאָ קיין ווערטער, קיין יאָמערן, קיין קלאָגן — אַ געשריי האָט שמואליק געטאָן און געפאַלן, באָך אויף דר׳ערד!

וואָס־זשע פאָרט איז דער סוף מיט אים געווען? אפשר איז ער פאַר גרויס האַרצווייטיק משוגע געוואָרן, אָדער אפשר גאָר געבליבן טויט אָן אַ נשמה?

חס־וחלילה! שגעון — דאָס איז פאַר נגידים. אָט די אָפּגעהיטע מענטשע־לעך קענען נישט איבערטראָגן קיין יסורים. פון עפּעס אַ שרעק קערט זיך זיי איבער דער מוח, פון עפּעס אַ צער גייען זיי אַראָפּ פונעם זינען. נישט אַזוי אָבער זענען די קבצנים. קבצנים זענען פון אייזן, קיין קויל נעמט זיי נישט — נישט קיין קעלט, נישט קיין הונגער, נישט קיין נויט און נישט קיין לייד, מכות, פורעניות, וואָרים דערויף זענען זיי דאָך געבוירן געוואָרן, פאַרשוואַרצט צו ווערן, צו ליידן און אָפּצוקומען זייער גאַנץ לעבן. און דער רבונו של עולם גיט זיי יסורים מיט דער פולער מאָס און אָן אַ אייזערנעם כח, אויסצושטיין די צרות, נישט משוגע־צו־ווערן און צו שטאַרבן פון זיי.

אמת טאַקע, גרויס צער האָט שמואליק איינגענומען פון זיין זון, וואָס גזלנים האָבן אים געכאַפּט, ביטער און פינצטער איז אים געווען, נאָר וויפיל אַזעלכע געבראָכענע הערצער, ביטערע געמיטער ווי ער זענען געווען ביי יידן דענסטמאָל, אין יענע שלעכטע צייטן; וויפיל טייכן טרערן, אוי, רבונו של עולם, האָבן זיך, אין יענע צייטן, אַריינגעגאָסן אין דיין לאָגל, טרערן פון אָרימענקע עלטערן, ביי וועלכע מען האָט אַוועקגענומען זייערע קליינע קינ־דערלעך, נעבעך, בשעת שלאָפנדיק ביינאַכט אין די בעטעלעך און זעענדיק גוטע חלומות; טרערן פון מאַמעס, ביי וועלכע מען האָט צוגענומען זייערע בני־יחידים; טרערן פון וויסטע אלמנות, טרויערדיקע אויף זייערע אַוועק־גענומענע קינדער, יתומים, דאָס איינציקע טרייסט, דאָס איינציקע אָנהאַלטעניש זייערע אין לעבן! פיל נעסטן, אוי, זענען פאַרוויסט געוואָרן, יונגע פייגעלעך געראַבעט געוואָרן, דאָס האַרץ פון עלטערן אויף שטיקער צעריסן געוואָרן — און פונדעסטוועגן, בישקשה, האָט מען אויסגעהאַלטן. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, שהחינו, וואָס האָט געלאָזט אונדזערע דאָזיקע קבצנים לעבן, וקימנו

והגיענו, און געלאָזט זיי דערלעבן ערגערע נייע צייטן, צוצוזען ווידער דאָס אָוועקנעמען ביי זיי די איבעריקע קינדער!...

שמואליק האָט אַ געשריי געטאָן, אָבער נישט משוגע געוואָרן; שמואליק איז געפאַלן, אָבער די נשמה איז אים נישט אויסגעגאַנגען. עס עפּנט אונטער אים זיך אויף דער גיהנום, מלאכי־חבלה רייסן אים דאָס האַרץ, ער אָבער איז ביי די געדאַנקען, ער ווייסט, אַז משהלע זיינער איז געפאַנגען, אַז ער מוז זיך יאָגן ראַטעווען אים. אַי וואָס, באַרעכענען זיך, צי וועלן אים דינען די פיס נאָכצויאָגן זיך — דאָס פאַלט אים גאָר נישט איין. אַ טאַנדעטניק, וואָס וואָגלט זיך אַרום פון מאָרגנס פרי ביז אין דער נאַכט איבער אַלע גאַסן און הויפן, וואָס קריכט אַרויף־אַראָפּ הונדערטער טרעפּ אַ טאָג, וואָס הערט אַזעלכער די פיס? קבצנישע פיס, משטיינס־געזאָגט, ווער באַרעכנט זיי, ווער פרעגט זיי, אויב זיי ווילן אָדער נישט ווילן גיין אַ גאַנג? און גאָר אַ חוץ דעם, וואָס שמואליק איז אַ טאַנדעטניק, איז ער דאָך דערצו עפּעס נאָך אַ ייד אויך, און דאָס גיין ביי אַ יידן איז עפּעס אַנדערש, נישט ווי ביי לייטן — דער קאָפּ זיינער איז אים אין הימל, ווי דער לאָקאָמאָטיוו פליט ער פאָראויס, און די פיס שלעפּן זיך אים נאָך, ווי די וואַגאָנעס, אויף דר׳ערד.

עס ברענט. קאָכט שמואליקס האַרץ ווי אַ קעסל, עס רוישן, קלאַפּן זיינע געדאַנקען, טוען אים אַ הייב־אויף פון דער ערד, באַוועגן, טרייבן די פיס — און זיי לויפן געשווינד, געשווינד.

דער וועג, אויף וועלכן די „כאַפּערס" האָבן זיך געלאָזט פאָרן, איז געווען אַ שמאָלער, אין דער זייט פונעם ברייטן שליאַך. ער האָט זיך געצויגן ווי אַ סטענגע צווישן גראָז און תבואה, פאַרקריכנדיק אַמאָל אין אַ קאַלוזשע, אָדער פאַרפאַלנדיק ווערן אונטן ערגעץ אין אַ טאָל, און פון דאָרט ווידער זיך אַ וויז טאָן, אַרויפקלעטערנדיק אויבן אויף אַ באַרג.

שמואליק לויפט מיט אַלע כחות, צוהערנדיק, צוקוקנדיק זיך דערביי ווייט אַרום. נאָר אומזיסט די מי — אומעטום אויפן וועג איז שאַ, שטיל! ער הערט נישט נאָר דעם שאָרך פון זיינע טריט, ער זעט נישט נאָר דעם אייגענעם שאָטן זיינעם, וואָס טאַנצט אים ביי דער זייט אַקעגן דער שיין פון דער יונגער לבנה, וואָס זעט־אויס שווימענדיק ווי אַ זילבערן שיפל הויך אין הימל. אַ מאָל צעלייגט זיך דער שאָטן אויף דר׳ערד צוויי־מאָל אַזוי גרויס ווי ער אַליין איז, און אַ מאָל קלעטערט דער שאָטן זיינער אַרויף אויף תבואות, אויףביימער, קרימט זיך, ברעכט זיך ווי די קונצן־מאַכער אין די צירקן.

אמת, צוויי מאָל האָט זיך אים געדאַכט ווי עפּעס אַ קול ערגעץ פונדער־ווייטנס, נאָר באַלד טאַקע האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז דאָס איז געווען טריט פון אַ האָז, וואָס דערשרעקנדיק זיך פאַר אַ שאָרך פון אַן אַראָפּגעפאַלן בלעטל, אָדער

פון עפּעס אַ קריכנדיק ווערימל, איז ער שפּרינגענדיק אים פאַרבייגעלאָפן הענדום־פּענדום, און פּוץ אין תבואה אַריין! און דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דערוויזן, אַז דאָס איז אים געקומען צו די אויערן טאַקע זיין אייגן קול — אַ זיפץ, וואָס האָט זיך אים אַרויסגעריסן טיף פונעם האַרצן בשעת די האָפענונג, צו דעריאָגן דאָס וועגעלע, האָט אָנגעהויבן ביי אים שוואַך צו ווערן, איז דען מעגלעך, אַז אַ מענטש, ווי גרינג אַפילו ער זאָל זיין אויף די פיס, זאָל זיך פאַרהערן אין לויפן מיט אַ פערד, און נאָך ווען, אַז מען טרייבט עס מיט בייטשן? — אוי, נישט מעגלעך! טראַכט ביי זיך שמואליק מיט אַ שווער געמיט, קלאַפנדיק זיך אין האַרצן און אַ מאַך־געבנדיק מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: פאַרפאַלן! פונדעסטוועגן לויפט ער ווייטער, באַרג־אַרויף, באַרג־אַראָפּ, גלייך מען וואָלט אים געשטופּט פון הינטן, געטריבן מיט געוואַלד.

עס גערדויערט אַ היפּשע צייט און שמואליק ווערט מיד. עס פּלאָנטען זיך אים די פיס, ער גייט און פאַלט, שטייט־אויף און פאַלט ווייטער. שוואַכער, שוואַכער ווערט אין אים די קראַפט פונעם ברענענדיקן פייער, עס שטופּט שוין נישט אַזוי שטאַרק ווי פריער. עפּעס טאַקע נאָר ווי אַ לופטבאַלאָן, פון וועלכן עס גייט ביסלעכווייז אַרויס דער גאַז, וואָס ביים פאַלן רירט ער אָן די ערד אונטערשפּרינגענדיק, אונטערשפּרינגענדיק ביז עס גייט פון אים אַרויס אינגאַנצן דער גאַז, און ער בלייבט ליגן אויפן אָרט — שמואליק פאַלט, אויס־ציענדיק זיך פאַרדולט אויף דר׳ערד!

עס דאַכט זיך אים עסק, זאַכן, אין וועלכע דער קאָפּ זיינער ליגט אים תמיד. עס דאַכט זיך אים — שמאַטעס. עס טוען זיך אַ וויז פאַר אים אַ היפּש ביסל שמאַטעס, כל־המינים: שמאַטעס זיידענע, איידעלע, פון מיוחסים, פיינע־בריות אין שטאָט, און שמאַטעס גראָבע, שמוציקע, פונעם פּראָסטן עולם; הויזן, פּליודערן און תחתונים, טלית־קטנס און קאַמעזשעלקעס, קאַפּאָטעס און פראַקן, ספּאָדיקעס און קאַפּעליושן, איין שמאַטע נישט בעסער פון דער אַנדערער — אַלע גאַנץ נישקשהדיקע שמאַטעס! ס׳איז דאָ, אָן עין־הרע, סחורה, גענוג שמאַטעס, ברוך־השם, אויף דער וועלט... נאָר וואָס קומט אָבער אַרויס דער־פון, אַז דער האַנדל מיט שמאַטעס איז שווער הייַנטיקע צייטן. נישט צוצוטרעטן צו יענעמס שמאַטעס, אַזוי טייער זענען זיי, און פאַר דיינע — וויל מען צען פאַר אַ גראָשן. דעם גאַנצן טאָג איז ער היינט זיך אָפּגעגאַנגען די פיס, שרייענ־דיק אין אַלע הויפן: שמאַטעס! באַלעבאַטים, אַרויס מיט אייערע שמאַטעס! ער איז הייזעריק געוואָרן שרייענדיק, און די שמאַטעס עפּעס נאָר ווי זיי לאַכן אים אויס. ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן אויף הויכע טרעפּ אַריינגיין אין אַ שטוב, האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אויף אים הויזן פאַרריסענע, שטאַרק בלאָזנדיק פון זיך, אַזוי אַז אים איז שטאַרק נישט גוט געוואָרן און האָט זיך אַראָפּגעקייקלט פון

אַלע טרעפּ אויף דר׳ערד, ברעכנדיק האַלדז און גניק, נישט צו וויסן אויף וואָס ער איז פאַר אַ וועלט. —

קומענדיק שפּעטער אַ ווײַלע צו זיך און עפענענדיק די אויגן, דערזעט שמואליק אַ לבנה מיט שטערן, אַ וואַלד, אַ פעלד מיט תבואה. ער דערמאָנט זיך אין דער מיאוסער געשיכטע מיט דעם זון, שפּרינגט־אויף פונעם אָרט און נעמט זיך לויפן מיט אימפּעט, אַרויסנעמענדיק זיך די אויגן קוקנדיק — און נישטאָ דער וואָגן! ער רײַסט אויף זיך די האָר, ווײנט אָן טרערן, און לויפנדיק אַזוי באַרג־אַראָפּ. פּלוצים — אַ, דערבאַרעמדיקער גאָט! — וואַקסט פאַר אים אויס דער וואָגן אין אַ קאַנאַווע, לעבן אַ בריקל איבער אַ טײַכל, וואו ער האָט זיך איבערגעקערט, אַראָפּיאָגנדיק זיך האַסטיק פונעם באַרג און צעבראָכן אַן אַקס, און די שײנע פאַרשווינען אַרבעטן אויף אים.

שמואליק וואַרפט זיך אויף די פאַרשווינען ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה אויף די יעגערס, וואָס האָבן, נישט גוט דערשיסנדיק זי, געגרויבט איר געליבט קינד — און עס הויבט זיך אָן אַ מלחמה, אַ בלוטיקע מלחמה. בשעת אײנער פון די לײַט כאַפּט זיך שפּאַנען דעם וואָגן, האָט שמואליק ווי אַ פּיאַווקע זיך אײַנגעגעסן מיט די ציין דעם צווייטן אין די פיס און מיט די הענט געריסן משהלען צו זיך. די ליבשאַפט צום קינד, דאָס שרעקלעכע אומגליק און דאָס ברענען זיך נוקם צו זײַן — די אַלע דרײַ זאַכן אינאײנעם האָבן פון דעם שוואַכן שמואליקן געמאַכט אַ שמשון־הגבור. נאָר אַקעגן יידישע פלישתים אָבער העלפט שמשון־הגבורס גבורה אויך נישט. פיר הענט, חוץ פיס און ציין, האָבן אים געשלאָגן וויפיל ס׳איז אין אים אַרײַן. משהלע האָט באַזונדער געלייזט, געהאַט זײַן ערלעך אויסקומעניש דערפאַר, וואָס ער האָט זיך נישט געקענט פאַרהאַלטן רואיק בשעת יענע האָבן זיך אָפּגערעכנט מיט זײַן טאַטן.

— רב הערש־בער, — זאָגט אײן כאַפּער צום אַנדערן, — צו־וואָס טויג עס, מיט דעם דאָזיקן יידלאַק זיך דאָ אַזוי באַברען? ער איז אַן עקשן, האַלט זיך פעסט אין דעם וואָגן, ווייל נישט אָפּלאָזן — נו, מהיכא־תיתי! אדרבה, גוט... זאָל ער זיך טאַקע בלײַבן דאָ אין וואָגן און עס זאָל אויסקומען ווי דער פּסוק: „אותו ואת בנו״, דער טאַטע מיט דעם זון... נישט קיין נײַעס. מען האָט שוין געזען, געהערט אין דער וועלט אַזוינע זאַכן.

— יאָ, זייער גלײַך טאַקע זאָגט איר, רב שניאור־וואָלף, — ענטפערט יענער. — אין צווייען איז שטאַרקער. זײַט זיך נאָר מטריח און העלפט בינדן דעם דאָזיקן באַראָן.

און רב שניאור־וואָלף איז נישט פויל, אַרבעט געשמאַק, בינדט שמואליקן מיט אַלע דינים ביים בינדן אַ קרבן, עס זאָל דאָס אים אַנהויבן אַרן, וואָס יענער, נעבעך, צאַפּלט, קרעכצט, שרײַט גאָר אַ שרעק. דאָס פערד איז אײַנגעשפּאַנט,

דער וואָגן גרייט. אַט טוט מען אַ שמיץ, אַ טרייב: היידאַ, ניאָ, ניאָ! און דער טאַטע מיט דעם זון ווערן געפירט צו דער עקדה, די כפּרה צו ווערן ביידע אין איין טאָג.

אַ ביטער געשריי טראָגט זיך ווייט אין דער טיפער שטילקייט פון דער נאַכט, אַ געשריי פון געכאַפּטע, געפּאַנגענע שפּאַלט די הימלען, גייט־אַרויף צו גאָט מיט אַ קלאָג: אוי־ווי, רבונו של עולם, אוי, ווי געשריגן אויף דיין פאָלק ישראל!...

דער סאָלאָוויי אויף זיין צווייגל, דאָרט אין וועלדל, בלייבט ווי דערוואָרגן אינמיטן זינגען, אויך די פרעש אין דעם טייכל ווערן פאַרשטומט, באַהאַלטן זיך אין וואַסער, דערהערנדיק דעם יאָמער און געשריי פון די אומגליקלעכע, נעבעך. —

אַך, ווי שרעקלעך, ווי שרעקלעך עס קלינגט אַ געוויין אין דער שטילער נאַכט!...

און אַ קול לאָזט זיך הערן: וויאַ, וויאַ, וויאַ!

די יונגע לבנה, אינגאַנצן אַ וואָך אַלט נאָכן מולד, גייט, ווי אַ קינד, פרי אין איר רו אַריין, צומאַכנדיק אַן אויג. און דאָרט וואו זי פאַרגייט באַדעקט זיך דער הימל מיט שוואַרצע וואָלקנס. עס בליצט און עס דונערט.

און פלוצים פאַרטראָגט זיך אַ קלאַפּעריי פון רעדער. עס דויערט נישט לאַנג, פאָרט אָן אַ קאַרעטע און מענטשן שפּרינגען אַראָפּ געוואָר צו ווערן, וואָס אַזוינס דאָס שרייען באַטייט. זיי טוען אַ קוק — און בלייבן פאַרגאַפט! באַלד ווערט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ זידלעריי. עס שטרעקן זיך אויס הענט, עס ווייזן זיך קולאַקעס. שניאור־וואָלף און זיין שותף פאַרשטייען, וואָס מען מיינט מיט די הענט, און פאַלן אויף אַ שכל באַצייטנס, איידער מען גיט קלעפּ, זיך געשווינד אָפּצוטראָגן.

די פינצטערע וואָלקנס זענען זיי בייגעשטאַנען — און זענען אין דער פינצטערניש נעלם געוואָרן.

דאָס דריטע קאַפּיטל

שיין איז די שטאָט ז.... די הויפּטשטאָט פון וואָלין! נישט קיין פּאַלאַצן האָט זי, נישט קיין הויכע טורעמס, נישט קיין טייערע פּאַרצירטע געבייען — און איז דאָך מלא חן. אַרומגערינגלט מיט בערג איז זי, מיט וועלדער, מיט פליייצנדיקע טייכן און טאָלן; ס'איז אין איר דאָ אויך גערטנער, בולוואַרן, און אָט דאָס איז איר צירונג, איר שיינקייט. אַריינפאָרנדיק אין איר דורך

דער גלופסקער גאַס, אין אַ העלער זומערנאַכט, ווען פון צווישן ביימער זעען זיך אַרויס נעטע הייזער מיט צוגעמאַכטע לאָדן, און אומעטום הערשט אַ שטילע רו — קאָן מען זיך זאַט נישט אָנקוקן אין איר, אַזוי שיין איז זי, נאָר עפּעס טאַקע ווי אַ פאַרצויבערטע שלאָפנדיקע בת־מלכה אין די מעשה־ביכלעך. די נאַכט דעקט זי איבער מיט אַ טונקל־בלויען שאַל, געשפּרענקלט מיט גילדענע שטערן, און די לבנה, אַ מייסטערין אין ליבעס, פאַרקוקט זיך אויף איר מיט אַ זיס־שיינענדיקע צורה. בליענדיקע אַקאַציעס, שמעקנדיקע קרייטעכצער טראָגן איר אונטער ריחות פון בשמים. אַ קרישטאַל־קלאָר וואַסערל, רינענדיק ערגעץ פון אַ סקאַלע, ברומט איר אונטער פונדערווייטנס, דער סאָלאָוויי שפּילט־צו אַ ליבעס־לידל — און זי שלאָפט און טרוימט.

און אין יענער נאַכט, ווען ס'איז זיך פאַרלאָפן די מעשה מיט שמואליקן, און אַז די דאָזיקע שיינע בת־מלכה, גוט אָפּשוועקענדיק זיך אין דעם שלאָקס־רעגן דענסטמאָל, האָט ווי נאָך אַ באָד געשמאַק געשלאָפן, איז אַריינגעפאָרן אין שטאָט געשווינד אַ קאַרעטע. די פערד לויפן פאַרשוויצט, די רעדער קלאַפּן אויף די שטיינער פון דער אויסגעפּלאַסטערטער גלופסקער גאַס אַזוי שטאַרק אַזש פונקען פליען. צוקומענדיק צו אַ טויער פון אַ הויף, שטעלט זיך די קאַרעטע אָפּ. דער שמייסער קריכט אַראָפּ פון דער קעלניע, צוויי פאַרשוינען, וואָס זענען געזעסן דאָרט צוזאַמען מיט אים, גייען אויך אַראָפּ גלייך נאָך אים. ביידע מיט געגאָלטע בערד, געקליידט דייטש. דער שמייסער אַ געזונטער, אַ יונג מיט ביינער, גייט־צו און קלאַפּט אין טויער מיט דעם גאַנצן כח.

— ווער קלאַפּט עס ווי אַ גזלן אַזוי שטאַרק אַזש די ווענט ציטערן? — הערט זיך פונעם הויף אַ מענטשנס קול, וואָס איז שרעקלעך אין כעס. — נישטאָ קיין רו, נישט ביי טאָג, נישט ביי נאַכט!

— האַלט מויל און ביל נישט, הונט איינער! — בייזערט זיך דער שמייסער אויף אַ קול, וואָס לעכערט דעם מוח. — געשווינד עפן דעם טויער! דו הערסט?

— אויף קראַנקע אַפילו האָט מען נישט רחמנות... מען קלאַפּט און שרייט... מען שרייט אין איין אָטעם... טאָמער ווייסטו וואָס? — מורמלט דער שווייצאַר אונטער דער נאָז, שפּייענדיק מיט פאַרדראָס, שטעקט אַריין דעם שליסל אין שלאָס, דרייט, דרייט מיט מאַטערניש כלומרשט, שילטנדיק דערביי מיט טויטע קללות.

ווי נאָר דער שווייצאַר האָט געעפנט דעם טויער און דערזען די קאַרעטע און די מענטשן פאַר אים אין דרויסן, איז ער באַלד ווי איבערגעביטן געוואָרן, האָט געשווינד אַראָפּגענומען דאָס היטל מיט אַ זיס מינעלע און געשטאַנען מיט גרויס אָפּשיי ווי אַ קנעכט פאַרן פריץ.

— גיי, — זאָגן אים די מענטשן, וואָס שטייען פאַרן טויער, — גיי וועק־

אויף דעם „אויפזעער" פונעם „ביקור-חולים", דער „אופּראַווליאַיושטשי" פונעם אַקציז רופט אים. ער זיצט דאָ אין דער קאָרעטע.

— בכבוד גדול, מײַנע הערן! — זאָגט דער שווייצאַר מיט אַ חניפהלע, מאַכנדיק זיך, ביים שטעלנדיק אַ פוס צו גיין, ווי ער רעדט כלומרשט צו זיך אַליין. — וואָס הייסט נישט פאָלגן אַזעלכע גוטע, גרויסע לייט ווי די הערן אַקציזניקעס? אומזיסט זענען זיי נישט מטריח קיינעם. וואָס פאַר אַ באַטרעף איז ביי זיי אַן עמער בראַנפן?

— אייך, ראַכלין, באַדאַרף איך דאַנקען פאַר דעם כבוד, וואָס דער שווייצאַר האָט מיר דאָ איצט אָפּגעגעבן, — זאָגט איינער, דער יינגסטער פון די צוויי מענטשן, צום אַנדערן שפּאַסנדיק, נאָכדעם ווי דער שווייצאַר איז אַוועקגעגאַנגען. — אַט דער שוטה, ווייל ער האָט מיך געזען שטייענדיק מיט אייך, האָט געמיינט, איך בין אויך אַן אַקציזניק ווי איר, און געקוקט אויף מיר מיט דרך-ארץ. ווען ער זאָל געוווּסט וויסן, אַז איך בין אַ פּראָסטער בשר-ודם, איינער פון די שילער, הע, הע, וואָלט ער מיט אַן אַנדער לשון גערעדט מיט מיר. נאָר טאַקע אייער זכות, אַקציזניקעס, שטייט אונדז ביי היינטיקע צייטן, אונדז בידנע משכילים, נעבעך. אייך איז קיין זאַך נישט פאַרבאָטן, אַלצדינג מעגט איר, מען איז אייך מוחל און מען גיט אייך אָפּ כבוד. אַז וואויל איז אייך אויף דער וועלט! עולם-הזה האָט איר, און מיר, אוי . . . ווען נישט איר, וואָלט געוואָרן פון אונדז אַן עק, חס-ושלום!

— קלאָגט זיך נישט אַזוי, ריווקין, — טרייסט אים ראַכלין אויף מיט שפּאַס. — דערפאַר וועט איר, משכילים, דאָך האָבן עולם-הבא און זוכה זיין צו דער סעודה פונעם לויתן.

— ווילט איר, ראַכלין, מאַכן מיר אָפּ אַן עסק גיך און געשווינד, ווי מיר שטייען דאָ אויף איין פוס. מיר וועלן אייך געבן פון אונדזער חלק עולם-הבא: אַ גוטע פּאַרציע פונעם לויתן, פונעם שור-הבר און יין-המשומר, און איר זאָלט אונדז געבן פון אייער חלק עולם-הזה: פלייש, פיש, בראַנפן און נאָך עפּעס...

— אַ-אַ, וועגן דעם מוז מען פריער זיך אָנפרעגן אויף דער בירזע, אויב אייערע אַקציעס און וועקסלען אויף עולם-הבא וועלן האָבן אַן אָפּגאַנג צווישן סוחרים. איך פון מיין זייט בין שטאַרק מסופק, אויב אַ ייד, אַ סוחר, אַפילו פון די גרויסע מאמינים, וועט געבן פאַר זיי אַ צעבראָכענעם העלער. דאָס גלויבן — דאָס איז פון די זאַכן, וואָס מיטן מויל און נישט מיט דער קעשענע. נישטאָ קיין גרעסערער אַפּיקורס, וואָס לייקנט אין „רוחניות", שטאַרק דער-ווייטערנדיק זיך דערפון, ווי די קעשענע פון נגידים. אָט, אַשטייגער, וועל

איך אייך וויזן, אַנרופנדיק מיט די נעמען. נאָר . . . נישט דאָס אָרט דאָ, נישט די צייט, אַט גייט דער משגיח!

עס הויבט־אָן גרויען דער ראַנד הימל אויף מזרח־זייט. איינער, נישט רעכט נאָך אַנגעטאָן, גייט אין איילעניש און שטעלט זיך אָפּ ביי דער קאַרעטע.

— הער אויפזעער! — לאָזט זיך הערן אַ וויכע שטימע פונעם ביידל אַרויס. — איז דאָ ביי אייך אין שפּיטאָל אַן אָרט פאַר צוויי קראַנקע?

— נישטאָ אַצינד אַפילו איין בעטל אַ ליידיקס. איר, מיין הער, ווייסט דאָך זייער גוט, אַז דער „ביקור־חולים" איז קליין אין פאַרגליידך מיט דעם היגן עולם יידן, וואָס פאַרגרעסערט זיך אַלץ ווייטער־ווייטער זינט עס האָט זיך דאָ געעפנט צוויי נייע קוואַלן פון תורה און פרנסה, די ראַבינער־שול מיין איך און די אַקציזנע הויפּט־קאַנטאָר. אַ קאַטאָוועס אַביסל וויפיל מענטשן פון אַלערליי סאָרטן קומען־אָן אַהער! די שטאָט־פירער מאַכן אסיפות, אַלץ וועגן ביקור־חולים, מען רעדט, מען שרייט, מען איז זיך מיישב — און גאָרנישט.

— נו?!

דער דאָזיקער „נו" האָט געהאַט אין זיך פיל טייטשן. עס האָט געקענט הייסן ווי אַ פרעג: נו, עס וועט שוין נעמען אַן עק דיינע פּלוידערייען? גע־קענט אויך הייסן פאַרדראָס: נו, שייגעץ איינער! נאָך און נאָך טייטשן. דער אויפזעער, וואָס איז באמת געווען אַ פּלוידערזאַק און געהאַט צו פאַרדאַנקען מיט זיין שטעלע דעם „אופּראַוולאַיושטשי", האָט געפילט אין דעם דאָזיקן „נו" אַלע טעמים, אַלע טייטשן מיטאַמאָל, דעריבער האָט ער זיך פאַרכאַפּט צו פאַרגלעטן דעם פעלער אַזוי:

— דאָס אַלצדינג האָב איך נאָר געזאָגט גלאַט אַזוי־זיך, עס שאַדט נישט, איר זאָלט וויסן, וואָס דאָ טוט זיך, פאַרשטייט איר מיך. וואָס אַנבאַלאַנגט אָבער אייער בקשה — אָה! מאָרגן דערפיל איך זי מיט דעם גרעסטן כבוד. וואָס הייסט, אַז איר בעט!...

— אַ שיינעם דאַנק אייך! די זאַך אָבער קען מען נישט אָפּלייגן אויף מאָרגן. זעט נאָר, די קראַנקע ליגן אָט דאָ אין וואָגן.

— הערט נאָר אַ מעשה, אָט דאָ אין וואָגן, און איך האָב נישט באַמערקט!... אָט אַצינד זע איך שוין, זע איך. זיי ליגן דאָך כמעט אָן אַ סימן לעבן. אַ מעשה, אַ מעשה!...

— אָט דעריבער טאָקע בעט איך דאָך, אַריינצונעמען זיי אין ביקור־חולים באַלד אָן שהיות.

— היי, איוואַן! — רופט דער אויפזעער דעם שווייצאַר. — גיכער ברענג אַהער די מענטשן מיט די אַלע זיבן זאַכן אויף צו נעמען טראָגן פונדאַנען די קראַנקע.

— ריווקין! — זאָגט דער אופּראַווליאַיושטשי, אַראָפּגייענדיק פונעם וואָגן. נאָט אייך מיין קאַרטל צום דאָקטער פון ביקור־חולים, פאַרט, זייט מוחל, און ברענגט אים באַלד אַהער אין מיין קאַרעטע. און איך וועל גיין אַהיים צופוס. נישקשה, נאָך אַזאַ לאַנגע צייט זיצן, איז גוט דורכצוגיין זיך אַביסל. און אייך, הער ראַבלין, בעט איך, — זאָגט ער פריינטלעך, אומקערנדיק זיך צו אים מיטן פּנים, — איר זאָלט נישט אַוועקגיין פונדאַנען ביז מען וועט די קראַנקע אָפּגעבן זייער אָרט און טאָן זיי, וואָס מען באַדאַרף.

דערווייל הויבט־אָן ברעכן אויף טאָג, עס פאַרפאַרבט זיך רויט דער הימל אין מזרח־זייט און שמואליק מיט משהלען, דער טאַטע מיט דעם זון, ליגןביידע אויף איין בעטל דערווייילע אין פאַרהויז ביז עס וועט גרייט ווערן פאַר זיי אַ באַזונדער אָרט. ביידע זענען צעהרגעט, צעביילט, ליגן פאַרדולט, בלייך ווי די וואַנט.

דאָס פערטע קאַפּיטל

יענער דור, אין שמואליקס צייט, איז געווען אַ דור פון משכילים, חקרנים הייסט עס, און פון אַקציזניקעס. די יידן דענסטמאָל האָבן שטאַרק קיין חשק נישט געהאַט אַנצונעמען די „השכלה", וואָס מען האָט עס „פון אויבן" פאַר־געשריבן זיי פאַר אַ רפואה צו זייערע אַלע מכות. זיי האָבן זיך געשטעלט און געזאָגט: „שקאָלעס ני זשעלאַיעם!" שקאָלעס, הייסט עס, ווילן מיר נישט. האָט די וועלט שטאַרק פאַראיבל געהאַט דערויף, מורא־האָבנדיק, זי זאָל נישט חרוב ווערן, חס־ושלום, צוליב דעם נאַרישן פאָלק ישראל, וואָס וויל זיך נישט בילדן. און גאָט דער לעבעדיקער ווייסט, וואָס עס וואָלט געווען דער סוף פון דער וועלט, פון גוים און יידן, להבדיל, איינאיינעם, ווען נישט דער מלאך פון פּרנסה זאָל זיך נישט געווען אונטערכאַפּן מיט הילף אין דער בייזער שעה, נישט היינט געדאַכט. אָט דער דאָזיקער מלאך פון פּרנסה, וואָס דרייט דאָס רעדל פונעם יידישן מזל מיט דער גאַנצער לעבנס־געשיכטע זינט גלות מצרים ביז היינטיקן טאָג; וואָס גיט מיט דער פולער האַנט כבוד די נגידים און חכמה יענע, וואָס מיט ברייטע, פולע קעשענעס — ער האָט זיך געגריבלט אין אַלע יענע מיני פּרנסות, וואָס זיינען געווען בכח אַראָפּצופירן יידן פונעם וועג אין געוויסע צייטן, און נישט געפונען קיין בעסער מיטל צו פאַרדרייען זיי מיט השכלה, ווי דער אַקציז פון בראַנפן. גוט איז ער דערמיט, וואָס די ממשלה זיינע וועט זיך פאַרשפּרייטן אומעטום, וואו יידן מעגן זיצן; וואָס ער וועט באַ־שעפטיקן מיט פאַרשיידענע מיני שטעלעס טויזנטער מענטשן פונעם גע־

הויבענעם און געמיינעם עולם, און פון זיי ווידער וועלן האָבן שפע שענקערס, בעלי־אכסניות, אַרבעטער, באַלמעלאָכעס, קרעמער, סתם באַלעבאַטים און אויך אַפילו מקבלים, כלי־קודש, בטלנים, קבצנים, און וואָס נאָך, וואָס דער אַקציז פאַר זיך אַליין, בראַנפן הייסט עס, האָט געוואַלדיק כּח צו געוועלטיקן איבער דעם מענטשנס נשמה. שטאַרקער פון משקה איז נישטאָ אין דער וועלט. משקה נעמט צו דאָס געלט, דעם שׂכל און דאָס האַרץ, מאַכט וואָס טרפה כּשר און וואָס כּשר — טריף. און פאַר די אַלע מעלות, אַרויסגעזאָגטע און נישט־אַרויס־געזאָגטע דאָ, וועט יידן נישט אַזוי אַרן די געגנט פון די אַקציזניקעס, די גבאים פון דער משקה, וואָס כמעט אַלע וועלן נישט זיין קיין צדיקים, און מען וועט זיי מוחל זיין אויף אַלע עבירות, וואָס צו גאָט און וואָס צו לייט, אויך אויף אַזעלכע עבירות, וואָס מען טאָר נישט זאָגן. און אַז מען וועט זיך מאַכן נישט־וויסנדיק, אַוועקקוקן פון די גרעסערע, וועלן זיך נעמען צו בילדונג די קלע־נערע. עס וועלן ווי גרינע גראָז זיך אָנהויבן ווייזן יונגע לייט. פריש־צאַפּל־דיקע משכּילים, אין שטעט, אין דערפער, וועלן לערנען, אַריינקוקן אין די ביכלעך, פריער בשתיקה: אויף בוידעמער, אין קעלערס, אין דער ווייבערשער שול, אויך אין באָד, להבדיל, און דערנאָך שוין גאַנץ אָפן אַריינגיין אין שולן, גימנאַזיעס, אוניווערסיטעטן, טראָגנדיק פאַרמעס מיט מעשענע קנעפּ. עס וועט זיין ליהודים, יידן — ליכטיק און די וועלט, גוים הייסט עס, וועלן גאָר אָנקווועלן.

און אַזוי טאַקע איז געשען! אין יענע שלעכטע צייטן, אַז ס'איז געווען ביטער און „פינצטער", האָט זיך איבערגעדרייט מיט אַמאָל דאָס רעדל — יידן האָבן גענומען די אַרענדע פון בראַנפן, האָבן זיך באַלד אַ וויַיז געטאָן אין דער יידישער גאַס אַקציזניקעס און אַ פריש־מחיהדיק ווינטעלע האָט געווייעט אין די געצעלטן יעקבֿס!

און אַקציזניקעס זענען געווען פאַרשיידענע, פון אַלערליי סאָרטן מענטשן. דער מיטעלער סאָרט פון זיי, סתם אַקציזניק, הייסט עס, און דער גרעסטער טייל פון זיי פאַרדינט מען זאָל באַקענען זיך מיט אים דאָ בעסער און פריער פון אַלע אַנדערע.

דער דאָזיקער מין סתם־אַקציזניק איז געוויינטלעך אַ געבוירענער ערגעץ אין אַ יידיש שטעטל. דער טאַטע זיינער, אליקום־געצל, אַ ייד אַ קבצן, אַ ליטישער אָנגעזעענער אָרעמאַן, האָט אים אַ נאָמען געגעבן פייבוש, און אים מגדל געווען, ווי דער שטייגער איז, לתורה ולחופּה. תורה האָט ער געלערנט קינדווייז אין חדר און בחורוויז אין אַ ישיבה, אגבֿ טאַקע חתונה געהאַט און דערנאָך . . . אַוועק אָדער אַנטלאָפן פון זיין שטעטל, פון זיין „געבירט" און פון זיין פּלוניתטע, דאָס מיינט מען זיין ווייב, אויף אַ צייט־לאַנג, אָדער אויף

לעולם־ועד. אַצינד טראָגט ער זיך דייטש, מיט דער מאָדע, מיט ווייסע קראַגנדלעך וועבלנע, אָדער אפשר גאָר פּאַפּירענע, וואָס צווייי אַ גראָשן. דאָס רעקעלע זיינס, וואָס איז אים ממש אַ דערקוויקעניש, פאַרקירצט ער אַזוי, אַז עס דערגרייכט קוים ביזן העלפט געזעסל, מחילה, אויף צו־להכעיס דער קאַפּאָטע, עליה־השלום, וואָס האָט זיך געשלעפּט ביי אים אַמאָל ביז די פּיאַטעס. דאָס אייגענע טאַקע איז ביי אים אויך מיט די פאות. זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין, אַז פייבוש בן אליקום־געצל זאָל איבערלאָזן דערפון כאָטש עפּעס אַ סימן! דערפאַר אַ „טשוב" פאַרלאָזט ער זיך דווקא אַ גרויסן. מיט דער באָרד און וואָנסעס האָט ער געגנוג אַרבעט, פריער פּוצט ער די באָרד מיט אַ שערל און דערנאָך גאָלט ער זי גאָר אָפּ, צו אַלדי רוחות. די האָר שמירט ער, זיי זאָלן גלאַנצן, אָנלייגנדיק געגנוג פּאָמאַדע, און ביי עפּעס אַ שמחהלע באַשפּריצט ער די קליידער מיט פּאַרפומע, עס זאָל שמעקן. זייער וויכטיק איז ביי אים דאָס גיין אָן אַ היטל. באַלד ווי ער קומט ערגעץ אַריין, איז איידער ער טוט אויס די קאַלאָשן, נעמט פון זיך אַראָפּ דאָס מאַנטל, שטייט ער שוין מיט אַ הוילן קאָפּ, און נישט דווקא אַריינקומענדיק אין אַ הויז, וואו מענטשן, נאָר אין אַ וועלכן געביי ס'איז, אַפילו אין אַ סאַראַי, אין אַ שטאַל וכדומה. הכלל, אַלע גויאישע זאַכן, וואָס פייבוש האָט אָנגענומען, היט ער פיל מער אָפּ ווי דער גוי אַליין, ווייל וואָס ביי איז זייער חשוב. און נאָך מער דערפון, ווייל עס פילט זיך עפּעס אַ באַזונדער טעם אין דעם וואָס מען טאָר נישט. אַ ציגאַר, אַשטייגער, יום־טוב רויכערט זיך זייער געשמאַק דעם פרומען יידן, ווייל עס קומט אים אויס עפּעס אַ חידוש — רויכערן ווען מען מאַכט קידוש, מען עסט פיש, יויך און צימעס! און שבת אַ ציגאַר איז שטאַרק געשמאַק דעם נישט־פרומען, ווייל רויכערן שבת איז פאַרבאָטן. פייבוש שעמט זיך רעדן יידיש און שניידט אַ מין גויאיש, משטיינס־געזאָגט, אומברחמנות, אַזוי אַז ער מאַטערט אָפּ זיך אַליין, נעבעך, און יענעם ווערט נישט גוט הערנדיק. ווי פערל שיטן זיך אים פון מויל, הויך און שאַרף, נאָר יענע מיאוסע זידל־ווערטער און אויך יענע מיני ווערטער, וואָס ווערן געברויכט אין די אַקציזנע קאַנצעלאַריעס, ווי אַשטייגער: אָטנאָשעניע, ראַספּאָראַזשעניע וכדומה. פייבוש איז שוין ביי אים פּע, ער לאָזט זיך רופן פּאַוונוטיע אַקימאָוויטש, און אַ שטיק געזונט קומט אים צו הערנדיק, אַז דער צלם־אלהים איז פון אים אַראָפּ. אַזאַ מין שבח גיט אים אונטער שטאַרק חשק נאָך מער פּאָמאַדע אַרויפלייגן אויפן קאָפּ. נאָך מער קוקן אין שפּיגל און לערנען זיך האַלטן די נאָז אַזוי, אַז זי זאָל נישט אויסגעבן אים פון וואַנען ער שטאַמט. אין דאָרף, אָדער אין שטעטל, וואו עס קומט אים אויס צו וואוינען, רייבט ער זיך אַרום די דאָרטיקע באַאַמטע און פּריצימלעך, עס ציט אים, זיצן מיט זייביים גרינעם קאָרטן־טישל און

עסן ביי איין טיש מיט זיי. איז ביי זיי אַ חגא, אָדער אַ געבורטסטאָג, פּוצט ער זיך אויס יום־טובדיק, קאַרגט נישט אויף זיך קיין פּאָמאַדע, קיין פּאַרפּומע און קומט גוט־יום־טוב ביטן, מזל־טוב אָפּגעבן מיט אַ פּאַרבויג און מיט אַ מתנה. און אַז דאָס מזל שפּילט אים און ער איז זוכה צו זיין פאַרבעטן ווי אַ גאַסט צום טיש, מישט ער מילכיקס מיט פליישיקס, קאָלבאַסן מיט קעז איינעם, עסט, רייבט אויף וואָס די וועלט שטייט, אַלע זאָלן זען, אַז ער האַלט נישט פון זאַבאַבאָנעס, ווי יענע פאַנאַטיקער. פונעם פאַרפלאָמטן פּנים און די אויגן זיינע, וואָס וואַרפן זיך, בשעת־מעשה, אין אַלע זייטן, זעט אויס, ווי ער מיינט, אַז ער טוט זיי דערמיט אַ טובה, וואָס זיי וועלן עס אים קיינמאָל נישט פאַרגעסן. און אַז זיי שפּאָטן, ווי געוויינטלעך, פון יידן, אָדער טאַקע פון אים אַליין, כלומרשט גוטברודערשאַפט, איז אַ מאָל שווייגט ער, נישט וויסנדיק זיך, און אַ מאָל לאַכט ער אויך פון שלום וועגן. באַלד ביים אויפשטיין אין דער פרי, נאָך האָט ער די הענט נישט געוואַשן, דאָס מויל נישט אויסגעשווענקט, כאַפּט ער זיך עסן, כאָטש עס ווילט זיך אים נישט, נאָר כדי מקיים צו זיין די עבירה פון עסן אָנשטאָט דאַוונען. פונדעסטוועגן איז ער גאָר נישט אַזאַ רשע אָקעגן גאָט, ווי עס דאַכט זיך. אין האַרצן ביי זיך איז ער אַ בעל־תשובה, בעט־איבער דעם רבונו של עולם. אויף אַ טייל עבירות איז ער אים מודה, און אויף אַ טייל ברענגט ער אים אַ היתר פון פיל ערטער געוויסע, וואו עס שטייט, אַז מען מעג, אָדער ער ווייזט אים אויף, אַז אייגנטלעך זענען זיי געמאַכט געוואָרן נאָר כדי צו פאַרהיטן דורך זיי פון עבירות. עפּנטלעך עסט ער גויאישע מאכלים, דאָך אַז ס'קומט אים אויס אַמאָל עסן יידישע מאכלים, עסט ער מיט אַפּעטיט, שמאַכנדיק דערביי פאַר זיך מחמת גרויס הנאה. דעסגלייכן איז ער נישט אַזוי שלעכט אויך צו לייט — ער איז זייער גוט צו יידישע טעכטער, פאַרהאַלט זיך אָקעגן זיי נישט אַזוי ערנסט, פונדערווייטנס אָפּהיטנדיק זיך מיט אַ וואָרט, ווי פרעמדע מענטשן צווישן זיך, נאָר פריינטלעך מיט ליבשאַפט ווי מיט אייגענע שוועסטער, איז מיט זיי אַ גאָענטער שמעלקע, וואָס אויף דער לונג דאָס איז אים אויף דער צונג, נישט מאַכנדיק, חלילה, אַן אונטערשייד צווישן אַ באַלעבאַטישע טאָכטער און אַ דינסט, אדרבה, די וואָס אַן אָרימענקע איז אַ מצווה, זי מער מקרב צו זיין, זיין צו איר נאָך מער צוגעלאָזט. עס האָט זיך געמאַכט אַמאָל אַ מעשה מיט דער טאָכטער פונעם באַלעבאָס, וואו ער איז געשטאַנען סטאַנציע, אַן אויסגעגעבן ווייבל אין דער פרעמד ערגעץ אין אַ שטעטל, וואָס איז געקומען אַהיים, זען זיך מיט דער משפּחה. אַ שמחה, אַ פרייד ביים קומען אירס אויף איטלעכן אין שטוב, אַלע קושן זי, האַלדזן זי, און זי קושט, האַלדזט יעדן באַזונדער. און בשעת חדווה איז פייבוש אויך דאָ אין דער מיט. ביידע, ער מיט איר,

האַלדזן זיך, קושן זיך אויף דער זייט, אויף יענער זייט פּנים נאָר אין איין אָטעם. אַז ס׳איז אַריבער די הייסע רגע, דער עולם האָט זיך אָפּגעקילט אַביסל, הויבט־אָן דאָס ווייבל צוקוקן זיך צו די קרובים, אויספרעגנדיק איינעם נאָך דעם אַנדערן, וואָס ער מאַכט, וואָס ער טוט? און אַז ס׳קומט צו פּייבושן און זי שטעלט אויס אויף אים אַ פּאָר אויגן פאַרוואונדערט, טוט ער זיך אַ כאַפּ, מאַכנדיק אויך פאַרוואונדערט: וואָס הייסט! ווער איך בין ווייסט דו נישט? איך בין דאָך — דער היגער אַקציזניק!!...

און באמת טאַקע איז אַן אַקציזניק געווען אַ גרויסער פאַרנעם אין זיין אָרט, ווייל פיל מענטשן האָבן באַדאַרפט צו אים אָנקומען. ווער שמועסט די שענקאַרעס, וואָס רעכענען זיך אין שטאָט פאַר שיינע, אָנגעזעענע באַלעבאַטים און שפּילן אַ ראָלע כמעט ווי די וואָכערניקעס דאָרט, זיי זענען געלעגן ביים אַקציזניק אין דער האַנט און געהאַט פאַר אים דאָס נייען־יעריקע קדחת.

שניידער, בדחנים וכדומה חברה פ״ץ, די פאָלקס־פּיטנים, וואָס מאַכן לידלעך אויף אַלע מיני שלעק, משלחתן אין זייער צייט, און מען זינגט זיי דער־נאָך אומעטום צווישן דעם יידישן עולם — זיי האָבן עס געמאַכט אויף די אַקציזניקעס פון פּייבושעס שניט, נישט מער ווי דאָס דאָזיקע לידל:

„און אַקציזנע יונגע לייט
זענען פאַרשייט:
גאָלן די בערדעלעך
און פאָרן אויף פערדעלעך,
גייען אין קאַלאָשן,
און עסן אומגעוואָשן.
זיי גייען אין די טראַקטירן,
טרינקען טיי,
און דעם ווייבל איז ווינד און וויי.“

און דאָס איינציקע לידל אַפילו, איז אויך נישט געווען פאַרשפּרייט צווישן דעם פאָלק און ס׳איז נישט אָנגענומען געוואָרן, גלייך ווי פיל שטיקלעך פּיוט אַזוינע, צו זינגען עס ביים עולם. און דאָס דינט פאַר אַ באַווייז, ווי שטאַרק די פּרנסה ווירקט, אַז זי איז מכפּר אויף אַלע זינד.

נידעריקער מיט אַ שטאַפּל פונעם מיטעלן סאָרט אַקציזניקעס זענען יענע, וואָס אָנגעשטעלט געווען אין „גאַראַלניעס“, אין אַמבאַרן, שפּייכלער, קעלערס פון בראַנפן און שומרים אַרומפאַרנדיק אויף פערד. צווישן די דאָזיקע לייט איז אַן אויסמישעניש פון אַלערליי מיני נפשות: געוועזענע קרעמערלעך, מאַרק־מענטשן, מעקלערס, משרתים אין אכסניות. צום־טייל גרויסע גראָבע יונגען, „געשלאָגן אויף דער עברי“, וואָס האָבן באַקומען שטעלעס נאָר צו־

ליב דעם, וואָס זיי זענען אָרץ־פּאַיסקע־עזות־פּנימער מיט הערצער פּאַר־שטאָקטע, האַרטע ווי שטיין, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געקענט, משטיינס־געזאָגט, קוים רעכענען ביז „תשבורת", דורך איבערגעגעבענע זיי בסוד־סודות עפּעס אַזוינע מיני כללים, און מאַכן „כפל" אויף די צוניפגעשטעלטע פינגער, ווי אויך אַרויס מיט אַ גויאיש וואָרט, משטיינס־געזאָגט, אַז מען האָט באַדאַרפט אַ מאָל.

עס זענען דאָ אין דעם דאַזיקן פּעקל אויך געוועזענע מלמדים, וואָס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פריי־זיין אויף דער האַנט זענען זיי ווי געוואונטשן צוגעפּאַסט צו זייערע איצטיקע שטעלעס. עס געפינען זיך דאָ אין צעטל אויך בטלנים, טויגעניכטסן, גאַרנישטן, סווישטשעס, וואָס האָבן קיין פינגער אין קאַלט וואַסער קיינמאָל נישט אַריינגעטאָן, טויגן נישט אַ קאָץ אָן עק צו פאַר־בינדן, שטייען ווי די אָנגעמאָלטע, ליימענע גולמס אויף זייערע שטעלעס, און פרעגט זיי בחרם, וואָס טוט זיך דאָ מיט זיי אַזוינס — דאָס זענען אָרעמע קרובים פון די געהויבענע אַקציזניקעס, פון זייערע ווייבער, פון זייערע ליב־האָבער און ליבהאָבערינס, אָדער פון גבירים, נגידים, מוסרים און תקיפים, וואָס מען האָט געמוזט צוליב־טאָן און געבן זיי שטעלעס פון־יוצא־וועגן.

אָט די דאָזיקע משה־מחויבניקעס זענען געבליבן דאָס, וואָס זיי זענען געווען, נישט אַראָפּגענעמענדיק זיך פונעם רעכטן וועג, חס־ושלום, טאַקע די אייגענע ווי פריער: מיט די אייגענע קליידער, מיט די אייגענע נעמען, כאַצקל געהייסן און כאַצקל געבליבן, אויך מיט דעם אייגענעם לשון, גערעדט מאַמע־לשון, יידיש, הויך מיט אַ ניגון, מאַכנדיק מיט די הענט, נישט נאָר צווישן זיך, נאָר אויך מיט דעם אָדון זייערן. אַז דער אָדון פלעגט אַמאָל פלוצים אָנפאָרן מיט דער פאָרסע און זיי אַ פרעג טאָן עפּעס וואָס ס'איז, פלעגן זיי ענטפערן קורץ און שאַרף: מיר ווייסן גאָרנישט, רב . . . רב (אַזוינער און אַזוינער) האָט אונדז דאָ אַנידערגעשטעלט, און מיר שטייען. פונדעסטוועגן אַ שטיקל אַפּיקורסות האָט זיך צו זיי דאָך צוגעקלעפּט — די באָרד און פאות, אַשטייגער, פלעגן זיי אויסקעמען אין מיטן־וואָך און אַמאָל טאַקע שבת אויך. די נאָז פלעגן זיי נישט שנייצן פראַנק און פריי, איטלעכן אין די אויגן, נאָר זיי האָבן זי, די נאָז הייסט עס, געלערנט דרך־ארץ, אַפּטאָן איר זאַך שטיל, אין דער זייט, און טאַקע אַפּווישן זיך מיט אַ טיכל, נישט דווקא מיט דער האַנט, אָדער מיט אַן עק קאַפּאָטע. דעם דאָזיגן פלעגן זיי אַמאָל אַפּמאַכן בקיצור, ווי מען זאָגט: סור־בור ומפליא לעשות. פאַר דעם אָדון זייערן פלעגן זיי אַראָפּנעמען דאָס היטל און שטיין פאַר אים מיט אַ הוילן קאָפּ. זיי פלעגן אַמאָל הערן נישט קיין שיינע ווערטער פון זייערע חברים, אַקציזניקעס, נישט אַנצובייזערן זיך אויף זיי, אדרבה, אָפט פלעגן זיי נאָך דערפון הנאה האָבן.

יענע גראָבע יונגען, מיאוסע עם־הארצים צווישן די אָקציזניקעס, פלעגן רעדן ניבול־פה, טאָן אַן עבירה, ניט בכיוון, אויף להכעיס, חלילה, נאָר פּשוט דער־פילן דערמיט זייערע תאוות. אויסגענומען די געוועזענע מלמדים, זיי האָבן געטאָן טאַקע אַן עבירה בכיוון, צוליב דער עבירה אַליין. דער חילוק צווישן זיי און סתם אָקציזניק פונעם מיטעלן סאָרט איז נישט מער אין דעם: יענער האָט געזינדיקט און הנאה געהאַט, און זיי האָבן געזינדיקט און קיין הנאה נישט געהאַט. יענער האָט געזינדיקט מיט שעטנז, אַשטייגער, אין אַ מלבוש, און זיי — אין אַ לאַטע פון וואָל אויף צעריסענע לייוונטענע פּליודערן. יענער האָט געזינדיקט, מישנדיק פליש מיט מילך, האָט ער געגעסן אַ הינדל מיט פּוטער, אויף פּאַרטרונקען מיט „נסך", דעם טייערסטן ווייַן, און זיי — האָבן געגעסן אַ פּיסנע קאַליש, געקאַכט אין אַ פליישיק טעפּל, מיט אַ מילכיקער לעפל. און דער ווייַן, וועלכן זיי האָבן אַמאָל זיך פּאַרגונען טרינקען, נאָכדעם ווי זיי האָבן אים געמאַכט „נסך" דורך דעם אָנרירן פון אַ גוי, איז געווען ראָזשינקעס־ווייַן. דאָס איז נאָך גאָרנישט. זיי פלעגן זיך נאָך אַ מאָל גאָר נויטן צו טאָן אַן עבירה, כאָטש זי איז פריקרע, אַקעגן זייער נאַטור, ווי אַשטייגער, עסן ראַקעס.

אַ העכערער גראַד פון דעם מיטלסטן סאָרט זענען געווען די געהויבענע אָקציזניקעס — „אופּראַוולאַיושטשעס", אַשטייגער, וואָס איטלעכער אין זייַן אָרט איז געווען אַ גרויסער פּריץ, געהאַט צו זאָגן איבער אַלצדינג, וואָס שייך צום אָקציז. אויך רעוויזאָרן, שרייבערס, בוכהאַלטערס, סעקרעטאָרן אין די קאַנצעלאַריעס און אין דער הויפּט־קאַנטאָר פונעם אַדון איבער אַלע אדונים, פּריץ איבער אַלע פּריצים, פונעם אַרענדאַר, הגביר הגדול והנורא — פון אים אַליין! מייַנסטנס זענען די דאָזיקע געווען פאַרשטענדיקע, געבילדעטע, אָרנט־לעכע לייַטישע מענטשן.

אָט די דאָזיקע אַלע מיני אָקציזניקעס, פון קליין ביז גרויס, זיי זענען עס די טאַטעס פון דער „השכלה" אין דעם פריערדיקן דור.

און מיט די קינדער זייערע, די משכילים הייסט עס, איז געווען אויך דאָס אייגענע ווי מיט די טאַטעס, די אָקציזניקעס. צווישן די משכילים איז אויך געווען אַן ערב־רב, אַן אויסמישעניש פון אַלע מינים — משכילים מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס און ליידיקע מוחות, פון סוחרים, „פּאַדריאַטשי־קעס" וכדומה. אויך משכילים פון מלמדים געוואָרענע לערער אין די שולן, וואָס פלעגן אויסלערנען מיט די שילער די ערשטע פּרשה בראשית און אַ שטיקל „חיי אדם" מיטן „דייטשרישן איבערזעץ", משטיינס־געזאָגט. חלילה, זאָגן „ברא" באַשאַפן, נאָר „שוף". דאָס זענען געווען די אפּיקורסים, די חקרנים, די „בעל־לשונס" אין יענער צייט. אויך איז געווען משכילים בטלנים, וואָס פלעגן זיך קרימען אויף פּיוטים, אויפוויינדיק אין זיי פּעלער. פאַרברענגען

די גאַנצע צייט זייערע אויף איינבייסן אַ האַרבן פּסוק, אַ קריטיש שטיקל אגדתא, געבן מיינסטנס צו פאַרשטיין זייערס אָן אויפטו מיט משלים פון דעם שטייגער פּירונג אין דער וועלט און פון דער פּאָליטיק. די מגילה — דאָס איז פאַר זיי געווען אַן אָרט, אַריינצולייגן דאָרט טיפע כוונות אין די ווערטער פון המן און אחשוורוש, געגריבלט זיך מיט אַ קוועטש אין איטלעכס וואָרט פון מרדכין און עס דערקלערט שכלדיק על־פּי חכמת הפּאָליטיק אַסתר המלכה און עס עף־עף! פון „כפּרות שלאָגן" האָבן זיי נישט אַזוי געהאַלטן, פלעגן איבערהיפּן געוויסע שטיקלעך „יוצרות" און צובאַמקען יענע, וואָס האָבן פאַרלאַנגט „רעפאָרמעס" אין דעם שולחן־ערוך.

פונדעסטוועגן באַדאַרף מען נישט אַזוי גרינג אָוועקמאַכן די משכּילים פונעם פריערדיקן דור, מען מוז געדענקען די צייט, ווען, און דאָס אָרט, וואו זיי האָבן געלעבט. עס מעג זיי ביישטיין אויף דער זכות, וואָס ווען נישט זיי, וואָלטן היינטיקע חכמים, אין אונדזער צייט, זיך נישט גענומען אויף דער וועלט. און אירע, בייזע צינגער, אָנשטאָט צו זידלען, צונישט מאַכן יענע, וואָס אַמאָל, זידלט בעסער די, וואָס היינט. וויפיל, אַשטייגער, משכּילים עמי־הארצים, אויסגעלאַסענע, בטלנים, האָט איר אייך אי אַצינד אין אייערע צייטן. מילא אויף די אַמאָלדיקע איז נאָך דאָ אַ תּירוץ — מענטשן זענען דאָס אייגענע וואָס אַ שטאַרק צונויפגעשטיקטע לופט, אַשטייגער, צו איין זייט. ערגעץ עפּעס, ווי באַלד עס שפּירט זיך אַ מינדסטע עפענונג, טוט זי זיך אַ שטופּ מיט אימפּעט, פאַרפליענדיק פריי העט ווייט צו דער אַנדערער זייט. האָט פונעם בית־המדרש צו דער „השכלה" זיך געעפנט אַ ביסעלע די טיר, האָבן יידישע קינדער אַ לאָז געטאָן זיך ווי די דולע, פאַרקריכנדיק ווייט. מיט וואָס אָבער קען מען פאַר־ענטפערן די היינטיקע, וואָס די טיר צו דער השכלה איז נישט געווען פאַר־שלאָסן קיינמאָל פאַר זיי? די פריערדיקע זענען געווען פאַרפירט אומגערן נישט־ווויסנדיק, און די היינטיקע — טאַקע וויסנדיק. און נאָך אַלע זאַכן זענען דאָך נישט אַלע אין יענעם פריערדיקן דור געווען פאַרדאַרבן, חלילה. ווי צווישן די אַקציזניקעס האָבן זיך געפונען איינצלנע לייטישע מענטשן, אַזוי אויך צווישן די משכּילים. פיל גרויסע לומדים, חכמים, געלערנטע, זענען פון זיי אין יענער צייט געווען, באַרימטע שריפטשטעלער, פּאָעטן, וואָס מאַכן כבוד זייער דור יידן, און די שפּעטערדיקע דורות.

און איר, חכמים פונעם נייעם דור, באַרירט נישט דעם כבוד פון די חכמים פונעם אַלטן דור דערפאַר, וואָס זיי האָבן נישט געהאַט צו טאָן איבער אַ זאַך, ווי בית־שמאי מיט בית־הלל, אַשטייגער, איבער אַן איי, וואָס איז ערשט בולד געוואָרן איצט. אין פאַרלויף פון פאַרשיידענע צייטן וועלן נייע געדאַנקען און אַנדערע באַדערפעינישן בולד ווערן ביי אייערע קינדער, נאָך אייך. מעגלעך, אַז

יענע קינדער אין זייער צייט וועלן אויך לאַכן פון די טאַטעס, פון זייער חקירות און זייערע חלומות. איטלעכע צייט איז מיט אירע פייגעלעך. נייע פייגעלעך — נייע לידלעך!...

דאָס פינפטע קאַפּיטל

די מעשה מיט שמואליק דעם טאַנדעטניק, זי באַווייזט אויך זייער גוט, ווי נאָך טויזנטער אַזעלכע באַווייזן, אַז אַ ייד באַדאַרף אָננעמען פאַר ליב איטלעכע מכה, איטלעכן קלאַפּ, אי אַ פּאַטש אויך, אַפילו ווען עס טוט אים שטאַרק וויי; ער באַדאַרף גלויבן, אַז דער פּאַטש איז, נישקשה, נישט אומזיסט, נאָר פון זיין טובה וועגן, אויב נישט באַלד אין דער הייסער מינוט, איז שפּעטער. ווי עס זעט־אויס, איז שוין, אַפּנים, דעם יידן אויבן אַזוי אָנגעשריבן ביים געבוירן־ווערן, אַז ער זאָל נישט האָבן קיין לעק עולם־הזה אָן צער און יסורים. דעם יידנס מזל ליגט אין אַ האַרטער, כפול־שמונהדיקער שאָלעכץ, ווי דאָס קערל פון אַ נוס, וואָס קומט אָן זייער שווער צו דערטאַפּן עס ביז מען ברעכט נישט שיער אויס די ציין קנאַקנדיק.

שרעקלעכע ווייטיקן האָט שמואליק, נעבעך, געליטן יענע נאַכט, אי האַרצווייטיק, אי ווייטיקן פון די קלעפּ, וואָס ער האָט געכאַפּט, נאָר ווען נישט זיי, וואָלט ער דאָך נישט זוכה געווען צו האָבן דעם כבוד, אַז מיכאל ספיר, דער עלטסטער איבער אַלע אַקציזניקעס אין וואָלינער גובערניע, זאָל זיך מיט אים אָפּגעבן, אַריינעמען צו זיך אין דער קאַרעטע אים מיט זיין משהלען און אָפּפירן זיי ביידע אין ביקור־חולים. און ס'איז באמת אַ כבוד, אַ גרויסער כבוד, וועלכן אַפּצושאַצן איז אַ־ן שטאַנד נאָר אַזעלכער, וואָס אים איז גוט באַוואוסט דער שטייגער לעבן פון אונדזערע יידן אין היגן ווינקל, זייער פירונג און מיינונגען אין יענע צייטן.

אונדזערע זיידעס האָבן געגלויבט: דאָס גאַנצע לעבן אויף דער וועלט איז נאָר צוליב יענער וועלט. „דער מענטש ווערט געבוירן אויף מקיים צו זיין מצוות לשם־שמים און שטאַרבן דאָ כדי צו לעבן דאָרט." דעריבער איז אַלצ־דינג, וואָס ער געברויכט דאָ אויף דער וועלט, נישט צוליב דערהאַלטן דעם גוף און פון זיין הנאה־וועגן, נאָר צוליב דעם, כדי מקיים צו זיין אַ מצווה. זיי האָבן געגעסן, אַשטייגער, אין אַ וואָכנדיקן טאָג, כדי צו מאַכן „המוציא" און בענטשן, און שבת אויך כדי מקיים צו זיין „שלש־סעודות". האָבן פאַרזוכט זומער די פירות כדי מאַכן ברכה מיט אַ „שהחיינו". ווײַן האָבן זיי געטרונקען פסח מקיים צו זיין ארבע כוסות. זיי האָבן חתונה געהאַט נישט ווי אַלע אַנדערע

לייט, נאָר אויפֿן יידישן שטייגער, כדי מקיים צו זיין די ערשטע מצווה. אין באָד זענען זיי געגאַנגען, נישט זיך צוליב, נאָר לכבוד שבת, לכבוד יום־טוב. מיטן נעגל־וואַסער און די הענט וואַשן זענען זיי נישט אויסן געווען אַזוי דעם פּוץ, דאָס ריינקייט, ווי די ברכה, „על נטילת ידים", דעם „אשר יצר". און אַ פּשיטא־שוין נישט קיין נויטיקע זאַכן, וואָס גלאַט שיין פֿאַר דעם אויג וכדומה נאָך אַזוינע תענוגים — דערפֿון האָבן זיי כלל וכלל נישט געהאַלטן. זאָקן, לייוונטענע תחתונים, אַ טלית־קטן און אַ קאַפּאָטע, איינע אַ וואָכנדיקע און איינע אַ שבתדיקע, אָט דרינען איז באַשטאַנען זייער גאַנצע גאַרדעראָבע. יידן זענען נישט קליין געווען גיין צופֿוס, נישט האָבנדיק קיין קאַרעטעס מיט פֿערד. זענען אויסגעקומען אין שטוב אָן שיינע טייערע מעבל, אָן פּאַרקעטן און מירמלשטייערנע זיילן, אָן שווייצאַרן מיט טרעסטן, מעשענע קנעפּלעך און אָן גלעקלעך ביי די טירן. די טיר איז געשטאַנען אָפֿן, ווער עס האָט באַדאַרפֿט, איז פֿריי אַריין. איז יענער פֿאַרגאַנגען העט אַהין צום באַלעבאָס, צו דער באַלעבאָסטע אין שלאָפֿצימער, איז אויך געווען נישקשה. אין יענער צייט זענען נישט געווען בנמצא קיין יידישע „טשינאָווניקעס", קיין ראַבינער, קיין סטראָפּ־טשעס און געשוואוירענע אַדוואָקאַטן, קיין יידן מיט אויבעלעך, מיט אָרדנס און מיט טיטלען, חוץ פּרנסי־חדשים און קהלס־לייט: שמשים, כאַפּערס, קברנים, מלמדים, ראשי ישיבות, פּרושים, כלי־קודש, קבצנים, מקבלים און בטלנים. די צייט איז זיך געגאַנגען איר וועג, יידן זיצן זיך וואו זיי מעגן, גאַנץ יידישלעך — די יאַרמולקעס מיט די היטלען אויף די קעפּ, שוויצן געשמאַק, און גאָר־נישט! וואָס הערן זיי אַ וועלט? איין ייד שטעלט אַרויס אַ פֿייג דעם אַנדערן, קליין און גרויס אַלץ איינס, כל ישראל אחים — אַלע גלייכע פּריצים!... דאָרט ביי זיך, אויף דער יידישער גאַס, זענען יידן טאַקע בני־מלכים, פּרינצן, האָנאָ־רעוואָטע, אָבער ביים אַרויסגיין אין דער וועלט, צווישן לייט, לייגן זיי אַוועק אין דער זייט זייער כבוד, זייער שטאָלץ, באַקומען, משטיינס־געזאָגט, אַ פּנים פֿון קנעכט, קניען זיך, בוקן זיך, דערנידעריקן זיך פֿאַר אַ ליאַדע פּריצל צוליב דאָס שטיקל זינדיקע פּרנסה, שטייען פֿאַר אים אָן אַ היטל, אַלץ מיט אַ פֿאַר־בויג, מיט אַ חניפהלע, אי מורא־האָבנדיק, אי מבטל־זייענדיק אים אין האַרצן צו גלייכער צייט.

און די אַקציזניקעס, אָט די נייע מיני פֿאַרשוינען דענסטמאָל, זיי זענען עס געווען, קען מען זאָגן, די ערשטע אין דער יידישער גאַס, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט פֿון אַנדערע מיט זייער שטייגער לעבן, מיט זייער הלבשה, מיט אַלע גענג און די פֿירונגען זייערע. זיי האָבן עס אָנגעהויבן ווערן „טשינאָוו־ניקעס", באַאַמטע, העכערע און קלענערע, שטייענדיק איינע אונטער די אַנ־דערע און הערנדיק איינע די אַנדערע לויט די שטעלעס, וועלכע זיי האָבן פֿאַר־

נומען. דער עלטסטער, דער גרעסטער פון די אַקציזניקעס, האָט געפירט דאָס רעדל אין זיין גובערניע בגראַנדע, האַלטנדיק יעדן אין דער מורא. זיין הויז איז תמיד פול געווען מיט מענטשן — דער איז געקומען בעטן אַ שטעלע, און יענער בעט, מען זאָל אים פון דער שטעלע נישט אָפּזאָגן. איין שענקער קלאָגט זיך, וואָס מען האָט אַוועקגענומען זיין בראַנפן, און דער אַנדערער בעט רחמים, אַראָפּצונעמען פון אים דעם קנס, וואָס מען האָט אויף אים אַרויפגעלייגט. איטלעכער קומט מיט זיינס, אַלע שטייען אָן היטלען, וואַרטנדיק אין פאָר־צימער די שעה, וואָס מען וועט רופן איינעם נאָכן אַנדערן צום אָדון הגדול אין קאַבינעט. און משרתים, באַדינטע, לויפן ווי די רוחות אַהין־אַהער. גייען פאַרביי דעם וואַרטנדיקן עולם שווייגנדיק מיט שטאָלץ, און אַז וואויל איז יענעם, וועלכער איז זוכה צו כאַפּן פון זיי אַ וואָרט, אַ בליק. אָט די דאָזיקע ניי־מאָדנע לייט זענען פאַררעכנט געווען ביי יידעלעך, שוואַכנדיקע, ציטערנ־דיקע, ווי אמתע פריצים. סטייטש, זיי האָבן דאָך אויך עולם־הזה: זיצן אין שיינע דירות, פּאַלאַצן, מיט טייער מעבל, טראָגן אַפילו אינדערוואָכן שיינע בגדים, פאָרן אין קאַרעטעס, און דער שליסל פון פרנסה איז ביי זיי אין די הענט. מיט אַזעלכע אדונים, אַ קלייניקייט עפּעס, איז נישט שייך זיך אויפ־צופירן כמנהג ייד, פשוט, אָן צערעמאָניעס, אָן דרך־ארץ, ווי אחינו בני ישראל צווישן זיך. פאַר אַזעלכע מעג מען זיך דערנידעריקן, בוקן זיך, קושן די הענט, שטיין אָן אַ היטל און מאַכן זיך עפר־ואפר, נישקשה!

נאָר דעם גרויסן כבוד האָט מען אַזעלכע אַקציזניקעס אָפּגעגעבן צוליב דער פרנסה. אין האַרצן האָט מען פון זיי געטראַכט אַנדערש ווי גערעדט מיטן מויל, ווייל זיי האָבן זיך דאָך נישט געפירט יידישלעך. גאָר צפּעס אַנדערש איז דער הער מיכאל ספּיר, אַ מענטש אַ גוטער, אַ פרומער, די גאַנצע פירונג ביי זיך אין הויז איז יידישלעך — אים האָט מען טאַקע געאַכט, ליב געהאַט באמת פונעם האַרצן. ער איז געווען אַ געבילדעטער מענטש אי אַ וואויל־לערנער, האָט געקענט לשון־קודש, ליב געהאַט זיין פאָלק און זיך געלאָזט דער־קענען מיט געלט צו אַ נויטבאַדערפטיקן, צו אַ יידישן מחבר. אַ מחבר אין יענער צייט ביי יידן איז געווינטלעך געווען אַן אָרעמאַן, וואָס ער פלעגט שוואַרצן דאָס פנים, אַרומגייענדיק פאַרטיילן זיין ספר. אמת, היינט זענען אויך דאָ אַ טייל מחברים קבצנים, נאָך אפשר גרעסערע פון די פריערדיקע, נאָר די אָרעמקייט זעט זיך ביי זיי נישט אַזוי אַרויס. זייערע ספרים פאַרטיילן זיי נישט אַליין, נאָר דורך גרויסע שרייענדיקע, אומגעלומפּערטע מודעות אין די צייטונגען. און אויב יידן פאַרשעמען זיי, קויפן נישט, איז דאָך דאָס פאַר־שעמען יענעם אונטער די אויגן נישט אַזאַ ביוש ווי פאַרשעמען אים אין די אויגן. מיכאל ספּיר אָבער האָט זיך באַנומען פריינטלעך מיט אָרעמע מחברים,

פלעגט גערן נעמען זייערע ספרים, זייער שיין זיי באַלוינען און אָפט נאָך פאַרבעטן זיי צום טיש. איבערהויפּט איז מיכאל ספּיר געווען אַ פריינט פון די משכילים און לערער אין די יידישע שולן, וואָס זענען ביים עולם אין יענער צייט נישט באַליבט געווען. ער האָט גערעכנט זיך פאַר אַ שולד, אַריינ־צוגעבן זיין איינציקן זון אין דער ראַבינער־שול, וואָס אין דער שטאָט ז..., כדי אַנדערע רייכע לייט זאָלן אים דרינען נאָכטאָן. און אָט דעם יונגן מאַן, ריווקין, איינער פון די בעסטע ראַבינער־שילער, פון אַ העכערער קלאַס, אים האָט ספּיר אַריינגענומען צו זיך אין הויז, ער זאָל לערנען מיט זיין זון. ריווקין האָט געטאָן זיין זאַך געטריי און ספּיר האָט אים דערפאַר זייער ליב באַקומען, זוכנדיק תמיד אַ געלעגנהייט, פאַרשאַפן אים וואָס ס'איז אַ פאַרגעניגן. גראָד אין יענעם טאָג, ווען די מעשה מיט שמואליקן, האָט מיכאל ספּיר באַדאַרפט צוליב עסק פאָרן נישט ווייט אין אַ דאָרף, דער טאָג איז געווען זייער אַ שיינער, האָט ער מיטגענומען ריווקינען, ער זאָל אַביסל זיך דורכפאָרן אויף דער פרייער לופט.

אמת טאַקע, אַ גרויסער כבוד איז פאַר שמואליק דעם טאַנדעטניק, וואָס אַזאַ מאַן ווי מיכאל ספּיר האָט אים באַפרייט פון די כאַפּערס הענט און אָפּ־געפירט אים מיט משהלען אין ביקור־חולים; פונדעסטוועגן איז נאָך אָבער נישט אויסגעמאַכט, אויב שמואליק וואָלט פאַר דעם דאָזיקן כבוד גענומען פון לכתחילה אויף זיך, צו ליידן אַזעלכע שווערע, ביטערע יסורים. אפשר וואָלט ער גאָר געזאָגט: נישט קיין כאַפּערס און נישט קיין באַפרייער, נישט קיין מכה און נישט קיין רפואה, נישט קיין וואונדן און נישט קיין ביקור־חולים. איז דען טאַקע נישטאָ ביי אונדז אַזוינע קבצנים, עזות־פּנימער, וואָס פאַר־געסנדיק דאָס גוטס, וועלכס מען טוט זיי, טרעטן זיי אַרויס אָקעגן אַלע אונ־דזערע גבאים און יענע מיני בעלי־טובות מיט אַ ליאַרעם, אַ געשריי: פיל גלייכער וואָלט געווען פאַר אונדז און פאַר כל־ישראל, אַז איר וואָלט גאָר נישט געבוירן געוואָרן!... מילא, בכן וואָלט כבוד נאָר אַליין נישט גענוג געווען פאַר שמואליקן, ווען מיט דעם כבוד צוגלייך זאָל זיך נישט געווען אויסדרייען פאַר אים אויך אַ גוטע נוצלעכע זאַך.

דאָס זעקסטע קאַפּיטל

נישט אַזוי גיך איז שמואליק אויסגעהיילט געוואָרן פון די וויטיקן זיינע. אַז זיין משהלע איז אַרויס פונעם ביקור־חולים געזונט, איז ער נאָך געלעגן מסוכן קראַנק, און אַ לאַנגע צייט נישט אַראָפּ פונעם בעט. אין דער צייט, ווען דער דאָקטער אין ביקור־חולים האָט זיך שטאַרק אָפּגעגעבן מיט אים, בזכות

מיכאל ספיר, היילן דעם צעבראָכענעם גוף זיינעם, האָט ריווקין, דער ראַבינער־שילער, זיך שטאַרק אָפּגעגעבן מיט משהלען, היילן אים זיין נפש, בילדן אים הייסט עס, אויסלערנען אים לייענען ביכלעך און שרייבן. געטאָן האָט עס ריווקין נאָר פֿאַר רחמנות — ער האָט געזען אַן אָרעם בחורל, אַ קראַנקס, נעבעך, איז אים דאָס האַרץ פֿאַרלאָפֿן מיט בלוט קוקנדיק אויף אים. אַלע טאָג פֿלעגט ער קומען אים מבקר־חולה זיין און זיך נישט דערוויטערט פֿון אים נאָכדעם אַז ער איז רעכט געזונט געוואָרן. און לסוף, געפֿינענדיק אין אים גוטע מעלות, אַז ער האָט אַ גוט קעפּל צום לערנען, האָט ער אים שטאַרק ליב באַקומען, געלויבט אים אין טאָג אַריין. מיכאל ספיר האָט זייער הנאה געהאַט, וואָס דורך אים איז אַרויס אַ ישועה אַ וואויל קינד, און זיך באַטראַכט, העלפֿן אַזאַ בחורל און אַריינגעבן אים אין דער ראַבינער־שול, ער זאָל ווערן מיט דער צייט אַ ניצלעכער, אַ פֿאַרטיקער מענטש. צוצוגרייטן אים האָט זיך אונטער־גענומען ריווקין און געלערנט מיט אים געשמאַק.

מיט דער נייער תורה האָט אָנגעהויבן אין משהלען צו יוירן און אויפֿגיין עפּעס משונה נייע געדאַנקען — אַזאַ יוירן, וואָס ווערט אין טייג און אויך אין אַ פֿאַרזייט קערנדל, אויפֿבורענדיק אַלע טיילכלעך אין אים, און וואָס אַן דעם איז דאָס שפּראָצן און וואַקסן רייִן אוממעגלעך. די תורה פֿון דער „השכלה" האָט, ווי זויערטייג, אָנגעמאַכט אַ האַלעבורדע אין משהלעס האַרץ, אַ גאַנצע איבערקערעניש אין זיינע געדאַנקען; זאַכן גאַנץ קלאָרע פֿריער, הערן־אויף קלאָר צו זיין אַצינד. וואָס גוט וואָס שלעכט, וואָס שיין וואָס מיאוס, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר נישט איז איצט ביי אים די שאלה, אויב ס'איז אַזוי. פֿאַרצייטיקע חכמים קומען נישט צו די היינטיקע, אַלטע גייען אַראָפּ פֿונעם מאַרק — אָבער אַזוינס דויערט ביי אים נישט לאַנג. דאָס לערנען קינדוויז אין חדר; דאָס זיצן און לערנען שפּעטער אין בית־המדרש, אונטער דער השגחה פֿונעם ליבן רב אברהמען; דאָס בענקען נאָך טאַטע־מאַמע, פֿאַר־שטעלנדיק זיך ווי עס האָט זיך ביי זיי געלעבט, ווי ס'איז צוגעגאַנגען די שבתים און ימים־טובים — אָט דאָס איז אים בייגעשטאַנען בשעת דאָס יוירונג אין אים, אַז עס זאָל גיין ריכטיק, און די נייע וועלט זיינע זאָל זיין געבויט אויף דעם פֿונדאַמענט פֿון דער וואָס אַמאָל. דערצו נאָך האָט דאָס מזל אים אויך געדינט, צושיקנדיק אים אַ גוטן רבין, ווי ריווקין, און אַ גוטן חבר, ווי מיכאל ספירס זון — ביידע געזעצטע, מיט אַ גוטער אויפֿפֿירונג, וואָס האָבן דערמיט אויף משהלען גוט געווירקט. משהלע בילדעט זיך, וואַקסט, וואַקסט מיט דער צייט, ביז ער פּיקט זיך אויס ווי אַ הינדעלע, וואָס עפֿנט די אויגן און דערזעט פֿאַר זיך צום ערשטן מאָל די וועלט, גלייך ווי זי איז אויך ערשט באַשאַפֿן געוואָרן!

אַ היפּשע צייט איז שמואליק אַוועקגעלעגן אין ביקור־חולים און אַז ער איז אַרויס פון דאָרט איז ער נאָך אַלץ צו די קרעפטן נישט געקומען, און געשטיצט פון גוטע מענטשן איז ער פאַרבליבן אין ז... ביז ער וועט אינגאַנצן געזונט ווערן און זיין אין שטאַנד צו אַרבעטן.

שמואליק זעט זיין זון אַרומפירנדיק זיך מיט שילער און האָט הנאה, טראַכטנדיק ביי זיך: דאָס זענען אַוודאי ישיבה־בחורים, מיט וועלכע ער לערנט צוזאַמען אין בית־המדרש, זיי האָבן זיכער אָנגעשמעקט אין אים, ווי גוט ער קען די גמרא און איטלעכער האַלט פאַר אַ כבוד צו זיין מיט אים חבר. דאָס איז געווען שמואליקס איינציקע טרייסט אין זיין ביטערער לאַגע, פאַרשטעלנ־דיק זיך אַלץ, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, דאָס גרויסע גליק, וואָס דערוואַרט אים שפּעטער, אם־ירצה־השם. עס דאַכט זיך אים, דער זון איז אַ רב ערגעץ ביי יידן, ער זיצט מיט ברייטקייט אויפן בענקל, דיינים מיט דעם שמש אַרום אים, די טיר ביי אים אין שטוב מאַכט זיך נישט צו פונעם עולם מענטשן, וואָס גייען צו אים, דער מיט אַ דין־תורה, דער מיט אַ שאלה, דער אַזוי, יענער אַזוי, אַלע בענטשן זיך מיט אים און זאָגן: אַז וואויל איז אייך, רב שמואל, וואָס איר האָט זוכה געווען ביי גאָט צו האָבן אַזאַ זון.

און ווי שמואליק טרייסט זיך דאָ אַזוי מיט גוטע האָפענונגען אויף שפּעטער, מיט אַמאָל קומען אים צו די אויגן עפּעס ביכלעך, נישט קיין כשרע, וואָס משהלע האָט, נישט־ווייסנדיק, זיי אין שטוב פאַרגעסן. דערזעענדיק זיי איז אים פינצטער געוואָרן אין די אויגן! געוואַלד, רבונו של עולם, משהלע זיינער, פאַר וועלכן ער האָט זיך אַזוי מקריב געווען, אויף וועלכן ער האָט דעם לעצטן גראָשן רבי־געלט אויסגעגעבן, צו לערנען אים תורה — סטייטש ער, משהלע, זאָל אַזוי פאַרפירט ווערן, אַריינקוקן אין די טרפה־פסולן! דאָס גאַנצע לעבן זיינס איז ער ווי אַ הונט אַרומגעלאָפן איבער די גאַסן, זוכנדיק דאָס שטיקל ברויט, שוואַרצנדיק זיך דאָס פּנים, און די גאַנצע האָפענונג זיינע איז געווען דער זון, ער וועט עס אים שפּעטער אָנטאָן כבוד, צוטיילן גליק און גרויס נחת — היינט אַז דער זון זיינער איז אַראָפּ פונעם רעכטן וועג, איז דאָך אויס אַלע האָפענונגען, וואָס־זשע טויג אים אַצינד גאָר דאָס לעבן, זיין הינטישן לעבן? חרוב געוואָרן איז זיין וועלט מיט אַלע גוטע זאַכן, וועלכע ער האָט זיך פאַר־געשטעלט אויף שפּעטער; אונטערגעגאַנגען איז דער ליכטיקער שטערן פון טרייסט, וואָס האָט אים געשיינט, געפינקלט פונדערווייטנס — וויסט און פינצטער איז אים!

דעם עולמס וואָרט: „אדם קרוב לעצמו", איטלעכער מיינט זיך, איז גע־זאָגט געוואָרן אויך אויף דער ליבשאַפט פון טאַטעס צו קינדער. ווי גרויס און שטאַרק ס'איז די מי פונעם פאָטער צום גוטן פאַר די קינדער, איז דרינען

דאָ, מער אָדער וויניק, זיין אייגענער אינטערעס — האָבן כבוד פון די קינדערס כבוד, זיין באַרימט דורך זייער רום, שטאָלץ און גרויס דורך זייער גרויסקייט. דעריבער אַז שמואליק דער טאַנדעטניק האָט דערזען, אַז זיין זון איז אַוועק אין אַ שלעכטן וועג און צעשלאָגן זיינע האָפענונגען, האָט עס געהייסן ביי אים אַזוי פיל, ווי ער באַגזלט אים, נעמט ביי אים צו אַלצדינג וואָס ער האָט גע־מיינט האָבן דורך אים שפּעטער — נו, איז אויס רחמנות, און ער ווערט אויף אים אין כעס, פלאַם־פייער.

שמואליק איז שטאַרק אָנגעלאָדן און וואַרט, אַז משהלע וועט קומען, וועט ער אויסלאָזן צו אים דעם גאַנצן צאָרן.

משהלע איז געקומען — און מיט אים צוגלייך ריווקין.

— אַהיים לאָמיר פאָרן, קיין גלופּסק! — טוט שמואליק אַ געשריי אויף משהלען, רויט־ווערנדיק פאַר כעס ווי אַן אינדיק.

משהלע בלייבט שטיין צעמישט, נישט צו פאַרשטיין וואָס דאָס געשריי באַטייט.

— קיין גלופּסק! — שרייט שמואליק, ציטערנדיק מיט אַלע אברים.

משהלע רוקט זיך אָפּ אין דער זייט אָן לשון פאַר גרויס וואונדער, אַ שרעק, און ריווקין ענטפערט אָפּ אָנשטאָט אים:

— רב שמואל, קיין גלופּסק וועט אייער זון נישט פאָרן!... דאָ, אין דעם אָרט פון תורה, וועט ער בלייבן און מען וועט אים געבן אַלע זיינע באַ־דערפעניש.

— און מען וועט אים געבן אַפּיקורסישע ביכלעך, — מאַכט שמואליק מיט גאַל, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ, — אַפּיקורסישע ביכלעך, האָ, וועט מען אים געבן, אַראָפּפירן אים פונעם וועג!...

— טאַטע, וואָס רעדסטו דו?!...

— שטום! מיך נאַרן מיינסטו דו? אַ, ניין! איך האָב, נישקשה, געפונען די ביכלעך, דיינע ביכלעך, האָב געזען, געזען...

— וואָס געזען? — פרעגט אים ריווקין.

— געזען, אַז דאָס זענען די אַפּיקורסישע ביכלעך.

— איר האָט אַ טעות, רב שמואל! אַ גראַמאַטיקע אַ יידישע אי אַ רוסישע און אַ געאָגראַפיע האָט איר געזען!

— צו־וואָס? אים צו־וואָס טויגן אַזוינע ביכלעך?

— סטייטש, צו־וואָס?! יידיש, לשון־קודש הייסט עס, מוז ער קענען, ער איז דאָך אַ ייד. רוסישע מוז ער אויך, דאָס איז דאָך די לאַנדס־שפּראַך, וואו ער זיצט, און קענען די וועלט־באַשרייבונג מוז ער אויך, ער איז דאָך אויך עפּעס אַ מענטש. איר פאַרשטייט, רב שמואל, דאָס אַלצדינג איז אַ מוז!

— נאַט אײַך אַ מוז! אַ נײַער „מוז", װאָס שטײט נישט אין די צען געבאָט. מיר, אין גלופּסק, האָבן עס נישט געהערט. די גלופּסקער לעבן, ברוך־השם, אָן דעם געבאָט אױך. האָבן עס נישט געקענט אַמאָל, קענען עס נישט היינט און זענען פונדעסטװעגן כשרע יידן, פײַנע מענטשן און שײנע סוחרים לכל־הדעות. קומט איצט משהלע מײַנער און מאַכט עס אױף זיך פּאַר אַ הײליק געבאָט!

— יאָ, דאָס מוז ער אױך צוליב דעם, — זאָגט ריװוקין מיט אַ שמײכעלע אױף די ליפּן, — אױך צוליב דעם מוז ער עס, כדי אַרײַנצוטרעטן אין אונדזער בית־מדרש — אין דער ראַבינער־שול.

— אַזױ, אַז אַך־און־װײ צו אַזאַ בית־מדרש, אַז אַך־און־װײ צו זײַנע רבנים, משטײנס געזאָגט, און אַז אַך־און־װײ צו מײַן זון, װאָס פאַרלאָזט אונדזער בית־המדרש און גײט אַרײַן אין זײערן, להבדיל!... װאַרף אָװעק דײַנע גענג, משה, און קום צוריק קײן גלופּסק!

— אײַער זון אָבער איז דאָך אַ שלאָפינקער, נעבעך, און באַדאַרף האָבן אין לעבן אַרײַן, אַ גוטע נאַרונג, — זאָגט ריװוקין מיט אַ געבעט, צו דערװעקן אין טאַטנס האַרץ רחמנות אױף זײַן קינד. — זעט, װיפיל ער האָט געליטן, נעבעך, אין זײַן לעבן: מאַנגל, יסורים און לײד, און װי בלײך ער איז, װאָס פּאַר אַ פּנים, נעבעך, ער האָט פון די מכות, װײטיקן, װאָס ערשט נישט לאַנג. און איר טאַקע אַלײן, רב שמואל, זײט דאָך, נעבעך, אױך גאַר אױס מענטש, נישט געקומען נאָך צו די קרעפטן, נישטאָ קײן כח צו האַנדלען. װאָס־זשע פּאַרט װעט איר טאָן אין אײַער גלופּסק, מיט װאָס װעט איר דאָרט מפרנס זײַן אײַער װײַב און קינדער?

שמואליק טוט אַ קרעכץ און טרערן שטעלן זיך אים אין די אױגן. ריװוקין באַנוצט זיך מיט דער גוטער מינוט, לײגט אַרױף די האַנט שמואליקן אױפן אַקסל און זאָגט:

— באַרואיקט זיך, רב שמואל, און בלײַבט דאָ, ביז איר װעט רעכט געזונט װערן. הײבט אױף די הענט מיט אַ לױב צום הימל, דאַנקט דעם אױבערשטן, װאָס ער האָט אײַך צוגעשיקט אין דער נױט אַזאַ גוטן טײַערן מענטשן, װי מיכאל ספּיר. נישקשה, ער װעט אײַך נישט פאַרלאָזן. איר פאַרשטײט?... איר װעט נאָך זוכה זײַן צו לעבן, אם־ירצה־השם, אין פיל גוטס און נחת. אײַער זון װעט ענדיקן די שול, באַקומען אַ גוטע, אײַנטרעגלעכע ראַבינער־שטעלע — און עס װעט מיט דעם אױבערשטנס הילף גוט זײַן אײַך בײדן.

הלװאי, מען זאָל נישט געפּרואװט װערן װאָס שמואליק דער טאַנדעטניק איז אױסגעשטאַנען אין יענער מינוט צײַט. דער יצר־טוב מיט דעם יצר־הרע האָבן בײדע זיך געראַנגלט אין אים, איטלעכער קומט מיט זײַנס. דער פון

דער רעכטער זייט שטעלט־פאַר שמואליקן אַ רב, אַ דאַרן־מאָגערן מיט אַ גע־קנייטשט־בלייך פּנימל, וואָס פאַסט תעניתים, זיצט אין טלית און תפילין און לעבט פון רוחניות, מאַכנדיק דערביי צו שמואליקן: אָט דאָס איז אַ לייט, אַז וואויל איז אים! און יענער פון דער לינקער זייט שטעלט שמואליקן פאַר אַ ראַבינער, אַ דיקן־פּעטן מיט אַ בייכל, טרינקט און עסט פאַר צען, שפּילט אין קאָרטן און לאָזט זיך צו עולם־הזה, מאַכנדיק דערביי: אָט אַזעלכן גייט עס גוט אויף דער וועלט! איינער זאָגט: מיין רב איז שטאַרק געהויבן אין זיין אָרט. דער אַנדערער זאָגט: מיין ראַבינער איז אַ תקיף אין די הויכע פענצטער דאָרט. דער זאָגט: נעם דיין זון און גיי קיין גלופּסק. זיי אַ שמאַטניק, האַנדל מיט שמאַטעס און מייד־אויס די משכילים. וואָס טויג זייער ערלעכקייט, זייערע חסדים, אַז דעם רבונו של עולם איז נישט ליב זייער יידישקייט. און יענער זאָגט: פּע, גלופּסק לאָז די גלופּסקער, שמאַטעס — די שמאַטניקעס און דו בלייב דאָ. דאָ איז אַ האָפענונג, דו זאָלסט געהאָלפן ווערן. דער רעכטער זאָגט: אַז וואויל איז דעם רב מיינעם, אײַ־אײַ, וועט ער עס אויף יענער וועלט האָבן אַ חלק עולם־הבא! און דער לינקער זאָגט: אַ כפּרה דיין רב פאַר מיין ראַבינער, דיינעם וועט דער יונגער דור נישט וועלן קענען און מיינער וועט האָבן עולם־הזה אי עולם־הבא דאָ ביים לעבן. — שמואליק שלאָגט זיך אין דער דעה און שטייט ווי אַ גולם, נישט אַהער, נישט אַהין.

— האָב נישט מורא, טאַטע! — בעט זיך משהלע ביים פאָטער אויף אַ ציטערדיק קול, וואַרגנדיק זיך מיט טרערן. — זיי זיך נישט אַזוי מצער פאַר מיר, טאַטע, און לאָז מיך דאָ לערנען. פון אַלצדינג, וואָס מיט אונדז האָט דאָ פּאַסירט, זעט אויס, אַז דער אויבערשטער וויל מסתמא אַזוי.

משהלעס ווערטער טוען אַ קאַפּעלע אַ בייג שמואליקן צו יענעם פון דער לינקער זייט. ער טאַפּט זיך ביי דער פּאה און זאָגט שטאַמלענדיק:

— און וואָס וועט אָבער זיין מיט דיין יידישקייט?

— נישקשה, זי וועט זיין ביי מיר דאָס אייגענע וואָס אין גלופּסק.

— איר מיינט, רב שמואל, — רופט זיך אָן ריווקין, אונטערהעלפנדיק משהלען, — איר מיינט, אַז דאָס יידישקייט איז געגעבן געוואָרן נאָר די גלופּסקער, און ווען נישט די גלופּסקער איז, חלילה, אויס יידישקייט. אַ טעות, כ׳לעבן, רב שמואל!

— און די גלופּסקער, גלופּסקער יידן, זיי וואָס וועלן אויף דיר זאָגן? — רעדט שמואליק ווי צו זיך אַליין, נישט רעכט הערנדיק ריווקינס ווערטער, און אַ צורה פון אַ רב שטעלט זיך אים פאַר אין געדאַנק, אַ צורה אַ פינצטערע, אַ בייזע.

— אַז אַך־און־ווי דעם יידישקייט, אַז דערמיט וואָס עס זשיפּעט האָט עס

צו פֿאַרדאַנקען נאָר די גלופּסקער, — זאָגט ריווקין, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ.
— אַ שיין פּנים, כ׳לעבן, וואָלט עס געהאַט! אַט דאָס איז טאָקע די גאַנצע צרה, וואָס איר, און נאָך אַ סך אַזעלכע ווי איר, ווילט אין אַלצדינג, וואָס איר טוט, נאָר יוצא זיין פֿאַר אייערע גלופּסקער. די זאַך אַליין, צי איז זי גוט, אָדער שלעכט, גייט אייך נישט אָן צו וויסן, אייך גייט נאָר דרינען, וואָס וועט דער גלופּסקער עולם דערויף זאָגן... אַט, כ׳לעבן, רב שמואל, פֿאַרגעסט זיך אין זיי און אויך אין אייערע שמאַטעס! דער הער ספּיר וועט אייך געבן אַ שטעלע, איר וועט זיין אַן אַקציזניק און משהלע אייערער — אַ ראַבינער.

דער רב ווערט פֿאַרשוואונדן, לאָפּנעט ווי אַ זייפֿנבלעזל, און אַ ראַבינער אין דער טענדע־ווערענדע ווייזט זיך אויף זיין אָרט! — שמואליק באַטראַכט זיך, גיט־נאָך, מאַכנדיק:
— טאַ!...

דאָס אַכטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטל

דאָס דאָרף ג... איז איינס פון יענע שיינע ערטער אין ווילנער גובערניע, וואָס דער רבונו של עולם, דער מייסטער פון דער וועלט, האָט זיך געפלייסט צוצוגעבן זיי באַזונדערס אַ געטלעכן חן, און געוואָלט אויסדרוקן מיט זיי, ווי מיט אותיות, רו, פאַרגעניגן, וואָס זענען אים געלעגן אין געדאַנק. אויב די קאַווקאַזער און שווייצער הויכע בערג דריקן אויס די גבורות הבורא, קוקן אויף דיר אַראָפּ מיט שטאָלץ, אַ שרעק, סכנות גאָר צו טרעטן אויף זיי, און אויב דער רוישנדיקער ים מיט זיינע אויפגעטורעמטע פאַליעס דערציילן רעשנדיק גאָטס שרעקלעכע וואונדער, איז די בערגלעך דאָ אַרום דעם דאָרף גריסן דיך גאָר פריינטלעך, פאַרבעטן דיך ליבלעך קומען צוגאַסט און אויסציען זיך אויף זיי וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. די שטילע גרינע טאָלן דאָרט גיבן דיר אונטער חשק — קום, פעטער, לייג זיך אויפן גראָז און לאָז דיר צו אַביסל פאַרגעניגן. אויך דאָס טייכל לויפט, דרייט זיך דיר פאַר די אויגן, דאָרט אויף דער לאָנקע, שפּילנדיק זיך אין באַהעלטעניש — אָט באַהאַלט זי זיך צווישן דעם טשערעט, ווערט פאַרשוואונדן, און אָט שפּרינגט זי פון דאָרט אַרויס, ווייזנדיק זיך פאַר דיר מיט דעם גאַנצן פּוץ: מיט בריליאַנטן, גילדענע פליטערלעך — מתנות, וואָס די זון, די ליבע מחותנתטע, גיט איר, קושנדיק, שפּיגלענדיק זיך אין איר. זי ווינקט דיר, קנייטשלענדיק זיך, אונטערמורמלענדיק שטיל — און דו צעגאַרטלסט זיך, און, ווי די מאַמע האָט דיך געהאַט, אַריין צו איר, אָפּפרישן זיך מיט גרויס חשק! עס שטייט פאַר דיר דאָרט אַ וואַלד, ביימער־סאָסנעס, הויכע אין הימל אַריין; די געדיכט־פאַרוואַקסענע קעפּ פאַרפלאָנטען זיך אינאיינעם, אויסמאַכנדיק אַ געוועלבטן קופּאָל אויבן; די גלאַטע שטאַמען זייערע זענען ווי הויכע גלייכע זיילן, ווייטלעך אָפּגעטראָטן איינער פון דעם אַנדערן; דאָס גרינע גראָז ליגט, ווי אַ זיידענער מיט בלימעלעך געשפּרייקלטער קאָווער, זיי ביי די פיס. אָנקוקנדיק עס דאַכט זיך דיר עפּעס נאָר טאַקע אַ בית־המקדש. די שמעקנדיקע סמאָלע פון די ביימער — דאָס איז קטורת, דאָס שפּילן פון די פייגעלעך אויף די צווייגן — דאָס איז דער געזאַנג פון די לויים. עפּעס פילט זיך דיר אַ הייליקייט, אַ שטילע־זיסע

רו, אַ בענקען, אַ ציען צו אַ לעבן — אין האַרצן אַ הייסע תּפילה צו דעם, וואָס לעבט אייביק !...

און אין די דאָזיקע געטלעך־שיינע געגנטן קומט דער מענטש און שטעלט אַ „גאַראַלניע", אַ בראַנפּן־ברענעריי, לכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב! דאָס דאָזיקע הויז הויבט־אויף מיט חוצפּה אַקעגן הימל די נאָז זיינע, דעם קוימען הייסט עס, פון וועלכן עס זעצט אַרויס אַ רויך, ווייט טראָגנדיק זיך אין דער וועלט אַריין, פאַרשטעלנדיק די שיין פון דער זון און פאַרשוואַרצנדיק אַלצדינג, וואָס שטייט אים אין וועג. די נידעריקע פויערשע הייזלעך זעען זיך אָן ווי גאַרנישט אַקעגן יענעם הויכן הויז, ווי די אָרימענקע פויערן אַליין אַקעגן דעם פּריץ פונעם דאָרף.

יאָ, אַזוי איז עס טאַקע, שיינס און מיאוסעס, גוטס און שלעכטס געפינען זיך איינע אַקעגן די אַנדערע זינט די וועלט שטייט, און וואָס דער אַלמעכטיקער טוט אין זיין וועלטל, טוט־נאָך דער שטן אים אַקעגן. מיט וואָסער האָט דער רבונו של עולם באַשטראָפט פאַרצייטנס די זינדיקע מענטשן, איז געקומען דער שטן צו זיי מיט זיין שטראָף — מיט וויין, מיט בראַנפן. און די שטראָף איז נאָך פיל ערגער פון דער ערשטער. וואַסער — דאָס איז געווען אַ צרה נאָר אויף אַ צייט, פאַר דעם דור־המבול, בראַנפן אָבער, דאָס איז אַ צרה אָן אייביקע. נח, דער ערשטער „ערד־אַרבעטער", דער באַרימטער פויער אין זיין צייט, האָט געלעבט, ער מיט זיין הויזגעזינד בשלום, ברידערלעך אינאיינעם; ווי באַלד ער האָט ליב באַקומען דעם טרונק, געוואָרן שיכור, איז געשען מיאוסע זאַכן... און אָנשטאָט שלום, פריינטלעכקייט, ברודערשאַפט, ווערט אַ דער־ווייטערונג, קריג, פיינטשאַפט צווישן זיינע קינדער, און חם — חם ווערט אַן עבד כנעני, אַ קנעכט צו זיינע ברידער!

פון יענער צייט אָן ציט עס זיך די קנעכטשאַפט און איז געוואָרן אַ צרה, אַ קלאָג אויף דור־דורות!

דעם רעגנבויגן האָט דער אויבערשטער געמאַכט אין וואָלקן צום צייכן, עס זאָל מער נישט זיין קיין מבול, די וועלט צו פאַרדאַרבן, און גאָראַלניעס, שענקען שטעלט דער שטן, שיכור צו מאַכן אַ וועלט מענטשן. כּל־זמן שיכּרות וועט זיין, וועט אָרעמקייט, גראָבקייט, אומוויסנהייט, געשלעג, אויסגעלאַסנקייט נישט אויפהערן — און חם וועט זיין אַן עבד כנעני צו זיינע ברידער!

אַ לאַנגע אַלייע צווישן צוויי שורות הויכע ביימער פירט פונעם דאָרף נ... ביז צום פּריצס הויף, וואו עס געפינען זיך שיינע געביידעס, פּרוכט־גערטנער מיט נאָך גוטע זאַכן צום פאַרגעניגן, און העט ווייט אַרום ציען זיך פעלדער, לאָנקעס, וועלדער איבער בערג, איבער טאָלן, וואָס גיבן־צו דעם הויף דעם זיבעטן חן. אָט דאָ וואוינט עס דער פּריץ יאַהן, לעבט זיך אָפּ גוטע יאָרן.

אין איינעם פון די שיינע זומער־טעג, פאַרנאַכט, איז אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר טייערע פערד געפאָרן פונעם הויף דורך דער אַלייע און צוקומענדיק צום טראַקט ביים דאָרף האָט זי זיך אָפּגעשטעלט. אין קאַרעטע זענען געזעסן צוויי פאַרשוינען, די פּנימער האָבן זיי געלויכטן, ווי געוויינטלעך נאָך אַ גוטן געשמאַקן מיטאָג. פונדעסטוועגן איז געווען גרינג צו דערקענען אין דעם פּנים פון איינעם, אַז ער איז אונטערוואָרפן דעם צווייטן, אַ גרעסערן פון אים.

— גוט וואָס איך האָב מיך דערמאָנט! — זאָגט דער גרעסערער פאַרשוין, אַרויסנעמענדיק פון דער בוזעם־קעשענע אַ פאַרחתמעט בריוול. — דאָס בריוול האָט מיר געגעבן דונאַיס זון צום פאָטער, דעם „אויפזעער" דאָ אין קעלער פון בראַנפן, און פאַר כעס אויפן פעלער, וואָס איך האָב באַמערקט דאָרט, איז מיר דאָס בריוול דערווייל אַרויס פונעם זינען.

— איך פאַרזיכער אייך, הער רעוויזאָר, — זאָגט דער אַנדערער פאַרשוין מיט אַזאַ מינע, ווי ער פאַרענטפערט זיך, — איך פאַרדעק נישט די פעלער פון די מענטשן, וואָס דינען אונטער מיר. נישט איין מאָל נאָר האָב איך דונאַיען געוואָרנט. וואָס טוט מען אָבער מיט מענטשן, אַבי ווער אַזעלכע, וואָס באַקומען שטעלעס נאָר ווייל זיי האָבן אַ שטאַרקן צד, אויף וועלכן זיי דופּען?

— איבערהויפּט זע איך, אַז דונאַי פאַרשטייט זיין זאַך, און גיט זיך מי צו טאָן זיין שולדיקייט, — זאָגט דער רעוויזאָר, פאַרקרימענדיק די נאָז, געבנ־דיק דערמיט אַנצוהערעניש, אַז די מסירה שמעקט אים נישט.

— גאַנץ ריכטיק, מיין הער. פון די אָנגעוואָרפענע מענטשן שטייט דונאַי פיל העכער אי מיט זיין פאַרשטאַנד, אי מיט זיין אָרנטלעכקייט און מיט דעם גאַנצן באַנעמען זיך זיינעם. אַלע אַכטן אים דאָ דערפאַר. דער פּריץ האָט מיר אויך געזאָגט היינט ביים מיטאָג: „שמול איז אַ בכבודיק יידל!"

— און וואָס טוט מען מיט דעם דאָזיקן בריוול?

— גיט עס מיר, וועל איך עס אָפּטראָגן און באַלד צוריקקומען.

— אַ שיינעם דאַנק אייך, הער יאַרכי!

כדי צו פאַרקירצן דעם וועג איז יאַרכי דורך די גערטנער געגאַנגען צו דונאַיס וואוינונג.

אין יענעם טאָג איז געווען עפּעס אַ חגא, זענען די פּויערן, פון קליין ביז גרויס, געשטאַנען גאַנצע רעדלעך אויף דער גאַס, צווישן זיי אַביסל באַזויפּענע, אויפגערוימטע, אַלע אָן היטלען, און שטיל איבעררעדנדיק זיך צווישן זיך, געקוקט פונדערווייטנס אויף דער קאַרעטע מיט גרויס אָפּשיי. דער עלטסטער פון די קליינע שקצימלעך ווייזט מיט אַ פינגער אויף דער קאַרעטע, האַלטנדיק די האַנט אויפן מויל, וואָס ס'באַטייט: שאַ, דרך־ארץ פאַר די אדונים!

— אַז זיי זענען פּאַליצייסקע, טאָ וואו זענען ביי זיי די מעשענע קנעפּ? — וואונדערט זיך איין שייגעצל.

— עפּעס גאָר נישט דאָס מאַכן מיט די הענט, נישט דער קוק, דאָס דרייען מיט די אויגן, און נישט דאָס קול ווי ביי פּאָליצייסקע, — זאָגט דער צווייטער, שושקענדיק זיך אויף אַ קוויטש. — אַ פּאָליצייסקער, אַז ער רעדט, גייט דאָס קול אים אַרויס ווי פון בויך, די אויגן פאַרלויפן אים מיט בלוט. ער איז בייז אַ שרעק און קלאַפּט מיט די קולאַקעס. מיקיטאַ אונדזערער איז איינמאָל געפאַלן אויף דר'ערד, באַקומען די נכפא פון יענעמס אַ היק. מיכאַיס ווייב האָט מפּיל געווען פאַר שרעק פון זיינס אַ געשריי. און די דאָזיקע, אָט־אָ, רעדן עפּעס גאָר שטיל און קוקן ווי אַלע מענטשן; ווער זאָלן זיי זיין?

— לאַפּציזניקעס. שאַ!

— וואָס?

— שאַ, שאַט, שאַ!

די קליינע ווילן איינשטילן איינע די אַנדערע מיט אַ מין שושקעניש, נאָר טויב צו ווערן.

„לאַפּציזניקעס און יענע אדונים מיט די מעשענע קנעפּלעך, ווער פון זיי איז גרעסער?“ — די דאָזיקע שאלה ווערט פאַרגעבן צווישן די גרויסע, דער־וואַקסענע פּויערן, און פיל פאַרטראַכטן זיך אויף איר, קנייטשנדיק דעם שטערן.

— קיין גרעסערער פונעם שר־המשקים, וואָס האָט צו זאָגן איבערן בראַנפן, איז גאָר נישטאָ! — פּסקעט איינער אַן אַלטער, וואָס האָט נישט פיינט דעם ביטערן טראָפּן.

— אָט־די לאַפּציזניקעס עסן וואָרמעס אין הויף, — העלפט אונטער נאָך איינער דעם ערשטן. — זיי עסן, טרינקען ביי אונדזער פּריץ. עפּעס אַ שפּאַס!

— און זיי זענען יידן?

— יידן. דערקענסט זיי דען נישט אין דער נאָז?

— און עסן חזיר?

— עסן חזיר און האָבן הנאה, לעקן די פינגער.

— און שמול זאָגט, — מאַכט מיט געשפּעט איינער פון די דאָרפס־לצים, — שמול אונדזערער זאָגט: חזיר—פּע!... טרפה!... אוי־ווי מיר, בתיה, גי מי (גיב מיר) קוגעלע!... קוגעלע—גוט! צימעס—אַי־אַי!... איינמאָל האָב איך צוגעלייגט אַ פינגער אים צום מויל, זאָגנדיק: נאַ, חזיר! אַז שמול מיינער צעשרייט זיך: אוי־וואַי, גלייך ווי איך וואָלט אים געקוילעט. ווישט די באָרד, די ליפּן, שרייענדיק אין איין אָטעם: אוי־וואַי, אוי־וואַי!

— שבת, פרייטיק־צו־נאַכט, קום איך צו שמולן אין שטוב, פאַרלעשן די ליכט, — דערציילט יורקע, דער שבת־גוי, — אויפן טיש ביי אים איז חלה,

קעלעשקעלעך, אַ פּלעשל בראַנפן, שאַרפער, טאַקע וואָס בראַנפן הייסט, און דער ריח פון פיש פּאַרגייט מיר אין דער נאָז. שמול זיצט זיך ביים טיש, דאָס פּנים שיינט אים, און ער טערעלייקעט, מורמלט אונטער, עפּעס קלאָגנדיק, וויינענדיק, עפּעס בעט ער ווי אַ קינד, אַלץ טאַקע: אוי־אוי, טאַטעלע, מאַ־מעלע! איך ווייס נישט וואָס ער וויל? חלה איז דאָ — עס! בראַנפן דאָ — טרינק! צו וואָס, האַ, וויינען? בתיה זיינע אָבער ווייסט, גייט זי און ברענגט אים צימעס. עסט ער אָפּ דעם צימעס און ווייטער טאַקע געטערעלייקעט, ווייטער טאַקע געוויינט. איך שטיי, וואונדער מיך און דאָס האַרץ רייסט מיר פאַר רחמנות אויף אים. לסוף טוט ער זיך אַ כאַפּ, גיט מיר אַ גלעזל בראַנפן מיט אַ שטיק חלה און איך גיי אַוועק פריילעך.

— אמת טאַקע, — רופן זיך אָן אַ טייל פויערן, — שמול איז אַ ייד, פונדעסטוועגן אַן ערלעכער מאַן איז ער טאַקע. וואָס אמת איז אמת. אַמאָל אין אַ נויט האָט מען פון אים אַ טובה אויך.

— גייט, הערט, וואָס דער דאָרף־שרייבער אונדזערער זאָגט אויף אים און אויף אַלע יודאַקעס פון זיין „באמנה", — מישט זיך אַריין מיט אַ וואָרט פּאַכאָם פּאָנפּעוואַטע, אַ שטיקל קהלס־מאַן אין דאָרף. — דער שרייבער זאָגט, אַז זיי זענען פּיאַוקעס, זייגן־אויס אונדזער בלוט, פרעסן־אויף אונדזער מי, אַלצדינג וואָס אין דער קאָרט, זאָגט ער, זענען זיי.

— עט! — מאַכן אַלטע, געניטע פויערן. — פון אַזעלכע ווי דער שרייבער איז קיין ראיה נישט. זייער פּעלער לייגן זיי אַרויף אויף אַנדערע, מיינען, פאַרבלענדזשען אונדז דערמיט די אויגן. כאַפּט זיי אַלע דער רוח!

— פאַר אַלע איז נישט גענוג איין רוח, — לאָזט זיך הערן אַ שטימע אין דעם עולם, — זיי זענען זייער פיל דאָ, אָט־די שיינע לייט. אָט זאָלן זיי גיין צו אַלע, אַלע רוחות!

דער דאָזיקער שמול, אָדער דונאַיסקע ביים שפּיץ־נאָמען, איבער וועלכן עס רעדט זיך דאָ — דאָס איז אונדזער שמואליק דער טאַנדעטניק, וואָס געפינט זיך אויף אַ שטעלע ביי דער „גאַראַלניע" אין דאָרף שוין אַ פיר יאָר. און משהלע זיין זון לערנט אין דער ראַבינער־שול.

יאַרכי איז צוריקגעקומען און די קאַרעטע האָט זיך געדרייט פונעם אָרט. די דאָרפסלייט באַגלייטן זיי מיט די אויגן, שטייען נאָך אַ היפּשע צייט און פילאָזאָפירן, ביז די זון האָט זיך געזעצט און די טשערעדע איז רעשדיק געקומען פונעם פעלד.

און אין דער אייגענער צייט, ווען די קאַרעטע איז אַרויס פון איין זייט דאָרף, איז פון דער אַנדערער זייט דאָרף אַריין אַ וואָגן און צוגעפאָרן גלייך צו שמואליקס וואוינונג. אַן אַלטער מאַן גייט אַראָפּ פונעם וואָגן מיט אַ קליין

קלימעקל אין דער האַנט און גייט אַריין דורך אַ נידעריק טירל אין אַ פּאַר־צוימטן הויף. ווי נאָר שמואליק און בתיה האָבן אים באַמערקט, זענען זיי געלאָפֿן אים אַקעגן מיט אַ שמחה, אַ פֿרייד, ביידע אין איין קול:

— רב אברהם!

דאָס צווייטע קאַפּיטל

רב אברהם האָט זיך שטאַרק געעלטערט פֿאַר דער צייט פֿון די לעצטע פֿיר יאָר. די צוגעקומענע קנייטשן אים אויפֿן שטערן זענען אַזעלכע, וואָס צרות מאַכן זיי, און פֿיל פֿון זיי האָט אים משהלע געמאַכט. די מעשה מיט משהלען איז פֿונעם אָנהייב ביזן סוף געווען אַ לאַנגע קייט פֿון יסורים און האַרצווייטיק פֿאַר רבי אברהמען. די טרערן פֿון משהלעס מוטער, ווען זי איז אַריינגעפֿאַלן אין בית־המדרש מיט אַ געוויין: געוואַלד, רבי אברהם, וואו איז מיין זון?! אין די מימרות, וואָס זענען איבער משהלען געפֿאַלן דערנאָך, האָבן ווי אַ מעסער געשטאָכן רב אברהמען אין דער זיבעטער ריפּ. ער האָט אַלץ באַשולדיקט זיך אַליין, אַז די גאַנצע צרה איז נאָר צוליב אים. ער האָט דאַך משהלען געשיקט אויפֿצוזוכן ערגעץ הערשעלען. משהלע איז אַוועק און נישט מער צוריקגעקומען. און אַז שפּעטער האָט זיך צעטראָגן איבער דער גאַנצער שטאָט דאָס נייעס, אַז שומאליק דער טאַנדעטניק איז דערהרגעט גע־וואָרן, און די רוצחים זיינע, מיכאַי און גאַווורילע, זיצן אין טורמע, איז רב אברהם שיר נישט אַראָפּ פֿון זינען, אַזוי שטאַרק געערגערט האָט ער זיך.

— אוי־וויי! — האָט דאָס האַרץ אין אים ווײ־געשריגן. — מיכאַי און גאַווורילע האָבן געהרגעט שמואליקן און איך משהלען! זיי האָבן געהרגעט דעם טאַטן, און איך — דעם זון. זיי האָבן געמאַכט בתיהן, דאָס ווייב, פֿאַר אַן אלמנה, און איך האָב געמאַכט בתיהן, די מוטער, פֿאַר אַ וויסטער, טרויע־ריקער מאַמען. איך אינאיינעם מיט די רוצחים האָבן מיר פֿאַרוויסט דאָס הויז פֿון אָרימענקע, נעבעך, וואָס זייער טייערער זון איז זיי געווען דער איינציקער טרייסט אין דער ביטערער נויט, און די לעצטע האָפֿענונג זייערע אויף שפּע־טער. אַצינד איז נישטאָ, נישט קיין פֿאָטער, נישט קיין זון — און בתיה מיט די קינדער זענען געבליבן עלנטע אָן אַ שום אָנהאַלטעניש. אפֿילו גיין צו זיי מיט אַ טרייסטוואָרט פֿאַרטראָגט מיר דאָס האַרץ נישט, וואָרום ווי וועל איך קוקן זיי, די אומגליקלעכע, נעבעך, אין פּנים אַריין?

און אַז דערנאָך האָט זיך דערוויזן אויף קלאָר, אַז שמואליק מיטן זון זענען גאָר אַריינגעפֿאַלן אין יידישע הענט, אין די הענט פֿון שניאור־וואָלף און זיין שותף, וואָס זענען „כאַפּערס״, און דורך גרויסע נסים זענען זיי אַרויס פֿון

זייערע הענט און ליגן ביידע קראַנק, צעשלאָגענע, פאַרוואונדעטע אין זייער בקור־חולים — האָט רב אברהם געדאַנקט, געלויבט דעם אויבערשטן מיט פרייד, וואָס משהלע מיטן פאָטער לעבן. נאָר מיט דער פרייד צוגלייך איז געוואַקסן זיין צער, אַרויסזעענדיק, אַז אין דעם אומגליק איז נישט שולדיק קיינער, נישט מיכאַי, נישט גאַווריליע, נאָר ער איינער, דערמיט וואָס ער האָט זיך באַנאַרישט, גלויבן איינעם עפּעס, אַ ווילד־פרעמדן, וואָס הייסט שניאור־וואָלף, נישט צו דערוויסן זיך פריער, ווער איז ער און פונוואַנען איז ער? טאַקע געלויבט דער אויבערשטער, וואָס ער האָט באַפרייט כשרע, ריינע נפשות פון די „כאַפּערס" הענט, ווען נישט, וואָלטן דאָך שמואליק און משהלע געוועזן אַצינד זעלנער, זיך געלערנט האַלטן אַ ביקס, ווי צו שיסן אין דער מלחמה — און דער געדאַנק אַליין, אַז דורך זיין באַנאַרישן זיך האָט געקאָנט אַזוינס זיין, געקאָנט אומגליקלעך ווערן אַ גאַנצע פאַמיליע, איז גענוג געווען אָנצומאַכן אים גרויסע יסורים. דערצו נאָך האָט אים געקרענקט אי דאָס אויך, וואָס ביי יידן זענען דאָ אַזעלכע מיאוסע נפשות, גזלנים, כאַפּערס, און פאַר האַרצווייטיק אַרויפגעלייגט די שולד אויך אויף פיל אַנדערע פון אונדז יידן. רב אברהם איז בטבע דאָך אַ פּאָעט, און ווי אַ פּאָעט, אַז אים צעשפּילן זיך די געבליטן, האָט ער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אַלעמען, געקלאָגט און געזאָגט:

„אוי, ווי טיף געפאַלן דו ביסט, מיין פאָלק, מיין אָרעם, אומגליקלעך פאָלק! אַלע אייערע הונדערט־טויזנטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרן פון טיטוס הרשע בשעת דעם גרויסן חורבן; וואָס זענען אומגעקומען, פאַרברענט געוואָרן אויפן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך אַזעלכע געשאָכטענע, אומ־געקומענע — די אַלע אינאיינעם פאַרביטערן מיר נישט אַזוי דאָס לעבן, ווי די נעז, וועלכע יידן אַליין רייסן זיך איינע די אַנדערע אָפּ, ווי די צרות און לייד, וועלכע איר אַליין טוט איינער דעם אַנדערן אָן. אויף יענע דערהרגעטע, אומגעקומענע אין פייער, אין וואַסער, האָב איך נאָך אַ טרייסט: גבורים! זיי זענען געשטאָרבן פאַר דעם פאָטערלאַנד. קדושים! זיי זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם. אָבער געוואַלד, וואָס זאָל איך זאָגן אויף די, וואָס ווערן דערהרגעט דורך אייער בייזער צונג, אויף די, וואָס ווערן די כפרה דורך אייך אַליין? אויף פּעטש פון פרעמדע וויין איך און זאָג: נישקשה, גוטע און שלאָפעליידן אָפּט אין דער וועלט. מעגלעך, אפשר, יענע וועלן נאָך אַמאָל זיך באַ־טראַכטן און חרטה האָבן. נאָר אַז געפּאַטשטע פאַטשן, און צעדראַפּעטע דראַפּען, געפּאַנגענע פאַנגען, געפּייניקטע פּייניקן איינער דעם אַנדערן, וויין איך און האָב — אוי־ווי! — גאָרנישט וואָס צו זאָגן... אוי, ווי געפאַלן, טיף געפאַלן דו ביסט, מיין פאָלק ישראל!"

און וויפל קנייטשן האָט געמאַכט אויף רב אברהמס פּנים די מעשה מיט הערשעלען און ביילען! רב אברהם האָט זיך שטאַרק מצער געווען אויף די דאָזיקע אומשולדיקע קינדער, נעבעך, אויך דערויף, וואָס ביי אונדז געפינען זיך הולטאַיעס אַזוינע, וואָס פאַרשוואַרצן דאָס פּנים פון ישראל מיט זייערע מיאוסע מעשים. און אין אַזאַ צייט, ווען רב אברהם האָט זיך געגייטיקט אין רפאלס געזעלשאַפט, אַרויסצושלאָגן אַביסל פון זיך דעם צער אין אַ שמועס מיט אים, באַדאַרף זיך גראָד אַזוי מאַכן, אַז רפאל פאַרלאָזט אויף תמיד גלופּסק און באַזעצט זיך אין דער באַרימטער האַנדל־שטאָט לייפּציג. און דאָס באַזעצן זיך זיינס דאָרט איז אים געקומען גאָר אומגעריכט דורך רב אשר דעם מעקלער.

אַז רב אשר האָט געזען, רפאל הייבט־אָן איינצוהאַלטן זיך מאַכן עסקים און עס העלפן נישט קיין טענות, קיין דרינגענדיש איבערצורעדן אים, האָט ער מטריח געווען די נאָז זיינע, אָנצושמעקן גוט דעם טעם דערפון, פאַרוואָס גייט רפאל האַרט ביי דר׳ערד. געמיינט האָט ער דערמיט נישט אַזוי די הנאה פונעם שמעקן, ווי נעבעך, די פּרנסה, ווייל די פאַרדינסטן זיינע, מער אָדער ווייניק, האָט זיך געווענדט אין דעם, ווי גרויס די עסקים רפאלס זענען געווען. אַז רפאל האָט דאָ היינט שטאַרק פאַרקלענערט זיינע עסקים, איז רב אשרן שטאַרק ענג געוואָרן, און האָט געליטן מאַנגל. די נייע קאַפּאָטע, וואָס ער האָט זיך געניייט, בשעת רפאל האָט דורך אים געמאַכט גרויסע געשעפטן, האָט זיך אויסגעריבן, נישט געהאַט שוין קיין פּנים, ער אַליין האָט אויך פאַרלוירן דאָס פּנים, איז שוין נישט אויפגענומען געוואָרן ביי די קרעמער בכבוד אַזוי ווי פריער. איז ער אַמאָל אַריין ערגעץ אין אַ קלייט, האָט מען אים געזאָגט „ברוך הבא!״ מיט אַ האַלבן מויל, קוקנדיק אים אין פּנים, אפשר איז ער געקומען מיט אַ געשעפט; זעענדיק אָבער, אַז ס׳איז נישטאָ פון וואָס צו רעדן, איז שוין נישטאָ מיט וועמען צו רעדן, מען האָט פּשוט מער קיין קוק אויף אים נישט געטאָן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. אמת טאַקע רב אשר האָט דענסטמאָל געהאַט גענוג צייט זיך צו באַשעפטיקן מיט פּאָליטיקע, וואָס ער האָט ליב געהאַט ווי דאָס לעבן. מענטשן בטלנים, וואָס לעכצן נאָך נייעס, פלעגן זיך אַרומקלייבן אַרום אים אין מאַרק, אין בית־מדרש, און ער פלעגט זיי איבערגעבן וואָס עס טוט זיך דאָרט אין די הויכע פענצטער, וואָס עס פאַרלויפט זיך אין די מדינות, דערקלערנדיק אַלצדינג מיט זיין גלאַט צינגעלע — אָבער פאַר אַזוינע דרשות פלעגט ער נישט באַקומען קיין גראָשן. און „פראַנקרייך זיינע״, וואָס זי איז אים טייער געווען מער פון אַלע מדינות און פלעגט זיך שטאַרק אָפּגעבן מיט איר, הייבן זי אויף דרוקעס, האָט אים קיין איין פּרוטה נישט איינגעטראָגן אויף זיינע באַדערפעניש. דעריבער איז רב אשר געצוואונגען געווען מטריח צו זיין די נאָז זיינע, צו שמעקן און צו

געפינען דעם טעם, פאַרוואָס האָט רפאל אויפגעהערט מאַכן געשעפטן — און כפי דעם מעקלערשן שכל זיינעם האָט ער געשמעקט און טאַקע געפונען.

רב אשר האָט, אַנשטויסנדיק זיך מיט זיין קעפּל פון איין זאַך אויף דער אַנדערער, געמאַכט אַ געדראַנג אַזוי: רפאל איז דאָך אַ גרויסער בריה, פּססס! אַ לוויתן צווישן אונדזערע סוחרים, קליינינטשקע פישעלעך. וואָס איז פאַר אַזעלכן גלופּסק? אַ קליין טייכל! ער באַדאַרף האָבן אַ ים, אויסצושפּרייטן די פלעדערפלאָסן און שווימען דאָרט פריי. אַזאַ ים איז נאָר אָדער מאָסקווע, אָדער לייפּציג, צוויי באַרימטע פלעצער אין דער מסחר־וועלט. מילא מאָסקווע בין איך מוחל, ווייל וואוינען דאָרט קומט אָן אַ יידן מיט גרינע ווערים, מיט אַזעלכע מיטלען, וואָס זענען נישט לכבוד פאַר אַזאַ מענטשן ווי רפאל. מוז איך, הייסט עס, זאָגן — לייפּציג. און אַזוי טאַקע איז מחייב דער שכל, גלופּסקער קרעמער באַציען דאָך טאַקע סחורה פון לייפּציג, קוקן שטאַרק אַרויס אויף לייפּציגער סחורה. פון דער לייפּציקער בויד אליה־לייזער דעם באַלעגאָלעס איז אויך געדרונגען, אַז ס'איז אַזוי. וואָרים זאָלט־עס אַנדערש זיין, אַז נישט אַזוי, איז דאָך די קשיא, וואָס לאָזט מיך די בויד הערן, און אליה־לייזער, ער וואָס לאָזט מיך הערן? נאָר נישט איטלעכער סוחר אָבער קאָן אַהינצו פאָרן, ווייל ס'איז זייער ווייט, עס ברויכט גרויסע וועג־הוצאות, דאָס לשון דאָרט איז משונה, דאָס לעבן ווילד משונה און דער נאַרישער דייטש אינגאַנצן איז משונה. נו, בכן?... בכן איז געדרונגען, אַז רפאל וועט זיך באַזעצן אין לייפּציג. דער־מיט ווערט שוין פאַרענטפערט, וואָס מען האָט אים די טעג געזען עטלעכע מאָל רעדנדיק מיט אליה־לייזערן. איינמאָל האָט מען אים אפילו געזען באַטראַכטנ־דיק די יאַזדע און צוקוקנדיק זיך צום קליינעם קופערנעם פערדל, וואָס טאָלע־בענדעט זיך הינטער דער־בויד סאַמע אינדערמיט. יאָ, רפאל מיינט לייפּציג. די שאלה איז אָבער, פאַרוואָס? דאָס הייסט, וואָס מיינט ער דערמיט? אַ מענטש, ווי מיר ווייסן, נעמט דאָך נישט פלוצים פון דער העלער הויט און איז משנה מקום, גלאַט אַזוי זיך, פריש, געזונט און משוגע, סיידן ער מיינט דערמיט עסק, אַ שטיקל פאַרדינסטל. טאָ וואָס־זשע פאַרט איז רפאלס מיין? מוז מען זאָגן, אַז ער מיינט ווערן אין לייפּציג אַ קאָמיסיאָנער, צי אָן עקספּע־דיטאָר פאַר אויסלענדישע סוחרים, דאָס הייסט, ער וועט זיצן אין לייפּציג און ליפערן סחורה פון די דאָרטיקע פאַבריקעס אַהער, צו אונדז אין לאַנד. אם־כן... אויב יאָ אַזוי — טראַכט ער אַ ווילע, טוט אַ שטעל־אויף די נאָז, אַ רוק דאָס היטל, און אַ פייערל וואַרפט זיך אים אין די אויגן פאַר פרייד, ווי געטראָפן אַ רעטעניש — האַ־האַ! אָט־דאָס מיינט טאַקע דער פּסוק: „שמח זבולון בצאתך!" — פריי זיך, מעקלער, מיט דיין אַרויסגאַנג. גיי, טו, רב אשר, לטובת די היגע קרעמער און אויך פון דיין טובה, פון דיין הנאה וועגן!

און רב אשרן טוען זיך אַ הייב די פּיסלעך, עס צעגעמען זיך אים פון דער קאַפּאָטע די פּאָלעס, ער לויפט, זאָגט אויס דעם סוד די קרעמער, פאַר־שטעלנדיק זיי מיט זיין פּה־קדוש די גרויסע טובה, וואָס קאָן זיי דערפון אַרויס־קומען, אם־ירצה־השם. אין דער צייט פונעם אַרומלויפן זיינעם ווערט אויס פּאָליטיקע אין גלופּסק. די בטלנים לעכצן, נעבעך, נאָך נייעס, רופן אים: רב אשר! וואָס הערט זיך עפּעס חדשות? און ער — קיין וואָרט, ווינקט נאָר פונדערווייטנס מיט אַ פינגער און לויפט.

און בשעת רב אשר לויפט דאָ אַזוי אַרום, זיצט רפאל ביי זיך צו־הויז אין געהאַקטע וואונדן. נישט פאַר אייך געדאַכט, זיינע יסורים, יידישע סוחרים! אַנזעצן איז דאָך ביי אונדז אַ גאַנץ געוויינטלעכע זאַך. אַז אַ סוחר זעצט־אָן, אפילו עטלעכע מאָל, איז וואָס? גאָרנישט! אָדער ער פּאָרט זיך אַוועק אויף אַ קורצער צייט ערגעץ, אָדער ער פאַרשפּאַרט זיך אין דער היים ביי זיך טאָקע, טוט זיך וואויל, מאַכט זיך אַ קימפּעט און וואַרט איבער ביז דער רעש ווערט געשטילט. נישט אַזוי איז אָבער רפאל. קוים האָט ער באַמערקט אַ לאָך אין די עסקים זיינע, כאָטש זי איז נאָך געווען פאַרדעקט, איז אים געוואָרן אַ לאָך אין האַרצן. ער האָט זיך געגעסן פאַר כאַפּעניש, איילעניש די לעצטע צייט, צו מאַכן געשעפטן נישט גוט באַרעכענען זיך, אַזוי ווי פריער. בלייבן דאָ אין גלופּסק, איז אים אוממעגלעך געווען, ווידער־זשע אַנטלויפן פונדאַנען, מעשה־גנב, איז אויך שלעכט. ס'איז אים ביטער און פינצטער.

און אַז רפאל האָט זיך גענומען אַ טאָג, אַנידערזעצן זיך איינער אַליין ביי זיך אין צימער לעבן די ביכער און מאַכן אַ קלאָרן חשבון, איז דווקא דאָס הויז פול געווען ווי אַ בירזשע מיט קרעמער און עס האָט זיך דעם גאַנצן טאָג נישט צוגעמאַכט די טיר, דער אַרויס, דער אַריין, אַלע ווילן מאַכן דורך אים געשעפטן מיט די דייטשן, מיט די פאַבריקאַנטן אין לייפּציג, וואוהין ער פאָרט, הייסט עס, זיך דאָרט צו באַזעצן, פאַרלייגנדיק אים פאַר זיין טרחא גוטע קאָנדיציעס. פריער האָט רפאל אָפּגעלייקנט די גאַנצע זאַך, אַז גאָר לא היה, אים איז אפילו נישט איינגעפאַלן זיך באַזעצן אין לייפּציג. נאָר דאָס אָפּלייי־קענען זיינס, האָבן די קרעמער געטייטשט, דאָס איז פון רפאלס זייט אַן אויבער־הסברה, ער וויל זיך אויסדרייען, מיט זיי נישט האַנדלען, האָט עס זיי שטאַרק געאַרט, ווי ער וואָלט זיי אָפּגעגאַסן, מחילה, מיט אַ פּאַמוניצע. אויב אַזוי, האָבן די באַליידיקטע, נעבעך, זיך איינגעשפּאַרט, שטייען פאַר זייער כבוד, רעדן איבער אים אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלן אים איבעררעדן. אַז רפאל האָט געזען ווי ווייט די זאַך גייט, האָט ער זיך אָנגעהויבן צו באַטראַכטן, האַ? אפשר איז עס באמת פאַר אים אַ גלייכע זאַך? אפשר איז עס אַ וואונק פונעם אויבערשטן ווי אַרויסצוכאַפּן זיך פון דער קלעם און פּטור ווערן פון

אַלע צרות. שאָקלט ער מיטן קאָפּ צו די קרעמער אויף יאָ, הייסט, עס, און זאָגט, פריער שטאַמלענדיק, דערנאָך טאַקע ריינע ווערטער: איך טו אײַך צוליב, רבותי! נאָר אַ תנאי רעד איך מיט אײַך אויס, איר זאָלט אָפּצאָלן באַלד אויף די וועקסלען אייערע פאַר לאַדזשער סחורה, מיר זאָלן ענדיקן אונדזערע עסקים דאָ פאַר מײַן אַוועקפאָרן. די קרעמער איז דער דאָזיקער תנאי געווען ביטער־גאַל, זיי אָנגעמאַכט בויכווייטיק, נאָר פאַר גרויס חשק צום האַנדל מיט לייפּציג האָבן זיי כלומרשט אָנגענומען אַ שיינענדיק פּנים. רב אשר דער מעקלער פון זײַן זײַט האָט זיי אונטערגעשטופּט, אונטערגעטריבן, נביאות־זאָגנדיק, אַז זיי שטייט־פאַר גרויסע פאַרדינסטן. די קרעמער האָבן זיך גע־מאַכט האַרץ, געצאָלט די חובות אויף די וועקסלען — און רפאל איז אַרויס־געפאָרן פון גלופּסק אין אליה־לייזערס בויד מיט דריי פערד — זיי, קלינגענ־דיק מיט קליינע גלעקלעך אויף די העלדזער פאַרנט, און דאָס קליינע קופּערנע פערדעלע, באַמבלענדיק זיך, קלאַפּנדיק אין דער בויד פון הינטן. אַזוי טשאַ־קענדיק איז רפאל געפאָרן, זיך אָנגעפאָרן און געקומען קיין לייפּציג, וואו ער האָט געעפנט זײַן עקספּעדיציאָנס־קאָנטאָר.

שווער איז געווען רב אברהמען שיידן זיך מיט אַזאַ געטרייען פרײַנט ווי רפאל, און שווער איז עס אויך געווען הערשעלען. רפאל האָט דאָך אים אַרײַנ־גענומען צו זיך אין שטוב, זיך מיט אים אָפּגעגעבן, אים געהאָלפן ווי ווײַט מעגלעך. הײַנט נאָך רפאלס אַוועקפאָרן איז ער דאָך געבליבן ווי אויפן וואַסער. ער בענקט, ער לײַדט אַ שרעק און איז שטאַרק פונעם פּנים אַראָפּ. שעהן־לאַנג זיצט ער אין בית־המדרש, אין אַ ווינקל, די גמרא ליגט אָפן פאַר אים אויפן שטענדער און ער לערנט נישט, נאָר זיצט שטיל פאַרטיפט אין די געדאַנקען. ער טראַכט און האָט אויף וואָס צו טראַכטן. ער טראַכט פון רפאלן, דעם ליבן טײַערן רפאלן, וואָס גייט אים אַזוי אָפּ. אויך פון ביילען, זײַן האַרץ, זײַן נשמה, וואָס איז אַוועקגעפאָרן אַהיים, צוריק צו די עלטערן אירע. ער טראַכט אויך פונעם „ווינטשפינגערל" און דאָסגלייכן וואונדערלעכע זאַכן, פון וועלכע מען קאָן רייך ווערן. ער האָט זיך שטאַרק געבאָברעט אין יענע מיני ספרים, ווי דער ספר „מפעלות אלהים" פון רב יואל בעל־שם, און דער ספר „תולדות אדם" פון רב אליה בעל־שם, וואו מען לערנט אויס צו מאַכן על־פּי קבלה קונציקע זאַכן, ווי אַשטייגער „צו זען די באַשערטע כלה אין חלום, אַ בתולה, אָן אלמנה אָדער אַ גרושה"; „צו זײַן אַ רואה ואינו נראה", דאָס הייסט, זען איטלעכן און פון קיינעם נישט געזען צו ווערן, „צו צאַפּן ווײַן פון דער וואַנט", און דאָסגלייכן. יענע מיטלען ווי צו זען די כלה, האָט הערשעלע געטאָן, ווי עס שטייט געשריבן, און עס האָט געהאָלפן — ער פלעגט טאַקע זען ביילען און גוט פאַרברענגען די צײַט מיט איר אין חלום. נאָר וואָס אָנבאַלאַנגט צאַפּן

וויין פון דער וואַנט, און די קונץ, צו זיין אַ רואה ואינו נראה, פלעגט תּמיר, מעשׂה שטן, זיך טרעפן עפּעס אַ פעלער און ס'איז קאַליע געוואָרן אינדערמיט אַרבעט. הערשעלע, פונדעסטוועגן, פלעגט ביי זיך נישט אָראָפּפאַלן, נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל אָנהייבן די זאַך אויף־דאָס־ניי, ווייל ער האָט געזען די ישועה זיינע, אויפגעריכט צו ווערן אין נסים, אין וואונדער־קונציקע זאַכן. ער האָט אָבער געהאַט אַ טעות — די ישועה איז אים גאָר געקומען פון חנצען!

דאָס דריטע קאַפּיטל

נאָך מער פון איטלעכן איז רפאל אָפּגעגאַנגען חנצען. זיין אָוועקפאָרן איז געווען ווי בוימל אויף דער פייערדיקער ליבשאַפט אירער. — אַ פייער האָט אין איר געגליט, איר געברענט די נשמה, אַ פייער אַ שטילס, אַ פאַרבאָרגנס אין האַרצן. חנצעס ליבע איז אַ שווייגנדיקע, אָן ווערטער. דאָס מויל רעדט נישט, די האַנט אָבער שרייבט. זי שרייבט אַפּטערס, שיקט בריוולעך אויף דער פאָסט און נעמט דאָרט אָפּ בריוולעך דורך הערשעלען, און אַלץ שאַ, שטיל. הערשעלע איז אַ שטענדיקער אורח אויף שבת און יום־טוב ביי לייבצע דעם רויטן. דאָס האָט געמאַכט רפאל פאַר זיין אָוועקפאָר. מסתמא האָט ער גע־וואוסט, וואָס ער טוט. חנצע האָט זיכער אויך געוואוסט, אַ סימן, הערשעלע איז איר שטאַרק געפעלן פון דער ערשטער מינוט. אַצינד, נאָך רפאלס אָוועק־פאָרן, איז הערשעלע איר געווען באַליבט נאָך מער. דורך אים פלעגט זי שיקן אירע בריוו און פאַר אים איז אָפן געווען איר סוד.

יאָ, אַ ברענענדיק פייער איז די ליבשאַפט ביי חנצען אין האַרצן, און לייבצע, דער פאָטער אירער, איז — נישט וויסנדיק אַליין — אַ גוטער בלאָז־זאַק, וואָס בלאָזט־אונטער דער טאָכטערס ליבשאַפט, באַפלאַקערט זי מיט זיין אייגן מויל. ביי איטלעכס מאָל רעדנדיק פון רפאלן פלעגט ער אים לויבן אין טאָג אַריין — רפאל איז אַ חכם־עתיק, אַ „בריה־נפלאה“, אַ קאָפּ־מענטש, קיינער דאָ פאַרשטייט נישט אָן עסק ווי ער, אויסלאָזנדיק תמיד מיט אַ קרעכץ, אַז היינט זענען נישט די עסקים, נישט די פאַרדינסטן ווי אַמאָל אין רפאלס צייט. דאָס איז וואָס צו לייט, אָבער וואָס צו גאָט און יידישקייט איז לייבצע פון רפאלן נישט צופרידן געווען, פלעגט, צושאָקלענדיק מיטן קאָפּ, אַלץ זאָגן: אַ־וואָ, אַ שאָד, וואָס אַזעלכער איז נישט פון „אונדזערע“, וואָס גלויבט נישט, האַלט נישט פון אונדזערע פרומע און גוטע — גלויבט נישט אפילו אין נישט־גוטע, אין רוחות, אין שדים...

די דאָזיקע מעשה־רע, וואָס דער פאָטער האָט געפונען אין רפאלן, האָט

גראָד נישט געאָרט חנצען, דערפאַר אָבער די שבחים זיינע אויף אים זענען איר אַריין אין האַרץ, אויספילנדיק עס אינגאַנצן, נישט איבערצולאָזן דאָרט אַ ברעקל פּלאַץ, ווי אַ שפּילקע־קעפּל, פאַר בנציען.

בנציע איז אינדרויסן —

און חנצע איז טאַקע אַלץ נאָך אַן עקרה!

יאָ, יענטל איז טאַקע געוווען ביים „אַלטן", זאָל לעבן, מיט אַ קוויטל וועגן דער טאָכטער, די עקרה, און ער האָט צוגעזאָגט אַ קינד חנצען, נאָר אַז חנצע איז אַ „ווידערשפּעניגדיקע", וויל נישט וויסן פונעם מאַן, וואָס־זשע איז דער צדיק שולדיק, אַז די הבטחה זיינע איז נישט מקוים געוואָרן? און חנצע איז אַ ווידערשפּעניגדיקע — וואָס־זשע זאָל בנציע טאָן?

בנציע, וואָס דאָס קעסט־עסן, ביים שווער, איז ביי אים דער עיקר, די הויפּט־זאַך, און דאָס ווייב נאָר אַ צוגאָב צו דעם, ער טוט זיך זיין זאַך — עסט־טרינקט אויף וואָס די וועלט שטייט, און ווייטער גייט אים גאָרנישט אָן. אַקעגן־זשע חנצע, איז פּיינטשאַפּט און ליבשאַפּט עסן איר לייב, זי פאַלט־איין, גייט אַראָפּ פונעם פּנים פון טאָג צו טאָג.

עס קלאָגט זיך יענטל פאַר אירע חברטעס אויף די צרות אירע פון דער טאָכטער, און די חברהטעס טרייסטן זי — זיי מיט יענטלען, אַלע טאַקע אין איין קול — יענטל זאָגט, קלאָפּנדיק זיך אין האַרצן: געל און גריך, ווי איז מיר, ווערט מיין טאָכטער, אַלץ טאַקע נישט מעוברת! וואָס פאַרט האָב איך דען שוין נישט איבערגעטאָן? — און די באַרעמהאַרציקע ווייבער לאָזן זיך הערן אויף קולות, אַלץ טאַקע מיט איר, אַרויסזאָגנדיק טרייסטווערטער מיט אַ שטאָך אינאיינעם. עס הערט זיך אַ קול: יענטל! קיין צער, כ׳לעבן, יענטל! נו, אַז אַ גרין פּנים מילא וואָס? נישקשה! אַ ווייבל נאָכן האָבן אַ קינד באַקומט אַ שיין־לויטער פּנים. — שרייט אַריבער אַלע נאָך אַ קול: צו קינדער טויג נאָר איין קאָנדראַטיכע די גויע! — לאָזט זיך הערן אויף אַ קוויטש נאָך מער אַ שטאַרקער קול: בולאַן, דער טאַטער, איז פּיל בעסער! ער האָט דערצו עפּעס אַזאַ שפּרוך, און עס העלפט. — האָדל, ציפּע, פייגע־סאָסיע, לאָזט זיך דינען! — שרייט־אויס אַ הויכע דינע שטימע. — נישטאָ קיין בעסער מיטל צו קינדער פון די וואַרעמבעדער אין אויסלאַנד! — שפּרינגט אַרויס איינע מיט אַ פּיסק, אַ צינגל ווי אַ גלעקל, און באַסעוועט־אונטער דער פּריערדיקער, מאַכנדיק: שאַ! אַט האָט איר אייך אַ מעשה מיט אסתר־צביהן, אַ בילד־שיינע יונגט, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר אַן אַלטן מאַן, פאַר רב ישראל דעם נגיד, האָט זי אויך אַ צייט־לאַנג נישט געהאַט קיין קינד, איז זי געפאָרן אין די וואַרעמבעדער און איז טאַקע מעוברת געוואָרן. פון דענסטמאָל־אָן פאָרט זי אַהין אַלע יאָר, קומט צוריק אַ בוים און האָט אַ קינד. פיר קינדער, ברוך־השם,

האָט זי אַצינד. איז דיק, באַלייבט, שיין, ס'איז איר אין פּנים נישט אַריינצוקוקן, ווי אין דער ליכטיקער זון. נאָר וואָס איז מיר אסתר־צביה? זי איז נישט איינע אויף דער וועלט, נישט קיין בת־יחידה ביי גאָט. נאָך פיל אַנדערע ווייבער ווייס איך, וואָס פאָרן אין די וואַרעמבעדער, האָבן דאָרט די רפואה און פאַרגייען אין טראָגן. מען זאָגט, באשר אין דעם וואַסער דאָרט ליגט עפּעס אַזוינס, וואָס העלפט, באַזונדערנס העלפט עס ווייבער־עקרות.

— ממש טאַקע ווי די שטעקלעך יעקב אבינוס, פון וועלכע, ווי דער פּסוק זאָגט, די שאָף האָבן זיך דערהיצט און געוואונען, — גיט פייגע־ברכה די חזנטע צו פאַרשטיין דעם טעם פון דער זאַך, אויף אַ גראָב קול, ווי דאָס קול פון אַ זכר.

וויבאַלד אַזוי, איז געבליבן ביי יענטלס אַלע חברטעס, אַז חנצע זאָל אויך פאָרן אין די וואַרעמבעדער, און טאַקע נישט לאַנג שהיות מאַכן.

נאָר וואָס קאָן עס אָבער העלפן צו חנצעס ביטער געמיט, אַז די ליבשאַפט מיט דער פיינטשאַפט, די ביידע מאַכן זי קראַנק? און אַזוי ווי זי טראָגט שווייגנדיק אין זיך די ליבע, אַזוי שווייגנדיק טראָגט זי אין זיך די שנאה. זי ווייסט, אַז אַלע טענות אירע אַקעגן בנציען ווערן נישט אָנגענומען, ס'איז זייער שווער פּטור ווערן פון אַזאַ שלימזל. בנציע איז שטאַרק באַליבט ביים פאָטער אירן, ווייל דורך דער מחותנשאַפט מיט בנציעס געהויבענער משפּחה, איז דער פאָטער געהויבן געוואָרן, איז אַריין צווישן די שטאָט־פירער, איז אַ גבאי אין בקור־חולים, אין שול, אין תלמוד־תורה און האַלט אָרעמעלייט אין דער מורא. פריער, אַז זי האָט די שנאה צום מאַן אַרויסגעזאָגט דעם פאָטער, האָט ער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף איר, זי געשטראָפט אַזוי: ווי קומט, טאָכטער, צו דיר אַזוינע ווערטער?... וואָס הייסט, דו האָסט פיינט? אַ יידישע טאָכטער ווייסט נישט, וואָס פיינט, וואָס ליב!... אַ ווייב באַדאַרף זי זיין, טאָן וואָס דער מאַן וויל... טאָן, זאָג איך דיר, דו פאַרשטייסט? טאָן, טאָן טאַקע, נישט אַריינגעמען זיך אין קאָפּ נאַרישקייטן — פיינט־שמיינט, ליב־שמיב ווי גויעם... האָרך־זשע, טאָכטער, זיי נישט משוגע און זיי אַ ווייב ככתוב, ווי אַלע יידענעס!...

חנצע האָט געהערט דעם פאָטערס שטראָפרייד און פאַרשטאַנען, אַז קלאָגן זיך פאַר אים קאָן זי שוין נישט מער. האָט זי די צרות געטראָגן אין זיך, פאַרביסן די ליפּן און שאַ! די צרות אָבער האָבן מיט דער צייט זיך אָנגע־קליבן אין האַרצן אַזוי, אַז די נערוון האָבן שוין נישט געקאָנט אויסהאַלטן, כמעט נישט געוועזן צו דערקענען זי, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. און דער לעבעדיקער גאָט ווייסט, וואָס דער סוף וואָלט געווען, ווען עס זאָל זיך נישט מאַכן גאָר אומגעריכט אַ מעשה — אַזעלכע, וואָס דענסטמאָל, אין דער השכלה־

צייט, איז עס געווען אַ גאַנץ געווינטלעכע זאַך, און היינט וועלן פאַר גרויס וואונדער אַלע פאַרוואָרפן מיט די קעפּ הערנדיק אַזוינס.

נאָך תחילת, ווען די „השכלה", די בילדונג הייסט עס, איז אַריינגעפאַלן אין דער „יידישער גאַס", איז זי — ווי ס'איז שוין דאָ אויבן געשטאַנען — געגאַנגען ווי אַ מגפה, נישט־היינט־געדאַכט, אָנכאַפּנדיק אַ יידן פּלוצים. עס זיצט זיך אַ ייד על התורה ועל העבודה, אָפּגעשיידט פון דער וועלט, ווייסט נישט מער ווי גאָט און ציצית, נעמט נישט אין מויל קיין זאַך, אפילו קיין טרונק וואַסער אָן אַ ברכה, — פּלוצים, אוי־ווי! טוט אים אַ נעם די קליפּה, קערט אים איבער אויף דער „לינקער" זייט און ער ווערט, הייסט עס, גע־בולבעט! אָדער איינער פון די ישיבה־בחורים, אַ בחור אַ געזונטער, מיט הענט, מיט פיס, וואָרפט פון זיך אַראָפּ דעם יאָך פון אַרבעט, עסט טעג — ביי איטלעכן באַלעבאָס, הייסט עס, אַ טאָג אין דער וואָך, און קוועטשט די באַנק, — פּלוצים געפינט זיך, מעשה־שטן, צווישן די בלעטלעך פון דער אָפּענער גמרא זיינער השכלה־ביכלעך. אַי־אַי, ער איז גאָר אַ ווערעמדיקער בחור!... אַ אישה צנועה, אַשטייגער, איז זיך מקיים די דריי מצוות, חנ"ה, אירע, גאָלט ווי געהעריק דעם קאָפּ, באַדעקט אים גוט מיט אַ קאָפּקע, לייגט קנייטלעך צו די ריינע נשמה־ליכט, וויינט־קלאָגט ביי די תחינות, פּלוצים כאַפּט זי דער רוח, מאַכט אין אַ ר אַן איבערקערעניש — וואַרפט זי פון זיך אַראָפּ דעם שלייער, טראָגט אייגענע האָר ווי די הולטאַיקעס. וואָס נאָך? זי לייגט אַרונטער הינטן, מחילה, אונטערן קלייד אַ קישעלע, עס זאָל אויסקומען גרעבער, מיט דער מאָדע, און ברעכט די צונג, נעבעך, צו פּלאַפּלען עפּעס אַ מין גויאיש... און אַזוי ווי בשעת אַ מגפה היט מען זיך שטאַרק, אויסצומיידן עפּעס וואָס־ס'איז אַ שעדלעכע זאַך, אַזוי האָט מען אויסגעווייכט יענע לייט, וואָס זענען געווען איינגעשטעקט פון דער השכלה.

וועמען וואָלט עס גאָר אַרויפגעקומען אויפן געדאַנק, אַז אויף בנציען זאָל אויך קומען די מגפה! טאָקע זייער ריכטיק זאָגן אונדזערע חכמים: „בשעת אַ מגפה, קלייבט דער מלאך־המות נישט איבער" — און בנציע־צדיק, וויי איז אים, איז אויך געכאַפּט געוואָרן ווי אַ פויגל אין דער נעץ. פאַרוויסט איז ער און פאַרוויסט איז דאָס לעבן זיינס!

בנציעס קוילער, דער מלאך־המות זיינער, איז געווען אין געשטאַלט פון אַ ליטוואַק, אַ מלמד! אויסגעזעען האָט דער מלמד אַ גאַנץ פרומער ייד, אַ כשרע נשמה, מיט באָרד און פאות. ער איז געווען אַ למדן מופלג, געקענט תנ"ך ווי אַ וואַסער. גערעדט האָט ער שטיל, געלאַסן, אויף אַ ביסל אַ הייזע־ריקלעכער שטימע, און פון אים האָבן זיך געשאָטן פּערל. זיין מלבוש איז געווען ריין אַן אַ שפּרינקעלע, אַן אַ פלעק, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל ביי יידן,

פון אַ שמיר מיט דער נאָז, אָדער מיט די פינגער נאָך אַ פּעט עסן. אַלע האָבן פון אים געהאַלטן, מחיה־נפשות געווען זיינס אַ וואָרט. זיינע תלמידים זענען געווען בחורים, חתנים, וואָס זענען שוין אַליין פאַר זיך שטיקלעך מענטשן, און דאָס וואָס זיי לערנען, לערנען זיי עס נישט געצוואונגען, נאָר מיט זייער אייגענעם ווילן. ביים לערנען מיט זיי תנ״ך פלעגט ער אויסמישן רש״י מיט ביאור, מדרש מיט פשט אינאיינעם, צוגעבן נאָך דערצו, אַמאָל, שאַרפע טראָפּנס חקירה איבער נסים, ווי שפּאַלטן דעם ים, אַשטייגער, וכדומה, האַרבע קשיות איבער „ידיעה ובחירה״, „שכר ועונש״ — דאָס הייסט, אַז גאָט ווייסט נאָך פריער דעם מענטשנס מעשים שפּעטער, טוט דאָך דער מענטש זיי נישט מיט דעם פרייען ווילן, פאַרוואָס־זשע זאָל ער דערפאַר באַלוינט אָדער באַשטראָפט ווערן? — פון דעם דאָזיקן רעצעפּט פלעגט ער די תלמידים איינגעבן אַ היפּשע פּאָרציע, עס זאָל אָפּרייניקן די נשמה פון צוגעקלעפּטע, איינגעגעסענע אין אירע פוילע זאַכן. דאָס איינגעמעניש האָט געווירקט, עס האָט אינעווייניק אין זיי געיוירן, געיוירן — און זיי זענען געוואָרן אויפגעיוירן...

און פאַר די זינד פון שנאת־חנם, וואָס בנציע פלעגט פיינט האָבן ליטוואַ־קעס, אָפּלאַכן פון זיי, זיצנדיק אין שטיבל מיטן פּעקל חסידים, האָט דאָס פינצטערע מזל זיינס אַנגעשיקט אויף אים אַט־דעם מלמד, דעם ליטוואַק. גע־לאַסן, מיט גלאַטע, זיסע ווערטלעך האָט דער מלמד זיך צוגעשאַרט צו בנציען און אים גאָר צעטומלט, באַצויבערט מיט זיין גלאַט צינגל, ווי יענע פּאָקוס־ניקעס, וואָס ווייסן אַ שפּרוך צו פאַרצויבערן שלאַנגען. מיט צוקער־זיסע ריי־דעלעך האָט ער ביסלעכוויז, ביסלעכוויז אַריינגעלאָזט אין בנציעס האַרץ גיפטיקע טראָפּנס פון אַפּיקורסישע געדאַנקען. דאָס גיפט איז זיך צעגאַנגען אינעווייניק אין אים אַלץ ווייטער, ווייטער, ביז ס׳איז מיטאַמאָל געוואָרן אויס בנציע! דאָס קערל פון דעם מלמדס תורה האָט בנציע נישט פאַרזוכט, ער האָט נאָר געכאַפּט דאָס שאָלעכץ. די חברים זיינע האָבן אין אים באַמערקט עפּעס אַ פאַרענדערונג — ס׳איז עפּעס נישט דער ברען, נישט דער בנציע, וואָס פריער, עפּעס פאַרבייגט ער אין דער פרי די מקווה, שטופּט זיך נישט ווי פריער צום יאָרצייט־בראָנפן — פונדעסטוועגן האָבן זיי נישט געטראַכט אויף אים קיין בייז. אדרבה, מען האָט עס גאָר געטייטשט — עטע־טע־טע! דאָס איז, האָט מען געזאָגט, אַ ירידה, אַ פאַלן, ווי ס׳איז באַקאַנט — ביי די גרויסע, איידער זיי טוען זיך אַ הייב צו דער העכער מדרגה. זאָל ער פאַרן צום „אַלטן״, וועט ער אים צורעכט מאַכן... נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז די צונג איז דעם מענטשנס ערגסטער שונא — היט מען נישט די צונג, באַ־גראָבט זי דעם באַלעבאָס אירן!

איינמאָל זענען די חסידים געזעסן אין בית־מדרש אונטער אויוון און

דערציילט, ווי דער שטייגער איז, מעשיות פון בעל־שם, מופתים פון צדיקים, גוטע יידן, פלוצים שיסט־אויס בנציע מיט אַ זאָג, אַז ס׳איז לויטער־ליגן — נישטאָ קיין מופתים! די חסידים זענען געבליבן פאַרגאַפּט, שטאַרק צעקאָכט. סטייטש, סטייטש! האָבן זיי געשריגן, ס׳איז דאָך אַ חילול־השם, ווי קאָן מען הערן אַזוינס און שווייגן? הייבן זיי זיך אויף, פּאַטשן אים גוט אויס און וואַרפן אים אַרויס פונעם בית־מדרש. די מעשה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גאַנצער שטאָט און לייבצע דער רויטער האָט זיך פאַר חוצפה שיר נישט באַגראָבן. אַז בנציע איז אַריינגעפאַלן אין לייטישע מיילער, האָבן זיך שוין געפונען גוטע מענטשן אַזוינע, וואָס האָבן זיך נישט געפוילט צוצולייגן אים קנייטלעך, פאַרברייטן איבער אים שרעקלעך מיאוסע זאַכן, אַזוי אַז ער איז געוואָרן שטאַרק פאַררופן. ס׳איז אַזוי ווייט געגאַנגען, ביז בנציע איז געווען גע־צוואונגען צו פאַרלאָזן גלופּסק —

און חנצע איז געוואָרן אַ גרושה!

דאָס פערטע קאַפּיטל

און אַז ס׳איז געקומען די צייט, ווען ווייבער מיט ספּאַזמעס פאָרן אין די וואַרעמבעדער, האָט חנצע זיך צוגעגרייט, לויט די גלופּסקער דאָקטוירים האָבן איר געראַטן, פאָרן קיין ווין, זיך צו באַראַטן מיט די פּראָפעסאָרס וועגן איר קרענק, און אין וועלכער באָד זי באַדאַרף פון דאָרט פאָרן. יענטל איז שטאַרק באַשעפטיקט געווען מיט איינגעמאַכטס פּרעגלען, מיט באַקן אַ לעקעך, פּוטער־קיכלעך, פלעדלעך, מלכות־ברויטלעך פאַר דער טאָכטער אין וועג אַריין. זי רעדט אַלץ, רעדט איבער חנצען, וואָרנט זי, למען־השם אָפּצוהיטן אויפן וועג זיך אַליין און די זאַכן אירע, געבנדיק איר עצות און ברכות אָן אַ צאָל. און לייבצע שווייגט, קרימענדיק די נאָז מיט אַ זויער פּנים, ווי ער איז נישט צופרידן פון אַלצדינג, וואָס דאָ טוט זיך פאַר אים.

און אַז לייבצע זיצט זיך איינמאָל איינער אַליין ביי זיך אין צימער שטאַרק אָנגעבלאָזן, קומט אַריין צו אים רב אברהם, און נאָך אַ קורץ שמועסל, גלאָט אַזוי זיך פון יוצא וועגן, ווי דער שטייגער איז, טוט ער אַ זאָג:

— איך קום היינט פאַרלייגן עפּעס פאַר מעלתו און פאַר אייער טאָכטער, דער גרושה.

— אַ שידוך פאַר איר, מיינט איר? — זאָגט לייבצע, אַ קרים־געבנדיק די נאָז און אַ מאַך מיט די הענט, ווי ער שאָקלט זיך אָפּ, וויל נישט הערן.

— כמוי אַזוי ווי אַ שידוך, — מאַכט רב אברהם מיט אַ גוט שמייכעלע, ווי אַ מענטש אָן חכמות.

— אַ־אַ! דאָס געהער זיך נישט אָן מיט מיר. נישט מיין זאַך, מיין זאַך, רב אברהם! — מאַכט לייבצע, אויפשפּרינגענדיק פונעם אָרט און שאָקלענדיק מיטן קאָפּ, מיט בײדע הענט. — אַ וועלט אַ נייע איז היינט... אַן אַנדער וועלט, אַנדערע מנהגים... היינט איז אויס כבוד־אב, וואָס איז מיר אַ טאַטע? כבוד־בנים איז דאָ. וואָס די קינדער זאָגן טו, שאַ! אויב נישט...

— באַרואיקט אייך, רב לייבצע! אַ שטיקל אמת איז דאָ אין אייערע ווערטער, נאָר עס געהער זיך נישט אָן צו דעם, וואָס איך וויל. איך וויל אייך פאָרלייגן נאָך עפּעס אַנדערש. די מעשה דערפון איז אַזוי, — זאָגט רב אברהם, אַ פיר־געבנדיק די האַנט איבערן פנים און אָנקוקנדיק לייבצען שאַרף מיט אַ פּאָר אויגן, — אַזוי, אַזוי איז די מעשה, רב לייבצע. הערשעלען קענט איר דאָך, אָט־דעם בחורל, דעם יתום, וואָס עסט ביי אייך שבת און יום־טוב, וואָס רפאל האָט אייך פּאַר אים געבעטן. בקיצור, קומט מיר אָן די טעג אַ בריוו פון רפאלן, ער בעט מיך, שיקן אים דעם יתום קיין לייפּציג, געלט אויף הוצאות האָט ער מיר אויך אַריינגעשיקט. ווייס איך איצט נישט וואָס צו טאָן. דער וועג אַהין איז אַ ווייטער, ווער ווייסט, וואָס ס'קאָן זיך טרעפן? ווי־זשע שיקט מען אַזאַ שנעק, נאָך גאָר אַ פּריץ, איינעם אַליין? דער פאָטער זיינער, עליו־השלום, אַ כשרער ייד, אַ בעל־תפילה געווען אַמאָל אין בית־מדרש „פּועלי צדק" דאָ, האָט פאַרן טויט איבערגעגעבן מיר אָט־דעם זון זיינעם, און איך האָב הייליק צוגעזאָגט, האָבן אויף אים השגחה. אַצינד, אַז ער וועט זיך לאָזן אין וועג אַליין און אים וועט זיך, חס־ושלום, עפּעס מאַכן, וועל איך דאָך מיך פאַרשולדיקן פאַרן פאָטער זיינעם אויף אייביק. איך האָב געהערט זאָגנדיק, אַז אייער טאָכטער קלייבט זיך קיין אויסלאַנד, בין איך דאָ געקומען מיט מיין בקשה, זאָל אָט־דאָס בחורל מיטפאָרן מיט איר, פאַרשטייט איר שוין? אויב אומעטום איז, ווי דער פּסוק זאָגט, אינצווייען בעסער ווי אַליין, אַ פשיטא שוין איר וועג!

— נאָך מיין מיינונג איז אַ יושר אייער בקשה נישט אָפּצוזאָגן, נאָר די מיינונג אָבער פון אַ טאַטן איז היינטיקע צייטן נישט אַזוי וויכטיק. גייט, זייט מוחל, רב אברהם, צו מיין טאָכטער און פּרוּווט זיך איר פאָרלייגן אייער בקשה.

גייט רב אברהם צו חנצען, און קוים רעדט אַרויס: איך האָב מקבל געווען אַ בריוו . . . פאַלט זי אים אַריין, פאַר איילעניש, צעטראָגעניש, אין דער מיט רייד מיט אַ זאָג:

מקבל געווען . . . איך אויך, רב אברהם!

רב אברהם קוקט זי אָן פאַרוואונדערט, און זי פאַרטראָגן, פאַרפּלאָנטעט, מיט אַ פריינטלעך שמייכעלע אַלץ טאַקע אין איין אָטעם:

— איך ווייס, רב אברהם, ווייס, ווייס . . . הערשעלע פּאַרט מיט מיר.

— איידער נאָך איך האָב געבעטן, ענטפערט איר שוין! איך האָב נאָך נישט געזאָגט, ווייסט איר שוין וואָס! — מאַכט רב אברהם, אַנקוקנדיק שאַרף חנצען. — פונוואַנען ווייסט איר עס?

— פונוואַנען איך . . . פונוואַנען? — שטאַמלט חנצע, רויט־ווערנדיק, וואָס זי האָט זיך אומבאַרעכנט אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, און געוואָלט פאַרריכטן דעם פעלער. — פון הערשעלען ווייס איך . . . האָב מקבל געווען . . . אַנגענומען זיין בקשה. צו וואָס דאָ איבעריקע רייד? הערשעלע פּאַרט מיט מיר!

רב אברהם ענטפערט נישט קיין וואָרט, שטייט אַ ווײַלע אַנבויגנדיק דעם קאָפּ און קנייטשנדיק דעם שטערן, ווי ער טראַכט עפּעס איבער אַ זאַך, וואָס ס'איז אים ערשט איינגעפאַלן, דערנאָך טוט ער זיך אַ כאַפּ און מאַכנדיק מיט אַ פינגער ביי דער נאָז, זאָגט ער פריינטלעך:

— שקאָץ!...

* * *

נאָך חנצעס ערשטן בריוו פון ווין איז אַוועק עטלעכע וואָכן, און פון איר איז נישט געווען קיין איינגעטונקטע פען. די עלטערן מיט דעם גאַנצן הויזגעזינד האָבן זיך שרעקלעך באַאומרואיקט. האָבן זיי געפרעגט רב אברהמען, אפשר האָט הערשעלע אים געשריבן עפּעס־וואָס וועגן איר, זאָגט רב אברהם: ניין! קיין שום בריוול האָט ער נאָך פון הערשעלען נישט דערהאַלטן און האָט גרויס עגמת־נפש דערפון. בטלנים, ליידיק־גייער, גייענדיקע גאַזעטן, וואָס פאַרזאָרגן די שטאָט מיט נייעס, האָבן גענומען די זאַך אויף זייערע כלים, אַריינלייגנדיק דרינען שרעקלעכע פירושים און אויספירנדיק דערפון אַ מוסר פאַר עלטערן איבערהויפּט, אַז זיי זאָלן נישט לאָזן זייערע טעכטער — גרושות, אלמנות, אַלץ איינס — אַרומשלעפּן זיך אין דער וועלט, בפרט נאָך מיט בחורים, אַפילו מיט ייִנגלעך.

און ווי דאָ טוט זיך אַזוי, קומט־אָן פון חנצען אַ בריוו, אַרויסגעשיקט פון לייפּציג, און הויבט זיך אָן אָט מיט וואָס:

„מזל־טוב! איך האָב חתונה געהאַט מיט רפאלן!...״

— אַ־אַ, פאַרברענט זאָלן ווערן אַלע וואָרעמבעדער! — טוט לייבצע אַ געשריי, שטאַרק אויפגעבראַכט.

— אוי, איך וועל מיר אַ מעשה אָנטאָן, אַ חתונה אָן טאַטע־מאַמע! — וויינט יענטל.

— אַצינד איז שוין רעכט!... ס'זעט־אויס, אַז לייפּציג, אַפּנים, איז ביי זיי געווען פריער אָן אָפּגערעדטע זאַך, און דער שקאָץ האָט געוואוסט. — זאָגט רב אברהם מיט אַ צופרידן שמייכעלע.

דאָס פינפטע קאַפּיטל

אין משהלעס בריוו צו די עלטערן, וועלכן יאַרכי האָט איבערגעגעבן, שרייבט ער אַזוי:

„אַן אַנגעלייגטער גאַסט וועט אײַך קומען, אַ טייערער מענטש, וועלכן איך בין שולדיק אַן אייביקן דאַנק פֿאַר דער גרויסער ליבשאַפֿט זײַנער צו מיר און פֿאַר די מידות טובות זײַנע, פֿון וועלכע איך האָב, ווי ווײַט מעגלעך, מיך אָפּגעלערנט אין דער יוגנט און האָב נאָך פֿיל אָפּצולערנען זיך אויף הײַנט — דאָס מיין איך אונדזער ליבן רב אברהמען, וואָס איז דאָ איצט אין מײַן שטאָט. ער איז געקומען אויף דער חתונה בײַ זײַנער אַן אייניקל, אַ מיידל דער טאָכטערס זײַנער, וואָס איר מאַן איז אַ זעצער אין אַ היגער דרוק. איך האָב אים בײַם ערשטן באַגעגעניש אָפּגעגעבן „שלום" מיט אַ שמחה, אַ פֿרייד, און ער מיר צוריק — הערט אַ מעשה! — עפּעס מיט אַ האַלבן מויל, ווי ברוגז. דאָס האָט זיך דערנאָך דערקלערט אין אַ ברייטלעכן שמועס צווישן אונדז, וואָס האָט געדויערט אַקעגן אַ פּאָר שעה. אויך די אייגענע מעשה, וואָס איז פֿאַרגעקומען, טאַטע, צווישן אונדז, בײַם אַרײַנטרעטן מײַנעם אין דער ראַבינער־שול — אַ רוגז, אַ צאַרן גאַר אַ שרעק! אַ פֿייערן אויף יידישע שולן, משטיינס־געזאָגט, איבערהויפּט, און אויף דער ראַבינער־שול בפרט, אַז זיי זענען פֿון לכתחילה געמאַכט געוואָרן נישט אין דעם יידישן גייסט, נישט דורך יידן אַליין, נאָר דורך פֿרעמדע; אַ רוגז אויף די אויפֿזעער, אויף די לערער און אויף די תלמידים, באַזונדערס אויף די ראַבינער־שילער, אַז די אויפֿפֿירונג זייערע איז נישט קיין שיינע און יידיש נעמען זיי אין מויל נישט אַרײַן, ווילן עס נישט וויסן — אַ טייל גייען אַרײַן אין שול עמי־הארצים און גייען אַרויס עמי־הארצים, און די וואָס גייען אַרײַן מיט יידיש, פֿאַרגעסן עס באַלד און גייען אַרויס מיט גאָרנישט. אָט אַזעלכע חטאים האָט רב אברהם אויסגערעכנט, שאָקלענדיק אויף מיר מיטן קאָפּ, ווי אויף אַ פֿאַרפֿאַלענעם מענטשן, וואָס איז אַראָפּ פֿונעם רעכטן וועג. אויב ענדערן זײַן מיינונג איבער אַנדערע מײַנע חברים איז מיר נישט געראָטן, און האָב טאָקע נישט געקענט, ווײַל אין פֿיל זאַכן איז ער טאַקע גערעכט, דערפֿאַר האָט מיר געגאָלטן אים צו באַווײַזן מיט ראיות, אַז איך בין דער אייגענער וואָס פֿריער, נישט, חלילה, פֿאַרפֿירט געוואָרן אויף אַ האָר. דערוויסנדיק זיך עס, האָט ער מיר אַ קוש געטאָן מיט גרויס ליבשאַפֿט, זאָגנדיק, ווי דער שטייגער זײַנער איז: שקאָץ!

„אַקעגן וואָס זאָג איך אײַך דאָס אַלצדינג? אָט אַקעגן דעם, וואָס אין אַ געשפּרעך צווישן אונדז זענען מיר אַרויף אויף זייער אַ וויכטיקער שאלה, וואָס מײַן שולדיקייט איז, איך, מײַנע טייערע עלטערן, זי צו מעלדן.

„ווי באַלד מען מוז זאָגן, אַז די יידישע שולן, דאַרונטער אויך די ראַבינער־שול, זענען געפאַלן ביי אונדזער פאָלק, ווייל זיי זענען נישט געמאַכט און ווערן נישט געפירט אין יידישן גייסט און דורך יידן אַליין, איז ממילא אַרויף די שאלה: צו וואָס פאַר אַ תכלית לערן איך דאָ און אַרבעט אַזוי? — צו זיין אַ לערער ערגעץ אין אַ שול? אַך, גאָט מיינער! מיט וועמען וועל איך לערנען, אַז ס׳איז כמעט נישטאָ דאָרט קיין תלמידים. דער יידישער לערער איז אונטערגעוואָרפן, אונטערטעניק דעם גויאישן אויפזעער, וואָס האַלט אים אין דער מורא און טוט וואָס ער וויל, פונקט ווי דער גוי, דער דירעקטאָר אין דער ראַבינער־שול, וואָס געוועלטיקט שטאַרק איבער אונדזערע יידישע לערער, רעכענענדיק זיי פאַר גאָרנישט. דורכדעם פאַלן די לערער אַראָפ ביי די תלמידים, און מיט דעם פאַלן פון די לערער פאַלט אַראָפ אויך דער כבוד פון די יידישע לימודים. — און אַז נישט קיין לערער, אפשר־זשע וועל איך זיין אַ רב, אַ ראַבינער, הייסט עס? אוי, אַז אַך־און־ווי צו אַזאַ רבנות, וואָס ס׳איז נישט אַזוי ווי רבנות באַדאַרף צו זיין, וואָס ס׳איז אָנגעוואָרפן אויפן עולם מיט געוואַלד! אַזאַ רבנות, וואָס איז נאָר אַ געניטע זאַך, וועט מיט דער צייט אָנמאַכן צרות — פאַרטייען, קריג, רייסעניש־בייסעניש אין יידישע שטעט און שטעטלעך. זייער פיל האָב איך געטראַכט אין דעם דאָזיקן עניך, און ס׳איז לסוף ביי מיר געבליבן, אַז נאָכן ענדיקן די ראַבינער־שול זאָל איך אַריינטרעטן אין אוניווערסיטעט, צו לערנען דאָקטאָריע. אַ טייל פון די בעסטע שילער, מיינע חברים, טראַכטן אויך טאָן אַזוי ווי איך. רב אברהם איז מסכים דערצו, אַצינד לייג איך פאַר דעם פלאַן אייך, און בעט דערויף אויך אייער הסכם.

„באַלד הויבן זיך אָן די עקזאַמענס ביי אונדז אין שול, און איך לערן אַצינד געשמאַק צו דעם עקזאַמען אינאיינעם מיט מיין חבר ספּיר, דעם הער מיכאל ספּירס זון. אַז גאָט וועט מיר העלפן אויסצוהאַלטן דעם עקזאַמען, וועט מיר איבערבלייבן נאָך אַ יאָר ביז דעם ענדיקן דאָ אין שול.

„דער יונגער ספּיר, דער חבר מיינער, האָט זיך פשוט פאַרליבט אין רב אברהמען. רב אברהמס שטייגער אָנרופן זיינע ליבע — „שקאָץ!" איז אַצינד ביי אונדז אַ ווערטל. דער הער ספּיר האָט פאַרבעטן רב אברהמען צו זיך אויף שבת, ביים טיש זענען געווען נאָך אורחים, פון וועלכע מען האָט געהערט אַ יידיש וואָרט און תורה. רב אברהם קוועלט גאָר אָן פונעם הער ספּיר, אין וועמען ס׳איז דאָ תורה און חכמה, יידישקייט און השכלה אינאיינעם. הלוואי, זאָגט ער, אַ סך אַזעלכע ביי יידן! אין כאַראַקטער האָט רב אברהם זיך נישט געענדערט, דער אייגענער טאַקע וואָס פריער מיט געפיל, מיט אַ וואַרעם האַרץ, נאָר דער קערפּער זיינער איז אָפּגעשוואַכט פאַר גרויסע צרות, וואָס

ער האָט געהאַט, נעבעך, די לעצטע יאָרן. ער באַדאַרף נויטיק אין לעבן אַריין פאַרבעסערן דאָס געזונט. איך בעט אים, בעט, ער זאָל פאָרן צו אייך אין דאָרף אויף אַ צוויי־דריי חדשים; די גוטע, ריינע לופט, דער ריח פונעם שמעקנדיקן גראָז, פונעם פעלד און דעם גרינעם וואַלד וועט אים צוגעבן געזונט און לעבן. איך ווייס וואויל, ווי שטאַרק ליב איר האָט רב אברהמען, וועט ער דאָך ביי אייך זיין זייער אַן אָנגעלייגטער גאַסט. רב אברהם האָט איינגעוויליקט, און נאָך אין עטלעכע טעג אַרום וועט איר אים האָבן צוגאַסט!"

דער דאָזיקער בריוו משהלעס האָט זיך פאַרהאַלטן אין וועג און איז אָנגעקומען צו די עלטערן אין איין צייט מיט רב אברהמען.

אַז רב אברהם האָט פאַרפירט אַ שמועס איבער משהלען, דערציילנדיק וועגן אים איטלעכס פּיצעלע באַזונדער, און געזאָגט, אַז משהלע וועט זיין אַ דאָקטער, האָט אויף שמואליקס ליפּן אַ שיין געטאָן אַ זיס שמייכעלע פאַר גרויס הנאה.

אָט דאָס שמייכעלע איז ווערט אין די קראַניקעס עס אַריינצושטעלן. קראַניקעס־שרייבער, חקרנים, ווילן פון דעם דאָזיקן שמייכעלע אויסדרינגען, ווי ווייט דער כח פון השכלה אין יענער צייט איז געגאַנגען. סטייטש, פריער אַביסל האָבן מיר געזען, ווי אַ ייד ווייִנט, קרעכצט, וואָס מען וואַרפט אַוועק דאָס לערנען תורה; קיין בעסערס, קיין גרעסערס אין דער וועלט פון אַ רב, אַ מורה־הוראה, איז ביי אים נישטאָ, און דער אייגענער ייד טאַקע פאַרבויגט דערנאָך אין אַ זייט דעם רב, עס געפעלט אים אַ דאָקטער, קוועלט גאָר אַן פון אים מיט אַ זיס שמייכעלע — און צווישן דעם געוויין און דעם שמייכעלע, צווישן דעם רב און דעם דאָקטער איז נישט מער ווי אַ פיר יאָר צייט!

און ווער איז דער דאָזיקער ייד? שמואליק! דער, וואָס פון אַ טאַנדעטניק איז ער געוואָרן אַן אַקציזניק!!

דער סוף פון דער מעשה

בשעת די „פאָגראָמען" נישט היינט געדאַכט, אין די אַכציקער יאָרן, וואָס האָבן יידן אין פיל שטעט גרויסע צרות אָנגעטאָן, האָט קאַבצאַנסק, נעבעך, אויך שטאַרק געליטן. די באַלעבאַטים דאָרט זענען געוואָרן קבצנים, און די קבצנים, נייע אי אַלטע, איז אַ טייל זענען אַוועק, שלעפּן זיך אַרום אין דער וועלט, און אַ טייל שטייען מיט די טאַרבעס גרייט אַוועקצושלעפּן זיך אַהין, וואוהין די אויגן טראָגן.

פאָגראָמען און שרפות — דאָס זענען צוויי מחבלים, אַן אָנשיקעניש אויף

יידישע קינדער, וואָס פאַרוויסטן זיי מיט זייערע הייזער און דעם פאַרמעגן און מאַכן אָן אביונים, אלמנות מיט יתומים אומעטום, וואו זיי וואוינען. דאָס זענען שרעקלעכע מחבלים, וואָס אַרויסברענגענדיק נאָר פאַרן מויל זייער נאָמען שטעלן זיך דעם יידן פאַר פירכטלעכע סצענעס: אָן אויסגעזעצטן פענצטער, טירן; אַ ברעכן כלים; אַ רייסן קישנס, אַ פליען פון פעדערן — בלוט, פייער און געוואַלדן!

קאַבצאַנסק איז וויסט, שטיל איז אין די גאַסן — און אויפן בית־עולם דאָרט איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!

און די צייט איז נישט אלול־צייט, די צייט פון געבעט, פון געוויין ביי יידן, און די צייט פון אומער אין דער וויסט־וואָרנדיקער נאַטור, ניין! ס׳איז וועסנע־צייט, ליכטיקע טעג, גרינע פעלדער און אַ לויטערער הימל. עס שפּראָצט, עס וואַקסט, עס בליט און עס לעבט אין דער וועלט — ס׳איז די צייט, ווען ס׳איז פאַרבאָטן דאָס געיעג אויף חיות און עופות, און עס שטייט פריי, אוי־וויי, דאָס געיעג אויף יידן!

און די אומגליקלעכע קאַבצאַנסקער, וואָס נישטאָ פאַר זיי קיין טרייסטער צווישן לעבעדיקע מענטשן, שטרעקן זיך אויס אויף די קברים פון זייערע עלטערן, וויינען און בעטן רחמים פון טויטע. ווייבער רייסן קברים מיט אַ ביטער געוויין, וועקן די געשטאָרבענע, די אומגעקומענע קדושים, גיכער זאָלן זיי גיין בעטן דעם פאָטער אין הימל און זיין פאַרשפּרעכער, גוטע מליצים פאַר דעם כסא־הכבוד אויף די וויסטע בידנע קינדער ישראל! און יענע, וואָס קלייבן זיך אין וועג אַריין איבער די וייטע ימים, געזעגענען זיך מיט די קברים פון זייערע ליבע, וועלכע זיי וועלן שוין נישט מער זען. זיי וויינען און מאַכן וויינענדיק אַנדערע מיט זיי אינאיינעם, אַלע זיפצן און פאַרגיסן טייכן טרערן.

רבונו של עולם! אויב דיין לאָגל, דער לאָגל טרערן ביי דיר, איז נאָך נישט פול פון דיינע יידנס טרערן, קען מען, חלילה, אַ טעות האָבן מיינען, אַז ער, דער לאָגל, איז ווי יענס פעסל אין גיהנום אָן אַ דעק, און אייביק וועט ער נישט פול ווערן. איז דאָך די קשיא, צו־וואָס איז דיר דער לאָגל, צו־וואָס איז דאָס גיסן דרינען די טרערן, און צו־וואָס נוצט עס איינגאָנצן?

און בשעת קאַבצאַנסק וויינט דאָ אַזוי, פאָרט־צו צום בית־עולם אַ קאַרעטע, און אָקעגן אַ פערציק־יעריקער פאַרשוין, רייך געקליידט, גייט אַראָפּ. די אַרימעלייט, וואָס שטייען אין ענגשאַפט ביים טויער, מאַכן אים אַ פרייען דורכגאַנג, אויסשטרעקנדיק צו אים די הענט. ער גיט איטלעכן אַ נדבה און גייט אַריין אינעם הייליקן אָרט. יידן דערזעען אים דאָרט, בלייבן זיי פאַר־גאַפט, מיינענדיק, אפשר איז דאָס אַ גרויסער אָדון, אַ חשוב אין הויף, און

ווייסן נישט וואָס צו טאָן. פאַר גרויס צעטראָגנקייט האַלטן זיך אַ טייל ביי די היטלען, רוקנדיק זיך פאַמעלעכן אַהינטער, ווידער אַ טייל בוקן זיך, שטייענדיק אויפן אָרט, נאָר די היטלען רוקן זיך אַהין־אַהער אויפן קאָפּ, און דאָס געוויין הערט מיט אַמאָל אומעטום אויף. ווייבער, זאָגעריגס, קלאָגעריגס ווערן אויך אַנשוויגן אַלע גלייך, שנייצן די נעז, קוקן מיט נאַסע, רויטע אויגן אויף דעם נייעם פּאַרשוין, איבערווינקענדיק זיך און שושקענדיק איינע די אַנדערע אין אויער אַריין.

דאָס פּנים ביי די קאַבצאַנסקער אין יענער מינוט האָט אויסגעזען זייער משונה. ס׳איז אין אים געלעגן אויסגעדריקט שרעק, דערנידעריקונג, גע־פּאַלנקייט פאַר געהייבענע, שטאַרקע פּריצים. אַלע זענען געשטאַנען פאַר־גליווערט ווי אַמאָל לוטס ווייב איז געוואָרן אַ שטיק זאַלץ.

שאַ, שטיל!...

— וואו איז דאָ דער שמש? — פרעגט דער פּאַרשוין אויף יידיש.

די דאַזיקע ווערטער זענען פונעם פּאַרשוינס מויל איטלעכן באַזונדער אין די אויערן אַריין, און אַלע זענען לעבעדיק געוואָרן, דערהערנדיק, אַז דאָס איז אַ ייד. עס האָט זיך זיי אויסגעגלייכט דער געבויגענער רוקן, זיך פעסט אַנגערוקט אויפן קאָפּ דאָס היטל, און זענען געוואָרן ביי זיך שטאַרקער.

— הע־ע, אַז ער איז גאָר אַ ייד, וואָס־זשע זענען מיר . . . — מאַכן יענע, וואָס האָבן פריער זיך אָפּגערוקט ווייטער, לאָזנדיק זיך אַצינד נעענטער צום פּאַרשוין, און קוקן־אָן אים אין זיינע מלבושים.

— אַז ער איז מאַחינו בני ישראל, זענען מיר דאָך . . . — מאַכן די, וואָס זענען געבליבן פריער שטיין אויף די ערטער, קומען־צו און שטעקן אָפּ דעם פּאַרשוין אַ „שלום עליכם!״

— ער רעדט יידיש, רעדט ער! — שרייען אויס די ווייבער הויך אויף אַ קול, טייטנדיק מיט די פינגער אויף דעם פּאַרשוין און אויסשטעלנדיק אויף אים די אויגן, מיט אַ פּנים האַלב אַ לאַכנדיקס, האַלב אַ טרויעריקס, ווי ביי אַ קינד נאָכן וויינען.

— ווייזט מיר, איך בעט אייך, — זאָגט דער פּאַרשוין צום שמש, וואָס איז צו אים באַלד צוגעקומען, — וואו איז דאָ ערגעץ דער קבר פון לייזער־יאָנקל?

— לייזער־יאָנקל, לייזער־יאָנקל?! — וואונדערן זיך די קאַבצאַנסקער יונגע לייט. — ווער איז דער לייזער־יאָנקל?

— האָ, דער וואָס איז געווען ביים לעבן אַ בעל־תפילה? — רופן זיך אָן אַלטע לייט, דערמאָנענדיק אים צום גוטן. — אַ כשרער ייד געווען לייזער־יאָנקל, געדאַוונט אַ גאָטס וואונדער! ער האָט געזעצט ווערטער ווי פּערל,

איטלעכס וואָרט זיינס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער. פון זיין „ונתנה תוקף", וויינענדיק אויף „מי יחיה ומי ימות" שטיל, שטיל ווי אַ קינד, דערנאָך אַ ברום־געבנדיק מיט אַ געשריי, אויסדרייענדיק „מי ינוח ומי ינוע־ע־ע", איז מען צעגאָסן געוואָרן פאַר געוויין. אַ שטיין אַפילו האָט געקאָנט צעגיין. נישטאָ היינטיקע צייטן אַזאַ בעל־תפילה ווי ער, נישטאָ, אַך־כאַ־כאַ!

לייזער־יאָנקלס קבר איז שוין לאַנג פאַרוואַקסן מיט גראָז, די מצבה דערויף איז כמעט אינגאַנצן איינגעזונקען אין דער ערד, ס'איז אָנגעקומען שווער אים אויפצוזוכן. דער חזן האָט געמאַכט אויפן קבר אַ „מלא" און אַז ער האָט אויסגעשריגן „את נשמת אליעזר יעקב", האָט זיך דעם פאַרשוין געשטעלט טרערן אין די אויגן, ער האָט זיך אָפּגעקערט אין אַ זייט און געוויינט.

פון דאָרט איז דער פאַרשוין צוגעקומען צו אַ קבר „האשה מלכה־טויבא". דער חזן האָט געמאַכט אַ „מלא" אויף איר אויך, נאָר דאָ האָט דאָס קול זיינס נישט אַזוי זיך געהערט איבער דעם שרעקלעכן געוויין פון פיל מענטשן אויף אַ פריש־אָנגעשאָטן בערגל דערביי — דאָס איז אַ קבר פון אַ מוטער מיט צווי טעכטער, וואָס זענען געגוואַלדעוועט און געהרגעט געוואָרן אין יענעם פינצטערן טאָג — און פון צווישן דעם געוויין האָט זיך געלאָזט הערן פונעם „אל מלא רחמים" הויך אין הימל אַריין: „את נשמת הקדושה האשהביילע בת בנציון ונשמות בנותיה הקדושות והטהורות . . . !" דאָס קול האָט זיך געטראָגן ווייט, איבערשרעקנדיק פייגל אין דער לופט, קראָען אויף די שפּיצן ביימער זענען נישט טויט נישט לעבעדיק געשווינד אַוועקגעפלויגן מיט רעש און געשריי.

דערהערנדיק דעם נאָמען ביילע, איז דער פאַרשוין פאַרציטערט געוואָרן מיט אַלע אברים. ער איז געשטאַנען אַ ווײַלע צעדולט, אַראָפּלאָזנדיק דעם קאָפּ, דערנאָך האָט ער אַ בראָך געטאָן די הענט מיט אַ שווערן זיפץ פונעם האַרצן, איז גיך אַוועק, אַריין אין קאַרעטע און צוגעפאָרן צו דער אכסניא זיינער.

אויף מאָרגן האָט דער פאַרשוין זיך געלאָזט גיין אין שטאָט איבער די גאַסן, איז אַריין אין די פאַרוויסטע הייזער, חורבות, אין די גערויבטע, אויס־געליידיקטע קלייטן און האָט אַלץ פאַרצייכנט ביי זיך אין אַ ביכל. גרויסע ניסים איז דענסטמאָל געשען קאַבצאַנסק, וואָס איר האָט זיך נישט איבער־געקערט דער מוח קלערנדיק, ווער זאָל דאָס דער פאַרשוין זיין, און וואָס האָט ער דאָ אַזוינס צו טאָן?

און איך, מענדעלע, בין גראָד דענסטמאָל געווען אין קאַבצאַנסק. אַז דער פאַרשוין איז נאָר־וואָס אַריין אין שול־הויף און מיך דערזען שטייענדיק דאָרט, ווי דער שטייגער מיינער איז, מיט מיין ביידל ספרים, האָט ער מיך

באַלד דערקענט, איך האָב נאָך אַ ווײַלע אָנקוקנדיק אים אויך דערקענט און מיר האָבן אײנער דעם אַנדערן געגעבן שלום!

דעם דאָזיקן פֿאַרשוין האָב איך דאָס ערשטע מאָל געזען אין טונעיאַדעווקע. דאָרט האָבן מיר זיך באַקענט, איך בין אים געפֿעלן, און מיר האָבן גערעדט איבער וויכטיקע זאַכן. אויך אין טונעיאַדעווקע האָט זײַן קומען אָנגעמאַכט אַ רעש. דאָס פֿאַרשלאָפֿענע טונעיאַדעווקע האָט זיך אויפֿגעכאַפּט, אויסשטעלנ־דיק אויף אים די אויגן פֿאַרגאַפֿט — וואָס איז אַזעלכער פֿון דער העלער הויט געקומען זיי צו חלום! עס האָט אויסגעזען, ווי מען קומט פֿלוצים אַרײַן מיט אַ ליכט אין אַ פֿינצטער אָרט, וואו עופֿות דרעמלען, זיצנדיק אויף דער סידעלע, זיי בלינצלען מיט די אייגעלעך האַלב־פֿאַרשלאָפֿן און פֿרעגן זיך פֿאַרוואונדערט, קרעכצנדיק דערבײַ, מיט אַ נאַרישער מינע: ווי גייט מען עס אַצינד משוגענערווײַז אַרום?!

דער טונעיאַדעווקער עולם איז מיר געלאָפֿן אַקעגן בײַ מײַן אַרײַנפֿאָרן אַהין, מאַכנדיק אַלע אין איין אָטעם: אַ מין פֿאַרשוין, רב מענדעלע, עפּעס אַ מין פֿאַרשוין איז פֿלוצים צו אונדז ווי פֿון הימל אַראָפּגעפֿאַלן!... עפּעס קוקט ער זיך אומעטום צו אַלץ צו, הערט זיך צו, נישטערט, פֿאָרשט, קריכט אין אַלע לעכער: אין הקדש, אין תלמוד־תורה, אין די חדרים, אין שולן און שטיבלעך. וואָס קען עס זײַן? ס'איז אַוודאי נישט אומזיסט. אפֿשר איז ער אַן אונטערגעשיקטער? האַ, זאָגט, רב מענדעלע! אין די קלייטלעך האָט מען, עס פֿאַרשטייט זיך, מבער חמץ געווען. אַ קשיא אויף אַ מעשׂה!... אויף די מלמדים ציטערט די הויט... ייִדן מיט יאַרמולקעס דרייען זיך נישט אַזוי אַרום.

אַז איך האָב מיך אָפּגעפֿאַרטיקט פֿון דער אַרבעט, צעפּאַקט דאָס פּעקל סחורה, אונטערגעפּאַקט אַביסל דאָס פֿערדל און אַליין אויך געוואָלט עפּעס פּאַקן, טו איך אַ בליק, אויפֿן שול־הויף פּאַקט זיך עפּעס אײנער, אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן, טראָגט זיך דײַטש נאָך דער מאָדע, און נעמט זיך אויס פֿונדערווײַטנס, משטײנס־געזאָגט, עפּעס גאָר חוזק, ווי אײנער וואָלט אין באָד, וואו מענטשן גייען נאַקעט, אַרײַנקומען אין דעם אָנטאָן. צו־וואָס, איך בעט אײַך, זיך פּוצן און פֿאַר וועמען זיך פּוצן, אַז בײַם טונעיאַדעווקער עולם איז אויסגעטראָטענע פּיאַטעס, הוילע לאָפּעטקעס, בלויזע הערצער און אויס־געריבענע עלנבויגנס אויך זייער רעכט, נישט, חלילה, אַזאַ פֿאַרברעכן?... מײַנער האָט זיך שוין אָנגעשטויסן, אַז יענער איז עס דער בײַ־געקומענער פֿאַרשוין און האָב אויף אים געקוקט עפּעס נישט אַזוי פֿרײַנטלעך. צוקומענדיק צו מײַן בײַדל, שטעלט ער זיך אָפּ, קוקט־אָן שווײַגנדיק מיך, דאָס פֿערדל, דאָס פּעקל סחורה, דערנאָך טוט ער מיך אַ פֿרעג:

— וואָס זענען דאָס ביי אייך, רב ייד, פאַר ספרים?

— עט, ספרים!... — ברומל איך אונטער דער נאָז, בכדי פון אים זיך אויסצודרייען, טראַכטנדיק ביי זיך: פּאַקט זיך, רב קרוב, ווייטער אַביסל!

— פאַרט וואָס? — מאַכט ער מיט אַ בנעימותדיק שטימעלע, אַריינקוקנדיק מיר אין די אויגן עפּעס אַזוי גוט, אַזוי מילד, אַז ער האָט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צו בלאָזן און ענטפער אים שוין ווי אַ מענטש, מיט ווערטער:

— יידישע ספרים: סידורים, מחזורים, סליחות, תחינות, קינות, ווי געווייכטלעך.

— אָט דאָס אינגאַנצן? — טוט ער אַ זאָג און באַקומט פון מיר אַ תשובה:

— ס׳איז דאָ נאָך, נאָר קנאַפּלעך. ס׳לוינט זיך נישט צו פירן. השכלה־ספרים, לשון־קודשדיקע — שטיינער! היגע יידן ווילן אַזעלכע אין האַנט אפילו נישט נעמען.

— היגע יידן, — מאַכט ער מיט אַ זיפץ, — היגע יידן, נעבעך, באַדאַרפן ברויט. ברויט באַדאַרפן זיי, נישט קיין ספרים!

— וואָס? — רוף איך מיך אָן, ווי מיט אַ בייזער. עס פאַרדריסט מיך טאַקע אַביסל אויף אים, וואָס ער צעשטערכעט מיר אינגאַנצן מיין קרעמל. — ברויט, זאָגט איר, נישט קיין ספרים, באַדאַרפן אונדזערע יידן דאָ האָבן? פונדעסטוועגן קען איך אייך פאַרזיכערן, אַז ס׳איז נאָך אַזאַ גוטע צייט אויף מיינע ספרים — אויף קינות, אויף תחינות, אויף סליחות און אויף תהילימס, ווי די היינטיקע צייט וואָלט קיינמאָל גאָר נישט געווען.

— חלילה! — פאַרענטפערט זיך דער פאַרשוין. — נישט אייערע דאָזיקע ספרים מיין איך, חלילה! יענע מיין איך, יענע וואָס אַלץ מיט שטראָפווערטער, מיט מוסר, מיט עצות, מיט אויפטועניש און אַ געפילדער: פע, אָפּגעלאָזטקייט! פע, דאָס, פע, יענס! אָט יענע, וואָס היגע יידן, ווי איר זאָגט, ווילן זיי אין די הענט נישט נעמען. געהעכט! ברויט, פרנסה באַדאַרפן זיי. דרשות, ריידעריי איז קיין סילוק נישט פאַר אַ ליידיקן מאָגן. אים מיט אַ פּזמון, מיט איבערגעשפיצטע מימרות, מיט מוסר און מליצות קען מען נישט אָפּקומען. קלאָגן זיך אויף אָוועקגעשטעלטע מאַשינעס, פאַרוואָס זיי פוילן, שימלען דאָרט ערגעץ אין אַ ווינקל, איז נאָר אַ געלעכטער. נעמט, הייבט זיי מיט אייערע הענט אויף, שטעלט זיי צו דער אַרבעט ווי געהעריק, מיט ווירקלעכע מיטל, נישט מיט ווערטער, וועלן זיי, נישקשה, נישט שימלען, גאָר אַן אַנדער פּנים באַקומען. נאָר אויף וויפיל איך בין באַקאַנט מיט דעם היגן ווינקל, דאַכט זיך מיר, אַז פּראַקטישע מענטשן זענען ביי אייך וויניק. ביי אייך דרשנט מען

זייער שיין, מען חכמהט זיך, מען אַמפּערט זיך, מען פּאַלט אויף הסברות, מען טרייבט־אונטער מיטן מויל — און טאָן טוט מען ווייניק אָדער כמעט גאָרנישט.

די דאָזיקע ווערטער זיינע זענען מיר גוט אין קאָפּ אַריין: איז דען אפשר ביי אונדז טאַקע נישט אַזוי? די צייט איז זייער אַ שלעכטע, צרות, פּורעניות, פרישע אַלע טאָג. דו קאַבצאַנסק, דו טונעיאַדעווקע און נאָך יידישע שטעט אַזוינע, ליגט איר אין צרות פאַרזונקען, ווי אַ בהמה ביזן האַלדז אין בלאָטע, און יענע בעלי־דברנס רעדן, וועקן, די אַזוי:

— שטיי אויף, קאַבצאַנסק! ריר זיך, ריר זיך, כאַפּ זיך אויף, טונע־יאַדעווקע!

און נאָך אַנדערע שטראָפן, שרייען:

— געוואַלד, קבצנים! געוואַלד, בטלנים! געוואַלד, דערשלאָגענע, דער־נידעריקטע, אויסגעפּאַטשטע, קראַנקע, צעבראָכענע, שטאַרקט זיך און שטייט־אויף! אַז נישט איר פאַר אייך, ווער־זשע דען פאַר אייך? קאַבצאַנסק, זיי נישט קאַבצאַנסק! טוניעאַדעווקע, זיי נישט טונעיאַדעווקע!...

און אַלע אין קול:

— אַרויס, בהמה, פון דער בלאָטע! טו זיך אָן אַ כח, בהמה, שטרעק אויס דעם עק, מאַך מיט די פיס, הייב זיך, צי זיך, אַ צי אַהין, אַ צי אַהער און ראַטשקעווע זיך אַרויס!...

אַ היפּשע ווײַלע בין איך געשטאַנען שטיל, וואונדערנדיק זיך, עפּעס גאָר אַנדערע ווערטער, גאָר אַ נייער מין פאַרשוין, נישט ווי געוויינטלעך די „בריות" וואָס ביי אונדז! האָט איר געהערט אין אייער לעבן אַ „בריה", אַ דייטש זאָל מיט דעם געמיינעם יידישן עולם זיין איינס, נישט אָוועקמאַכן, חלילה, זיינע ספרים און נישט האַלטן נאָר פון יענע, זיין גלייכן, דאַכט זיך? עפּעס טאַקע אַ נייער שניט, ווי זאָל איך עס אָנרופן — דייטש אונטערגעשלאָגן מיט חסיד. פּראַק־לייבסערדאַק אינאַיינעם... גאָר אַ שפּאָגל נייער מין, אויף וועלכן מען באַדאַרף מאַכן שהחיינו! — דאָך האָט מיך אין האַרצן אויף אים פאַרדראָסן, מיט וואָס פאַר אַ רעכט באַשולדיקט ער עס אַנדערן, אַז נאָר זיי רעדן און טוען גאָרנישט — און ער וואָס טוט? ווער איז ער, פונוואַנען איז ער און ווי קומט ער אַהער אין אונדזער ווינקל? האָב איך מיך טאַקע באַ־טראַכט, וואָס האָב איך מיך פאַר אים צו שעמען, איך וועל מיר טאָן מיינס, ווי דער שטייגער איז פון אַ יידן ביים ערשטן שלום עליכם, און באַלד טאַקע טו איך אים אַ פרעג:

— מה שמכם? וואָס פאַר אַ געשעפטן האָט עס מעלתו? און פונוואַנען איז עס אַ ייד?

קיין ענטפער אויף מיינע דאָזיקע שאלות האָב איך נישט באַקומען, נאָר

אַ שאָקל מיטן קאָפּ און אַ שמייכעלע — אַפּנים, איך בין דעם פּאַרשוין שטאַרק געפעלן. נאָך אַביסל אַ גרעסערער באַקאַנטשאַפט שפּעטער האָט ער מיך פאַרבעטן צו זיך אויף דער אכסניא, מיך מכבד געווען מיט אַ גלעזל פּונש, מיך פאַרהאַלטן אַ גוטע פּאָר שעה, אויספרעגנדיק מיך, ווי אַ געניטן מענטשן, אויף כמה וכמה זאַכן, און מיר האָבן זיך אַריינגעלאָזן ביידע אין אַ טיפן שמועס. ער האָט מיר איבערגעגעבן, צווישן זיך גערעדט, אַ טייל פון וויכטיקע זאַכן. הייסן הייסט ער הענריך כהן. ער איז איינער פון די דעלעגאַטן, דעפּו־טאַטן, משולחים, הייסט עס, וואָס אַ רייע חברה אין אויסלאַנד שיקט צו באַ־טראַכטן די יידן, וועלכע האָבן געליטן פון די פּאַגראָמען. זייער זאַך איז צוקוקן זיך גוט צום יידישן לעבן אין די ערטער, וואו זיי וואוינען, צו זייערע פּרנסות, צו זייערע באַדערפעניש, און איינזען מיט וואָס פאַר אַ מיטל קען מען פאַרבעסערן זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלן, חס־ושלום, נישט אויסגיין. דערווייל קאָנען זיי באַטש מיט וואָס ס׳איז אונטערהעלפן אָרעמע אומגליקלעכע, צו דערהאַלטן זייער נשמה. די דאָזיקע משולחים פאָרן עס אַרום צווישן אונדזערע יידן, מאַכן אסיפות און זענען זיך מיישב מיט פאַרשטענדיקע מענטשן. הענריך כהן, אַ געלערנטער, זייער אַ פיינער, אַנגעזעענער מענטש — ער פאָרט עס אַרום אין דער גאַנצער גלופּסקער געגנט.

פון יענער ערשטער באַגעגעניש אין טונעיאַדעווקע ביז אונדזער באַ־געגעניש אין קאַבצאַנסק דאָס צווייטע מאָל איז אַוועק אַ חודש צייט, און פאַר דער קורצער צייט האָט ער זיך פאַרענדערט אין פּנים, אַזוי אַז איך האָב אים נישט דערקענט ערשט נאָכדעם ווי אַנקוקנדיק אים אַ ווײַלע.

— וואָס קוקט איר מיך אַזוי אָן? — וואונדערט ער זיך. — נישט דער־קענט? זינט אונדזער צעשיידן זיך איז דאָך אַוועק עפּעס אַזויפיל טעג!

— נאָך אייער פאַרענדערן זיך אין פּנים קען מען מיינען, אַז ס׳איז שוין דרײַנען עטלעכע יאָר. עפּעס אַלט זענט איר געוואָרן, מײַן הער, פאַר דעם ביסל טעג! — זאָג איך, שאָקלענדיק מיטן קאָפּ, ווי עס רײַסט מיר דאָס האַרץ אויף אים.

— און נאָך דער צאָל צרות באַשטייט דאָס ביסל טעג ווי עטלעכע יאָר. אוי־ אוי, רב מענדעלע, שרעקלעך איז דאָס עלנט פון יידישע קינדער, וואָס איך האָב מיך אָנגעזען אין דער קורצער צייט, זייער אומגליק איז גרויס, און די צרות זייערע — אַ טיפער אָפּגרונט! קומט נאָר, איך בעט אײַך, צו מיר אין אָוונט, וועלן מיר טרינקען טיי און רעדן. אַציננד מוז איך מיך זען דאָ מיט די שטאָט־פירער, באַהילפיק צו זײַן מיט וואָס איך קען, מײַנע אָרעמע קאַבצאַנסקער ברידער.

אַריינקומענדיק צו אים אין אָוונט האָב איך אים געטראָפן זיצנדיק איינ־

געבויגן, פאַרטיפט אין שרייבן. אויפן טיש ליגן פּאַפּירן און אָפענע ביכער. ווי נאָר ער האָט מיך באַמערקט, האָט ער מיך געלאָזט שיין בעטן, צו זעצן זיך אים אַקעגן.

— גוט, כ'לעבן, וואָס איר זענט געקומען, — זאָגט ער מיר פריינטלעך, אויסגלייכנדיק דעם רוקן. — אייער קומען גיט מיר אַ שעה רו פונעם שרייבן און דענקען אין די יידישע צרות. אָט די דאָזיקע אַרבעט, וואָס ליגט אויף מיר, נעמט ביי מיר צו דאָס געזונט, די לעצטע טעג. ווייל אַצינד, אין די לעצטע טעג, און דאָ אין דעם אָרט, איז די אַרבעט מיינע געוואָרן ביי מיר אַזעלכע, וואָס אָן האָפענונג אויף עפּעס גוטס, אויף אַ תכלית שפּעטער, ווי איך האָב געדענקט גאָר אין אָנהויב. די אַלע פריערדיקע געדאַנקען זענען צעשלאָגן געוואָרן, ווי אַן אונטערגייענדיקע שיף, פון אַלצדינג, וואָס מיר איז אויסגעקומען די לעצטע צייט זען מיט מיינע אויגן.

— פונדעסטוועגן באַדאַרף מען נישט פאַרלירן די האָפענונג, — נעם איך אים איין, ווי דער שטייגער איז, טרייסטן יענעם מיט גוטע ווערטער. — לאָמיר זאָגן אַפילו, אַז דאָס אַלצדינג, וואָס איר האָט געטראַכט פריער אין אויסלאַנד וועגן אונדז, זענען נישט מער ווי חלומות, באַדאַרפט איר וויסן, אַז ביי אונדז ייִדן דאָ האָבן חלומות אויך עפּעס אַ שטיקל ווערט, פונקט ווי וועקסלען פון יענע געוויסע סוחרים, און מיר קומען מיט זיי און מיט נאָך חלומות אונדזערע צום רבונו של עולם, בשעת ער איז באַשעפטיקט מיט כהנים־דוכנען און האָט נישט אַזוי צייט אַרומצוקוקן זיך, זאָגנדיק אים גיך, אָפּכאַפּנדיק אַ יהי רצון: חזקם ואמצם — אַז ער זאָל אַזוי גוט זיין די חלומות צו באַשטעטיקן. ואם צריכים רפואה — אפשר באַדאַרף מען זיי אַביסל מלאכהן, טו עס מיט דיין גוטן ווילן!...

— זייער גלייך געזאָגט! — מאַכט ער מיט אַ לייכט שמייכעלע און דער־ביי טאַקע גאַנץ ערנסט. — דאָס וואָס מען דענקט פון אייך, רוסישע יידן, אין אויסלאַנד איז באמת טאַקע נאָר חלומות, און אַזוי טאַקע פּאַסט זייערע גע־דאַנקען צו רופן. אונדזערע ברידער דאָרט מיינען, אָדער עס חלומט זיך זיי, אַז די פּאָגראָמען דאָ איז נאָר אַן אונטערגאַנג; אַז דורך גוטע פאַרשפּרעכער אויף אייך אין די הויכע פענצטער און דורך הילף מיט געלט, וואָס רייכע יידן דאָרט און דאָ וועלן געבן די נויטבאַדערפטיקע, וועט מעגלעך זיין, מער אָדער ווייניקער, פאַרבעסערן זייער שלעכטע לאַגע; אַז די רוסישע יידן זענען אַלע גרויסע גראָבע יונגען, מיאוסע שנאָרערס, ווילדע אומגעבילדעטע ברואים, וואָס וויסן נישט קיין דרך־ארץ — בכן איז שטאַרק נייטיק זיי צו בילדן. און איינער דאָרט אַ גרויסער מיליאָנער, וואָס האָט קורחס אוצרות, וויל טאַקע אַריינטראָגן עטלעכע צענדליק מיליאָן אין דער קאַסע פון דער מלוכה, אַז זי

זאָל מאַכן דערפון שקאָלעס עקסטרע פאַר יידישע קינדער — אָט אַזוי מיינען זיי דאָרט, נאָר די ווירקלעכקייט אָבער ווייזט, ווי גענאַרט זיי זענען! פון אַלצדינג, וואָס איך האָב חוקר ודורש געווען און געזען דאָ מיט מיינע אויגן, איז מיר געוואָרן קלאָר, אַז איך מיט זיי אינאיינעם דאָרט האָבן מיר וועגן דעם ענין געלעבט אין חלום. די פּאָגראָמען, אוי־ווי, איז נישט גלאַט אַזוי זיך אַן אונטערגאַנג. שתדלנות, פּאָרשפּרעכעריי הייסט עס, לא די וואָס קאָן נישט העלפן, וועט עס נאָך שאַדן. ווייל עס שמעקט מיט „מה־יפית" און עס ליגט דרינען אַ דערנידערונג, אַ פּחיתת־הכבוד פאַרן פאָלק ישראל. די אָרעמקייט פאַרמערט זיך, פון טאָג צו טאָג קומען צו אָרעמעלייט גאַנצע מחנות. דאָס אָרט, וואו זיי מעגן וואוינען, איז פאַר זיי ענג און די „טויערן פון פּרנסה" זענען פאַרשלאָסן פאַר זיי. און אַז די נויט דריקט, נישטאָ מיט וואָס צו דערהאַלטן די נשמה, וואַרפן זיי אַוועק זייער היים, בלאָנקען זיך נעבעך אַרום ווי די בלודנע שאָף אין דער וועלט, שלאָגן אָפּ די שוועלן ביי די גבירים, ביי בעלי־צדקות, בעטלען, קבצנען, וואָס זאָלן זיי טאָן, און ווערן צו שאַנד ביי לייטן. צדקה אַליין וואָס פאַר אַ מאַכט, וואָס פאַר אַ באַדייטונג האָט זי אַקעגן אַזאַ תהום אָרעמקייט, אַקעגן אַזעלכע מחנות אָרעמעלייט, וואָס קומען־צו דורך דער נויט פּריש־צאַפּלדיקע אַלע טאָג! די צדקה, וועלכע אונדזערע אויסלענדישע ברידער שיקן אַהער, קען העלפן די געפאַלענע אָרעמעלייט נאָר אויף דערווייל, אי דאָס, שטאַרק בצמצום. און אייערע לייט דאָ באַטייליקן זיך אין דער דאָזיקער צדקה כמעט נישט — אַ טייל קענען געבן און ווילן נישט, אַ טייל ווילן און קענען נישט. אומגליקלעך זענען די היגע יידן נישט ווייל זיי זענען ווילדע, נישט געבילדעטע. אדרבה, פאַרקערט, זיי זענען אומגליקלעך, ווייל, לויט שונאים זאָגן, זענען זיי געבילדעטער פון „זייער" גראָבן עולם. די יידן, אַזוי טענהן זיי, זענען צופיל פאַרשטענדיק, צופיל געבילדעט און אומעטום, אין אַלצדינג האָבן זיי אַ האַנט — אין האַנדל, אין באַנק־געשעפטן, אין פאַבריקעריי, אין אַלע צווייגן פון וויסנשאַפט, פּרנסה און עקאָנאָמיע, איז דעריבער מוז מען זיי האַלטן ווייט פונעם פּראָסטן עולם זייערן, וואָס איז אַ תם, ווייסט נישט און קען נישט מיט זיי קאָנקורירן.

— וואָס־זשע זאָל מען טאָן? — טו איך אַ פרעג.

— אוי, רבונו של עולם, העלף דו דיין פאָלק, דיין אָרעם פאָלק ישראל! — ענטפערט ער מיט אַ זיפץ.

— די דאָזיקע תפילה אייערע, דאָס איז פּיזעם, אַז ס'איז שוין פאַרפאַלן, נאָך אַלע עד־היומס, — זאָג איך ווי פאַראיבל־האָבנדיק אַביסל. — פאַר אַזאַ מאַן ווי איר פּאַסט נישט ווערן אָפּהענטיק.

— אָט די צוויי גרויסע ביכער, וואָס איר זעט דאָ, — זאָגט ער, ווייזנדיק

מיר מיט אַ פינגער אויפן טיש, — אין איינעם פאַרשרייב איך אַלצדינג, וואָס איך האָב געזען און געהערט אין די אַלע יידישע מקומות, וואו איך בין געווען. און אין דעם צווייטן מאַך איך אַ סך־הכל פון אַלע מיינע באַטראַכטונגען און לייג פאַר פּלאַנען, ווי און מיט וואָס צו פאַרבעסערן די לאַגע פון היגע יידן. איך זאָג אייך אַרויס גאַנץ אָפן, פיל איז דאָ דרינען אַזוינס, וואָס אַצינד קומט עס פאַר מיר אַליין נאַריש, און פיל זאַכן דאָ שטייט מיר פאַר צו באַ־אַרבעטן אויף־ס'ניי לויט דער אַנטוויקלונג פון יענער געוויסער, וויכטיקער זאַך, וואָס האָט אָנגעהויבן פונעם איצטיקן מיש־מאַש, פונעם תהו־ובהו פאַר אונדז, צו שאַרייען אין אונדזער יידיש וועלטל, און איז לעת־עתה נאָר ווי די רויטקייטביים ברעכן אויף טאָג פאַרן זונען־אויפגאַנג אין מזרח־זייט. די אַרבעט, וואָס ליגט אויף מיר, איז אַ גרויסע, זייער אַ שווערע, און ס'איז מיר אַצינד אוממעגלעך אָפּצוגעבן זיך מיט איר. די יידישע צרות האָבן ביי מיר צוגענומען די לעצטע כחות.

— אייער צער אויף יידישע צרות, — רוף איך מיך אָן, — דאָס מאַכט אייך גרויס כבוד. אייערע חברים, די משולחים, זיי, ווי מען זאָגט, עסן זיך נישט אָפּ אַזוי דאָס האַרץ.

— מיינע חברים, זאָגט איר? — מאַכט ער, אויפהייבנדיק זיך פונעם אָרט. — מיינע חברים זענען פון „משהס גלויבן". איר פאַרשטייט? און איך בין אַ פאָלקס־קינד, אַ ייד ווי אַלע מיינע עלטערן, טאַטעס און זיידעס. איך בין אַ פעדעמל איינגעוועבט אינאיינעם מיט זיי און אין דעם גרויסן שטיק מאַטעריע, וואָס גייט אונטער דעם „ייד" פון אייביקע צייטן אין דער וועלט. מיינע חברים זענען געבירטיקע אויסלענדער, און איך — אַ געבירטיקער אַ קאַבצאַנסקער . . .

— איר אַ קאַבצאַנסקער, איר! — מאַך איך שטאַרק פאַרוואונדערט.

— צו פילן דעם פאָלקס צרות און זיינע ווייטיקן, — רעדט ער אַלץ ווייטער, — קען נאָר אַזעלכער וואָס איז ביין פון זיין ביין, פלייש פון זיין פלייש, וואָס האָט געליטן איינע צרות, איינע ווייטיקן מיט אים. אין נויט, אין מאַנגל איז מיר אָפּגעלאָפן מיין יוגנט, איך האָב געליטן הונגער, קעלט, אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע בענק אין די בתי־מדרשים, ביז איינער, אַ גוטער, אַ וויכטיקער מענטש, האָט פאַר רחמנות מיך גענומען צו זיך קיין אויסלאַנד. ער האָט זיך פאַר מיר געזאָרגט ווי אַ טאַטע, מיך אַריינגעגעבן אין אַ גוטער, באַרימטער שול, פונוואַנען איך בין אַרויס אַ געלערנטער מענטש, וואָס טויג צו דער וועלט. איך האָב מיר היינט מיין פרנסה בכבוד. יאָ־יאָ, אַזוי איז עס. איך בין אַ קאַבצאַנסקער און מיין נאָמען איז — הערשעלע!

אויף מאָרגן האָבן מיר זיך געזעגנט, אָנווינטשנדיק איינער דעם אַנדערן אַל־דאָס גוטס.

ביים ווינטשעווען האָב איך, צו קיין גנאי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אַביסל אויסגעגליטשט. אין דעם ענין הווינטשעניש בין איך, צווישן אונדז גערעדט, אַ קנאַפּער בריה, ווי אַ גרויסער טייל יידן, בשעת זיי נעמען זיך אויף שמחות צום ווינטשעווען, מיינענדיק דאָס איז אַ חיוב — בעקען זיי אַוועק אַ שעה־צייט מיט שיינענדיקע פּנימלעך, עפּעס אָן לשון. זיי דעם בעל־שמחה: דער אויבערשטער זאָל געבן, אַז . . . אַז . . . אַז . . . דער בעל־שמחה זיי: הלוואי, אַז . . . אַז . . . אַז . . . עס ווערט אַזש נישט גוט, צום חלשן, שלאָגט צום האַרצן, אוןביידע צדדים ווינטשן ביי זיך, איינער פונעם אַנדערן פּטור צו ווערן. געווייגטלעך האַלט איך מיך איין, פּטר־אָפּ דעם חוב פון ווינטשעווען בקיצור, ברומלענדיק אונטער דער נאָז. דאָס מאָל אָבער האָט מיך דער גוט־יאָר געטראָגן, פאַר ליבשאַפט צו רב הערשן, אַרויס מיט אַ ווינטשעניש גאַנץ ברייטלעך. נאָר ווי איך האָב געעפנט דאָס מויל, אַזוי בין איך געבליבן ווי דערוואָרגן, געבעקעט, געאַזעט אַז . . . אַז . . . אַליין, משטיינס־געזאָגט, נישט צו וויסן וואָס, און מיך געפונען אין דער קלעם, נישט אַהין, נישט אַהער. רב הערש, לאַנג לעבן זאָל ער, האָט מיך דעליקאַט אַרויס־געפירט פון דער קלעם, אָנרופנדיק זיך מיט חכמה:

— איך וויים, איך וויים, רב מענדעלע, איר ווינטשט מיר אַזויפיל גוטס, וואָס אוממעגלעך אַרויסצוזאָגן עס מיטן מויל. הלוואי, דער רבונו של עולם זאָל דערפילן אַלע אייערע גוטע געדאַנקען אויף מיר און אויף כל־ישראל, טאָקע באַלד, במהרה בימינו.

— אָמן! — ענטפער איך מיט דעם גאַנצן כח. — אָמן וכן יהי רצון!